

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

**Η σχέση οικονομίας και πολιτικής στη μαρξιστική θεωρία: αστικό
κράτος και καπιταλιστική κρίση**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Διονύσης Τζαρέλλας

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

Αναπληρωτής Καθηγητής Σ. Σακελλαρόπουλος

Καθηγητής Α. Χρύσης

Καθηγητής Γ. Ρούσης

Αθήνα, Ιανουάριος 2016

Copyright © Τζαρέλλας Διονύσιος, 2016.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διατριβής, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση διδακτορικής διατριβής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στον πατέρα και τη μάνα μου, που μου έδωσαν τη
δυνατότητα να σπουδάσω*

" Σε όλα τα άλλα εγχειρήματα ο καρπός έρχεται μόνο όταν ολοκληρωθούν, στη φιλοσοφία όμως η χαρά και η γνώση τρέχουν πιασμένες χέρι-χέρι. Γιατί η απόλαυση δεν έρχεται ύστερα από τη μάθηση αλλά πάνε μαζί μάθηση και απόλαυση"

Επίκουρος

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της διατριβής μου. Το Σπύρο Σακελλαρόπουλο για τη συνεχή υποστηρικτική του παρουσία σε προσωπικό και ακαδημαϊκό επίπεδο, τη γρήγορη ανταπόκρισή του και τη μεθοδικότητά του. Τον Αλέξανδρο Χρύση για τις πλούσιες συζητήσεις μας, τις καίριες καθοδηγητικές επισημάνσεις του και επειδή με τιμά με την εκτίμηση και τη φιλία του. Το Γιώργο Ρούση για το συγγραφικό του έργο, πηγή έμπνευσης για τους νεότερους. Το προσωπικό της γραμματείας για την ευγένεια και τη βοήθειά του σε κάθε πρακτικό ζήτημα.

Πέρα από την τριμελή επιτροπή θέλω να ευχαριστήσω τη Μαρία Γιανησοπούλου και τον Κώστα, το Νίκο Πετραλιά, τον Ορφέα και τη Μαρία, τον Κώστα Γκούνη και την Αλίκη Λαβράνου γιατί μέσω των συζητήσεων μας τα τελευταία χρόνια, με βοήθησαν να ταξινομήσω τις σκέψεις μου και να εμπλουτίσω τους διανοητικούς μου ορίζοντες. Την Κατερίνα που με περιέβαλε με στοργή και πίστεψε στις δυνατότητές μου, το Μικιό για τις στιγμές ανεμελιάς, το Δημήτρη για τις πολύωρες και πλούσιες ανταλλαγές απόψεων, το Γιάννη και την Κορίνα από το Παρίσι για τις άπειρες συζητήσεις μας, τη Χαρά από τις Βρυξέλλες για τη συμβολή της στις επεξεργασίες της ΕΕ. Τους φίλους από τη λέσχη του 5ου ορόφου για το ριζοσπαστικό σχολιασμό της παρούσας κρίσης και την κριτική προσέγγιση του μαρξισμού και τέλος την οικογένειά μου για την αγάπη και τη συμπαράστασή της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	13
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ: Οικονομία και πολιτική στο μαρξικό έργο: επιστημολογικές διασαφηνίσεις.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις παραγωγής.....	25
1.1: Οι επιστημολογικές αντιφάσεις της οικονομίστικής παρερμηνείας.....	26
1.2: Ιστορικοί-μεθοδολογικοί λόγοι της έμφασης στον οικονομικό παράγοντα.....	30
1.2.1: Πολιτικοί-πρακτικοί λόγοι της έμφασης στην οικονομία.....	35
1.3: Η μαρξική κριτική στον αλλοτριωτικό χαρακτήρα των παραγωγικών δυνάμεων: Η περίπτωση των Χειρογράφων 1844.....	36
1.4: Οι μεθοδολογικές-επιστημολογικές παραδοχές της Γερμανικής Ιδεολογίας.....	40
1.5: Συμπεράσματα.....	43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Πολιτικοί όροι της μαρξικής οικονομικής ανάλυσης.....	45
2.1: Συμπεράσματα.....	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ιστορικότητα της προτεραιότητας της οικονομίας στη μαρξική θεωρία.....	51
3.1: Η ιστορικότητα του αντικειμένου: ο χωρισμός οικονομίας-πολιτικής.....	52
3.2: Η πρωταρχική συσσώρευση ως ο αφετηριακός μύθος της ανεξάρτητης οικονομίας.....	56
3.3: Συμπεράσματα.....	58
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ : Η μαρξική θεωρία για το κράτος.....	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Το νεανικό έργο: η στιγμή και οι παραδοχές του.....	62
4.1: Για το Εβραϊκό ζήτημα.....	63
4.1.1: Από την κριτική της θρησκείας στην κριτική του κράτους και της πολιτικής.....	63
4.1.2: Ο αναδιπλασιασμός αστού-πολίτη. Κριτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.....	66
4.1.3: Η πολιτική χειραφέτηση ως αναγκαία διαμεσολάβηση της καθολικής.....	72
4.1.4: Συμπεράσματα.....	75
4.2: Η μαρξική κριτική στην εγγελιανή φιλοσοφία του δικαίου.....	78
4.2.1: Κράτος και κοινωνία των ιδιωτών: η μαρξική αντιστροφή.....	79
4.2.2: Μερικό και γενικό συμφέρον: το κράτος ως ψευδής καθολικότητα.....	81

4.2.3: Το πνεύμα του κράτους-η γραφειοκρατία.....	84
4.2.4: Η εσωτερίκευση της αντίθεσης: νομοθετική-εκτελεστική εξουσία.....	87
4.2.5: Αληθινή δημοκρατία και προλεταριάτο.....	88
4.2.6: Συμπεράσματα.....	92
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η μαρξική θεωρία για το κράτος στα Ιστορικά έργα.....	95
5.1: Το θεωρητικό και ιστορικό πλαίσιο συγγραφής των ιστορικών έργων.....	96
5.1.1: Η “στιγμή” των ιστορικών έργων και το κεκτημένο της υλιστικής ανάλυσης.....	96
5.1.2: Η σημασία της Γαλλίας ως υπόδειγμα ταξικής ανάλυσης στη μαρξική θεωρία.....	98
5.2: Κράτος και κοινωνικές τάξεις.....	101
5.2.1: Η συγκρότηση των κοινωνικών τάξεων.....	102
5.2.2: Το κράτος ως συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης.....	105
5.2.3: Ηγεμονεύουσα και κυβερνώσα μερίδα-τάξη.....	108
5.2.4: το κράτος και η αγροτική τάξη.....	112
5.2.5: το κράτος και η μικροαστική τάξη.....	116
5.2.6: Κράτος και προλεταριάτο: Το πραγματικό περιεχόμενο-όριο της αστικής δημοκρατίας.....	121
5.2.7: ο υπόκοσμος ως μερίδα της αστικής τάξης.....	127
5.2.8: Συμπεράσματα.....	130
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Το κράτος ως εργαλείο και ως συσχετισμός δύναμης.....	133
6.1: Θεωρητικές παραδοχές.....	134
6.2: Πεδία εγγραφής των κοινωνικών συσχετισμών.....	140
6.2.1: Κοινοβούλιο και πολιτικά δικαιώματα.....	140
6.2.2: Φορολογική-δημοσιονομική πολιτική.....	142
6.2.3: Το κρατικό προσωπικό: γραφειοκρατία και ένοπλα σώματα βίας.....	144
6.3: Συμπεράσματα.....	147
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: Το κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ).....	149
7.1: Στιγμές-προϋποθέσεις μετάβασης σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης.....	149
7.1.1: Πρώτη στιγμή-η ταξικότητα της αστικής δημοκρατίας.....	151
7.1.2: Πολιτική κρίση-κρίση εκπροσώπησης.....	152
7.1.3: Οι μετατοπίσεις στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας.....	157
7.2: Η εγκαθίδρυση του ΚΕΑ-το βοναπαρτίστικο καθεστώς.....	161
7.2.1: Ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά.....	162
7.2.2: Βοναπαρτίστικο καθεστώς ως μορφή ΚΕΑ και μικροαστική-αγροτική τάξη.....	165

7.2.3: Βοναπαρτίστικο καθεστώς και αστική τάξη.....	168
7.3: Συμπεράσματα.....	172
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Η θετική διάσταση της μαρξικής θεωρίας για το κράτος.....	174
8.1: Η αναγκαιότητα συντριβής της κρατικής μηχανής-το παράδειγμα της Κομμούνας.....	175
8.2: Η Δικτατορία του Προλεταριάτου (ΔτΠ) και η δημοκρατία:	181
Θετικός και παιδαγωγικός ρόλος της ΔτΠ	
8.3: Συμπεράσματα.....	186
 ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: Το κράτος στον 20ό αιώνα.....	188
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Η κρίση του κοινωνικού σχηματισμού.....	190
9.1: Η κρίση ως οντολογικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού.....	191
9.2: Η έννοια της κρίσης στη μαρξική θεωρία.....	194
9.2.1: Οι θεωρητικές παραδοχές στο Μανιφέστο και τα Ιστορικά έργα.....	195
9.2.2: Οι θεωρητικές παραδοχές στα Grudrisse και στο Κεφάλαιο.....	198
9.2.3: Η σχέση οικονομικής-πολιτικής κρίσης.....	202
9.3: Συμπεράσματα.....	204
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: Χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, παραγωγική εργασία και κοινωνική αναπαραγωγή.....	206
10.1: Καπιταλιστική παραγωγή και υπεραξία.....	207
10.2: Ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της χρηματιστικοποίησης της κοινωνικής αναπαραγωγής.....	211
10.3: Συμπεράσματα.....	214
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: Η ενσωμάτωση του προλεταριάτου στην αστική δημοκρατία: θεωρητικές προσεγγίσεις.....	215
11.1: Η σχολή της Φρανκφούρτης.....	216
11.2: Η κριτική των Γκορζ-Νέγκρι στη μαρξική έννοια του προλεταριάτου.....	220
11.3: Συμπεράσματα.....	223
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: Η συνεισφορά του Γκράμσι.....	225
12.1: Οικονομία και πολιτική.....	226
12.1.1: Οικονομική και πολιτική κρίση.....	229

12.2: Κράτος, ηγεμονία και πόλεμος θέσεων.....	231
12.2.1: Αστικό κράτος και ηγεμονία.....	231
12.2.2: Ηγεμονία και πόλεμος θέσεων: Κριτική και αντιφάσεις της θεωρίας του Γκράμσι.....	234
12.3: Συμπεράσματα.....	240
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13: Η συνεισφορά του Πουλαντζά.....	242
13.1: Το εννοιολογικό περιεχόμενο των κοινωνικών τάξεων.....	242
13.1.1: Αντιφάσεις της πουλαντζικής θεωρίας των κοινωνικών τάξεων.....	245
13.2: Μορφές αστικού κράτους στον Πουλαντζά.....	248
13.2.1: Κράτος και κοινωνικές τάξεις.....	248
13.2.2: Το όριο του αστικού κράτους και η αναγκαιότητα συντριβής του.....	251
13.2.3: Το κράτος έκτακτης ανάγκης.....	255
13.2.4: Η έννοια του αυταρχικού κρατισμού.....	262
13.3: Συμπεράσματα.....	264
 ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ: Μελέτη σύγχρονου παραδείγματος: η παρούσα κρίση και οι μετασχηματισμοί του κράτους.....	266
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14: Η οικονομική κρίση του 2008.....	268
14.1: Η τρέχουσα κρίση υπερσυσσώρευσης και η σχέση της με την κρίση του 1973.....	268
14.1.1: Η αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων.....	268
14.1.2: Η “φυγή” του κεφαλαίου προς τη χρηματοπιστωτική σφαίρα-χρηματιστικοποίηση.....	270
14.2: Η κρίση του 2008 ως μακρύ κύμα ύφεσης	274
14.2.1: Το αναιμικό κύμα ανάπτυξης 1995-2007.....	274
14.2.2: Η κρίση του 2008 ως πολυπαραγοντική διαδικασία.....	276
14.3: Συμπεράσματα.....	278
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15: Η κρίση και οι μετασχηματισμοί στο ευρωπαϊκό υπερεθνικό εποικοδόμημα.....	280
15.1: Η ευρωπαϊκή ενοποίηση ως τμήμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής αρχιτεκτονικής.....	281
15.1.1: Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως θεσμική υλικότητα της καπιταλιστικής αναπαραγωγής.....	282
15.2: Η ευρωπαϊκή κρίση.....	285
15.2.1: Η ευρωπαϊκή κρίση ως τμήμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.....	285
15.2.2: Οι πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης.....	287
15.2.3: Η ανάδειξη άτυπων εκτελεστικών μηχανισμών.....	289
15.3: Συμπεράσματα.....	293

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16: Οι μετασχηματισμοί του ελληνικού κράτους κατά	
τη διάρκεια της κρίσης.....	295
16.1: Το ταξικό περιεχόμενο των πακέτων διάσωσης-μνημονίων.....	295
16.2: Οι προϋποθέσεις του αυταρχικού μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους.....	298
16.2.1: Πρώτη προϋπόθεση: το διεθνές πλαίσιο.....	298
16.2.2: Δεύτερη προϋπόθεση: Πολιτική κρίση-κρίση εκπροσώπησης.....	299
16.2.3: Τρίτη προϋπόθεση: Η ήττα των αγώνων των κυριαρχούμενων τάξεων.....	301
16.2.4: Τέταρτη προϋπόθεση: οι μετατοπίσεις στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας.....	304
16.3: Χαρακτηριστικά του αυταρχικού μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους.....	307
16.3.1: Ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας-απαξίωση του κοινοβουλίου.....	307
16.3.2: Αλλαγές στο ρόλο των κομμάτων.....	310
16.3.3: Ενίσχυση της κατασταλτικής λειτουργίας του αστικού κράτους.....	312
16.4: Συμπεράσματα.....	315
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	317
Βιβλιογραφία.....	335

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διατριβή μελετά τη σχέση οικονομίας-πολιτικής στη μαρξιστική θεωρία και πιο ειδικά τη συσχέτιση των μορφών του κράτους με τη δυναμική της οικονομικής κρίσης και τον τρόπο εγγραφής των κοινωνικών συσχετισμών στους κρατικούς μηχανισμούς.

Αρχικά αναλύονται οι επιστημολογικές προϋποθέσεις της διαλεκτικής σχέσης οικονομίας-πολιτικής που επιτρέπουν την κριτική ανασυγκρότηση της μαρξικής θεωρίας του κράτους, απηλλαγμένης από μηχανιστικές αναγωγές του πολιτικού εποικοδομήματος στην οικονομική βάση. Στη συνέχεια μελετάται το σύνολο του μαρξικού έργου με στόχο την ανίχνευση εκείνων των στοιχείων που συγκροτούν μια μαρξιστική θεωρία του κράτους. Σκοπός είναι η συγκρότηση ενός αναλυτικού σχήματος που ερμηνεύει τους μετασχηματισμούς του κράτους ως απόρροια της αλλαγής των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις τη στιγμή της κρίσης και αναδεικνύει τις προϋποθέσεις μετάβασης και τα χαρακτηριστικά του αυταρχικού μετασχηματισμού του κράτους.

Το ερμηνευτικό σχήμα των μετασχηματισμών του κράτους, εμπλουτίζεται με τις παραδοχές μαρξιστών στοχαστών, όπως ο Γκράμσι και ο Πουλαντζάς και επικαιροποιείται, ενσωματώνοντας στο σκληρό πυρήνα του, τις αλλαγές του κράτους και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που έχουν συμβεί κατά τον 20ο αιώνα.

Χρησιμοποιώντας το ερμηνευτικό σχήμα που έχει συγκροτηθεί, αναλύεται η συσχέτιση της παρούσας οικονομικής κρίσης με τους μετασχηματισμούς των ευρωπαϊκών θεσμών και των δομών του ελληνικού κράτους. Οι αυταρχικές μετατοπίσεις του ελληνικού κράτους και των ευρωπαϊκών δομών προσομοιάζουν με ένα σύγχρονο κράτος έκτακτης ανάγκης που ακυρώνει εν μέρει τη σχετική αυτονομία του πολιτικού και καθιστά πολιτικά κυρίαρχη την οικονομία για να εξασφαλίσει την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

ABSTRACT

The present dissertation studies the relation between the economy and politics in the Marxist theory and more specifically, the correlation of state types with the dynamic of the economic crisis and the way social correlations are registered in state mechanisms.

Initially, analyzed are the epistemological preconditions of the dialectical relation between the economy and politics that allow the critical reconstruction of the Marxian state theory, unrestricted from mechanistic references of the political superstructure to the economic basis.

Subsequently, the totality of Marx's work is studied, aiming to identify the elements that make up a Marxist state theory. The point is to put together an analytical scheme which interprets the state transformations as an outcome of the change in relations among social classes at the moment of crisis and brings to the fore the preconditions of transition and the attributes of the authoritarian state transformation.

The interpretive scheme of state transformations is enriched with the assumptions of Marxist thinkers, such as Gramsci and Poulantzas and is updated, thus incorporating into its hard core the state changes and capitalist mode of production that have taken place in the 20th century.

Using the interpretive scheme that has been put together, analyzed is the correlation of the present financial crisis with the transformations of the European institutions and structures of the Greek state. The authoritarian shifts of the Greek state and the European structures resemble a modern emergency state that partly cancels the relative autonomy of a politician and makes the economy politically dominant, so as to secure the reproduction of capitalistic social relations.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σχέση πολιτικής και οικονομίας στη μαρξιστική θεωρία και η συμπύκνωσή της στις μορφές του κράτους, τη στιγμή της κρίσης του κοινωνικού σχηματισμού είναι το κύριο αντικείμενο μελέτης της παρούσας διατριβής. Θα μελετήσουμε τη συσχέτιση μεταξύ των αλλαγών στις δομές του αστικού κράτους και της δυναμικής της οικονομικής (πολιτικής) κρίσης, καθώς και τον τρόπο εγγραφής αυτών των αλλαγών στο εσωτερικό του αστικού κράτους. Θα μελετηθούν στη διαλεκτική τους σχέση, οι πολιτικοί όροι και οι πολιτικές διαμεσολαβήσεις της κοινωνικής αναπαραγωγής και αντίστοιχα η κοινωνική-υλική βάση των πολιτικών αποκρυσταλλώσεων.

Σκοπός μας είναι να ανιχνεύσουμε, μέσα από τη μελέτη του μαρξικού έργου-νεανικού και ύστερου, τις βασικές θεωρητικές αρχές μιας μαρξικής θεωρίας του κράτους. Ως βασική υπόθεση εργασίας, θεωρούμε πως αυτές οι διαπιστώσεις δεν είναι απλώς περιγραφικού χαρακτήρα και πως συγκροτούν, στην αλληλεπίδρασή τους, το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας κράτους. Θα αναζητήσουμε εκείνες τις θεωρητικές αρχές που συγκροτούν μια τυπολογία, ένα ερμηνευτικό σχήμα που να εξηγεί τις διαφοροποιήσεις στη δομή του κράτους ως απόρροια των ταξικών αγώνων και της καπιταλιστικής κρίσης. Η αλλαγή στις μορφές του αστικού κράτους, απορρέει από την αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις που αποτελεί το συνοπτικό περιεχόμενο της κρίσης του κοινωνικού συσχετισμού. Θα επεξεργαστούμε τις στιγμές μετάβασης από την κρατική μορφή μιας προηγούμενης ταξικής ισορροπίας, σε μια νέα που απηχεί κι οργανώνει πολιτικά, νομικά και ιδεολογικά τη νέα κοινωνικοοικονομική γεωγραφία. Θα μελετήσουμε τις σχέσεις ανάμεσα στους διάφορους μηχανισμούς-πυλώνες εξουσίας του αστικού κράτους, ανάμεσα στους ιδεολογικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς, τη σχέση καταστολής-συναίνεσης, την κίνηση του περιεχομένου του κράτους και το πως τελικά αυτή η κίνηση οδηγεί σε τομές στο εσωτερικό του που συγκροτούν μια νέα κρατική μορφή, μια νέα νομιμότητα και μια νέα ιδεολογική κυρίαρχη αφήγηση. Τον τρόπο με τον οποίο οι αντιφάσεις του αστικού κράτους ως κράτους της άρχουσας τάξης αλλά και ταυτόχρονα ως φορέα του “γενικού συμφέροντος” οξύνονται και αναζητούν την επίλυση τους, μέσα από τη μετάβαση από την αστική δημοκρατία σε μια μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης.

Θα μελετήσουμε κριτικά το έργο και τις παραδοχές μεταγενέστερων μαρξιστών στοχαστών και τις αλλαγές στη μορφή και το περιεχόμενο του αστικού κράτους και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής κατά τον 20ο αιώνα. Σκοπός μας είναι να εμπλουτίσουμε το αναλυτικό σχήμά μας με τις παραδοχές αυτές, ώστε να το χρησιμοποιήσουμε ως ερμηνευτικό εργαλείο για να μελετήσουμε την παρούσα παγκόσμια οικονομική κρίση και τους παραγόμενους από αυτήν μετασχηματισμούς των ευρωπαϊκών θεσμών και του ελληνικού κράτους.

Η διατριβή χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Η δομή της απηχεί τη λογική ανάπτυξη της υπόθεσης εργασίας και των βασικών επιχειρημάτων μας.

Το **πρώτο μέρος (επιστημολογικό)** αποτελεί την επιστημολογική-μεθοδολογική βάση των θεωρητικών επεξεργασιών μας. Επεξεργαζόμαστε τις επιστημολογικές προϋποθέσεις μιας μαρξικής θεωρίας για το κράτος απηλλαγμένης από τη μηχανιστική αναγωγή στην κριτική της πολιτικής οικονομίας. Θεωρούμε πως η κριτική ανασυγκρότηση της μαρξιστικής θεωρίας του κράτους έχει ως λογική προϋπόθεση τη σαφή οριοθέτησή της από την οικονομίστικη-ντετερμινιστική παρερμηνεία της μαρξικής θεωρίας.

Η οριοθέτηση από τον μηχανιστικό οικονομισμό-ντετερμινισμό και η προσέγγιση των σχέσεων οικονομίας-πολιτικής ως διαφοροποιημένης ενότητας θα στηριχθούν σε τρεις αναλυτικούς άξονες που αναπτύσσονται στα κεφάλαια του πρώτου μέρους. Στην κριτική ανάγνωση του μαρξικού σχήματος παραγωγικών δυνάμεων-σχέσεων παραγωγής, στη ανάδειξη των υπόρρητων πολιτικών παραδοχών της μαρξικής οικονομικής ανάλυσης στο *Κεφάλαιο* και στην ιστορικότητα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, στο πλαίσιο του οποίου λαμβάνει χώρα ο χωρισμός οικονομίας-πολιτικής.

Τονίζουμε emphaticά πως δεν απορρίπτουμε το ντετερμινιστικό εννοιολογικό περιεχόμενο του μαρξισμού, αλλά τη νόησή του μέσα από το θετικιστικό-μηχανιστικό πλαίσιο. Κατανοούμε πως ο “υποκειμενισμός” του Μαρξ έχει αντικειμενική υλική βάση, συνεπώς η υλιστική αντίληψη της ιστορίας δε συγκροτείται ούτε ως άθροισμα “φυσικών” νόμων της κοινωνίας, ούτε όμως αφήνει περιθώρια για μια αντίληψη της ιστορίας που απορρίπτοντας τη διαλεκτική ελευθερίας-αναγκαιότητας, εισάγει τη μεταφυσική της απροσδιοριστίας.

Στο **πρώτο κεφάλαιο** θα επεξεργαστούμε το εννοιολογικό περιεχόμενο της σχέσης παραγωγικών δυνάμεων-σχέσεων παραγωγής (ΠΔ-ΠΣ).

Στο κεφάλαιο 1.1 καταδεικνύουμε τις επιστημολογικές αντιφάσεις του οικονομίστικου υποδείγματος. Στηριζόμαστε στο ίδιο το μαρξικό έργο και σε τμήμα της αλληλογραφίας Μαρξ-Ένγκελς για να υποστηρίξουμε πως ο τρόπος παραγωγής είναι πάντοτε για τους κλασικούς η *αναπαραγωγή ενός καθορισμένου τρόπου ζωής* (Marx-Engels 1994:61). Η έννοια παραγωγή ολοκληρώνεται λογικά μόνο όταν ιδωθεί ως διευρυμένη κοινωνική αναπαραγωγή ενός τρόπου ζωής. Προσεγγίζουμε το κεφάλαιο όχι ως οικονομική κατηγορία, αλλά ως την ολοποιητική κοινωνική σχέση εκμετάλλευσης που συγκροτεί υλικά την κοινωνική πραγματικότητα. Οι ΠΔ δεν μπορούν να αποκοπούν από την κοινωνική υλικότητα και την ιστορικότητά τους και τις σχέσεις που ορίζουν το πλαίσιο ανάπτυξής τους, ούτε η βάση να χωριστεί οντολογικά από το εποικοδόμημα.

Στο κεφάλαιο 1.2 τονίζουμε τους μεθοδολογικούς και τους ιστορικό-πολιτικούς λόγους για τους οποίους η μαρξική θεωρία αποδίδει προτεραιότητα στην οικονομία. Υποστηρίξουμε πως η έμφαση

στην οικονομία που χαρακτηρίζει τη μαρξική θεωρία οφείλει να ιδωθεί εντός του ιστορικού πλαισίου της και σε συνάρτηση με την ιδεολογική-θεωρητική διαμάχη της εποχής. Ο Μαρξ θέλει να τονίσει την υλικότητα των κοινωνικών σχηματισμών και να αποδόσει υλικό περιεχόμενο στα εννοιολογικές-αφαιρετικές κατηγορίες της θεωρίας του. Η μαρξική θεωρία θέτει ως στόχο της να αποκαλύψει πέρα από τις φετιχιστικές μορφές τους, την εκμεταλλευτική φύση των κοινωνικών σχέσεων. Η προτεραιότητα στην οικονομία υπηρετεί αυτόν ακριβώς το χειραφετητικό στόχο, εκκινεί ως μεθοδολογική καινοτομία και στη συνέχεια ανυψώνεται σε κριτική επιστημονική θεωρία, σε υλιστική οντολογία.

Στα κεφάλαια 1.3 και 1.4 μελετάμε τα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα* και τις σημειώσεις της *Γερμανικής Ιδεολογίας* για να τεκμηριώσουμε περαιτέρω την κριτική μας στο υπόδειγμα του μηχανιστικού ντετερμινισμού. Στα *Χειρόγραφα* υποστηρίζουμε πως ενυπάρχουν τρεις παραδοχές που θωρακίζουν τη μαρξική θεωρία από μηχανιστικές αναγωγές της πολιτικής στην οικονομία και καταδεικνύουν τη διαλεκτική σχέση τους. Πρώτον, ο άνθρωπος νοείται ως κοινωνικό ον με ανάγκες προσδιορισμένες από το κοινωνικό πλαίσιο. Η αξία χρήσης έχει με αυτή την έννοια κοινωνικό περιεχόμενο. Δεύτερον, αναδεικνύεται η κρίσιμη οντολογική ικανότητα του ανθρώπου να μεταπλάθει ενσυνείδητα την κοινωνική πραγματικότητα που παράγει τη διαλεκτική σχέση ύλης-συνείδησης. Τρίτον, η κριτική στον αλλοτριωτικό χαρακτήρα των ΠΔ, όταν αυτές αναπόφευκτα υποτάσσονται στο κεφάλαιο και το νόμο της αξίας.

Στη *Γερμανική Ιδεολογία* και κυρίως στο απόσπασμα των *στιγμών*, που συμπυκνώνει την υλιστική θεώρηση της ιστορικής εξέλιξης, κρίνουμε πως εντοπίζεται η μεθοδολογική επεξεργασία των παραγόντων που συναρθρώνονται αμοιβαία κι όχι αιτιακά και παράγουν μια ερμηνεία της ιστορικής εξέλιξης ως διαδικασίας που αναιρεί μια στείρα οικονομίστικη ανάγνωση του έργου.

Στο **δεύτερο** κεφάλαιο, υπόθεση εργασίας μας είναι πως η πολιτική με την έννοια του εποικοδομήματος, παραμένει ως προϋπόθεση της μαρξικής οικονομικής ανάλυσης της βάσης, όπως αυτή αναπτύσσεται στο ύστερο έργο κι ειδικά στο *Κεφάλαιο*. Υποθέτουμε πως για μεθοδολογικούς λόγους ο Μαρξ αφαιρεί, θεωρώντας δεδομένο το πολιτικό πεδίο ώστε να αναλύσει με διαυγή τρόπο την κίνηση του κεφαλαίου και των εμπορευμάτων. Ο Μαρξ θεωρεί δεδομένα το κράτος, το αστικό δίκαιο, την ύπαρξη αγοράς, τη νομική κατοχύρωση της ανταλλακτικής αξίας και εν γένει όλους τους παράγοντες που κατοχυρώνουν την εξουσία της αστικής τάξης και αναπαράγουν ως γενικό συμφέρον το αστικό. Η μεθοδολογική αφαίρεση των πολιτικών προϋποθέσεων διαφαίνεται από τις πολιτικές παραδοχές που παρεμβάλλονται στο *Κεφάλαιο*, όπως το κεφάλαιο για τους ταξικούς αγώνες γύρω από την εργάσιμη μέρα.

Στο **τρίτο** κεφάλαιο, μελετάμε την ιστορικότητα της προτεραιότητας της μαρξικής θεωρίας στον οικονομικό παράγοντα. Υποστηρίζουμε πως η μαρξική θεωρία ως κριτική της πολιτικής οικονομίας, λαμβάνει χώρα σε μια εποχή που η οικονομία (κοινωνία των ιδιωτών) έχει χωριστεί

υλικά από την πολιτική (κράτος). Ο χωρισμός της οικονομίας-πολιτικής αποτελεί τυπολογικό γνώρισμα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Επιπλέον τονίζουμε πως το οντολογικό στοιχείο του χωρισμού οικονομίας-πολιτικής επέτρεψε στη μαρξική θεωρία: να συλλάβει την ιστορικότητα του καπιταλισμού, να ερμηνεύσει την ιστορική εξέλιξη ως διαδοχή τρόπων παραγωγής, να τονίσει το φετιχοποιημένο χαρακτήρα της οικονομίας ως απολίτικης σφαίρας και να θεμελιώσει την κριτική της αστικής κοινωνίας στην κριτική της πολιτικής οικονομίας.

Η διαλεκτική σχέση οικονομίας-πολιτικής, τεκμηριώνεται περαιτέρω από το ότι προαπαιτούμενο της εδραίωσης του καπιταλισμού δεν ήταν απλά η εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά η ιστορική-πολιτική πράξη του βίαιου χωρισμού των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής τους και η πρωταρχική συσσώρευση.

Στο **δεύτερο μέρος (ιστορικό-λογικό)** της διατριβής, με δεδομένες τις επιστημολογικές διασαφηνίσεις του πρώτου μέρους γύρω από τη σχέση οικονομίας-πολιτικής στη μαρξική θεωρία, επεξεργαζόμαστε τα στοιχεία που συγκροτούν μια μαρξική θεωρία κράτους ως διακριτό γνωσιακό πεδίο.

Μεθοδολογικά, αν και αναγνωρίζουμε τις διαφορές ορολογίας και αντικειμένου ανάλυσης ανάμεσα στο νεανικό και το ύστερο έργο, δεν αποδεχόμαστε την αλτουσεριανή θεωρία της τομής και προσεγγίζουμε τη μαρξική σκέψη ως σύνολο στιγμών που συγκροτούν ολότητα. Μεθοδολογικό μοτίβο της διατριβής είναι η τοποθέτηση των μαρξικών κειμένων στο πλαίσιο της εποχής τους και στη θεωρητική στιγμή του συγγραφέα τους.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο**, ως σώμα της ερευνάς μας ορίζουμε το σύνολο των νεανικών έργων. Θα μελετήσουμε κείμενα, άρθρα και αλληλογραφία του διαστήματος 1843-1844.

Κρίνουμε πως το *Για το Εβραϊκό ζήτημα* (Zur Judenfrage), η *Συμβολή στην κριτική της Εγγελιανής φιλοσοφίας του Δικαίου* (Zur Kritik der Hegelshen Rechtsphilosophie) ή αλλιώς *Χειρόγραφο του Kreuznach* ή *Κριτική*, η αλληλογραφία με το Ruge και η αρθρογραφία γύρω από την παράνομη υλοτομία αποτελούν, ανεξάρτητα από τις επιμέρους διαφορές τους, ένα σύνολο κοινών θεωρητικών επεξεργασιών.

Βασική υπόθεση εργασίας είναι πως τα νεανικά έργα συμπυκνώνουν μια διττή διαδικασία της μαρξικής σκέψης, σηματοδοτώντας το πέρασμα του Μαρξ από το ριζοσπαστικό ρεπουμπλικανισμό και τον ιδεαλισμό, στον κομμουνισμό και τον υλισμό. Ο Μαρξ αφενός παίρνει θέση στις διαμάχες της εποχής του, αφετέρου οριοθετείται από το φιλοσοφικό του παρελθόν. Μέσα από τη μελέτη του νεανικού έργου, προσπαθούμε να αντλήσουμε τα στοιχεία που συγκροτούν μια πρώιμη μαρξική θεωρία κράτους, πριν εκείνη συσχετιστεί ρητά με την κριτική της πολιτικής οικονομίας.

Υποστηρίζουμε πως στο νεανικό έργο συναντάμε τα πρώτα στοιχεία μιας υλιστικής οντολογίας, αλλά και τις βασικές προβληματικές της μαρξικής θεωρίας κράτους που θα τύχουν περαιτέρω

επεξεργασίας στο ύστερο έργο. Η μαρξική μεθοδολογία ανάλυσης είναι παρούσα στο νεανικό έργο και συνίσταται στην αναζήτηση της απτής υλικότητας των κοινωνικών κατηγοριών ακόμα και αν δεν έχει αναδειχτεί η καθοριστική σημασία του τρόπου παραγωγής και η δυναμική της πάλης των τάξεων.

Υποθέτουμε βέβαια και θα προσπαθήσουμε να τεκμηριώσουμε πως: η αναγωγή του κράτους στην υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων, η κριτική του κράτους ως ψευδούς καθολικότητας και ορίου της καθολικής χειραφέτησης ανεξάρτητα από τις μορφές του, η ανάδειξη της σχετικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπροστά στο αστικό συμφέρον, η διαμεσολάβηση της καθολικής από την πολιτική χειραφέτηση και η διαλεκτική σκεπτόμενης-πάσχουσας ανθρωπότητας, αποτελούν θεωρητικές προτάσεις που ανιχνεύονται στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα* και συγκροτούν στη συνάρθρωσή τους, το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας κράτους.

Αντίστοιχα στην *Κριτική*: η σχέση μερικού-γενικού συμφέροντος και ο τρόπος ανύψωσης του μερικού αστικού συμφέροντος σε γενικό μέσω του κράτους, η σχέση εκτελεστικής-νομοθετικής εξουσίας, η κριτική της γραφειοκρατίας ως ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους, η εμφάνιση του προλεταριάτου ως διαλύουσας αρνητικότητας της αστικής κοινωνίας αποτελούν το σχεδιάγραμμα του τρόπου εγγραφής στο εσωτερικό του κράτους των ταξικών ανταγωνισμών.

Θεωρούμε ως υπόθεση εργασίας πως ο κύριος άξονας της μαρξικής θεωρίας κράτους και κοινό στοιχείο των νεανικών κειμένων αποτελεί η ανάλυση του αντιφατικού περιεχομένου της πολιτικής και της αστικής δημοκρατίας. Αποτελούν από τη μια φετιχοποιημένες μορφές της αστικής κυριαρχίας και πεδία εν δυνάμει αγώνων και αναγκαίες διαμεσολάβησεις της χειραφέτησης, από την άλλη. Η ένταση ανάμεσα στις δύο αυτές όψεις της δημοκρατίας και της πολιτικής, η αντίφαση ανάμεσα στο ουσιαστικό τους περιεχόμενο και στην τυπική τους μορφή που αποκρυσταλλώνεται στο εσωτερικό των κρατικών δομών, παράγουν την τυπολογία των αλλαγών στις μορφές του κράτους. Υποστηρίζουμε πως παραδοχή των νεανικών έργων αποτελεί το μαρξικό πρόταγμα της διάλυσης του κράτους και της άρσης του αλλοτριωτικού χαρακτήρα της αστικής κοινωνίας μέσα από την επέκταση της δημοκρατίας στην οικονομική σφαίρα, στο σύνολο των σχέσεων της κοινωνίας των ιδιωτών.

Στο **πέμπτο** κεφάλαιο, επεξεργαζόμαστε τα λεγόμενα *Ιστορικά έργα* και τμήμα της αλληλογραφίας. Υπόθεση εργασίας είναι πως τα στοιχεία που συγκροτούν το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας του κράτους που ανιχνεύσαμε στο νεανικό έργο, τυγχάνουν περαιτέρω επεξεργασίας από τον Μαρξ υπό το φως της κριτικής της πολιτικής οικονομίας και μέσα από τη μελέτη ενός συγκεκριμένου παραδείγματος, αυτό των ταξικών αγώνων και των μετασχηματισμών του γαλλικού κράτους. Βασική μας θέση είναι πως η Γαλλία έχει την ίδια σημασία υποδείγματος για τη μαρξική θεωρία κράτους, που έχει η Αγγλία για τη μαρξική οικονομική ανάλυση.

Μεθοδολογικά, εκκινούμε από τη συγκρότηση των κοινωνικών τάξεων στη σφαίρα της διευρυμένης αναπαραγωγής, από την ιδιαιτερότητα της αστικής κοινωνίας σε σχέση με την προνεωτερική (χωρισμός οικονομίας-πολιτικής) και κατ'έκταση τη σημασία του κράτους στη συγκρότηση των τάξεων ως πολιτικών υποκειμένων. Υποστηρίζουμε πως τα *ιστορικά έργα* αποτελούν υπόδειγμα της τυπολογίας του τρόπου εγγραφής των ταξικών αγώνων στο εσωτερικό του κράτους, αλλά και των μετασχηματισμών του κράτους ως απόρροιας μιας καθεστωτικής κρίσης. Επιπλέον θεωρούμε πως στα ιστορικά έργα ο Μαρξ επεξεργάζεται σε ανώτερο πεδίο, τον προβληματισμό του γύρω από την αντιφατική φύση της αστικής δημοκρατίας.

Θεωρούμε πως στα έργα για τη Γαλλία, ο Μαρξ αναλύει το κράτος ως συσχετισμό ανάμεσα στις τάξεις που ανεξάρτητα από τις μορφές του αποτυπώνει την αστική κυριαρχία. Μελετά την κίνηση αυτών των μορφών μέχρι το δομικό τους όριο που παράγει τελικά τη μετάβαση σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ) ως λειτουργική μορφή αναπαραγωγής του αστικού συμφέροντος δίχως τις αντιφάσεις της αστικής δημοκρατίας. Σκοπός μας είναι μέσα από τη μελέτη των έργων για τη Γαλλία να αντλήσουμε παραδοχές για το κράτος και τις κοινωνικές τάξεις που να οδηγούν σε ένα συνεκτικό αναλυτικό σχήμα ερμηνείας των μετασχηματισμών του αστικού κράτους και ιδίως της τυπολογίας μετάβασης ανάμεσα στην αστική δημοκρατία και το ΚΕΑ.

Αναλύουμε τα μαρξικά κείμενα αναζητώντας προκείμενες για το κράτος που να το ορίζουν:

- ως συλλογικό εκπρόσωπο της αστικής τάξης και του μπλοκ εξουσίας
- ως πλαίσιο ενδοαστικού ανταγωνισμού και ανάδειξης της ηγεμονικής μερίδας της άρχουσας τάξης
- σε σχέση με τη μικροαστική και την αγροτική τάξη
- σε σχέση με το προλεταριάτο, του οποίου η συντριβή ως πολιτικό υποκείμενο καταδεικνύει το καθαρό περιεχόμενο του αστικού κράτους
- ως ευρισκόμενο σε σχετική αυτονομία με την άρχουσα τάξη που μπορεί για να διαφυλάξει τα συμφέροντά της να την απαλλοτριώσει πολιτικά.

Στο **έκτο** κεφάλαιο, αναπτύσσουμε τη θεωρητική διαμάχη γύρω από το αν το κράτος είναι εργαλείο ή συσχετισμός δυνάμεων, αναφέροντας τη μαρξική θέση και τους στοχαστές των δύο απόψεων.

Βασική θέση μας είναι πως το κράτος στη μαρξική θεωρία έχει ως εννοιολογικό περιεχόμενο την εργαλειακή διάσταση, αλλά αρθρώνεται για λόγους αποτελεσματικής υπεράσπισης του αστικού συμφέροντος ως σχέση ανάμεσα στις τάξεις. Με κείμενο αναφοράς τα *ιστορικά έργα* μελετάμε τα πεδία εγγραφής αυτών των συσχετισμών, με στόχο να καταδείξουμε το δομικό όριο του αστικού κράτους που το καθιστά σε τελευταία ανάλυση εργαλείο-μηχανή της αστικής τάξης. Η ύπαρξη αυτού του ορίου, όταν συγκρούεται με τη δυναμική των ταξικών αγώνων, παράγει λογικά και

ιστορικά είτε την αναγκαιότητα συντριβής του κράτους, είτε την τυπολογία αλλαγής των μορφών του και της μετάβασης σε ένα ΚΕΑ.

Στο **έβδομο** κεφάλαιο έχουμε ως κύριο κείμενο τη *18η Μπρυμαίρ* και τμήμα της αλληλογραφίας. Θέτουμε ως στόχο να συγκροτήσουμε την τυπολογία μετάβασης σε ένα ΚΕΑ και να αναδείξουμε τις προϋποθέσεις μετάβασης σε αυτό. Η τυπολογία μετάβασης χαρακτηρίζεται από τη μεταβίβαση ισχύος στο εσωτερικό του κράτους σε δομές που είναι πλήρως θωρακισμένες από τον ταξικό ανταγωνισμό και την απαξίωση εκείνων των πτυχών του κράτους που εγγράφουν διαμεσολαβημένα τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων

Υπόθεση εργασίας είναι πως το ΚΕΑ συνιστά τομή σε σχέση με την αστική δημοκρατία, αλλά αποτελεί και τη λογική ολοκλήρωση του περιεχομένου του αστικού κράτους. Αναλύουμε τα ιδεολογικά και πολιτικά του χαρακτηριστικά που θεωρούμε πως το ορίζουν ως αυτοαναφορική ανύψωση του μερικού αστικού συμφέροντος σε γενικό και την επιθετική ανασύνταξη του κράτους, ύστερα από την ήττα των κυριαρχούμενων τάξεων.

Βασική μας θέση είναι πως το ΚΕΑ αποτελεί την αποκρυστάλλωση και παγίωση της κατάστασης εξάιρεσης που μέσα από την παραβίαση -από το κράτος- της νομιμότητας παράγει τη νέα εκδοχή νομιμότητας. Το ΚΕΑ αποτελεί τη συρρίκνωση του κράτος γύρω από το δομικό του όριο, τη στεγανοποίησή του από τους ταξικούς αγώνες και τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων. Υποστηρίζουμε πως η έκτακτη ανάγκη καταδεικνύει το αληθινό περιεχόμενο του νόμου ως επιβολής του συμφέροντος του κεφαλαίου. Το ΚΕΑ αίρει τον αντιφατικό χαρακτήρα της αστικής δημοκρατίας (τυπική μορφή- ουσιαστικό περιεχόμενο) και την εσωτερική αντινομία του κράτους πραγματώνοντας τη σχετική αυτονομία του. Το ΚΕΑ αποστεώνει την αστική δημοκρατία από κάθε ουσιαστικό περιεχόμενο, διατηρώντας ίσως την τυπική μορφή της. Η πολιτική απαλλοτρίωση της αστικής τάξης, είναι ο απαραίτητος όρος για την υπεράσπιση των πολιτικών της δικαιωμάτων. Το αστικό κράτος εμφανίζεται ως ο φανταστικός εκπρόσωπος των μικροαστικών τάξεων, τα συμφέροντα των οποίων υπάγει ιδεολογικά και πολιτικά στο αστικό συμφέρον.

Στο **όγδοο** κεφάλαιο υποστηρίζουμε πως η αναίρεση της αστικής δημοκρατίας από το πραξικόπημα του Βοναπάρτη, παρήγαγε ως νέο στοιχείο της μαρξικής θεωρίας, την αναγκαιότητα συντριβής του αστικού κράτους, ως αρνητικό όρο της επαναστατικής μετάβασης και τη δικτατορία του προλεταριάτου (ΔτΠ) ως κοινωνικό-πολιτική μορφή και υποκείμενο αυτής της μετάβασης. Η αναγκαιότητα της συντριβής του αστικού κράτους θεμελιώνεται ως λογική συνέπεια της ταξικής ανάλυσης και πραγματώνεται ιστορικά μέσα από το γεγονός της Κομμούνας.

Μελετάμε ως κείμενο αναφοράς τον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία* και την αλληλογραφία για να αναδείξουμε τα χαρακτηριστικά της δικτατορίας του προλεταριάτου και τη μαρξική θέση πως αποτελεί νέα μορφή κράτους που έχει διττή φύση: θεσμίζεται ως αρνητικότητα γιατί κληροδοτεί το φορτίο του παρελθόντος αποτελώντας το κράτος της εργατικής τάξης, αλλά και ως κατάφαση

καθώς θέτει ως στόχο της, την οικοδόμηση της αταξικής κοινωνίας. Βασική μας θέση είναι πως η έννοια της ΔτΠ αποτελεί αφενός την ολοκλήρωση των μαρξικών προτάσεων του νεανικού έργου περί αναγκαίας πολιτικής διαμεσολάβησης, αφετέρου την επίλυση από επαναστατική σκοπιά της θεμελιώδους αντίφασης της αστικής δημοκρατίας ανάμεσα σε τυπική μορφή και ουσιαστικό περιεχόμενο. Αντίθετα με το ΚΕΑ, η ΔτΠ ουσιαστικοποιεί τη δημοκρατία μέσα από την επέκταση της στην οικονομία, απαλλοτριώνοντας την τυπική της μορφή.

Βασική μας θέση είναι πως η επεξεργασία της ΔτΠ, ισοδυναμεί με τη θετική διάσταση της μαρξικής θεωρίας του κράτους, καθώς τονίζεται ο παιδαγωγικός ρόλος την ενσυνείδητης παραγωγής των υλικών όρων ζωής. Με αυτή την έννοια, θα τεκμηριώσουμε πως η ΔτΠ αίρει το χωρισμό οικονομίας-πολιτικής, αποφετιχοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις, αποτελεί την ποιοτική τομή της πολιτικής και της δημοκρατίας και παράγει νέα κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα

Στο **τρίτο** μέρος θωρακίζουμε επιστημολογικά το σκληρό πυρήνα της τυπολογίας που έχουμε συγκροτήσει, εμπλουτίζοντάς τον με τη μελέτη της κρίσης ως εγγενούς στοιχείου του ΚΤΠ που επικαιροποιεί τη μαρξική θεωρία, με τις παραδοχές των Γκράμσι-Πουλαντζά και ενσωματώνοντας τις αλλαγές στη σχέση οικονομίας-πολιτικής που έχουν συμβεί τον 20ο αιώνα.

Στο **ένατο** κεφάλαιο μελετάμε την κρίση ως εγγενές στοιχείο του ΚΤΠ, που αναπαράγοντας την ενότητα ως αντίθεση, καταδεικνύει τις πολιτικές προϋποθέσεις του διαχωρισμού οικονομίας-πολιτικής. Η στιγμή της κρίσης αποκαλύπτει τη σχετικότητα του ΚΤΠ, αποφυσικοποιεί την ομαλή αναπαραγωγή του κοινωνικού σχηματισμού και ισοδυναμεί με αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις τάξεις σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο.

Μελετάμε την επιστημολογική σημασία της έννοιας της κρίσης για τη μαρξική θεωρία ως αντικειμενικού κριτηρίου θεμελίωσης της αναγκαιότητας του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Τα διάφορα αναλυτικά σχήματα της μαρξικής θεωρίας κρίσεων στην αλληλεπίδρασή τους, αντανακλούν και ερμηνεύουν την πολυπλοκότητα της κρίσης ως οντολογικού στοιχείου του ΚΤΠ. Υποστηρίζουμε πως η οικονομική κρίση, όταν επεκτείνεται σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού, παράγει δυνητικά την πολιτική κρίση και το μετασχηματισμό των κρατικών μορφών. Το κράτος εμφανίζεται ως ανοιχτή ταξικότητα, επιστρατεύεται ως θεματοφύλακας της κοινωνικής σχέσης εκμετάλλευσης που αίροντας τις αντιφάσεις της οικονομικής βάσης, δημιουργεί το πλαίσιο μιας νέας φάσης συσσώρευσης κεφαλαίου. Θέση μας είναι πως η μόνη δυνατή αστική πολιτική υπέρβασης της κρίσης είναι η επιβολή νέων σχέσεων εκμετάλλευσης, η υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης, η μετακύλιση της κρίσης στις υποτελείς τάξεις, δηλαδή η όξυνση της πάλης των τάξεων και η αύξηση της εκμετάλλευσης.

Στο **10ο** κεφάλαιο, μελετάμε τις αλλαγές που επέφερε η θεσμική κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στην κοινωνική αναπαραγωγή και εξετάζουμε κατά πόσο συνιστούν αλλαγή περιεχομένου ή μορφής του ΚΤΠ και του αστικού κράτους.

Στο **11ο** κεφάλαιο αναλύουμε τις κριτικές στον ιστορικά περιορισμένο χαρακτήρα της μαρξικής θεωρίας και στο προλεταριάτο ως επαναστατικό υποκείμενο. Υποστηρίζουμε πως ούτε η μερική ενσωμάτωση του προλεταριάτου μέσα από το κράτος πρόνοιας, ούτε η αποδόμηση της εργατικής ταυτότητας μέσα από το μεταφορντικό μοντέλο, ισοδυναμούν με ποιοτικές αλλαγές του ΚΤΠ και του κράτους.

Στο **12ο** και **13ο** κεφάλαιο εμπλουτίζουμε το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας κράτους με τις παραδοχές των Γκράμσι και Πουλαντζά αντίστοιχα εξετάζοντας κατά πόσο βρίσκονται σε συμφωνία ή αντίθεση με τις μαρξικές προτάσεις.

Επιλέγουμε να μελετήσουμε τους δύο μαρξιστές θεωρητικούς για τρεις βασικούς λόγους: πρώτον γιατί και οι δύο προκρίνουν μια πολιτική ανάγνωση της μαρξικής θεωρίας σε αντιδιαστολή με το κυρίαρχο παράδειγμα του οικονομισμού. Δεύτερον πραγματοποιούν τις θεωρητικές επεξεργασίες τους σε περιόδους οικονομικής και πολιτικής κρίσης. Τρίτον υιοθετούν μια σχεσιακή αντίληψη για το κράτος, η οποία απορρέει σε ένα βαθμό από τη διαφορετική φύση του εμπειρικού αντικειμένου που εξετάζουν, μιας και το κράτος του 20ο αιώνα δεν αρθρώνεται ανοιχτά ως εργαλείο της άρχουσας τάξης.

Ο Γκράμσι εμπλουτίζει περαιτέρω την τυπολογία της σχέσης οικονομίας-πολιτικής με παραδοχές γύρω από τη διαλεκτική σχέση οικονομικής-πολιτικής κρίσης, εισάγει τη διάκριση ανάμεσα στους ιδεολογικούς μηχανισμούς (ΙΜΚ) και το σκληρό πυρήνα του κράτους, ανάγοντάς τη στη διάκριση ανάμεσα σε ηγεμονία και κυριαρχία. Ο Γκράμσι προσφέρει μια ολοκληρωμένη εκδοχή της κρατικής επικράτειας μελετώντας τη σχέση του κράτους με την πολιτική κοινωνία, αναδεικνύοντας τη σχεσιακή διάσταση του αστικού κράτους.

Υποστηρίζουμε ότι ο Γκράμσι προσφέρει μια τυπολογία συγκρότησης των τάξεων σε πολιτικά υποκείμενα που βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με τη μαρξική θεωρία κράτους.

Σημαντική συνεισφορά του Γκράμσι είναι η τυπολογία ανάδειξης του προλεταριάτου ως ηγεμονικού φορέα των υποτελών τάξεων κατά τη διαδικασία επαναστατικής μετάβασης, μέσα από τη συσχέτιση *πολέμου θέσεων και κινήσεων* που εδράζεται στη διαλεκτική σύλληψη της αστικής δημοκρατίας από το Μαρξ.

Η γκραμσιανή θεωρία εμπεριέχει αντιφάσεις που συνίστανται στην υποτίμηση της καταστολής και της δομικής υλικότητας της κυρίαρχης ιδεολογίας. Μοιάζει να προκρίνει τη δυνατότητα ανύψωσης του προλεταριάτου σε συλλογικό ηγεμόνα δίχως το προαπαιτούμενο της κατάκτησης της εξουσίας και της συντριβής του αστικού κράτους που αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία της μαρξικής θεωρίας του κράτους. Βασική μας θέση είναι πως οι αντιφάσεις αυτές δεν τοποθετούν τη γκραμσιανή θεωρία εκτός του μαρξικού παραδείγματος. Οφείλουν να ιδωθούν σε σχέση με το ιστορικό-μεθοδολογικό τους πλαίσιο και ως στοχασμός πάνω στην ένταση-όριο της αντιφατικής φύσης της

αστικής δημοκρατίας και όχι ως οντολογική παραδοχή που αλλάζει το περιεχόμενο του αστικού κράτους και τις προϋποθέσεις του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Ο Πουλαντζάς είναι ο στοχαστής του σύγχρονου αστικού κράτους την εποχή της διεθνοποίησης και της απαρχής της οικονομικής κρίσης του 1973. Ο Πουλαντζάς σε σύμπνοια με τη μαρξική θεωρία υποστηρίζει πως οι κοινωνικές τάξεις αν και εκκινούν από τους διαχωρισμούς στη σφαίρα της παραγωγής, συγκροτούνται ως υποκείμενα μέσω των σχέσεων τους, στο πεδίο της διευρυμένης κοινωνικής αναπαραγωγής. Από αυτή τη θέση προκύπτει και ο σημαντικός ρόλος του αστικού κράτους, ως πεδίο και πλαίσιο άρθρωσης των ταξικών αγώνων και συνεπώς η νόηση του κράτους ως συσχετισμού ανάμεσα στις τάξεις. Βασική μας θέση είναι πως ο Πουλαντζάς προσφέρει μια τυπολογία της σχέσης κοινωνικών τάξεων και κράτους, η οποία αποτελεί σε μεγάλο βαθμό τη θεωρητικοποίηση των μαρξικών παραδοχών των *ιστορικών έργων* αλλά και την περαιτέρω επεξεργασία των αναλύσεων του Γκράμσι.

Υπόθεση εργασίας είναι πως ο Πουλαντζάς επεξεργάζεται περαιτέρω τη μαρξική θέση για την αντιφατική δυναμική της αστικής δημοκρατίας ως πλαισίου ενσωμάτωσης και χειραφέτησης των υποτελών τάξεων και τους τρόπους στεγανοποίησής της και αναπαραγωγής της ως μονομερούς μορφής αστικής κυριαρχίας.

Ο τρόπος επίλυσης των αντιφάσεων της αστικής δημοκρατίας από την κυρίαρχη τάξη συγκεκριμενοποιείται στη διάκριση του Πουλαντζά ανάμεσα στις μορφές κράτους που συγκροτεί μια θεωρία: για τη μετάβαση και τα χαρακτηριστικά του κράτους έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ), για τις σχέσεις συνέχειας-τομής ανάμεσα στις διάφορες μορφές κράτους, αλλά και για τη διαδικασία αναίρεσης των δημοκρατικών θεσμών εντός του αστικοδημοκρατικού πλαισίου μέσα από την έννοια του αυταρχικού κρατισμού.

Στη συνέχεια υποστηρίζουμε πως η πολιτική θεωρία του Πουλαντζά εμφανίζει αντιφάσεις που στο ύστερο έργο τον οδηγούν σε ρήξη με το μαρξικό επιστημολογικό υπόδειγμα. Εντοπίζουμε δύο πεδία ρήξης. Το στενό οικονομίστικο ορισμό της εργατικής τάξης με βάση το φυσιοκρατικό κριτήριο της παραγωγικής εργασίας που έχει ως απόρροια η εργατική τάξη να αποτελεί κοινωνική μειοψηφία και να μη νομιμοποιείται ο ηγεμονικός ρόλος της. Δεύτερον πως ο Πουλαντζάς υποστηρίζει σε αντίθεση με το Γκράμσι ότι είναι εφικτή η κατάκτηση της ηγεμονίας πριν την επαναστατική τομή της κατάληψης της εξουσίας και κατ' επέκταση πως ο πόλεμος θέσεων αφορά και το σκληρό πυρήνα του κράτους. Ως λογική συνέπεια της παραπάνω άποψης, ο Πουλαντζάς απορρίπτει την αναγκαιότητα συντριβής του αστικού κράτους, εγγενές στοιχείο της μαρξικής θεωρίας και εφόσον έχει υποστηρίξει πως η πάλη των τάξεων διαπερνά το κράτος στο σύνολό του, προκρίνει ως μορφή μετασχηματισμού, την ουσιαστικοποίηση της δημοκρατίας. Θέση μας είναι πως ο Πουλαντζάς διασπά την ενιαία -αν και αντιφατική- φύση της αστικής δημοκρατίας και απορρίπτει δίχως αναλυτική τεκμηρίωση, την εργαλειακή αντίληψη για το κράτος, ωθώντας στο

λογικό της όριο τη σχεσιακή αντίληψη του αστικού κράτους. Κρίνουμε πως σε μεγάλο βαθμό η ρήξη του Πουλαντζά με το μαρξικό παράδειγμα σχετίζεται με την ανάγκη οριοθέτησής του από τα καθεστώτα του “υπαρκτού σοσιαλισμού” και την ήττα των κινημάτων του 1968.

Στο **τέταρτο** μέρος χρησιμοποιούμε το αναλυτικό σχήμα που έχουμε συγκροτήσει για να μελετήσουμε την παγκόσμια οικονομική κρίση και τους μετασχηματισμούς των ευρωπαϊκών δομών και του ελληνικού κράτους.

Στο **δέκατο τέταρτο** κεφάλαιο μελετάμε αρχικά τη σχέση της παρούσας κρίσης με εκείνη του 1973. Πιο συγκεκριμένα υποστηρίζουμε πως η πολιτική υπέρβασης της κρίσης του 1973 με κύρια στοιχεία τις πολιτικές αναδιάρθρωσης των εργασιακών σχέσεων και τη χρηματιστικοποίηση, παρήγαγε τη μορφή καπιταλισμού των τελευταίων δεκαετιών και προετοίμασε μεθοδικά τους όρους για το ξέσπασμα της κρίσης. Οι τρόποι υπέρβασης της κρίσης του 1973 καταδεικνύουν πως περιεχόμενο της κρίσης είναι οι αλλαγές των ταξικών σχέσεων αρχικά στο οικονομικό πεδίο παράγοντας και τους μετασχηματισμούς στο πολιτικό-ιδεολογικό και νομικό επίπεδο.

Στη συνέχεια χρησιμοποιώντας τη μαρξιστική θεωρία των μακρών κυμάτων υποστηρίζουμε πως η μερική υπέρβαση της κρίσης του 1973, σε συνδυασμό με το εξωοικονομικό γεγονός της κατάρρευσης του ανατολικού μπλοκ και με τον άκρατο δανεισμό, οδήγησε σε ένα αναιμικό κύμα ανάπτυξης που διακόπηκε το 2008. Μελετάμε την παρούσα κρίση ως πολυπαραγοντική διαδικασία, ως τυπική κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου και ως μακρύ κύμα ύφεσης που αποτελεί το πλαίσιο καταστροφής των παραγωγικών δυνάμεων, της πάλης των τάξεων και των γεωπολιτικών ανταγωνισμών.

Στο **δέκατο πέμπτο** κεφάλαιο, αναλύουμε τους μετασχηματισμούς της ΕΕ και της ΟΝΕ ως συνάρθρωση της δυναμικής της οικονομικής κρίσης και των δομικών τους αντιφάσεων. Σκοπός μας είναι να καταδείξουμε τη συνέχεια των μετασχηματισμών αυτών με το υλικό και θεσμικό περιεχόμενο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αρχικά αναλύουμε την ΕΕ και την ΟΝΕ ως θεσμική υλικότητα της καπιταλιστικής αναπαραγωγής, ως στιγμή της διεθνοποίησης του κεφαλαίου που συμπυκνώνει την υλική και ιδεολογική κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Τονίζουμε πως η ΕΕ οικοδομήθηκε εξ αρχής ως διακρατική δομή, πλήρως στεγανοποιημένη από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων και τη δυναμική των ταξικών αγώνων, ως συνασπισμός ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών με στόχο τον ανταγωνισμό τους με τα έτερα καπιταλιστικά κέντρα.

Στη συνέχεια αναλύουμε την ευρωπαϊκή κρίση ως τμήμα της παγκόσμιας κρίσης και τις πολιτικές αντιμετώπισής της ως δέσμη πολιτικών αποφάσεων που συμπυκνώνουν την ιεραρχική θέσμιση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, τη μετακύλιση του κόστους στις υποτελείς τάξεις και την οργανωμένη εκκαθάριση των πλεοναζόντων κεφαλαίων. Θεωρούμε πως σκοπός των πολιτικών υπέρβασης της κρίσης είναι -μέσω της λιτότητας και της εσωτερικής υποτίμησης- η αύξηση των ποσοστών

κέρδους και η διαμόρφωση μιας νέας ταξικής ισορροπίας που θα εγκαινιάσει μια νέα εποχή καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Υποστηρίζουμε χρησιμοποιώντας τις μαρξικές προτάσεις της θεωρίας του κράτους, πως τυπολογικό χαρακτηριστικό των μετασχηματισμών της ΕΕ και κυρίως της ΟΝΕ είναι η πλήρης αυτονόμηση του εκτελεστικού με την μετατόπιση ισχυος σε άτυπους μηχανισμούς όπως το Eurogroup και την πολιτικοποίηση οικονομικών τεχνοκρατικών δομών όπως η ΕΚΤ που συγκροτούν έναν ιδιότυπο *οικονομικό μηχανισμό του κράτους*, που στελεχώνεται από μέλη της αστικής τάξης και είναι πλήρως θωρακισμένος από τη δυναμική των ταξικών αγώνων. Υπόθεση εργασίας μας είναι πως η πολιτικοποίηση της οικονομίας και η αδιαμεσολάβητη κυριαρχία της αστικής τάξης, αν και μοιάζει με εξαφάνιση της πολιτικής ως διακριτής σφαίρας, εντούτοις αποτελεί πολιτική επανοργάνωση του πλαισίου αναπαραγωγής με στοιχεία που προσομοιάζουν σε μια καινοφανή μορφή ΚΕΑ.

Στο **δέκατο έκτο κεφάλαιο** αναλύουμε τους μετασχηματισμούς του ελληνικού κράτους στο πλαίσιο της ελληνικής κρίσης, την οποία θεωρούμε, παρά τις ιδιαιτερότητές της, αναπόσπαστο τμήμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης. Αρχικά μελετάμε τις δομικές αντιφάσεις του μοντέλου συσσώρευσης του ελληνικού καπιταλισμού που διογκώθηκαν με την ένταξή του στην ΕΕ.

Στη συνέχεια αναδεικνύουμε την ταξικότητα των πακέτων διάσωσης που έχουν ως στόχο: τη θωράκιση του ευρωπαϊκού κεφαλαίου από την ελληνική κρίση, τη δημιουργία ενός λειτουργικού πλαισίου εκκαθάρισης των μη ανταγωνιστικών κεφαλαίων και την υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης ως απαραίτητου όρου για την αποκατάσταση του ποσοστού κέρδους.

Υπόθεση εργασίας είναι πως η υπέρβαση της κρίσης προϋποθέτει και παράγει μετασχηματισμούς του κράτους προς αυταρχική κατεύθυνση. Χρησιμοποιούμε την τυπολογία μετάβασης που έχουμε συγκροτήσει για να αναδείξουμε τις στιγμές-προϋποθέσεις αυτών των μετασχηματισμών που στη συνάρθρωσή τους παράγουν το νέο εποικοδόμημα. Επιπλέον τονίζουμε τη διαλεκτική σχέση οικονομικής-πολιτικής κρίσης, την ένταση της αντιφατικής φύσης της αστικής δημοκρατίας, υποστηρίζοντας πως ο αυταρχικός μετασχηματισμός του ελληνικού κράτους, μπορεί να ιδωθεί και ως διαδικασία μετάβασης σε ένα ΚΕΑ νέου τύπου.

Υποστηρίζουμε πως η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, η ομογενοποίηση των κομμάτων και η αύξηση της καταστολής, αποτελούν τυπολογικά στοιχεία της εσωτερίκευσης των ταξικών σχέσεων στους κρατικούς μηχανισμούς και του νέου μπλοκ εξουσίας που αρθρώνεται στη βάση του νόμου και της τάξης. Κύρια υπόθεση εργασίας είναι πως το κράτος στεγανοποιείται από τους ταξικούς αγώνες και τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων. Αρθρώνεται ως ρητή ταξική δύναμη που αποκρυσταλλώνει τους νέους συσχετισμούς ανάμεσα στις τάξεις, με στόχο να αποτελέσει την πολιτική έκφρασή τους και να συντελέσει στην αναπαραγωγή τους.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΜΑΡΞΙΚΟ ΕΡΓΟ: ΕΠΙΣΤΗΜΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Απαραίτητη προϋπόθεση της συστηματικής μας ενασχόλησης με τη μαρξική θεωρία για το κράτος, στο βαθμό που θα κινηθούμε θεωρητικά και μεθοδολογικά εντός του μαρξικού υποδείγματος, είναι η κριτική επεξεργασία των βασικών του παραδοχών που θα οριοθετήσει την άποψή μας από διάφορες κυρίαρχες ή μη ερμηνείες και θα επιτρέψει μια επιστημολογική προσέγγιση του μαρξισμού απηλλαγμένη από ασάφεις ή *γρίφους* κατά Kuhn (2004).

Ο σκληρός πυρήνας της μαρξικής θεωρίας περιλαμβάνει κάποιες βασικές παραδοχές που τον συγκροτούν και αφορούν στην υλιστική προσέγγιση της ιστορίας των κοινωνικών σχηματισμών. Αυτές οι παραδοχές είναι που παράγουν, με τη δεδομένη αυτονομία των διαφορετικών επιστημονικών πεδίων, τη μαρξική κριτική στην πολιτική οικονομία και συνολικότερα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και στον κοινωνικό σχηματισμό που τον μορφοποιεί-άρα επανοηματοδοτούν την πολιτική θεωρία-θεωρία κράτους συσχετίζοντας τη με την υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων.

Η μαρξική θεωρία είναι πρωτίστως κριτική θεωρία της κοινωνικής πραγματικότητας ως πραγματικότητας σχέσεων εκμετάλλευσης και όχι επιστήμη με το περιεχόμενο που αποδίδει στην έννοια επιστήμη το θετικιστικό υπόδειγμα. Αυτή η παραδοχή δεν σημαίνει πως ο σκληρός πυρήνας της μαρξικής θεωρίας δεν πληροί επιστημολογικές προϋποθέσεις.

Η προσέγγιση της μαρξικής θεωρίας ως επιστημονικά-θετικιστικά αρθρωμένο σύστημα, οδηγεί στον επιστημονισμό, αποκόβοντάς τη από τις συγκροτησιακές της αρχές ως ανταγωνιστικής κοινωνικής θεωρίας, ως κριτικής θεωρίας των δρώντων υποκειμένων αλλά και μη λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό πλαίσιο ανάπτυξής της και την ιστορικότητα των κατηγοριών της.

Αυτή η διαπίστωση προφυλάσσει το χειραφετικό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας από αναγωγισμούς, υπερϊστορικά σχήματα, επιτρέποντάς της να συγκροτηθεί επιστημολογικά και μεθοδολογικά ως μια διαλεκτική κριτική θεωρία που εμπεριέχει εντός της τον αναστοχασμό και την αρνητικότητα.

1.1: Οι επιστημολογικές αντιφάσεις της οικονομιστικής ερμηνείας του σχήματος των παραγωγικών δυνάμεων-σχέσεων παραγωγής.

Για να μελετηθεί η σχέση οικονομίας-πολιτικής στο μαρξικό έργο κρίνεται απαραίτητο να αναλυθεί το εννοιολογικό περιεχόμενο των παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής, καθώς η συνάρθρωση τους οικοδομεί την έννοια του τρόπου παραγωγής που τρόπον τινά αποτελεί το θεμέλιο της υλιστικής αντίληψης στην ιστορία.

Σε ένα πιο φιλοσοφικό πεδίο η διαλεκτική αντίληψη θεμελιώνεται γύρω από τη σχέση ύλης-συνείδησης, ανεξάρτητα αν όπως επισημαίνει ο Μπαλιμπάρ δεν υφίσταται μαρξιστική φιλοσοφία με την έννοια του συστήματος. *“Η θεωρητική δραστηριότητα του Μαρξ, έχοντας έρθει σε ρήξη με μια συγκεκριμένη μορφή φιλοσοφίας δεν τον οδήγησε προς ένα ενιαίο σύστημα, αλλά προς ένα, τουλάχιστον δυνητικό, πλήθος θεωριών”*. (Μπαλιμπάρ 1999: 13)

Ο επιστημονικός κι επιστημολογικός πυρήνας της μαρξικής θεωρίας δεν μπορεί να αποκοπεί από τον κριτικό χαρακτήρα της, από την κριτική επεξεργασία και οικοδόμηση των εννοιών της. Η υποκειμενική της οπτική (από τη σκοπιά του προλεταριάτου ως συλλογικού ανταγωνιστικού υποκειμένου) δεν ταυτίζεται με τον υποκειμενισμό, αφού η μαρξική θεωρία οριοθετείται από αυτόν, εφόσον αντιλαμβάνεται τη δράση του υποκειμένου, εντός ενός καθορισμένου αντικειμενικού πλαισίου, εντός μιας δομής ανεξάρτητης από τη βούληση των μεμονωμένων υποκειμένων. Με αυτή την έννοια δεν απορρίπτουμε το ντετερμινιστικό εννοιολογικό περιεχόμενο του μαρξισμού, αλλά τη νόηση του μέσα από το θετικιστικό-μηχανιστικό πλαίσιο. Αντίστοιχα κατανοούμε πως ο “υποκειμενισμός” του Μαρξ έχει αντικειμενική υλική βάση¹, συνεπώς η υλιστική αντίληψη της ιστορίας δε συγκροτείται ούτε ως άθροισμα φυσικών νόμων της κοινωνίας, ούτε όμως αφήνει περιθώρια για μια αντίληψη της ιστορίας που απορρίπτοντας τη διαλεκτική ελευθερίας-αναγκαιότητας, εισάγει τη μεταφυσική της απροσδιοριστίας.

Το θεμέλιο-όριο της μαρξικής θεωρίας είναι πράγματι η συσχέτιση των μορφών κοινωνικής οργάνωσης με το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και αυτή ακριβώς η ριζοσπαστική πρωτοτυπία της συσχέτισης, όχι όμως της αναγωγής, είναι που οδηγεί τον Άλτουσέρ να θεωρήσει πως *“ο Μαρξ άνοιξε στην επιστημονική γνώση μια τρίτη ήπειρο, την ήπειρο ιστορία”* (Άλτουσέρ 1977: 41).

¹ Ενδεικτικά αναφερόμαστε στην 2η θέση για το Φόουερμαχ: *Το ζήτημα, αν η ανθρώπινη νόηση μπορεί να κατακτήσει την αντικειμενική (gegenständliche) αλήθεια δεν είναι ζήτημα θεωρίας, είναι πρακτικό ζήτημα. Στην πράξη πρέπει ο άνθρωπος ν’ αποδείξει την αλήθεια, δηλαδή την πραγματικότητα και τη δύναμη, το εντεύθεν (Diesseitigkeit) της νόησής του. Η διαμάχη για την πραγματικότητα ή τη μη πραγματικότητα της απομονωμένης από την πράξη νόησης είναι καθαρά σχολαστικό ζήτημα. Παρατίθεται στο Marx, K. 2014, *Θέσεις για το Φόουερμαχ* στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840* (επιμ) Θ. Γκιούρας, Αθήνα: ΚΨΜ, σελ 360.*

Από αυτή την άποψη μπορούμε να επεξεργαστούμε το περιεχόμενο αυτής της συσχέτισης, τον τρόπο που αναπτύσσεται τις κατηγορίες της, να αρθρώσουμε περιφερειακές προτάσεις γύρω από τον πυρήνα της, παραμένοντας εντός του υποδείγματος της υλιστικής θεωρίας.

Η υλιστική θεώρηση της ιστορίας², αν και διαπερνά το σύνολο του μαρξικού έργου ως μεθοδολογία διατυπώνεται ρητά σε περιορισμένο αριθμό έργων, ουσιαστικά στη *Γερμανική Ιδεολογία* (1845), στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* (1848) και στον περίφημο πρόλογο στην *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* (1859).

Συνοπτικά ο οικονομικός ντετερμινισμός της μαρξιστικής θεωρίας αρθρώνεται γύρω από έναν συνεκτικό πυρήνα συγκεκριμένων προτάσεων που δομεί το ερμηνευτικό του σχήμα γύρω από τις έννοιες των παραγωγικών δυνάμεων (Π.Δ) και σχέσεων παραγωγής (Σ.Π). Ανεξάρτητα από τις διαφορές που αποδίδονται στο περιεχόμενο των εννοιών το κοινό νήμα των ντετερμινιστικών ερμηνειών είναι η περιγραφή της κοινωνικής εξέλιξης ως απόρροιας της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων που με τη σειρά της συνεπάγεται αλλαγή των παραγωγικών και ευρύτερα των κοινωνικών σχέσεων,.

Ο οικονομισμός, ως παρερμηνεία της μαρξιστικής θεωρίας, αντιλαμβάνεται τον τρόπο παραγωγής ως τεχνικοοικονομική σχέση με τη φύση, ουσιαστικά ως αντικειμενική διαδικασία που συνίσταται στη συνεχή ανάπτυξη των μέσων ικανοποίησης “φυσικών” αναγκών, οι οποίες δεν προσδιορίζονται κοινωνικά. Αντίστοιχα, η συνεχής βελτίωση των παραγωγικών δυνάμεων δρώντας συσσωρευτικά κι εξελικτικά οδηγεί σε ανώτερες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, ενώ η σχέση του ανθρώπου με τη φύση κατανοείται αδιαμεσολάβητα. Τέλος η παραγωγή (ή ευρύτερα η οικονομία) καθορίζει το νομικό και πολιτικό εποικοδόμημα ή ευρύτερα την ιδεολογία.

Οι παραγωγικές δυνάμεις μαζί με τις σχέσεις συνιστούν τη βάση ή υποδομή, ενώ οι πολιτικές, νομικές, ιδεολογικές σχέσεις συγκροτούν την υπερδομή ή εποικοδόμημα. Οι αλλαγές στη βάση που προκαλούνται από την ανάπτυξη των ΠΔ αλλάζουν και το εποικοδόμημα. Οι ΠΔ δηλαδή η διανοητική και σωματική εργασιακή ικανότητα- δύναμη του ανθρώπου και τα εργαλεία-απλά ή πολύπλοκα- παραγωγής στην οικονομίστικη αφήγηση νοούνται αποκομμένα από τις κοινωνικές σχέσεις που αποτελούν το πλαίσιο εντός του οποίου αυτές οι δυνάμεις υφίστανται υλικά και νοηματοδοτούνται κοινωνικά. Αυτή η αφαίρεση της κοινωνικής υλικότητας και της ιστορικότητας από το περιεχόμενο των ΠΔ δε συλλαμβάνει κατά τη γνώμη μας την αντιφατικότητα της ανάπτυξης των ΠΔ, που συνίσταται στο ότι: αποτελούν ταυτόχρονα δυνάμεις του ανθρώπου που υλικοποιούνται όμως μέσα από αλλοτριωτικές κοινωνικές μορφές ως δυνάμεις του κεφαλαίου το οποίο ορίζει το πλαίσιο ανάπτυξής τους, καθώς και τις ανάγκες που αυτές ικανοποιούν.

² Δε κάνουμε χρήση των εννοιών ιστορικός υλισμός ή διαλεκτικός υλισμός καθώς ο Μαρξ δεν τους χρησιμοποίησε ποτέ κι είναι μεταγενέστεροι. Νομίζουμε πως δεν αποδίδουν την ανοικτότητα της μαρξικής θεωρίας.

Οικοδομείται έτσι ένα εξελικτικό ιστορικό σχήμα διαδοχής τρόπων παραγωγής από το οποίο όπως επισημαίνει η Αντωνοπούλου “προκύπτει η εικόνα μιας συνεχούς και σωρευτικής εξέλιξης των κοινωνιών, από κοινωνίες με “χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης” των παραγωγικών δυνάμεων, προς κοινωνίες με όλο και πιο “προοδευμένο” προχωρημένο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Στις “ανεπτυγμένες” παραγωγικές δυνάμεις αντιστοιχούν αναλογούν ανεπτυγμένες κοινωνικές σχέσεις, κοινωνίες. Έτσι διαμορφώνεται η “εξελικτική” εκδοχή της μαρξιστικής θεωρίας, ο “εξελικτικός” μαρξισμός.” (1991:92)

Η αφαίρεση από το περιεχόμενο των παραγωγικών δυνάμεων της ιστορικότητας και της κοινωνικής υλικότητας έχει ως επιστημολογικό αποτέλεσμα την κατανόησή τους αποκλειστικά ως τεχνικές -μη πολιτικές- δεξιότητες. Από αυτή την σύλληψη των ΠΔ παράγεται και ο επιστημολογικός διαχωρισμός οικονομίας-πολιτικής που καθιστά αδύνατη τη διαλεκτική τους σύλληψη από τη θεωρία και συνεπώς την επιστημονική κριτική τους.

Το κεφάλαιο στη μαρξική θεωρία δεν είναι όμως απλώς μια οικονομική κατηγορία, αλλά η κοινωνική σχέση που συγκροτεί την πραγματικότητα και συνεπώς εκκινά από τη σφαίρα της παραγωγής, επεκτείνεται μορφοποιώντας τις κοινωνικές σχέσεις στο πεδίο της αναπαραγωγής και ολοκληρώνεται ως σχέση στο σύνολο του κοινωνικού σχηματισμού.

Στο ίδιο το μαρξικό έργο, σύμφωνα με το Ρούση (2008:197) υπάρχουν διατυπώσεις που από τη μια συντελούν σε μια οικονομίστικη παρερμηνεία του και από την άλλη παράγουν τις αντιθετικές κριτικές της (Καστοριάδης, Παπαϊωάννου, Σχολή της Φραγκφούρτης). Πρόκειται για διατυπώσεις που δίνουν έμφαση στον οικονομικό παράγοντα και που αν δε ανυψωθούν σε ένα επίπεδο αφαίρεσης και δεν ιδωθούν στην κίνησή τους, αλλά ως στατικές και αναλλοίωτες εννοιολογικές κατηγορίες παράγουν μεθοδικά τις οικονομίστικες παρερμηνείες που κυριάρχησαν είτε στους θεωρητικούς της 2^{ης} Διεθνούς, είτε στο λεγόμενο ορθόδοξο (σοβιετικό) μαρξισμό. Ταυτόχρονα παράγουν και κριτικές που θεωρούν πως εκτός από την οικονομιστική παρερμηνεία και ο ίδιος ο σκληρός πυρήνας της μαρξικής θεωρίας βρίθεται αντιφάσεων, επομένως δε στέκει σε μια επιστημολογική κριτική.

Με αυτή την έννοια η ανάδειξη και κριτική του “οικονομισμού” των κλασικών, ανασυγκροτεί τη μαρξική θεωρία σε πιο στέρεα επιστημολογική βάση.

Θέλοντας να ενισχύσουμε το επιχείρημα μας, θα παρουσιάσουμε κάποια χαρακτηριστικά αποσπάσματα και στη συνέχεια θα καταδείξουμε τους μεθοδολογικούς, ιστορικούς και “πολεμικούς” λόγους αυτής της έμφασης που αποδίδουν οι κλασικοί του μαρξισμού στην προτεραιότητα της οικονομίας και πιο ειδικά των παραγωγικών δυνάμεων. Επίσης θα υποστηρίξουμε πως το ίδιο το μαρξικό έργο εμπεριέχει την αναίρεση αυτών των ντετερμινιστικών παραδοχών, μόνο αν ιδωθεί στη διαλεκτική του συνάρθρωση και όχι ως κλειστό φιλοσοφικό σύστημα.

Στην *Αθλιότητα της Φιλοσοφίας* (1847) ο Μαρξ μοιάζει πράγματι να αποδίδει την κοινωνική εξέλιξη στις τεχνολογικές εφευρέσεις με την περίφημη φράση “ο χειροκίνητος μύλος θα σας δώσει την κοινωνία των φεουδαρχών, ο ατμόμυλος την κοινωνία με βιομηχανικό καπιταλισμό” (Μαρξ χχβ: 47). Η στη *Γερμανική Ιδεολογία*, η οποία θεωρείται από τον Άλτουσερ το έργο που εγκαινιάζει την τομή (coupure) στο μαρξικό έργο, όπου οι συγγραφείς παρουσιάζουν όλη την ανθρώπινη ιστορία μέσα από μια αφήγηση διαδοχής γενεών και τρόπων παραγωγής, ανάγοντας τις κοινωνικές σχέσεις στις παραγωγικές δυνάμεις ή και ακόμα πιο περιοριστικά στα τεχνολογικά μέσα παραγωγής.

Κλείνοντας με την παράθεση των αποσπασμάτων θα αναφέρουμε τον *Πρόλογο της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας* μιας και όπως επισημαίνει ο Ρούσσης, εκεί όχι μόνο υποστηρίζεται η πρωτοκαθεδρία των παραγωγικών δυνάμεων ως παράγοντα της ιστορικής εξέλιξης, αλλά η ποσοτική τους επέκταση-ωρίμανση, ορίζει και την εποχή της επαναστατικής αλλαγής (Ρούσσης 2008:195) “Σε μια ορισμένη βαθμίδα της ανάπτυξης τους οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις έρχονται σε αντίφαση με τις υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής ή πράγμα που αποτελεί μόνο τη νομική έκφραση γι’ αυτό, με τις σχέσεις ιδιοκτησίας μέσα στις οποίες κινούνταν μέχρι τότε. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων αυτές οι σχέσεις μετατρέπονται σε δεσμά τους. Τότε επέρχεται μια εποχή κοινωνικής επανάστασης.” (Μαρξ 2011:19)

Βλέπουμε λοιπόν πως αν μείνουμε σε αυτό το επίπεδο αφαίρεσης κι ανάγνωσης του μαρξικού έργου, τότε η εξέλιξη των κοινωνικών σχηματισμών ανάγεται στην τεχνολογική εξέλιξη των μέσων παραγωγής, αφαιρείται η κοινωνική υλικότητα κι ιστορικότητα του ανθρώπου και συνακόλουθα οι ανθρώπινες ανάγκες στερούνται κάθε κοινωνικού τους προσδιορισμού.

Η νομοτελειακή αυτή ανάγνωση έχει ως αποτέλεσμα την “εξαφάνιση” των δρώντων υποκειμένων, άρα και της πάλης των τάξεων και την αφήγηση της ιστορικής εξέλιξης ως συνέχειας και προόδου. Πρόκειται για θετικιστική παραλλαγή της υλιστικής θεωρίας. Επιπλέον, οι παραγωγικές δυνάμεις εμφανίζονται ως το (μη) υποκείμενο της ιστορίας, ως φυσικές δυνάμεις έξω από τον ιστορικό χωροχρόνο, μια παραδοχή που κατά τη γνώμη μας οδηγεί σε ένα νεοφатаλισμό, που ανασυσταίνει το φετιχισμό της αστικής πολιτικής οικονομίας. Είναι επίσης εμφανές πως οι επιστημολογικές αντιφάσεις του οικονομικού ντετερμινισμού, οι οποίες αναπαράγουν το σχήμα του μηχανιστικού προμαρξικού υλισμού δεν αίρονται πλήρως με το να περιορίσουμε την οικονομία και την ανάπτυξη των ΠΔ σε τελευταία ανάλυση σε καθοριστικό παράγοντα, γιατί και πάλι η διαλεκτική αλληλεπίδραση των παραγόντων της ιστορικής εξέλιξης, ουσιαστικά η διαλεκτική υποκειμένου-αντικειμένου, αποστεώνεται σε μονομερή αιτιακή σχέση.

Σε αυτό το πλαίσιο έχει βάση η κριτική του Meszaros όταν ισχυρίζεται ότι « Γιατί αν η οικονομία είναι ο έσχατος καθοριστικός παράγοντας είναι επίσης ένας καθορισμένος καθοριστικός παράγοντας: δεν υπάρχει έξω από το πάντοτε συγκεκριμένο, ιστορικά μεταβαλλόμενο σύμπλεγμα των συγκεκριμένων διαμεσολαβήσεων, συμπεριλαμβανομένων και των πιο “πνευματικών” από αυτές.»

(Meszaros 1972:172). Αλλά και του Αλτουσέρ που θεωρεί πως με μια τέτοια μηχανιστική ανάγνωση “ο υλισμός εκπίπτει σε υλισμό της αναγκαιότητας και της τελεολογίας, μια μορφή δηλαδή μεταμφιεσμένου ιδεαλισμού” (Αλτουσέρ 1994:35) ή όταν σκωπτικά δηλώνει πως “ούτε σε πρώτη, ούτε σε τελευταία ανάλυση δε χτυπά ποτέ η μοναχική ώρα της τελευταίας ανάλυσης” (Althusser 1965:113).

1.2: Ιστορικοί-μεθοδολογικοί λόγοι της έμφασης στον οικονομικό παράγοντα

Η οικονομίστικη προσέγγιση κατανοεί την εξέλιξη ως εκδήλωση αντικειμενικών νομοτελειών, αφαιρώντας την ενεργητική διάσταση του υποκειμένου, αποκόβοντας την ίδια την παραγωγή κι αναπαραγωγή της ζωής από το κοινωνικό της πλαίσιο, άρα και τις κοινωνικές σχέσεις με αποτέλεσμα να επαναφέρει τη μαρξική σκέψη στο επίπεδο του προμαρξικού υλισμού. Η έμφαση που ο Μαρξ δίνει στην οικονομία, πρέπει να ιδωθεί στο ιστορικό πλαίσιο και σε συνδυασμό με τα κυρίαρχα ρεύματα της εποχής του κι όχι ως απόλυτη και αναλλοίωτη αλήθεια.

Πιο αναλυτικά η υλιστική αντίληψη της ιστορίας, που θεμελιώνεται στο σχήμα των παραγωγικών δυνάμεων-σχέσεων παραγωγής, οφείλει να ιδωθεί και να προσεγγιστεί πρώτον στο ιστορικό της πλαίσιο, δεύτερον στα πλαίσια των πολιτικών στόχων των υποκειμένων-φορέων της και τρίτον ως μεθοδολογία που συγκροτεί τη θεωρία και όχι το αντίστροφο. Οι παραδοχές αυτές κατά τη γνώμη μας ανασυγκροτούν την υλιστική θεωρία της ιστορίας δίνοντας νέο περιεχόμενο στην υλικότητα των κατηγοριών και των μεθοδολογικών εργαλείων της.

Μεθοδολογικά το δίπολο παραγωγικών δυνάμεων-σχέσεων παραγωγής (ΠΔ-ΣΠ) πρέπει να ιδωθεί ως θεωρητική αφαίρεση, ως αναλυτικό σχήμα που μας επιτρέπει να αντιληφθούμε κάτι συγκεκριμένα από: την οικονομία με την έννοια της παραγωγής κι αναπαραγωγής των όρων ύπαρξης ως βάση, ως αφετηρία της υλικότητας των κοινωνικών σχηματισμών, αλλά και των ιδεολογικών κατηγοριών της συνείδησης και του εποικοδομήματος.

Η κοινωνική παραγωγή κι αναπαραγωγή δίχως αμφιβολία συγκροτεί υλικά τον κοινωνικό σχηματισμό, δίχως όμως αυτή η υλική αφετηρία να είναι ο μόνος παράγοντας ερμηνείας και ανάλυσης της πολύπλοκης κοινωνικής πραγματικότητας. Όχι μόνο επειδή η παραγωγή είναι εξ αρχής κοινωνική κι όχι ατομική, άρα από την πρώτη στιγμή διαμεσολαβείται από κοινωνικές σχέσεις και τη συνείδηση αυτής της υλικότητας, αλλά γιατί η αναγωγή του κοινωνικού σχηματισμού στην υλικότητά του προϋποθέτει μεθοδολογικά ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης που δεν είναι το από-συγκεκριμένο, αλλά το συγκεκριμένο νοούμενο μέσα από την ανύψωση του στο γενικό, μέσα δηλαδή από μια διπλή διαδρομή της σκέψης. (Μπιτσάκης 2003:60)

Κατά τη γνώμη μας ο Μαρξ, απομονώνει μεθοδολογικά αυτό που θέλει να καταδείξει ως πρωτεύον, δηλαδή την υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων και την παραγωγή της κοινωνικής

ζωής. Από αυτή τη μεθοδολογική παραδοχή δεν προκύπτει όμως πως αυτή η αφαίρεση υφίσταται οντολογικά με αυτή τη θεωρητική καθαρότητα, γιατί αυτό θα οδηγούσε σε ένα οικονομικό μονισμό.

Αν δούμε το σχήμα ΠΔ-ΠΣ στην εσωτερική του συνάφεια, θα αντιληφθούμε πως η ανάπτυξη των ΠΔ σημαίνει τη διευρυμένη κοινωνική αναπαραγωγή κάτω από το πλαίσιο των δοσμένων ΠΣ. Από αυτή την παραδοχή και συνυπολογίζοντας το αντικειμενικό γεγονός της πραγματικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, οδηγούμαστε στο να κατανοήσουμε την ανάπτυξη των ΠΔ ως κίνηση που διαπερνά το σύνολο του κοινωνικού σχηματισμού, νοηματοδοτείται πολιτικά, ιδεολογικά από το εποικοδόμημα και τελικά αναπαράγει ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής ως κατάφαση στις συνειδήσεις των υποκειμένων. Αποδίδοντας αυτό το εννοιολογικό περιεχόμενο στο σχήμα ΠΔ-ΠΣ θεωρούμε πως συγκροτείται η διαλεκτική ενότητα ανάμεσα στην πολιτική και την οικονομία, στο υποκείμενο και το αντικείμενο και αποδομείται η ουδετερότητα των ΠΔ ως αδιαμεσολάβητης κοινωνικά τεχνικής σχέσης με τη φύση, γεγονός που επιτρέπει να διατυπωθούν αξιολογικές κρίσεις για το περιεχόμενο της ανάπτυξης των ΠΔ.

Η μαρξική κριτική, θεμέλιο της μαρξικής επιστημολογίας κι απαραίτητος όρος της συγκρότησής της σε επιστήμη, συνίσταται στην αποκάλυψη της κοινωνικής σχέσης εκμετάλλευσης που συγκροτεί τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, ακόμα κι αν η σχέση αυτή αναπτύσσει-με στρεβλό τρόπο και ανάλογα με τη στιγμή της εξέλιξης του κοινωνικού σχηματισμού-τις ΠΔ. Όπως θα καταδείξουμε αναλυτικότερα σε επόμενο κεφάλαιο, τη στιγμή της κρίσης του κοινωνικού σχηματισμού οι ΠΣ δεν μπορούν να υπαγάγουν και να νοηματοδοτήσουν ομαλά, δηλαδή να αναπτύξουν, τις ΠΔ και συνεπώς η λειτουργική τους ενότητα εκφράζεται ως εν δυνάμει καταστροφική αντίθεση.

Η μαρξική σκέψη θέτει ακριβώς ως στόχο να επεκτείνει την πολιτική κριτική στο χώρο της οικονομίας, στην υλικότητα της κοινωνίας των ιδιωτών ως σφαίρας συγκρότησης της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας.

Ο Μαρξ με αυτή την έννοια αρνείται να αποδεχτεί το διαχωρισμό της οικονομίας-πολιτικής και να περιορίσει την κριτική του στο εποικοδόμημα. Αντίθετα πολιτικοποιεί την οικονομία και συσχετίζει την πολιτική με την οικονομία αίροντας ακριβώς το διαχωρισμό τους. Συνεπώς η πρωτοκαθεδρία της οικονομίας στη μαρξική θεωρία συνδέεται άμεσα με το πρόταγμά της που είναι η πρακτική κριτική (και αλλαγή) των υλικών όρων της αστικής κοινωνίας και η αποδόμηση της αστικής αφήγησης περί της οικονομίας ως δήθεν ανεξάρτητης και μη πολιτικής βαθμίδας.

Η κατανόηση αυτή που περιγράψαμε σχηματικά προϋποθέτει μία εποπτεία της κοινωνικής κίνησης πολύ ανώτερη θεωρητικά, από ένα αφηγηματικό σχήμα που εκλαμβάνει την αφετηρία της υλικότητας ως μονοδιάστατου παραγόμενου κοινωνικού αποτελέσματος, ως αυτοαναφορικότητας, δίχως αντιφάσεις και διαμεσολαβήσεις.

Ένα τέτοιο σφάλμα όμως, που ο Μαρξ θεωρούσε πως χαρακτήριζε τη χεγκελιανή σκέψη και την αστική οικονομική θεωρία, είναι ξένο κατά τη γνώμη μας στη μαρξική θεωρία και μεθοδολογία και αυτό ειπώνεται ρητά: *“το συγκεκριμένο είναι συγκεκριμένο γιατί αποτελεί τη σύνθεση πολλών καθορισμών, αποτελεί δηλαδή ενότητα του πολλαπλού. Στη σκέψη το συγκεκριμένο εμφανίζεται επομένως ως διαδικασία της συνόψισης, ως αποτέλεσμα κι όχι ως αφετηρία, παρ’ όλο που αποτελεί την πραγματική αφετηρία, άρα και τη νοητή αφετηρία.”* (Μαρξ 2011:19)

Οι παραγωγικές δυνάμεις σε συνάρθρωση με τις σχέσεις παραγωγής είναι η υλική προϋπόθεση του πλαισίου εντός του οποίου αναπαράγονται οι κοινωνικές σχέσεις που συγκροτούν τον κοινωνικό σχηματισμό. Επειδή όμως η παραγωγή είναι ταυτόχρονα και αναπαραγωγή και επειδή η παραγωγή συμβαίνει πάντα εντός μιας κοινωνικής-ταξικής σχέσης, στον καπιταλισμό ειδικότερα η ταξική σχέση εμφανίζεται με απρόσωπη-μυστικοποιημένη μορφή, τότε οντολογικά το από που συμβαίνει συγκεκριμένα δεν μπορεί να χωριστεί σε τόσο αφαιρετικά σχήματα προτεραιότητας.

Με αυτή την έννοια, η προτεραιότητα στην οικονομία έχει γνωσιοθεωρητική-μεθοδολογική σημασία καθώς είναι και ο τρόπος συγκρότησης των αναλυτικών εργαλείων της υλιστικής θεώρησης. Η έμφαση στον οικονομικό παράγοντα, στην υλικότητα δηλαδή, έχει ως στόχο να τονιστεί η νέα επιστημολογική προσέγγιση που εισάγει ο μαρξισμός, η οποία συνίσταται στη μελέτη της δράσης και πρακτικής των συγκεκριμένων ανθρώπων από την οποία μπορεί να εξαχθεί *“μια σύννοψη των πιο γενικών αποτελεσμάτων κι αφαιρέσεων”* (Marx-Engels 1997:68). Οι αφαιρέσεις αυτές όμως έχουν υλικό περιεχόμενο και δεν είναι κενά περιεχομένου θεωρητικά σχήματα, πιστοποιώντας τη ρήξη της μαρξικής θεωρίας με τη θεωρησιακή-αφηρημένη αντίληψη της ιστορίας. Η μαρξική θεωρία αίρει τη θεωρησιακή διάσταση των αφαιρέσεων της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας, αλλά δεν καταργεί την αφαίρεση ως βασικό εργαλείο ανάλυσης και ερμηνείας της κοινωνικής πραγματικότητας.

Πρόκειται ουσιαστικά για μια νέα επιστημολογική αντίληψη γύρω από την αφαίρεση ως θεωρητική διαδικασία ανάλυσης, απαραίτητη για κάθε εννοιακή σύλληψη του αντικειμένου (οντολογία), η οποία ανυψώνει το μερικό στο γενικό, γνωρίζοντας όμως πως αυτή η κίνηση δεν υλικοποιείται, δε συμβαίνει με την “καθαρή” μορφή που τη συλλαμβάνει η νόηση. Η μεθοδολογική αφαίρεση δεν αφαιρεί από τις μαρξικές έννοιες την υλικότητά τους, κατά τη γνώμη μας προσδίδει σε αυτές το διαλεκτικό τους περιεχόμενο, καθώς οι έννοιες “διαλέγονται” με το αντικείμενο τους, το οποίο συλλαμβάνουν στην κίνησή του.

Επιπλέον η διαλεκτική ενότητα δυνάμεων και σχέσεων δεν ακυρώνει την αντίθεσή τους, δεν πρόκειται για ταυτότητα. Και οι δύο όψεις της ενότητας διατηρούν την αυτονομία τους, ούτε υφίσταται κάποιος αφηρημένος οικονομικός ντετερμινισμός, ούτε το θεσμικό εποικοδόμημα βλασταίνει στο κενό. Η προτεραιότητα της οικονομίας συμπυκνώνει το υλικό-αντικειμενικό όριο της κοινωνικής οργάνωσης που πλαισιώνει και οριοθετεί τη δράση των υποκειμένων. Όπως λέει ο

Lefebvre: *“Είναι αλήθεια ότι κάθε κοινωνία είχε κι έχει ακόμα κάποια οικονομική “βάση”. Η βάση αυτή δεν καθορίζει τις κοινωνικές σχέσεις παρά μόνο στο μέτρο που περιορίζει τις δραστηριότητες των ομάδων και των ατόμων”* (1968:23).

Τα αποσπασματικά στοιχεία μιας υλιστικής θεωρίας της ιστορίας που ανιχνεύονται στη *Γερμανική Ιδεολογία*, αποτελούν τμήμα των θεωρητικών αντιπαραθέσεων της εποχής και ως εκ τούτου αναπτύσσονται στο πλαίσιο της εποχής τους. Καμία θεωρία εξάλλου δεν αναπτύσσεται στο κενό, αλλά αντίθετα βρίσκει τη θέση της μέσω της συνδιαλλαγής ή της πολεμικής-Campf κατά τον Καντ- με τις υπόλοιπες και αυτοπροσδιορίζεται μέσω του ετεροπροσδιορισμού της. Σε αυτό το πλαίσιο θεωρούμε πως εντάσσεται η έμφαση που ο Μαρξ (και ο Ένγκελς) αποδίδει στην οικονομία. (Marx-Engels 1976: 441)

Ο Μαρξ είχε να συνδιαλλαγεί από τη μια με τους νεοχγκελιανούς και με τη χεγκελιανή σκέψη που αντιλαμβάνονταν την ιστορία ως την αφηρημένη κίνηση των ιδεών, απομονώνοντας την από την υλική, συγκεκριμένη πραγματικότητα. Από την άλλη μεριά ρητή αξίωση του Μαρξ ήταν να υπερβεί το μηχανιστικό υλισμό του Φόουερμπαχ, εντάσσοντας στο περιεχόμενο του υποκειμένου τη συνειδητή δραστηριότητα και μία νέα διαλεκτική υποκειμένου-αντικειμένου, όχι μόνο γνωσιολογική αλλά και οντολογική.

Ενώ η διαδεδομένη-κυρίαρχη άποψη περιγράφει την υλιστική θεωρία της ιστορίας ως το αμάλγαμα της χεγκελιανής μεθοδολογίας (διαλεκτική) με τον υλισμό του Φόουερμπαχ, περιγράφοντας ένα μηχανιστικό άθροισμα, ουσιαστικά πρόκειται για το ακριβώς αντίθετο (Ρούσης 1996). Πρόκειται δηλαδή για τη διαλεκτική τους άρνηση ή αλλιώς για την διαφοροποιημένη ενότητα τους. Μία γραμμική προσέγγιση του υλισμού του Μαρξ, ως βελτιωμένη εκδοχή του υλισμού του Φόουερμπαχ, αποκόβει τη συλλογιστική τους από τη χεγκελιανή διαλεκτική περιορίζοντας τη δυναμική της σε κάποιο εργαλειώδες εξωτερικό χαρακτηριστικό, ως τυπική μεθοδολογία, με τελική συνέπεια την αποστέωση της υλιστικής προσέγγισης και τη μετατροπή της σε ιστορικό-μηχανιστικό-υλισμό. Είναι αυτό ακριβώς που ο Ένγκελς θεωρεί πως πράττουν όσοι αντιλαμβάνονται με απόλυτο τρόπο τον ρόλο της οικονομίας να αγνοούν το Χέγκελ ή όντας αντιδιαλεκτικοί *“δε βλέπουν πάντοτε εδώ παρά την αιτία και εκεί παρά το αποτέλεσμα”*. (Marx-Engels 1976: 449)

Στο έργο του Χέγκελ συναντά κανείς τόσο την έννοια της εξέλιξης και της ανάπτυξης, δηλαδή την Ιστορία, στη θεωρησιακή της εκδοχή ως πορεία του Πνεύματος, όσο και το υποκείμενο και την εργασία του ως δημιουργική ικανότητα που μετασχηματίζει το αντικείμενο, καθιστώντας το προϊόν της ανθρώπινης αισθητής δραστηριότητας. Είναι ουσιαστικά αυτό που επισημαίνει ο Μαρξ στη πρώτη θέση για το Φόουερμπαχ: *“..γι’ αυτό ο ιδεαλισμός σε αντίθεση προς τον υλισμό, ανέπτυξε την ενεργό πλευρά-αλλά μόνο αφηρημένα, γιατί ασφαλώς ο ιδεαλισμός δε γνωρίζει την πραγματική αισθητή δραστηριότητα ως τέτοια.”* (Marx-Engels 1997:45)

Στο βαθμό δηλαδή που η ιστορία νοείται στη θεωρησιακή της διάσταση ως ιστορία των ιδεών ή ως την κίνηση του πνεύματος στον εαυτό του, η ανθρώπινη ουσία δεν συλλαμβάνεται ως στοιχείο των πραγματικών συγκεκριμένων ανθρώπων, δε γίνεται δηλαδή αντιληπτή στην πραγματική της κίνηση που είναι η υλικότητα των όρων αναπαραγωγής της, αλλά στην αφηρημένη εκδοχή της.

Αλλά και στην κριτική του στο άλλο κυρίαρχο ρεύμα, τον αισθητηριακό υλισμό, ο Μαρξ επισημαίνει πως ο Φόουερμπαχ αντιλαμβάνεται τον άνθρωπο, ως στατική κατηγορία, αφαιρώντας από το περιεχόμενο του την ιστορική-κοινωνική διάσταση. Συνέπεια της παραπάνω προσέγγισης είναι να αντιλαμβάνεται *“το ανθρώπινο ον αποκλειστικά σαν γένος, σαν εσωτερική βουβή γενικότητα”* (Marx-Engels 1997:47), να αποκόβει τον άνθρωπο από τους πραγματικούς όρους της ύπαρξής του και την διαλεκτική σχέση που επισφραγίζει την εξέλιξη του ίδιου και του κόσμου, και τελικά στο *“βαθμό που είναι υλιστής δεν καταπιάνεται με την ιστορία και στο βαθμό που εξετάζει την ιστορία δεν είναι υλιστής”* (ο.π.:73).

Με αυτή την έννοια η υλιστική θεώρηση της ιστορίας, οριοθετείται από τους παραλλήλους του Χέγκελ και του Φόουερμπαχ, την σκέψη των οποίων δεν καταργεί, αλλά αίρει διαλεκτικά.

Στον Χέγκελ, η μαρξική θεωρία κρίνει τη θεώρηση της ιστορίας ξεκομμένη από την υλικότητά της αλλά κρατά την κατανόησή της ως δραστηριότητας μέσα στο χρόνο, αφού για το Μαρξ η ιστορία είναι ο κοινωνικά βιωμένος και υλικοποιημένος χρόνος.

Στο Φόουερμπαχ, ο Μαρξ κρίνει την άχρονη και υπεριστορική του αντίληψή του για την ανθρώπινη ουσία, το διαχωρισμό της υλικότητας από την κοινωνία και την ιστορία.

Ταυτόχρονα ο Μαρξ, όπως θα αναλύσουμε σε επόμενο κεφάλαιο, ασκεί κριτική στην παράδοση του διαφωτισμού, επειδή τοποθετεί τον άνθρωπο έξω από τον ιστορία, αναζητώντας εκεί την αφηρημένη ανθρώπινη ουσία.

Συνοψίζοντας υποστηρίζουμε πως η προτεραιότητα της οικονομίας, στη μαρξική θεωρία, εξυπηρετεί μεθοδολογικούς σκοπούς και είναι το θεμέλιό της, ώστε να οριοθετηθεί εξωτερικά από τις κυρίαρχες θεωρίες με τις οποίες αντιπαρά τίθεται. Αν αυτή η προτεραιότητα μεταφερθεί εσωτερικευθεί αυτούσια στο εσωτερικό της θεωρίας, ως μηχανιστική αναγωγή των σχέσεων παραγωγής στις παραγωγικές δυνάμεις ή του εποικοδομήματος στη βάση, τότε η διαλεκτική σχέση αντικαθίσταται από την αιτιακή. Ουσιαστικά η επιστημολογική αντίφαση που οριοθετεί τη μαρξική θεωρία από την μηχανιστική ανάγνωσή της έγκειται στη θεωρητικοποίηση των κατηγοριών των παραγωγικών δυνάμεων, σχέσεων και τρόπων παραγωγής. Στη μαρξική θεωρία γενικεύονται για μεθοδολογικούς σκοπούς, ενώ στην παρερμηνεία της αποκτούν υπεριστορικό περιεχόμενο.

Χωρίς να περιορίζεται σε απλή μεθοδολογία, η μαρξική θεωρία, οικοδομεί τις έννοιες της διαλεκτικά, τις μελετά στη σχετικότητα και στην εσωτερική τους κίνηση, στην απόπειρά της να μην μετατραπεί σε κλειστό σύστημα. Κάτι που τελικά επιτυγχάνει σε αντίθεση με όσα υποστηρίζουν

μεταμαρξιστικές ερμηνείες περί εγγενούς αδυναμίας του μαρξισμού να αρθρωθεί ως ανοικτό θεωρητικό σύστημα. (Μουζέλης 1992).

1.2.1: Πολιτικοί-πρακτικοί λόγοι της έμφασης στην οικονομία

Συμπληρωματικά στα παραπάνω θεωρούμε πως η έμφαση στην οικονομία που ενυπάρχει στο μαρξικό έργο και που παράγει ως παρερμηνεία τον οικονομισμό-ντετερμινισμό, σχετίζεται και με τις πολιτικές επιδιώξεις των κλασικών του μαρξισμού και με την συγκρότησή τους ως δρώντα υποκείμενα που παράγουν θεωρία σε άμεση σχέση με την πράξη. Τόσο η οντολογική όσο και η γνωσιολογική διάσταση της μαρξικής θεωρίας δεν μπορούν να αποκοπούν από την πολιτική ταυτότητα των κλασικών κι από τη συμβολή τους στη συγκρότηση της πρώτης απόπειρας πολιτικής οργάνωσης της εργατικής τάξης. Με άλλα λόγια η πολιτική ταυτότητα των υποκειμένων-θεωρητικών εμπεριέχεται στον τρόπο που αρθρώνεται επιστημολογικά η μαρξική κριτική του υπάρχοντος κοινωνικού σχηματισμού. Η τελευταία θέση για το Φόουερμπαχ θεωρούμε πως αποδίδει ακριβώς αυτό το πνεύμα, πνεύμα το οποίο ενυπάρχει κατα τη γνώμη μας και στο σύνολο του ώριμου έργου, ειδικά στο Κεφάλαιο ή κατά το Lefebvre είναι ορατό ήδη από τον υπότιτλο του (1968:22).

Με αυτή την έννοια μπορούμε να κατανοήσουμε την ανάγκη του Μαρξ να θεμελιώσει την κριτική της αστικής κοινωνίας στην οικονομική αναγκαιότητα και να αποδείξει αντικειμενικά το πεπερασμένο του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Ειδικά στο βαθμό που η συνειδητή δράση των υποκειμένων, ο άλλος πόλος της κριτικής του θεωρίας δηλαδή, δεν ανυψώνεται αυτόματα σε ιστορική δύναμη, ώστε να πραγματώσει τον πολυπόθητο κοινωνικό μετασχηματισμό. Κατά τη γνώμη μας, σε ένα δεύτερο επίπεδο, είναι ακριβώς αυτή η επιδίωξη μιας αντικειμενικής βεβαιότητας για τον κοινωνικό μετασχηματισμό που οδηγεί τον Μαρξ να αναζητήσει στο προλεταριάτο, υπαρκτή-διακριτή και αναδυόμενη κοινωνική δύναμη στην εποχή του, το επαναστατικό υποκείμενο του μετασχηματισμού, που λόγω ακριβώς της αναγκαιότητας θα συνειδητοποιήσει αυτό που *η θεωρία έχει προκαταβάλει* ως συμφέρον του (Ψυχοπαίδης 1994). Ο Μαρξ τη ίδια στιγμή αποδίδει όμως και ένα καταστροφικό-αρνητικό περιεχόμενο στο προλεταριάτο, έτσι ώστε να αντιπαρατεθεί με τις ανθρωπιστικές καταγγελίες των ουτοπικών σοσιαλιστών, αλλά και με τη δικτατορική επαναστατικότητα του μπλανκισμού ως ηγεμονικής πολιτικής έκφρασης των εργατικών συμφερόντων.

Τονίζοντας την υποκειμενική διάσταση της μαρξικής ανάλυσης, η οποία έχει αντικειμενικό περιεχόμενο, δεν ακυρώνεται η επιστημολογική βάση της μαρξικής θεωρίας. Στο βαθμό όμως που η πολιτική αυτή επιλογή συνέβαλε στην κατανόηση του προλεταριάτο ως οιονεί υποκείμενο,

κατανοούμε τον προβληματισμό του Μπαλιμπάρ όταν υποστηρίζει πως: “ (αυτή η επιλογή, σσ) προετοίμασε το έδαφος ώστε μονίμως το προλεταριάτο να αναπαριστάνεται ως “υποκείμενο” με την ιδεαλιστική έννοια του όρου” (1999:45). Ή μήπως όπως αναρωτιέται ο Ρούσης (2008) ο ντετερμινισμός των παραγωγικών δυνάμεων αντικαθίσταται από το μεσσιανισμό του προλεταριάτου; Ουσιαστικά ο ντετερμινισμός που εδράζεται στο εσωτερικό της οικονομικής βάσης και μορφοποιείται ως προτεραιότητα των παραγωγικών δυνάμεων (ΠΔ) έναντι των παραγωγικών σχέσεων (ΠΣ) εξωτερικεύεται ακολουθώντας τη μαρξική μετατόπιση υποκειμένου από τις ΠΔ στο προλεταριάτο και συνολικά η βάση εκλαμβάνεται στην θεωρητική της καθαρότητα να καθορίζει αιτιακά το εποικοδόμημα. Αναπαράγεται έτσι σε άλλο πεδίο, η αντίφαση που προκύπτει όταν αποδίδεται έμφαση σε έναν παράγοντα, με αποτέλεσμα να αγνοούνται ή να υποβιβάζονται οι υπόλοιποι που συγχρονικά διαμορφώνουν το σύνολο του κοινωνικού πράττειν.

Κατά τη γνώμη μας ήδη η μετατόπιση της ανάλυσης από το πεδίο των απρόσωπων παραγωγικών δυνάμεων σε ένα συλλογικό-ταξικό και πολιτικό- υποκείμενο αποτελεί μια πρώτη εννοιολογική ρήξη με την τελεολογία καθώς εισάγει την παράμετρο της συνειδητής δράσης.

Επιπλέον αυτή η μετατόπιση εισάγει και την προβληματική γύρω από τις σχέσεις υποκειμένου-αντικειμένου, γύρω από τη διαλεκτική συσχέτισή τους, αναγνωρίζοντας την ενεργητική πλευρά της ανθρώπινης δράσης. Μπορεί να περιορίζει τη δράση των υποκειμένων στο πλαίσιο των υλικών δυνατοτήτων, ακριβώς γιατί οριοθετείται ταυτόχρονα και από τον υποκειμενισμό, θέτει όμως και το πρόταγμα για την υπέρβαση αυτών των περιορισμών, μέσα από τη δράση των ανθρώπων και όχι ως απόρροια κάποιων νομοτελειών.

Συνοψίζοντας, η υλιστική θεμελίωση των συμπερασμάτων της θεωρίας στην “αντικειμενική” εξέλιξη της κοινωνικής πραγματικότητας, η άρθρωσή της δηλαδή σε κοινωνική επιστήμη, δεν μπορεί να διαχωριστεί από το πολιτικό της πρόταγμα, καθώς αυτή ακριβώς η πολιτική επιδίωξη καθορίζει και την επιστημολογική της σκοπιά. Η μαρξική θεωρία κατανοεί δηλαδή το υπάρχον σχετικοποιημένα και υπό το πρίσμα μιας μελλοντικής κοινωνίας που θα επέλθει ως απόρροια της *κίνησης της κοινωνικής ουσίας και της υποκειμενοποίησης της*, (Ψυχοπαίδης 1994: 266) διαμέσω της συνειδητοποίησης των δρώντων υποκειμένων.

1.3: Η μαρξική κριτική στον αλλοτριωτικό χαρακτήρα των παραγωγικών δυνάμεων: Η περίπτωση των Χειρογράφων 1844

Τα Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα του 1844 (Παρισινά Χειρόγραφα) ανήκουν στα μαρξικά έργα που έχουν κατά τη γνώμη μας ένα διττό χαρακτήρα: αφενός αποτελούν μια πρώτη απόπειρα του Μαρξ να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς του με την παλιά φιλοσοφική του συνείδηση,

αφετέρου σηματοδοτούν το οριστικό του πέρασμα στον κομμουνισμό που εκφράζεται στην πρόθεσή του να αναζητήσει την ανατομία της κοινωνίας των ιδιωτών στην πολιτική οικονομία (Μαρξ 2011:19) και να συνδυάσει την κριτική ανάλυσή του για την αλλοτρίωση με την εργασία και την ανταλλαγή. Με μια άλλη διατύπωση “σε αυτά εφάρμοσε για πρώτη φορά τη διαλεκτική μέθοδο που είχε διδαχθεί από το Χέγκελ στις κατηγορίες της πολιτικής οικονομίας”. (Μαντέλ-Νόβακ 1985:38)

Στα *Χειρόγραφα* ο Μαρξ διατυπώνει ρητά, ακολουθώντας το Χέγκελ, την άποψη πως η εργασία είναι η διαδικασία που ανθρωποποιεί τον άνθρωπο, πως ο άνθρωπος είναι εκτός από δημιουργός και το αποτέλεσμα των συνθηκών της εργασίας του.

Ο Μαρξ στέκεται κριτικά απέναντι στο θεωρησιακό χαρακτήρα της χεγκελιανής έννοιας της αλλοτρίωσης που ταυτίζει την αντικειμενοποίηση (*Vergegenständlichung*), δηλαδή την αναγκαστική εξωτερίκευση της ανθρώπινης εργασίας στα προϊόντα της, με την αποξένωση κι αλλοτρίωση. Ο Μαρξ αναζητά αντίθετα τον αλλοτριωτικό χαρακτήρα των παραγωγικών δυνάμεων του ανθρώπου που τον αποξενώνουν από την ουσία του, όχι στην φύση της εργασίας, αλλά στην κοινωνική σχέση και την ατομική ιδιοκτησία που οργανώνει την εργασία, όχι στη συνείδηση του αφηρημένου ανθρώπου, αλλά στο συγκεκριμένο αποξενωμένο εργάτη. Η αλλοτρίωση (*Entausserung*) κι η αποξένωση (*Entfremdung*) δεν οφείλονται λοιπόν ούτε στις ιδιότητες των προϊόντων, ούτε στην αναγκαστική εξωτερίκευση της εργασίας αλλά στον ταξικό χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων: “αν το προϊόν του εργάτη δεν ανήκει στον εργάτη, αν συγκρούεται μαζί του σαν αλλότρια δύναμη, τότε αυτό μπορεί να συμβαίνει μόνο γιατί ανήκει σε κάποιον άνθρωπο άλλον από τον εργάτη” (Μαρξ 1974:99)

Με αυτή την έννοια ήδη έχουμε μια θεωρητική σύνδεση ανάμεσα: στις ανάγκες, στην παραγωγή, την εργασία, τα προϊόντα της και στην ανθρώπινη ουσία, με την κοινωνία και την ιστορία. Όπως επισημαίνει ο Μαντέλ, “ο Μαρξ μετατρέπει την έννοια του Χέγκελ για την αλλοτριωμένη εργασία από αιώνια ανθρωπολογική σε μεταβατική ιστορική (...) αυτή η νέα ερμηνεία είναι ένα μήνυμα ελπίδας για την ανθρωπότητα.” (Μαντέλ-Νόβακ 1985:13)

Θεωρούμε πως στα *Χειρόγραφα*, ο Μαρξ αν κι εκκινά, όχι από το εμπόρευμα όπως στο ύστερο έργο, αλλά από την έννοια της αλλοτρίωσης, πραγματεύεται θεμελιακές αρχές της υλιστικής του αντίληψης.

Καταρχάς αντιλαμβάνεται τον άνθρωπο ως κοινωνικό ον, με ανάγκες όχι αφηρημένα φυσικές αλλά με σαφές κοινωνικά προσδιορισμένο περιεχόμενο. Ο Μαρξ κατανοεί την παραγωγή που είναι και η ζωή του είδους (1844:95) ως κοινωνική δραστηριότητα, σε άμεση συνάρθρωση με τις κοινωνικές σχέσεις, τις οποίες μάλιστα ορίζει ως εκμεταλλευτικές σχέσεις μεταξύ προσώπων ανεξάρτητα από το μυστικοποιημένο χαρακτήρα τους.

Ήδη δηλαδή από τα *Παρισινά Χειρόγραφα* (1844), ο Μαρξ μοιάζει να αποκλείει κάθε απόπειρα να αναχθεί η κοινωνική οργάνωση στον τρόπο παραγωγής για την ικανοποίηση «φυσικών» αναγκών, να νοηθεί δηλαδή η αναπαραγωγή των όρων ύπαρξης έξω από ένα δοσμένο κοινωνικό πλαίσιο.

Όπως εύστοχα σημειώνει ο Sahlins: *“η απλή πραγμάτωση της αντικειμενικής φύσης στον ανθρώπινο πολιτισμό-είτε αυτή η πραγμάτωση είναι άμεση είτε φενακισμένη, είτε η φύση είναι εξωτερική είτε ανθρώπινη (βιολογική)-ήταν εξ αρχής ανέφικτη στη σκέψη του Μαρξ.”* (2003:196)

Κατα δεύτερον, στα *Παρισινά Χειρόγραφα* βλέπουμε και μια άλλη προβληματική γύρω από τη σχέση συνείδησης και ύλης, υποκειμένου-αντικειμένου που διατυπώνεται ως προβληματική γύρω από τη συνειδητή δραστηριότητα του ανθρώπου ως βασικό χαρακτηριστικό του είδους που μεταπλάθει τη φύση μετατρέποντας την σε ιστορία: *“Ο άνθρωπος όμως δεν είναι απλώς φυσικό ον: είναι ανθρώπινο φυσικό ον. Δηλαδή είναι ον για τον εαυτό του. Για τούτο είναι ειδοποιό ον (Gattungswesen) και πρέπει να επιβεβαιωθεί και να εκδηλωθεί σαν τέτοιο τόσο στο είναι του όσο και στη γνώση του. Επομένως τα ανθρώπινα αντικείμενα δεν είναι φυσικά αντικείμενα όπως άμεσα παρουσιάζονται κι ούτε η ανθρώπινη αίσθηση, με την άμεση και αντικειμενική της μορφή, είναι ανθρώπινη αισθαντικότητα, ανθρώπινη αντικειμενικότητα. Ούτε η φύση, με την αντικειμενική ή υποκειμενική της μορφή δίνεται άμεσα με μορφή αρμόζουσα στο ανθρώπινο ον...ο άνθρωπος έχει την πράξη γέννησης του, την ιστορία.”* (Μαρξ 1974:206) Αντίστοιχα σε μια πλήρη αποδόμηση κάθε “φυσικοποίησης” του ανθρώπου κι αντίστοιχα κάθε κατανόησης της παραγωγικής του δραστηριότητας ως δήθεν αδιαμεσολάβητης σχέσης με τη φύση, ο Μαρξ σημειώνει: *“Και η φύση όμως θεωρημένη αφηρημένα ‘δι εαυτήν’-η φύση παγιωμένη σε απομόνωση από τον άνθρωπο-δεν είναι τίποτα γι’ αυτόν”* (1974:219). Ή σε ένα άλλο χαρακτηριστικό απόσπασμα: *“η διάπλαση των πέντε αισθήσεων είναι έργο όλης της μέχρι τώρα ιστορίας του κόσμου”.* (1974:139)

Κατά τρίτον στα *Χειρόγραφα*, ο Μαρξ συλλαμβάνοντας την ανθρώπινη ουσία ως δραστηριότητα στην κοινωνία και στην ιστορία, στοχάζεται πάνω στο περιεχόμενο των αναγκών. Όπως σημειώνει ο Sahlins, *“Όσο εμφανικά κι αν επέμεινε ότι ο άνθρωπος πρέπει πριν από καθετί να φάει...ο Μαρξ ήταν εκείνος που μας έμαθε πως τα περιεχόμενα της ανάγκης δεν εξαντλούνται με οποιαδήποτε αναφορά στη φυσική αναγκαιότητα.»* (Sahlins 2003:220)

Σε αντίθεση λοιπόν με μια τεχνοοικονομική αντίληψη της κοινωνικής εξέλιξης ως κυριαρχίας των παραγωγικών δυνάμεων επί της φύσης για την ικανοποίηση αιώνιων αναγκών (οικονομισμός), ο νεαρός Μαρξ θεωρεί πως και η ίδια η ανάγκη, άρα η αξία χρήσης, διαμεσολαβείται από τις κοινωνικές σχέσεις, κι ακριβώς γι’ αυτό *“ο άνθρωπος παράγει ακόμα κι όταν είναι ελεύθερος από τη φυσική ανάγκη...διαμορφώνει τα πράγματα σύμφωνα και με τους νόμους της ομορφιάς”* (Μαρξ 1974:95).

Αυτή η κατανόηση της παραγωγής ως αναπαραγωγής ενός τρόπου ζωής παράγει μια συγχρονικότητα της υλικής παραγωγής και της συμβολικής νοηματοδότησης, δηλαδή ενοποιεί το

μεθοδολογικό διαχωρισμό της βάσης και του εποικοδομήματος, ενώ αποδομεί κάθε απόπειρα να κατανοηθούν οι παραγωγικές δυνάμεις ως υπερϊστορικές, φυσικές, έξω από το πεδίο του κοινωνικού σχηματισμού που τις υλικοποιεί και τις νοηματοδοτεί ως τέτοιες.

Αυτή η μαρξική συλλογιστική αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο αντίκρουσης των οικονομίστικων παρερμηνειών της μαρξικής θεωρίας, της “φυσικοποίησης” της οικονομίας, μιας κι αποτελεί μια απόπειρα να συλληφθούν όχι αιτιακά, αλλά στη διαλεκτική τους συνάφεια, οι διάφορες όψεις του κοινωνικού πράττειν. Δεν έχουμε εδώ ούτε τη συνείδηση ως παθητική αντανάκλαση της ύλης, ούτε μια απροσδιόριστη περιεχομενικά αντικειμενικότητα που καθορίζει το υποκείμενο, αλλά αντίθετα το υποκείμενο με το αντικείμενο αλληλοκαθορίζονται, δίχως να αποτελούν απόλυτες κατηγορίες.

Η σημασία αυτής της διαπίστωσης δεν αναιρείται, ακόμα και αν στο *Κεφάλαιο*, η ανταλλακτική αξία γίνεται κατανοητή ως συμπύκνωση κοινωνικών σχέσεων, ενώ η αξία χρήσης νοείται απλά ως μέσο ικανοποίησης αναγκών. *“Η ωφελιμότητα ενός πράγματος το κάνει αξία χρήσης. Η ωφελιμότητα αυτή όμως δεν κρέμεται στον αέρα. Καθορίζεται από τις ιδιότητες του σώματος του εμπορεύματος και δεν υπάρχει χωρίς αυτό”*. (Μαρξ 2005,1:50)

Αυτό κατά τη γνώμη μας γίνεται για αναλυτικούς λόγους, ώστε να δοθεί έμφαση στην αξιακή-φетиχιστική μορφή των παραγωγικών δυνάμεων, όπως αυτή συγκεκριμενοποιείται στο φетиχισμό του εμπορεύματος και του κεφαλαίου, μορφή που “κρύβεται” πράγματι στην αξία κι όχι στην αξία χρήσης.

Τέλος, στα *Παρισινά Χειρόγραφα*, ο Μαρξ πραγματεύεται κριτικά τον αντιφατικό χαρακτήρα των παραγωγικών δυνάμεων του ανθρώπου που εκδηλώνονται στρεβλά ως δυνάμεις του κεφαλαίου, ως δυνάμεις αλλότριες προς το φορέα τους. Έτσι ενώ, όπως καταδείξαμε, ο Μαρξ θεωρεί την εργασία την κατ’εξοχήν δραστηριότητα που καθιστά τον άνθρωπο ειδοποιόν είδος (ουσία γένους-*Gattungswesen*), η ανάπτυξη αυτών των δυνατοτήτων, υποτάσσεται στο κεφάλαιο (νόμος της αξίας) και έτσι σημαίνει για τον εργάτη οδύνη και μη πραγμάτωση, αλλά και αλλοτρίωση που αγγίζει και το *μη εργάτη* (τον καπιταλιστή). *“... η εργασία του επομένως δεν είναι εθελοντική, αλλά καταναγκαστική εργασία. Δεν είναι λοιπόν η ικανοποίηση μιας ανάγκης, είναι απλώς μέσο για την ικανοποίηση εξωτερικών αναγκών προς αυτήν..η δραστηριότητα του εργάτη δεν είναι η αυθόρμητη δραστηριότητα του. Ανήκει σε κάποιον άλλο, είναι η απώλεια του εαυτού του. Αποτέλεσμα λοιπόν ο άνθρωπος(ο εργάτης) νιώθει ελεύθερος δραστήριος μόνο στις ζωϊκές του λειτουργίες και στις ανθρώπινες λειτουργίες του δε νιώθει παρά σαν ζώο”*. (Μαρξ 1974:90-91)

Οι δυνάμεις του ανθρώπου οφείλουν για να υλικοποιηθούν και να νοηματοδοτηθούν, δηλαδή για να υπάρξουν ως τέτοιες πρέπει να μετατρεθούν σε παραγωγούς αξίας, σε απλά εξαρτήματα του κεφαλαίου. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων δεν είναι απλά μια ποσοτική έκφραση της κυριαρχίας του ανθρώπου στη φύση, αλλά έχει εγγεγραμμένο ως περιεχόμενο την αύξηση της αποξένωσης και της αλλοτρίωσης που παράγει η κοινωνική-παραγωγική σχέση που τις συγκροτεί.

Επομένως, κατά το Μαρξ, η υπέρβαση ενός κόσμου αποξένωσης, δεν μπορεί να προέλθει μηχανιστικά από την ανάπτυξη των ΠΔ, αλλά μόνο από την άρση των σχέσεων εκμετάλλευσης, που ανεξάρτητα από την απρόσωπη μορφή τους, είναι στην ουσία τους σχέσεις μεταξύ τάξεων με τα φυσικά πρόσωπα να αποτελούν την ενσάρκωσή τους.

Η κριτική αυτή, στα *Παρισινά Χειρόγραφα* αν και γίνεται από τη σκοπιά του υποκειμένου κι όχι ως ανάλυση αντικειμενικών δομών, κατά τη γνώμη μας είναι τμήμα του προβληματισμού γύρω από την κατανόηση της θεωρίας ως συνόλου των πράξεων των δρώντων υποκειμένων τα οποία δρουν σε ένα καθορισμένο αντικειμενικά πλαίσιο.

Ταυτόχρονα η πρόωγη αυτή στιγμή της μαρξικής κριτικής, συγκροτεί το χειραφετικό πυρήνα της ως θεωρίας, που παράγεται από την εκ βάθρων κριτική του κοινωνικού σχηματισμού και του πολιτισμού του που συλλαμβάνονται ως ολότητα.

Κατά τη γνώμη μας πρόκειται για μια στιγμή της μαρξικής θεωρίας, η οποία εμπεριέχει μεθοδολογικά εργαλεία και αξιακές προκειμένες που την οριοθετούν ρητά από τις μονοδιάστατες οικονομίστικες ερμηνείες της.

1.4: Οι μεθοδολογικές-επιστημολογικές παραδοχές της Γερμανικής Ιδεολογίας.

Η *Γερμανική Ιδεολογία* θεωρείται το έργο όπου σκιαγραφούνται οι βασικές αρχές της υλιστικής θεωρίας της ιστορίας, ενώ ο Αλτουσέρ το ορίζει ως έργο-τομή στο μαρξικό έργο μιας και υπάρχει η μετατόπιση της προβληματικής από το πεδίο του υποκειμένου και της αλλοτρίωσης, στη μελέτη των αντικειμενικών δομών της αστικής κοινωνίας.

Εδώ να αναφέρουμε την άποψη του Κορς περί διϋσμού της μαρξικής θεωρίας γιατί νομίζουμε ότι εκφράζει σε ένα βαθμό τη διαλεκτική συνέχεια και τομή στο μαρξικό έργο : *“Η "αντικειμενική" περιγραφή της ιστορικής διαδικασίας ως ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και η "υποκειμενική" περιγραφή της ιστορίας ως ταξικού αγώνα είναι δύο ανεξάρτητες μορφές της μαρξικής σκέψης, εξίσου πρωτότυπες, και μη αναγώγιμες η μία στην άλλη [...] θα πρέπει να εφαρμόζονται ξεχωριστά ή μαζί, ανάλογα με τις συνθήκες μιας δεδομένης θέσης”* (1938:228-229)

Όπως αναφέρει ο Χομπσμπάουμ (*Εισαγωγή στο Μαρξ-Ενγκελς* 1982:39) στη *Γερμανική Ιδεολογία* οι Μαρξ-Ενγκελς εκθέτουν τις απόψεις τους για την ιστορική εξέλιξη, σχηματοποιώντας την ως διαδοχή τρόπων παραγωγής και γενεών και συσχετίζοντας τα διάφορα στάδια του καταμερισμού της εργασίας με αντίστοιχες μορφές ιδιοκτησίας. Το έργο αποτελεί τρόπον τινά θεμέλιο της οικονομίστικης-ντετερμινιστικής παρερμηνείας, μιας κι όπως λέει ο Ρούσης υπάρχει άμεση

σύνδεση των κοινωνικών τάξεων με τη βαθμίδα ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. (2008:194).

Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας πως κατά το Μαρξ, η *Γερμανική Ιδεολογία*³ αφορούσε τη θεωρητική του (ανα)συγκρότηση, παρά μια ολοκληρωμένη παράθεση της υλιστικής θεωρίας γι' αυτό κι αφέθηκε *“στην τρωκτική κριτική των ποντικών”* (Μαρξ 2011:22). Έτσι εξηγείται ο αποσπασματικός χαρακτήρας των επιχειρημάτων και τα στοιχεία πολεμικής και ρήξης με τις θεωρίες της εποχής, αλλά ταυτόχρονα είναι στη βάση αυτής της πολεμικής που συγκροτείται ο υλιστικός πυρήνας της μαρξικής θεωρίας: *“αντίθετα προς τη γερμανική φιλοσοφία που κατεβαίνει από τον ουρανό στη γη, εδώ ανεβαίνουμε από τη γη στον ουρανό”*. (Μαρξ-Ένγκελς 1997:67)

Στο έργο και ειδικά στο απόσπασμα που συμπυκνώνει την υλιστική θεώρηση της ιστορικής εξέλιξης (Στιγμές) μπορεί κανείς να εντοπίσει μια μεθοδολογική επεξεργασία των παραγόντων που συναρθρώνονται αμοιβαία κι όχι αιτιακά και παράγουν την ιστορική εξέλιξη που αναιρεί μια στείρα οικονομίστικη ανάγνωση του έργου. Οι ίδιοι οι συγγραφείς τονίζουν πως *“αυτές τις τρεις πλευρές κοινωνικής δραστηριότητας δεν πρέπει να τις πάρουμε σαν τρία διαφορετικά στάδια, αλλά ακριβώς σαν τρεις απλώς πλευρές ή για να το κάνουμε καθαρό στους Γερμανούς, τρεις στιγμές που έχουν υπάρξει ταυτόχρονα από την αρχή της ιστορίας”*. (Μαρξ-Ένγκελς 1997:74)

Η σκέψη φαίνεται να “παγώνει” τη διαδικασία της πραγματικής ζωής για να μπορέσει να σταθεροποιήσει την κίνηση της και να ξεκινήσει από εκεί την περιγραφή της, με αποτέλεσμα να βλέπει στάδια εκεί που υπάρχουν στιγμές ενός όλου. Με αυτή την έννοια οι στιγμές ως μέρη μιας ενιαίας διαδικασίας διαμεσολαβούν η μία την άλλη, μετατρέπονται σε αιτία κι αποτέλεσμα, άρουν την ταυτότητα τους για να την αρθρώσουν μέσω της άρνησης σε μια νέα διαλεκτική ενότητα και αντίθεση ταυτόχρονα. Με αυτή την έννοια οι στιγμές 1,2 (παραγωγή αναγκών και κοινωνικές σχέσεις κι εργαλεία για την ικανοποίηση τους, σχηματικά ΠΔ και ΠΣ), δεν προηγούνται της στιγμής 3 που συνίσταται στην αναπαραγωγή του είδους μέσω της οικογένειας ούτε της στιγμής 4 που περιγράφει τη γέννηση και εξέλιξη της συνείδησης και του καταμερισμού της εργασίας ως πέμπτη στιγμή της ανθρώπινης-ιστορικής εξέλιξης. (Μαρξ-Ένγκελς, ο.π.:75-81)

Οι πλευρές αυτές της ανθρώπινης εξέλιξης ως πτυχές ενός όλου, συναρθρώνονται σε ρευστές αποκρυσταλλώσεις, με συνεχείς επανακαθορισμούς των μεταξύ τους σχέσεων, με την αέναη μορφοποίηση των μεταξύ τους ισορροπιών.

Εδώ κατά τη γνώμη μας πραγματεύεται η βάση της μαρξικής επιστημολογίας- μεθοδολογίας, τόσο οντολογικά, όσο και γνωσιολογικά, η διαλεκτική ενότητα υποκειμένου-αντικειμένου. Ο

³ Το έργο πήρε την τωρινή του μορφή μέσα από τη συνένωση των σκόρπιων σημειώσεων σε σώμα κειμένου τη δεκαετία του 1920

αντικειμενικός κόσμος είναι το αποτέλεσμα της ιστορικά προσδιορισμένης αισθητής δραστηριότητας των ανθρώπων, το υποκείμενο δηλαδή με το αντικείμενο αλληλεπιδρούν.

Η συνείδηση είναι η υποκειμενική έκφραση-μορφή ενός αντικειμενικού περιεχομένου, όχι ως παθητική αντανάκλαση κάποιου απρόσιτου *πράγματος καθεαυτού*, αλλά ως δυναμική συνεχής αναπροσαρμογή της μεταξύ τους ισορροπίας.

Βλέπουμε λοιπόν πως για στη μαρξική θεώρηση οι δύο πόλοι, ύλη-συνείδηση ή παραγωγικές δυνάμεις-σχέσεις, αλλάζουν αμοιβαία θέση στην καθοριστικότητά τους, εκφράζοντας τη σχετικότητα των απόλυτων αναλυτικών κατηγοριών, αλλά και το “απόλυτο” της διαλεκτικής σχέσής τους.

Επιπλέον αν και υπάρχει η αξίωση να δημιουργηθεί ένα υπερϊστορικό ερμηνευτικό σχήμα που να εκκινά από την παραγωγή της υλικής ζωής, ειπώνεται ρητά πως αυτή η αφαίρεση δεν είναι αρκετή ως εργαλείο ανάλυσης γιατί “*όταν τις δούμε αποσπασμένες από την πραγματική ιστορία, οι αφαιρέσεις δε έχουν αυτές καθαυτές οποιαδήποτε αξία. Μπορούν μόνο να χρησιμεύουν για να διευκολύνουν για την τακτοποίηση του υλικού.*” (Μαρξ-Ένγκελς 1997:75-81), να έχουν δηλαδή μεθοδολογική αξία, να αποτελέσουν από αυτή την άποψη *εισαγωγή στην κοινωνιολογία* (Lefebvre 1968:23).

Θεωρούμε πως στη *Γερμανική Ιδεολογία*, όπως και στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* το εξελικτικό σχήμα της προόδου εμπεριέχει την αρνητικότητα, μιας και αφενός “*θίγεται το ενδιαφέρον πρόβλημα της ιστορικής παρακμής και οπισθοχώρησης*” (Χομπσμπάουμ, *Εισαγωγή* στο Μαρξ-Ένγκελς 1982:43) αφετέρου η ταξική διαίρεση της ανθρωπότητας που παράγει την *τραγική ανάγνωση της ιστορίας* (Μανωλόπουλος 2003) υλικοποιεί και σχετικοποιεί το περιεχόμενο των ιδεών καθώς “*οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες ιδέες*” (Μαρξ-Ένγκελς 1997:94) και αποκαθλώνει την καθολικότητα του κράτους που ανάγεται στις κοινωνικές σχέσεις.

Ταυτόχρονα στη *Γερμανική Ιδεολογία*, το προλεταριάτο εμφανίζεται ως το υποκείμενο που μπορεί να πραγματώσει την αρνητικότητα, δηλαδή το καταστροφικό δέον αυτού του κόσμου. Γιατί μέσα από τη διαλεκτική ύπαρξης κι ουσίας, το προλεταριάτο αυτοκαταργείται για να υπάρξει, καταργώντας και τον κόσμο αυτόν: “*οι προλετάριοι αν πρόκειται να επιβεβαιώσουν τον εαυτό τους σαν άτομα θα πρέπει να καταργήσουν τον ίδιο τον όρο της ως τώρα ύπαρξής τους (που επιπλέον ήταν ο όρος όλης της κοινωνίας μέχρι σήμερα) δηλαδή την εργασία.*” (Μαρξ-Ένγκελς 1997:119).

1.5: Συμπεράσματα

Στην προσπάθεια μας να συγκροτήσουμε μια μαρξική θεωρία κράτους κι ειδικότερα μια τυπολογία των μεταβατικών του μορφών τη στιγμή της κρίσης, θέσαμε ως προϋπόθεση τη θεωρητική ρήξη με την οικονομίστικη-ντετερμινιστική παρερμηνεία της μαρξικής θεωρίας. Αναδείξαμε την έμφαση που το ίδιο το μαρξικό έργο αποδίδει στην οικονομία ως καθοριστικό παράγοντα της κοινωνικής εξέλιξης, αναζητώντας εκεί στον σκληρό πυρήνα της θεωρίας, τη βάση των παρερμηνειών της. Προσπαθήσαμε να τοποθετήσουμε την έμφαση αυτή στο ιστορικό της πλαίσιο και στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης της μαρξικής θεωρίας με τα κυρίαρχα ρεύματα της εποχής, καθώς κρίνουμε πως αλλιώς η θεωρία αποκόβεται από το πλαίσιο συγκρότησής της και μετατρέπεται σε μεταφυσική. Στη συνέχεια αναδείξαμε τους μεθοδολογικούς λόγους της προτεραιότητας στην οικονομία θεωρώντας πως αυτή οφείλει να ιδωθεί αφενός ως γενίκευση-αφαίρεση της απτής πραγματικότητας, αφετέρου και σε σχέση με τη διαλεκτική μεθοδολογία της μαρξικής θεωρίας.

Από αυτή την παραδοχή οδηγηθήκαμε στο να κατανοήσουμε την υλικότητα του κοινωνικού σχηματισμού και άρα και της θεωρίας ως αφετηρίας των κοινωνικών σχέσεων, ως πλαισίου και όχι σαν το τελικό αποτέλεσμα, οριοθετώντας τη θεώρησή μας από τον οικονομικό μονισμό.

Ταυτόχρονα μέσα από την κατανόηση της διαλεκτικής σχέσης υποκειμένου-αντικειμένου αναδείξαμε την κατανόηση του υποκειμένου ως αρνητικότητας αλλά και ως κατάφασης, ως δράσας δύναμη που λαμβάνει χώρα εντός αντικειμενικών περιορισμών. Περιορισμούς που το υποκείμενο μπορεί να υπερβεί μέσα από τη συνειδητή δράση, μέσα από την ικανότητα του να αρνείται τη δοσμένη πραγματικότητα, αλλά και να θέτει το συνειδητό στόχο του μετασχηματισμού της, ιδιότητες που αποτελούν οντολογικά χαρακτηριστικά των δρώντων ανθρώπων-ιστορικών υποκειμένων. Οδηγηθήκαμε έτσι σε μια αντίληψη του υποκειμένου που μέσα από τη διαλεκτική σχέση ελευθερίας κι αναγκαιότητας δεν είναι ούτε έρμαιο των νομοτελειών, ούτε όμως φορέας απεριορίστης υποκειμενικότητας. Θεωρούμε πως αυτές ακριβώς οι παραδοχές της μαρξικής θεωρίας τη συγκροτούν ως άρση τόσο του υποκειμενισμού, όσο και του μηχανιστικού ντετερμινισμού.

Σε άμεση σχέση με τους μεθοδολογικούς λόγους θεωρήσαμε πως ο Μαρξ στην προσπάθειά του, να τεκμηριώσει το αναπόφευκτο του κοινωνικού μετασχηματισμού και να ηγεμονεύσει θεωρητικά στο ταξικό κίνημα της εποχής του, αναζητά στην οικονομική ερμηνεία ή στο προλεταριάτο το αντικειμενικό θεμέλιο της θεωρίας του.

Επεξεργαστήκαμε τις παραδοχές των *Χειρογράφων* και της *Γερμανικής Ιδεολογίας* για να τεκμηριώσουμε πως η μαρξική θεωρία δεν ανάγει την κοινωνική οργάνωση στην παραγωγή, δεν αποκόβει τις παραγωγικές δυνάμεις από τις σχέσεις, αντίθετα τις συλλαμβάνει στη συγχρονικότητά τους και εμπεριέχει ταυτόχρονα κριτική στον αντιφατικό τους χαρακτήρα.

Η κριτική μας στον οικονομισμό εκκινά από την θεωρητική μας παραδοχή πως η μαρξική θεωρία κράτους βρίσκεται σε άμεση σχέση με την κριτική της πολιτικής οικονομίας, αλλά δεν ανάγεται μηχανιστικά σε αυτήν, γιατί τότε δε θα αποτελούσε διακριτό πεδίο στοχασμού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Στο πρώτο κεφάλαιο μελετήσαμε το εννοιολογικό περιεχόμενο του σκληρού πυρήνα της υλιστικής αντίληψης για την ιστορία και την προτεραιότητα της οικονομίας εντός του ιστορικού, πολιτικού και επιστημολογικού πλαισίου της μαρξικής θεωρίας ως πρώτης προϋπόθεσης για την οριοθέτησή μας από το υπόδειγμα του οικονομισμού.

Μια δεύτερη επιστημολογική-μεθοδολογική οριοθέτηση είναι η πεποίθηση μας πως η πολιτική με την έννοια του εποικοδομήματος, παραμένει ως προϋπόθεση της μαρξικής οικονομικής ανάλυσης της βάσης, όπως αυτή αναπτύσσεται στο ύστερο έργο κι ειδικά στο *Κεφάλαιο*.

Η μαρξική ανάλυση εκκινά στα πλαίσια ενός δοσμένου ιστορικά κοινωνικά σχηματισμού, εντός του οποίου η οικονομία αποτελεί διακριτή αυτόνομη σφαίρα (σε σχέση με τους προκαπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς) και όπου οι κοινωνικές δυνάμεις της ανθρώπινης εργασίας μορφοποιούνται στρεβλωμένα, ως συνέπεια του καταμερισμού εργασίας. Μέσα από αυτό τον υλικό φετιχισμό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής η κοινωνική πραγματικότητα εμφανίζεται εμπειρικά αντεστραμμένη.

Η εργασία θεωρείται ιδιότητα του κεφαλαίου, αντί το κεφάλαιο να ιδωθεί ως αποκρυσταλλωμένη ζωντανή εργασία, οι κοινωνικές σχέσεις εμφανίζονται ως σχέσεις πραγμάτων (Μαρξ 2005). Η αλλοτρίωση όμως αυτή δεν αποτελεί φυσική κατάσταση όπως ισχυρίζεται η αστική πολιτική οικονομία που θεμελιώνει την παραδοχή της αυτή στο φυσικό δίκαιο και στις *ροβινσονιάδες της*, (Μαρξ 2005,1:89) αλλά συγκροτείται κι αναπτύσσεται κάτω από πολιτικές συνθήκες, αποτελώντας την πραγματοποιημένη όψη της σχέσης εκμετάλλευσης.

Η καπιταλιστική οικονομία προϋποθέτει την πολιτική κυριαρχία της αστικής τάξης και μια πολιτική θέσμιση της κοινωνίας, εντός της οποίας αναγνωρίζεται ως κυρίαρχο πολιτικά το αστικό συμφέρον (ως γενικό συμφέρον) και ως κυρίαρχο δικαίωμα (*δογματισμός του δικαιώματος*) (Αγγελίδης 2008:39-41) το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας και νομής του παραγόμενου πλούτου. Επιπλέον η μαρξική ανάλυση θεωρεί δεδομένη αφενός την ύπαρξη της αγοράς ως το πεδίο που λαμβάνει χώρα η γενικευμένη ανταλλαγή των εμπορευμάτων και πραγματώνεται ο νόμος της αξίας, αφετέρου την προστασία της λειτουργίας της αγοράς ως τόπου αναπαραγωγής του κεφαλαίου και των συμφερόντων της αστικής τάξης από το κράτος.

Δηλαδή στο *Κεφάλαιο* ο Μαρξ θεωρεί δεδομένους, για καθαρά αναλυτικούς και εργαλειακούς λόγους τους πολιτικούς όρους που επιτρέπουν τη συγκρότηση και τη διευρυμένη αναπαραγωγή που ο ίδιος μελετά. Όπως επισημαίνει ο Καρατάνι (2010) “Στο *Κεφάλαιο*, ο Μαρξ αφαιρεί το κεφάλαιο από το κράτος και το έθνος, βάζοντας εντός παρενθέσεως τις διαστάσεις άλλων τρόπων ανταλλαγής

διότι προσπαθεί να συλλάβει το σύστημα που δημιουργεί η ανταλλαγή εμπορευμάτων στην καθαρή του μορφή”.

Τούτο σημαίνει τελικά πως αυτοί οι όροι (στοιχεία του εποικοδομήματος) δεν έπονται της οικονομικής βάσης, όπως ισχυρίζεται ο οικονομισμός, ακόμα και αν οι ανάγκες της αναπαραγωγής του κεφαλαίου, δηλαδή η συνεχής ανάγκη ιδιοποίησης της υπεραξίας και επομένως οι αλλαγές στην ισορροπία ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο, παράγουν αντίστοιχες πολιτικές μετατοπίσεις.

Ειδικά αυτή η διαλεκτική οικονομίας-πολιτικής, που μορφοποιείται στους ταξικούς αγώνες κι άρα στις συνεχείς παρεμβάσεις του κράτους στην οικονομία αποτυπώνεται ρητά στις επεξεργασίες του Μαρξ στο όγδοο κεφάλαιο του *Κεφαλαίου* για την εργάσιμη μέρα που η διάρκεια της αποτελεί την υλική βάση της υπεραξίας: “ο κεφαλαιοκράτης επωφελείται από το δικαίωμα του σαν αγοραστής όταν προσπαθεί να μεγαλώσει όσο γίνεται την εργάσιμη μέρα(..)κι ο εργάτης επωφελείται από το δικαίωμα του σαν πωλητής όταν προσπαθεί να περιορίσει την εργάσιμη μέρα σε ένα καθορισμένο κοινωνικό μέγεθος. Επομένως έχουμε εδώ μιαν αντινομία, δίκαιο ενάντια σε δίκαιο και τα δύο εξίσου κατοχυρωμένα από το νόμο της ανταλλαγής εμπορευμάτων. Κι ανάμεσα σε δύο ίσα δίκαια αποφασίζει η βία.” (Μαρξ 2005,1:246)

Βλέπουμε στο παραπάνω απόσπασμα το πως η οικονομία, ο υλικός χώρος της κοινωνίας των ιδιωτών, διαμεσολαβεί και διαμεσολαβείται από το πολιτικό και νομικό εποικοδόμημα, ώστε μία παράμετρος της παραγωγής να είναι ουσιαστικά επίδικο της ταξικής πάλης. Ταυτόχρονα αναδεικνύεται η αντίφαση ανάμεσα στην απεικόνιση της πραγματικής ανισότητας ως θεσμισμένης ισότητας υποκειμένων δικαίου, αντίφαση που όπως θα δούμε αποτελεί δομικό στοιχείο της κριτικής της μαρξικής θεωρίας του κράτους .

Ο Μαρξ θέλοντας να καταδείξει την αντίφαση ανάμεσα στην αξία χρήσης και την ανταλλακτική αξία, ώστε να επεξεργαστεί και τις έννοιες του φετιχισμού του εμπορεύματος συνεχίζει να χρησιμοποιεί τη μέθοδο *ceteris paribus* και όπως τονίζει ο Αγγελίδης, “Προκειμένου να ανακαλυφθεί η διαφοροποίηση της παραγωγικής διαδικασίας, ως διαδικασίας κατανάλωσης της εργασιακής δύναμης, από τη διαδικασία της ανταλλαγής, ο Μαρξ αφαιρεί από τους πολιτικούς όρους που είναι αναγκαίοι για τη σύσταση της ανταλλακτικής σχέσης. Ωστόσο αυτοί οι πολιτικοί όροι λανθάνουν σε όλη την ανάλυση, ιδιαίτερα δε, λανθάνουν κατά τη θεωρητική μετάβαση από την αξία χρήσης στην ανταλλακτική αξία, δεδομένου ότι η σύσταση της δεύτερης προϋποθέτει την ιστορικά συγκεκριμένη σύσταση της μορφής του συμβολαίου, που είναι αναγκαία για το σχηματισμό των ανταλλακτικών σχέσεων, και την οποία εγγυώνται οι αστικές πολιτικές σχέσεις, όπως μορφοποιούνται στο κράτος.” (2008:23)

Σε επικύρωση της άποψης που θεωρεί πως οι πολιτικοί όροι της καπιταλιστικής οικονομίας προϋποτίθενται στη μαρξική ανάλυση για καθαρά μεθοδολογικούς σκοπούς, τόσο όσον αφορά στη

σφαίρα της ανταλλαγής και στην ανταλλακτική αξία, όσο και στον πυρήνα της καπιταλιστικής παραγωγής ως παραγωγής υπεραξίας, ο Ψυχοπαίδης επισημαίνει: *“Η μετατροπή του χρήματος σε κεφάλαιο, την οποία αναπτύσσει ο Μαρξ στο τέταρτο κεφάλαιο του πρώτου τόμου του Κεφαλαίου προϋποθέτει την ύπαρξη κρατικά εγγυημένων διατάξεων που αναφέρονται σε συμβάσεις εργασίας και την ιστορική συγκρότηση νομικών χαρακτήρων των προσώπων, των οποίων η σχέση προς τον κόσμο των αντικειμένων μεσολαβείται αναγκαία από τη μορφή της ιδιοκτησίας. Η σύσταση της οικονομικής καπιταλιστικής σχέσης πραγματοποιείται μέσα από τη σύσταση των νομικών-θεσμικών και πολιτικών προϋποθέσεων, π.χ. μέσω της πολιτικής εγγύησης για ελευθερία, ισότητα, επικοινωνία κτλ. Ήδη η πιο αφηρημένη μεθοδική ανάπτυξη της αντιφατικότητας των οικονομιών που παράγουν αξίες η μεθοδική ανάπτυξη της μεταμόρφωσης του εμπορεύματος και μαζί με αυτήν η ανάλυση της δυνατότητας της κρίσης ως διάστασης μεταξύ αγοράς και πώλησης προϋποθέτει τη δυνατότητα ενός κράτους και ενός δικαστηρίου που εγγυώνται την τήρηση των συμβατικών υποχρεώσεων. Ακριβώς αυτή είναι η πολιτική μορφή την οποία η αστική θεωρία (ο Χέγκελ) εγείρει ως θεμελιωτικό σχήμα της κοινωνίας εντοπίζοντας την ουσία της στην ανώτατη εντασιακή σχέση του κράτους. Σε αντίθεση προς τη θεωρία αυτή, ο Μαρξ αντιλαμβάνεται το νομικό και πολιτικό πλαίσιο διαμεσολάβησης της οικονομικής αναπαραγωγής της κοινωνίας, η οποία βρίσκει τη χαρακτηριστική της ουσιαστική μορφή στον ιδιαίτερο καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής”*.(Ψυχοπαίδης 1994:260)

Υποστηρίζουμε πως ο Μαρξ ασκεί κριτική στην –χεγκελιανή– άποψη περί της πολιτικής (και του κράτους) ως συγκροτητικού παράγοντα της αστικής κοινωνίας, μεταφέροντας την κριτική στο πεδίο της πολιτικής οικονομίας (κρίνοντας ταυτόχρονα και τα εννοιολογικά της περιεχόμενα). Αποκαλύπτει έτσι πίσω από τον ψευδές καθολικό περιεχόμενο της πολιτικής, την πραγματικότητα των κοινωνικών διαχωρισμών στην οικονομική σφαίρα που αναπαράγονται πολιτικά ως ενότητα. Για να φέρει σε πέρας αυτή την κριτική, ο Μαρξ, αφαιρεί μεθοδολογικά τους πολιτικούς όρους συγκρότησης της οικονομίας, δε θεωρητικοποιεί όμως αυτήν την αφαίρεση όπως το πράττει η οικονομίστικη ερμηνεία της μαρξικής θεωρίας που διαχωρίζει με συστηματικό τρόπο τη βάση από το εποικοδόμημα. Η ερμηνεία αυτή έχει ως αποτέλεσμα την ίδια επιστημολογική αντίφαση που παρουσιάζεται και στη θεωρητικοποίηση των κατηγοριών των παραγωγικών δυνάμεων, σχέσεων και τρόπων παραγωγής, που στη μαρξική θεωρία γενικεύονται για μεθοδολογικούς σκοπούς, ενώ στη οικονομινιστική ανάγνωσή της, αποκτούν υπερϊστορικό περιεχόμενο.

Σύμφωνα με το Jameson (2011:132) η διάκριση οικονομίας-πολιτικής είναι οντολογικά αδύνατη: *“Η δύναμη όμως και το δημιουργικό κλέος του Κεφαλαίου βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός πως δείχνει ότι οι “αδικίες και ανισότητες” είναι δομικά ταυτόσημες με το ολικό σύστημα ως τέτοιο, και ότι δεν μπορούν ποτέ να αναμορφωθούν. Σε ένα σύστημα στο οποίο το οικονομικό και το πολιτικό έχουν συγχωνευθεί(..)”*

Η μαρξική κριτική στην κλασική πολιτική οικονομία ως ψευδή συνείδηση, ως ιδεολογία εκκινά από το γεγονός πως η τελευταία αντιλαμβάνεται ως φυσική αναγκαιότητα τη στρεβλή ιδιοποίηση των παραγωγικών δυνάμεων που αναπαράγονται μέσω της αλλοτρίωσης των υποκειμένων και της φετιχοποίησης των αντικειμένων της εργασίας τους, μορφοποιώντας τις σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους σε εμπράγματα κυριαρχικές σχέσεις. Αυτό το επιστημολογικό σφάλμα έχει ως λογική συνέπεια η κλασική πολιτική οικονομία να νοεί το χώρο της οικονομίας ως μη πολιτικό, αποανθρωποποιημένο και να ορίζει κατ' επέκταση και εννοιολογικά την οικονομία ως μεταφυσική άχρονη σφαίρα δραστηριότητας.

Με αυτήν την έννοια η αστική πολιτική οικονομία για τη μαρξική κριτική είναι επιστήμη όσο το πλέγμα αυτών των αλλότριων δυνάμεων, που δημιουργεί τελικά το υλικό και θεσμικό πλαίσιο *“επιτυγχάνει να αναπαράγεται εντός αυτού του πλαισίου ως πραγματικό στις συνειδήσεις των δρώντων υποκειμένων ως σύστημα αντεστραμμένων προβολών των κοινωνικών σχέσεων της αστικής κοινωνίας”* (Ψυχοπαίδης 1994:243). Η άρθρωση της αστικής οικονομίας ως φυσικής κατάστασης αποτελεί και την υλική βάση της νομιμοποίησής της.

Η αστική πολιτική οικονομία διατηρεί την επιστημονικότητα της και αντίστοιχα η φυσικότητα των οικονομικών νόμων της αγοράς υφίσταται ως πραγματική, υπό την προϋπόθεση της απουσίας ταξικών αγώνων (Μαρξ 2005,1:20). Η ταξική συνειδητοποίηση των υποκειμένων αποκαθλώνει την απατηλή όψη των οικονομικών αυτοματισμών και του φετιχισμού, επαναφέροντας στο προσκήνιο μια ανάγνωση της κοινωνικής πραγματικότητας ως πλέγμα σχέσεων (εκμεταλλευτικών) μεταξύ προσώπων και τάξεων.

Με τα ίδια κριτικά εργαλεία, ο οικονομισμός-ντετερμινισμός ανάγοντας σε “φυσικό”-νομοτελειακό χαρακτηριστικό του αστικού κοινωνικού σχηματισμού την προτεραιότητα της βάσης, δεν αντιλαμβάνεται τους ιδεολογικούς και πολιτικούς όρους που συγκροτούν την οικονομία ως αυτόνομη σφαίρα και συνεπώς υιοθετεί ως αληθινή στην ουσία της-και όχι στην επιφανόμενη λειτουργικότητά της-την αστική πρόληψη, την ψευδή εικόνα της αστικής κοινωνίας για τον εαυτό της.

Θεωρώντας, αυτή η αντίληψη, πως οι αλλαγές στη συνείδηση είναι το παθητικό προϊόν των αλλαγών που συμβαίνουν στην οικονομική βάση-ακόμα κι αν δεν θεωρεί όπως η αστική θεωρία την υπάρχουσα κοινωνική δομή φυσική- παραμένει εντός του κυρίαρχου παραδείγματος, αγνοώντας πως η αντικειμενική δύναμη των οικονομικών νόμων είναι -και η- πολιτική συνθήκη που αντλεί ακριβώς τη νομιμοποίησή της από την αλλοτριωμένη συνείδηση των υποκειμένων-προλεταρίων. Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Bensaid (2013:287): *“Η φετιχιστική αναπαράσταση παίζεται μόνιμα στο πεδίο της αμοιβαίας ψευδαίσθησης του υποκειμένου και του αντικειμένου, αζεδιάλυτα ενωμένων στον παραμορφωτικό καθρέφτη της σχέσης τους.”*

Ακριβώς επειδή η οικονομίστικη προσέγγιση ερμηνεύει τη μαρξική θεωρία ως επιστήμη (με το περιεχόμενο που αποδίδει και η αστική πολιτική οικονομία στον εαυτό της), αγνοεί την πολιτική της διάσταση ως *“θεωρία της πολιτικής συνειδητοποίησης των κοινωνικών δρώντων”* (Ψυχοπαίδης 1994:267).

Η εννοιακή σύλληψη του κεφαλαίου (αλλά και του κράτους) από τον Μαρξ, ως σχέσης κι όχι ως πράγματος, συμπεκνώνει ακριβώς τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα σε μια κοινωνική πραγματικότητα που υπάρχει ως αναγκαιότητα και στη συνείδηση των υποκειμένων που τη βιώνουν ως τέτοια κι άρα την καθιστούν πραγματική. Αποκρυσταλλώνει συνεπώς, η μαρξική αντίληψη, την ολότητα του πολιτικού με το οικονομικού, ως ταυτόχρονες στιγμές της συγκρότησης του κοινωνικού Είναι.

2.1: Συμπεράσματα

Η μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας, εμπεριέχει ως ρητή της προϋπόθεση, την ύπαρξη του αντικειμένου της, δηλαδή την ύπαρξη του καπιταλισμού ως τρόπου παραγωγής και κοινωνικής αναπαραγωγής ο οποίος μυστικοποιεί και διαχωρίζει τις σφαίρες της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Στον καπιταλισμό, σε αντίθεση με τις προνεωτερικές κοινωνίες η οικονομία ως παραγωγή των υλικών όρων της κοινωνίας εμφανίζεται ως διακριτή -μη πολιτική- σφαίρα.

Η αυτονομία όμως αυτή, προϋποθέτει το χωρισμό της οικονομίας και πολιτικής, προϋποθέτει την ύπαρξη αγοράς, κράτους και του δικαίου που ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ των υποκειμένων (ιδιωτικό δίκαιο).

Ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* θέλει να μελετήσει τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής στη θεωρητική του καθαρότητα, θέλει να μελετήσει τον τρόπο που ο νόμος της αξίας συγκροτεί φετιχοποιημένα την πραγματικότητα. Για αυτό το λόγο η μαρξική σκέψη αφαιρεί τις πολιτικές προϋποθέσεις της παραγωγής για να περιγράψει τον τρόπο που το κεφάλαιο οικοδομεί μυστικοποιημένα τις κοινωνικές σχέσεις. Η μεθοδολογική αυτή αφαίρεση επιτρέπει στην μαρξική κριτική να συλλάβει στην ολότητά του το αντικείμενο της μελέτης του και να μπορέσει, ως επιστήμη πια, να αποδομήσει τη φαινομενική-απατηλή όψη του.

Ο Μαρξ συνδυάζει στην κριτική του, την αφηρημένη σύλληψη της πραγματικότητας ως όλου με την εμπειρική καταγραφή των επιμέρους πτυχών του.

Εκκινεί από το εμπόρευμα, θεωρώντας δεδομένα το κράτος και την αγορά γιατί θέλει να *“βρει το σημείο που συνοψίζει και αποκαλύπτει το σύνολο...από το εμπόρευμα ξεπετάγονται η αξία χρήσης και η ανταλλακτική αξία, η αφηρημένη εργασία και η συγκεκριμένη εργασία..”* (Bensaid 2013:305).

Μεθοδολογικά η μαρξική οικονομική ανάλυση οφείλει, για να ολοκληρωθεί ως κριτική, να πάρει αρχικά ως αληθή την απατηλή όψη των πραγμάτων, να θεωρήσει πως η οικονομία είναι το πεδίο

των αυτοματισμών του κεφαλαίου, ώστε να μπορέσει να επεκτείνει την κριτική από την πολιτική στο χώρο της οικονομίας και να αναδείξει την αλληλεπίδρασή τους.

Η αφαίρεση της πολιτικής από την οικονομία είναι το σημείο εκκίνησης της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, μια στιγμή της κριτικής σε άμεση συνάρθρωση με το όλον. Δεν είναι κάποια αυτοτελής οντολογικά αφαίρεση, όπως την εκλαμβάνει το οικονομίστικο υπόδειγμα, αλλά το μεθοδολογικό προαπαιτούμενο για την ανάπτυξη της κριτικής στην ολότητα του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης, για την απομυστικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗ ΜΑΡΞΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Στο πρώτο κεφάλαιο καταδείξαμε το εννοιολογικό περιεχόμενο του κεφαλαίου ως ολοποιητικής κοινωνικής σχέσης (εκμετάλλευσης) που συγκροτεί την πραγματικότητα και μέσα από αυτό το πρίσμα ερμηνεύσαμε το θεμελιώδες μαρξικό σχήμα των παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής.

Υποστηρίξαμε πως ουσιαστικά η έννοια παραγωγή στο μαρξικό έργο ολοκληρώνεται λογικά μόνο όταν ιδωθεί ως διευρυμένη κοινωνική αναπαραγωγή ενός τρόπου ζωής (Marx-Engels 1997:61).

Συνεπώς τόσο το κεφάλαιο ως κοινωνική σχέση, όσο και οι κοινωνικές τάξεις έχουν ως αφετηριακό τους στοιχείο που προσδιορίζει και την υλικότητά τους, την οικονομία. Η πλήρη τους άρθρωση όμως πραγματώνεται στο συνολικό πεδίο του κοινωνικού σχηματισμού.

Στη συνέχεια τονίσαμε πως ο Μαρξ, θεωρεί δεδομένες και ταυτόχρονα αφαιρεί για μεθοδολογικούς λόγους τις πολιτικές προϋποθέσεις της οικονομικής του ανάλυσης, δηλαδή την ύπαρξη αγοράς, κράτους και δικαίου, ώστε να μπορέσει να μελετήσει με θεωρητικά καθαρό τρόπο την κίνηση του κεφαλαίου και των εμπορευμάτων.

Συνεπώς η προτεραιότητα της οικονομίας ιδωμένη διαλεκτικά, αφενός αντανakλά την υλικότητα του κοινωνικού σχηματισμού, αφετέρου εξυπηρετεί τους μεθοδολογικούς και επιστημολογικούς σκοπούς της μαρξικής ανάλυσης.

Θα καταδείξουμε σε αυτό το κεφάλαιο τους ιστορικούς λόγους της μαρξικής προτεραιότητας της οικονομίας οι οποίοι προκύπτουν από την ιστορικότητα του αντικειμένου της μαρξικής κριτικής.

Η ιστορικότητα του καπιταλισμού ως ιδιαίτερου τρόπου παραγωγής έγκειται στο οντολογικό γεγονός της σύλληψης της οικονομίας ως ανεξάρτητας βαθμίδας και του χωρισμού της από την πολιτική.

Ακριβώς αυτός ο χωρισμός και η παραγόμενη από αυτόν φετιχοποίηση της οικονομίας ως απολίτικης δραστηριότητας, επέτρεψε στη μαρξική κριτική αφενός να συλλάβει την ιδιαιτερότητα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε σχέση με τους προκαπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Αφετέρου να διατυπώσει τη υλιστική αντίληψη της ιστορίας, σύμφωνα με την οποία ο τρόπος παραγωγής των όρων ύπαρξης των κοινωνιών είναι το αφετηριακό πλαίσιο της ιστορικής εξέλιξης.

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αρθρώνεται ως προσδιορισμένος ιστορικά κοινωνικός σχηματισμός που επαναπροσδιορίζει τη σχέση οικονομίας-πολιτικής. Η αστική οικονομική επιστήμη συλλαμβάνει στατικά τη σχέση αυτή εμφανίζοντάς τη ως διαφορά ή ως ταυτότητα αντιθέτων. Αντίθετα η μαρξική κριτική έχει ως στόχο *“την ανάδειξη της αληθινής σχέσης*

οικονομίας-πολιτικής που είναι δυνατή μόνο ως κριτική του λόγου περί πολιτικής οικονομίας” (Γράβαρης 2008:127).

Ο σκοπός μας μέσα από την ανάδειξη της ιστορικότητας του αντικειμένου της μαρξικής κριτικής είναι να επεξεργαστούμε τις επιστημολογικές προϋποθέσεις μιας μαρξικής θεωρίας για το κράτος απηλλαγμένης από τον οικονομισμό και το μηχανιστικό ντετερμινισμό.

3.1: Η ιστορικότητα του αντικειμένου: ο χωρισμός οικονομίας-πολιτικής

Ο Μαρξ κατανοεί τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ως συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής, προσδιορισμένο ιστορικά που έχει ως στόχο την παραγωγή και ιδιοποίηση της υπεραξίας, η οποία είναι η εγχρήματη-αξιακή έκφραση της υπερεργασίας: *“Την υπερεργασία δεν την εφεύρε το κεφάλαιο. Πάντα όπου ένα μέρος της κοινωνίας κατέχει το μονοπώλιο των μέσων παραγωγής, ο εργάτης, ελεύθερος ή ανελεύθερος, είναι υποχρεωμένος στο χρόνο εργασίας που είναι αφιερωμένος για τη συντήρηση του εαυτού του να προσθέτει παραπάνω χρόνο εργασίας, για να παράγει τα μέσα συντήρησης για τον ιδιοκτήτη των μέσων παραγωγής, αδιάφορο αν ο ιδιοκτήτης αυτός είναι αθηναίος καλός κι αγαθός, ετρούσκος θεοκράτης, ρωμαίος πολίτης, νορμανδός βαρόνος, αμερικάνος δουλοκτήτης, μπογιάρος της Βλαχίας, σύγχρονος γαιοκτήμονας, ή κεφαλαιοκράτης”* (Μαρξ 2005,1:243). Ως τον τρόπο παραγωγής δηλαδή που *“η φυσική δύναμη της εργασίας παρουσιάζεται ως ιδιότητα του κεφαλαίου, ως η δύναμη του.”* (Ψυχοπαίδης 1994:186)

Σε αυτό το πλαίσιο ο Μαρξ αναπτύσσει τη συλλογιστική του με το περιεχόμενο των εννοιών του να προσδιορίζεται από την ιστορικότητα του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Από αυτήν την άποψη ο Μαρξ πρωτίστως *“επιχείρησε να συλλάβει και να εξηγήσει την κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα της εποχής του και όχι να διατυπώσει μια γενική θεωρία για την κοινωνία”* (Αντωνοπούλου 1991:111)

Ο οντολογικός χωρισμός οικονομίας-πολιτικής-αληθής αν και εκφράζεται μυστικοποιημένα-αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της αστικής κοινωνίας και παράγει, όπως θα δούμε στη συνέχεια ένα διαφορετικό, εννοιολογικό και υλικό, περιεχόμενο για τις κοινωνικές τάξεις και το κράτος. Το κράτος εμφανίζεται ως εξωτερικότητα που αφαιρεί και ενοποιεί τις ταξικές διαφορές, οι οποίες με τη σειρά τους ανάγονται σε φυσική κατάσταση ανεξάρτητη από την πολιτική.

Η κατανόηση αυτής της ιδιαιτερότητας-ιστορικότητας είναι αναγκαία συνθήκη για την μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας και συμπυκνώνει την οριοθέτησή της από την αστική οικονομική θεωρία που αντιλαμβάνεται την καπιταλιστική κοινωνία ως αιωνιότητα.

Αποτέλεσμα αυτής της αδυναμίας είναι ο εγκλωβισμός της αστικής θεωρίας στη φαινομενολογία της σχέσης οικονομίας-πολιτικής και η αδυναμία της να αναδείξει τις ιστορικές και πολιτικές προϋποθέσεις αυτής της σχέσης. Όπως ο Μαρξ επισημαίνει *“η αξιακή μορφή του προϊόντος της εργασίας είναι η πιο αφηρημένη και η πιο γενική μορφή του τωρινού (αστικού) τρόπου παραγωγής, που έτσι χαρακτηρίζεται σαν ένα ιδιαίτερο κοινωνικής παραγωγής κι επομένως χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα και ιστορικά. Όταν λοιπόν την πάρει κάποιος κατά λάθος για την αιώνια φυσική μορφή της κοινωνικής παραγωγής, αναγκαστικά θα του διαφύγει και η ειδική πλευρά της αξιακής μορφής, επομένως το ειδικό της μορφής του εμπορεύματος, της μορφής του χρήματος, της μορφής του κεφαλαίου”* (Μαρξ 2005,1:94, υποσημείωση 32).

Παρατηρούμε λοιπόν πως η μαρξική κριτική εκκινεί από το πραγματικό ιστορικό γεγονός του χωρισμού οικονομίας-πολιτικής, από την ανάδειξη της οικονομίας ως διακριτής σφαίρας ανθρώπινης δραστηριότητας. Δεν αποδέχεται όμως αυτό το χωρισμό ως αιώνιο, αλλά αντίθετα τον τοποθετεί στο ιστορικό πλαίσιο, ώστε να μπορέσει να αναζητήσει τη γενεαλογία αυτού του χωρισμού, να αναδείξει το μυστικοποιημένο του χαρακτήρα και να διατυπώσει το πρόταγμα της μελλοντικής του άρσης.

Η υλιστική θεώρηση της ιστορίας αποτελεί τέκνο της νεωτερικότητας, ακριβώς γιατί τότε συγκροτήθηκε το αντικείμενο της κριτικής της, η νεωτερική-αστική κοινωνία και ο αναδιπλασιασμός οικονομίας-πολιτικής. Αυτός ο χωρισμός ανέδειξε όμως με φετιχοποιημένο αλλά και κρυστάλλινο τρόπο πως ο τρόπος παραγωγής των κοινωνικών όρων ύπαρξης είναι αναγκαστικά το θεμέλιο των κοινωνικών σχηματισμών, καθώς υπερκέρασε την πολιτική ή τη θρησκεία ως συγκροτησιακά τους στοιχεία.

Στο *Μανιφέστο* διατυπώνεται αυτή η καθαρότητα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής σε σχέση με τους αντίστοιχους προαστικούς. Η συγκρότηση της οικονομίας ως κυρίαρχης και φαινομενικά ανεξάρτητης βαθμίδας του κοινωνικού σχηματισμού αναδεικνύει το εκμεταλλευτικό περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων. *“Η αστική τάξη έπνιξε στα παγωμένα νερά του εγωιστικού υπολογισμού τα ιερά ρίγη του ευλαβικού ρεμβασμού, του ιπποτικού ενθουσιασμού, της μικροαστικής μελαγχολίας. Μετέτρεψε την προσωπική αξιοπρέπεια σε ανταλλακτική αξία και στη θέση των απειράριθμων γραφιάδων και των έντιμα αποκτημένων ελευθεριών έβαλε τη μοναδική ασυνείδητη ελευθερία του εμπορίου. Με μια λέξη στη θέση της καλυμμένης με θρησκευτικές και πολιτικές αυταπάτες εκμετάλλευση, έβαλε την ανοιχτή, ξεδιάντροπη, άμεση, σκληρή εκμετάλλευση». Ουσιαστικά η αστική τάξη «δεν άφησε κανέναν άλλο δεσμό ανάμεσα σε άνθρωπο και σε άνθρωπο, εκτός από το γυμνό συμφέρον, από την αναισθητή πληρωμή τοις μετρητοίς.”* (Μαρξ-Ένγκελς 1976:28)

Σημαίνει άραγε η ιστορικότητα της μαρξικής θεωρίας και του αντικειμένου της, πως είναι επιστημολογικά αδύνατη οποιαδήποτε μαρξική θεώρηση των προαστικών σχηματισμών, μιας και η οικονομία δεν είναι χωρισμένη από την πολιτική; Μήπως οποιαδήποτε απόπειρα γενίκευσης των

μαρξικών εννοιών έχει ως αποτέλεσμα σύμφωνα με τον Παπαϊωάννου (1988:190) τη “*συνειδητή διαστρέβλωση των ιστορικών γεγονότων*” ή να “*αναγορεύουν τους όρους της αστικής-καπιταλιστικής κοινωνίας σε πανανθρώπινους*” (Αντωνοπούλου 1991:132) ;

Θεωρούμε πως ο Μαρξ κινείται ανάμεσα στην παραδοχή πως ο στοχασμός του είναι περιορισμένος ιστορικά και ανάμεσα στην αξίωσή του να αποπειραθεί να συγκροτήσει ένα γενικό ερμηνευτικό πλαίσιο της ιστορικής εξέλιξης. Πρόκειται για την επιστημολογική αξίωση της γενίκευσης συγκεκριμένων και ιστορικά προσδιορισμένων κατηγοριοποιήσεων-εννοιών, δίχως αυτή η γενίκευση να εκπίπτει σε μια αφηρημένη υπεριστορική ανάλυση. Αντίθετα ο σκοπός είναι να αποτελέσει το πλαίσιο συνάρθρωσης των γενικών συμπερασμάτων με το συγκεκριμένο κάθε φορά ιστορικό περιεχόμενο.

Οφείλουμε δηλαδή να διακρίνουμε ανάμεσα στην πρόθεση οι έννοιες που χρησιμοποιεί η μαρξική θεωρία “*να έχουν το χαρακτήρα προκαταρκτικών σκέψεων που θα μπορέσουν αργότερα, σε συνάρτηση με την ανάλυση μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, να συγκεκριμενοποιηθούν σε ακριβείς εννοιακούς προσδιορισμούς*” (Ψυχοπαίδης 1994:204) και στη γενίκευση αυτών των εννοιών σε καθολικούς νόμους που εξηγούν τους προαστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς ως προεικονίσεις του καπιταλισμού, εισάγοντας την ντετερμινιστική και οικονομίστικη παρερμηνεία της μαρξικής θεωρίας.

Όπως ακριβώς η παραγωγή (και η οικονομία) είναι το προσδιοριστικό στοιχείο της υλικότητας του κοινωνικού σχηματισμού και όχι τα μονοδιάστατα ερμηνευτικά του εργαλεία, έτσι και η υλιστική προσέγγιση της ιστορίας είναι ένα ιστορικό σχεδιάγραμμα που αποδομεί κάθε αντίληψη περί καθολικής ιστορίας και όχι κάποιο καθολικό θεωρητικό μοντέλο. (Bensaid 2013:51)

Ο Μαρξ κατά τη γνώμη μας, είναι αντίθετος σε κάθε αναγωγή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της διαδικασίας μετάβασης σε αυτόν, σε νομοτελειακό πλαίσιο ερμηνείας της ιστορικής εξέλιξης σε “*αντικλείδι μιας γενικής ιστορικοφιλοσοφικής θεωρίας της οποίας η υπέρτατη ιδιότητα συνίσταται στο ότι είναι υπεριστορική*” (Γράμμα του Μαρξ στη σύνταξη του Otetchevestveny e zapisky το 1877).

Στα προσχέδια των επιστολών του στη Βέρα Ζάσουλιτς (Ουτοπία 2011) διακρίνουμε τη ρητή ρήξη του Μαρξ με την καθολική-ντετερμινιστική αντίληψη της ιστορικής εξέλιξης, μέσα από την ανάδειξη της μοναδικότητας των ιστορικών γεγονότων και της πολυπλοκότητας των διαδρομών τους.

Με άλλα λόγια αν και η παραδοχή της κοινωνικής υλικότητας του κοινωνικού σχηματισμού είναι εγγενές στοιχείο-όριο της μαρξικής θεωρίας, αυτό δε σημαίνει ούτε την ταύτιση της διαδικασίας παραγωγής των υλικών όρων με την ιδιαίτερη μορφή της αστικής οικονομίας, ούτε τη σύλληψη της ιστορίας ως συνεχούς, γραμμικής εξέλιξης (Godelier 1967).

Η ανθρώπινη κοινωνία και η ιστορική της εξέλιξη χαρακτηρίζεται από τον τρόπο που παράγει τον εαυτό της, αυτή όμως η αναπαραγωγή δεν υπακούει σε δοσμένα από πριν θεωρησιακά σχήματα. Στα *Grundrisse* είναι ορατή αυτή η ρητή πρόθεση της μαρξικής θεωρίας να στοχαστεί για την πραγματική ιστορία, η οποία συμπεριλαμβάνει ανολοκλήρωτες δυνατότητες, τυχαία γεγονότα και δεν ανάγεται απλώς στη διαδοχή των τρόπων παραγωγής. (Μαρξ 1980:44)

Στην *Κριτική της πολιτικής οικονομίας* και ειδικότερα στο *Παράρτημα*, ο Μαρξ τονίζει πως “η αστική οικονομία μας δίνει, λοιπόν, το κλειδί για την κατανόηση της αρχαίας οικονομίας. Αυτό όμως σε καμία περίπτωση με την έννοια των οικομολόγων οι οποίοι εξαφανίζουν όλες τις ιστορικές διαφορές και σε όλες τις κοινωνικές μορφές βλέπουν την αστική κοινωνία” (Μαρξ 2011:345). Η δυνατότητα εξαγωγής συμπερασμάτων για τις προαστικές μορφές οικονομίας μέσα από τη μελέτη της αστικής δεν αναιρεί τις διαφορές τους και προϋποθέτει την (αυτο) κριτική της αστικής κοινωνίας.

Ο Μαρξ θέλοντας να τονίσει την ιστορικότητα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, εισάγει τη διάκριση *δεσπόζουσας και κυρίαρχης* βαθμίδας (Μαρξ 2005). Διατηρεί έτσι το σκληρό πυρήνα της υλιστικής του θεώρησης, επεκτείνοντάς τη στους προαστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς.

Το κανονιστικό πλαίσιο συγκρότησης των προνεωτερικών κοινωνιών είναι η πολιτική, η θρησκεία ή η παράδοση και όχι η οικονομία, αλλά ο τρόπος παραγωγής των υλικών τους όρων είναι το καθοριστικό στοιχείο της υλικότητάς τους, ανεξάρτητα από τις ιστορικές τους διαφορές.

Αυτή η διάκριση δίνει τη δυνατότητα στη μαρξική θεωρία αφενός να προσεγγίσει το παρελθόν στη συγκεκριμένη ιδιαίτερη μορφή του, αφετέρου και συνέπεια της προσέγγισης αυτής να συλλάβει την ιδιαιτερότητα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Με αυτόν τον τρόπο, ο Μαρξ αντιστρέφει την ένσταση ιστορικότητας που προκύπτει, δηλαδή κατά πόσο τα μεθοδολογικά του εργαλεία που προϋποθέτουν την αστική κοινωνία και την αυτονομία της οικονομίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη μελέτη σχηματισμών στους οποίους δεν υφίσταται αυτή η αυτονομία. Με τη μελέτη των προαστικών σχηματισμών, η μαρξική θεωρία κατανοεί την ιστορικότητα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, άρα και τη δυνατότητα υπέρβασής του και αναζητά στη γενεαλογία του χωρισμού οικονομίας-πολιτικής το αφετηριακό ιστορικό γεγονός συγκρότησης του καπιταλισμού. Κατανοεί επίσης πως το παρελθόν προσεγγίζεται πάντοτε μέσα από τα εργαλεία και τις έννοιες του παρόντος και αυτή η γνώση αποτελεί το εγγενές όριο του στοχασμού για την ιστορία.

Η μαρξική θεωρία θωρακίζεται έτσι από υπεριστορικούς αναγωγισμούς, οριοθετείται από νομοτελειακά ερμηνευτικά σχήματα καθολικής ιστορίας και αναδεικνύει ειδικά μέσα από τη μελέτη της πρωταρχικής συσσώρευσης-όπως θα δούμε στη συνέχεια- την απατηλή όψη της οικονομίας ως αυτόνομης σφαίρας από την πολιτική.

3.2: Η πρωταρχική συσσώρευση ως αφετηριακός μύθος της ανεξάρτητης οικονομίας.

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής συνίσταται στο χωρισμό οικονομίας-πολιτικής σε σχέση πάντα με τους προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής. Η αστική οικονομική θεωρία όντας το προϊόν και η συνείδηση αυτού του χωρισμού λαμβάνει ως φυσική κατάσταση αυτόν τον αναδιπλασιασμό, κατανοώντας εν τέλει την οικονομία ως μη πολιτική σφαίρα δραστηριότητας.

Αντίθετα η μαρξική κριτική θέλει να “αποφυσικοποιήσει” την οικονομία και να αναζητήσει τους πολιτικούς όρους αυτού του χωρισμού, το ιστορικό γεγονός της απαρχής της σχέσης οικονομίας-πολιτικής στη νεωτερικότητα.

Ο χωρισμός οικονομίας-πολιτικής παράγει τον αναδιπλασιασμό αστού-πολίτη που αποτελεί αντικείμενο κριτικής των νεανικών μαρξικών έργων, ενώ η αναζήτηση της ιστορικής προϋπόθεσης αυτού του αναδιπλασιασμού αποτελεί “τον προνομιακό τόπο για την κριτική της πολιτικής οικονομίας” (Γράβαρης 2008:130).

Ο Μαρξ θέλει να αποδομήσει την φαινομενικότητα της αυτονομίας της οικονομίας, να κατέλθει στη *δομή βάθους* της αστικής κοινωνίας ώστε να αναδείξει το εκμεταλλευτικό περιεχόμενο των κοινωνικών σχέσεων και το μηχανισμό μυστικοποίησης αυτού του περιεχομένου στη *δομή επιφανείας* της αστικής κοινωνίας.

Η μαρξική κριτική αναζητά τους πολιτικούς όρους συγκρότησης της νεωτερικής κοινωνίας, την αφετηρία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στο ιστορικό γεγονός της πρωταρχικής συσσώρευσης.

Σε αντιπαράθεση με το μηχανιστικό οικονομισμό που ανάγει την ιστορία σε μια γραμμική διαδοχή τρόπων παραγωγής, ο Μαρξ έρχεται αντιμέτωπος με τον “επιστημολογικό γρίφο” της γέννησης του κεφαλαίου. *“Η συσσώρευση του κεφαλαίου προϋποθέτει την υπεραξία, η υπεραξία την κεφαλαιοκρατική παραγωγή και αυτή πάλι την ύπαρξη σχετικά μεγάλων μαζών κεφαλαίου και εργατικής δύναμης στα χέρια εμπορευματοπαραγωγών. Έτσι όλη αυτή η κίνηση φαίνεται να περιστρέφεται σε ένα φαύλο κύκλο από τον οποίο βγαίνουμε μόνο εάν υποθέσουμε μια πρωταρχική συσσώρευση... που δεν το αποτέλεσμα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής αλλά η αφετηρία του”* (Μαρξ 2005,1:738)

Ο Μαρξ προϋποθέτει ένα εξωοικονομικό-πολιτικό γεγονός, το οποίο αποτέλεσε την ιδρυτική πράξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Η αστική πολιτική οικονομία αποδέχεται επίσης αυτό το γεγονός, αλλά μυστικοποιεί και εξιδανικεύει το περιεχόμενο του με τέτοιο τρόπο, ώστε η “*η πρωταρχική συσσώρευση παίζει στην πολιτική οικονομία τον ίδιο περίπου ρόλο που παίζει το προπατορικό αμάρτημα στη θεολογία.*” (Μαρξ 2005,1:738).

Η οικονομία επομένως στερεώθηκε ως αυτόνομη σφαίρα μέσω της πολιτικής πράξης του χωρισμού των άμεσων παραγωγών από τα μέσα παραγωγής. Ο χωρισμός αυτός μετατρέπει τους παραγωγούς

σε μισθωτούς εργάτες και τα μέσα παραγωγής σε κεφάλαιο. Είναι η στιγμή συγκρότησης του κεφαλαίου ως δεσποτικού υποκειμένου της παραγωγικής διαδικασίας και ως κοινωνικής σχέσης που συγκροτεί την πραγματικότητα.

Η πρωταρχική συσσώρευση αντιστοιχεί στη φάση της τυπικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, προετοιμάζει τους κοινωνικούς-υλικούς όρους της ουσιαστικής υπαγωγής, και είναι ουσιαστικά η διαδικασία μετάβασης στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. (Godelier 2003).

Τη στιγμή της πρωταρχικής συσσώρευσης τον πρώτο λόγο έχει η πολιτική στην πιο καθαρή της μορφή, αυτή της βίας και αυτό ακριβώς το γεγονός είναι που συγκαλύπτει η άρθρωση της οικονομίας ως αυτόνομης σφαίρας της ανθρώπινης δραστηριότητας: *“τον πρώτο ρόλο τον παίζουν η κατάκτηση, η υποδούλωση, ο φόβος μετά ληστείας, με δυο λόγια η βία”*. (Μαρξ 2005,1:739)

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής, σύμφωνα με την μαρξική θεωρία, δεν προήλθε ως απόρροια μιας αφηρημένης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, δεν ήταν αποτέλεσμα οικονομικών διαδικασιών, αλλά μέσω της βίας που τελικά είναι και η ίδια *“παραγωγική δύναμη”* (Μαρξ, ο.π.:776). Η μετάβαση από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό δεν ήταν αναπόφευκτο νομοτελειακό γεγονός, αλλά ένας από τους πιθανούς δρόμους της ιστορικής εξέλιξης. (Brenner 1989)

Η ανάδειξη της βίας ως αφετηρίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής παράγει και τη μαρξική κριτική στην πολιτική οικονομία, τον ιδιαίτερο ιστορικά χαρακτήρα της καπιταλιστικής παραγωγής και το όριο της πολιτικής χειραφέτησης στους κόλπους της αστικής κοινωνίας. Η βία της πρωταρχικής συσσώρευσης, διατηρεί το ίχνος της στην *“απολίτικη”* σφαίρα της οικονομίας, στον ίδιο τον τρόπο παραγωγής. (Φουρτούνης 2008).

Η πρωταρχική βία απωθείται στη δομή βάθους της αστικής κοινωνίας και όταν αναδυθεί το πραγματικό γεγονός της υποδούλωσης των παραγωγών στο κεφάλαιο, τότε μυστικοποιείται εμφανιζόμενη ως το αντίθετό της: ως πράξη που απελευθέρωσε τους παραγωγούς από τα φεουδαρχικά δεσμά καθιστώντας τους ελεύθερους μισθωτούς.

Ο βίαιος χωρισμός των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής (πιο σωστά από τη νομή τους), η απαλλοτρίωση των παραγωγικών τους δυνάμεων από το κεφάλαιο μεταμορφώνεται σε χωρισμό οικονομίας-πολιτικής. (Γράβαρης 2008:130)

Η αναζήτηση της γενεαλογίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής που παράγεται από τη σύλληψή του ως ιδιαίτερου ιστορικά τρόπου παραγωγής, αποτελεί εγγενές στοιχείο της μαρξικής θεωρίας και αποκαθλώνει το μυστικιστικό χαρακτήρα της οικονομίας ως φυσικής διαδικασίας. Ταυτόχρονα η προτεραιότητα της πολιτικής έναντι της οικονομίας κατά τη στιγμή συγκρότησης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής είναι η επιστημολογική αναίρεση του οικονομισμού και το προαπαιτούμενο της σαρωτικής κριτικής στη φαινομενολογία τόσο της αστικής κοινωνίας, όσο και της οικονομικής επιστήμης.

Η μελέτη της πρωταρχικής συσσώρευσης ως μορφή της μαρξικής κριτικής στη σχέση πολιτικής-οικονομίας καταδεικνύει τα διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης της μαρξικής θεωρίας. Στο *Κεφάλαιο* ο Μαρξ αναλύει τη διαδικασία της καπιταλιστικής παραγωγής όταν ο χωρισμός οικονομίας-πολιτικής έχει ήδη συντελεστεί, όταν συντελείται το πέρασμα από την τυπική στην ουσιαστική υπαγωγή. Δεν λησμονεί όμως να αναδείξει πως αυτός ο χωρισμός δεν είναι παρά η δομή επιφανείας της αστικής κοινωνίας και να καταδυθεί σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάλυσης στη δομή βάθους.

Η σύγχυση των διακριτών επιπέδων ανάλυσης και η μη κατανόηση της ιστορικότητας του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού είναι το επιστημολογικό σφάλμα που παράγει την οικονομίστικη-ντετερμινιστική παρερμηνεία της μαρξικής θεωρίας.

3.3: Συμπεράσματα

Η μαρξική θεωρία οριοθετείται από την αστική οικονομική επιστήμη και τις οικονομίστικες παρερμηνείες μέσα από την κατανόηση του καπιταλισμού ως ιστορικά ιδιαίτερου τρόπου παραγωγής και κοινωνικού σχηματισμού. Ο χωρισμός οικονομίας-πολιτικής και η συγκρότηση της οικονομίας ως διακριτής σφαίρας του ανθρώπινου πράττειν αναδεικνύει τη σημασία της υλικής παραγωγής ως καθοριστικού στοιχείου στη συγκρότηση των κοινωνικών σχηματισμών και επιτρέπει τη διατύπωση της υλιστικής θεωρίας της ιστορίας.

Η μαρξική θεωρία εμπεριέχει τον αναστοχασμό γύρω από τα μεθοδολογικά της εργαλεία, και την ιστορικότητα των εννοιολογικών κατηγοριών της, ως επιστημολογική προφύλαξη της από υπερϊστορικούς αναγωγισμούς.

Ο Μαρξ κατανοεί τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής σχετικοποιημένα, τοποθετώντάς τον στο ιστορικό του πλαίσιο. Διατυπώνει έτσι επιστημολογικές κρίσεις για τον παροδικό χαρακτήρα του καπιταλισμού και για τους προνεωτερικούς τρόπους παραγωγής, τους οποίους δεν αντιμετωπίζει ως προεικονίσεις ή αναπόφευκτα στάδια του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Με αυτό τον τρόπο η μαρξική θεωρία αποδομεί κάθε απόπειρα κατανόησης της ιστορίας ως γραμμικής εξέλιξης και οριοθετείται από τη θετικιστική και ιδεαλιστική φιλοσοφία της ιστορίας.

Ο Μαρξ εισάγει στον σκληρό πυρήνα της θεωρίας του, ως συμπληρωματικές προτάσεις (Lacatos 1970) τη διάκριση δεσπόζουσας και κυρίαρχης βαθμίδας και την ανάλυση της πρωταρχικής συσσώρευσης ως αφετηρίας του καπιταλισμού. Με αυτόν τον τρόπο θωρακίζει την υλιστική του μεθοδολογία από μηχανιστικές αντιφάσεις.

Μέσα από τη γενεαλογία της σχέσης οικονομίας-πολιτικής, ο Μαρξ αποδομεί τη φυσικοποίηση της οικονομίας ως μη πολιτικής σφαίρας, αναδεικνύει τις πολιτικές προϋποθέσεις και τον εκμεταλλευτικό της χαρακτήρα, ενώ κατανοεί την πολιτική και την οικονομία ως ενότητα αντιθέτων.

Ο ιστορικός-μεταβατικός χαρακτήρας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η ανάδειξη της πολιτικής πράξης της γέννησης της αυτονομίας της οικονομίας είναι συστατικά στοιχεία της μαρξικής κριτικής στην πολιτική οικονομία και επιστημολογικές παραδοχές της υλιστικής θεωρίας. Η ιστορικότητα του χωρισμού της πολιτικής-οικονομίας και η βία αυτού του χωρισμού απομυστικοποιεί τη φαινομενικότητα των αναδιπλασιασμών της αστικής κοινωνίας και επιτρέπει στη μαρξική θεωρία να διατυπώσει το αίτημα της υπέρβασής τους.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ. Η ΜΑΡΞΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

Στο προηγούμενο επιστημολογικό και μεθοδολογικό μέρος του διδακτορικού επεξεργαστήκαμε τις επιστημολογικές προϋποθέσεις μιας μαρξικής θεωρίας για το κράτος απηλλαγμένης από τον οικονομισμό και τον ντετερμινισμό.

Καταδείξαμε το εννοιολογικό περιεχόμενο του κεφαλαίου ως ολοποιητικής κοινωνικής σχέσης (εκμετάλλευσης) που συγκροτεί την πραγματικότητα και μέσα από αυτό το πρίσμα ερμηνεύσαμε το θεμελιώδες μαρξικό σχήμα των παραγωγικών δυνάμεων και σχέσεων παραγωγής.

Υποστηρίξαμε πως ουσιαστικά η έννοια παραγωγή στο μαρξικό έργο ολοκληρώνεται λογικά μόνο όταν ιδωθεί ως διευρυμένη κοινωνική αναπαραγωγή ενός τρόπου ζωής [Marx-Engels 1997(1845)1:61].

Αντίστοιχα οι μαρξικές εννοιολογικές κατηγορίες αποκτούν το πλήρες τους περιεχόμενο (μεθοδολογικά κι οντολογικά) σε τρεις “στιγμές”, όπως αυτές αναλύονται στους τρεις τόμους του *Κεφαλαίου*: εκκινούν από τη σφαίρα της παραγωγής, επεκτείνονται στη σφαίρα της κυκλοφορίας κι ολοκληρώνονται στη συνολική κοινωνική αναπαραγωγή.

Συνεπώς τόσο το κεφάλαιο ως κοινωνική σχέση, όσο και οι κοινωνικές τάξεις έχουν ως αφετηριακό τους στοιχείο που προσδιορίζει και την υλικότητά τους, την οικονομία, η πλήρης τους όμως άρθρωση πραγματώνεται στο συνολικό πεδίο του κοινωνικού σχηματισμού.

Επιμείναμε στους πολιτικούς-πολεμικούς λόγους της έμφασης του ρόλου της οικονομίας-παραγωγής στη μαρξική θεωρία κι αναδείξαμε μέσα από το ίδιο το κλασικό έργο στοιχεία που αναιρούν την οικονομίστικη ανάγνωσή του.

Τόνισαμε τις πολιτικές προϋποθέσεις της μαρξικής ανάλυσης, τη συγκρότηση αγοράς, την ύπαρξη αστικού δικαίου που κανονικοποιεί τις εμπορευματικές σχέσεις της κοινωνίας των ιδιωτών⁴ (ΚΤΙ), θεωρώντας πως για λόγους μεθοδολογικούς ο Μαρξ αφαιρεί, αλλά ταυτόχρονα θεωρεί και δεδομένο το πολιτικό πεδίο ώστε να αναλύσει με διαυγή τρόπο την κίνηση του κεφαλαίου και των εμπορευμάτων, τις τάσεις δηλαδή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (ΚΤΠ).

⁴ Επιλέγουμε αυτόν τον όρο αντί για αστική κοινωνία ή κοινωνία των πολιτών-πολιτική κοινωνία γιατί θεωρούμε πως ο όρος *bürgerliche Gesellschaft*- *société civile* αποδίδεται εννοιολογικά καλύτερα στην ελληνική γλώσσα ως κοινωνία των ιδιωτών.

Το περιεχόμενο της έννοιας στη μαρξική θεωρία, όπως είναι εμφανές από το συγκεκριμένο, είναι ακριβώς το σύνολο των οικονομικών-μη πολιτικών-σχέσεων των ατόμων στη συγκεκριμένη υλική τους ύπαρξη σε αντιδιαστολή με την - ψευδή-καθολικότητα της έννοιας του πολίτη.

Ο όρος κοινωνία των ιδιωτών αποδίδει ακριβώς λεκτικά-εννοιολογικά, αυτό το περιεχόμενο του πραγματικού ιδιωτικού ανταγωνισμού, το διαρκή “πόλεμο όλων εναντίον όλων” που παράγει τον ταξικό διαφορισμό την εποχή της νεωτερικότητας. Τα άτομα στην καθημερινή κοινή πρακτική τους, στη σφαίρα των αναγκών, συμπεριφέρονται ως ιδιώτες.

Τέλος αναδειξάμε την ιστορικότητα της προτεραιότητας στον οικονομικό παράγοντα με την έννοια ότι: πρώτον είναι συνέπεια της χρονικότητας της μαρξικής θεωρίας ως κριτικής της πολιτικής οικονομίας, ότι δηλαδή λαμβάνει χώρα σε μια εποχή που υλικά η οικονομία (ΚΤΠ) έχει χωριστεί από την πολιτική (κράτος).

Δεύτερον το προαπαιτούμενο της εδραίωσης του ΚΤΠ ήταν η ιστορική-πολιτική πράξη του βίαιου χωρισμού των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής τους και η πρωταρχική συσσώρευση. Τρίτον η διάκριση κυρίαρχης και δεσπόζουσας βαθμίδας που ο ίδιος ο Μαρξ εισάγει στο *Κεφάλαιο*, θέλονταν να αναδείξει την ιδιαιτερότητα τους καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού σε σχέση με τους προκαπιταλιστικούς ως σχηματισμό στον οποίο η οικονομία είναι η κυρίαρχη του βαθμίδα. (Marx 2005).

Από αυτές τις επιστημολογικές επισημάνσεις μπορούμε τώρα να περάσουμε σε μια καθαυτό ανάλυση της μαρξικής θεωρίας για το κράτος κι ειδικότερα της κίνησης των μορφών του, εφόσον έχουμε τεκμηριώσει πως αποτελεί ένα διακριτό γνωσιακό πεδίο που δεν ανάγεται μηχανιστικά στην κριτική της πολιτικής οικονομίας, δεν αποτελεί παθητική αντανάκλαση των οικονομικών κατηγοριών. Οικονομία και πολιτική στη μαρξική θεωρία, είναι δύο ταυτόχρονες στιγμές του κοινωνικού πράττειν, μια διαφοροποιημένη ενότητα, η οποία αναλύεται λογικά και ιστορικά στην πραγματική και θεωρητική κίνησή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΤΟ ΝΕΑΝΙΚΟ ΕΡΓΟ: Η ΣΤΙΓΜΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΧΕΣ ΤΟΥ

Αρχικά μελετάμε τα νεανικά έργα, από τα οποία αντλούμε κωδικοποιημένα κάποια συμπεράσματα που ανεξάρτητα από την ασυνέχεια της προβληματικής και της ορολογίας, θεωρούμε πως αποτελούν ένα θεωρητικό κεκτημένο και για τη συνέχεια της μαρξικής σκέψης.

Επισημαίνουμε εδώ πως ο Μαρξ παραμένει μέχρι τέλους (και) γεγκελιανός στοχαστής ή πιο σωστά η γερμανική-θετική επιστήμη διατηρεί συνεχώς το ίχνος της στη σκέψη του, τόσο στο πρώιμο, όσο και στο ώριμο έργο του. (Bensaind 2013α: 278)

Πιο συγκεκριμένα από τα νεανικά έργα θα μελετήσουμε κείμενα, άρθρα και αλληλογραφία περίπου της ίδιας περιόδου, δηλαδή του διαστήματος 1843-1844.

Το *Για το Εβραϊκό ζήτημα* (Zur Judenfrage), η *Συμβολή στην κριτική της Εγελιανής φιλοσοφίας του Δικαίου* (Zur Kritik der Hegelshen Rechtsphilosophie) ή αλλιώς *Χειρόγραφο του Kreuznach* ή *Κριτική*, η αλληλογραφία με το Ruge και η αρθρογραφία γύρω από την παράνομη υλοτομία αποτελούν, ανεξάρτητα από τις επιμέρους διαφορές τους, ένα σύνολο κοινών θεωρητικών επεξεργασιών.

Η στιγμή της συγγραφής τους σηματοδοτεί το πέρασμα του Μαρξ από τον ιδεαλισμό στον υλισμό από φιλοσοφική άποψη και πολιτικά τη μετάβασή του από το ριζοσπαστικό ρεπουμπλικανισμό στον κομμουνισμό. Και οι δύο αυτές διαδικασίες μεθοδολογικά παράγουν τη ρήξη με την αφηρημένη φιλοσοφική κριτική κυρίως της θρησκείας, αλλά και την πολιτικοποίηση του καθαρού πεδίου της θεωρίας. Ο Μαρξ ακολουθεί με αυτή την έννοια στην έσχατή της συνέπεια, προσδίδοντάς της υλικό κι όχι θεωρησιακό περιεχόμενο, την προτροπή του δασκάλου του Bauer (στον οποίο θα ασκήσει αμείλικτη κριτική) όπως αυτή διατυπώνεται στην επιστολή του τελευταίου προς το Μαρξ στις 28 Μαρτίου 1841: “η τρομοκρατία της καθαρής θεωρίας πρέπει να ξεκαθαρίσει το τοπίο”. (Χρύσης 2003:63)

Στα κείμενα αυτά ο Μαρξ πραγματοποιεί σχηματικά μια διπλή εργασία κριτικής κι αναστοχασμού. Αφενός παίρνει θέση στην πολιτική κατάσταση της εποχής του, εφόσον ασκεί μάχιμη δημοσιογραφία αρχικά στην *Εφημερίδα του Ρήνου* και στη συνέχεια στα *Γαλλογερμανικά χρονικά*. Αφετέρου οριοθετείται κριτικά από το φιλοσοφικό του παρελθόν: με τον ίδιο το Χέγκελ στο *Χειρόγραφο του Kreuznach* και με τον αριστερό εγελιανό Bauer στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα*.

Η διαδικασία αναστοχασμού κι επανατοποθέτησης στο φιλοσοφικό και θεωρητικό γίνεσθαι, θα ολοκληρωθεί από κοινού με τον Ένγκελς στην *Αγία Οικογένεια* και στη *Γερμανική Ιδεολογία*.

Ο Μαρξ εκκινεί από την πολιτική, αποκαλύπτει το φετιχοποιημένο χαρακτήρα της, μέσα από την κριτική στη θρησκεία ως συνείδηση κι ως στοιχείο της πολιτικής, προσπαθώντας να ερμηνεύσει πέρα από το σχήμα της πλάνης, το φετιχισμό και το ανολοκλήρωτο της πολιτικής χειραφέτησης.

Ανάγει-εξηγεί το μυστικοποιημένο χαρακτήρα της πολιτικής στην υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων, ώστε στο ώριμο πια έργο να συνεχίσει την κριτική της πολιτικής και του κράτους (άρα τη θεωρία του για το κράτος) υπό το κεκτημένο της κριτικής της πολιτικής οικονομίας.

Αυτή είναι η πορεία της μαρξικής σκέψης που παράγει σε διάφορες στιγμές κι επίπεδα τη μαρξική θεωρία για το κράτος. Υπό το πρίσμα της καθολικής απελευθέρωσης και την κατανόηση του κράτους ως απαλλοτριωτή της ανθρώπινης ουσίας, στην κριτική του αστικού κράτους ως ταξικού υπερασπιστή του κεφαλαίου.

4.1: Για το Εβραϊκό ζήτημα⁵

Το μαρξικό αυτό κείμενο δημοσιεύτηκε στο μοναδικό διπλό τεύχος των Γαλλογερμανικών χρονικών και όπως είπαμε ήδη με αφορμή, *πρόφαση* (Labica 1969:209-210) ένα τρέχον ζήτημα της δημόσιας σφαίρας της εποχής, αυτό της θέσης των Εβραίων στην αστική κοινωνία, ο Μαρξ διατυπώνει θεωρητικές και πολιτικές θέσεις για τη σχέση πολιτικής και θρησκείας που ξεπερνούν τον ορίζοντα της συγκυρίας. Την ίδια στιγμή η απόπειρά του να αντιπαρατεθεί με τη θεωρησιακή προσέγγιση του Bauer στο κείμενο του οποίου ασκεί κριτική, τον οδηγεί σε μια υλιστική μεθοδολογία ανάλυσης των κοινωνικών κατηγοριών που αποτελεί την πρώτη στιγμή μιας υλιστικής οντολογίας.

Η μαρξική κριτική στον απατηλό χαρακτήρα των αστικών δικαιωμάτων και στον αναδιπλασιασμό αστού-πολίτη που παράγεται από τη διάκριση οικονομίας-πολιτικής, παράγει την κατανόηση της πολιτικής ως φετιχοποιημένης σφαίρας, τη μερικότητα της πολιτικής χειραφέτησης και συνεπώς θέτει ως δέον, την άρση αυτής της μυστικοποιημένης μερικότητας και την καθολική χειραφέτηση.

4.1.1: Από την κριτική της θρησκείας στην κριτική του κράτους και της πολιτικής

Ήδη από την επιστολή του προς το Ruge το Νοέμβριο του 1842 (Marx 2014:576-577) ο Μαρξ διατυπώνει με ριζοσπαστικό και σαφή τρόπο την άποψη του για τη σχέση θρησκείας και πολιτικής και για το υλικό περιεχόμενο που έχουν ανεξάρτητα από τις μορφές εμφάνισής τους: “*Διατύπωσα ακολούθως την επιθυμία να ασκηθεί περισσότερη κριτική στη θρησκεία μέσα από την κριτική των πολιτικών πραγμάτων, παρά των πολιτικών πραγμάτων μέσα από τη θρησκεία...αφού η θρησκεία, που είναι αυτή καθεαυτήν άνευ περιεχομένου, δε ζει από τον ουρανό, αλλά από τη γη, και με τη*

⁵ Το κείμενο γράφτηκε από τον Αύγουστο ως το Δεκέμβριο του 1843 και δημοσιεύτηκε το Φεβρουάριο του 1844

διάλυση της αντεστραμμένης πραγματικότητας της οποίας αποτελεί τη θεωρία, καταπίπτει από μόνη της”. Αλλά και στην επιστολή του Σεπτεμβρίου 1843 ο Μαρξ επανέρχεται στην ανάγκη η πολιτική και η θρησκεία να κατανοηθούν και να κριθούν αμείλικτα υπό το φως του πραγματικού τους περιεχομένου κι όχι μέσα από θεωρησιακά προκατασκευασμένα συστήματα: “ από τη μια η θρησκεία κι από την άλλη η πολιτική είναι τα ζητήματα τα οποία βρίσκονται στο κέντρο του ενδιαφέροντος της σημερινής Γερμανίας οπότε και θα πρέπει να τα έχουμε ως σημείο αφετηρίας κι όχι να τους αντιτάξουμε ένα προκατασκευασμένο σύστημα του τύπου Ταξίδι στην Ικαρία”. (Marx 2014:198)

Στην αλληλογραφία εκείνης της χρονιάς ο Μαρξ θεμελιώνει την κριτική της θρησκείας στην κριτική του υπάρχοντος, θεωρώντάς τη ένα αφηρημένο παράγωγο της κοινωνικής συγκρότησης, ένα στοιχείο δηλαδή της κυρίαρχης ιδεολογίας. Ο Μαρξ εισάγει επίσης τη διαλεκτική υπάρχοντος-δέοντος με το τελευταίο να προκύπτει από τη συνεχή κριτική ανάπτυξη των μορφών του υπάρχοντος.

Από την κριτική στη θρησκεία μέσα από την απομυστικοποίησή της και τη σύνδεσή της με τον υλικό κόσμο, ο Μαρξ περνά στην κριτική όχι μόνο του χριστιανικού κράτους, αλλά γενικότερα του πολιτικού κράτους, θεωρώντας ελλιπή την κριτική του Bauer: “ ..το σφάλμα του Bauer έγκειται στο ότι υποβάλλει σε κριτική μόνο το χριστιανικό κράτος κι όχι το κράτος εν γένει” (Marx 2014:164-165).

Καθώς ο Μαρξ αντιμετωπίζει σε αντίθεση με το Bauer το εβραϊκό ζήτημα ως τμήμα της σχέσης κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών (ΚΤΙ) και πολιτικής-ανθρώπινης χειραφέτησης, επεκτείνει την κριτική του από τη θρησκεία και το χριστιανικό κράτος, στην πολιτική και το κράτος ως ψευδή καθολικότητα για να καταλήξει στη βάση του κράτους που είναι οι υλικές αντιθέσεις της κοινωνίας των ιδιωτών. Ουσιαστικά πρόκειται για στιγμές της μαρξικής κριτικής, η οποία προσεγγίζει, αίροντας τις φετιχοποιημένες μορφές, το περιεχόμενο του αντικειμένου της.

Ο Μαρξ όπως συνάγει τη θρησκεία από τον πραγματικό κόσμο, έτσι εξηγεί την ύπαρξη του κράτους μέσα από τις κοινωνικές-ταξικές αντιθέσεις και αυτή του η παραδοχή αποτελεί το **πρώτο** συγκροτησιακό στοιχείο της μαρξικής θεωρίας για το κράτος.

Όπως αποδίδει κριτικά στη θρησκεία το “γήινο” της περιεχόμενο, έτσι και στην απατηλή όψη του κοσμικού αστικού κράτους, αποδίδει το υλικό-ταξικό της περιεχόμενο, αποκαλύπτοντας και το όριο της πολιτικής (χειραφέτησης).

Το κράτος χειραφετείται από τη θρησκεία όταν τη μετατρέπει σε ιδιωτική υπόθεση, ώστε να μπορέσει να κάνει κρατική-κοινή υπόθεση την αναγνώριση του εαυτού του, τη λατρεία δηλαδή του κράτους ως εκφραστή του αφηρημένου γενικού συμφέροντος. Το κοσμικό κράτος μπορεί να έχει απαλλαχθεί από τη θρησκεία περιορίζοντας τη στη σφαίρα του ιδιωτικού δικαίου, άρα να έχει ολοκληρωθεί η χειραφέτηση που ευαγγελίζεται ο Bauer, χωρίς τα άτομα που συγκροτούν την

κοινωνία να έχουν αντίστοιχα χειραφετηθεί από τη θρησκεία, αλλά αντίθετα να παραμένουν θρησκευόμενα.

Ο Μαρξ τονίζει ακριβώς πως το κράτος δεν ταυτίζεται με την ανθρωπότητα, επομένως η θρησκευτική του ελευθερία δε μεταφράζεται σε ελευθερία των ανθρώπων από τη θρησκεία, αλλά αντίθετα ο άνθρωπος παραμένει θρήσκος στην καθημερινή του πρακτική, επειδή γίνεται άθεος ως πολίτης μέσω του κράτους. Η αλλιώς προϋπόθεση της τυπικής απαλλαγής του κράτους από τη θρησκεία -της μη αναγνώρισης από το κράτος μιας επίσημης θρησκείας, είναι η θρησκευτικότητα της καθημερινής ζωής.

Αυτή η αντίφαση ανάμεσα στον πραγματικό και τον ιδεατό πολίτη, δεν περιορίζεται φυσικά μόνο στο ζήτημα της θρησκείας, αλλά επεκτείνεται σε κάθε δικαίωμα στο εσωτερικό της αστικής κοινωνίας, το οποίο υφίσταται ως δικαίωμα, υπό την προϋπόθεση της συνεχούς άρσης του στην πραγματική κοινωνική ζωή. Ο Μαρξ κρίνει το Bauer, και συνολικότερα τους αριστερούς εγγελιανούς-κριτικούς επειδή νομίζουν πως το κράτος μπορεί, αν υποβληθεί σε θεωρητική κριτική, να μετατραπεί σε αληθινή καθολικότητα. Στην ουσία αποκόβουν το κράτος από την υλικότητά του, από το πραγματικό του πνεύμα που είναι εκείνο της ΚΤΙ.

Ο Μαρξ εντάσσει λοιπόν την προβληματική της διαφοράς του θρησκευόμενου ανθρώπου με τον πολίτη στην ευρύτερη προβληματική της σχέσης πολίτη- πραγματικού ανθρώπου της κοινωνίας των ιδιωτών. Μετατρέποντας το θρησκευτικό ζήτημα σε πολιτικό και υπαρξιακό, σε ζήτημα αποξένωσης, ασκεί σαρωτική κριτική στο αστικό κράτος ανεξάρτητα από τις μορφές του ως αλλοτριωτικό διαμεσολαβητή της ουσίας του ανθρώπου. Αυτή η σαρωτική-αμείλικτη κριτική ανεξάρτητα από εκκοσμικευμένες ή δημοκρατικές μορφές στην ουσία και το περιεχόμενο του κράτους είναι το **δεύτερο** συγκροτησιακό στοιχείο της μαρξικής θεωρίας για το κράτος.

“Η θρησκεία είναι ακριβώς η αναγνώριση του ανθρώπου μέσω μιας παράκαμψης. Μέσω ενός μεσολαβητή. Το κράτος είναι ο μεσολαβητής μεταξύ του ανθρώπου και της ελευθερίας του ανθρώπου. Όπως ο Χριστός είναι ο μεσολαβητής στον οποίο ο άνθρωπος φορτώνει όλη τη θρησκευτική προκατάληψη του, έτσι και το κράτος είναι ο μεσολαβητής στον οποίο μεταθέτει όλη την αθεϊκότητα του, τη συνολική ανθρώπινη απροκαταληψία” (Marx 2014:166).

Όπως ορθά επισημαίνει ο Lefebvre για το Μαρξ “ η δημοκρατία είναι ως προς τις υπόλοιπες μορφές κράτους ότι είναι ο χριστιανισμός ως προς τις υπόλοιπες θρησκείες” Και οι δύο τοποθετούν τον άνθρωπο στην κορυφή, αλλά αλλοτριωμένο. (Lefebvre 1977: 20)

Η επιρροή του Φόουερμπαχ στο νεαρό Μαρξ είναι ιδιαίτερα εμφανής σε αυτό το σημείο, αλλά επιρροή δε σημαίνει ταύτιση για αυτό και ο Μαρξ διαφωνεί με το Φόουερμπαχ “στο ότι αναφέρεται πάρα πολύ στη φύση και πολύ λίγο στην πολιτική” (Επιστολή στο Ruge Μάρτιος 1843 στο Marx 2014:581)

Σε ένα άλλο χαρακτηριστικό απόσπασμα ο Μαρξ οριοθετείται από την κριτική του Bauer, η οποία παραμένει στο πεδίο της θεολογίας και ξεκαθαρίζει πως η κριτική της θρησκείας είναι μέρος της σαρωτικής κριτικής της πολιτικής και του κράτους: “ Καθώς όμως η ύπαρξη της θρησκείας είναι η ύπαρξη ενός ελαττώματος, τότε η πηγή αυτού του ελαττώματος μπορεί να αναζητηθεί μόνο στην ουσία του ίδιου του κράτους. Η θρησκεία δεν ισχύει για μας πλέον ως βάση, αλλά απλώς ως το επιφανόμενο της κοσμικής περιοριστικότητας. Εξηγούμε λοιπόν τη θρησκευτική προκατάληψη των ελεύθερων πολιτών μέσα από την κοσμική προκατάληψή τους. Δεν υποστηρίζουμε ότι πρέπει να άρουν τη θρησκευτική τους προκατάληψη για να άρουν τους κοσμικούς περιορισμούς τους. Υποστηρίζουμε ότι αίρουν τη θρησκευτική τους προκατάληψη από τη στιγμή που αίρουν τον κοσμικό τους περιορισμό. Δε μετατρέπουμε το κοσμικά ζητήματα σε θεολογικά. Μετατρέπουμε τα θεολογικά ζητήματα σε κοσμικά.” (Marx 2014:166)

Ο Μαρξ έχοντας αποκαλύψει το γήινο-υλικό περιεχόμενο της θρησκείας, έχοντας αντιστρέψει κριτικά τη σχέση θρησκείας-πολιτικής, έχοντας τέλος εντάξει την προβληματική της θρησκευτικής ελευθερίας στην ευρύτερη κριτική του αναδιπλασιασμού ιδιώτη-πολίτη, μπορεί πλέον να επεκτείνει το όπλο της κριτικής εναντίον των επίγειων αλλοτριωτικών μορφών όπως είναι το χρήμα, τα εμπορεύματα και το κράτος (Ρούσης 2010: 50).

4.1.2: Ο αναδιπλασιασμός αστού-πολίτη. Κριτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Καταδείξαμε πως δύο βασικά στοιχεία της μαρξικής θεωρίας για το κράτος είναι η αναγωγή του κράτους στις κοινωνικές σχέσεις και στην υλικότητά τους, όπως αυτή υφίσταται στην κοινωνία των ιδιωτών και η κριτική του κράτους ανεξάρτητα από τις μορφές του ως απατηλής καθολικότητας.

Ο Μαρξ μελετά τη σχέση ανάμεσα στην κοινωνία των ιδιωτών και το κράτος, ανάμεσα στον αστό-πραγματικό άνθρωπο και τον πολίτη-την ιδεατή του αφαίρεση. Αυτός ο αναδιπλασιασμός της ανθρώπινης ουσίας έχει υλική βάση και αντανακλά ως θεωρητική κατασκευή τον πραγματικό-οντολογικό διαχωρισμό οικονομίας-πολιτικής που αποτελεί διακριτό χαρακτηριστικό της νεωτερικότητας.

Η διάκριση οικονομίας-πολιτικής μέσω της οποίας οι σχέσεις εκμετάλλευσης εμφανίζονται ως μη πολιτικές, καθώς το κράτος διατηρεί φαινομενικά το μονοπώλιο της πολιτικής, προσδίδει ένα νέο περιεχόμενο στο ίδιο το κράτος αλλά και στις κοινωνικές τάξεις της νεωτερικής αστικής κοινωνίας. Στο φεουδαλικό κοινωνικό σχηματισμό “ η παλαιά αστική κοινωνία είχε άμεσα έναν πολιτικό χαρακτήρα, δηλαδή τα στοιχεία του αστικού βίου, όπως φερ’ ειπείν η νομή ή η οικογένεια ή το είδος της εργασίας είχαν προαχθεί σε στοιχεία του κρατικού βίου μέσα από τη μορφή της γαιοδεσποτείας, της νομοκατεστημένης τάξης και του σωματείου.(..) Διότι εκείνη η οργάνωση του

λαϊκού βίου δεν προβίβαζε τη νομή ή την εργασία σε κοινωνικά στοιχεία, αλλά πολύ περισσότερο ολοκλήρωνε το χωρισμό τους από το κρατικό όλον.” (Marx 2014:179-180).

Στη φεουδαρχία οι οικονομικοί όροι αναπαραγωγής συγκροτούσαν άμεσα τα πολιτικά προνόμια κάθε τάξης, ή οι οικονομικές σχέσεις ήταν και ευθέως πολιτικές, ο τρόπος με τον οποίο τα μέλη της κοινωνικής τάξης συμμετείχαν στην πολιτική ζωή. Τα πολιτικά δικαιώματα είναι προνόμια που απορρέουν από την ίδια τη ταξική θέση.

Αντίθετα στη νεωτερική αστική κοινωνία, η οικονομία-παραγωγή ως σφαίρα δραστηριότητας αποπολιτικοποιείται και εμφανίζεται ως φαινομενικά διακριτή βαθμίδα, ατομική και ανεξάρτητα από την πολιτική που περιορίζεται στη σφαίρα του κράτους. Ο άνθρωπος-ιδιώτης μόνο διαμεσολαβημένα αποκτά ένα γενικό περιεχόμενο, αυτό του πολίτη που είναι στην ουσία η αφαίρεση των κοινωνικών του γνωρισμάτων, της θέσης του στην ΚΤΙ, δηλαδή της ταξικής του θέσης.

Η τάξη στη νεωτερικότητα προσδιορίζεται επομένως άμεσα υλικά, από την υλικότητα των σχέσεων παραγωγής που πλαισιώνουν και νοηματοδοτούν τη διαδικασία αναπαραγωγής των όρων ύπαρξης της αστικής κοινωνίας. Η κοινωνική τάξη δεν είναι εξαρχής μια πολιτική κατηγορία, ένα πολιτικό και κοινωνικό υποκείμενο όπως ήταν στη φεουδαρχία, αλλά μια υλική-“απολίτικη” οντότητα. Κατ’ επέκταση και το κράτος της νεωτερικότητας εμφανίζεται ως η επικράτεια, ο τόπος όπου οι αντιθέσεις και τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της ΚΤΙ δεν έχουν καμία σημασία, εφόσον έχουν επιλυθεί δια της αφαίρεσης τους.

Ο χωρισμός οικονομίας-πολιτικής στην αστική κοινωνία προσδιορίζει οικονομικά τις τάξεις (ταξικός διαφορισμός) ενώ τις ψευδοενοποιεί στην πολιτική (πολιτική ισότητα).

Ο αναδιπλασιασμός κράτους-κοινωνίας των ιδιωτών συγκροτεί και τις κοινωνικές τάξεις στη σφαίρα της οικονομίας και παράγει καθεαυτό το πολιτικό κράτος, το οποίο φαινομενικά καταργεί τις τάξεις με την έννοια των προκαπιταλιστικών συντεχνιών-νομοκατεστημένων τάξεων (stande) .

Η πολιτική επανάσταση που θεμελιώνει τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής λέει ο Μαρξ “ήρε τον πολιτικό χαρακτήρα της αστικής κοινωνίας. Καταθρυμματίσε την αστική κοινωνία στα απλά συστατικά της (..) αποδέσμευσε το πολιτικό πνεύμα, που ήταν κι αυτό διαμοιρασμένο, κατακερματισμένο, διεσπαρμένο μέσα στα διάφορα αδιέξοδα της φεουδαλικής κοινωνίας, το συμάζεψε από αυτή τη διασπορά, το απελευθέρωσε από τη μείξη του με τον αστικό βίο και το συγκρότησε ως σφαίρα της κοινότητας, της γενικής λαϊκής υπόθεσης, σε ιδεατή ανεξαρτησία από εκείνα τα ιδιαίτερα στοιχεία του αστικού βίου. (...) Η ολοκλήρωση του ιδεαλισμού του κράτους όμως ήταν ταυτόχρονα η ολοκλήρωση του υλισμού της αστικής κοινωνίας.” (Marx 2014:180)

Αυτή η αντιφατική πραγματικότητα, αποτελεί την εσωτερική αντινομία του αστικού κράτους και το όριο της πολιτικής χειραφέτησης και των αμιγώς πολιτικών αγώνων. Στην επιστολή του προς το

Ruge το Σεπτέμβριο του 1843 ο Μαρξ επισημαίνει αυτή την αντίφαση του αστικού κράτους και τη δυνατότητα άρσης της μέσα από τη θεωρητική και πρακτική κριτική.

Ουσιαστικά το αστικό κράτος εμφανίζεται ως ο ενσαρκωτής του Λόγου- πιο συγκεκριμένα στη δημοκρατική του μορφή- του ορθολογικού γενικού συμφέροντος αλλά *“περιέρχεται επίσης παντού στην αντίφαση του ιδεατού του καθορισμού με τις πραγματικές προϋποθέσεις του. Από αυτή τη σύγκρουση του πολιτικού κράτους μπορεί να αναπτυχθεί παντού η κοινωνική αλήθεια. Όπως η θρησκεία είναι ο κατάλογος περιεχομένων των θεωρητικών αγώνων της ανθρωπότητας, έτσι και το πολιτικό κράτος είναι ο κατάλογος των πρακτικών αγώνων”* (Marx 2014:198-199)

Η διπλή ζωή που διάγει ο άνθρωπος στην αστική κοινωνία, μυστικοποιεί τόσο το περιεχόμενο των κοινωνικών του σχέσεων στην κοινωνία των ιδιωτών, όσο και το περιεχόμενο του αστικού κράτους που προβάλλει ως καθολικότητα.

Ο άνθρωπος στην αστική κοινωνία κινείται ανάμεσα στις συμπληγάδες του φετιχισμού και της πραγματοποίησης στις οικονομικές του σχέσεις, σε αυτό που ορίζουμε περιγραφικά ως *φυλακή της αξίας* και στον πολιτικό μυστικισμό ο οποίος φετιχοποιεί τον ταξικό χαρακτήρα του αστικού κράτους. Εφόσον το κράτος είναι ο εκφραστής των ταξικών αντιθέσεων της αστικής κοινωνίας που εμφανίζονται ως ιδιωτικές υποθέσεις, δεν μπορεί να επιλύει παρά φαινομενικά αυτές τις αντιθέσεις και να τις *“εξάγει”* ως φετιχοποιημένη ταυτότητα-ενότητα.

Όπως επισημαίνει ο Ρούσης (2010:62), ο Μαρξ αρνείται να αντικαταστήσει τη θρησκευτική λατρεία με τη λατρεία του κράτους ως καθολικότητας και αντίθετα θεωρεί το κράτος εκπρόσωπο μερικών συμφερόντων που ανταγωνίζονται πολεμικά άλλα συμφέροντα.

Το αστικό κράτος και κατ’ επέκταση τα ανθρώπινα και πολιτικά δικαιώματα που το κράτος αναγνωρίζει στους πολίτες τους δεν είναι παρά η εξιδανικευμένη αντανάκλαση των κοινωνικών σχέσεων. Οι διαιρέσεις της αστικής κοινωνίας είναι με αυτήν την έννοια οι προϋποθέσεις της ύπαρξής της (Marx 2014:168), προϋποθέσεις που εσωτερικεύονται στο περιεχόμενο του κράτους.

Η τυπική ισότητα έχει ως προϋπόθεση την πραγματική ανισότητα, είναι ακριβώς αυτή η ανισότητα που θεσμίζεται-συγκροτείται αντεστραμμένα, ως το αντίθετό της. Η ανάδειξη και η κριτική του φετιχοποιημένου χαρακτήρα της κρατικής μορφής και των δικαιωμάτων αποτελεί τη συνένωση των δύο χαρακτηριστικών της μαρξικής θεωρίας για το κράτος.

Η μαρξική κριτική στο περιεχόμενο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντοπίζει το ίχνος των ταξικών αντιθέσεων, που αυτά εξιδανικεύουν και μυστικοποιούν, καταρχάς στον αρνητικό-περιοριστικό τους ορισμό ως απόδειξη του εγωισμού της αστικής κοινωνίας. Τα δικαιώματα για το Μαρξ είναι η νομική αποκρυστάλλωση των διαχωρισμών που παράγονται στους κόλπους της αστικής κοινωνίας. *“Η ελευθερία είναι λοιπόν το δικαίωμα να κάνουμε και να επιδιώκουμε οτιδήποτε δε βλάπτει κάποιον άλλον. Το όριο εντός του οποίου μπορεί κάποιος να κινείται χωρίς να είναι επιζήμιος για τον άλλο ορίζεται από το νόμο, όπως τα όρια δύο χωραφιών καθορίζονται από τον πάσσαλο. Πρόκειται για*

την ελευθερία του ατόμου ως απομονωμένη και αυτοαναφορική μονάδα.(...) το ανθρώπινο δικαίωμα της ελευθερίας δε βασίζεται όμως στη σύνδεση του ανθρώπου με τον άνθρωπο, αλλά πολύ περισσότερο στο διαχωρισμό του ανθρώπου από τον άνθρωπο.” (Marx 2014:176-77).

Η ίδια η διάκριση ανάμεσα σε δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη, απηχεί για το Μαρξ τη διάκριση κράτους-κοινωνίας των ιδιωτών και τη μερικότητα της πολιτικής χειραφέτησης. Το υλικό περιεχόμενο αυτών των δικαιωμάτων είναι η ταξική αντίθεση, το πραγματικό πνεύμα της κοινωνίας των ιδιωτών ανυψωμένο στην ιδεατή σφαίρα του πολιτικού ως καθολικότητα. Ο άνθρωπος και ο πολίτης της χάρτας των δικαιωμάτων έχουν ως συγκεκριμένο περιεχόμενο “τον εγωιστικό άνθρωπο, τον άνθρωπο όπως είναι μέλος της αστικής κοινωνίας.” (Marx 2014:178)

Η ισότητα είναι η ισότητα του αυτάρκη-απομονωμένου ανθρώπου, ενώ η ασφάλεια είναι “η ανώτατη κοινωνική έννοια της αστικής κοινωνίας, είναι η έννοια της αστυνομίας, ότι η συνολική κοινωνία είναι εκεί για να εγγυηθεί σε κάθε μέλος της τη διατήρηση του προσώπου, των δικαιωμάτων και της ιδιοκτησίας του.” (Marx 2014: 178)

Η ανάδειξη από το Μαρξ αφενός της ασφάλειας, άρα και του κράτους ως εγγυητή της ομαλής αναπαραγωγής του αστικού τρόπου ζωής και αφετέρου του *δογματισμού του δικαιώματος* της ιδιοκτησίας που στην κίνηση του απορροφά, εφόσον προσδιορίζει τα υπόλοιπα δικαιώματα (Αγγελίδης 2008) αποτελούν το **τρίτο** χαρακτηριστικό της μαρξικής θεωρίας για το κράτος. Για τη μαρξική σκέψη το κράτος εδράζεται πάντοτε στη βάση της κυριαρχίας και της βίας-το μονοπώλιο της κρατικής βίας διαμεσολαβεί τα πολιτικά δικαιώματα και το δικαίωμα της άρχουσας τάξης είναι το κυρίαρχο δικαίωμα που κανονικοποιείται σε νόμο, ώστε να εξασφαλιστεί η αναπαραγωγή των σχέσεων εκμετάλλευσης.

Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώνεται μέσα από τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στα δικαιώματα του ανθρώπου και του πολίτη. Πέρα από την αντιφατικότητα του περιεχομένου τους-αφηρημένη ουσία γένους (Gattungswesen) από τη μια και συγκεκριμένη εγωιστική ύπαρξη-ο Μαρξ επισημαίνει πως αν τα ανθρώπινα δικαιώματα έρθουν σε σύγκρουση με την πολιτική ζωή, δηλαδή το καθεστώς, τότε καταργούνται. Την ίδια συλλογιστική αναπτύσσει στην *Κριτική της Χεγκελιανής φιλοσοφίας του Δικαίου* μέσα από το πρίσμα της σχέσης νομοθετικής εξουσίας και εκτελεστικής-καθεστώτος, συλλογιστική που αναδεικνύει τις μορφές της αντινομίας του κράτους.

Ουσιαστικά πρόκειται για μια συνεχή εναλλαγή ανάμεσα στον κυρίαρχο πόλο της αντίφασης: τα πολιτικά δικαιώματα υποτάσσονται στα ανθρώπινα, εφόσον αυτά τυπικά ρυθμίζουν ορθοκανονιστικά τις πραγματικές σχέσεις των ανθρώπων. Αν όμως ο συγκεκριμένος άνθρωπος κατά την άσκηση των δικαιωμάτων του απειλήσει την ασφάλεια του κράτους, τότε το πολιτικό υπερβαίνει τον άνθρωπο και το κράτος αφαιρεί αυτά τα δικαιώματα. Όμως τα πολιτικά δικαιώματα με τη σειρά τους υποτάσσονται στο κατ’ εξοχήν ανθρώπινο δικαίωμα που είναι το δικαίωμα της

ιδιοκτησίας, το οποίο αναγνωρίζεται ως το κύριο ανθρώπινο δικαίωμα, μέσω του κράτους. (Ρούσης 2010:71 και Marx 2014:179).

Κατά τη γνώμη μας ο Μαρξ υπαινίσσεται εδώ, χωρίς ακόμα να το αναπτύξει περαιτέρω, **ένα ακόμα βασικό στοιχείο** της θεωρίας του για το κράτος: τη σχετικότητα αυτών των δικαιωμάτων μπροστά στο απατηλό γενικό συμφέρον (που είναι το μερικό αστικό συμφέρον αρθρωμένο σαν γενικό) και τη δυνατότητα του αστικού κράτους να εξαιρεί τον ίδιο του τον εαυτό από το δικαϊκό πλαίσιο. Ουσιαστικά η δυνατότητα εξαίρεσης από τη νομιμότητα, αποδεικνύει την ταξικότητα και μερικότητα του κράτους, θρυμματίζει την απατηλή όψη των ανθρώπινων δικαιωμάτων, πιστοποιώντας πως αυτά υφίσταται ελέω κράτους, και αναδεικνύει συνεπώς το πραγματικό περιεχόμενο του αστικού κράτους.

Η παραβίαση της αστικής νομιμότητας από το κράτος είναι ο πρακτικός τρόπος επίλυσης των αντιθέσεων της αστικής κοινωνίας που το ίδιο εσωτερικεύει, όταν αυτές αδυνατούν να αναπαραχθούν ως κανονικότητα.

Με άλλα λόγια το κράτος ως εγγυητής και “παραγωγός” δικαιωμάτων μπορεί να αφαιρέσει τα ανθρώπινα δικαιώματα από κάποιους πολίτες του, για να προασπιστεί το ανθρώπινο δικαίωμα κάποιων άλλων στην ατομική ιδιοκτησία. Η μονομερής αυτή παραβίαση από το κράτος είναι η λογική συνέπεια της αντινομίας του περιεχομένου των δικαιωμάτων. Εφόσον αυτό το περιεχόμενο είναι η εξιδανικευμένη αντανάκλαση του πολέμου που εξελίσσεται στην ΚΤΙ ως καθολικότητα, τότε η φετιχοποιημένη αντίθεση που κρύβεται στο εσωτερικό των ανθρώπινων δικαιωμάτων και του κράτους, η κοινωνική αντίθεση που έχει “λησμονηθεί” επανέρχεται άμεσα στις πρακτικές εφαρμογής αυτών των δικαιωμάτων. Το λογικό και υλικό περιεχόμενο της έννοιας καθώς ολοκληρώνεται έρχεται σε τη ρήξη με την αφηρημένη μορφή του και ταυτίζεται με την πρακτική εφαρμογή του, γιατί από εκεί έχει συγκεκριμένα εκκινήσει. Έτσι “ *η πρακτική εφαρμογή του ανθρώπινου δικαιώματος της ελευθερίας είναι το ανθρώπινο δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας.*” (Marx 2014:177)

Μια άλλη παράμετρος που διαφαίνεται από τη μαρξική κριτική των ανθρώπινων δικαιωμάτων και την πρόσληψη του πολίτη “*ως τεχνητή ύπαρξη η οποία κατασκευάστηκε ως αφαίρεση*” (Παπαϊωάννου 1999: 38-39) είναι η πολιτική και θεωρητική της συνάφεια με την αριστερή πτέρυγα των γιακωβίνων και τους πρώιμους κομμουνιστές.

Ο Μαρξ στη διατύπωση της πολιτικής του θεωρίας και της θεωρίας του για το κράτος είναι εμφανώς επηρεασμένος από το ρουσοϊκό πνεύμα, αν και δε συμμεριζόμαστε την άποψη της ιταλικής σχολής (Della Volpe, Colletti) περί ταύτισης Μαρξ-Ρουσό στο πεδίο της πολιτικής θεωρίας. Κατά τη γνώμη μας ο Μαρξ επανατοποθετεί τη θεωρία του Γάλλου φιλοσόφου στο πλαίσιο της κριτικής της πολιτικής οικονομίας και αυτό από μόνο του προσδίδει ένα άλλο εννοιολογικό περιεχόμενο συν την διακριτή υλιστική μεθοδολογία του Μαρξ.

Ο Μαρξ δεν απορρίπτει τα ανθρώπινα δικαιώματα και κατ' επέκταση τη Γαλλική επανάσταση από σχετικιστική άποψη, δεν αρνείται από θέση αρχής τη διατύπωση καθολικών κανόνων. Τούτο είναι εμφανές από την *κριτική του στο φιλοσοφικό μανιφέστο της ιστορικής σχολής του δικαίου* το 1842 (Marx 2014:97-107) όπου υπερασπίζεται την καθολικότητα και το δίκαιο της γαλλικής επανάστασης ενάντια στη κριτική τους από αντιδραστική-σχετικιστική σκοπιά.

Αντίθετα θεωρεί ανεπαρκή (Seve 1986:117) τα συγκεκριμένα ανθρωπina δικαιώματα και αναζητά ένα διαφορετικό περιεχόμενο που να πραγματώσει την καθολικότητα του ανθρώπου, καθολικότητα που ακριβώς η αστική κοινωνία διασπά σε πολίτη και ιδιώτη. Για αυτό ο Μαρξ απογυμνώνει τη «φυσικότητα» του περιεχομένων τους, αποδίδοντάς τους την υλικότητα των συμφερόντων που αυτά υποκρύπτουν, θεωρώντας τα ανθρώπινα δικαιώματα «*Φυσικό Δίκαιο χωρίς Φύση*». (Bloch, 1976:74).

Η μαρξική κριτική μοιράζεται την ίδια “υποψία” (Χρύσης 2003:34) απέναντι στα ιδιοτελή συμφέροντα μιας μειοψηφίας που εμφανίζονται ως καθολικά, με το Babeuf που κατέκρινε τη *Διακήρυξη* ως αφαίρεση και ως ιδεολογικό τέχνασμα. Με το Buonarrotti που καλούσε σε μια επανάσταση μες την επανάσταση και με το Marat που κατήγγειλε τις νέες ανισότητες της επανάστασης, με όλους όσους επιθυμούσαν να επεκτείνουν τον αφηρημένο χαρακτήρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο ταμπού της αναδυόμενης αστικής κοινωνίας: την ατομική ιδιοκτησία.

Αλλά ο Μαρξ “συνομιλεί” και με το σύγχρονο του κομμουνιστή Blanqui που θεωρούσε την ελευθερία έννοια άνευ περιεχομένου, όσο θα υπάρχει φτώχεια και πλούτος, όσο δηλαδή τα δικαιώματα δεν υφίσταται στην οικονομική σφαίρα που προστατεύεται από το “φυσικό” κι “απολίτικο” χαρακτήρα της. [Binoche (1989) 1997:131-145].

Η μαρξική κριτική στηρίζεται στη ριζοσπαστική πτέρυγα της Γαλλικής επανάστασης που αντιλήφθηκε τον ανολοκλήρωτο χαρακτήρα της και την απατηλή καθολικότητα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο Μαρξ ενσωματώνει την πρώιμη αυτή κριτική, επεξεργάζεται θεωρητικά τα πορίσματά της τη στιγμή που η νεωτερική κοινωνία είναι πια εγκαθιδρυμένο παρόν, ώστε να μπορέσει να αρθρώσει το αξιακό πρόταγμα της καθολικής χειραφέτησης.

Συνοψίζοντας ως τώρα τα συμπεράσματά μας για τη μαρξική θεωρία του κράτους: το αστικό κράτος ανάγεται στις κοινωνικές σχέσεις, είναι απόρροια του χωρισμού οικονομίας-πολιτικής, εγγυάται την αναπαραγωγή του εγωιστικού συμφέροντος, εδράζεται επομένως στην κυριαρχία και τη βία και μπορεί να σχετικοποιεί το περιεχόμενο των δικαιωμάτων, των οποίων αποτελεί εξάλλου τον εγγυητή, προκειμένου να υπερασπιστεί το κυρίαρχο συμφέρον.

Το αστικό κράτος είναι επίσης η ανισότητα της κοινωνίας των ιδιωτών, ο πόλεμος όλων εναντίον όλων, θεσμοποιημένη ως τυπική ισότητα, είναι η φетиχοποιημένη καθολικότητα των ταξικών αντιθέσεων που αποτελούν την προϋπόθεσή του. Αυτές οι διαπιστώσεις που προσδιορίζουν το

περιεχόμενο του κράτους, είναι ανεξάρτητες από τις μορφές του και μάλιστα η κοσμική του μορφή (δημοκρατία) απηχεί πιο καθαρά τη εκκοσμικευμένη θρησκευτικότητα του.

Από αυτή την αντίληψη συνέχειας του περιεχόμενο του κράτους, ανεξάρτητα από τις μορφές του, παράγεται και η αντίληψη του αδιαίρετου της κρατικής κυριαρχίας και συνεπώς το πρόταγμα της καταστροφής κι όχι μεταρρύθμισής του.

Οι παραδοχές αυτές συνιστούν και το πραγματικό-υλικό όριο της πολιτικής χειραφέτησης (και κάθε επιμέρους χειραφέτησης) που λαμβάνει χώρα στο έδαφος της αστικής κοινωνίας, δίχως να θέτει υπό θεωρητική και πρακτική κριτική το σύνολο των όρων αναπαραγωγής αυτής της κοινωνίας.

4.1.3: Η πολιτική χειραφέτηση ως αναγκαία διαμεσολάβηση της καθολικής.

Η πολιτική χειραφέτηση και κάθε άλλη μερική χειραφέτηση είναι για το Μαρξ του *Εβραϊκού ζητήματος* ανεπαρκής και μερική γιατί δεν υπερβαίνει τους υλικούς όρους της αστικής κοινωνίας που παράγουν το διχασμό της ανθρώπινης ουσίας ανάμεσα στην συγκεκριμένη εγωιστική ύπαρξη (αστός) και στην ψευδή κι αλλοτριωτική ουσία γένους (πολίτης).

Ποιο είναι όμως το περιεχόμενο της πραγματικής-καθολικής χειραφέτησης στη μαρξική σκέψη; Ποιο είναι το μαρξικό δέον, όχι ως εγκεφαλική κατασκευή αλλά ως “*προϊον που κυοφορεί στον κόλπο του το παρόν*”; (επιστολή στο Ruge, Σεπτέμβριος 1843 στο Marx 2014:196). Και ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην πολιτική και την καθολική χειραφέτηση, σχέση που αποτελεί τμήμα της διαλεκτικής ανάμεσα στο πολιτικό και το κοινωνικό, προβληματική που είναι εμμενής στο σύνολο του μαρξικού έργου;

Καταρχάς η κριτική του Μαρξ στην αντίφαση ιδιώτη-αστού που συμπυκνώνει την αντίφαση ανάμεσα στην οικονομική πραγματικότητα της αντίθεσης και την πολιτική φαντασίωση της ενότητας, ως το όριο της χειραφέτησης, αποτελεί σαφή ένδειξη της σημασίας που ο Μαρξ αποδίδει στην οικονομία ως προσδιοριστική βαθμίδα του κοινωνικού σχηματισμού.

Η αναζήτηση του υλικού περιεχομένου της πολιτικής, της θρησκείας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί κατά τη γνώμη μας ένα στοιχείο μιας πρώιμης υλιστικής οντολογίας, που κατανοεί τον κόσμο μέσα από τη κριτική του συγκεκριμένου κι όχι μέσα από εννοιολογικές-θεολογικές αφαιρέσεις. Η υλικότητα των κοινωνικών κατηγοριών και η αναζήτηση του περιεχομένου τους μέσα από την κριτική επεξεργασία του στον υλικό κόσμο αποτελεί επίσης ένα συγκροτησιακό χαρακτηριστικό της μαρξικής θεωρίας για το κράτος.

“*Κάθε χειραφέτηση*” λέει ο Μαρξ, “*είναι επαναγωγή του ανθρώπινου κόσμου, των σχέσεων, στον ίδιο τον άνθρωπο*” (Marx 2014:182). Το δέον είναι λοιπόν η άρση της αλλοτρίωσης, η επιστροφή των πραγματοποιημένων και μυστικοποιημένων κοινωνικών σχέσεων στο ίδιο το υποκείμενό τους,

τον άνθρωπο. Και εδώ κατά τη γνώμη μας, όπως έχουμε δείξει, ο Μαρξ δεν εννοεί τον άνθρωπο ως αφαίρεση, αλλά τον πραγματικό συγκεκριμένο άνθρωπο, τον άνθρωπο ως ένυλη κοινωνικότητα μέσα στην ιστορία. Αυτός είναι ο λόγος που στον Εβραίο του Bauer ως αφαίρεση, ο Μαρξ αντιπαραθέτει τον πραγματικό Εβραίο της εποχής του.

Η πολιτική χειραφέτηση είναι εκ φύσεως περιοριστική, γιατί λαμβάνει χώρα στην αλλοτριωμένη κοινωνία των ιδιωτών. Γιατί όπως επισημαίνει ο Lukacs “ *η πολιτική χειραφέτηση δεν παράγει παρά μια τυπική δημοκρατία, όπου διακηρύσσονται δικαιώματα και υποχρεώσεις που δεν μπορούν να εκπληρωθούν στην κοινωνία των ιδιωτών*” (Lukacs 2002:65), άρα παραμένουν “*ημαρτημένα*” (Αγγελίδης 2008:43). Η πολιτική επανάσταση λέει ο Μαρξ δεν επαναστατικοποιεί τα συστατικά της κοινωνίας των ιδιωτών, δεν τα υποβάλλει σε κριτική, απλά αίρει το πολιτικό τους περίβλημα κι έτσι καταλήγει να τα αποπολιτικοποιεί και να τα θεωρεί τη φυσική της κατάσταση. (Marx 2014:181)

Η πραγματική χειραφέτηση συνεπώς υπερβαίνει τον περιοριστικό ορίζοντα της πολιτικής και επανοργανώνει τους όρους της ύπαρξης του ανθρώπου, με τέτοιο τρόπο, ώστε αυτοί να μην βρίσκονται σε αντίθεση με την ουσία του ανθρώπου. “ *Μόνο όταν ο πραγματικός ατομικός άνθρωπος προσλάβει ξανά τον αφηρημένο πολίτη μέσα του και γίνει στον εμπειρικό βίο του, στην ατομική εργασία του, στις ατομικές σχέσεις του ον (ουσία) γένους, μόνο όταν ο άνθρωπος αναγνωρίσει και οργανώσει τις ίδιες του τις δυνάμεις ως κοινωνικές δυνάμεις, και συνεπώς όταν δε θα χωρίζει από τον εαυτό του την κοινωνική δύναμη με τη μορφή της πολιτικής δύναμης (σσ κράτος), μόνο τότε θα έχει ολοκληρωθεί η ανθρώπινη χειραφέτηση*” (Marx 2014:182). Η συνάφεια του παραπάνω αποσπάσματος με τις μεταγενέστερες θέσεις για το Φόουερπαχ (1845) είναι εμφανής.

Η πραγματική χειραφέτηση προϋποθέτει επομένως μια επανάσταση που υλοποιεί τη ρήξη με την κοινωνία των ιδιωτών και την κρατική θέσμιση της κοινωνικοποιημένης ανθρωπότητας. Μια επανάσταση-το πεπρωμένο του πλοίου των τρελών (επιστολή στο Ruge, Μάρτιος 1843 στο Marx 2013:190) που θα άρει την υποταγή της πρακτικής δραστηριότητας στην εξουσία αλλότριων θεοτήτων και των νεωτερικών φετίχ του χρήματος και του εμπορεύματος, αλλά και του κράτους ως ψευδούς καθολικότητας. (Marx 2014:188).

Το δημοκρατικό όραμα του νεαρού Μαρξ είναι η διάλυση του κράτος στους κόλπους της κοινωνίας των ιδιωτών, απηλλαγμένης όμως από τις σπαρακτικές της αντιθέσεις και όχι, όπως ορθά επισημαίνει ο Ρούσης, η κρατικοποίηση της κοινωνίας ή η απλή διατήρηση των αποτελεσμάτων της πολιτικής επανάστασης ή η ειρηνική επίλυση των αντιθέσεων (Ρούσης 2010: 84-85).

Η μαρξική θεωρία για το κράτος επομένως σε αυτή την στιγμή της διατυπώνει ως πρόταγμα τη συντριβή της κρατικής οργάνωσης, ένα πρόταγμα που παραμένει συστατικό της χαρακτηριστικό και στη μετέπειτα εξέλιξη της, μια *εμμένουσα αντικρατική μήτρα* (Bensaid 2006:91)

Ερχόμαστε τώρα στη σχέση πολιτικής και ανθρώπινης (καθολικής) χειραφέτησης. Η μερικότητα της πολιτικής χειραφέτησης δεν εμποδίζει το Μαρξ να τη θεωρήσει βαθμίδα και όριο της ανθρώπινης χειραφέτησης. Ουσιαστικά στη μαρξική σκέψη η **πολιτική χειραφέτηση διαμεσολαβεί την ανθρώπινη, μια ακόμα θέση που αποτελεί συνιστώσα της μαρξικής θεωρίας** για το κράτος, αλλά και για τις κοινωνικές τάξεις.

Στο *Εβραϊκό ζήτημα* η πολιτική χειραφέτηση νοείται ως “ μια μεγάλη πρόοδος.. η τελευταία μορφή της ανθρώπινης χειραφέτησης εντός της μέχρι σήμερα οργάνωσης του κόσμου.” (Marx 2014:169), Στο άρθρο *ο Βασιλιάς της Πρωσίας και η κοινωνική μεταρρύθμιση. Από έναν Πρώσο (31-7-1844)* διατυπώνεται και πάλι η σχέση πολιτικού-κοινωνικού τη στιγμή του επαναστατικού μετασχηματισμού.

Η πολιτική δεν είναι απλά μια μεγάλη πρόοδος, αλλά και η μορφή, η αναγκαία οδός της απόδρασης από τον υπάρχοντα φετιχοποιημένο κόσμο.: “ Όσο παραφραστική ή ανόητη όμως είναι μια κοινωνική επανάσταση με πολιτική ψυχή, τόσο έλλογη είναι μια πολιτική επανάσταση με κοινωνική ψυχή. Η επανάσταση εν γένει είναι-η ανατροπή της υπάρχουσας εξουσίας και η διάλυση των παλαιών σχέσεων-είναι μια πολιτική πράξη. Χωρίς επανάσταση δεν μπορεί να επιτελεστεί ο σοσιαλισμός. Χρειάζεται αυτή την πολιτική πράξη, στο βαθμό που χρειάζεται την καταστροφή και τη διάλυση. Εκεί όμως όπου ξεκινά η οργανωτική δραστηριότητα, εκεί όπου αναφαίνεται ο αυτοσκοπός του, η ψυχή του, εκεί ο σοσιαλισμός αποτινάζει το πολιτικό του περίβλημα.” (Marx 2014:358)

Η ανθρώπινη χειραφέτηση διαμεσολαβείται και προκύπτει από τη διαλεκτική ενότητα πολιτικού-κοινωνικού και από τη σχέση της “σκεπτόμενης και πάσχουσας ανθρωπότητας” (Επιστολή στο Ruge, Μάιος 1843, στο Marx 2014:195-96) μια σχέση που αποτελεί μια πρώιμη στιγμή της διαλεκτικής διανόησης-προλεταριάτου.

Η πολιτική χειραφέτηση, ως όριο της ανθρώπινης χειραφέτησης αποτελεί την αναγκαία μορφή ρήξης με τον πολιτικό μυστικισμό, είναι μια έμμεση αναγνώριση της κυριαρχίας της πολιτικής και του κράτους.

Ο κοινωνικός μετασχηματισμός είναι πολιτικός επειδή αποτελεί την άρνηση του υπάρχοντος και βγαίνει από τους κόλπους του, φέρει την πολιτική ως αναγκαίο ίχνος του παλιού κόσμου και απόδειξη των αντιθέσεών του.

Η κριτική σκέψη όμως, προσδίδει στην πολιτική ένα περιεχόμενο που δυνητικά αίρει το φετιχοποιημένο της χαρακτήρα. Η κριτική σκέψη κατανοεί την πολιτική ως μέσο, ως έννοια που η ολοκλήρωση του περιεχομένου της, σημαίνει την αυτο-κατάργησή της.

Όπως ακριβώς η πολιτική που δεν επαναστατικοποιεί συνολικά το υπάρχον είναι η μορφή που ολοκληρώνει το περιεχόμενο του (αστική δημοκρατία), η πολιτική που έχει κοινωνική ψυχή, που θέλει να επαναστατικοποιήσει υλικά και να υποβάλλει σε αμείλικτη κριτική το σύνολο των

κοινωνικών σχέσεων (Ruge Σεπτέμβριος 1843), είναι η μορφή που διαρρηγνύει το υπάρχον και στη συνέχεια αίρεται μέσα στην ίδια της την πρακτική κριτική.

Ο κοινωνικός μετασχηματισμός όμως εκτός από αρνητικότητα είναι και κατάφαση, οπότε όταν οικοδομεί το νέο, η πολιτική ως ίχνος του παλιού απωλεί το ειδικό της βάρος. Πρόκειται για την ύστερη προβληματική της μετάβασης μέσα από τη *διαλεκτική επανάστασης-εξουσίας* (Χρύσης 2008). Στην αταξική κοινωνία, *“οι κοινωνικές εξελίξεις θα πάνουν να είναι πολιτικές επαναστάσεις”*. (Μαρξ, χχε β:174)

Ο Μαρξ δεν πίστεψε ποτέ στη δυνατότητα οικοδόμησης εναλλακτικών νησίδων σε μια αλλοτριωτική κοινωνία, αλλά κατανοεί πως μέσα από τη διαλεκτική αρνητικότητας-κατάφασης, μέσα από την πολιτική μπορεί η ίδια η πολιτική να αρθεί. Ουσιαστικά το όριο είναι ακριβώς το σημείο υπέρβασης αυτού του κόσμου.

Η συνειδητότητα της σκεπτόμενης ανθρωπότητας που αποτελεί τη ενσυνείδητη έκφραση της πάσχουσας, την αρνητικότητα των απάνθρωπων όρων ύπαρξης της είναι η τελευταία αναγκαία στιγμή πριν από το θρυμματισμό αυτών των όρων που παρήγαγαν και την ίδια ως αρνητικότητα.

Σε αυτή τη διαλεκτική σχέση βρίσκουμε **ένα ακόμα χαρακτηριστικό** της μαρξικής θεωρίας για το κράτος, αυτό της αναγκαιότητας συντριβής του κράτους και της παλιάς κοινωνίας, μέσα από τη διαμεσολάβηση της πολιτικής-κόμμα, η οποία όμως θα επεκτείνει την κριτική της και στο απολίτικο πεδίο των κοινωνικών σχέσεων. Η πολιτική για να είναι αληθινή κριτική στο υπάρχον, πρέπει να μιλήσει πολιτικά για την οικονομία.

4.1.4: Συμπεράσματα

Μέσα από τη μελέτη της μαρξικής κριτικής όπως διατυπώνεται στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα*, αναδείξαμε τα στοιχεία μιας μαρξικής θεωρίας για το κράτος, πριν αυτή συσχετιστεί άμεσα με την κριτική της πολιτικής οικονομίας.

Η αναγωγή του κράτους στις ανταγωνιστικές σχέσεις της κοινωνίας των ιδιωτών, η κριτική στον απατηλό του χαρακτήρα ως ψευδοκαθολικότητα είναι ένα κύριο στοιχείο της μαρξικής θεωρίας. Κύριο στοιχείο είναι και η ανάδειξη της αντιφατικότητας του σχήματος κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών, στοιχείο που όπως θα δούμε στη συνέχεια ο Μαρξ επεξεργάζεται στο σχεδόν σύγχρονο (κάποιους μήνες προγενέστερο, με την εισαγωγή να συγγράφεται ταυτόχρονα με το Εβραϊκό ζήτημα) κείμενο της *Κριτικής στην εγγεληνή φιλοσοφία του Δικαίου*.

Ο Μαρξ υποβάλλει, εκκινώντας από το ζήτημα της θρησκευτικής ελευθερίας και της πολιτικής χειραφέτησης εν γένει, σε σαρωτική κριτική το αστικό κράτος και αρνείται να το αναγνωρίσει ως θεσμισμένο γενικό συμφέρον, ανεξάρτητα από τις μορφές συγκρότησης του.

Στη συνέχεια μέσα από τη μελέτη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ασκεί κριτική στη διάσπαση της ανθρώπινης ουσίας σε αστό και πολίτη και κατ' επέκταση περνά από την κριτική του κράτους στην κριτική της κοινωνίας των ιδιωτών ως στοιχείου της υλικής του βάσης. Της υλικής βάσης που απαλλοτριώνει τις ζωντανές δυνάμεις του ανθρώπου, υποτάσσοντας τις στο χρήμα και το εμπόρευμα και που παράγει τελικά τον αναδιπλασιασμό σε αστό και πολίτη, παράγει συγκροτώντας το διαχωρισμό κράτους-κοινωνίας.

Ο Μαρξ επίσης κατανοεί τη φετιχοποιημένη μορφή των κοινωνικών σχέσεων της αστικής κοινωνίας, και την ανάγκη θεωρητικής και πρακτικής απομυστικοποίησής τους, δίχως όμως ακόμα να έχει εντοπίσει την υλικότητα του φετιχισμού στη σφαίρα της παραγωγής ή την πάλη των τάξεων ως κινητήρια δύναμη του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Στοχάζεται πάνω στη σχέση πολιτικού-κοινωνικού, στη διαμεσολάβηση και τη διαλεκτική τους, θεωρώντας την πολιτική-και την αστική δημοκρατία- αφενός την πιο μεγάλη πρόοδο της αστικής κοινωνίας, αφετέρου την αναγκαία μορφή της επαναστατικής της υπέρβασης, διατυπώνοντας τη διαλεκτική καταστροφής-οικοδόμησης, επανάστασης-εξουσίας.

Η μαρξική πολιτική θεωρία και θεωρία για το κράτος σε αυτή την πρώιμη στιγμή της κατανοεί ήδη την υλικότητα του κράτους και των ιδεολογικών και νομικών μορφών οργάνωσης της κοινωνικής ζωής και εντοπίζει το όριο που αυτή η δοσμένη κοινωνική και κρατική συγκρότηση θέτει στην ανθρώπινη χειραφέτηση. Από αυτή την παραδοχή ο Μαρξ συνάγει πως η υπέρβαση του παλιού κόσμου μπορεί να προέλθει μέσα από το συνδυασμό πολιτικής και κοινωνικής επανάστασης, εκφράζοντας μια υπόρρητη επιθυμία ολοκλήρωσης του ανολοκλήρωτου χαρακτήρα της γαλλικής επανάστασης που πρωτοδιατυπώθηκε από τους πρώιμους Γάλλους κομμουνιστές.

Την ίδια στιγμή προσδιορίζει περιγραφικά, το πολιτικό και κοινωνικό υποκείμενο του μετασχηματισμού ως την ενότητα της *σκεπτόμενης και πάσχουσας ανθρωπότητας* εισάγοντας τη διαλεκτική διανόησης-προλεταριάτου, που θα διατυπώσει ξεκάθαρα στην *Εισαγωγή της Κριτικής στην εγγελιανή φιλοσοφία του Δικαίου*.

Μεθοδολογικά ο Μαρξ, περνά στην συγκεκριμένη υλιστική ανάλυση στο πεδίο της ιστορίας της εποχής του, αναζητώντας το πραγματικό περιεχόμενο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του “Εβραίου” στην υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων, και βρίσκεται σε τροχιά σύγκρουσης με τον ιδεαλισμό ως οντολογία και μεθοδολογία. Αυτή η στιγμή αποτελεί την απαρχή κατά τη γνώμη μας της υλιστικής του αντίληψης την οποία θα επεκτείνει και στην κριτική της πολιτικής οικονομίας, θέτοντας ως αντικείμενο της κριτικής του πραγματικές οικονομικο-ιστορικές κατηγορίες και όχι θεωρησιακές αφαιρέσεις.

Επίσης αναγνωρίζει ήδη στο κράτος το ρόλο του εγγυητή της αναπαραγωγής του κυρίαρχου μερικού συμφέροντος και των κοινωνικών σχέσεων και τη σχετικότητα και το συμφέρον του δικαίου, το οποίο σύμφωνα με τη διατύπωση του Μαρξ στα άρθρα για το νόμο περί υποκλοπής, είναι το δίκαιο του συμφέροντος. (*Συζητήσεις για το νόμο περί υποκλοπής*, στο Marx 2014:142)

Δίχως να παραβλέπουμε τα στοιχεία ασυνέχειας της μαρξικής σκέψης, αλλά μη αποδεχόμενοι επιστημολογικά τη θεωρία της τομής (Althusser 2005:27 και 230) θεωρούμε πως το νεανικό έργο εμπεριέχει ως θεωρητικό κεκτημένο, στοιχεία της μεταγενέστερης σκέψης, τα οποία συγκροτούν ήδη ένα σκληρό πυρήνα της θεωρία για το κράτος, στοιχεία που διατυπώνονται και στο έργο της τομής εξάλλου, τη *Γερμανική Ιδεολογία*. Εκεί ο ίδιος ο Μαρξ θεωρεί τα νεανικά έργα των *Γαλλογερμανικών χρονικών* σταθμό προς “την υλιστική αντίληψη για τον κόσμο” ακόμα κι αν αυτή διαυπώθηκε με “φιλοσοφική φρασεολογία” (Marx-Engels 1997: 329-330). Ο νεαρός Μαρξ δεν είναι αφηρημένος ουμανιστής και έχει ήδη οριοθετηθεί από το Χέγκελ και το Φόουερμπαχ, (Meszaros 1981: 37, Seve: 95-99, Aron: 138)

Το κράτος ως ημαρτημένη καθολικότητα και απόρροια των αντιθέσεων της κοινωνίας των ιδιωτών, η υλικότητα του περιεχομένου των κοινωνικών κατηγοριών ως κύριο στοιχείο της ανάλυσης, η πολιτική ως αλλοτριωτική σφαίρα αλλά και ως αναγκαίο μέσο απελευθέρωσης, η σαρωτική κριτική στις θετικότητες του αστικού κόσμου (δημοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα) είναι συγκροτησιακά επιστημολογικά και μεθοδολογικά χαρακτηριστικά της μαρξικής θεωρίας για το κράτος. Στην πορεία της μαρξικής σκέψης αυτά τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά, όπως θα καταδείξουμε, αποκτούν ένα πιο συγκεκριμένο περιεχόμενο, μετατοπίζονται δίχως όμως το προγενέστερο περιεχόμενο τους να χάνεται, αλλά αντίθετα αίρεται, εμπεριέχεται στις νέες στιγμές της θεωρίας.

4.2: Η μαρξική κριτική στην εγγελιανή φιλοσοφία του δικαίου⁶

Ο Μαρξ παράλληλα με τη θεματική που επεξεργάζεται στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα* ασκεί κριτική στη φιλοσοφία του δικαίου του Χέγκελ πάλι στα πλαίσια της διαδικασίας αναστοχασμού, ώστε να μπορέσει, ερχόμενος σε ρήξη με το φιλοσοφικό του παρελθόν, να συστηματοποιήσει τη θεωρία του. Από αυτή την άποψη πρόκειται όντως για έργο-καμπή στην εξέλιξη της μαρξικής σκέψης (Lucacs 2002:43)

Όπως ο ίδιος ο Μαρξ αναφέρει στον *Πρόλογο* (1859) “*Η πρώτη εργασία που έκανα για τη λύση των αμφιβολιών που με κατέτρωναν ήταν μια κριτική αναθεώρηση της φιλοσοφίας του δικαίου του Χέγκελ(...) Η έρευνα μου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τόσο οι νομικές σχέσεις όσο και οι κρατικές μορφές δεν μπορούν να κατανοηθούν ούτε από αυτές τις ίδιες ούτε από τη γενική εξέλιξη του ανθρώπινου πνεύματος, αλλά ότι αντίθετα είναι ριζωμένες μέσα στις υλικές συνθήκες ζωής, που στο σύνολο τους ο Χέγκελ τις συνοψίζει σύμφωνα με τη μέθοδο των Άγγλων και των Γάλλων του 18ου αιώνα με την ονομασία αστική κοινωνία, ότι λοιπόν η ανατομία της αστικής κοινωνίας πρέπει να αναζητηθεί στην πολιτική οικονομία*”(Marx 1994: 16)

Η μαρξική κριτική στο Χέγκελ εστιάζεται στα εξής σημεία: **μεθοδολογικά ο Μαρξ αντιστρέφει τη χεγκελιανή** συλλογιστική η οποία εξηγεί την κοινωνία των ιδιωτών από το κράτος και την υλική πραγματικότητα ως στιγμή εμφάνισης της Ιδέας και αντιπαραθέτει μια υλιστική μεθοδολογία και επιστημολογία. Από αυτήν την άποψη η *Κριτική* είναι ένα έργο απομυστικοποίησης της χεγκελιανής διαλεκτικής στο πεδίο της πολιτικής φιλοσοφίας⁷.

Ο Μαρξ ασκεί κριτική στο σχήμα κράτους-κοινωνία των ιδιωτών και κατ’ επέκταση στο κράτος ως καθολικότητα και μελετά αυτό το σχήμα τη στιγμή που από λειτουργώσα αντίφαση, μετατρέπεται σε αντίθεση, το μελετά δηλαδή τη στιγμή που οι δυο του πόλοι δεν αναπαράγονται ταυτοτικά ως φυσική κατάσταση, αλλά αντιθετικά. Εξειδικεύει το σχήμα κράτος-ΚΤΙ μέσα από επιμέρους αντιθέσεις, με κύρια αυτή του γενικού-μερικού συμφέροντος. Πρόκειται για αντίθεση κρίσιμη εννοιολογικά για τη μαρξική θεωρία για το κράτος, για θεμελιώδη όρο σε σχέση με την κατανόηση της ηγεμονίας, της κυριαρχίας και της πολιτικής κρίσης.

⁶ Το κείμενο αυτό, που πρέπει να θεωρηθεί ημιτελές, γράφτηκε από το Μάιο (ή Μάρτιο) ως τον Οκτώβριο (ή Αύγουστο) του 1843 στο Kreuznach, όπου ο Marx διέμενε με την Jenny von Westphalen, την οποία νυμφεύθηκε τον Ιούνιο του 1843.

Αποτελεί κριτικό σχολιασμό του τρίτου μέρους δηλαδή των §§261-313 του χεγκελιανού *Grundlinien der Philosophie des Rechts*.

⁷ “*Η διαλεκτική μου μέθοδος στη βάση της δεν είναι μόνο διαφορετική από τη χεγκελιανή μα είναι το ακριβώς αντίθετο της. Για το Χέγκελ η κίνηση της νόησης, την οποία με το όνομα της ιδέας μετατρέπει σε αυθυπόστατο υποκείμενο, είναι ο δημιουργός της πραγματικότητας, που αποτελεί τη φαινομενική μορφή της ιδέας. Για μένα αντίθετα η κίνηση της νόησης δεν είναι παρά η αντανάκλαση της πραγματικής κίνησης μεταφευμένη στον ανθρώπινο εγκέφαλο*” Κεφάλαιο 1ος τόμος, σελ 25-26.

Κατά τη γνώμη μας αυτό είναι και το λογικό περιεχόμενο της κρίσης του κοινωνικού σχηματισμού, η αναπαραγωγή του ως αντίθεση, η συνεπαγόμενη αδυναμία ανύψωσης του κυρίαρχου μερικού συμφέροντος σε γενικό κατά την οποία αποκαλύπτονται οι προϋποθέσεις φυσικοποίησης αυτής της αναπαραγωγής. Η κριτική σκέψη επεξεργάζεται τις κατηγορίες του αντικειμένου της, εντοπίζοντας την αντίφαση (την κρίση) εν τοις όροις που το συγκροτεί.

Η διαφορά της μαρξικής κριτικής στο Χέγκελ, από εκείνη που είδαμε στο Εβραϊκό ζήτημα, είναι πως εδώ ο Μαρξ επεκτείνει την κριτική του στο εσωτερικό του κράτους, στον τρόπο που αυτό εσωτερικεύει και αναπαράγει ως ενότητα, τις (ταξικές) αντιθέσεις της κοινωνίας των ιδιωτών. Συνεπώς μελετά τη σχέση των επιμέρους δομών του κράτους αναμεταξύ τους και αναζητά και το πολιτικό υποκείμενο που ενσαρκώνει υλικά και ιδεολογικά το πνεύμα του κράτους, τη γραφειοκρατία. Αυτή η διαφορά αποτελεί το περίγραμμα μελέτης του τρόπου που οι κοινωνικές αντιθέσεις εγγράφονται στο εσωτερικό του κράτους, παράγοντας τις διάφορες μορφικές του αποκρυσταλλώσεις.

Μια άλλη διαφορά είναι προφανής κι έγκειται στο φιλοσοφικό σύστημα που αποτελεί το αντικείμενο της κριτικής. Ισχυρίζομαστε πως στα νεανικά έργα για το κράτος, ο Μαρξ κρίνει τα κυρίαρχα υποδείγματα της εποχής του, αποδεικνύοντας πως η πολεμική είναι συγκροτησιακό επιστημολογικό στοιχείο της μαρξικής θεωρίας. Η κριτική στοχεύει τόσο το χεγκελιανό σχήμα που πλέον εκπίπτει σε απολογητική του υπάρχοντος, όσο και τις “αριστερές” αναγνώσεις του, του ρεύματος των νεοχεγκελιανών, οι οποίες παραμένουν όμως στο ίδιο επιστημολογικό υπόδειγμα, εκείνο της θεωρησιακής επεξεργασίας της κοινωνικής πραγματικότητας, το οποίο αδυνατεί να αναδείξει την πρωτοκαθεδρία της κοινωνίας των ιδιωτών έναντι του κράτους και τη σημασία της πράξης, ως στοιχείο μεταβολής της πραγματικότητας.

Τέλος στην *Εισαγωγή της Κριτικής στην εγγελιανή φιλοσοφία του δικαίου*, ο Μαρξ διατυπώνει με σαφήνεια για πρώτη φορά την έννοια του προλεταριάτου, έννοια που έχει σμιλεύσει άρρητα στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα* (Ρούσης 2010:95) και επεξεργάζεται το υλικό περιεχόμενο αυτής της τάξης ως αρνητικότητα και ως εκφραστή του γενικού συμφέροντος που αίρει τη θεσμισμένη αστική κοινωνία.

4.2.1: Κράτος και κοινωνία των ιδιωτών: η μαρξική αντιστροφή

Ο Μαρξ εκκινεί την κριτική του εντοπίζοντας το μεθοδολογικό σφάλμα του Χέγκελ που συνίσταται στην αντιστροφή της σχέσης κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών. Από αυτή την αντιστροφή ο Χέγκελ προβάλλει το κράτος ως ψευδή καθολικότητα, η οποία τιθασεύει και ενοποιεί τους ανταγωνισμούς της κοινωνίας των ιδιωτών. Με αυτό τον τρόπο όμως ο Χέγκελ “θέτει εδώ μια

αντινομία που δεν αίρεται. Από τη μια εξωτερική αναγκαιότητα, από την άλλη εγγενής σκοπός”
[Marx, (1843)1978:37].

Ο Μαρξ θεωρεί πως φιλοσοφικά η αδυναμία του Χέγκελ είναι η αντιστροφή της σχέσης υποκειμένου-κατηγορήματος (Marx 1978:56-57), ο ιδεαλισμός του, καθώς το κράτος νοείται ως μια προδιαγγεγραμμένη βαθμίδα εξέλιξης της Ιδέας, ενώ ο στόχος της κριτικής σκέψης είναι να αναζητήσει τον τρόπο με τον οποίο το κράτος απορρέει από την ίδια την κοινωνική δυναμική. Έτσι *“Οικογένεια και κοινωνία των ιδιωτών αποτελούν προϋποθέσεις του κράτους. Είναι τα όντως δρώντα στοιχεία, για να το πούμε καλύτερα, στην αφηρημένη όμως σκέψη γίνεται το ακριβώς αντίθετο”* (Marx, ο.π.:38)

Η αφαίρεση από το κράτος της υλικότητάς του, η θεωρητική του αυτονόμηση από την κοινωνία των ιδιωτών, όχι ως διακριτή δομή, αλλά ως ανώτερη στιγμή της ιδέας καταπίπτει μόλις η μαρξική κριτική διαρρήξει το θεωρησιακό-αφηρημένο χεγκελιανό σχήμα και μελετήσει το κράτος ως συγκεκριμένο ένυλο σώμα-δομή μέσα στο υπάρχον. Το αστικό κράτος για το Μαρξ, δεν έχει τίποτα το ιδεατό, δεν είναι παρά μόνο φαινομενική εξωτερικότητα, εφόσον αναδύεται μέσα από την αστική κοινωνία, μέσα από το διαχωρισμό οικονομίας-πολιτικής.

Διευκρινίζουμε πως η αναγωγή του κράτους στην κοινωνία των ιδιωτών δε σημαίνει εξαφάνιση του ως διακριτή δομή, όπως ακριβώς και η πολιτική δεν εξαφανίζεται ως διακριτή σφαίρα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Επομένως η αντιστροφή του χεγκελιανού σχήματος στη μαρξική θεωρία για το κράτος οριοθετείται εξαρχής από μηχανιστικές αναγωγές, ακριβώς για να συγκροτηθεί ως θεωρία.

Η υλικότητα του κράτους έχει ως στόχο την κατανόηση της υλικής σχέσης του με την κοινωνία των ιδιωτών, την εγγραφή αυτής της σχέσης στο εσωτερικό του και την αμείλικτη κριτική στη καθολική μορφή που αυτό λαμβάνει ψευδώς. Το κράτος υπό το φως της μαρξικής κριτικής όχι απλά δεν στέκεται πάνω από τις αντιθέσεις της κοινωνίας των ιδιωτών, αλλά αποτελεί την εξιδανικευμένη αναγέννησή τους, μυστικοποιώντας την πραγματικότητα και το περιεχόμενό του.

Εξειδικεύοντας τη σχέση κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών στη σχέση κράτους και ατομικής ιδιοκτησίας, προφανώς επειδή αυτό το δικαίωμα συμπυκνώνει τον ταξικό διαφορισμό και είναι η νομική έκφραση του κεφαλαίου ως ολοποιητικής κοινωνική σχέσης, ο Μαρξ δίνει ανάγλυφα το περιεχόμενο της αντιστροφής του χεγκελιανού σχήματος: *“Τι είναι συνακόλουθα η ισχύς του πολιτικού κράτους πάνω στην ατομική ιδιοκτησία; Η ίδια η ισχύς της ατομικής ιδιοκτησίας, η ουσία της προωθημένη στην ύπαρξη. Τί μένει στο πολιτικό κράτος σε αντίθεση με την ουσία αυτή; Η αυταπάτη ότι είναι αυτό που καθορίζει ενώ είναι αυτό που καθορίζεται(...) τα μέλη του πολιτικού κράτους παίρνουν την ανεξαρτησία τους από μια ουσία που δεν είναι η ουσία του πολιτικού κράτους..από την αφηρημένη ατομική ιδιοκτησία(...)η ατομική αυτή ιδιοκτησία είναι η πολιτική*

ανεξαρτησία του κράτους”(…) δεν είναι το υπόβαθρο του καθεστώτος, αλλά το ίδιο το καθεστώς” (Marx 1978:144-153)

Το παραπάνω απόσπασμα αποδίδει την υλιστική διαλεκτική κράτους-κοινωνία των ιδιωτών, οικονομίας-πολιτικής που αποτελεί **θεμέλιο** της μαρξικής θεωρίας για το κράτος. Το κράτος οργανώνει και αναπαράγει συνολικά (προωθημένα) το συμφέρον της ατομικής ιδιοκτησίας που κυριαρχεί στην κοινωνία των ιδιωτών, ως γενικό συμφέρον.

Το κράτος έχει την εξουσία να υπερασπιστεί και να ανυψώσει σε καθολικότητα, μέσω της μετατροπής της από υλικό προνόμιο σε πολιτικό δικαίωμα, την ατομική ιδιοκτησία. Το αστικό κράτος είναι επομένως η πολιτική μορφοποίηση της ατομικής ιδιοκτησίας. Το περιεχόμενό του ως εγγυητή και πολιτικού εκφραστή αυτού του δικαιώματος είναι και το όριο του, καθώς έχει αυτό το περιεχόμενο επειδή ακριβώς η ατομική ιδιοκτησία ως πρακτικός διαχωρισμός υφίσταται υλικά στην κοινωνία των ιδιωτών. Διαχωρισμός που παράγει την κυριαρχία ενός τμήματος της κοινωνίας και προβάλλει το μερικό του συμφέρον ως γενικό, αρθρωμένο σε κράτος. Το κράτος της ατομικής ιδιοκτησίας είναι η ατομική ιδιοκτησία ως κράτος, το γενικό συμφέρον και το αστικό κράτος αποκτούν έτσι συγκεκριμένο-ταξικό περιεχόμενο.

4.2.2: Μερικό και γενικό συμφέρον: το κράτος ως ψευδής καθολικότητα

Ο Χέγκελ κατανοεί την κοινωνία των ιδιωτών ως τον τόπο του μερικού συμφέροντος, ως τη σφαίρα των αναγκών όπου η κύρια πρακτική είναι ο πόλεμος όλων εναντίον όλων (*bellum omnium contra omnes*). Η μαρξική θεωρία για το κράτος δε βρίσκεται σε αντίθεση με το εννοιολογικό περιεχόμενο που αποδίδει ο Χέγκελ στην κοινωνία των ιδιωτών (Marx 1978:78), καθώς οι κοινωνικές αντιθέσεις που χαρακτηρίζουν τη “μη πολιτική” ζωή της αστικής κοινωνίας υποβάλλονται σε κριτική από το Χέγκελ.

Η μαρξική διαφοροποίηση εστιάζεται στον αυθαίρετο ουσιοκρατικό διαχωρισμό του Χέγκελ ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των ιδιωτών. Ο Χέγκελ αντιλαμβάνεται την αντίθεση κράτους-κοινωνίας ως αφηρημένη εξωτερική αντίθεση που μετατρέπεται σε ενότητα κι όχι ως αντίθεση ουσίας, ως *ουσιώδη αντίφαση*. (Marx 1978:135)

Ενώ λοιπόν ο Χέγκελ δέχεται τον υλικό ανταγωνισμό της κοινωνίας των ιδιωτών, θεωρεί αυθαίρετα πως αυτός ο ανταγωνισμός αίρεται στη σφαίρα του κράτους το οποίο εκφράζει αυτόν τον ανταγωνισμό ως ενότητα και παράγει τα επιμέρους συμφέροντα ως γενικό συμφέρον.

Από αυτή την αντινομία της συλλογιστικής του, η μαρξική θεωρία για το κράτος αρθρώνει **τη βασική της θέση για το ψευδή χαρακτήρα της καθολικότητας του κράτους** και το απατηλό περιεχόμενο της έννοιας του γενικού συμφέροντος.

Η μαρξική κριτική θέτει το ερώτημα: πώς η αντίθεση μετατρέπεται σε ταυτότητα, πώς το μερικό συμφέρον που έχει κυριαρχήσει στην κοινωνία των ιδιωτών ανυψώνεται σε γενικό συμφέρον; Το κράτος είναι το γενικό συμφέρον οργανωμένο σε μορφή. Το πραγματικό υλικό του περιεχόμενο είναι όμως ο “πόλεμος όλων εναντίον όλων”, επομένως η καθολικότητα του κράτους δεν αίρει αυτόν τον ανταγωνισμό, άρα είναι ψευδής, δίχως ουσιαστικό περιεχόμενο, συνεπώς είναι μη μορφή: “ *Η μορφή στην οποία το γενικό συμφέρον φτάνει σε ένα κράτος που δεν είναι το κράτος του γενικού συμφέροντος, δεν μπορεί παρά να είναι μη μορφή, μια μορφή που αυταπατάται, που αυτο-αντιφάσκει, μια επιφανειακή μορφή που θα εκδηλωθεί σαν η κίβδηλη αυτή φαινομενικότητα*” (Marx 1978:104). Το πραγματικό περιεχόμενο του κράτους εδράζεται στην κοινωνία των ιδιωτών που ο Χέγκελ προσέγγισε με αποστροφή. (Marx-Engels 1985, 21:61)

Συνεπώς όπως ακριβώς τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι η φетиχοποιημένη μορφή των κοινωνικών αντιθέσεων, η θετική έκφρασή τους, έτσι και το κράτος ως γενικό συμφέρον είναι η αντεστραμμένη θέσμιση του μερικού συμφέροντος σε μια μορφή που μυστικοποιεί ακριβώς αυτό το περιεχόμενο. Το κράτος είναι το κυρίαρχο δικαίωμα-δικαίωμα κυριαρχίας του μερικού συμφέροντος, ο τρόπος και ο τόπος μετασχηματισμού του σε γενικό.

Η θέση της μαρξικής θεωρίας για το κράτος είναι ανεξάρτητη, όπως έχουμε πει, από τις μορφές του, επομένως και η δημοκρατική μορφή του αστικού κράτους είναι η *φανερή αντίφαση* του κράτους (Marx 1978:117).

Το κράτος στη μαρξική θεωρία είναι πρωτίστως κυριαρχία ανεξάρτητα από τις επιμέρους μορφές του, “*το κράτος είναι λοιπόν η δημοκρατία της μη ελευθερίας, η ολοκληρωμένη αλλοτρίωση*” και η διαφορά του αστικού-νεωτερικού κράτους είναι πως “ *η αφηρημένη νοητή αντίθεση υπάρχει μόνο στο σύγχρονο κόσμο. Ο μεσαίωνας είναι δυϊσμός πραγματικός, η σύγχρονη εποχή είναι δυϊσμός αφηρημένος*” (Marx, ο.π.:67).

Η πολιτική επανάσταση και η δημοκρατική μορφή του κράτους ολοκλήρωσαν το διαχωρισμό κράτους-κοινωνίας των ιδιωτών και οικονομίας-πολιτικής, παράγοντας το σύγχρονο κράτος και ένα νέο περιεχόμενο για τις κοινωνικές τάξεις.

Η (αστική) δημοκρατία αποτελεί την πιο καθαρή έκφραση του γενικού συμφέροντος από το κράτος με τυπικό τρόπο, τη μεγαλύτερη αντίφαση εν τοις όροις ανάμεσα στη μορφή και το περιεχόμενό του. Η ανομολόγητη αλήθεια ότι “*μόνο ο τύπος είναι γενικό συμφέρον*” (Marx 1978:105) είναι η εναρμόνιση της μορφής με το περιεχόμενο του κράτους ως τύποις καθολικότητας. Η τυπικότητα αυτή υποστηρίζεται πρακτικά μέσα από την τελετουργικές λειτουργίες άσκησης της δημοκρατίας.

Η αντιστροφή της σχέσης κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών στη μαρξική θεωρία επιτρέπει την κριτική του κράτους ως απατηλού γενικού συμφέροντος και την ανάδειξη του “μηχανισμού” μέσω του οποίου πραγματοποιείται η ανύψωση του κυρίαρχου συμφέροντος της κοινωνίας των ιδιωτών σε γενικό. Ουσιαστικά το μηχανισμό μέσω του οποίου η εκάστοτε κοινωνική-ταξική ισορροπία

εγγράφεται στο εσωτερικό του κράτους για να αναπαραχθεί το κυρίαρχο μερικό ως γενικό συμφέρον.

Από αυτή την άποψη για τη μαρξική θεωρία, το γενικό συμφέρον δεν είναι μόνο το μερικό συμφέρον ως κυρίαρχο, αλλά και το συμφέρον που ηγεμονεύει στη βάση του κράτους και μέσω της κρατικής κυριαρχίας. Η παραδοχή αυτή σχετίζεται με το ρόλο του αστικού κράτους ως εγγυητή της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων, ως τον πολιτικό μετατροπέα αυτής ακριβώς της κοινωνικής δυναμικής.

Στη νεωτερικότητα, μας θυμίζει ο Μαρξ, όταν κρίνει την αντιδραστική απόπειρα του Χέγκελ να γεφυρώσει την αντίφαση κράτους-κοινωνίας των ιδιωτών επαναφέροντας την προνεωτερική μεσαιωνική κοινότητα, οι τάξεις μετατρέπονται σε πολιτικά υποκείμενα μέσω του κράτους. (Marx 1978: 110-113)

Ο πολιτικός τους χαρακτήρας δεν είναι άμεσος (μέσα από τις υλικές τους σχέσεις), αλλά διαμεσολαβημένος από την κρατική εξουσία. Συνεπώς το γενικό συμφέρον είναι εξαρχής πολιτικό και ως τέτοιο προϋποθέτει ένα αφηρημένο κράτος που δεν ταυτίζεται μορφικά με το μερικό-οικονομικό συμφέρον, ώστε να μπορεί να το αναπαράξει αποτελεσματικά.

Το γενικό συμφέρον είναι με αυτή την έννοια η ενοποίηση των επιμέρους κυρίαρχων συμφερόντων της κοινωνίας των ιδιωτών, η κυρίαρχη τάξη ανυψωμένη σε πολιτικό επίπεδο, είναι με σύγχρονους όρους το μπλοκ εξουσίας.

Η μαρξική κριτική αντιλαμβάνεται τη διαλεκτική μερικού-γενικού συμφέροντος στην εσωτερική της κίνηση που επιφέρει την σύγκρουση στο εσωτερικό της ενότητας, όταν δηλαδή η ενότητα βρίσκεται σε κρίση και παράγεται ως αντίθεση.

Ισχυριζόμαστε πως την περίοδο της ομαλής αναπαραγωγής οι δύο πόλοι της αντίφασης-κράτος και κοινωνία των ιδιωτών-συγκροτούν μια λειτουργικότητα που συσκοτίζει ακριβώς το αληθινό τους περιεχόμενο και την αντίφασή τους, αναπαράγοντας ως φυσική κατάσταση αυτή την αντίφαση. Αντίθετα τη στιγμή της κρίσης, αποκαλύπτεται η αντίθεση ανάμεσα στους δύο πόλους, το γενικό συμφέρον εκπίπτει από τα υψηλά πεδία της αφηρημένης καθολικότητας και συγκροτείται άμεσα σε μερικό κυρίαρχο συμφέρον.

Η άρση της τυπικής ισότητας, η μετατροπή των δικαιωμάτων σε προνόμια που πηγάζουν από τη θέση στην κοινωνία των ιδιωτών, ουσιαστικά η μορφοποίηση του πραγματικού τους περιεχομένου είναι η προσπάθεια επίλυσης της αντίθεσης από τη μεριά του αστικού κράτους. Το κράτος ταυτίζει έτσι την απατηλή του μορφή ως καθολικότητα, με το περιεχόμενό του, που είναι το μερικό κυρίαρχο συμφέρον.

4.2.3: Το πνεύμα του κράτους-η γραφειοκρατία

Ο Μαρξ εξειδικεύει την κριτική του πάνω στην οποία οικοδομείται η θεωρία του για το κράτος στην εγγελιανή κατηγορία της γραφειοκρατίας, η οποία αποτελεί συμπυκνωμένη έκφραση της φαντασιακής καθολικότητας του κράτους. Τη ρητή απόδειξη του προσδιορισμού του κράτους (και του γενικού συμφέροντος) από την κοινωνία των ιδιωτών (μερικό συμφέρον).

Ο Χέγκελ θεωρεί πως η γραφειοκρατία είναι το σύνολο των δημοσίων υπαλλήλων που εκφράζουν τα καθολικά συμφέροντα της κοινότητας στο κράτος, είναι η συνείδηση του γενικού συμφέροντος, το υλικοποιημένο πνεύμα του κράτους. Το κράτος, κατά Χέγκελ, γίνεται κράτος με την ευρεία έννοια, αν στις υλικές του δομές-θεσμούς προστεθεί το πνεύμα της γραφειοκρατίας, ως εποπτεύουσα και νοηματοδοτούσα πολιτική συνείδηση.

Με σύγχρονους όρους η κατηγορία της γραφειοκρατίας θεωρούμε πως αντιστοιχεί και στο σκληρό πυρήνα του κράτους και στους ιδεολογικούς του μηχανισμούς (IMK).

Η μαρξική κριτική θρυμματίζει αυτή τη χεγκελιανή αισθητικοποίηση της γραφειοκρατίας. Για το Μαρξ, εφόσον έχει ορίσει το κράτος και το γενικό συμφέρον, μέσα από την υλιστική κριτική επεξεργασία των μορφών και του περιεχομένου τους, ως τυπικότητας, ως μη μορφής και ως φетиχοποιημένης-αντεστραμμένης αναπαράστασης του μερικού ως καθολικότητας, η γραφειοκρατία δεν είναι παρά η αναγέννηση του πνεύματος της κοινωνίας των ιδιωτών στο κράτος. Η γραφειοκρατία τείνει να ανυψώνει το ιδιοτελές της μερικό συμφέρον στο καθολικό συμφέρον του κράτους, είναι με αυτή την έννοια το κρατικό ιερατείο, ο πνευματικός ταγός της κρατικής θρησκείας. Η γραφειοκρατία συγκροτείται υλικά και ιδεολογικά ως μερικό συμφέρον, είναι το πολιτικό υποκείμενο που αντιμετωπίζει το κράτος, πέρα από την απατηλή μορφή της καθολικότητας του, ως κοινωνία των ιδιωτών.

Η γραφειοκρατία εδράζεται στο εσωτερικό του κράτους, αφού αποτελεί την υλική έκφραση του περιεχομένου του, έχει πλήρη εποπτεία της μερικότητας, όντας ο φορέας της, μερικότητα που ανυψώνει σε καθολικό συμφέρον. Χαρακτηριστικό της γραφειοκρατίας είναι η τυπολατρία και ο φορμαλισμός της και πρακτικά συγκροτείται ιεραρχικά έχοντας ως υπέρτατη αξία το χυδαίο υλισμό της παθητικής υπακοής.

«Ο Hegel εκκινεί από το διαχωρισμό του ‘κράτους’ και της ‘κοινωνίας των ιδιωτών’, των ‘μερικών συμφερόντων’ και των ‘εσωτερικά και ρητά γενικών’· και πράγματι η γραφειοκρατία βασίζεται σε μια τέτοια διάκριση. [...] Τα σωματεία είναι η γραφειοκρατία της κοινωνίας των ιδιωτών· η γραφειοκρατία είναι το σωματείο του κράτους. [...] Η γραφειοκρατία είναι ο ‘κρατικός φορμαλισμός’ της κοινωνίας των ιδιωτών. Αποτελεί τη ‘συνείδηση του κράτους’, την ‘κρατική βούληση’, την ‘κρατική εξουσία’, σαν ένα σωματείο –και συνεπώς σαν ως μια μερική, κλειστή κοινωνία μέσα στο κράτος. [H] γραφειοκρατία είναι ένα δίχτυ πρακτικών ψευδαισθήσεων, ή η ‘ψευδαίσθηση του

κράτους'. Το γραφειοκρατικό πνεύμα είναι ιησουίτικο, θεολογικό πνεύμα πέρα για πέρα. Οι γραφειοκράτες είναι ιησούιτες και θεολόγοι του κράτους. Η γραφειοκρατία είναι η πολιτεία των κληρικών. Η γραφειοκρατία εκλαμβάνει τον εαυτό της σαν τον έσχατο σκοπό του κράτους. [...] Η γραφειοκρατία είναι ένας κύκλος από τον οποίο ουδείς μπορεί να δραπετεύσει. Η ιεραρχία της είναι η ιεραρχία της γνώσης. Η γραφειοκρατία είναι το φαντασιακό κράτος δίπλα στο πραγματικό κράτος –η πνευματική έκφραση του κράτους. [...] Το γενικό πνεύμα της γραφειοκρατίας είναι το μυστικό, το μυστήριο, διατηρημένο εντός της διαμέσου της ιεραρχίας και εναντίον του εξωτερικού κόσμου με την ύπαρξη της ως κλειστού σωματείου. [...] Έτσι, η αυθεντία αποτελεί τη βάση της γνώσης της, και η θεοποίηση της αυθεντίας αποτελεί την πεποίθησή της. [...] Στην περίπτωση του μεμονωμένου γραφειοκράτη, ο σκοπός του κράτους μετατρέπεται σε ιδιωτικό σκοπό του, σε κυνήγι ανώτερων θέσεων, σε δημιουργία καριέρας. Για τον γραφειοκράτη, ο κόσμος είναι ένα απλό αντικείμενο προς χειραγώγηση από την πλευρά του (Marx 1978:83-86)

Ο Μαρξ δε διαφωνεί με το Χέγκελ για τον κομβικό ρόλο της γραφειοκρατίας στην ενσάρκωση και εμπέδωση του γενικού συμφέροντος. Ουσιαστικά και η μαρξική θεωρία της αποδίδει τον ίδιο ρόλο, μόνο που η γραφειοκρατία εκπίπτει από ιδεαλιστικό υποκείμενο σε χυδαίο υλιστικό ιδιοτελές κρατικό όργανο, ακολουθώντας την πτώση του έλλογου κράτους ως καθολικότητας.

Η ιδεολογία (πνεύμα) της γραφειοκρατίας είναι το πνεύμα του κράτους, το κράτος συμπυκνωμένο σε ιδεολογία, είναι η εικόνα του ίδιου του κράτους για τον εαυτό του.

Η μαρξική θεωρία για το κράτος, δίχως να υποχωρεί από το κεκτημένο της αντίληψής της για το κράτος ως κυριαρχία κατανοεί πως η αναπαραγωγή του μερικού κυρίαρχου συμφέροντος ως γενικού έχει και έναν ιδεολογικό-παιδαγωγικό χαρακτήρα. Η γραφειοκρατία, ως ΙΜΚ κανονικοποιεί το σύνολο των πρακτικών της αστικής κοινωνίας, διαμορφώνει τις κυρίαρχες αξίες, συντελεί στην εμπέδωσή τους από τους πολίτες, διαπλάθοντάς τους κατ'εικόνα και καθ'ομοίωση του κράτους.

Το κράτος είναι ο συλλογικός οργανωτής της κοινωνικής ζωής, μια οργανική ολότητα που αναπαράγει μέσα από πρακτικές, τελετουργικά και τη λειτουργία της γλώσσας, τον εαυτό του και τις κοινωνικές σχέσεις.

Η γραφειοκρατία όντας το σωματείο του κράτους εκφράζει την ιδεατή ενοποίηση αυτών των πρακτικών αναπαραγωγής, συγκροτεί μια ιδεολογική αφήγηση που φυσικοποιεί τόσο τον ανταγωνισμό της κοινωνίας τον ιδιωτών, όσο και το πολιτικό κράτος. Η γραφειοκρατία επομένως αίρει τον αναδιπλασιασμό αστού-πολίτη στο εσωτερικό της, καθώς τα μέλη της ενοποιούν αυτή την αντίφαση μερικοποιώντας το γενικό συμφέρον και καθολικοποιώντας το μερικό τους συμφέρον έμπρακτα και ιδεολογικά. Το γενικό συμφέρον δια μέσω της ταύτισής του με το μερικό συμφέρον της γραφειοκρατίας χάνει τον απατηλό του χαρακτήρα και εμφανίζεται ανοικτά ως ένα ακόμη μερικό συμφέρον που βρίσκεται όχι σε ενότητα, αλλά σε αντίθεση με τα υπόλοιπα συμφέροντα.

Επιπλέον η γραφειοκρατία είναι ο φορέας της εκτελεστικής εξουσίας, ο ρητός χωρισμός του κράτους από την κοινωνία ιδωμένος ως θετικότητα που συγκροτείται ως πραγματική-υλική δύναμη.

Ισχυριζόμαστε πως η γραφειοκρατία, ως σώμα ειδικών-συντεχνία της πολιτικής, αναπαράγει στο εσωτερικό του κράτους τη διάκριση χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας, την ιδεολογική απολογητική θωράκιση αυτού του διαχωρισμού και θεμελιώνει την πολιτική ως διακριτή σφαίρα, απομονωμένη από τις ευρύτερες μάζες που παθητικά εμπιστεύονται στους ειδικούς την αναπαραγωγή των όρων της ύπαρξής τους.

Μέσα από τη διαδικασία ανάδειξης των γραφειοκρατών (εξετάσεις) που πιστοποιεί εκτός από τις τυπικές γνώσεις και την αφοσίωση, την ταύτιση των προσώπων-φορέων της με την κρατική ιδεολογία, τη *“νομική αναγνώριση της γνώσης του πολίτη σαν προνόμιο”* (Marx, ο.π.:89), η γραφειοκρατία συγκροτείται ιεραρχικά και επιτελεί τον ιδεολογικό της ρόλο που την καθιστά ΙΜΚ. Η ιεραρχία της γραφειοκρατίας είναι *ιεραρχία γνώσης* (Marx, ο.π.:84) λέει ο Μαρξ, η γνώση είναι εξουσία (συναντώντας τη μεταγενέστερη θέση του Φουκό) και η γραφειοκρατία είναι ο τόπος όπου ενοποιείται το γενικό συμφέρον με ιδεολογικό τρόπο γιατί *“η κυρίαρχη τάξη πρέπει να αναπαράγει τις υλικές, πολιτικές και ιδεολογικές συνθήκες ύπαρξής της (το να υπάρχει σημαίνει να αναπαράγεται). Αλλά η αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας δεν είναι απλά μια διευρυμένη, αυτόματη, μηχανική αναπαραγωγή δεδομένων θεσμών, που θα ήταν προσδιορισμένοι μια για πάντα μέσα από τη λειτουργία τους: είναι πολύ περισσότερο ο αγώνας για την ενοποίηση και ανανέωση παλιότερων αταίριαστων και αντιφατικών ιδεολογικών στοιχείων στο εσωτερικό μιας ενότητας”* (Althusser 1976).

Η γραφειοκρατία ως ΙΜΚ, μυστικοποιεί περίτεχνα το περιεχόμενο της κρατικής εξουσίας, μέσα από την αυθεντία και το μονοπώλιο της γνώσης, προβάλλοντας το μερικό συμφέρον, ως επιστημονικά-αντικειμενικά γενικό μέσα από τη ρητορική των ειδικών.

Η μαρξική θεωρία για το κράτος στα νεανικά έργα δεν αποκόβει τις δομές από τους φορείς τους, δεν αίρει τα πρόσωπα μέσα στο θεσμό. Η αναπαραγωγή της κρατικής εξουσίας και του συμφέροντος, του οποίου αποτελεί την εξιδανικευμένη αναπαράσταση, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από το σώμα της γραφειοκρατίας που χρησιμοποιώντας τη γνώση ως εξουσιαστικό φετίχ, μυστικοποιεί στη σφαίρα της ιδεολογίας το περιεχόμενο του κράτους. Η δυνατότητα όμως αυτή της γραφειοκρατίας στηρίζεται στην αλλοτρίωση του λαού από την πολιτική και στον αφηρημένο χαρακτήρα του αστικού κράτους, του οποίου αποτελεί τον οργανικό διανοούμενο, αλλά και τον φορέα της εκτελεστικής του εξουσίας.

Η κριτική της γραφειοκρατίας και η ανάδειξη της αντίθεσης στο εσωτερικό του κράτους ανάμεσα σε νομοθετική και εκτελεστική εξουσία, προετοιμάζει μεθοδικά τη διατύπωση του μαρξικού

προτάγματος της αληθινής δημοκρατίας που καταστρέφει το διαχωρισμό κράτους-κοινωνίας, διαλύοντας το πολιτικό κράτος στο δημοκρατικά οργανωμένο λαό.

4.2.4: Η εσωτερίκευση της αντίθεσης: νομοθετική-εκτελεστική εξουσία

Η μαρξική θεωρία για το κράτος, όπως διατυπώνεται στο νεανικό έργο εμπεριέχει ένα διαρκή στοχασμό πάνω στο περιεχόμενο της δημοκρατίας. Η δημοκρατία λογίζεται είτε ως η πληρέστερη μορφή του αστικού κράτους επειδή αναδεικνύει τις αντιθέσεις του, δίχως όμως να αίρει το φετιχοποιημένο χαρακτήρα του, είτε ως μέσο ανατροπής της αστικής κοινωνίας. Η ανάπτυξη της δημοκρατίας είναι το όριο ταλάντωσης ή θραύσης του υπάρχοντος κοινωνικού σχηματισμού.

Μέσα στο πλαίσιο αυτού του στοχασμού, ο Μαρξ επεξεργάζεται το περιεχόμενο και τη σχέση εκτελεστικής και νομοθετικής εξουσίας, ένα δίπολο που θα συναντήσουμε αυτούσιο στη *18η Μπρυμαίρ*.

Η νομοθετική εξουσία έχει κατά Μαρξ έναν εγγενώς αντιφατικό χαρακτήρα. Είναι συνταγματική και συντάσσουσα εξουσία και βρίσκεται σε εξωτερική σχέση με το καθεστώς, το οποίο την προϋποθέτει. Η νομοθετική εξουσία παράγει το δίκαιο που συγκροτεί το πολιτειακό καθεστώς και από αυτή την άποψη το υπερβαίνει. Από την άλλη μεριά όμως η νομοθετική εξουσία είναι η εξουσία του καθεστώτος, υπάγεται σε αυτό και είναι τέτοια μόνο στο πλαίσιο αυτής της υπαγωγής-υποταγής. (Marx 1978:93-94).

Η νομοθετική εξουσία βρίσκεται σε αντίθεση με το όλο καθεστώς, γιατί στη νεωτερικότητα έχει βγει ως δικαιιοπαραγωγική εξουσία μέσα από μια πολιτική επανάσταση, εκφράζοντας το συμφέρον του λαού⁸. Επομένως η αντίθεση νομοθετικής εξουσίας-καθεστώτος, που συγκεκριμενοποιείται σε αντίθεση εκτελεστικής-νομοθετικής συμπυκνώνει την αντίθεση λαού-κράτους και την ίδια την αντινομία ανάμεσα στη μορφή και το περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας.

Η νομοθετική εξουσία διατηρεί το ίχνος της λαϊκής εξουσίας και την πολιτική συνείδηση της οποίας υπήρξε ο εκπρόσωπος και εκφράζει απατηλά το γενικό συμφέρον. Αντίθετα η εκτελεστική εξουσία είναι η ρητή απόδειξη της αυτονόμησης του κράτους από το γενικό συμφέρον και η άρθρωσή του ως μερικό. Η μεταξύ τους αντίθεση μετατρέπεται σε αντίθεση στο εσωτερικό του κράτους.

“ Η νομοθετική εξουσία έκανε τη γαλλική επανάσταση. Γενικά μιλώντας όπου στην ιδιαιτερότητα της εισέβαλε στη σκηνή σαν το κυρίαρχο στοιχείο, έκανε τις μεγάλες οργανικές καθολικές επαναστάσεις(...) ακριβώς γιατί ήταν ο εκπρόσωπος του λαού. Η κυβερνητική εξουσία έκανε αντίθετα τις μικρές επαναστάσεις, τις οπισθοδρομικές επαναστάσεις, τις αντιδράσεις(...) ακριβώς γιατί ήταν ο εκπρόσωπος της επιμέρους θέλησης.” (Marx 1978:96)

⁸ Το σύνταγμα κατά τον Μαρξ εμφανίζεται ως αυτοπροσδιορισμός του λαού (Selbstbestimmung des Volks)

Από τις παραπάνω διαπιστώσεις δε συνάγεται πως ο Μαρξ αντιπροτείνει μια λογική σταδιακής-θεσμικής ενίσχυσης της νομοθετικής εξουσίας απέναντι στην εκτελεστική. Ο Μαρξ θεωρεί το κράτος ένα όλον κι επομένως εντάσσει και τη νομοθετική εξουσία σε αυτό, ακόμα και ως αντίφαση του κράτους με τον εαυτό του, μια μόνιμη υπενθύμιση της “λαϊκής του καταγωγής”⁹. Η κρατική εξουσία όμως για τη μαρξική θεωρία είναι αδιαίρετη και κάθε καθεστώς μόλις πάψει να είναι η θέληση του λαού είναι *πρακτική αυταπάτη* (Marx, ο.π:96).

Πώς επιλύεται η αντίθεση αυτή τότε, αν η μορφή της αστικής δημοκρατίας αποτελεί μια στιγμή στην ανάπτυξη του αστικού κράτους; Η λύση βρίσκεται εκτός του πλαισίου της αστικής κοινωνίας, μόνο μέσα από την επέκταση της κριτικής (και της δημοκρατίας) στη βάση του κράτους, στην κοινωνία των ιδιωτών. Ο Μαρξ απαντά σε αυτό το ερώτημα, επαναφέροντας το αίτημα της δημοκρατίας και της διάλυσης του κράτους, μια σταθερή ελευθεριακή αντίληψη της μαρξικής σκέψης. (Abensur 1997:108)

4.2.5: Αληθινή δημοκρατία και προλεταριάτο

Η μαρξική θεωρία για το κράτος θέτει ως δέον την υπέρβαση της αντίθεσης ανάμεσα στην ατομικότητα και την καθολικότητα (*Για το Εβραϊκό ζήτημα*), ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των ιδιωτών. Αναζητά τις εσωτερικές αντιφάσεις της έννοιας της δημοκρατίας ώστε να βρει τον τρόπο απόδρασης από τον αντεστραμμένο κόσμο.

Ο Μαρξ κρίνει το απατηλό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας, θεωρεί τη φιλελεύθερη ατομικιστική προτροπή για συμμετοχή στα κοινά όλων των μελών της αστικής κοινωνίας ως άτομα-ιδιώτες εξίσου αλλοτριωτική με την αντιδραστική αντιπροσώπευση της συνέλευσης των Stände. Και οι δύο αυτές πολιτικές προτάσεις αδυνατούν να εκφράσουν την καθολικότητα, αδυνατούν να υπερβούν το διαχωρισμό κράτους-κοινωνίας από τον οποίο τελικά προσδιορίζονται. (Marx 1978: 166-167)

Όπως ορθά επισημαίνει ο Πουλαντζάς (χχε:13-16) υπάρχουν δύο τάσεις στην κριτική του Μαρξ, δύο λύσεις στην άρση της αλλοτρίωσης. Η φιλελεύθερη που προτείνει την υποταγή του κράτους στο λαό και η αναρχική που προκρίνει τη διάλυση του κράτους. Κατά τη γνώμη μας οι δύο αυτές τάσεις μπορούν να ιδωθούν μέσα από τη σχέση μέσων-σκοπού, με την επέκταση της δημοκρατίας

⁹ Εδώ επισημαίνουμε πως για το Μαρξ το πολιτικό ή δημοκρατικό κράτος είναι το κράτος που γεννήθηκε από τη γαλλική επανάσταση, το σύγχρονο αστικό κράτος

και τον περιορισμό του κράτους, ως μέσο που οδηγεί -όχι γραμμικά, νομοτελειακά- στον τελικό σκοπό, τη συντριβή της κρατικής μηχανής.

Επομένως, οι μεταρρυθμιστικές προτάσεις του Μαρξ -εκλογική μεταρρύθμιση του εκλογικού δικαιώματος, καθολικού δικαίωμα- έχουν μία παιδαγωγική σημασία, γιατί και μόνο ως διατυπωμένα πολιτικά αιτήματα, ως άξονες δράσης στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας καταδεικνύουν λογικά το πρόταγμα διάλυσης του κράτους και της κοινωνίας των ιδιωτών, φέρνουν ρητά την αστική κοινωνία αντιμέτωπη με τις υπαρκτές της αντιφάσεις: *“Η εκλογική μεταρρύθμιση μέσα στο αφηρημένο πολιτικό κράτος είναι [...] η απαίτηση για τη διάλυσή του, αλλά επίσης για τη διάλυση της κοινωνίας των ιδιωτών”* (Marx 1978:167).

Η μαρξική θεωρία για το κράτος προσεγγίζει τη δημοκρατία μέσα από τη διαλεκτική του περιεχομένου της ως καθολικής χειραφέτησης και της μορφής της που στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας είναι τυπικότητα κι όχι ουσία. Και πάλι, όπως και στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα*, ο Μαρξ διαχωρίζει τη δημοκρατική μορφή του κράτους από τις άλλες, ως την πιο αφηρημένη και πλήρη μορφή του, αλλά θεωρεί και τη δημοκρατία το μέσο για την διάλυση του κράτους. *“[Στη δημοκρατία] ο άνθρωπος δεν υπάρχει για το νόμο, αλλά ο νόμος για τον άνθρωπο –είναι μια ανθρώπινη εκδήλωση· ενώ στις άλλες μορφές του κράτους, ο άνθρωπος είναι νομική εκδήλωση. Αυτή είναι η ειδοποιός διαφορά της δημοκρατίας. [...] Μόνο η δημοκρατία αποτελεί, συνεπώς, την αληθινή ενότητα του γενικού και του μερικού. [...] Στη δημοκρατία το κράτος ως μερικό είναι απλά μερικό. Ως γενικό, είναι αληθινά γενικό, δηλαδή όχι κάτι προσδιορισμένο σε αντίστιξη προς το άλλο περιεχόμενο. Οι Γάλλοι έχουν πρόσφατα ερμηνεύσει αυτό με την έννοια ότι στην αληθινή δημοκρατία το πολιτικό κράτος εκμηδενίζεται. Αυτό είναι ορθό στο βαθμό που το πολιτικό κράτος ως πολιτικό κράτος, ως σύνταγμα, δε λογίζεται πλέον ως όλο. Στη δημοκρατία, το σύνταγμα, ο νόμος, το ίδιο το κράτος, στο βαθμό που πρόκειται για πολιτικό σύνταγμα, δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο αυτοπροσδιορισμός του λαού, και μάλιστα ένα ιδιαίτερο περιεχόμενο του λαού.”* (Marx 1978:65-66)

Από τα παραπάνω συνάγουμε πως ο νεαρός Μαρξ διατυπώνει ρητά την άρνηση του απέναντι στο κράτος (Rubel 1971:42-43) και πως η κριτική του στην εγγεληνική φιλοσοφία αποτελεί μια στιγμή της θεωρίας του για το αστικό κράτος, για το μαρasmus και την εξαφάνισή του. (Lefebvre 1977:24)

Η διαλεκτική σύλληψη της δημοκρατίας, ως όριο της πολιτικής μορφής της αστικής κοινωνίας, αλλά και ως αναγκαίο μέσο υπέρβασής της -μέσω της επέκτασής της στα συγκροτησιακά στοιχεία που εντοπίζονται στην κοινωνία των ιδιωτών- είναι κατά τη γνώμη μας **συστατικό** και συνεχές χαρακτηριστικό **της μαρξικής θεωρίας για το κράτος**.

Ο Μαρξ θέλει να διαρρήξει τη φυλακή του πολιτικού μυστικισμού, την πολιτική μέσω της πολιτικής, αναγνωρίζει μέσα από συνεχείς διαμεσολαβήσεις πότε το πρωτείο της πολιτικής, πότε της οικονομίας και τελικά κατανοεί την πολιτική ως μη φετιχοποιημένη μορφή, μόνο όταν εκείνη επεκτείνει την κριτική της, στο ομιχλώδες πεδίο των μη πολιτικών οικονομικών σχέσεων. Αυτή η

διαρκής του θεωρητική επεξεργασία σχετίζεται άμεσα, όπως θα καταδείξουμε στη συνέχεια, με την κρίσιμη έννοια της δικτατορίας του προλεταριάτου.

Θα κλείσουμε την ανάλυσή μας γύρω από τα πορίσματα της μαρξικής κριτικής επισημαίνοντας πως στην *Εισαγωγή* ο Μαρξ αναφέρει για πρώτη φορά το προλεταριάτο ως το υποκείμενο που εκφράζει στους υλικούς όρους της ύπαρξής του, τη διάλυση της αστικής κοινωνίας.

Η εμφάνιση του προλεταριάτου στη μαρξική σκέψη έχει δύο λόγους. Τον προφανή αντικειμενικό, με την έννοια ότι ο Μαρξ ζει και σκέπτεται σε έναν κόσμο όπου συντελείται το πέρασμα από την τυπική στην πραγματική υπαγωγή στο κεφάλαιο, η κοινωνική πραγματικότητα αλλάζει με ραγδαίους ρυθμούς και το προλεταριάτο είναι μια διακριτή και αναδυόμενη κοινωνική τάξη, άρα ένα άμεσο επιστημονικό αντικείμενο της κριτικής θεωρίας. Και ο Χέγκελ ακόμα περιγράφει το προλεταριάτο ως διακριτή κοινωνική ομάδα της κοινωνίας των ιδιωτών (*Hegel, Φιλοσοφία του Δικαίου, §243&244*).

Ο δεύτερος λόγος της επίκλησης-αναφοράς του προλεταριάτου από το Μαρξ στην *Εισαγωγή* σχετίζεται με την εξέλιξη της πορείας της σκέψης του.

Ο Μαρξ έχει ανάγει το κράτος στην κοινωνία των ιδιωτών και έχει κρίνει αμείλικτα το κράτος αλλά και την αστική κοινωνία ως αλλοτριωτικό *αντεστραμμένο κόσμο* (*verkehrte Welt*).

Έχει αναζητήσει σε κάθε έννοια και κοινωνική κατηγορία το συγκεκριμένο υλικό της περιεχόμενο σε αντιπαράθεση με το θεωρησιακό αφηρημένο στοχασμό τόσο του Hegel, όσο και του Bauer.

Είναι ήδη υλιστής και αρνητής του κράτους και της κοινωνίας των ιδιωτών και συνεχίζοντας το ανολοκλήρωτο όραμα των πρώιμων κομμουνιστών, επιθυμεί όπως ο Σαιν Ζυστ και ο Μπαμπέφ “*μια δημοκρατία δίχως πλούσιους και φτωχούς, γιατί αυτή είναι η αληθινή δημοκρατία*”, επιθυμεί να επεκτείνει την κριτική του σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού.

Συνεπώς απέναντι στη μεθοδολογία του και τα αξιακά του προτάγματα ο Μαρξ βρίσκει στο προλεταριάτο το ένυλο σώμα όλων των θεωρητικών του παραδοχών, αλλά και ένα ενδεχόμενο διεξόδου από την αλλοτριωτική πραγματικότητα. Το προλεταριάτο είναι η άρνηση της ψευδοκαθολικότητας από την ίδια την υλικότητα του και απομένει στη φιλοσοφία να γίνει η συνείδηση αυτής της άρνησης. (Marx 1978: 30-31)

Οι όροι της ύπαρξής του το καθιστούν εξωτερικότητα-αρνητικότητα της κοινωνίας των ιδιωτών, επομένως η ανθρώπινη ουσία του προλεταριάτου μπορεί να πραγματωθεί μόνο εκτός της αστικής κοινωνίας, πέρα από το στενό της ορίζοντα.

Συνεπώς το προλεταριάτο ως εξωτερικότητα της αστικής κοινωνίας είναι το υποκείμενο που μπορεί να πραγματώσει το διακηρυκτικό περιεχόμενο της δημοκρατίας συντρίβοντας την απατηλή της μορφή. Η οικονομική ανισότητα που φωλιάζει στο εσωτερικό της τυπικής ισότητας απαιτεί την άρση της μέσα από την καταστροφή του αντεστραμμένου ειδώλου της που είναι η δημοκρατική μορφή του κράτους.

Ο Μαρξ βρίσκει στο προλεταριάτο ξανά την ενότητα πάσχουσας και σκεπτόμενης ανθρωπότητας, αλλά αν και δεν επεξεργάζεται περαιτέρω το περιεχόμενο της έννοιας, ολοκληρώνει τις περιγραφικές του διατυπώσεις τόσο στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα*, όσο και στη *Κριτική της χεγκελιανής φιλοσοφίας του δικαίου*.

Το προλεταριάτο για το Μαρξ γίνεται αρχικά κατανοητό ως αρνητικότητα και αυτή η συλλογιστική διατυπώνεται και στη συνέχεια της σκέψης του Μαρξ, γιατί από αυτό το αρνητικό περιεχόμενο προκύπτει και ο εν δυνάμει επαναστατικός ρόλος που του αποδίδει. Το προλεταριάτο συντρίβει υλικά την καθολικότητα της αστικής κοινωνίας, δεν είναι κάποιο κακώς κείμενο, όπως πίστευαν οι ουτοπικοί σοσιαλιστές αλλά το αληθινό πνεύμα του υπάρχοντος. “*[Το προλεταριάτο] είναι μια τάξη με ριζικές αλυσίδες, μια τάξη της κοινωνίας των ιδιωτών που δεν είναι τάξη της κοινωνίας των ιδιωτών, μια ‘τάξη’ που συνιστά τη διάλυση όλων των τάξεων, μια σφαίρα που διαθέτει καθολικό χαρακτήρα λόγω των καθολικών παθών της [...]. Αυτή η διάλυση της κοινωνίας ως ιδιαίτερης τάξης είναι το προλεταριάτο*”. (Marx 1978: 29-30)

Ίσως αυτή η απτή απόδειξη του απατηλού χαρακτήρα της αστικής κοινωνίας να γεμίζει το Μαρξ με αισιοδοξία καθώς στρέφεται ήδη στην επανάσταση και στο προλεταριάτο ως μέσο και φορέα επίλυσης των κοινωνικών αντιθέσεων (Lowy 1997:82-83)

Τέλος θα επισημάνουμε πως το προλεταριάτο για το Μαρξ παραμένει μια ανεπεξέργαστη ακόμα κατηγορία, καθώς δεν έχει αναπτυχθεί στη μαρξική σκέψη το πλαίσιο της πάλης των τάξεων. Παρ’ όλ’ αυτά το προλεταριάτο στη μαρξική θεωρία βγαίνει μέσα από τις αντιθέσεις της αστικής κοινωνίας και όχι ως λογική αντίθεση (Rossi 1978:52) και δεν αποτελεί έκφραση κάποιου θεολογικού μεσσιανισμού (Lowith 1957).

Κατά τη γνώμη μας ο Μαρξ οδηγείται στην “ανακάλυψη” του προλεταριάτου μέσα από την ανάπτυξη της υλιστικής του μεθοδολογίας και μέσα από το χειραφετικό του πρόταγμα. Το προλεταριάτο για τη μαρξική σκέψη είναι ο *βυθός*¹⁰ της αστικής κοινωνίας, η πρακτική της άρνηση, η διάρρηξη των απατηλών ταυτοτήτων του ιδιώτη και του πολίτη και πάνω από όλα μια διακριτή κοινωνική τάξη.

¹⁰ Το θεατρικό έργο του Γκόρκι στο Βυθό, πραγματεύεται τη ζωή των απόκληρων του περιθωρίου της αστικής κοινωνίας

4.2.6: Συμπεράσματα

Η μαρξική κριτική στην εγγελιανή φιλοσοφία του δικαίου είναι τμήμα της προβληματικής που αποτελεί το θεμέλιο της μαρξικής θεωρίας για το κράτος, όπως αυτή αναπτύσσεται στο νεανικό έργο.

Η *Κριτική* απηχεί τη σχέση του νεανικού και ύστερου έργου. Στο νεανικό έργο, ο Μαρξ έχει ήδη κατακτήσει τη μεθοδολογία και τις αξιακές συγκροτησιακές αρχές της θεωρίας του, τα θεμέλια του. Ο υλισμός, η αναζήτηση του υλικού-απτού, πραγματικού περιεχομένου των κοινωνικών κατηγοριών που αποτελούν το αντικείμενο της κριτικής, η μελέτη της συγκεκριμένης πρακτικής μορφής-κατάστασης, άρα η ιστορικότητα των εννοιών σηματοδοτούν τη ρήξη του με τη θεωρησιακή επιστημολογία, είτε αυτή εκφράζεται ως θετικότητα (Χέγκελ), είτε ως κριτική (Bauer). Οι αξιακές συγκροτησιακές του αρχές της θεωρίας του για το κράτος, δηλαδή το αίτημα για καταστροφή του κράτους, η κριτική στο περιεχόμενο του κράτους ανεξάρτητα από μορφές και το δέον της καθολικής απελευθέρωσης παραμένουν σταθεροί άξονες πολιτικής και επιστημονικής οριοθέτησης της μαρξικής θεωρίας και στο ύστερο έργο.

Στην εξέλιξη της μαρξικής θεωρίας, η υλιστική μεθοδολογία επεκτείνεται σε νέα αντικείμενα κριτικής, με κύριο αυτό της πολιτικής οικονομίας με στόχο να αποδίδει συνεχώς ένα απτό υλικό περιεχόμενο στα κεκτημένα προτάγματά της, να τα εμπλουτίζει δηλαδή με νέους προσδιορισμούς. Από αυτή την άποψη υποστηρίζουμε πως το νεανικό έργο αποτελεί το γενικό περίγραμμα της μαρξικής θεωρίας και το ύστερο έργο τη συγκεκριμενοποίηση, άρα τον εμπλουτισμό αυτού του περιγράμματος.

Πιο συγκεκριμένα, συνοψίζοντας τα συμπεράσματα μας από το κείμενο της *Κριτικής*, ο Μαρξ ανάγει το κράτος στην κοινωνία των ιδιωτών, εντοπίζοντας εκεί το πραγματικό του περιεχόμενο, στον ανηλεή ανταγωνισμό των μερικών συμφερόντων. Συνεχίζει επομένως να αναζητά στα οικονομικά συμφέροντα την πραγματική βάση των πολιτικών και νομικών κατηγοριών, δίχως ακόμα να έχει εντάξει στη θεωρία του την ταξική μεθοδολογία.

Ο Μαρξ αντιστρέφει κριτικά το χεγκελιανό σχήμα και από αυτή την αντιστροφή απομυστικοποιεί το περιεχόμενο του κράτους και του γενικού συμφέροντος, συσχετίζοντας τα ευθέως με το οικονομικό συμφέρον που κυριαρχεί στην κοινωνία των ιδιωτών.

Ο Μαρξ διαχωρίζει ρητά το περιεχόμενο του αστικού κράτους και των κοινωνικών τάξεων από αυτό που έχουν στους προκαπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς.

Ο διαχωρισμός οικονομίας-πολιτικής ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής “αποπολιτικοποιεί” τις οικονομικές σχέσεις των κοινωνικών τάξεων και διαμεσολαβεί τον πολιτικό τους χαρακτήρα μέσω του κράτους. Με αυτή την έννοια το μερικό συμφέρον που κυριαρχεί στην κοινωνία των ιδιωτών, ανυψώνεται σε γενικό συμφέρον, αποκτά το πολιτικό

δικαίωμα αυτής της κυριαρχίας διαμέσου του κράτους κι όχι αδιαμεσολάβητα από τα υλικά προνόμια που απορρέουν από τη θέση του στην κοινωνία των ιδιωτών.

Το κράτος είναι ο μηχανισμός μετασχηματισμού αυτού του προνομίου σε δικαίωμα. Από τα παραπάνω ο Μαρξ απομυστικοποιεί το περιεχόμενο του γενικού συμφέροντος, κατανοεί την υλικότητά του και οικοδομεί την αντίληψη του για το κράτος στη βάση της μερικότητας και της κυριαρχίας. Επιπλέον εφόσον το κράτος είναι μια μερικότητα που εμφανίζεται σαν καθολικότητα, ενσωματώνει στο εσωτερικό του μια διαρκής αντίφαση ανάμεσα στο αληθινό του περιεχόμενο και τις μορφές εμφάνισής του.

Αυτή η κατανόηση του κράτους, παράγει τη μαρξική κριτική στη γραφειοκρατία ως το αληθινό πνεύμα του κράτους, ως το μερικό συμφέρον που αρθρώνεται εξιδανικευμένα ως γενικό και που μέσα από τη γνώση και την ιδεολογία ως μηχανισμούς αναπαραγωγής της εξουσίας, αναπαράγει τον εαυτό του και το συμφέρον που εκπροσωπεί.

Στη συνέχεια ο Μαρξ μελετά την αντιφατική ολότητα που σχηματίζει το κράτος, τον τρόπο που συμπυκνώνει τις κοινωνικές αντιθέσεις, εσωτερικεύοντάς τες ως αντινομίες στο εσωτερικό του. Μέσα από τη μελέτη της σχέσης εκτελεστικής-νομοθετικής εξουσίας, ο Μαρξ δίχως να ωραιοποιεί τη νομοθετική, εντοπίζει το όριο μετά το οποίο το κράτος έρχεται σε αντίφαση με τον εαυτό του, αλλά και το όριο της δημοκρατίας που από αρθρωμένο γενικό συμφέρον μετατρέπεται σε φενακισμένη μορφή κυριαρχίας.

Ο Μαρξ επαναφέρει το πρόταγμά του για τη διάλυση του κράτους και την επαναθεμελίωση της κοινωνίας των ιδιωτών με στόχο την καθολική απελευθέρωση. Θεωρεί πως ο μεταρρυθμιστικός αγώνας για επέκταση της δημοκρατίας στο πλαίσιο του αστικού κράτους, αν και αδυνατεί να πραγματοποιηθεί ουσιαστικά, αποκαλύπτει τα όρια της κοινωνικής συγκρότησης.

Στην *Κριτική* επανέρχεται εκ νέου η διαλεκτική σύλληψη της δημοκρατίας, το αμφίσημο περιεχόμενό της ως αναγκαία μορφή χειραφέτησης. Ουσιαστικά η επέκταση της κριτικής στο “μη πολιτικό” πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων ισοδυναμεί με την επέκταση της δημοκρατίας σε όλο το εύρος και τις βαθμίδες του κοινωνικού σχηματισμού, μια επέκταση που τελικά παράγει και ένα νέο περιεχόμενο για την ίδια τη δημοκρατία, καταργώντας την ως φετιχοποιημένη μορφή εξουσίας. Τέλος στην *Εισαγωγή* ο Μαρξ ονοματίζει το προλεταριάτο ως την υλική αρνητικότητα της κοινωνίας των ιδιωτών, ως τη συνεχή διάψευση της ψευδοκαθολικότητάς της, τη ρητή απόδειξη της ανικανότητάς της να ολοκληρώσει την ανθρώπινη χειραφέτηση.

Το προλεταριάτο αποτελεί το υλικό σώμα της κριτικής συνείδησης, το υπαρκτό υποκείμενο που εν δυνάμει μπορεί να εκφράσει μέσω της άρθρωσης του ως αρνητικότητας, το πραγματικό γενικό συμφέρον που θα άρει το διαχωρισμό κράτους-κοινωνίας των ιδιωτών, ουσίας-ύπαρξης και θα πραγματώσει σε συνδυασμό με τη διάνοηση και τη θεωρία την καθολική χειραφέτηση. Το προλεταριάτο και η αληθινή δημοκρατία είναι η αυτοκατάργηση του περιεχομένου της αστικής

κοινωνίας, μέσα από την αντιφατική κίνηση του που θα παράξει μέσα από νέες μορφές, το περιεχόμενο της κοινωνικοποιημένης ανθρωπότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΜΑΡΞΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΕΡΓΑ¹¹

Από τη μελέτη των νεανικών έργων συμπυκνώσαμε τα βασικά χαρακτηριστικά της μαρξικής θεωρίας για το κράτος στα ακόλουθα: αναγωγή του κράτους στην υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων, κριτική στο περιεχόμενο του κράτους ανεξάρτητα από τη μορφή του, ανύψωση των οικονομικών τάξεων σε πολιτικά υποκείμενα μέσω του κράτους και διαλεκτική σύλληψη της δημοκρατίας ως ορίου και πληρέστερης μορφής του αστικού κράτους.

Στα νεανικά έργα επίσης διατυπώνονται πρώιμες θέσεις για το περιεχόμενο και το χαρακτήρα του επαναστατικού κοινωνικού μετασχηματισμού, πιστοποιώντας πως η μαρξική θεωρία για το κράτος εμπεριέχει εξαρχής και μια θετική διάσταση ως υποσύνολό της, μια θεωρία της επανάστασης.

Θα καταδείξουμε μελετώντας τα ιστορικά έργα και τμήμα της αλληλογραφίας πώς ο Μαρξ συγκεκριμενοποιεί τις-ως ένα βαθμό αφηρημένες- θεωρητικές παραδοχές των νεανικών έργων.

Σκοπός μας είναι να συγκροτήσουμε μια τυπολογία της σχέσης της πάλης των τάξεων και των μορφών του κράτους και πιο συγκεκριμένα των μεταβολών της μορφής του κράτους τη στιγμή της κρίσης-οικονομικής και πολιτικής.

Τα *ιστορικά έργα* είναι έργα της συγκυρίας, αλλά ταυτόχρονα και η πρώτη συστηματική απόπειρα της μαρξικής θεωρίας να συσχετίσει τις πολιτικές-κρατικές μορφές με τον τρόπο παραγωγής και την πολιτική με την οικονομική κρίση. Στα έργα αυτά λοιπόν και ανεξάρτητα από το ότι ο Μαρξ δεν έχει ολοκληρώσει τις θεωρητικές επεξεργασίες των εννοιών της πολιτικής οικονομίας, επιχειρείται μια πρώτη απόπειρα να νοηθεί το κράτος σε συνάρτηση με τις σχέσεις παραγωγής καθώς και ως αποκρυστάλλωση της κοινωνικής-ταξικής κίνησης και των αντίστοιχων ταξικών ισορροπιών. Επιπλέον αναδεικνύει τη διαλεκτική προσώπων-κοινωνικών σχέσεων (δομών), με τα πρόσωπα να παίζουν ρόλο ως προσωποποιήσεις κοινωνικών-ταξικών συμφερόντων, εντός όμως των ορίων του κοινωνικού πλαισίου που μορφοποιείται από την πάλη των τάξεων.

Από αυτή την άποψη τα ιστορικά έργα είναι ένα πεδίο εφαρμογής της νέας υλιστικής μεθόδου στην ιστορία, η οποία πλέον δεν διατυπώνεται με θεωρησιακό τρόπο, αλλά με τη γλώσσα της κριτικής της πολιτικής οικονομίας και της ταξικής μεθοδολογίας.

Συνεπώς στα *ιστορικά έργα* έχουμε μια στιγμή εξέλιξης της μαρξικής θεωρίας για το κράτος από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο το οποίο νοείται ως η συμπύκνωση-συνδυασμός θεωρητικών παραδοχών και της μοναδικότητας του ως ιστορικό γεγονός από το οποίο μπορούν να εξαχθούν

¹¹ Με τον όρο ιστορικά έργα ή πολιτικά γραπτά εννοούμε τα κείμενα του Μαρξ που καταγράφουν και αναλύουν τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στη Γαλλία την περίοδο 1848-1852 και την περίοδο της Παρισινής κομμούνας(1871). Πρόκειται για τα έργα: *Οι Ταξικοί αγώνες στη Γαλλία 1848-1850*, *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη και ο Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*

γενικότερα συμπεράσματα για το περιεχόμενο του κράτους και του ορίου αυτοαναίρεσης της δημοκρατικής του μορφής.

Στη μαρξική σκέψη η αλήθεια είναι συγκεκριμένη, με την έννοια πως εκκινά από τις συγκεκριμένες μορφές για να εξάγει το αφηρημένο περιεχόμενο και τα πολιτικά γραπτά αποτελούν “*παραδείγματα γνώσης της ιστορίας εν τω γίνεσθαι της*”. (Bensaid 2013α :26)

5.1: Το θεωρητικό και ιστορικό πλαίσιο συγγραφής των ιστορικών

5.1.1: Η “στιγμή” των ιστορικών έργων και το κεκτημένο της υλιστικής ανάλυσης

Ως στιγμή εννοούμε τόσο το υποκειμενικό στοιχείο, δηλαδή τη στιγμή εξέλιξης της μαρξικής θεωρίας, όσο και το αντικειμενικό, δηλαδή το ιστορικό πλαίσιο του αντικειμένου της θεωρίας.

Όταν ο Μαρξ γράφει τα ιστορικά έργα (εννοούμε το *Ταξικοί αγώνες και τη 18η Μπρυμαίρ*, καθώς το έργο για την Κομμούνα αφορά το 1871) έχει ήδη ολοκληρώσει τη ρήξη του με το φιλοσοφικό του παρελθόν, η οποία ξεκίνησε στα νεανικά έργα που εξετάσαμε και έχει επεξεργαστεί την κρίσιμη-θεμελιώδη έννοια της ταξικής πάλης ως μεθοδολογικό εργαλείο. Την ίδια στιγμή έχει αναγνωρίσει τη σημαίνουσα σημασία της οικονομικής βαθμίδας στον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό, έχοντας περάσει στην υλιστική κριτική των κατηγοριών της πολιτικής οικονομίας.

Ο Μαρξ έχει αρχίσει από το 1844-45 να “καταδύεται” στον μυστικό χώρο της παραγωγής, στη δομή βάθους της αστικής κοινωνίας για να αναζητήσει στις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής το συγκροτησιακό χαρακτηριστικό της αστικής κοινωνίας, τον τρόπο με τον οποίο συγκροτείται και αναπαράγεται η κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Η μαρξική σκέψη περνά από από το ανθρωπολογικό υποκείμενο του Φόουερμπαχ στους πραγματικούς ανθρώπους και τις κοινωνικές συνθήκες της ύπαρξής τους.

Στην επιστολή του στον Ανένκοβ στις 28-12-1846, αλλά και στην *Αθλιότητα της φιλοσοφίας* (1847), στο πλαίσιο δηλαδή της κριτικής του στο προυντονικό έργο, ο Μαρξ δίνει ανάγλυφα το περίγραμμα της υλιστικής του ανάλυσης, συσχετίζοντας την οικονομική εξέλιξη με τις μορφές του κράτους, κατανοώντας την κοινωνική εξέλιξη μέσα από το πρίσμα της αναγκαιότητας και της ιστορικότητας των κοινωνικών και οικονομικών κατηγοριών. “*Τί είναι η κοινωνία, οποιαδήποτε κι αν είναι η μορφή της; Το προϊόν της αμοιβαίας πράξης των ανθρώπων. Είναι ελεύθεροι οι άνθρωποι να επιλέξουν αυτή ή εκείνη την κοινωνική μορφή; Επ’ ουδενί. Προϋποθέστε ένα συγκεκριμένο βαθμό ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων των ανθρώπων και θα έχετε μια συγκεκριμένη μορφή συναλλαγής και κατανάλωσης(...) προϋποθέστε μια τέτοια κοινωνία και θα έχετε μια αντίστοιχη πολιτική οργάνωση (etat politique) η οποία είναι απλώς η επίσημη έκφραση της κοινωνίας.(...) Οι παραγωγικές δυνάμεις είναι το αποτέλεσμα της εφαρμοσμένης ενέργειας των ανθρώπων, αλλά αυτή η*

ενέργεια είναι ήδη περιορισμένη από τις συνθήκες στις οποίες βρίσκουν τον εαυτό τους τοποθετημένη οι άνθρωποι(...)από την κοινωνική μορφή η οποία υπάρχει εκεί πριν από αυτούς, την οποία δεν τη δημιουργούν, η οποία είναι το προϊόν της προηγούμενης γενιάς” Έτσι “προκύπτει η ιστορία της ανθρωπότητας(...) Οι υλικές σχέσεις είναι η βάση όλων των σχέσεων τους(...) οι άνθρωποι είναι αναγκασμένοι από τη στιγμή που ο τρόπος συναλλαγής τους δεν αντιστοιχεί πλέον στις επίκτητες παραγωγικές δυνάμεις να αλλάξουν όλες τις παραδοσιακές κοινωνικές μορφές τους(...)

Οι οικονομικές μορφές από τις οποίες παράγουν, καταναλώνουν, ανταλλάσσουν είναι εφήμερες και ιστορικές(...) οι άνθρωποι ανάλογα με τις παραγωγικές τους δυνάμεις παράγουν και τις κοινωνικές σχέσεις στις οποίες παράγουν (...) η παρούσα χρήση των μηχανών ανήκει στις κοινωνικές σχέσεις του παρόντος οικονομικού συστήματός μας(...) θέλουν όλοι (σς όσοι αδυνατούν να αντιληφθούν το εφήμερο ιστορικό χαρακτήρα των οικονομικών και κοινωνικών κατηγοριών) το αδύνατο, δηλαδή τους αστικούς βιοτικούς όρους χωρίς τις αναγκαίες συνέπειες αυτών των όρων(...) δεν μπορούν να διανοηθούν καμία κοινωνική οργάνωση στην οποία ο άνθρωπος θα έπαυε να είναι αστός” (η επιστολή παρατίθεται στο Marx 2014:588-598)

Ο Μαρξ μέσα από την κριτική στον Proudhon δίνει το σκληρό πυρήνα της υλιστικής μεθοδολογίας. Η προτεραιότητα του οικονομικού παράγοντα, η κοινωνική υλικότητα των παραγωγικών δυνάμεων και των σχέσεων παραγωγής, η σχέση τους ως διαλεκτική ενότητα και αντίθεση, η ιστορικότητα του τρόπου παραγωγής και η αναγκαιότητα ως χαρακτηριστικό της ιστορικής εξέλιξης.

Στη 18η Μπρυμαίρ βρίσκουμε αυτούσιο τον ίδιο συνοπτικό ορισμό της υλιστικής αντίληψης της ιστορίας και τη διαλεκτική αναγκαιότητας-βούλησης, αντικειμένου-υποκειμένου: “ Οι άνθρωποι δημιουργούν την ίδια τους την ιστορία, τη δημιουργούν, όμως, όχι όπως τους αρέσει, όχι μέσα σε συνθήκες που οι ίδιοι διαλέγουν, μα μέσα σε συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δεδομένες και που κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν” (Μαρξ 2012, 2:15)

Όταν ο Μαρξ συγγράφει τα ιστορικά έργα είπαμε πως δεν έχει ολοκληρώσει την κριτική της πολιτικής οικονομίας και γι’ αυτό χρησιμοποιεί την έννοια σχέσεις συναλλαγής αντί για τον ακριβέστερο και μεταγενέστερο σχέσεις παραγωγής.

Όμως έχει αναλύσει ήδη το γενικό περίγραμμα της υλιστικής μεθοδολογίας στη *Γερμανική Ιδεολογία* (1845) και έχει αντιπαρατεθεί όπως είδαμε με την προουντονική κριτική της πολιτικής οικονομίας. Την ίδια περίοδο που προηγείται των πολιτικών του γραπτών έχει συγγράψει το *Μανιφέστο* (1848), όπου πολιτικοποιεί τα θεωρητικά του πορίσματα, και αναδεικνύει την ταξική μεθοδολογία ως ερμηνευτικό εργαλείο της κοινωνικής πραγματικότητας Στο *Μισθωτή εργασία και Κεφάλαιο* (διαλέξεις που δόθηκαν το 1847) αφενός αποδομεί την αστική οικονομική θεωρία, αφετέρου καταδεικνύει τη δομική αντίθεση ανάμεσα στις δύο βασικές τάξεις της αστικής κοινωνίας

ανεξάρτητα από τη στιγμή της αναπαραγωγής του κοινωνικού σχηματισμού, τον ολοποιητικό¹² χαρακτήρα της κοινωνικής σχέσης εκμετάλλευσης-του κεφαλαίου και θεμελιώνει οικονομικά την εξωτερικότητα του προλεταριάτου.

Με άλλα λόγια έχει κατακτήσει το υλιστικό εννοιολογικό περιεχόμενο των κατηγοριών του, οικοδομεί αυτές τις κατηγορίες του ως σχέσεις και όχι ως στατικά αντικείμενα και συνεπώς μπορεί να επεξεργαστεί σε ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης και να εφαρμόσει τη θεωρητική του συστηματοποίηση σε συγκεκριμένα πεδία απτών ιστορικών γεγονότων. Σε αυτή τη στιγμή της μαρξικής θεωρίας εντάσσουμε τα *πολιτικά γραπτά*.

5.1.2: Η σημασία της Γαλλίας ως υπόδειγμα ταξικής ανάλυσης στη μαρξική θεωρία

Η σχέση της γαλλικής ιστορίας και του Μαρξ είναι ήδη ορατή από το νεανικό έργο. Ο Μαρξ είναι ο στοχαστής και κριτικός της κοινωνίας που γεννήθηκε από τη γαλλική επανάσταση, της αστικής κοινωνίας. Το παρόν του είναι ακριβώς η στιγμή της ολοκλήρωσης της μετάβασης στη νεωτερική κοινωνία και της -μη συγχρονικής- εξαγωγής των χαρακτηριστικών της στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Η γαλλική επανάσταση ως κολοσσιαίο γεγονός, πέρα από την καθαυτή υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων που εγκαθίδρυσε, παρήγαγε το νεωτερικό κράτος και το πολιτικό εποικοδόμημα-την αστική δημοκρατία.

Ιδεολογικά υπήρξε ένα γεγονός με ηθικοπαιδαγωγικό χαρακτήρα παράγοντας και τους αμφισβητίες της από παρελθοντική αλλά και μελλοντική σκοπιά.

Συνεπώς από την κριτική στα ανθρώπινα δικαιώματα, μέχρι την προσεκτική εξέταση της γαλλικής ιστορίας του 19ου αιώνα, η μαρξική θεωρία διαβλέπει στον κοινωνικό σχηματισμό της Γαλλίας, τον ιδεότυπο της αστικής κοινωνίας που εν δυνάμει κυοφορεί στους κόλπους της την άρνησή της. Φέροντας το -ανολοκλήρωτο-φορτίο της επανάστασης και έντονα το ίχνος του παρελθόντος στο παρόν της η γαλλική κοινωνία αποτελεί το εργαστήριο του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνικές σχέσεις της νεωτερικότητας εγκαθιδρύονται μέσα από αντιφατικά πισωγυρίσματα.

Από τη νεανική αλληλογραφία γίνεται ξεκάθαρη η σημασία που αποδίδει ο Μαρξ στη Γαλλία. Σε επιστολή το Σεπτέμβριο του 1843 στο Ruge που αφορά την έκδοση της Γαλλογερμανικών χρονικών, ο Μαρξ τονίζει τη σημασία του Παρισιού ως σημείο ανάδυσης του παρόντος σε αντιπαράθεση με τη Γερμανία. Έτσι το Παρίσι είναι “ *η παλαιά ανώτατη σχολή της φιλοσοφίας και η νέα πρωτεύουσα του κόσμου*” (Marx 2014: 197), το απόλυτο παρόν ως υλικότητα στο χώρο και το χρόνο, είναι το σημείο περάσματος στο μέλλον.

¹² Με τον όρο ολοποιητικό εννοούμε πως το κεφάλαιο ως κοινωνική σχέση, ποιεί-συγκροτεί το όλον της κοινωνικής πραγματικότητας

Σε δύο επιστολές του στο Feuerbach (3-10-1843 & 11-8-1844) αναδεικνύεται πάλι η πρωτοπορία της γαλλικής κοινωνίας είτε ως ο τόπος όπου ο γερμανικός ιδεαλισμός του *Shelling* θα ξεσκεπαζόταν μπροστά στους Γάλλους συγγραφείς, είτε ως τόπος που “η αθρησκεία-αλλά η αθρησκεία του ανθρώπου που αισθάνεται ως άνθρωπος-έχει φτάσει στο γαλλικό προλεταριάτο” το οποίο χαρακτηρίζεται από “παρθενική φρεσκάδα και ευγενή χαρακτήρα” (Marx,ο.π.:583-585)

Μπορούμε βάσιμα να ισχυριστούμε πως για τα πολιτικά γραπτά και με μια έννοια για τη μαρξική θεωρία για το κράτος, η Γαλλία έχει τη σημασία και το ρόλο του μοντέλου που θα αποκτήσει αργότερα η Αγγλία για την κριτική της πολιτικής οικονομίας.

Η γαλλική ιστορία του 19ου αιώνα με την όξυνση της πάλης των τάξεων υλικοποιεί το όριο της αστικής δημοκρατίας, αναδεικνύοντας υποδειγματικά το περιεχόμενο του κράτους στη μαρξική θεωρία, εκείνο της δικτατορίας της αστικής τάξης, πέρα από τις κρατικές μορφοποιήσεις της.

Όπως ο αγγλικός καπιταλισμός δίνει την πιο κρυστάλλινη εικόνα των οικονομικών κατηγοριών, έτσι και η γαλλική κοινωνία συμπυκνώνει ανάγλυφα τη δυναμική της πάλης των τάξεων και τον τρόπο αποκρυστάλλωσης της στις μορφές του κράτους παράγοντας μέσα σε έναν αιώνα τέσσερις επαναστάσεις και αντεπαναστάσεις (1789-1793,1830, 1848,1871).

Και στις δύο περιπτώσεις τα υποδείγματα δεν είναι ιδεότυποι και δεν αντικαθιστούν την ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης με κάποια υπερϊστορική-αφηρημένη συνταγή (Bensaid 2013α:84).

Ο Engels περιγράφει χαρακτηριστικά αυτή τη σημασία του γαλλικού υποδείγματος στον πρόλογο του στη *18η Μπρυμαίρ*: “*Η Γαλλία είναι η χώρα όπου περισσότερο από οπουδήποτε αλλού οι ταξικοί αγώνες έφταναν κάθε φορά ως την πιο αποφασιστική μάχη και όπου, συνεπώς διαγράφονταν με τον πιο ανάγλυφο τρόπο οι μεταβαλλόμενες πολιτικές μορφές που μέσα τους κινούνται οι ταξικοί αγώνες και όπου συνοψίζονται τα αποτελέσματά τους.*” (Marx 2012, 2:11-12)

Η καθαρότητα της ταξικής πάλης και της αλληλεπίδρασης με τις πολιτικές μορφές στη Γαλλία εδράζεται στο παρελθόν της, αλλά επικαιροποιείται δίνοντας την πλήρη εικόνα της νεωτερικής ταξικής διάρθρωσης, η οποία αποτελεί το κατ’έξοχην αντικείμενο της μαρξικής θεωρίας για το κράτος.

Στα πολιτικά γραπτά, ο Marx αναλύει τα γεγονότα από το Φεβρουάριο του 1848 μέχρι το Δεκέμβριο του 1851, εντοπίζοντας σε αυτή την περίοδο την ωρίμανση της εξέγερσης της Κομμούνας είκοσι χρόνια μετά. Η περίοδος που αναλύει ο Marx χαρακτηρίζεται από την ένταση των ταξικών αγώνων ανάμεσα σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και τις μερίδες τους, ένταση που μορφοποιείται σε πολιτική κρίση εν μέσω της οικονομικής κρίσης του 1847-49.

Ο Marx χωρίζει την περίοδο της μελέτης σε τρεις υποπερίοδους: «*Τρεις κύριες περιόδους είναι απαραγνώριστες: η περίοδος του Φλεβάρη. Από τις 4 του Μάη 1848 ως τις 28 του Μάη 1849: η περίοδος της συγκρότησης της δημοκρατίας ή η περίοδος της συνταχτικής συνέλευσης. Από τις 28 του*

Μάη 1849 ως τις 2 Δεκέμβρη 1851: η περίοδος της συνταγματικής δημοκρατίας ή της νομοθετικής εθνοσυνέλευσης»(Μαρξ 2012,2:35)

Αναλυτικότερα στην πρώτη περίοδο της αφηρημένης αστικής δημοκρατίας το προλεταριάτο προβάλλει το δικό του συμφέρον ως ισότιμο πλάι στο αστικό συμφέρον, φαντασιωνόμενο μια διαταξική δημοκρατία. Η αστική τάξη την ίδια στιγμή συγκροτεί εναντίον του την κοινωνική συμμαχία με τα μεσαία στρώματα.

Στη δεύτερη περίοδο της συγκρότησης της δημοκρατίας σε αστική δημοκρατία, σε παγιωμένη μορφή της αστικής κυριαρχίας το προλεταριάτο συντρίβεται ως πολιτική τάξη (Ιούνιος 1848) εφόσον δεν υπάρχει χώρος για το συμφέρον του στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας.

Στην Εθνοσυνέλευση αρχικά κυριαρχεί το δημοκρατικό τμήμα της αστικής τάξης που υποτάσσει πολιτικά τη μικροαστική τάξη, αλλά θα παραμεριστεί από τη μεγάλη μάζα της αστικής τάξης, η οποία συσπειρώνεται στο αντιδημοκρατικό κόμμα της τάξης.

Η συνασπισμένη αστική τάξη, δεν εκπροσωπείται πλέον από το δημοκρατικό της κόμμα, συμμαχεί με το Βοναπάρτη, ο οποίος εκλέγεται πρόεδρος (Δεκέμβρης 1848) και χάρη στις προσπάθειες της στο στρατό κηρύσσει το Παρίσι σε κατάσταση πολιορκίας, ανατρέποντας τελικά το δημοκρατικό κόμμα, διαλύοντας την Εθνοσυνέλευση (Μάιος 1849) και τα κόμματα των μικροαστών (Ιούνιος 1849).

Στην τρίτη περίοδο, το κόμμα της τάξης ανταγωνίζεται πολιτικά το Βοναπάρτη με τους ταξικούς αγώνες να εσωτερικεύονται στους κόλπους της αστικής τάξης και του κράτους. Το κόμμα της τάξης σπαράσσεται από εσωτερικές αντιθέσεις που έχουν υλική βάση (γαιοκτήμονες εναντίον αριστοκρατίας του χρήματος και βιομηχανικό κεφάλαιο) και αδυνατεί να ενοποιηθεί πολιτικά.

Η είσοδος σοσιαλδημοκρατών βουλευτών (συμπληρωματικές εκλογές Μάιος 1850) απόρροια της συμμαχίας μικροαστών-προλεταριάτου, επιτάσσει την άρση του πολιτικού ενδοαστικού ανταγωνισμού, ενισχύοντας ακόμα περισσότερο το Βοναπάρτη και επιτρέποντάς του τελικά, χάρη στη στήριξη του στρατού και κυρίως των αγροτών, αλλά και εξαιτίας της διάσπασης του κόμματος της τάξης, να επιβάλλει το πραξικόπημα του.

Στη 18η Μπρυμαίρ, ο Μαρξ επεξεργάζεται πιο συστηματικά και υπό το φως του πραξικοπήματος, τα συμπεράσματα του έργου του Ταξικοί αγώνες και αναλύει τη μορφή μετάβασης από την “αδιαφοροποίητη” ταξικά αστική δημοκρατία (Φλεβάρης 48) σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης (Δεκέμβρης 1851).

Συναντάμε το θεωρητικό προβληματισμό του νεανικού έργου για την αστική δημοκρατία, τη μελέτη δηλαδή της αστικής δημοκρατίας στην εσωτερική της κίνηση, μέσα από την εγγενή αντίφαση ανάμεσα στο διακηρυκτικό και το πρακτικό της περιεχόμενο. Δεν υπάρχει καλύτερο πεδίο από τη γαλλική κοινωνία που από την απαρχή της γαλλικής επανάστασης και κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19ου αιώνα συμπυκνώνει ανάγλυφα αυτή ακριβώς την αντιφατική κίνηση.

Έτσι από το απόγειο της αστικής δημοκρατίας με την επανάσταση του Φλεβάρη, μέχρι την αναίρεση της τυπικής της μορφής, αλλά και την ολοκλήρωση του περιεχομένου της ως κράτους έκτακτης ανάγκης, με το πραξικόπημα του Λουδοβίκου Βοναπάρτη, ο Μαρξ καταγράφει την κίνηση από την “ακμή στην παρακμή”, την εγγραφή στο κράτος και τις δομές του της πάλης των τάξεων, τις ενδοαστικές αντιθέσεις, το ξεδίπλωμα της αστικής δημοκρατίας μέχρι το οριακό της σημείο. Επιμερίζει τη θεωρητική του ανάλυση σε επιμέρους πεδία, στη σχέση νομοθετικής-εκτελεστικής εξουσίας, στις αλλαγές στην κυρίαρχη ιδεολογία και μελετά τη δράση συγκεκριμένων προσώπων-φορέων των ταξικών συμφερόντων υπό το πρίσμα, όχι κάποιας σιδερένιας νομοτέλειας, αλλά των εναλλακτικών πιθανοτήτων που συγκρούονται και παράγουν τελικά την ιστορία ως αστάθμητο αποτέλεσμα, γιατί *“κάθε φορά που ο Μαρξ καταπιάνεται με συγκεκριμένα ιστορικά προβλήματα η έννοια της αναγκαιότητας αντικαθίσταται από την έννοια της εναλλακτικής επιλογής”* (Heller 1976: 108).

5.2: Κράτος και κοινωνικές τάξεις

Στα ιστορικά έργα, ο Μαρξ επεξεργάζεται τον τρόπο με τον οποίο οι ταξικοί αγώνες εγγράφονται στις μορφές του κράτους, συγκροτώντας τον σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας για το κράτος που οριοθετείται από τις αστικές, φιλελεύθερες θεωρίες.

Το κράτος ανάγεται στις κοινωνικές τάξεις, επομένως σε αντίθεση με το κράτος της φιλελεύθερης θεωρίας ως εκφραστή της γενικής βούλησης των ατόμων και ως ρυθμιστή των ατομικών συμφερόντων, η μαρξική θεωρία νοεί το κράτος ως κράτος της κυρίαρχης τάξης και ως κράτος-πεδίο των ταξικών ανταγωνισμών.

Ο Μαρξ όμως δεν αρκείται σε ένα γενικό ταυτολογικό ορισμό του αστικού κράτους ως κράτους της αστικής τάξης, ως εργαλείου, αλλά κατανοεί το κράτος και ως *υλική-και ιδεολογική-συμπύκνωση των ταξικών συσχετισμών μέσα στο χώρο και το χρόνο*. (Πουλαντζάς 2001:143-155)

Στηριζόμενος στη θεωρητική παραδοχή της διαμεσολάβησης των βιοτικών όρων από την ταξική πάλη και το κράτος, ο Μαρξ νοεί τη συγκρότηση των τάξεων αφενός μέσα από τη μεταξύ τους πάλη, αφετέρου μέσα από την ανύψωση τους στο πολιτικό πεδίο.

Η πολιτική σύγκρουση ως διαμεσολάβηση της ταξικής πάλης αποκαλύπτει αυτή την πάλη, την ίδια στιγμή που τη συσκοτίζει. Πρόκειται για τη νεανική προβληματική της διπλής φύσης της πολιτικής ως φετιχιστικής μορφής από τη μια και ως αναγκαίου μέσου διάλυσης αυτού του φετιχισμού από την άλλη.

Η πολιτική έκφραση της πάλης των τάξεων αποτελεί μια μορφή συσκοτίσής της, αλλά μια μορφή ανώτερη από την πραγματοποίηση των κοινωνικών σχέσεων που αναπαράγεται στην παραγωγική

διαδικασία: *“Αν όμως εξετάσουμε από πιο κοντά την κατάσταση και τα κόμματα, εξαφανίζεται αυτή η επιφανειακή όψη που καλύπτει την πάλη των τάξεων”* (Μαρξ 2012, 2:51)

Αυτές οι θεωρητικές παραδοχές αποτελούν το πλαίσιο ανάλυσης αλλά οφείλουν να συγκεκριμενοποιηθούν και να δικαιολογηθούν μέσα από αυτή τη συγκεκριμενοποίηση καθώς *“η ιδέα η οποία είναι αναμφίβολα αληθής για τον εαυτό της, στην πραγματικότητα παραμένει πάντα στην αρχική της κατάσταση, αν η ανάπτυξή της συνίσταται μόνο και μόνο σε μια τέτοια επανάληψη της φόρμουλας.”*(Hegel 1995: 139).

5.2.1: Η συγκρότηση των κοινωνικών τάξεων

Οι κοινωνικές τάξεις, των οποίων η πάλη συγκροτεί και συμπεκνώνεται στο κράτος, δεν αποτελούν στατικές οντότητες αλλά δυναμικές αντιθετικές σχέσεις.

Οι κοινωνικές τάξεις υπάρχουν μέσω των σχέσεων τους, μέσω της μεταξύ τους πάλης, μέσω της οποίας αποκτούν συνείδηση των ιδιαίτερων συμφερόντων τους, ώστε στη συνέχεια επενεργώντας να διεξάγουν αυτήν την πάλη συνειδητά-ιδεολογικά.

Εντούτοις αν και κατανοούμε τις τάξεις μέσα από τη σχέση τους, συνεπώς και το κράτος ως υλική συμπίκνωση αυτών των ταξικών σχέσεων, δε θεωρούμε πως η πάλη των τάξεων ανάγεται σε μια διαδικασία δίχως υποκείμενο. (Αλτουσέρ 1977). Η ταξική πάλη συγκροτεί και προϋποθέτει ταυτόχρονα τις τάξεις ως διακριτά κοινωνικά σύνολα κοινών υλικών συμφερόντων.

Οι κοινωνικές τάξεις συγκροτούνται ως υποκείμενα μέσω από την πάλη τους και μέσα από τη σχέση τους με το κράτος, αποτελούν τις πρακτικές ανταγωνιστικών σχέσεων. Συνεπώς οι τάξεις *«δεν μπορούν να οριστούν χωριστά η μια από την άλλη, αλλά μόνο μέσω της κοινωνικής σχέσης ενός ανταγωνισμού, ο οποίος φέρνει αντιμέτωπη τη μια τάξη με την άλλη»* (Balibar 1986: 620). *«Τάξη είναι η συλλογική κοινωνική έκφραση του γεγονότος της εκμετάλλευσης, του τρόπου με τον οποίο η εκμετάλλευση συσσωματώνεται σε μια κοινωνική δομή»* (Ste Croix 1984: 100). *“Στο βαθμό που η αστική τάξη αναπτύσσεται, αναπτύσσεται μέσα στα σπλάχνα της ένα σύγχρονο προλεταριάτο.”*(Μαρξ 2010:120)

Οι κοινωνικές τάξεις στη μαρξική θεωρία αποκτούν το περιεχόμενο τους μέσα από πολλαπλούς προσδιορισμούς και όχι μέσα από καταφατικούς-θετικιστικούς ορισμούς. Αντίθετα με το Σουμπέτερ (Schumpeter 1983:31) ισχυριζόμαστε πως αυτή η “απουσία” ορισμών και θεωρίας για τις τάξεις δεν εμποδίζει την ανάδειξη του πραγματικού τους περιεχόμενου, το οποίο επιτρέπει τη συσχέτισή τους με το κράτος.

Η μηχανιστική αναγωγή των τάξεων στη σφαίρα της παραγωγής έχει ως συνέπεια να λογίζεται ως τελικό αποτέλεσμα η αρχική αφετηρία του ταξικού διαφορισμού και κατ' επέκταση να υποτιμάται ο ρόλος της πολιτικής και του κράτους στη συγκρότηση των τάξεων και της συνείδησής τους.

Αυτή η μηχανιστική προσέγγιση αγνοεί πως η ταξική πάλη και ο επακόλουθος καθορισμός του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου εργασίας και του χρόνου υπερεργασίας, προϋποθέτουν και διαμεσολαβούν την παραγωγή και απόσπαση της υπεραξίας που με τη σειρά της συγκροτεί οικονομικά το κεφάλαιο ως σχέση εκμετάλλευσης και ως κυρίαρχη τάξη.

Το κεφάλαιο στη μαρξική θεωρία είναι η κυρίαρχη σχέση εκμετάλλευσης που συγκροτεί την πραγματικότητα, είναι μια ολοποιητική κοινωνική σχέση. Εκκινεί ως σχέση εκμετάλλευσης του παραγωγού εργατή από το βιομηχανικό καπιταλιστή, ως ανελέητη μάχη καθορισμού του χρόνου εργασίας σε αναγκαία και υπερεργασία. Αυτό το περιεχόμενο της σχέσης αναλύεται συνοπτικά στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*. Στη συνέχεια αυτή η σχέση μεταπηδά στη σφαίρα της κυκλοφορίας (2ος τόμος) όπου αναλύεται ο προσδιορισμός της αξίας της εργατικής δύναμης ως εμπορεύματος δίνοντας μας το υλικό πλαίσιο της ταξικής πάλης πέρα από το μονοδιάστατο τόπο της παραγωγής και συνεπώς το υλικό για μια πολιτική θεωρία των τάξεων. (Biagio de Giovanni 1976).

Επειδή όμως στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, δεν εκμεταλλεύεται ο μεμονωμένος καπιταλιστής τον εργάτη, αλλά η αστική τάξη (και ευρύτερα το μπλοκ εξουσίας) εκμεταλλεύονται το προλεταριάτο ως τάξη, το περιεχόμενο των τάξεων ολοκληρώνεται σε μια τρίτη “στιγμή” στη σφαίρα της συνολικής παραγωγής και αναπαραγωγής.

Ακριβώς επειδή το κεφάλαιο είναι ολοποιητική κοινωνική σχέση δεν μπορεί να περιοριστεί στη σφαίρα της παραγωγής, αν και εκεί αποκτά το υλικό του περιεχόμενο, αλλά συγκροτείται στο σύνολο του κοινωνικού σχηματισμού μέσα από τη συνάρθρωση της παραγωγής, της κυκλοφορίας και της συνολικής αναπαραγωγής.

Ο Μαρξ μέσα από τις θεωρητικές επεξεργασίες του για την παραγωγή της υπεραξίας και τη μετατροπή της σε κέρδος, όπως αποτυπώνονται στην *αλληλογραφία του 1867* με τον Engels, χαράσσει και το πλαίσιο ανάλυσης μιας θεωρίας για τις τάξεις και συνεπώς και για το κράτος.

Η απομυστικοποίηση της υπεραξίας, η αποδόμηση της ταύτισης τιμής-αξίας, άρα εργασίας και εργατικής δύναμης, “*η ανάλυση της υπεραξίας ανεξάρτητα από τις μορφές της και η προβολή του διπλού χαρακτήρα της εργασίας είναι το καλύτερο που υπάρχει στο βιβλίο μου*” (*Επιστολή στον Engels, 20-8-1867*) επειδή ακριβώς, κατά τη γνώμη μας, ενοποιεί τα επιμέρους πεδία του κοινωνικού σχηματισμού κατανοώντας τα στη διαλεκτική τους σχέση.

Ο διπλός χαρακτήρας της εργασίας (αφηρημένη-συγκεκριμένη) είναι το μυστικό της κριτικής (*Επιστολή στον Engels, 8-1-1868*), γιατί προϋποθέτει και παράγει τον διπλό χαρακτήρα του

εμπορεύματος (αξία χρήσης-ανταλλακτική αξία) που με τη σειρά του διαμεσολαβεί εξαρχής την παραγωγή με τις δοσμένες κοινωνικές σχέσεις.

Ο χωρισμός των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής και η συγκρότησή τους ως υποκείμενα δικαίου, ως ελεύθερους πολίτες, διαμεσολαβεί από τη στιγμή της γέννησής τους, τις κοινωνικές τάξεις από την πολιτική και την ιδεολογία, από το αστικό κράτος.

Η άμεση παραγωγική σχέση δεν είναι υλικότεχνική, αλλά εξαρχής προσδιορισμένη κοινωνικά και πολιτικά: *“Η καπιταλιστική παραγωγή είναι παραγωγή της ειδικά καπιταλιστικής σχέσης παραγωγής (...) Η εργασία παράγει τους όρους παραγωγής της ως κεφάλαιο και το κεφάλαιο την εργασία, ως μέσο πραγματοποίησης του ως κεφάλαιο, ως μισθωτή εργασία”*. (Μαρξ 1984)

Η μαρξική θεωρία για την αξία της εργασίας και την υπεραξία συγκροτεί λογικά τη σχέση εκμετάλλευσης σε σχέση διευρυμένης αναπαραγωγής και συνεπώς επιτρέπει να κατανοήσουμε και να ορίσουμε τις τάξεις μέσα από πολιτικούς και ιδεολογικούς προσδιορισμούς, οι οποίοι καθορίζουν τις σχέσεις τους στο επίπεδο του εποικοδομήματος.

Αν η υπεραξία πραγματώνεται ως κέρδος στη σφαίρα της κυκλοφορίας και διαμοιράζεται στο επίπεδο της συνολικής αναπαραγωγής, αυτό σημαίνει πως ο ταξικός διαφορισμός ολοκληρώνεται σε αυτό το επίπεδο, έχοντας εκκινήσει ως πρωτογενής σχέση εκμετάλλευσης στην παραγωγή.

Με άλλα λόγια, η υπεραξία είναι η υλική πύκνωση της βασικής σχέσης εκμετάλλευσης, της κοινωνικής σχέσης ανάμεσα στην αστική τάξη και το προλεταριάτο. Η παρουσία της στο επίπεδο της διευρυμένης αναπαραγωγής συνεπάγεται τον τελικό προσδιορισμό των κοινωνικών τάξεων σε αυτό το επίπεδο, άρα θεμελιώνει και το κράτος ως το επίδικο των ταξικών αγώνων.

Επομένως και οι κοινωνικές τάξεις αν και εκκινούν από την παραγωγή, διαμεσολαβούνται από την κυκλοφορία, αλλά ολοκληρώνονται στη διευρυμένη αναπαραγωγή, αναδεικνύοντας έτσι τον κομβικό ρόλο του κράτους στη συγκρότηση και την αναπαραγωγή τους.

Αυτή η διαδικασία αποκρυσταλλώνει το περιεχόμενο των τάξεων στη νεωτερικότητα, το διαχωρισμό οικονομίας-πολιτικής σε σχέση με τη φεουδαρχία, διαχωρισμός που αίρεται ακριβώς μέσα από αυτή τη διαλεκτική συνάρθρωση.

Οι τάξεις στην αστική κοινωνία μετατρέπονται σε πολιτικά υποκείμενα, άρα ολοκληρώνουν το περιεχόμενό τους μέσα από το κράτος, καθώς οι κοινωνικοί διαχωρισμοί αναπαράγονται στο ολικό-πολιτικό-πλαίσιο των όρων ύπαρξης και όχι μόνο στην παραγωγική διαδικασία, ακριβώς γιατί *ο τρόπος παραγωγής συνίσταται στην αναπαραγωγή ενός τρόπου ζωής* (Marx-Engels 1997:49).

Αντίστοιχα η ταξική συνείδηση, ως συνείδηση ταυτότητας και αντίθεσης, δεν μπορεί να «γεννηθεί» στην οικονομική σφαίρα, αλλά μόνο στο ολικό πλαίσιο των κοινωνικών ανταγωνισμών, όπως αποκρυσταλλώνονται στις μορφές του κράτους.

Συνεπώς το κράτος αποτελεί το πεδίο των ταξικών αγώνων και με αυτό τον τρόπο η τάξη μετατρέπεται από τάξη καθεαυτή σε τάξη διεαυτή, δηλαδή σε συνειδητή δρώσα δύναμη μόνο μέσω

του πολιτικού αγώνα και της σχέσης της με το κράτος. Η κυριαρχία μιας τάξης ή τμημάτων της επισφραγίζεται στο πολιτικό πεδίο, καθώς και αναπαράγεται πολιτικά.

5.2.2: Το κράτος ως συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης.

Στο πλαίσιο των παραπάνω παραδοχών, εντάσσουμε τη μαρξική προβληματική της πολιτικής αντιπροσώπευσης των κοινωνικών τάξεων που αναπτύσσεται στα *ιστορικά έργα*.

Το αστικό κράτος είναι η πολιτική έκφραση της αστικής τάξης, του συμφέροντος της ως τάξης που μετατρέπεται σε πολιτικό δικαίωμα κυριαρχίας. Η δημοκρατική μορφή του κράτους, η αστική δημοκρατία για τη μαρξική θεωρία είναι η πολιτική μορφή εξουσίας της αστικής τάξης στο σύνολο της

Η αστική τάξη δεν είναι μια ενιαία κοινωνική τάξη, αλλά αντίθετα αποτελείται από επιμέρους τμήματα-μερίδες, τα οποία συχνά από την ίδια τους τη θέση στην παραγωγική διαδικασία έχουν αντικρουόμενα μερικά συμφέροντα. Το αστικό κράτος ενοποιεί ακριβώς αυτές τις επιμέρους μερίδες, συνενώνοντας τα επιμέρους συμφέροντα τους στο γενικό συμφέρον, το συμφέρον δηλαδή της αστικής τάξης ως πολιτικά συγκροτημένης τάξης.

Πρόκειται για τη συγκεκριμενοποίηση της σχέσης οικονομίας-πολιτικής και τον τρόπο με τον οποίο η συνάρθρωση τους συγκροτεί τις κοινωνικές τάξεις και το αστικό κράτος ως φενακισμένη άρση του ταξικού ανταγωνισμού.

Το κράτος δρώντας ως συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης, διατάσσει ιεραρχικά τα τμήματα της σύμφωνα με το συσχετισμό δυνάμεων και ενοποιεί τα επιμέρους αστικά συμφέροντα με σκόπο την αναπαραγωγή της σχέσης εκμετάλλευσης στο σύνολο της, μετατρέποντας την αστική σε κυρίαρχη τάξη, η οποία ενοποιεί κάτω από την κυριαρχία συνολικά την κοινωνία.

Για τη μαρξική θεωρία για το κράτος, το αστικό κράτος, εκτός από συλλογικός εκφραστής της αστικής τάξης, έχει στόχο να εμφανίζεται και ως εκφραστής των συμφερόντων των κυριαρχούμενων τάξεων, υπάγοντας τες στην αστική τάξη.

Η σύλληψη του κράτους στο νεανικό έργο ως ψευδούς ενότητας που μορφοποιεί τις κοινωνικές αντιθέσεις, συγκεκριμενοποιείται εδώ ταξικά, ως κράτος που ενοποιεί υπό την αστική κυριαρχία τις ταξικές αντιθέσεις.

Από αυτή την αναγκαστική αντιφατική λειτουργία του κράτους παράγονται και οι εσωτερικές του αντιφάσεις, οικοδομώντας το κράτος ως οριοθετημένη υλική πύκνωση συσχετισμών η οποία διαπερνάται κάθετα από τις αντιθέσεις που προσπαθεί να ενοποιήσει, πάντα υπό το κυρίαρχο αστικό συμφέρον.

Εφόσον το κράτος πρέπει συνεχώς να εμφανίζει το αστικό συμφέρον ως γενικό, οφείλει να ισορροπεί ανάμεσα σε αντικρουόμενα μερικά συμφέροντα, αναζητώντας τους τρόπους

αναπαραγωγής τους ως ενότητα. Αυτή η διαρκής ισορροπία, συγκροτεί το κράτος, όχι ως ομοιογενές μπλοκ αλλά ως οργανικό αντιφατικό όλο, ανοικτό στην πιθανότητα ανισορροπίας, δηλαδή της πολιτικής κρίσης.

Η επανάσταση του Φλεβάρη και η αστική δημοκρατία που εγκαθίδρυσε ήρε τη μονομερή κυριαρχία του τραπεζιτικού κεφαλαίου. Η κυριαρχία της αριστοκρατίας του χρήματος¹³ (Finanzaristokratie) η οποία υπήρχε από τον Ιούλη του 1830, ανυψώνει τις ενδοαστικές αντιθέσεις σε πολιτικές, εμποδίζοντας τμήματα της αστικής τάξης, όπως το βιομηχανικό κεφάλαιο να συμμετέχουν στην κρατική εξουσία, ναρκοθετώντας έτσι τη συγκρότηση της αστικής τάξης σε κυρίαρχη. Την ίδια στιγμή ο αποκλεισμός από την πολιτική εξουσία της μικροαστικής και αγροτικής τάξης, εμπόδισαν τη δημιουργία ενός αστικού εθνικού μπλοκ και συνακόλουθα την προβολή του κράτους ως ψευδούς καθολικότητας.

Τα συμφέροντα της αριστοκρατίας του χρήματος αδυνατούσαν να εκφράσουν συνολικά τα συμφέροντα της αστικής τάξης, δημιουργώντας προβλήματα στην ομαλή αναπαραγωγή του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού, θέτοντας τελικά την αστική εξουσία σε άμεσο κίνδυνο.

Αυτή η απειλή, πυροδότησε την ανατροπή του πολιτικού καθεστώτος από τις αντιπολιτευόμενες μερίδες της αστικής τάξης, οι οποίες διατηρώντας την ηγεμονία της κοινωνικής-διαταξικής συμμαχίας που ανέτρεψε τη συνταγματική μοναρχία, επέβαλαν μια διαφορετική μορφή αστικού κράτους που να λειτουργεί ως συλλογικός εκφραστής της τάξης και να επιτελεί το βασικό του ρόλο *“τη διατήρηση της συνοχής και της ενότητας ενός διαιρεμένου σε τάξεις κοινωνικού σχηματισμού επισφραγίζοντας την ταξική πολιτική κυριαρχία”*. (Πουλαντζάς 1982β:336)

Στην κοινωνική συμμαχία που ανέτρεψε το κράτος της αριστοκρατίας του χρήματος συμμετείχαν εκτός από την αντιπολίτευση της αστικής τάξης που είχε την ηγεμονία, η μικροαστική και η εργατική τάξη, συνεπώς *“η προσωρινή κυβέρνηση που πρόβαλε από τα οδοφράγματα του Φλεβάρη καθρέφτιζε αναγκαστικά στη σύνθεση της τα διάφορα κόμματα που μοιράστηκαν τη νίκη. Δεν μπορούσε παρά να είναι ένας συμβιβασμός ανάμεσα στις διάφορες τάξεις που μαζί είχαν ανατρέψει το θρόνο του Ιούλη, που τα συμφέροντα τους όμως συγκρούονταν”*. (Μαρξ 2012, 1:42-43)

Η αλλαγή αυτή ανέδειξε ανάγλυφα το πραγματικό περιεχόμενο του αστικού κράτους, συσκοτίζοντας το ταυτόχρονα, αφού το επικάλυψε με το μανδύα της δημοκρατίας.

Η αστική δημοκρατία σε αντίθεση με τη συνταγματική μοναρχία είναι επομένως η πλήρης μορφή πολιτικής κυριαρχίας της αστικής τάξης, αυτή που αποκαλύπτει το περιεχόμενο της ως μορφή της

¹³ Ο Μαρξ χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο για να περιγράψει το χρηματοπιστωτικό-τραπεζικό κεφάλαιο, όρο που θεωρούμε πως απηχεί ιδανικά το περιεχόμενο αυτής της μερίδας της αστικής τάξης. Πιο συγκεκριμένα: ο Μαρξ εννοεί *“όχι μόνο τους μεγάλους επιχειρηματίες των κρατικών δανείων και τους κερδοσκόπους των κρατικών χρεογράφων”*, αλλά, ουσιαστικά όλη την τραπεζική οικονομία, *18η Μπρυμαίρ*, σελ 119-120

αστικής κυριαρχίας, η οποία επανοργανώνει τις ενδοαστικές αντιθέσεις με τρόπο επωφελή για το κεφάλαιο στο σύνολο του.

Το κράτος λειτουργεί ως συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης, ως η ένυλη ταξική της συνείδηση, ακριβώς επειδή διατηρεί μια σχετική αυτονομία απέναντι στις επιμέρους μερίδες της. Προϋπόθεση της σχετικής αυτονομίας του είναι να επιτυγχάνει και να διατηρεί την ενότητα των αστικών συμφερόντων γιατί *“αυτή η ενότητα είναι ο αναγκαίος όρος για τη δυνατότητα της σχετικής αυτονομίας του απέναντι στις κυρίαρχες τάξεις”* (Πουλαντζάς 1982 β:147).

Η σχετική αυτονομία του κράτους θεμελιώνεται στην ικανότητα του να εμφανίζεται ως συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης αρχικά και σε ένα δεύτερο επίπεδο στη δυνατότητα του κράτους να παρουσιάζεται ως εκφραστής των συμφερόντων όλου του έθνους-δηλαδή στο έθνος ως αστικό ιστορικό μπλοκ.

Αυτή η σχετική του αυτονομία όμως, που συμπυκνώνεται στην αφηρημένη του μορφή ως δημοκρατικό κράτος, δε σημαίνει την ανεξαρτησία του από το αστικό συμφέρον. Η κρατική εξουσία δεν είναι κάποια μορφή εξουσίας αυτοδύναμη από την εξουσία του κεφαλαίου, αλλά εγγράφεται στην υλικότητα των συμφερόντων των οποίων αποτελεί την πολιτική έκφραση. Ουσιαστικά αποτελεί τη λειτουργική συνισταμένη των επιμέρους αστικών μερίδων και όχι την αυτονομία τους από αυτές.

Η σχετική αυτονομία του κράτους έχει αποκλειστικά λειτουργικό-εργαλειακό χαρακτήρα, αλλά οριοθετείται από την εξουσία του κεφαλαίου. Για αυτό το λόγο η δυνατότητα του κράτους να αρθεί πάνω από τον ενδοαστικό ανταγωνισμό και να εκφράσει το γενικό αστικό συμφέρον αποκαλύπτει ακριβώς το ότι είναι παράγωγο της καπιταλιστικής εξουσίας, την οποία με τη σειρά του αναπαράγει πολιτικά και οικονομικά. Η σχετική αυτονομία του κράτους είναι ο όρος της βέλτιστης υπεράσπισης των πολιτικών συμφερόντων της αστικής τάξης, δηλαδή του δικαιώματός της στην εκμετάλλευση ως κυρίαρχη τάξη.

“Μαζί με τη συνταγματική βασιλεία εξαφανίστηκε και η φενάκη μιας αυτοδύναμης κρατικής εξουσίας απέναντι στην αστική κοινωνία, καθώς και ολόκληρη σειρά από δευτερεύοντες αγώνες που προκαλεί αυτή η ψευτοεξουσία.(...) Η δημοκρατία του Φλεβάρη έπρεπε πριν από όλα να ολοκληρώσει την κυριαρχία της αστικής τάξης, βάζοντας πλάι στην αριστοκρατία του χρήματος όλες τις ιδιοκτήτριες τάξεις στη σφαίρα της πολιτικής εξουσίας (...) έκανε να προβάλλει καθαρά η αστική κυριαρχία, παραμερίζοντας το στέμμα που πίσω του έμενε κρυμμένο το κεφάλαιο.(...) το εμπόριο, η βιομηχανία, η γεωργία, η ναυτιλία, τα συμφέροντα της βιομηχανικής αστικής τάξης δεν μπορούσαν παρά να μπαίνουν σε κίνδυνο και να ζημιώνουν διαρκώς κάτω από αυτό το σύστημα (...) με τη νομοθετική συνέλευση ολοκληρώθηκε η εμφάνιση της συνταγματικής δημοκρατίας, δηλαδή της δημοκρατικής μορφής του κράτους, όπου είναι συγκροτημένη η κυριαρχία της αστικής τάξης, η κοινή κυριαρχία

επομένως των δύο μεγάλων βασιλοφρόνων ομάδων που αποτελούν τη γαλλική αστική τάξη, των συνασπισμένων νομιμοφρόνων και ορλεανικών, του κόμματος της τάξης” (Μαρξ 2012, 1:35-112).

Η αστική δημοκρατία είναι το πλαίσιο εντός του οποίου το κράτος μπορεί να δράσει λειτουργικά ως συλλογικός εκφραστής της αστικής τάξης. Τα αστικά πολιτικά κόμματα αποτελούν πολιτικές και ιδεολογικές πυκνώσεις των επιμέρους αστικών συμφερόντων και ως ένα βαθμό εναλλακτικά πολιτικά σχέδια κυριαρχίας και κοινωνικών συμμαχιών.

Το κράτος χαράζει το όριο της αντιπαράθεσης των κομμάτων, και μέσα από τις δομές του σκληρού του πυρήνα εξασφαλίζει τη λειτουργική επίλυση των ενδοαστικών συγκρούσεων, αποτελώντας τον εγγυητή της σύνθεσης τους και άρα της συνέχειας του κράτους ως συνολικό αστικό συμφέρον ανεξάρτητα από τις πολιτικές εκφάνσεις αυτού του συμφέροντος.

Συνεπώς στα *ιστορικά έργα* αποτυπώνεται ως στοιχείο της μαρξικής θεωρίας για το κράτος, η σύλληψη του κράτους ως συλλογικού εκφραστή και οργανωτή της αστικής τάξης, ως επόπτη και συντονιστή των αστικών πολιτικών κομμάτων, ως εν τέλει συλλογικό διανοούμενο του κεφαλαίου που υποτάσσει τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του και τα αυτοτελή τους σχέδια σε ένα κεντρικό αφήγημα, αυτό της διαιώνισης της αστικής κυριαρχίας στο σύνολο της.

5.2.3: Ηγεμονεύουσα και κυβερνώσα μερίδα-τάξη.

Θέση της μαρξικής θεωρίας για το κράτος είναι η κατανόηση του κράτους-και ιδιαιτέρως της δημοκρατικής του μορφής-ως συλλογικό εκπρόσωπο της αστικής τάξης. Μέσω του κράτους το μερικό αστικό συμφέρον μετασχηματίζεται σε γενικό-εθνικό-συμφέρον και η αστική τάξη σε κυρίαρχη τάξη. Το αστικό κράτος είναι ο μετασχηματιστής της οικονομικής εξουσίας σε πολιτική, του οικονομικού προνομίου της αστικής τάξης σε πολιτικό δικαίωμα κυριαρχίας. Συνεπώς *“κάθε «αστική τάξη» είναι κατά μια ουσιαστική έννοια κρατική αστική τάξη (bourgeoisie d' Etat)”* (Balibar 1988:230)

Το κράτος, κατά το Μαρξ, ενοποιεί πολιτικά την αστική τάξη, συνενώνοντας τις επιμέρους μερίδες της αρχικά και σε ένα δεύτερο επίπεδο αρθρώνει το αστικό μπλοκ εξουσίας, ένα άρχον συγκρότημα το οποίο αποτελεί την εκάστοτε πολιτική μορφή κοινωνικής συμμαχίας υπό την ηγεμονία της αστικής τάξης. (Πουλαντζάς 1966:24).

Οι αλλαγές στις μορφές του κράτους, ο εσωτερικός συσχετισμός ανάμεσα στις επιμέρους δομές του, αλλά και οι διάφορες πολιτικές και ιδεολογικές λειτουργίες της ανώτατης κρατικής γραφειοκρατίας συμπυκνώνουν και αντανakλούν τις αλλαγές του ενδοαστικού συσχετισμού δύναμης.

Το αστικό μπλοκ εξουσίας που συγκροτείται μέσω του κράτους δεν είναι ομοιογενές ή αλλιώς οι μερίδες της αστικής τάξης που νέμονται την κρατική εξουσία και κυβερνούν δε μετέχουν ισότιμα σε αυτή τη νομή. Η αστική κυριαρχία αναπαράγεται πάντοτε ιεραρχικά υπό την ηγεμονία μιας μερίδας της αστικής τάξης, η οποία συνήθως ηγεμονεύει και στην οικονομική διαδικασία αναπαραγωγής του κεφαλαίου.

Λέμε συνήθως γιατί θεωρούμε πως ακριβώς στο πλαίσιο της σχετικής αυτονομίας του κράτους, η πολιτική ηγεμονία δεν προκύπτει άμεσα από την οικονομική, αλλά διαμεσολαβείται από πολύπλοκους συσχετισμούς μέσα στο κράτος, οι οποίοι οφείλουν να αναλύονται ως μεταβαλλόμενες σχέσεις

Η ηγεμονική μερίδα είναι εκείνη που κάθε φορά, το μερικό της συμφέρον εγγυάται την αναπαραγωγή του αστικού συμφέροντος στο σύνολο του και συνεπώς οι υπόλοιπες μερίδες της αστικής τάξης αποδέχονται να υποταχθούν στην ηγεμονία της, με όφελος την αναπαραγωγή τους.

Όπως λέει ο Πουλαντζάς: *“Η ηγεμονική τάξη είναι αυτή που συγκεντρώνει στον εαυτό της, στο πολιτικό επίπεδο, το διπλό ρόλο να αντιπροσωπεύει το γενικό συμφέρον του λαού-έθνους και να κρατάει μίαν ειδική κυριαρχία ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις και μερίδες: και αυτό στην ιδιαίτερη σχέση της με το κεφαλαιοκρατικό κράτος”* (Πουλαντζάς 1982α: 196).

Η υλική διαφοροποίηση της αστικής τάξης, η υπαρξη επιμέρους μερίδων και τμήματων στο εσωτερικό της αστικής τάξης, παράγει και την άρθρωση του κράτους ως διαφοροποιημένης ενότητας. Η ανομοιογένεια του αστικού μπλοκ εξουσίας, η ιεραρχική του διάταξη δεν είναι παρά η αναγέννηση αυτής της ανομοιογένειας στο εσωτερικό του κράτους, η πολιτική μορφοποίηση των ενδοαστικών διαφοροποιήσεων.

Ο Μαρξ μέσα από την περιγραφική ανάλυση των επιμέρους μερίδων της αστικής τάξης και μέσα από την εξέλιξη των ενδοαστικών συγκρούσεων που εσωτερικεύονται στο κράτος, αλλά και εξωτερικεύονται στο σύνολο των κοινωνικών τάξεων, θέτοντας διακυβεύματα που ξεπερνούν τον ενδοαστικό ορίζοντα, εισάγει την έννοια της ηγεμονεύουσας-ηγεμονικής και κυβερνώσας μερίδας της αστικής τάξης.

Η εκάστοτε ηγεμονεύουσα αστική μερίδα επισφραγίζει αυτή την ηγεμονία μέσα από τη στελέχωση του κρατικού μηχανισμού με ανθρώπους που ταξικά ανήκουν στους κόλπους ή που ιδεολογικά και πολιτικά από τη θέση τους στους κρατικούς μηχανισμούς εκφράζουν τα συμφέροντα της, άρα επαγωγικά ταυτίζονται ταξικά μαζί της (Σακελλαρόπουλος 2001:125-126).

Η ηγεμονία αυτή επισφραγίζεται και αναπαράγεται μέσα από τις ασκούμενες κρατικές πολιτικές που υλικοποιούν τα συμφέροντα τις μερίδας που ηγεμονεύει στο κράτος. *“Υστερα από την επανάσταση του Ιούλη, όταν ο φιλελεύθερος τραπεζίτης Λαφίτ οδηγούσε στο δημαρχείο θριαμβευτικά το δούκα της Ορλέανης, άφησε να του ξεφύγουν οι λέξεις: από δω και μπρος θα κυριαρχούν οι τραπεζίτες”*(...) Στην εποχή του Λουδοβίκου Φίλιππου δεν κυβερνούσε η γαλλική αστική τάξη αλλά

μόνο μια ομάδα της, τραπεζίτες, βασιλιάδες του χρηματιστηρίου, των σιδηροδρόμων, ιδιοκτήτες ορυχείου, κάρβουνου και σίδηρου, δασών, ένα μέρος των τσιφλικιάδων που συνενώθηκαν με αυτούς-η λεγόμενη αριστοκρατία του χρήματος. Αυτή κάθισε στο θρόνο, αυτή υπαγόρευε τους νόμους στα κοινοβούλια, αυτή μοίραζε τις θέσεις από το υπουργείο ως τα γραφεία των καπνών (...) είχε άμεσο συμφέρον στην καταχρέωση του κράτους (...) η παραμικρή δημοσιονομική μεταρρύθμιση ναυαγούσε μπροστά στην επιρροή των τραπεζιτών (...) η μοναρχία του Ιούλη δεν ήταν τίποτα άλλο από μια μετοχική εταιρία για την εκμετάλλευση του γαλλικού εθνικού πλούτου” (Μαρξ, 2012,1:35-39)

Η συνταγματική μοναρχία του Ιούλη του 1830, ήταν ουσιαστικά η μορφή του αστικού κράτους στο οποίο ηγεμόνευε και κυβερνούσε μια συγκεκριμένη μερίδα της αστικής τάξης, η αριστοκρατία του χρήματος.

Η ιδιαιτερότητα αυτής της μορφής του αστικού κράτους έγκειται στην εξαίρεση από τη νομή της κρατικής εξουσίας όχι μόνο των υποτελών τάξεων-κατά τη γνώμη μας τυπολογικό χαρακτηριστικό του αστικού κράτους-αλλά των υπόλοιπων τμημάτων της αστικής τάξης και των οργανικών της διανοούμενων.

Επειδή η αριστοκρατία του χρήματος μονοπωλούσε την κρατική εξουσία, η κυρίαρχη ιδεολογία του κράτους της ήταν μια μορφή ιδεολογίας που αδυνατούσε να αναχθεί σε κεντρική αφήγηση της αστικής τάξης, καθώς δεν είχε κανένα στοιχείο καθολικότητας, αλλά ήταν “ *η ίδια η πορνεία, η ίδια μανία πλουτισμού, όχι με την παραγωγή, αλλά με το επιτήδριο τσέπωμα του έτοιμου πλούτου (...) που έρχονταν σε σύγκρουση με τους ίδιους τους αστικούς νόμους*” (Μαρξ 2012,1:39).

Η πρακτική δηλαδή της χρηματοπιστωτικής μερίδας της αστικής τάξης που ενσαρκώνεται σε ιδεολογία με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποδομεί κάθε δυνατότητα ηθικής νομιμοποίησης της αστικής τάξης, ως ηγέτιδας δύναμης του έθνους, το μερικό συμφέρον που εμφανίζεται ως γενικό, δίχως καμία επίφαση καθολικότητας.

Το μονοπώλιο αυτό της πολιτικής εξουσίας της αριστοκρατίας του χρήματος αν και, κατά τη γνώμη μας δεν απηχούσε τον ηγεμονικό της ρόλο στην παραγωγική διαδικασία του 19ου αιώνα, ρόλο που αναγκαστικά είχε το βιομηχανικό κεφάλαιο, δε στερούνταν υλικής βάσης.

Στη μαρξική θεωρία για το κράτος, το εκάστοτε τμήμα της αστικής τάξης που ηγεμονεύει αντλεί αυτή του την ικανότητα σε ένα βαθμό, μέσα από τη θέση του στην οικονομική διαδικασία αναπαραγωγής, θέση που απηχεί την ιδιαίτερη μορφή της καπιταλιστικής αξιοποίησης σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό. Αυτή η βασική θέση πηγάζει από την υλικότητα του κράτους, υλικότητα που τρόπον τινά αποτελεί και το όριο της αυτονομίας του.

Οι ενδοαστικοί ανταγωνισμοί όσο και αν απηχούν υπαρκτές ποσοτικές αντιθέσεις στη διαδικασία αξιοποίησης του κεφαλαίου, είναι μηδαμινός μπροστά στο γενικό συμφέρον της τάξης, όπως ορίζεται ανταγωνιστικά-υπαρξιακά, σε σχέση με τα αντίθετα ταξικά συμφέροντα που συγκροτούν το γενικότερο ισοζύγιο των κοινωνικών συσχετισμών.

Από την παραπάνω θεωρητική διαπίστωση προκύπτει πως η αλλαγή της μορφής του κράτους, η οποία αντανακλά την αλλαγή της ηγεμονικής αστικής μερίδας δε σημαίνει την απαλλοτρίωση της προηγούμενης που κυριαρχούσε, εφόσον οι ενδοαστικές αντιθέσεις, υλικά και πολιτικά, δεν είναι καταστροφικές αντιθέσεις.

Στο ιστορικό παράδειγμα που μελετά ο Μαρξ η αστική τάξη που ηγεμόνευε στην κοινωνική συμμαχία που ανέτρεψε τη μοναρχία του Ιούλη, μέσα από τις πολιτικές της *“στερέωσε άμεσα και πλάτυνε την τραπεζοκρατία που επρόκειτο να ανατρέψει”* (Μαρξ 2012,1: 54).

Η αλλαγή στη μορφή του αστικού κράτους που ξεκίνησε με την επανάσταση του Φλεβάρη, ολοκληρώθηκε με τη διάρρηξη της διαταξικής συμμαχίας που συνασπίστηκε εναντίον της αριστοκρατίας του χρήματος, με τη ρήξη του βιομηχανικού κεφαλαίου με το προλεταριάτο και τη μικροαστική τάξη και την οργάνωση ενός αστικού κράτους, το οποίο συμπεριλαμβάνει και την ανατραπείσα αριστοκρατία του χρήματος, υποταγμένη πια στο νέο ενδοαστικό συσχετισμό.

Η επανάσταση του Φλεβάρη μέσα από την κίνηση της, αφαίρεσε από την αριστοκρατία του χρήματος την αποκλειστικότητα της πολιτικής εξουσίας, την έπαψε από το να είναι η αποκλειστικά ηγεμονική και κυβερνώσα μερίδα αλλά δεν της αφαίρεσε τον πολιτικό της ρόλο.

Αν και το βιομηχανικό κεφάλαιο έχει ως άμεσο μερικό του συμφέρον,ως διακριτή μερίδα της αστικής τάξης, μια διαφορετική οικονομική πολιτική που θα συγκρούονταν με τη χρηματική αριστοκρατία, δεν έχει το πολιτικό βάρος για να επιβάλλει μια τέτοια πολιτική.

Δεν έχει όμως αυτό το πολιτικό βάρος, δηλαδή δεν είναι η ηγεμονική μερίδα γιατί η προάσπιση του μερικού συμφέροντος του βιομηχανικού κεφαλαίου και η συνακόλουθη ρήξη του με τη χρηματική αριστοκρατία θα είχε ως αποτέλεσμα να συγκροτηθεί ξανά η πρόσκαιρη συμμαχία του Φλεβάρη με το προλεταριάτο και άρα να απειληθεί το αστικό συμφέρον στο σύνολο του. Μπροστά σε αυτό το ενδεχόμενο υποτάσσει το μερικό του συμφέρον στο γενικό συμφέρον της τάξης και περιορίζεται στο να κυβερνά και όχι να ηγεμονεύει.

Ο Μαρξ εξηγεί μέσα από τον πολιτικό και οικονομικό ρόλο της αριστοκρατίας του χρήματος αυτή την *“αποτυχία”* της επανάστασης του Φλεβάρη, αναδεικνύοντας και το όριο της, ως επανάστασης που άλλαξε τη μορφή του αστικού κράτους, μέσα από την αναδιάταξη των ενδοαστικών συσχετισμών. Το όριο αυτό υλικοποιείται στις ασκούμενες κρατικές πολιτικές, στα πρόσωπα που στελεγχώνουν τον κρατικό μηχανισμό, με άλλα λόγια στην λειτουργική υλικότητα του αστικού κράτους.

Πολιτικά *“η αριστοκρατία του χρήματος αποτελεί η ίδια ένα βαρυσήμαντο μέρος του βασιλικού συνασπισμού, που η κοινή κυβερνητική του εξουσία ονομάζεται δημοκρατία”*(Μαρξ 2012,1:130)

Αυτός ο πολιτικός ρόλος της δεν είναι όμως γαλλική ιδιαιτερότητα, αλλά χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής αφού *“γενικά η συνένωση της μεγάλης γαιοκτησίας με τους υψηλούς χρηματικούς κύκλους αποτελεί ένα όμαλο γεγονός”*(Μαρξ,ο.π.:130).

Οικονομικά η αριστοκρατία του χρήματος έχει βαρύνουσα σημασία στον αστικό συνασπισμό, γιατί *“η Γαλλία, ο όγκος της εθνικής παραγωγής βρίσκεται σε δυσανάλογα χαμηλότερο επίπεδο από το μέγεθος του εθνικού χρέους, όπου τα κρατικά ομόλογα αποτελούν το πιο σημαντικό αντικείμενο κερδοσκοπίας και το χρηματιστήριο την κύρια αγορά για την τοποθέτηση κεφαλαίων”*(Μαρξ,ο.π.:130) Μια οικονομική πραγματικότητα δηλαδή που προκρίνει την αξιοποίηση του κεφαλαίου μέσα από μη παραγωγικές επενδύσεις, άρα η πραγμάτωση της υπεραξίας ως κέρδος εξαρτάται πιο πολύ από την αριστοκρατία του χρήματος παρά από το βιομηχανικό κεφάλαιο.

Μπορούμε εδώ να επισημάνουμε πως το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο ειδικά στον καπιταλισμό του 21ο αιώνα, αλλά και το 19ο αιώνα, ενοποιεί τους επιμέρους κλάδους παραγωγής και την παραγόμενη υπεραξία στη σφαίρα της συνολικής αναπαραγωγής, συνεπώς ενοποιεί και τα κεφάλαια, άρα διαμεσολαβεί τη συγκρότηση της αστικής τάξης στην άμεση οικονομική βαθμίδα, στη λεγόμενη βάση. Δίχως τράπεζες δεν μπορεί να υπάρξει αναπαραγωγή του κεφαλαίου, επομένως το μερικό συμφέρον της αριστοκρατίας του χρήματος εγγυάται το συνολικό συμφέρον της αστικής τάξης.

Ο Μαρξ συσχετίζει το κράτος και τους ενδοαστικούς συσχετισμούς που εσωτερικεύει, με τον τρόπο παραγωγής και καταδεικνύει τους υλικούς περιορισμούς που συγκροτούν το μπλοκ εξουσίας και παράγουν την ηγεμονική του μερίδα, η οποία εξασφαλίζει την αναπαραγωγή της κοινωνικής σχέσης εκμετάλλευσης το αστικό συμφέρον συνολικά, εξειδικεύοντας τη μέσα από τις κρατικές πολιτικές, τη δημοσιονομική πολιτική, τη φορολογία κτλ, δηλαδή μέσα από την υλικότητα των κρατικών μηχανισμών. Η αλλαγή στη μορφή του αστικού κράτους, ως πολιτική μορφή της ενδοαστικής ισορροπίας, αφήνει άθικτο το περιεχόμενο του και είναι ουσιαστικά η επανοργάνωση των συστατικών του μερών και δομών.

5.2.4: το κράτος και η αγροτική τάξη

Το κράτος του Ιούλη 1830 ήταν η κρατική μορφή της κυριαρχίας της αριστοκρατίας του χρήματος, από την οποία είχαν αποκλειστεί οι υπόλοιπες μερίδες της αστικής τάξης, η μικροαστική και αγροτική τάξη. *“Η μικροαστική τάξη σε όλες τις διαβαθμίσεις της, όπως και η αγροτική τάξη είχαν αποκλειστεί ολότελα από την πολιτική εξουσία”, όπως και “οι ιδεολογικοί εκπρόσωποι και τα φερέφωνα των πιο πάνω τάξεων, οι σοφοί, οι δικηγόροι, οι γιατροί τους κτλ, με μια λέξη: οι αξίες τους”* (Μαρξ 2012,1:35-36)

Η επανάσταση του Φλεβάρη ως διαταξική κοινωνική συμμαχία ενοποίησε όλες τις υπόλοιπες τάξεις υπο την ηγεμονία της αστικής αντιπολίτευσης εναντίον της αριστοκρατίας του χρήματος.

Η εύθραυστη αυτή κοινωνική συμμαχία στερέωσε μια μορφή αστικού κράτους, που λειτουργούσε μεν ως συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης, ενοποιώντας πολιτικά την αστική τάξη, αδυνατούσε όμως δε, να εμφανιστεί ως εκπρόσωπος των υπόλοιπων κυριαρχούμενων τάξεων και άρα να υποτάξει (και να αναπαράξει) τα συμφέροντα τους στο αστικό συμφέρον ιδωμένο ως γενικό.

Αυτή η διαρκής διάψευση προσδοκιών της αγροτικής τάξης, από την αστική δημοκρατία ως κράτος της αστικής τάξης *“που το σύνολο της κυβερνά στο όνομα του λαού”* (Μαρξ 2012, 2:25) μέσω της φορολογίας και των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους που αναδείκνυαν το αληθινό περιεχόμενο του κράτους, συνέβαλε στην παθητική υποστήριξη της αγροτικής τάξης (μιας μεγάλης μερίδας της) στο Λουδοβίκο Βοναπάρτη και στο πραξικόπημα του που εγκαθίδρυσε μια άλλη μορφή κράτους.

Στην αντιδραστική αυτή μετατόπιση των αγροτών εναντίον της δημοκρατίας και του προλεταριάτου, βαρύνουσα σημασία είχε, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια, η συντριβή της προλεταριακής εξέγερσης του Ιούνη 1848 η οποία κατέδειξε το πρακτικό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας, στερώντας από τις μικραστικές τάξεις ένα εν δυνάμει συλλογικό ηγεμόνα-σύμμαχο.

Η επανάσταση του Φλεβάρη έφερε στο προσκήνιο τις μη προλεταριακές κοινωνικές τάξεις, τους *“αγρότες και μικροαστούς, που είχαν ορμήσει όλοι με μιας στην πολιτική σκηνή, όταν γκρεμίστηκαν οι φραγμοί της ιουλιανής μοναρχίας”* (Μαρξ 2012,1: 24) υποτάσσοντας τους στο αστικό συμφέρον, χρησιμοποιώντας τους ως κοινωνικό στήριγμα της αστικής δημοκρατίας και ως ανάχωμα απέναντι στο προλεταριάτο.

Με την καθιέρωση του γενικού εκλογικού δικαιώματος από το κράτος της επανάστασης του Φλεβάρη *“οι ονομαστικοί ιδιοκτήτες που αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία των Γάλλων, οι αγρότες, έγιναν διαιτητές της τύχης της Γαλλίας”* (Μαρξ 2012, 1: 45).

Το δημοκρατικό αστικό κράτος έπρεπε να επιλύσει την εσωτερική του αντίφαση που συμπυκνωνόταν στο να είναι το κράτος της αστικής τάξης από τη μια μεριά που προσπαθεί να ενοποιήσει τις αντιμαχόμενες μερίδες της και να εμφανίζεται ως ο αντιπρόσωπος των μικροαστών και αγροτών που αποτελούσαν κοινωνικό του στήριγμα από την άλλη, τα συμφέροντα των οποίων όμως έπρεπε να θυσιάσει προς όφελους του κυρίαρχου αστικού συμφέροντος. Για τη μαρξική θεωρία, αυτή η αντίφαση και οι τρόποι επίλυσής της, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται η αναπαραγωγή του αστικού συμφέροντος παράγουν τις μορφές του κράτους, αλλά και τους όρους της πολιτικής κρίσης.

Το αστικό κράτος άρχισε να διαψεύδει τις προσδοκίες και αυταπάτες της αγροτικής τάξης και ένα πεδίο διάψευσης ήταν η φορολογική του πολιτική. Εδώ σημειώνουμε πως η φορολογική πολιτική

είναι ένα πεδίο εγγραφής των συσχετισμών στο εσωτερικό του κράτους και ένα εργαλείο για την αναδιανομή της συνολικής παραγόμενης υπεραξίας, δηλαδή σε τελευταία ανάλυση ένα μέσο αναπαραγωγής του κοινωνικού-ταξικού διαχωρισμού. Έτσι στο δίλημμα “ποιον να φορολογήσουν; τους λύκους του χρηματιστηρίου, τους βασιλιάδες της τράπεζας, τους πιστωτές του κράτους, τους εισοδηματίες, τους βιομηχάνους;” και με δεδομένο πως “αυτό δεν ήταν καθόλου ένα μέσο για να κερδίσει η δημοκρατία την εύνοια της αστικής τάξης” η φορολογική πολιτική βρήκε το θύμα της: “ποιος θυσιάστηκε στην αστική πίστη; Ο Jacques le bonhomme, ο αγρότης” (Μαρξ 2012,1:54).

Η φορολογική αφαίμαξη της αγροτικής τάξης από την αστική δημοκρατία, αφαίμαξη που καθιστά αβάσταχτους τους υλικούς όρους αναπαραγωγής της ως οικονομική τάξη, έχει ως αποτέλεσμα, οι αγρότες να γεμίσουν με μίσος για τη δημοκρατία και το προλεταριάτο: “Ενώ η επανάσταση του 1789 άρχισε με την αποτίναξη των φεουδαρχικών βαρών από τους αγρότες, η επανάσταση του 1848, για να μη βάλει σε κίνδυνο το κεφάλαιο και για να εξασφαλίσει τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού του, εμφανίστηκε στον αγροτικό πληθυσμό με την επιβολή ενός νέου φόρου. [...] Η προσωρινή κυβέρνηση επέβαλε ένα πρόσθετο φόρο από 45 λεπτά σε κάθε φράγκο πάνω στους τέσσερις άμεσους φόρους [...] ο φόρος αυτός χτύπησε πριν απ’ όλα την αγροτική τάξη, δηλαδή την πλειοψηφία του γαλλικού λαού. Οι αγρότες έπρεπε να πληρώσουν τα έξοδα της επανάστασης του Φλεβάρη, και σ’ αυτούς η αντεπανάσταση βρήκε το κυριότερο υλικό της. Ο φόρος των 45 λεπτών ήταν για τον Γάλλο αγρότη ζήτημα ζωής ή θανάτου, και ο αγρότης το μετέτρεψε σε ζήτημα ζωής ή θανάτου για τη δημοκρατία. Από τη στιγμή αυτή η δημοκρατία για τον Γάλλο αγρότη ήταν ο φόρος των 45 λεπτών και στο παρισινό προλεταριάτο έβλεπε ο αγρότης τον άσωτο που καλοπερνούσε με δικά του έξοδα” (Μαρξ 2012, 1: 54-55).

Αυτό το μίσος, το οποίο συγκροτείται ως ιδεολογία είναι απόρροια καταρχήν των δομικών αδυναμιών της αγροτικής τάξης που εδράζονται στους υλικούς όρους αναπαραγωγής της, ως ενδιάμεσης κοινωνικής τάξης. Αυτές όμως οι δομικές αδυναμίες δεν παράγουν αυτόματα την αντικοινοβουλευτική ιδεολογία των αγροτών, αλλά διαμεσολαβούνται από ιδεολογικούς και πολιτικούς παράγοντες που με τη σειρά τους είναι απόρροια της κυριαρχίας των ιδεολογικών κρατικών μηχανισμών στην ύπαιθρο, του παπά και του δασκάλου, πλάι στην κυριαρχία του σκληρού πυρήνα του κράτους, τον εφοριακό και το χωροφύλακα. Ταυτόχρονα η αντιδραστική μετατόπιση των αγροτών είναι το αποτέλεσμα της ταξικής συγκυρίας, δηλαδή του εκμηδενισμού του πολιτικού ρόλου του προλεταριάτου ως εναλλακτικού κοινωνικού σύμμαχου των αγροτών. Μέσα από τη συνάρθρωση υλικών, ιδεολογικών και πολιτικών παραγόντων, η αγροτική τάξη μεταπηδά στο στρατόπεδο της αντεπανάστασης, μετατρέπόμενη στο κοινωνικό στήριγμα και την προϋπόθεση της μετάβασης σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης.

Οι αγρότες για το Μαρξ, αποτελούν κοινωνική τάξη αντικειμενικά γιατί “ζουν σε οικονομικές συνθήκες που τις ξεχωρίζουν μεταξύ τους και αντιπαράθετουν τον τρόπο ζωής τους, τα συμφέροντα

και την κουλτούρα τους στα αντίστοιχα των υπόλοιπων κοινωνικών τάξεων”. Δεν αποτελούν όμως τάξη με την πολιτική έννοια του όρου γιατί την υλική τους αναπαραγωγή χαρακτηρίζει μόνο “η τοπική συνάφεια και η ομοιότητα των συμφερόντων τους που δε δημιουργεί κανένα σύνδεσμο και καμιά πολιτική οργάνωση, δεν αποτελούν τάξη (...) για αυτό είναι ανίκανοι να επιβάλλουν εξ ονόματος τους τα ταξικά τους συμφέροντα(...) δεν μπορούν να αντιπροσωπεύουν τον εαυτό του, πρέπει να αντιπροσωπεύονται από άλλους. Ο αντιπρόσωπος τους πρέπει ταυτόχρονα να παρουσιάζεται σαν κύριος τους, σαν μια εξουσία πάνω από αυτούς, σαν μια απεριόριστη κυβερνητική δύναμη που τους προστατεύει από τις άλλες τάξεις (...) Η πολιτική επιρροή των μικρών αγροτών βρίσκει συνεπώς την τελευταία της έκφραση, στην υποταγή της ίδια της κοινωνίας στην εκτελεστική εξουσία”(Μαρξ 2012, 2:144).

Εδώ υποστηρίζουμε πως διατυπώνεται μια κεντρική θέση της μαρξικής θεωρίας για το κράτος και τις κοινωνικές τάξεις η οποία αφορά στη μαρξική διάκριση σε *τάξη καθεαυτήν και διεαυτήν*. (Μαρξ 1847). Η αντικειμενική υλική ύπαρξη μιας τάξης δεν ταυτίζεται με την πολιτική της συγκρότηση. Στη μαρξική θεωρία, οι τάξεις πραγματώνονται πολιτικά, μέσα από τη μεταξύ τους πάλη και στο πλαίσιο του κράτους. Η αγροτική και ευρύτερα η μικροαστική τάξη αν και υλικά στα άμεσο πεδίο της αναπαραγωγής σχηματίζουν διακριτό ταξικό σύνολο, ο τρόπος της υλικής τους αναπαραγωγής, η ιδεολογική και πολιτική τους διαμεσολάβηση στη διευρυμένη αναπαραγωγή, τους εμποδίζει από το να συγκροτηθούν ως αυτοτελή τάξη (ως πολιτικό υποκείμενο). Η πολιτική τους ανύψωση γίνεται μόνο με όρους υπαγωγής τους στην αστική τάξη, ως απολλοτριωμένες πολιτικά τάξεις μέσω του αστικού κράτους.

Η αγροτική τάξη και γενικότερο η μικροαστική τάξη αποτέλεσε στήριγμα της αστικής τάξης κατά του προλεταριάτου μέσα από τη θέση της ως ιδιοκτήτρια τάξη στην απλή αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Ακόμα και αν υλικά καταστρέφεται από την υποταγή της στο κεφάλαιο, η πραγματικότητα αυτή διαμεσολαβείται από την ιδεολογία της, η οποία αποτελεί την αφηρημένη έκφραση των πρακτικών υποταγής γενεών στο κράτος και της προσδοκίας για μια πιθανότητα αναπαραγωγής μέσα στα πλαίσια ενός κράτους, ανεξάρτητου από την αστική τάξη.

Η απουσία αυτοτελούς πολιτικής έκφρασης της αγροτικής τάξης επιτρέπει ακριβώς στο αστικό κράτος έκτακτης ανάγκης να εμφανιστεί ως ο πατερναλιστικός της αντιπρόσωπος και στην κυρίαρχη ιδεολογία να εγκολπώσει την ιδεολογία των αγροτών ως υποσύνολο της. Η ιδεολογία του βοναπαρτίστικου καθεστώτος ως μορφής κράτους έκτακτης ανάγκης (Πουλαντζάς 2006: 63 κ.ε.), ακριβώς επειδή αποτελεί μορφή κράτους με κύριο χαρακτηριστικό του τη σχετική αυτονομία μπορεί να εκφράσει ιδεολογικά τις αυταπάτες των αγροτών, να τις εντάξει στην αστική αφήγηση ως προϋπόθεση της αυτονομίας του.

Ο συντηρητικός αντικαπιταλισμός της αγροτικής τάξης, απόρροια του φόβου της προλεταριοποίησης τους, η λατρεία του κράτους-αφέντη αποτελούν ιδεολογικές πυκνώσεις-

διαμεσολαβήσεις του περιεχομένου της ως ενδιάμεσης τάξης, δομικά ανίκανης να αναπαραχθεί αυτόνομα στο πολιτικό πεδίο. Μέσα από την ταύτιση με την κρατική ιδεολογία, η αγροτική τάξη μετατρέπεται σε φορέα της παθητικής και ενεργητικής στήριξης της αντεπανάστασης. Η μορφή του κράτους που οργανώνει ιδεολογικά και πολιτικά τους αγρότες και αντανακλά τις ανταπάτες για τη διατήρηση ενός εξιδανικευμένου παρελθόντος, είναι η αποκρυστάλλωση του αντιδραστικού χαρακτήρα της ως τάξης, “η σύγχρονη Βανδέα του” (Μαρξ, 2012, 2:145).

Η μαρξική ανάλυση για την αγροτική τάξη και τη συσχέτιση της κίνησης της με τις μορφές του κράτους, προσφέρει μια πρώτη τυπολογία της μετάβασης σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης. Το ΚΕΑ με την ιστορική μορφή του βοναπαρτιστικού καθεστώτος, αναδύεται μέσα από τη σύγκρουση κοινοβουλευτικής-εκτελεστικής εξουσίας (της καθαρής έκφρασης του κράτους), προϋποθέτει την αντικαπιταλιστική-αντικοινοβουλευτική στάση των μικροαστών, την οποία εγκολπώνει μέσα από τις ιδεολογικές και πολιτικές του λειτουργίες. Το ΚΕΑ εμφανίζεται ως ανεξάρτητο κράτος, επειδή υπηρετεί τα γενικά πολιτικά συμφέροντα της αστικής τάξης, έχοντας ως κοινωνικά στηρίγματα τις μικροαστικές τάξεις, των οποίων τη διευρυμένη κοινωνική αναπαραγωγή εντάσσει στην αστική κυριαρχία.

Ουσιαστικά η κίνηση των τάξεων, στο κοινωνικό πεδίο, αποτελεί την προϋπόθεση για την πολιτική της αποκρυστάλλωση σε μια νέα μορφή κράτους, η οποία κατορθώνει και να ενοποιήσει πολιτικά την αστική τάξη και να αρθρωθεί ως ο αντιπρόσωπος των κυριαρχούμενων τάξεων, δηλαδή να αποτελέσει την αστική έκφραση του έθνους.

5.2.5: το κράτος και η μικροαστική τάξη

Η σχέση της μικροαστικής τάξης της πόλης, με τις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις και η εγγραφή της κίνησής της στο κράτος, εμφανίζει σε ένα βαθμό ομοιότητες με εκείνη της αγροτικής τάξης.

Η ομοιότητα προκύπτει από το χαρακτήρα της μικροαστικής τάξης ως ενδιάμεσης τάξης που τείνει να ετεροπροσδιορίζεται πολιτικά ανάλογα με τη συγκυρία από τις δύο κύριες τάξεις του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Την ίδια στιγμή το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο της μικροαστικής τάξης, η ύπαρξη διανοούμενων στους κόλπους της, η στελέχωση από μέλη της λειτουργιών του κρατικού μηχανισμού, τη διαφοροποιούν σημαντικά από την αγροτική τάξη, αντανακλώντας την αντίθεση πόλης-υπαίθρου ως διακριτά πεδία κοινωνικής αναπαραγωγής.

Είναι γεγονός πως στη μαρξική θεωρία δεν υπάρχει συστηματική θεωρητική επεξεργασία του περιεχομένου της μικροαστικής τάξης (Labica 1986:639) αν και ορθά έχει επισημανθεί πως “ο ταξικός χαρακτηρισμός της μικροαστικής τάξης είναι πραγματικά η λυδία λίθος της μαρξιστικής θεωρίας για τις κοινωνικές τάξεις”. (Πουλαντζάς 2006: 259)

Χωρίς να παραβλέπουμε αυτές τις διαπιστώσεις, θα μελετήσουμε τη στάση των μικροαστών, όπως αποτυπώνεται στα *πολιτικά γραπτά*, εξάγοντας θεωρητικά συμπεράσματα.

Η μικροαστική τάξη, όπως και η αγροτική συνασπίζεται στη συμμαχία της επανάστασης του Φλεβάρη, με στόχο τη συμμετοχή της στην νομή της κρατικής εξουσίας που θα προέλθει από αυτή. Αντίστοιχα η νεοσύστατη αστική δημοκρατία, αν και ενοποιεί τις επιμέρους αστικές μερίδες, δεν μπορεί να εμφανιστεί ως εκπρόσωπος της μικροαστικής τάξης και μέσω της φορολογίας και ευρύτερα της οικονομικής πολιτικής υποτάσσει το μικροαστικό συμφέρον στο αστικό.

Το αστικό κράτος, θέλοντας να δώσει άμεσα διαπιστευτήρια στην αριστοκρατία του χρήματος και τους πιστωτές του, μια απτή ένδειξη του περιεχομένου του ως κράτος της αστικής τάξης, *“πλήρωσε τους πιστωτές του κράτους τους τόκους των χρεογράφων”* με συνέπεια να πτωχεύσουν οι μικροαστοί, των οποίων δήμευσε τις καταθέσεις μετατρέποντας τες *“σε ανεξόφλητο κρατικό χρέος. Αυτό ερέθισε ενάντια στη δημοκρατία το μικροαστό, που έτσι είτε αλλιώς βρισκόταν σε δυσχερή θέση. Παίρνοντας αντί τα βιβλιάρια των καταθέσεων του ταμειευτηρίου κρατικά χρεόγραφα, αναγκάστηκε να πάει να τα πουλήσει στο χρηματιστήριο και να παραδοθεί έτσι άμεσα στα χέρια των τοκογλόφων του χρηματιστηρίου που ενάντια τους είχε κάνει την επανάσταση του Φλεβάρη”* (Μαρξ 2012,1:52-53).

Επισημαίνουμε εδώ πως η κρατική-πολιτική υπεράσπιση των δικαιωμάτων του κεφαλαίου, μια βασική λειτουργία του αστικού κράτους υλικοποιείται μέσα από πολιτικές αποφάσεις που παραχωρούν ζωτικό χώρο σε δομές-πεδία αδιαμεσολάβητης δράσης του κεφαλαίου, όπως το χρηματιστήριο.

Το κράτος ως ενσαρκωμένη εξουσία αναπαράγει την αστική κυριαρχία, επιτρέποντας σε θεσμούς που δε δεσμεύονται από την τυπική ισότητα, ή την λαϊκή νομιμοποίηση, να πραγματοποιήσουν απευθείας μια αναδιανομή του πλούτου, να συντρίψουν υλικά τμήματα της μικροαστικής τάξης, παρουσιάζοντας αποπολιτικοποιημένα αυτή την πολιτική ως συνέπεια των οικονομικών νόμων.

Την ίδια στιγμή η φορολογική πολιτική είναι επίσης ένα κύριο πεδίο εγγραφής των ταξικών συσχετισμών και ένα μέσο αναπαραγωγής τους. Η μη επιβολή της προοδευτικής φορολογίας που η εφαρμογή της δεν αντίκειται στις αστικές σχέσεις παραγωγής που υλικοποιεί το αστικό κράτος και που είναι *“το μοναδικό μέσο για να προσδέσουν τα μεσαία στρώματα της αστικής κοινωνίας στην καθώς πρέπει δημοκρατία”* (Μαρξ, 2012, 1:79) είναι μια ένδειξη της ταξικότητας του κράτους και της αδυναμίας του να εμφανιστεί ως εκπρόσωπος των μικροαστικών τάξεων, άρα μια πιθανή αιτία της πολιτικής κρίσης.

Το κράτος διέψευσε με αυτόν τον τρόπο τις μικροαστικές αυταπάτες, θεμελιωμένες στην απατηλή όψη της ισότητας των πολιτών στην πίστη στην αστική νομιμότητα ως ορθολογικότητα και στο κράτος ως ταξική ουδετερότητα, αυταπάτες που αποτελούν συστατικό στοιχείο της μικροαστικής ιδεολογίας. *“Λόγω της οικονομικής απομόνωσής της (που προκαλεί επίσης και το “μικροαστικό*

ατομικισμό”) και λόγω της οικονομικής συγγένειας και συνάμα αντίθεσης προς την αστική τάξη και το προλεταριάτο, η μικροαστική τάξη πιστεύει στη φενάκη του υπερταξικού ουδέτερου κράτους. Προσμένει ότι το ουδέτερο κράτος θα της φέρει το εξ ουρανού μάννα, δηλαδή ότι θα βάλει τέλος στην κατάντια της” (Πουλαντζάς 2006: 264-265).

Η διάψευση αυτή, η επώδυνη συνειδητοποίηση του αληθινού περιεχομένου της αστικής δημοκρατίας, η αντίφαση ανάμεσα στον ιδεατό πολίτη και τον πραγματικό-ταξικό άνθρωπο, παράγει και τη μικροαστική κριτική στην αστική δημοκρατία, όταν αυτή αδυνατεί να συμπεριλάβει με θετικό τρόπο στη διαδικασία αναπαραγωγής της, τη μικροαστική τάξη.

Όπως και στην περίπτωση της αγροτικής τάξης, έτσι και οι μικροαστοί διαμεσολαβούν την οργή τους μέσα από την ιδεολογία τους, που αποτελεί υποσύνολο της κυρίαρχης ιδεολογίας, συνεπώς μεταθέτουν αυτή την οργή στο προλεταριάτο.

Η υλική βάση αυτής της μετάθεσης δεν είναι παρά η υπαρκτή αντίθεση προλεταριάτου ως μη ιδιοκτήτη και της μικροαστικής τάξης ως τάξης που θεμελιώνεται στην ατομική ιδιοκτησία.

Οι μικροαστοί προσβλέπουν πως μια υποβάθμιση του προλεταριάτου, θα διασώσει τους ίδιους, όχι ως τάξη, αλλά ως μεμονωμένα μέλη της τάξης τους, εξασφαλίζοντας τους, προνομιακότερους όρους αναπαραγωγής λόγω της έντασης της εκμετάλλευσης, αλλά και πως μέσω της ταύτισης με την άρχουσα τάξη, θα αποσπάσουν κάτι από την αίγλη του ισχυρού.

Έτσι “ όλη η δυσφορία, όλη η κακοκεφιά των μικροαστών στράφηκε ταυτόχρονα ενάντια σε αυτά τα εθνικά εργαστήρια που έγιναν ο κοινός στόχος. (...) λογάριασαν τα ποσά που καταβρόχθιζαν οι λωποδύτες προλετάριοι, ενώ η δική τους κατάσταση γινόταν μέρα με τη μέρα πιο ανυπόφορη (...) οι διαδηλώσεις των εργατών στους δρόμους του Παρισιού να που γυρευαν να βρουν την αιτία της αθλιότητά τους (...) και κανένας δε φανατίζεται περισσότερο ενάντια στις δήθεν μηχανορραφίες των κομμουνιστών από το μικροαστό που κρεμόταν δίχως ελπίδα σωτηρίας πάνω από το βάραθρο της χρεοκοπίας”. (Μαρξ 2012, 1:59)

Μπορούμε να υποστηρίξουμε πως **μια άλλη λειτουργία του αστικού κράτους** είναι η εγκόλπωση της δυσaréσκειας των μικροαστών απέναντι στο κεφάλαιο στο πλαίσιο της κυρίαρχης ιδεολογίας και η νοσηματοδότηση της ως μίσος απέναντι στο προλεταριάτο.

Το κράτος οργανώνει μέσω των ιδεολογικών του μηχανισμών (Αλτουσέρ 1977), ανορθολογικές αφηγήσεις και ερμηνείες που πραγματώνουν με τρόπο επωφελή για το κεφάλαιο έναν εμφύλιο πόλεμο, ανάμεσα στις κυριαρχούμενες τάξεις.

Μάλιστα αυτή η σύγκρουση είναι η μορφή και το προαπαιτούμενο της κοινωνικής συμμαχίας μικροαστικής και αστικής τάξης, μια διαρκής εμπέδωση της αστικής ηγεμονίας στο ιδεολογικό πεδίο.

Η συμμαχία των μικροαστών με την αστική τάξη και γενικότερα η συμμαχία των μεσαίων στρωμάτων ενάντια στο προλεταριάτο, αφενός απηχεί την αστική ηγεμονία, αφετέρου σε

συνδυασμό με τις κρατικές πολιτικές που δυσχεραίνουν τους υλικούς όρους ύπαρξης των μικροαστών, έχει ως αποτέλεσμα την εκμηδένιση της πολιτικής επιρροής τους στο κράτος, *“γιατί η μικροαστική τάξη μπορεί τόσο καιρό μονάχα να κρατήσει μια επαναστατική στάση απέναντι στην αστική τάξη, όσο στέκεται πίσω της το προλεταριάτο.* (Μαρξ 2012, 1:69).

Για τη μαρξική θεωρία του κράτους υπάρχει ένα υλικό-ταξικό φράγμα που χωρίζει τη μικροαστική τάξη με το προλεταριάτο, φράγμα που θα το ορίσουμε ως κατώτατο όριο.

Μέσω της πολιτικής και ιδεολογικής ταύτισης της με την αστική τάξη, που πραγματώνεται μέσω του κράτους, αυτό το όριο γιγαντώνεται και συσκοτίζει το φράγμα που χωρίζει τη μικροαστική τάξη από την αστική, το ανώτατο ταξικό όριο.

Η ταξική πόλωση και η ιδεολογική και πολιτική της νοσηματοδότηση και εγγραφή στη συνείδηση της μικροαστικής τάξης έχει ως συνέπεια, η μικροαστική τάξη να ταυτίζεται με την αστική τάξη, εξιδανικεύοντας τον εαυτό της ως τάξη-ιδιοκτήτης.

Η μικροαστική τάξη προσλαμβάνει έτσι αδιαφοροποίητα τη συγκολλητική της ουσία με την αστική τάξη, την ιδιοκτησία, εμμένοντας σε μια αφηρημένη κατανόηση της ίδιας ως τάξης. Διαλύεται στη χοάνη της κοινωνικής συμμαχίας των ιδιοκτητριών τάξεων και δεν αντιλαμβάνεται τη διαφορά ανάμεσα στο -απατηλό και υπό προϋποθέσεις-δικαίωμα της ιδιοκτησίας της και στο πραγματικό περιεχόμενο της ιδιοκτησίας της αστικής τάξης.

Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο η αστική τάξη ενσωματώνει υπό την ηγεμονία της τη μικροαστική τάξη, προβάλλοντας στο πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο ως ενότητα των αστικών συμφερόντων τη διαφορά της μικροαστικής τάξης από το προλεταριάτο.

“Η ονομαστική τους ιδιοκτησία (σσ των μικροαστών) είχε αφεθεί απείραχτη, τόσο καιρό, όσο χρειαζόταν για να τους οδηγήσουν στο πεδίο της μάχης, εν ονόματι της ιδιοκτησίας. Τώρα που είχε ξεκαθαριστεί ο μεγάλος λογαριασμός με το προλεταριάτο, μπορούσε να ξεκαθαριστεί και ο μικρός με τον μπακάλη(...) παραδίδοντας τους μικροαστούς οφειλέτες στο έλεος των αστών πιστωτών” (Μαρξ, 2012, 1:74-75)

Μόλις πραγματοποιείται η συμμαχία των ιδιοκτητών ενάντια στους ακτήμονες (μια ιδεολογική και πολιτική συμμαχία) τότε η ενότητα διαρρηγνύεται με την απορρόφηση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας των μικροαστών από το κεφάλαιο: *“ το μαγαζί ανασκουμπώθηκε και βάδισε ενάντια στο οδόφραγμα για να αποκαταστήσει την κυκλοφορία που οδηγεί από το δρόμο στο μαγαζί. Πίσω από το οδόφραγμα στεκόταν οι πελάτες και οι οφειλέτες, μπρος του όμως οι πιστωτές”* (Μαρξ, ο.π.:73)

Ισχυριζόμαστε πως η μικροαστική τάξη συμμαχεί με την αστική τάξη, ακόμα και αν αυτό οδηγεί στην υλική συντριβή τμημάτων της και στην πολιτική της υποδούλωση για τους ακόλουθους λόγους.

Πρώτον, επειδή λόγω και των υλικών όρων αναπαραγωγής της (εσωτερικός κατακερματισμός και διαφοροποιήσεις) δεν αποτελεί συγκροτημένη τάξη με συνείδηση των κοινών της συμφερόντων ούτε στο επίπεδο της βάσης, προϋπόθεση για την ανύψωση της σε πολιτική τάξη.

Συνεπώς δεν υπάρχει για τη μικροαστική τάξη (προφανώς και για την αγροτική) “ο οικονομικό-συνεταιριστικός βαθμός(...) η στιγμή εκείνη όπου πετυχαίνεται η συνείδηση της αλληλεγγύης συμφερόντων ανάμεσα σε όλα τα μέλη της κοινωνικής ομάδας(...)ακόμα μόνο στο οικονομικό πεδίο”. (Γκράμσι χχ:85-86)

Δεύτερον, επειδή η ταξική οριοθέτηση (κατώτατο όριο) της μικροαστικής τάξης από το προλεταριάτο είναι μια απτή καθημερινότητα σε συνθήκες ομαλής αναπαραγωγής που παράγει τη συνείδηση της, ενώ το ανώτατο όριο υλικοποιείται κυρίως σε συνθήκες οικονομικής κρίσης.

Τρίτον, η κυριαρχία της αστικής ιδεολογίας και η αναπαραγωγή της μέσω των πρακτικών αναπαραγωγής και μέσω του κράτους, οικοδομεί μια φυσικοποίηση της κοινωνικής πραγματικότητας και παράγει τα μικροαστικά ιδεολογήματα του ουδέτερου κράτους και τη συνακόλουθη λατρεία του.

Τέταρτον, η εναλλακτική της συμμαχίας της μικροαστικής τάξης με το προλεταριάτο, εκτός από το ό,τι εμπεριέχει πολύ μεγαλύτερη πιθανότητα αποτυχίας, προϋποθέτει μία εργατική τάξη συγκροτημένη ως πολιτικό υποκείμενο και μια εμμένουσα κρίση ηγεμονίας.

Σε αυτή τη συμμαχία η μικροαστική τάξη μπορεί να συμμετάσχει μόνο ως αρνητικότητα, σε ρήξη δηλαδή με την ίδια την ταξική της ταυτότητα, κάτι που μπορεί να συμβεί μόνο σε μια ιδιαίτερη ταξική συγκυρία, αυτή της ανάδυσης του προλεταριάτου ως ηγεμονικής τάξης.

Σε αντίθεση με την αγροτική τάξη που η διάψευση των προσδοκιών της την οδήγησε σε μια αντιδημοκρατική συμπεριφορά και ιδεολογία, η μικροαστική τάξη εξέφρασε τη δυναμική της διάψευσης των προσδοκιών της, αρχικά εντός της αστικής δημοκρατίας μέσα από την καταγγελία των “κακών πλευρών της”.

Η μικροαστική τάξη θέλησε να βελτιώσει τους συσχετισμούς στο εσωτερικό του κράτους, να διαμαρτυρηθεί για τη μορφή και όχι για το περιεχόμενο του αστικού κράτους, εγκαλώντας το πολιτικό προσωπικό της αστικής τάξης στο όνομα του συντάγματος, αδυνατώντας να αντιληφθεί πως “το ζήτη το Σύνταγμα(...) δε σήμαινε παρά κάτω η επανάσταση” (Μαρξ 2012,1:116), αφού το σύνταγμα αποκρυστάλλωνε αυτόν ακριβώς τον αρνητικό για τους μικροαστούς συσχετισμό.

Η μικροαστική τάξη αποπειράθηκε μέσα από το πολιτικά της κόμματα, που απαξιωνόντουσαν συνεχώς στο Κοινοβούλιο να πραγματοποιήσει μια κοινοβουλευτική εξέγερση, με στόχο την υπεράσπιση της αστικής νομιμότητας, δηλαδή του ιδεατού περιεχομένου της αστικής δημοκρατίας.

Η εξέγερση ανέδειξε το όριο των πολιτικών αγώνων της μικροαστικής τάξης που μορφοποιούνται ως διαμαρτυρίες εντός της αστικής νομιμότητας, με στόχο να επαναφέρουν το πρακτικό-αληθινό

περιεχόμενο του κράτους ως κράτος της αστικής τάξης, στη μικροαστική ψευδαίσθηση του ανεξάρτητου κράτους,.

Η αποτυχημένη εξέγερση του Ιουνιού 1849, ένα χρόνο μετά τη συντριβή της προλεταριακής εξέγερσης, ήταν η πολιτική έκφραση της δυσαρέσκειας της μικροαστικής τάξης, η απτή απόδειξη του ορίου της δοσμένης μορφής του αστικού κράτους που αδυνατούσε να εμφανίσει το αστικό συμφέρον ως γενικό και να ενσωματώσει και κοινοβουλευτικά το μικροαστικό ταξικό συμφέρον μετατρέποντας έτσι την *“εθνοσυνέλευση σε μια επιτροπή δημόσιας σωτηρίας του κόμματος της τάξης”* (Μαρξ, ο.π.:118) δηλαδή σε εκφραστή των αποκλειστικών συμφερόντων της μεγαλοαστικής τάξης..

Συνοψίζοντας, η μικροαστική τάξη και η κίνησή της στο κράτος ως πεδίο εγγραφής των ταξικών αγώνων, ακολούθησε την εξής πορεία: σύμμαχος αρχικά της αστικής τάξης ενάντια στην αποκλειστική ηγεμονία της αριστοκρατίας του χρήματος και αποκρυστάλλωση αυτής της συμμαχίας στην αστική δημοκρατία. Συμμαχία με την αστική τάξη για τη συντριβή του προλεταριάτου ως φορέα δικαιωμάτων, στη συνέχεια η αστική δημοκρατία παύει να ενσωματώνει το μικροαστικό συμφέρον, μέσω των πολιτικών της και τελικά εξοβελισμός των μικροαστών από το κοινοβούλιο.

Το αστικό κράτος εγγράφει στην ίδια μορφή ακόμα τις αλλαγές στους κοινωνικούς συσχετισμούς, προετοιμάζοντας όμως τη μετάβασή του σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ) που θα μπορέσει και να ενοποιήσει τα αστικά συμφέροντα και να εμφανιστεί μέσω πολιτικών και ιδεολογικών διαμεσολαβήσεων ως εκπρόσωπος των μικροαστικών τάξεων, τη στιγμή που θα συντρίβει τμήματα τους για να τις υποτάξει υλικά στην αστική τάξη.

5.2.6: Κράτος και προλεταριάτο: Το πραγματικό περιεχόμενο-όριο της αστικής δημοκρατίας

Όπως και στη μικροαστική και αγροτική τάξη, έτσι και στο προλεταριάτο, η εγγραφή της κίνησής του στο πεδίο των ταξικών αγώνων και του κράτους, ακολουθεί την ίδια περιοδολόγηση.

Με τη διαφορά πως το προλεταριάτο βρίσκεται εξ αρχής σε αντίθεση με την αστική τάξη, αρχικά καλυπτόμενη και πολύ γρήγορα ρητή, και πως το προλεταριάτο δυνητικά αποτελεί τάξη με την πολιτική σημασία της έννοιας.

Το προλεταριάτο συμμετέχει στην ανατροπή του κράτους της αριστοκρατίας του χρήματος (Φλεβάρης 1848) έχοντας αυταπάτες για το περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας. Όμως η δυναμική του εμφάνιση στο προσκήνιο, το γεγονός πως αποτελούσε τη μόνη υπαρκτή κοινωνική

δύναμη στους δρόμους, του επέτρεψε αρχικά να επιβάλλει αφενός την ανακήρυξη της δημοκρατίας, αφετέρου η αστική δημοκρατία να περιστοιχισθεί από κοινωνικούς θεσμούς (Μαρξ, 2012,1:44-45)

Η βαρύνουσα σημασία του ρόλου του προλεταριάτου στην ανακήρυξη της αστικής δημοκρατίας ανέδειξε τον εν δυνάμει χαρακτήρα του ως πολιτικό υποκείμενο, ενεργοποίησε το πολιτικό ένστικτο της αστικής τάξης, συσπειρώνοντας τη ενάντια στον εχθρό, καταδεικνύοντας απτά την αντίθεση ανάμεσα στο ιδεατό και το αληθινό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας μέσα από τη σύγκρουση αστικής και εργατικής τάξης.

Για τη μαρξική θεωρία για το κράτος **αυτή η αντίθεση αποτελεί και το συγκροτησιακό όριο του αστικού κράτους**, καθώς η αστική δημοκρατία είναι για το προλεταριάτο *“το έδαφος του αγώνα για την επαναστατική του χειραφέτηση, σε καμία όμως περίπτωση αυτή η ίδια του η χειραφέτηση”* (Μαρξ,ο.π.:45).

Η περίοδος της συνύπαρξης προλεταριάτου και αστικής τάξης κρατά μόλις 4 μήνες και οι συνεχείς συγκρούσεις ιδεολογικού χαρακτήρα συνθλίβουν τις προλεταριακές αυταπάτες και αναδεικνύουν το όριο της (μη) πραγματοποίησης των προλεταριακών αξιώσεων. Έτσι ενώ οι εργάτες θεωρούσαν την αστική δημοκρατία και δικό τους κράτος, το πραγματικό της περιεχόμενο συγκροτησιακά δεν μπορούσε να τους περιλαμβάνει παρά μόνο ως εκμεταλλεζόμενη τάξη. Οι όποιες μεταρρυθμιστικές απόπειρες σκόνταφταν σε αυτό το όριο: *“Οργάνωση της εργασίας!Μα η μισθωτή εργασία δεν είναι παρά η σημερινή αστική οργάνωση της εργασίας. Χωρίς αυτή δεν υπάρχει ούτε κεφάλαιο, ούτε αστική τάξη, ούτε αστική κοινωνία”* (Μαρξ,ο.π.:47)

Η σύγκρουση ανάμεσα στις μεταρρυθμιστικές απαιτήσεις της εργατικής τάξης και στα συμφέροντα της αστικής τάξης, υπήρξε και το πλαίσιο συσπείρωσης των μεσαίων τάξεων από την αστική τάξη απέναντι στο προλεταριάτο.

Τελικώς το προλεταριάτο, αδυνατώντας να αναπαραχθεί ως ενότητα με την αστική τάξη, αποκρυσταλλώνεται ως αντίθεση και εξεγείρεται τον Ιούνιο του 1848 όπου και συντρίβεται από το αστικό κράτος. Η εκμηδένισή του ως τάξης με πολιτικά δικαιώματα, αφενός αντανakλά την πραγματικότητα των υλικών του όρων, αφετέρου αποτελεί *“το πραγματικό λίκνο της αστικής δημοκρατίας (...) και η αληθινή γνήσια και πεζή έκφραση της αδερφοσύνης (fraternite) είναι ο εμφύλιος πόλεμος στην πιο φοβερή του μορφή, ο πόλεμος ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο”* (Μαρξ, 2012, 1:63-65)

Η αντίθεση ανάμεσα στο πραγματικό και το ιδεατό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας, επιλύεται με την πολιτική υποταγή του προλεταριάτου στην αστική τάξη.

Εφεξής για τη μαρξική θεωρία για το κράτος, η αστική δημοκρατία είναι ο τόπος όπου το προλεταριάτο έχει απωλέσει τα δικαιώματά του ως πολιτική τάξη είναι *“το κράτος που ο*

ομολογημένος σκοπός του είναι να διαιωνίσει την κυριαρχία του κεφαλαίου, τη σκλαβιά της εργασίας (...) είναι η αστική δικτατορία” (Μαρξ,ο.π.:67).

Η ρητή ταξική αντίθεση που επικαλύπτεται στην αστική δημοκρατία αποκαλύπτεται στο γυμνό της περιεχόμενο. Για το Μαρξ, η αστική δημοκρατία ως μορφή κράτους της αστικής κυριαρχίας είναι *“η δημοκρατία που δεν αποτελεί επαναστατικό όπλο ενάντια στο καθεστώς, αλλά που αντίθετα αποτελεί το πολιτικό ξαναστέριωμα της αστικής κοινωνίας”* (Μαρξ,ο.π.:62)

Το αστικό κράτος ακόμα και στη δημοκρατική του μορφή είναι λοιπόν ο εγγυητής της αστικής κυριαρχίας και η αστική νομιμότητα είναι η υπεράσπιση του πολιτικού δικαιώματος της αστικής τάξης στην εκμετάλλευση.

Ο Μαρξ στα *πολιτικά γραπτά* συγκεκριμενοποιεί το όριο της αστικής δημοκρατίας που έχει καταδείξει από τα νεανικά έργα και θεωρεί πως η δημοκρατία ως αποκρυστάλλωση και όχι ως δυναμική κίνηση, αποτελεί την πληρέστερη μορφή της αστικής κυριαρχίας, αλλά και το πεδίο πολιτικοποίησης της πάλης των τάξεων.

Για τη μαρξική θεωρία για το κράτος, το αστικό κράτος δεν εκφράζει διαμεσολαβημένα το συμφέρον του προλεταριάτου, δεν το εγγράφει στο εσωτερικό του, δεν υπάρχει εκπροσώπηση του προλεταριάτου εντός των μηχανισμών και των θεσμών του κράτους ανεξάρτητα από τις μορφές του, σε αντίθεση με τα μεσαία στρώματα.

Μέσω του γενικού εκλογικού δικαιώματος, μπορεί το προλεταριάτο να εκπροσωπηθεί στο κοινοβούλιο, αλλά και πάλι αυτή η εκπροσώπηση οριοθετείται αφενός από τον περιορισμένο ρόλο του κοινοβουλίου, αφετέρου από τον αποκλεισμό του από τους βασικούς πυλώνες του αστικού κράτους και από τα ένοπλα σώματα επιβολής της αστικής εξουσίας, με άλλα λόγια από τους φορείς της πραγματικής εξουσίας¹⁴.

Η συντριβή του προλεταριάτου έχει όμως για το Μαρξ και μια παιδαγωγική λειτουργία όχι μόνο για το ίδιο, αλλά και για τις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις. Στο προλεταριάτο αποδεικνύει πως *“η παραμικρή καλυτέρευση της κατάστασής του παραμένει ουτοπία μέσα στα πλαίσια της αστικής δημοκρατίας, μια ουτοπία που γίνεται έγκλημα μόλις θελήσει να γίνει πραγματικότητα”* (Μαρξ 2012, 1:67).

Η συντριβή του προλεταριάτου ως καθαρό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας αποτελεί επομένως τη δικλείδα ασφαλείας απέναντι στην ενσωμάτωσή του από αυτήν, ενσωμάτωση που θα

¹⁴ Ο Μαρξ σε επιστολή του στον Ενγκελς στις 9-4-1863 λέει χαρακτηριστικά για την αυταπάτη και το όριο του κοινοβουλευτισμού: *“Αυτός (σς ο Λασάλ) λύνει το πρόβλημα της μισθωτής εργασίας και κεφαλαίου με την “ευκολία παιχνιδιού”. Δηλαδή οι εργάτες θα πρέπει απλά να προπαγανδίζουν το γενικό δικαίωμα ψήφου και μετά να στέλνουν ανθρώπους σαν και αυτόν στη Βουλή. Μετά θα φτιάξουν εργοστάσια των εργατών, πράγμα για το οποίο θα προκαταβάλλει λεφτά το κράτος και το κεφάλαιο και αυτά τα ιδρύματα θα απλωθούν σιγά σιγά σε ολόκληρη τη χώρα.”*

απαλλοτριώνει την ύπαρξη του ως διαρκούς εξωτερικότητας και αρνητικότητας της αστικής κοινωνίας, άρα ως εν δυνάμει επαναστατική δύναμη.

Η αστική δημοκρατία ως η πληρέστερη μορφή αστικής κυριαρχίας, παράγει τη σχετική απομυστικοποίηση του κράτους, δίνοντας στους ταξικούς αγώνες ένα νέο πολιτικό περιεχόμενο και ένα νέο επίδικο.

Οι ταξικοί αγώνες του προλεταριάτου μπορούν να μην αναλώνονται πια σε μάχες για την αντικατάσταση της μίας μορφής του κράτους με μια άλλη, να μην περιορίζονται σε κριτική επιμέρους πτυχών του κράτους, αλλά θέτουν στο στόχαστρο του καθαυτό το περιεχόμενο της κρατικής εξουσίας, μέσα από *“το θαρραλέο επαναστατικό σύνθημα: ανατροπή της αστικής τάξης! Δικτατορία της εργατικής τάξης!”* (Μαρξ,ο.π.:67)

Αυτή η “προσφορά” της αστικής δημοκρατίας, ως πολιτικής έκφρασης του αστικού κράτους-συλλογικού εκφραστή της αστικής τάξης προσδίδει και ένα νέο περιεχόμενο στην πολιτική, αυτό της κριτικής στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων της αστικής κοινωνίας, επαναφέροντας το νεανικό μαρξικό αίτημα της πολιτικής επανάστασης με κοινωνική ψυχή.

Για τα μεσαία στρώματα της αστικής κοινωνίας, η συντριβή του προλεταριάτου, έχει ως αποτέλεσμα την απώλεια του εχθρού που ιδεολογικά και φαντασιακά τις ενοποιούσε με την αστική τάξη και *“όπως προηγούμενα έβλεπαν την αιτία της αθλιότητάς τους στην άνοδο του προλεταριάτου, έτσι τώρα ήταν υποχρεωμένοι να βλέπουν στην ήττα την αιτία της αθλιότητάς τους”*(Μαρξ,ο.π.:67)

Αλλά και για την αστική τάξη, το προλεταριάτο και το αίτημα της συντριβής τους, της επέτρεψε να ενοποιήσει την τάξη μπροστά στον εχθρό, να ομογενοποιήσει πολιτικά τους εκπροσώπους της, να υποτάξει τα μεσαία στρώματα και τελικά να οργανώσει με ορθολογικό για την ίδια, μη αντιφατικό, τρόπο την πολιτική της κυριαρχία.

Για το Μαρξ η νομιμοποίηση της κυριαρχίας της αστικής τάξης στη βάση της ισχύος, απομυστικοποιεί το νόμο και το δίκαιο, αποκαλύπτοντας πως πίσω από την κανονικοποίηση υπάρχουν η βία των κοινωνικών σχέσεων ως εξιδανίκευση, αλλά και η προϋπόθεση αυτής της κανονικοποίησης, η ωμή ισχύς.

Η διάλυση της απατηλής όψης της αστικής δημοκρατίας, η ανάδυσή της στο πραγματικό της περιεχόμενο, αφενός ανέδειξε λοιπόν τη συγκροτησιακή αρχή του κράτους, τη βία, αφετέρου μορφοποίησε όλες τις υπάρχουσες κοινωνικές αντιθέσεις στην κύρια-υπαρξιακή- αντίθεση αστών-προλετάρων.

Η αντίθεση αυτή, όμως, ξεπερνά τα εθνικά όρια, αποτελεί την παροντική πραγματικότητα των κοινωνικών σχέσεων αποεδαφικοποιημένη, επομένως *“το ευρωπαϊκό έδαφος είναι το μόνο που πάνω του μπορεί να πραγματοποιηθεί η κοινωνική επανάσταση του 19ου αιώνα”* (Μαρξ, 2012, 1:68), γιατί η παγκοσμιότητα των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, παράγει και τη συγκρότηση της εργατικής τάξης ως διεθνικό πολιτικό υποκείμενο.

Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις θεωρούμε πως στη μαρξική θεωρία για το κράτος όπως αποτυπώνεται στα ιστορικά έργα, συγκεκριμενοποιείται, μέσα από την ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης και της ταξικής μεθοδολογίας, η μαρξική κριτική στα ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος, αλλά και το πρόταγμα της συντριβής του αστικού κράτους αυτή τη φορά από τη σκοπιά όχι γενικά της ανθρωπότητας, αλλά μέσα από τη διαμεσολάβηση του προλεταριάτου.

Ο Μαρξ καταδεικνύει το προλεταριάτο ως τον εχθρό που συσπειρώνει την αστική κοινωνία εναντίον του, ως το μέσο ενοποίησης και άρα συγκρότησης ως τάξης της αστικής τάξης μέσα από την άσκηση του μονοπώλιου της βίας του κράτους της.

Η ανάδειξη του προλεταριάτου ως εχθρού συσπείρωσε όπως είπαμε την αστική τάξη και τα μεσαία στρώματα, αίροντας τις μεταξύ τους διαφορές, ενώ κατοχύρωσε και την αστική τάξη ως κυρίαρχη. Αντίστροφα η συντριβή του προλεταριάτου και η εξάλειξη του ως εχθρού, εσωτερίκευσε τον ανταγωνισμό, αρχικά ανάμεσα στην αστική τάξη και τα μεσαία στρώματα και στη συνέχεια ανάμεσα στην αστική τάξη στο σύνολο της, διασπώντας τη στα μερικά συμφέροντα και στις πολιτικές του εκφράσεις. (αντίθεση ανάμεσα σε βιομηχανικό και χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, σε δημοκρατική και μοναρχική μερίδα, σε προεδρική και κοινοβουλευτική).

Από αυτή την άποψη θεωρούμε πως η μαρξική θεωρία για το κράτος δε θεωρεί επουδενί το κράτος απλό επιφαινόμενο, εμπεριέχει σε ανώτερο βαθμό την προσέγγιση του Carl Schmitt και της διάκρισης του σε εχθρό και φίλο ως συγκροτησιακό στοιχείο της πολιτικής θεωρίας (Σμιτ 2009) και συνεπώς διαφωνούμε με εκείνους που θεωρούν αναγκαίο έναν εμπλουτισμό της μαρξικής θεωρίας με τη σμιτιανή διάκριση. (Susan Buck-Morss 2008).

Επίσης η κατανόηση της νομιμότητας και της κρατικής εξουσίας ως απόρροια των κοινωνικών σχέσεων και η εδραίωση τους στη βάση της ισχύος αποτελεί ένα στοιχείο συγγένειας του ώριμου πια Μαρξ με την πολιτική φιλοσοφία του Χομπς, συγγένεια που έχει επισημανθεί από το Bloch (1976:198).

Η ανάδειξη του πραγματικού περιεχομένου της αστικής δημοκρατίας, μέσα από την ανάδειξη του προλεταριάτου, ως ενσάρκωμένης αντίθεσης στην αστική κοινωνία, ως παράγοντα που δεν μπορεί να μεταβληστεί από την αστική δημοκρατία, αποτελεί το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας για το κράτος.

Το κράτος εμφανίζεται ως ενότητα των ταξικών αντιθέσεων, έχοντας τη δυνατότητα να τις μετασχηματίσει ιδεολογικά και πολιτικά ενσωματώνοντάς τις στο εσωτερικό του, ως τμήματα του αστικού συμφέροντος. Η αντίθεση όμως προλεταριάτου και αστικής τάξης είναι καταστροφική υλική και πολιτική αντίθεση, η οποία αδυνατεί να αναπαραχθεί ως ενότητα στο κράτος τόσο στις δομές του, όσο και στις ιδεολογικές και πολιτικές του λειτουργίες.

Επομένως η ψευδής ενότητα διαρρηγνύεται, εκφράζεται ως αντίθεση, η αστική δημοκρατία συγκροτείται ως δικτατορία της αστικής τάξης και το κράτος απογυμνώνεται από την καθολικότητά του.

Η δυνατότητα του προλεταριάτου να συγκροτηθεί ως πολιτικό υποκείμενο, η υλικότητα της αναπαραγωγής του, ως αρνητικότητα της αστικής κοινωνίας, εξηγεί γιατί η αποκαθήλωση του ιδεατού περιεχομένου της αστικής δημοκρατίας και η μετατροπή της από ψευδοκαθολικότητα σε ταξική μερικότητα, εκκινεί από τη συντριβή του προλεταριάτου.

Το αστικό κράτος, εφόσον είναι το κράτος της αστικής τάξης δεν έχει χώρο καταρχήν για το προλεταριάτο ως μερικό συμφέρον, ως πολιτική δύναμη, αναγνωρίζοντας το ως τη μόνη κοινωνική τάξη που μπορεί να την ανταγωνιστεί στο πολιτικό πεδίο.

Η αστική δημοκρατία εξαιρεί εξ αρχής από το γενικό συμφέρον το προλεταριάτο, εφόσον εξορίζει από την επικράτεια της το μερικό του συμφέρον. Από αυτή την εξαίρεση, ο Μαρξ συνάγει πως το προλεταριάτο εκτός της ψευδοκαθολικότητας, μπορεί να συγκροτηθεί ως εναλλακτικό γενικό συμφέρον, ως εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο.

Ο εξοβολισμός του προλεταριάτου μέσω της αιματηρής συντριβής της εξέγερσης (τρεις χιλιάδες νεκροί και δεκαπέντε χιλιάδες εκτοπισμένοι εργάτες είναι ο απολογισμός του Ιούνη 1848) εγκαινιάζει μια σειρά από αλλαγές στις μορφές του κράτους, αλλαγές που τείνουν να αποδίδουν το απτό περιεχόμενο του, αποκρυσταλλώνοντας κάθε φορά την τρέχουσα κοινωνική-ταξική ισορροπία.

Η εξορία του προλεταριάτου από την υλικότητα του κράτους αποτελεί λοιπόν την ιδρυτική πράξη συγκρότησης της αστικής δημοκρατίας, ακολουθούν -συνέπεια της ήττας του προλεταριάτου και της μορφοποίησης του αστικού κράτους ανοιχτά ως κράτους της αστικής τάξης- οι υπόλοιπες υποτελείς τάξεις-στρώματα, των οποίων η μη εκπροσώπηση από το δημοκρατικό αστικό κράτος, θα οδηγήσει στην αντικατάσταση της αστικής δημοκρατίας από το ΚΕΑ.

Το οποίο κράτος έκτακτης ανάγκης ιδεολογικά ενοποιεί το έθνος υπό την αστική ηγεμονία, ακόμα και αν για αυτό χρειαστεί η ίδια η αστική τάξη να θυσιαστεί ως άμεση πολιτική δύναμη, υποτασσόμενη φαινομενικά στο βοναπαρτίστικο κράτος.

Συνεπώς για τη μαρξική θεωρία, το προλεταριάτο δεν μπορεί να έχει θέση στον κοινωνικό συσχετισμό δύναμης που συμπυκνώνει το κράτος, ανεξάρτητα από τις μορφές του, παρά μόνο είτε ως εχθρός και πραγματική ή δυνητική απειλή, είτε με την προϋπόθεση της πλήρους ενσωμάτωσής του, συνήθως μετά από μια ήττα. Η ήττα αυτή συγκροτεί την αστική δημοκρατία, αλλά εγκαινιάζει και την αποκαθήλωσή της ως κράτους του γενικού συμφέροντος, άρα συμπυκνώνει τις εσωτερικές αντιφάσεις του αστικού κράτους.

5.2.7: ο υπόκοσμος ως μερίδα της αστικής τάξης

Στα ιστορικά έργα και ιδίως στη 18η Μπρυμαίρ θεωρούμε πως ο Μαρξ θίγει το ζήτημα, που δεν έχει τύχει περισσότερης επεξεργασίας, του κοινωνικού ρόλου του υποκόσμου, μέσα από τη διαλεκτική νόμιμου-παράνομου, την οποία εντάσσει στη θεωρία του για το κράτος.

Στη μαρξική θεωρία για το κράτος η αστική νομιμότητα είναι κυρίως το αστικό συμφέρον ανυψωμένο σε αφηρημένο κανονιστικό κώδικα, σε δίκαιο. Η κριτική στο δίκαιο, κριτική που ο Μαρξ συγκεκριμενοποιεί στα πολιτικά γραπτά είναι ένα συστατικό στοιχείο της μαρξικής θεωρίας. Για το Μαρξ, η σχετικότητα του δικαίου, η αναγωγή του στις κοινωνικές σχέσεις και στη βία επιβολής του, συμβαδίζει με την κατανόηση του κράτους ως φορέα δικαίου, ο οποίος ακριβώς για αυτό μπορεί να εξαιρεί τον εαυτό του από τις δικαιοϊκές δεσμεύσεις που πραγματώνουν νομικά το αστικό συμφέρον.

Επιπλέον αν και θεωρούμε, σε αντίθεση με το Foucault (1978:123), πως το κράτος είναι η πρωτογενής πηγή εξουσίας, συμφωνούμε πως οι σχέσεις εξουσίας επεκτείνονται πέρα από το κράτος ως κεντρικό κόμβο εξουσίας. (Foucault 1987:25).

Συνεπώς υπάρχουν κοινωνικές ομάδες που αναπαράγουν τις σχέσεις τους, έξω από τα νόμιμα πλαίσια του κοινωνικού σχηματισμού και οι οποίες αν και βρίσκονται εκτός της νόμιμης επικράτειας συμμετέχουν στην διευρυμένη αναπαραγωγή.

Μια τέτοια κοινωνική-διαταξική κατηγορία είναι ο υπόκοσμος, οι κεφαλές του οποίου ανήκουν στην αστική τάξη, καθώς ο υπόκοσμος είναι μια σφαίρα παραγωγής ή αναπαραγωγής αξίας και εμπορευμάτων και οι οικονομικές του δραστηριότητες εντάσσονται στην καπιταλιστική αναπαραγωγή.

Υποστηρίζουμε πως η διάκριση νόμιμου και παράνομου είναι πάντοτε σχετική, τα όρια τους χαράσσονται από την κρατική δομή, η οποία ακόμα και όταν νομοθετεί υπολογίζει αυτή την όσμωση νομιμότητας και παρανομίας. Ουσιαστικά *“όχι μόνο η παρανομία αποτελεί συχνά μέρος του νόμου, αλλά ακόμα και όταν νομιμότητα και παρανομία διαζευγνύονται δεν αντανακλούν δύο ξεχωριστές οργανώσεις(...) Παρανομία και νομιμότητα αποτελούν μέρος μια θεσμικής δομής”* (Πουλαντζάς 2001:121)

Αν πλάι στη διαλεκτική νομιμότητας-παρανομίας, στη σχετικότητα του δικαίου και στην αναγωγή του στην ικανότητα επιβολής του συμφέροντος που κανονικοποιεί, συμπεριλάβουμε τη μαρξική θέση περί ταξικότητας του κράτους και περί κυριαρχίας του κεφαλαίου στην κοινωνία των ιδιωτών, γίνεται εμφανές πως ο υπόκοσμος όχι μόνο αποτελεί καπιταλιστική μερίδα, μορφή κεφαλαίου, αλλά κάλλιστα μπορεί οι φορείς του να μετατρέπονται σε αξιοσέβαστα μέλη της αστικής τάξης.

Η απόσπαση υπεραξίας, το κέρδος είναι σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία η κινητήρια δύναμη που οργανώνει την κοινωνική ζωή, αποτελεί την ύψιστη, καθολική αξία της αστικής κοινωνίας ακόμα

και αν συγκρούεται με τους ίδιους τους νόμους που το αστικό κράτος έχει θεσπίσει για να εξασφαλίζει αυτή την κερδοφορία: *“Με το ανάλογο κέρδος, το κεφάλαιο γίνεται θαρραλέο, με 10% γίνεται σίγουρο και μπορεί να ριχτεί παντού, με 20% ζωηρεύει, με 50% γίνεται θετικά παράτολμο, με 100% ποδοπατά κάθε ανθρώπινο νόμο και με 300%, δεν υπάρχει έγκλημα που δε ριψοκινδυνεύει να το κάνει ακόμα και με τον κίνδυνο της καρμανιόλας”*. (Μαρξ 2005,1:788)

Η πολιτική ηγεμονία της αριστοκρατίας του χρήματος, τα διαρκή σκάνδαλα που ο Μαρξ περιγράφει, ως πεδία κερδοφορίας της αστικής τάξης, αποτελούσαν τη νόμιμη έκφραση των πρακτικών του υποκόσμου, ο οποίος στα πλαίσια της πολιτικής κρίσης διεκδίκησε ανοιχτά πολιτική εκπροσώπηση μέσω του κράτους, στηρίζοντας το Βοναπάρτη, την περίοδο της προεδρίας του και του πραξικόπηματός του.

Ο Λουδοβίκος Βοναπάρτης βρήκε τα υλικά του στηρίγματα ακριβώς σε αυτή την κοινωνική ομάδα που κινούνταν στις εσχατιές της νομιμότητας και την οργάνωσε πολιτικά στην εταιρία της 10ης Δεκέμβρη. *“Η εταιρεία αυτή χρονολογείται από το 1849. Με το πρόσχημα να ιδρυθεί μια φιλανθρωπική εταιρεία, οργανώθηκε το κουρελοπρολεταριάτο του Παρισιού σε μυστικά τμήματα, που το καθένα διευθυνόταν από βοναπαρτικούς πράκτορες, με επικεφαλής όλης της εταιρείας έναν βοναπαρτικό στρατηγό. Πλάι σε διεφθαρμένους ευγενείς με αμφίβολα μέσα συντήρησης και με αμφίβολη την καταγωγή τους, πλάι σε διεφθαρμένα και τυχοδιωκτικά αποβράσματα της αστικής τάξης, βρίσκονταν αλήτες, απολυμένοι φαντάροι, πρώην κατάδικοι, δραπέτες των κατέργων, απατεώνες, τσαρλατάνους, κλεφτοπορτοφολάδες, προαγωγούς, μπορδελιάρηδες(...) με μια λέξη όλη εκείνη την ακαθόριστη, την ξεχαρβαλωμένη μάζα, που ρίχνεται μια εδώ, μια εκεί και που οι Γάλλοι τη λένε:μποέμ”* (Μαρξ 2012,2:85)

Από τα κατώτερα στρώματα του υποκόσμου ο Βοναπάρτης άντλησε το στρατό του, αλλά η ιδεολογία και η πρακτική αυτού του στρατού δεν ήταν παρά η απομυστικοποιημένη κυρίαρχη ιδεολογία, η ωμή διατύπωση του αστικού συμφέροντος, για αυτό και *“η καθώς πρέπει, υποκριτικά μετριοπαθής, ενάρετα κοινοτυπική γλώσσα της αστικής τάξης, αποκαλύπτει την πιο βαθιά της σημασία με το στόμα του ανώτατου άρχοντα της εταιρίας της 10ης Δεκέμβρη”* (Μαρξ 2012, 2:91)

Θεωρούμε πως ο υπόκοσμος που τον ορίζουμε περιγραφικά ως μαύρο κεφάλαιο απομυστικοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις εκμετάλλευσης και αποτελεί την αναγέννηση του κεφαλαίου πέρα από τις μορφές που επιβάλλουν οι κοινωνικές συμβάσεις. Η διαταξική συμμαχία του υποκόσμου και της εταιρίας της 10ης Δεκέμβρη αποτέλεσε το πρόπλασμα για την ιδεολογική ανασυγκρότηση του αστικού μπλοκ εξουσίας, όταν έγινε το πραξικόπημα (2 Δεκέμβρη 1851) και η εταιρία έγινε ηγεμονικός κρατικός μηχανισμός. Ο υπόκοσμος υποτάσσει το λούμπεν προλεταριάτο στην αστική ηγεμονία και το οργανώνει ως ομάδα κρούσης, ως ένοπλο σώμα υπεράσπισης των συμφερόντων της απέναντι στο προλεταριάτο.

Ο υπόκοσμος συμπυκνώνει σε κρυστάλλινη μορφή την ουσία του κεφαλαίου, συγχωνεύει την εξωοικονομική με την ενδοοικονομική βία, ενώ αποτελεί την ωμή διατύπωση των πολιτικών δικαιωμάτων του κεφαλαίου, αποκαλύπτοντας τα βασικά του συστατικά: ωμή βία ως ιδεολογία και πρακτική, αποθέωση του χυδαίου πλουτισμού, ανυπόκριτη και εργαλειακή χρήση των θεσμών και των νόμων, με δυο λόγια η αστική εξουσία πέρα από πολύπλοκες διαμεσολαβήσεις *“που αντιλαμβάνεται την ιστορική ζωή των λαών και τις κεφαλαιώδεις και κρατικές πράξεις τους σαν μια κωμωδία με την πιο χυδαία έννοια της λέξης, σαν μια μασκαράτα”*. (Μαρξ 2012, 2:86)

Ο υπόκοσμος που στήριζε το Λουδοβίκο Βοναπάρτη αναδύθηκε σε πολιτική δύναμη μέσα σε ένα περιβάλλον πολιτικής κρίσης γιατί μετέθεσε ακριβώς αυτές τις αντιφάσεις που αποτελούσαν το περιεχόμενο της κρίσης στην επικράτεια του απόλυτου, προσφέροντας μια ιδεολογική αφήγηση ικανή να ανασυγκροτήσει το αστικό μπλοκ εξουσίας.

Ο Βοναπάρτης, ως πρόσωπο-φορέας του υποκόσμου, έχτισε τις κοινωνικές του συμμαχίες μοιράζοντας άρτο και θεάματα έχοντας τη στήριξη του σκληρού πυρήνα του αστικού κράτους, αφού οι οπαδοί του ως στρατός συνήθιζαν *“να βρίζουν και να ξυλοφορτώνουν τους δημοκράτες, φυσικά κάτω από την προστασία της δημοκρατίας”*(Μαρξ 2012, ο.π.:87).

Ο σκληρός πυρήνας του κράτους, κατά Μαρξ τα ένοπλα σώματα και γραφειοκρατία, αποτελεί την αδιαμεσολάβητη ενσάρκωση του αστικού συμφέροντος και την προβολή του ως γενικού, με την εποπτεία όμως αυτής της μερικότητας.

Συνεπώς από αυτή την άποψη ο σκληρός πυρήνας του κράτους συγγενεύει ιδεολογικά με τον υπόκοσμο ως μηχανισμός επιβολής και αναπαραγωγής του αστικού συμφέροντος και αποτελεί έναν ιμάντα επικοινωνίας ανάμεσα στο κράτος και τον υπόκοσμο, επικοινωνία που υλικοποιείται στη συμπληρωματική σχέση ανάμεσα στο ένοπλα-παρακρατικά- σώματα και στους νόμιμους φορείς της κρατικής βίας

Η ηθική απαξίωση της αστικής τάξης στα μάτια του έθνους, η ανικανότητά της να εμφανίσει το μερικό της συμφέρον ως γενικό, οι συνεχείς παραβιάσεις της νομιμότητας από την ίδια την αστική τάξη, η διαπλοκή νόμιμου-παράνομου, γενικότερα η κρίση αποτέλεσαν το υλικό και ιδεολογικό πλαίσιο ανάδυσης του υποκόσμου από το περιθώριο και συνέβαλαν στη συγκρότησή του ως πολιτικό υποκείμενο.

Η κεφαλή του υποκόσμου αποτελεί συνεπώς τμήμα της αστικής τάξης, για υλικούς, ιδεολογικούς και πολιτικούς λόγους και εκπροσωπεί με αδιαμεσολάβητο τρόπο τα συμφέροντά της, ειδικά τη στιγμή της κρίσης και της παρακμής της ως ηγέτιδας δύναμης.

Ο Μαρξ χρησιμοποιεί ακριβώς το ιστορικό γεγονός της συγκρότησης του υποκόσμου σε πολιτική δύναμη για να καταδείξει τη σχετικότητα της αστικής νομιμότητας που το καθαρό της περιεχόμενο είναι η κυριαρχία του κεφαλαίου πέρα από τυπικούς και ουσιαστικούς ηθικούς περιορισμούς.

Για τη μαρξική θεωρία για το κράτος, η ανάδυση του υποκόσμου από το περιθώριο αίρει τη φαινομενική ηθική μορφή του κράτους, ταυτίζοντας το περιεχόμενο με τη μορφή του, αυτή του υποκόσμου ως κρυστάλλωση της αστικής τάξης.

5.2.8: Συμπεράσματα

Στη μαρξική θεωρία οι κοινωνικές τάξεις εκκινούν από το χώρο της υλικής παραγωγής και συγκροτούνται στη σφαίρα της διευρυμένης αναπαραγωγής, ακολουθώντας τη διαδικασία παραγωγής και πραγμάτωσης της υπεραξίας. Οι κοινωνικές τάξεις ορίζονται μέσα από τις ανταγωνιστικές τους σχέσεις, διαμεσολαβούνται από πρόσωπα και προσδιορίζονται από την πολιτική και την ιδεολογία, συνεπώς αρθρώνονται ως πολιτικά υποκείμενα μέσω του αστικού κράτους. Η διαδικασία αυτή είναι παράγωγο του φαινομενικού χωρισμού οικονομίας-πολιτικής στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Το κράτος αποκρυσταλλώνει τον κοινωνικό συσχετισμό μέσα από τις μορφές του και τον εσωτερικό συσχετισμό ανάμεσα στις δομές του. Οι αλλαγές στις κρατικές μορφές και στην ενδοκρατική ισορροπία αντανakλούν τις αλλαγές των ταξικών συσχετισμών και μορφοποιούν την κάθε φορά κοινωνική ισορροπία, πάντα υπό τον περιορισμό της αναπαραγωγής της κυριαρχίας της αστικής τάξης.

Για τη μαρξική θεωρία το κράτος είναι ο συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης, που ενοποιεί τις επιμέρους μερίδες της εκφράζοντας τα συνολικά ταξικά συμφέροντά της. Η ενοποίηση αυτή, γίνεται με ιεραρχικό τρόπο, μέσω της ηγεμονικής μερίδας της αστικής τάξης, η οποία λειτουργώντας με ηγεμονικό τρόπο και υπερβαίνοντας το μερικό της συμφέρον, εγγυάται την αναπαραγωγή του γενικού συμφέροντος της αστικής τάξης. Προϋπόθεση για την αποτελεσματική ενοποίηση της αστικής τάξης είναι η σχετική αυτονομία του κράτους απέναντι στην κυρίαρχη τάξη. Αυτή η σχετική αυτονομία του κράτους σε ένα δεύτερο επίπεδο έγκειται στο να μπορεί να εμφανίζεται ως εκφραστής των συμφερόντων των-μη προλεταριακών- κυριαρχούμενων τάξεων, υπάγοντας τις στην αστική τάξη και προβάλλοντας το συμφέρον της αστικής τάξης ως γενικό συμφέρον της κοινωνίας.

Τα μεσαία στρώματα της αστικής κοινωνίας, δηλαδή η αγροτική και μικροαστική τάξη, λόγω υλικών, ιδεολογικών και πολιτικών περιορισμών αδυνατούν να συγκροτηθούν ως ανταγωνιστικά πολιτικά υποκείμενα, συνεπώς πραγματώνονται πολιτικά μόνο μέσα από την υπαγωγή τους στην αστική τάξη διαμέσου του κράτους. Τα μεσαία στρώματα δε βρίσκονται σε καταστροφική αντίθεση με την αστική τάξη, όπως το προλεταριάτο, και η ιδεολογία τους είναι υποσύνολο της κυρίαρχης ιδεολογίας, σε μία ειδική μορφή προσαρμοσμένη με τον τρόπο ζωής τους. Για αυτό και

εκφράζονται πολιτικά μέσα από το αστικό κράτος και μέσα από τα αστικά κόμματα, από φορείς δηλαδή που εκφράζουν τα αστικά συμφέροντα.

Η συμμαχία των μη προλεταριακών υποτελών τάξεων με την αστική τάξη ενάντια στο προλεταριάτο είναι απόρροια των ιδεολογικών και πολιτικών διαμεσολαβήσεων της ταξικής τους θέσης και πιστοποιεί την ιδεολογική λειτουργία του κράτους που εγκολπώνει τα ιδεολογικά τους υποσύνολα στην κυρίαρχη ιδεολογία. Η συμμαχία αυτή σηματοδοτεί και την υποταγή τους στην αστική τάξη, την απώλεια του πολιτικού τους ρόλου.

Η ιδεολογία των μικροαστικών τάξεων της πόλης και της υπαίθρου χαρακτηρίζεται από την πίστη στην ουδετερότητα του κράτους, από την ταύτιση τους με το κράτος και ειδικά την εκτελεστική εξουσία, αλλά και από έναν αντιδραστικό αντικοινοβουλευτισμό, όταν το αστικό κράτος αδυνατεί να εμφανιστεί ως εκπρόσωπός τους.

Αυτή η αδυναμία είναι η απτή έκφραση της πολιτικής κρίσης που αποτελεί το πλαίσιο αλλαγής των μορφών του κράτους, με σκοπό την αποκρυστάλλωση της αστικής κυριαρχίας σε μια νέα μορφή κράτους που θα μπορέσει να πραγματοποιήσει εκ νέου την ιδεολογικοπολιτική συμμαχία της αστικής τάξης με τη μικροαστική (αγροτική).

Η παραγωγή αυτής της κοινωνικής συμμαχίας μπορεί να είναι έργο ενός αστικού κράτους που εμφανίζει τη μεγαλύτερη δυνατή σχετική αυτονομία απέναντι στην αστική τάξη, ή/και ενός κράτους που η κυρίαρχη ιδεολογία του εκφράζει με βέλτιστο τρόπο τις μικροαστικές αυταπάτες.

Για τη μαρξική θεωρία το προλεταριάτο είναι η μόνη κοινωνική τάξη που μπορεί να ανυψωθεί σε ανταγωνιστικό πολιτικό υποκείμενο, καθώς η συγκροτησιακή αρχή της αστικής δημοκρατίας εδράζεται στη συντριβή του ως τάξη με την πολιτική έννοια του όρου. Το αστικό κράτος που εμφανίζει ως ενότητα τις αντιθέσεις της αστικής κοινωνίας, το μερικό συμφέρον ως γενικό, δεν μπορεί να εντάξει στο εσωτερικό του το προλεταριάτο, παρά μόνο με την προϋπόθεση της απώλειας του πολιτικού του ρόλου.

Η συντριβή του είναι η ιδρυτική πράξη της αστικής δημοκρατίας, η προσδιοριστική πράξη του αληθινού της περιεχομένου και ταυτόχρονα αποτελώντας ένδειξη της αρνητικότητας του προλεταριάτου, το συγκροτεί ως εν δυνάμει επαναστατική τάξη.

Αυτή η εγγενής εξαίρεση του προλεταριάτου είναι ο αναγκαίος αλλά όχι επαρκής όρος (που είναι η λειτουργική υπαγωγή των μικροαστών στην αστική τάξη) για τη συγκρότηση του αστικού κράτους ως κράτους του γενικού συμφέροντος.

Σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία, όπως αποτυπώνεται στα *ιστορικά έργα*, η ανάδειξη του προλεταριάτου ως εχθρού όλων των υπόλοιπων κοινωνικών τάξεων επιτρέπει την ενοποίηση της αστικής τάξης και την ανύψωση της μέσω του κράτους σε ηγέτιδα δύναμη του έθνους.

Ο υπόκοσμος είναι η καθαρή έκφραση της αστικής τάξης, δίχως εξιδανικεύσεις και μυστικισμούς και διεκδικεί πολιτικό ρόλο και έκφραση τη στιγμή της κρίσης, προσφέροντας μια ιδεολογική αφήγηση ταιριαστή με τα αστικά συμφέροντα.

Στα πολιτικά γραπτά ο Μαρξ συσχετίζει το κράτος με τις σχέσεις παραγωγής και την πάλη των τάξεων, ως διαλεκτική ενότητα, αναδεικνύει την απατηλή όψη της αστικής δημοκρατίας και τη σχετικότητα της αστικής νομιμότητας και αναλύει μέσα από την εναλλαγή των μορφών του κράτους και τις εσωτερικές του αντιφάσεις, την ανάδειξη του περιεχόμενου του ως πολιτική έκφραση της αστικής κυριαρχίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΩΣ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΚΑΙ ΩΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΔΥΝΑΜΗΣ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύσαμε τη συσχέτιση της πάλης των τάξεων και των μορφών του κράτους, αναδεικνύοντας τη διαλεκτική τους σχέση και θεωρώντας τις κρατικές μορφές παράγωγο του κοινωνικού ανταγωνισμού.

Αναλύσαμε δηλαδή τον τρόπο εσωτερίκευσης των ταξικών αγώνων στο κράτος και τη μορφική εγγραφή της αστικής τάξης και των μερίδων της, αλλά και των κυριαρχούμενων τάξεων.

Θα περάσουμε στην ανάλυση εντός του κράτους, στο πώς κατανέμεται η αστική κυριαρχία στο εσωτερικό του, στις διάφορες δομές και θεσμούς του.

Η επεξεργασία αυτή προϋποθέτει να τοποθετηθούμε θεωρητικά πάνω στο καθαυτό περιεχόμενο του αστικού κράτους, στο πώς δηλαδή το κράτος οργανώνει και εξάγει στο πεδίο της κοινωνικής αναπαραγωγής, τον ταξικό συσχετισμό που έχει αποκρυσταλλώσει.

Ουσιαστικά θα διασαφηνίσουμε θεωρητικά αν το αστικό κράτος στη μαρξική θεωρία είναι κράτος εργαλείο της αστικής τάξης ή είναι το κράτος ορισμένο ως σχέση, ως αποκρυστάλλωση των συσχετισμών ανάμεσα στις τάξεις. Επειδή η διαμάχη περί της “φύσης” του κράτους, αν και ήταν παρούσα στην εποχή του Μαρξ, αφορά σε μεγάλο βαθμό ερμηνείες του μαρξικού έργου και συζητήσεις-σύγκρούσεις μεταγενέστερων από το Μαρξ στοχαστών δε θα περιορίσουμε την ανάλυση μας στο μαρξικό έργο, αλλά θα την επεκτείνουμε στη μαρξιστική βιβλιογραφία.

Σκοπός είναι να αναδείξουμε αν υπάρχει σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία, ένα δομικό-ποιοτικό όριο του κράτους στην εγγραφή των ταξικών αγώνων, όριο που θωρακίζει την αστική εξουσία από τις εντάσεις της ταξικής πάλης και που η αναίρεση του παράγει δυνητικά αφενός το κράτος έκτακτης ανάγκης, αφετέρου τον επαναστατικό μετασχηματισμό του.

Θα αναλύσουμε στη συνέχεια συνοπτικά διάφορα πεδία εγγραφής των κοινωνικών συσχετισμών υπό το πρίσμα των θεωρητικών μας παραδοχών με στόχο να καταδείξουμε το συγκεκριμένο τρόπο εμφάνισης του ποιοτικού ορίου του αστικού κράτους που είναι η θεμελίωση της αστικής κυριαρχίας και η οριοθέτηση της δυναμικής της πάλης των τάξεων.

6.1: Θεωρητικές παραδοχές

Η θεωρητική διαμάχη γύρω από τη φύση του κράτους στη μαρξιστική θεωρία πολώνεται σχηματικά γύρω από δύο θέσεις, οι οποίες κατά τη γνώμη μας μόνο ιδεοτυπικά βρίσκονται σε αντίθεση μεταξύ τους.

Για την πρώτη θέση, το κράτος είναι ένα εργαλείο στα χέρια της άρχουσας τάξης, ανεξάρτητα από την πάλη των τάξεων και τις μορφές του κράτους. Η θέση αυτή απαντάται σε μεγάλο βαθμό στο έργο των κλασικών, όσο και στο Λένιν. (2011)

Αυτή η θέση εν δυνάμει παράγει λογικά και την αντίληψη του κράτους και της κυρίαρχης τάξης ως παντοδύναμου υποκειμένου με ορθολογική βούληση (εργαλειακή αντίληψη).

Για τη δεύτερη θέση το κράτος είναι συμπύκνωση κοινωνικών συσχετισμών, δεν είναι πράγμα, αλλά σχέση, συνεπώς το κράτος διαμεσολαβείται από την εμπειρική πραγματικότητα της πάλης των τάξεων. Αντίστοιχα η άρχουσα τάξη δεν είναι το παντοδύναμο υποκείμενο που ασκεί με απόλυτο τρόπο την εξουσία του μέσα από το κράτος, αλλά υπόκειται σε περιορισμούς, ανεξάρτητους από τη βούληση του. Κυριότεροι εκπρόσωποι της σχεσιακής αντίληψης είναι ο Πουλαντζάς και ο Γκράμσι.

Θεωρούμε πως η εργαλειακή αντίληψη για το κράτος εμμένει στα ποιοτικά χαρακτηριστικά του κράτους, στο περιεχόμενο του ως κράτος της άρχουσας τάξης, ενώ η σχεσιακή αντίληψη εμμένει στα ποσοτικά του χαρακτηριστικά, στα επιμέρους “μίγματα”, στις μορφές που συγκροτούν το κράτος.

Με φιλοσοφικούς όρους, η εργαλειακή αντίληψη μοιάζει να κατανοεί (ορθο)λογικά το κράτος, ενώ η σχεσιακή αντίληψη εμπειρικά, συνεπώς και οι δύο αντιλήψεις παραμένουν μονομερείς αν δε συναρθρωθούν σε διαλεκτική ενότητα.

Κατά τη γνώμη μας η διάκριση αυτή είναι σχηματική, καθώς τόσο η εργαλειακή αντίληψη μπορεί να οικοδομηθεί στη βάση των εμπειρικών δεδομένων, όσο και η σχεσιακή -τουλάχιστον στο Γκράμσι, αλλά και στον Πουλαντζά με εξαίρεση τα τελευταία έργα του¹⁵ -δεν παραγνωρίζεται πως η ποσοτική διαφοροποίηση του κράτους οριοθετείται από τα ποιοτικά του χαρακτηριστικά.

Θεωρούμε πως η αντιπαράθεση των δύο αυτών απόψεων, αποτελεί τμήμα της μαρξικής προβληματικής γύρω από το αντιφατικό περιεχόμενο της δημοκρατίας ως μορφής ταξικής κυριαρχίας, ως μέσου χειραφέτησης του προλεταριάτου και ως μορφής της δικτατορίας του προλεταριάτου κατά τη διαδικασία μετάβασης στην αταξική κοινωνία.

Η διαλεκτική σύλληψη της δημοκρατίας είναι μια εμμένουσα αντίληψη στη μαρξική σκέψη, αντίληψη που μοιραζόταν και ο Engels, αλλά και ο Λένιν (2011,39: 176-183).

¹⁵ Αναφερόμαστε κυρίως στο *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*

Μπορούμε να ισχυριστούμε πως η εργαλειακή αντίληψη για το κράτος τονίζει τη μαρξική σύλληψη της δημοκρατίας ως μορφή του αστικού κράτους, ενώ για τη σχεσιακή αντίληψη, ιδίως στις μεταρρυθμιστικές της εκφράσεις (Luciano Gruppi, Σαντιάγο Καρίγιο) η δημοκρατία αποκόβεται από την κρατική της υπόσταση και θεωρείται *μορφή οργάνωσης της πολιτικής κοινότητας*. (Σαντιάγο Καρίγιο, όπως παρατίθεται στο Μπελαντής 2014:17-18).

Η διάκριση όμως ανάμεσα στη δημοκρατία ως μορφή πολιτικής/κρατικής κυριαρχίας και τη δημοκρατία ως μορφή οργάνωσης της πολιτικής κοινότητας που εισάγει ο Καρίγιο, όπως και οι απόψεις της διάνοησης του ΚΚΓ και της ΚΚΙ τη δεκαετία του 1970 περί αντικρατικής φύσης του αστικού κράτους αναπαράγουν τη μαρξική διάκριση της δημοκρατίας ως ενότητας και όχι ως αντίφασης.

Κατά συνέπεια αυτές οι απόψεις διασπούν το αδιαίρετο της κρατικής κυριαρχίας, συστατικό στοιχείο της μαρξικής θεωρίας για το κράτος, αφαιρώντας την αντικρατική της διάσταση και το χειραφετικό της πρόταγμα.

Κατά τη γνώμη μας για το Μαρξ, όπως έχουμε δείξει, η αστική δημοκρατία είναι μια μορφή αστικού κράτους, ένα πολιτικό ισότοπο της ταξικής κυριαρχίας της αστικής τάξης, ή με τα λόγια του Engels στην επέτειο για τα 20 χρόνια από την Κομμούνα *“το κράτος δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια μηχανή για την καταπίεση μιας τάξης από μια άλλη και μάλιστα όχι λιγότερο στην αστική δημοκρατία απ’ ό,τι στη μοναρχία.”* (2011).

Ενώ η κρατική εξουσία είναι *“μια επιτροπή που διαχειρίζεται τις κοινές υποθέσεις της αστικής τάξης στο σύνολο της”* (Μαρξ-Ενγκελς 1976: 29).

Συνεπώς στη μαρξική θεωρία για το κράτος δεν αγνοείται επουδενί, ο εργαλειακός χαρακτήρας του αστικού κράτους, ακόμα και αν στα ιστορικά έργα βρίσκουμε στοιχεία μιας σχεσιακής ανάλυσης για το κράτος (Πουλαντζάς-Weber 1977).

Κατά τη γνώμη μας στη μαρξική θεωρία, η έμφαση στο κράτος ως εργαλείο, ως μηχανή δε σημαίνει και τη χρήση αυτού του λογικού προσδιορισμού ως μεθοδολογικό εργαλείο. Ο Μαρξ αναζητά τις μορφές πραγμάτωσης του περιεχομένου του κράτους ως εργαλείου και όχι μια ταυτολογική-μηχανιστική επιβεβαίωση της εργαλειακότητάς του, ως νεκρής φόρμουλας παντός καιρού.

Η μαρξική θεωρία για το κράτος λοιπόν κατανοεί το κράτος *“ως σχέση, ακριβέστερα ως η υλική συμπύκνωση ενός συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα σε τάξεις και μερίδες τάξεων”* (Πουλαντζάς 2001:184) μόνο στον τρόπο που εγγράφει στο εσωτερικό του αυτό το συσχετισμό, τις εντάσεις και τα όρια του.

Μόνο δηλαδή στις μορφές οργάνωσης και εσωτερίκευσης του περιεχομένου του, γιατί από την άποψη του περιεχομένου του, θεωρούμε πως το κράτος είναι για τη μαρξική θεωρία εργαλείο-

μηχανισμός της κυρίαρχης τάξης, αποκομμένο από την πάλη των τάξεων, τόσο όσο χρειάζεται για να αναπαράγει λειτουργικά τα κυρίαρχα συμφέροντα .

Με άλλα λόγια ο συσχετισμός δύναμης που εγγράφεται στο κράτος παράγει-εξάγει μια συνισταμένη, η οποία είναι το εργαλείο της κυρίαρχης τάξης, εξασφαλίζοντας έτσι το αδιαίρετο της κρατικής κυριαρχίας και την αναπαραγωγή της αστικής εξουσίας. *“Το κράτος στις ταξικές κοινωνίες είναι κύρια και αναπόφευκτα ο φύλακας και ο προστάτης των οικονομικών συμφερόντων που κυριαρχούν σε αυτές”* (Μίλιμπαντ 1969: 265)

Από αυτή την παραδοχή εξάλλου παράγεται η αναγκαιότητα συντριβής της κρατικής μηχανής (18η Μπρυμαίρ) και συνακόλουθα η θετική διάσταση της μαρξικής θεωρίας για το κράτος μέσα από την προβληματική της δικτατορίας του προλεταριάτου που αναλύεται στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, όπως θα υποστηρίξουμε σε επόμενο κεφάλαιο.

Πώς όμως εξασφαλίζεται στο εσωτερικό του κράτους, η εργαλειακή του διάσταση, ποιες είναι οι δικλίδες ασφαλείας του, ώστε να θωρακιστεί από την πάλη των τάξεων;

Καταρχήν είναι η ίδια η δομή του, η υλικότητά του και ο τρόπος οργάνωσης αυτής της υλικότητας που συγκροτεί έναν τόπο, όπου αποκλείονται, μετασχηματίζονται ή απορροφώνται οι κραδασμοί της ταξικής πάλης έτσι ώστε να συγκροτείται η συνισταμένη της αστικής κυριαρχίας. Το κράτος είναι η πολιτική έκφραση της κυριαρχίας της αστικής τάξης στην κοινωνία των ιδιωτών. Ο σκοπός του είναι η αναπαραγωγή αυτής της κυριαρχίας ως γενικού συμφέροντος, επομένως δεν μπορεί να γίνει μέσο για κάποιον άλλο αντιθετικό σκοπό.

Όπως επισημαίνει ο Althusser, θεμελιώνοντας δομικά την εργαλειακή διάσταση του αστικού κράτους, *“Αυτό επομένως που κάνει το κράτος να είναι κράτος είναι ότι είναι φτιαγμένο, όσο το δυνατόν, ώστε να είναι διαχωρισμένο από την πάλη των τάξεων, ώστε να είναι το εργαλείο αυτών που κρατούν την εξουσία. Ότι είναι «φτιαγμένο γι’ αυτό το σκοπό» είναι εγγεγραμμένο στην ίδια τη δομή του κράτους, στην ιεραρχία του κράτους και στην υποχρέωση υπακοής (και επιφυλακής) που υπάρχει για όλους τους δημόσιους υπαλλήλους, όποια και εάν είναι η θέση τους.”* (Althusser 1999:443-453).

Υπάρχει λοιπόν ένα όριο του κράτους στο οποίο προσκρούουν οι ταξικοί αγώνες, ένα όριο που είναι κυματοθραύστης της κοινωνικής δυναμικής και το οποίο είναι δηλωτικό πως από δω και πέρα συναντάμε το περιεχόμενο του αστικού κράτους και πως είναι αδύνατη η αλλαγή των κοινωνικών συσχετισμών που αυτό εκφράζει. Τουναντίον σε αυτό το όριο, το κράτος όχι μόνο δε θα εκφράσει τους κοινωνικούς συσχετισμούς, όχι μόνο δεν μπορεί εντός του να συμπυκνώσει έναν διαφορετικό συσχετισμό δύναμης ανάμεσα στις τάξεις, αλλά θα γίνει το εργαλείο της άρχουσας τάξης για να επαναφέρει την ισορροπία που ενδέχεται να έχει διασαλευτεί εις βάρος της.

Το δομικό όριο του κράτους ως οργανωμένης αστικής εξουσίας που ενοποιεί τις μερίδες της αστικής τάξης με ανισόμετρο τρόπο στο πεδίο της πολιτικής κυριαρχίας, εγγράφεται στο εσωτερικό του κράτους, πιστοποιώντας τη συνέχεια του περιεχομένου του, ανεξάρτητα από τις μορφές του.

Εισάγοντας αυτή τη θεωρητική αλλά και εμπειρική παραδοχή περί ύπαρξης ορίου στη δυνατότητα του κράτους να συμπυκνώνει τους κοινωνικούς συσχετισμούς, κρίνουμε πως κρατάμε τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της εργαλειακής αντίληψης, δίχως τη μηχανιστική της μεθοδολογία, ενώ αντίστοιχα συμπληρώνουμε το σκληρό πυρήνα της σχεσιακής αντίληψης για το κράτος, οριοθετώντας τη από έναν πρωτόλειο εμπειρισμό.

Έτσι το κράτος συμπυκνώνει ένα συσχετισμό δύναμης ανάμεσα στις τάξεις, συσχετισμό που αποτυπώνεται στις μορφές του. Αυτός όμως ο συσχετισμός αφενός αποκρυσταλλώνει πάντοτε την αστική κυριαρχία, αφετέρου υπάρχει ένα όριο διείσδυσης-εγγραφής αυτού του συσχετισμού στο κράτος.

Το δομικό αυτό όριο έχει λογικό-υπεριστορικό όριο στη θεωρία για το κράτος, αλλά πρακτικά έχει συγκεκριμένο ιστορικά προσδιορισμένο περιεχόμενο, είναι προϊόν της συγκυρίας, άρα σε τελευταία ανάλυση προσδιορίζεται από το συσχετισμό και την πάλη ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις.

Η ιστορική παράδοση-το παρελθόν, που έχει ενσωματωθεί στο κράτος, η ιδεολογία, η δυναμική της πάλης των τάξεων και ο συμβολισμός της μορφοποιούν το αφηρημένο όριο σε ιστορικό-πραγματικό ή για να το πούμε με αλγεβρικούς όρους η εξίσωση λαμβάνει τις τιμές της και δίνει συγκεκριμένα αποτελέσματα από το πεδίο τιμών που είναι η ιστορία.

Το κράτος εισάγει στο εσωτερικό του την ενέργεια της πάλης των τάξεων -και δη το ευνοϊκό της αποτέλεσμα για την αστική τάξη- την οποία εξάγει ως νόμιμη βία, ως κανονικότητα (Althusser 1999:452)

Θεωρούμε πως η μεταγενέστερη του Μαρξ, διάκριση σε κατασταλτικό μηχανισμό του κράτους και σε ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους (IMK) ή αλλιώς σε σκληρό πυρήνα του κράτους και σε IMK, απηχεί, εξειδικεύοντας στο εσωτερικό του κράτους, την ύπαρξη του δομικού του ορίου που το καθιστά εργαλείο.

Ο σκληρός πυρήνας του κράτους-δηλαδή τα ένοπλα σώματα, η δικαστική εξουσία και αυτό που ο Althusser (1976) ονομάζει πολιτικό μηχανισμό του κράτους (*Appareil politique d'Etat*) δηλαδή η κυβέρνηση και ευρύτερα η διοίκηση του κράτους, είναι το υλικό πεδίο όπου εδράζεται ακριβώς η εργαλειακή φύση του αστικού κράτους, συνεπώς είναι ο τόπος όπου συμπυκνώνεται το δομικό του όριο. Ο σκληρός πυρήνας είναι πλήρως θωρακισμένος ακόμα και σε συνθήκες πολιτικής κρίσης από τους ταξικούς αγώνες.

Αντίθετα οι IMK διατηρώντας μια αυτονομία και έχοντας ως στόχο την ομαλή αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας, τη συνένωση των επιμέρους ιδεολογικών υποσυνόλων και πρακτικών και

γενικότερα την κανονικοποίηση των σχέσεων εκμετάλλευσης, βρίσκονται στην περιφέρεια του κράτους και αποτελούν το προνομιακό πεδίο της συμπύκνωσης των ταξικών συσχετισμών.

Όμως οι ΙΜΚ είναι αφενός οριοθετημένοι από την κυρίαρχη ιδεολογία που αναπαράγουν, αφετέρου στην ενδοκρατική ισορροπία έπονται ιεραρχικά του σκληρού πυρήνα του κράτους., συνεπώς αναπαράγουν στο εσωτερικό τους, το δομικό φράγμα του κράτους.

Η ύπαρξη και η αποτελεσματικότητα των ΙΜΚ, η ιδεολογική τους λειτουργία προσδιορίζεται-αν και δεν καθορίζεται- από τον κατασταλτικό μηχανισμό του κράτους (Πουλαντζάς 1984:27), συνεπώς οι ΙΜΚ ενσαρκώνουν την πρωτογενή κρατική βία που τους παράγει, είναι αυτή η βία συμπυκνωμένη σε ιδεολογία, άρα πάλι είναι απόρροια της εργαλειακής φύσης του κράτους. Εξάλλου η αυτονομία τους έχει ένα λειτουργικό χαρακτήρα, πρόκειται για εσωτερικό καταμερισμό της κρατικής κυριαρχίας που εγγυάται την αποτελεσματικότητά της.

Η ιδεολογία ως ενσαρκωμένη υλική πρακτική δε χωρίζεται με σινικά τείχη από την καταστολή, όχι μόνο γιατί όπως επισημαίνει ο Πουλαντζάς *“προσφεύγει άμεσα στην ιδεολογία που θεμιτοποιεί τη βία και συμβάλλει στην οργάνωση μια συναίνεσης”* (2001:39-40), αλλά γιατί οι κατασταλτικοί μηχανισμοί έχοντας τη δική τους ιδεολογία ως πυρήνα-υποσύνολο της κρατικής ιδεολογίας, μπορούν και διατηρούν έναν ιδεολογικό και παιδαγωγικό ρόλο. Η αστυνομία μπορεί να αναχθεί σε παιδαγωγό της κοινωνικής ζωής, ορίζοντας τον καλό και συνεργάσιμο πολίτη ανάλογα με τη στάση του απέναντι της.

Οι πρακτικές της αστυνομίας συχνά ταλαντώνουν τα όρια της αστικής νομιμότητας, ενίοτε τα υπερβαίνουν, παράγοντας συναίνεση, νομιμότητα και τελικά επιτελώντας έναν ιδεολογικό ρόλο.

Συνεπώς, οι ΙΜΚ ανάγονται σε τελευταία ανάλυση στο σκληρό πυρήνα του κράτους, ενώ η διάκριση τους οφείλει να ιδωθεί στην ενότητά τους και όχι αντιθετικά.

Σημαντικό στοιχείο οργάνωσης του κράτους ως εργαλείο είναι και η συνεπαγόμενη διάκριση σε τυπική και πραγματική εξουσία του κράτους, διάκριση που σε συνδυασμό με την ενότητα της κρατικής μηχανής επιτρέπει τη διατήρηση της πραγματικής εξουσίας από την άρχουσα τάξη, ακόμα και αν -ως συνέπεια μιας πολιτικής κρίσης-η τυπική εξουσία αλωθεί από τις κυριαρχούμενες τάξεις.

Η πραγματική εξουσία στο εσωτερικό του κράτους σε συνδυασμό με την εξουσία της αστικής τάξης στις δομές αναπαραγωγής της αστικής κοινωνίας θα οριοθετήσει ξανά την απόπειρα αλλαγής των κοινωνικών συσχετισμών στο κράτος.

Ο σκληρός πυρήνας του κράτους διασφαλίζει τη συνέχεια του κράτους, είναι ο άχρονος-“απολίτικος” μεταφορέας του αστικού συμφέροντος και αποτελεί τη δικλείδα αποτροπής της μετατροπής της πολιτικής κρίσης σε καθεστωτική. Η συνέχεια-σταθερότητα του κράτους μπορεί να εγγυηθεί την αναδιάταξη των αστικών κομμάτων, να εγκολπώσει ακόμα και μη αστικές κυβερνήσεις, είναι η υλικοποίηση του ορίου μετασχηματισμού του κράτους.

Για αυτό η δημοκρατία είναι “η πιο τελειοποιημένη μορφή της εξουσίας της αστικής τάξης” (Engels 1873), γιατί οργανώνει το κράτος-εργαλείο ως συσχετισμό δυνάμεων, ώστε να είναι αποτελεσματικό εργαλείο. Αυτή είναι η έννοια της σχετικής αυτονομίας του κράτους που δεν αίρει τον εργαλειακό του χαρακτήρα. Η αστική δημοκρατία είναι ένα κράτος με στοιχεία ανατροφοδότησης (feedback) σε σχέση με την κοινωνία που επιτρέπει την αποτελεσματικότητα του ως διαδραστικού συστήματος, επιτρέποντας του αν και κλειστό να διατηρεί στοιχεία ανοιχτού συστήματος. (Γκιγιόμο 1984)

Η δημοκρατική μορφή του κράτους, είναι οργανωμένη δομικά, ώστε να απορροφά τους κραδασμούς, να νοσηματοδοτεί και να φετιχοποιεί το περιεχόμενο των ταξικών αγώνων, να ενσταλάζει μέσα από πρακτικές, συμβολισμούς και τελετουργικά, την πίστη στην ουδετερότητα του κράτους, ώστε να διευρύνει το διάστημα εμπιστοσύνης της αστικής κυριαρχίας, μυστικοποιώντας τον εργαλειακό χαρακτήρα του κράτους.

Η προβληματική γύρω από το αν το κράτος είναι εργαλείο ή συσχετισμός είναι απαραίτητο μεθοδολογικό εργαλείο για να κατανοήσουμε τη μετάβαση από την αστική δημοκρατία σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ) που αναιρεί την τυπική δημοκρατική μορφή, μετάβαση που έχει στοιχεία τομής αλλά και συνέχειας.

Η παραδοχή ύπαρξης του δομικού ορίου του αστικού κράτους μας επιτρέπει να κατανοήσουμε τις αλλαγές στις μορφές του κράτους που λαμβάνουν χώρα σε περιόδους οικονομικής κρίσης και να τις συσχετίσουμε με τις αλλαγές ανάμεσα στις σχέσεις των κοινωνικών τάξεων που αποτελούν το περιεχόμενο της κρίσης. Η πολιτική αναδιανομής πλούτου και ισχύος προς όφελος του κεφαλαίου που πιστοποιεί την ανοιχτή ταξικότητα του αστικού κράτους και αποτελεί χαρακτηριστικό του αστικού κράτους την περίοδο της οικονομικής κρίσης, αλλά και τον ιμάντα μετατροπής της οικονομικής σε πολιτική κρίση υπενθυμίζει την εργαλειακή φύση του κράτους που συνήθως λησμονείται και επικαλύπτεται την περίοδο της ανάπτυξης.

Οι ταξικοί αγώνες κινούνται εντασιακά ανάμεσα στα δυνητικά όρια εγγραφής τους ως συσχετισμούς στο κράτος και στο δομικό όριο του αστικού κράτους που συμπυκνώνει την υλικότητά του ως κράτος της κυρίαρχης τάξης. Η ταλάντωση αυτή παράγει ιδεολογικές και πολιτικές συγκρούσεις στους ΙΜΚ, αναδιατάσσει τους εσωτερικούς συσχετισμούς στο κράτος, οδηγώντας είτε στην απορρόφηση της περιφέρειας του κράτους από το σκληρό του πυρήνα, ειδικότερα σε περιόδους οικονομικής και πολιτικής κρίσης, (πραξικόπημα του Λουδοβίκου Βοναπάρτη και γενικότερα οι μορφές του ΚΕΑ), είτε στην απόπειρα υπέρβαση αυτού του ορίου μέσω της συντριβής της κρατικής μηχανής (όπως το παράδειγμα της Κομμούνας).

6.2: Πεδία εγγραφής των κοινωνικών συσχετισμών.

Θα μελετήσουμε με βάση τις θεωρητικές μας παραδοχές, τα διάφορα πεδία εγγραφής των ταξικών συσχετισμών και τους δομικούς περιορισμούς αυτής της εγγραφής, όπως αποτυπώνονται από το Μαρξ στα ιστορικά έργα

6.2.1: Κοινοβούλιο και πολιτικά δικαιώματα

Ο Μαρξ αναλύει το κοινοβούλιο και τους συσχετισμούς ανάμεσα στα κόμματα, ευρύτερα το κοινοβούλιο ως θεσμό, που φέρει το ίχνος της φαλκιδευμένης έστω λαϊκής κυριαρχίας, σε σχέση με την εκτελεστική εξουσία ως πεδία εγγραφής των ταξικών συσχετισμών.

Η σχέση νομοθετικής-εκτελεστικής εξουσίας, θεματική που υπάρχει ήδη στο νεανικό έργο, αποτελεί για τη μαρξική θεωρία ένα ανάγλυφο πεδίο μορφοποίησης των ταξικών συσχετισμών.

Η πορεία και η εξέλιξη των κοινοβουλευτικών συσχετισμών, η κυρίαρχη ρητορική εντός του κοινοβουλίου, οι νόμοι και φυσικά το Σύνταγμα αποτελούν πολιτικές εκφράσεις της ταξικής πάλης. Το κοινοβούλιο, κατά τον Althusser αποτελεί τον πολιτικό ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους (1976), ο οποίος αναπαράγει την κυρίαρχη ιδεολογία ως πολιτικό μυστικισμό και μέσα από πρακτικές και ιδεολογικές αφηγήσεις συντελεί στην ανύψωση του κοινοβουλευτισμού σε πολιτική θεολογία της αστικής δημοκρατίας. Για τον Γκράμσι αν και *“το κοινοβούλιο συνδέεται περισσότερο με την κοινωνία των πολιτών”* είναι επίσης όργανο της πολιτικής ηγεμονίας. (Γκράμσι χχ:163)

Η πάλη των κομμάτων στα πλαίσια του κοινοβουλίου δεν αντανakλά άμεσα την πάλη των τάξεων γιατί η σχέση κοινωνικής τάξης και πολιτικής αντιπροσώπευσης είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη και στο *“ειδικό πεδίο της πολιτικής οι ταξικές σχέσεις αποκτούν ένα βαθμό πολυπλοκότητας ο οποίος δεν ανάγεται στον διπολικό ανταγωνισμό που πάντως τις καθορίζει”* (Bensaid 2013α:146).

Συνεπώς *“ένα κόμμα μπορεί να αντιπροσωπεύει μια τάξη και μερίδα τάξης, υπό την έννοια ότι εξυπηρετεί τα πραγματικά της συμφέροντα. Ένα κόμμα μπορεί όμως επίσης να αντιπροσωπεύει μια τάξη, υπό την έννοια ότι η τάξη αυτή “αναγνωρίζεται” μαζικά σ’ αυτό και το ακολουθεί, αν και εξυπηρετεί στην πραγματικότητα άλλα συμφέροντα”* (Πουλαντζάς 1970)

Η συντριβή της προλεταριακής εξέγερσης (Ιούνης 1848) αποτελεί την απαρχή της αστικοποίησης του κοινοβουλίου που εκφράζεται στην ομογενοποίηση των αστικών κομμάτων στο κόμμα της τάξης. Μια πολιτική ενοποίηση που αντανakλά και πολιτικοποιεί την ενοποίηση της αστικής τάξης μέσω του κράτους και τη συσπείρωση της απέναντι στην προλεταριακή απειλή.

Στη συνέχεια ο αποκλεισμός των μικροαστών δημοκρατών και η ποινικοποίηση της συμμετοχής τους (Ιούνιος 1849) έχει ως αποτέλεσμα η συνασπισμένη πολιτικά αστική τάξη στο *κόμμα της τάξης*¹⁶, “να υποτάζει το σύνταγμα στις αποφάσεις της εθνοσυνέλευσης” (Μαρξ 2012,2:62).

Με τη σειρά του όμως αυτός ο αποκλεισμός των κυριαρχούμενων τάξεων από το κοινοβούλιο αν και αποκρυστάλλωσε την παντοδυναμία της αστικής τάξης δεν “έφερε το κοινοβούλιο σε κατάσταση αγιάτρευτης αδυναμίας απέναντι στην εκτελεστική εξουσία και το λαό, διώχνοντας από αυτό τη λαϊκότερη μερίδα του; Παραδίδοντας χωρίς άλλες διατυπώσεις πολυάριθμους βουλευτές του στα δικαστήρια, καταργούσε την ίδια την κοινοβουλευτική ασυλία του” (Μαρξ,ο.π.:63)

Ουσιαστικά ο Μαρξ περιγράφει πως η διεξαγόμενη κοινοβουλευτική πάλη, η κατοχύρωση της ταξικότητας του κοινοβουλίου συναντά το ίδιο το όριο της υλικότητας του κράτους.

Οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν στα πολιτικά δικαιώματα των κυριαρχούμενων τάξεων με κύριο την κατάργηση του γενικού εκλογικού δικαιώματος¹⁷ (1850) και την απαγόρευση του αντιπολιτευόμενου τύπου, αποτελούν πάλι συμπυκνώσεις του ορίου της αστικής δημοκρατίας.

Το όριο αυτό επιβεβαιώνει την υποταγή των δικαιωμάτων στο κυρίαρχο δικαίωμα της αστικής τάξης, αναδεικνύοντας πως ο βασικός σκοπός του κράτους, ως μονοπωλιακού εγγυητή της αστικής εξουσίας είναι η εδραίωση και αναπαραγωγή αυτής της εξουσίας.

Όλα τα δικαιώματα υποτάσσονται στο δικαίωμα της δημόσιας ασφάλειας που αποτελεί εν τέλει τη νομική έκφραση του δικαιώματος του κεφαλαίου στην εκμετάλλευση, έτσι ώστε αυτό το κυρίαρχο δικαίωμα να μη “σκοντάφτει στα ίσα δικαιώματα των άλλων τάξεων της κοινωνίας”. (Μαρξ,ο.π.:33)

Το ίδιο το αστικό σύνταγμα, ως νομική έκφραση των ταξικών συσχετισμών, εμπεριέχει εντός του θεσμοθετημένο το όριο του αστικού κράτους, ως προϋπόθεση της έννομης τάξης και ως δυνατότητα μονομερούς αναίρεσης αυτής της έννομης τάξης από το κράτος.

Η δημόσια ασφάλεια οριοθετεί τα δικαιώματα και αποτελεί το αποκλειστικό κριτήριο πολιτικής νομιμοποίησης. (Agamben 2002)

Η διεξαγόμενη πάλη στο κοινοβούλιο και το σύνταγμα μορφοποιούν ακριβώς το δομικό όριο που υπάρχει στο εσωτερικό του κράτος μέχρι του οποίου μπορούν να εκφραστούν τα συμφέροντα των κυριαρχούμενων τάξεων. Το όριο αυτό είναι πιο εμφανές σε άλλα υλικά πεδία του κράτους και η ταλάντωση αυτού του ορίου, στα πλαίσια της αστικής δημοκρατίας οξύνει τις εσωτερικές αντιφάσεις του κράτους προετοιμάζοντας την άρση τους, στο σημείο θραύσης του ορίου που είναι το πραξικόπημα του Βοναπάρτη και η μετάβαση σε ένα ΚΕΑ.

¹⁶ Το κόμμα της τάξης αποτελούσε την πολιτική συνένωση της αστικής τάξης, του βιομηχανικού κεφαλαίου και της αριστοκρατίας του χρήματος συνενώνοντας και τις δύο φιλομοναρχικές μερίδες της αστικής τάξης.

¹⁷ Ο Μαρξ χρησιμοποιεί μια φράση του Γκαίτε από το Φάουστ, για να περιγράψει την κατάργηση αλλά και τα όρια του γενικού εκλογικού δικαιώματος στα πλαίσια της αστικής δημοκρατίας: “καθετί που υπάρχει, αξίζει να καταστραφεί” (Μαρξ, 2012,2:32)

6.2.2: Φορολογική-δημοσιονομική πολιτική

Στο πεδίο της φορολογικής και δημοσιονομικής πολιτικής του κράτους, είναι πιο ορατό το δομικό όριο του αστικού κράτους και ο περιορισμός της εγγραφής άλλων υλικών συμφερόντων στο εσωτερικό του, πλην του αστικού.

Οι ασκούμενες φορολογικές και ευρύτερα οικονομικές πολιτικές του κράτους συνιστούν μορφοποιήσεις της αναπαραγωγής του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, των κοινωνικών τάξεων και αποτελούν την οργανωμένη κατανομή της παραγόμενης υπεραξίας.

Η οικονομική πολιτική μπορεί να ασκείται αδιαμεσολάβητα από δομές και θεσμούς του κεφαλαίου και ο Μαρξ τονίζει τη βαρύνουσα σημασία της κεντρικής τράπεζας και την κορυφαία θέση που καταλαμβάνει στην εσωτερική κατανομή της εξουσίας.

Η λειτουργία της τράπεζας δεν ισοδυναμεί με υποχώρηση της πολιτικής απέναντι στην οικονομία αφού η τράπεζα δρα εντός του κρατικού πλαισίου, ως αδιαμεσολάβητος κρατικός πυλώνας. Πρόκειται για πολιτικοποίηση της τράπεζας, ακόμα και αν αυτή εμφανίζεται φετιχοποιημένα ως τεχνοκρατική απολίτικη δομή.

Η φορολογική πολιτική όμως επειδή τροφοδοτεί και αναπαράγει τον κρατικό μηχανισμό ασκείται αποκλειστικά από το κράτος (Πουλαντζάς 2001:259)

Ανεξάρτητα από την πριμοδότηση της αριστοκρατίας του χρήματος μέσα από τη γιγάντωση του δημόσιου χρέους, η αύξηση του κρατικού χρέους είναι μια οικονομική πολιτική που υπηρετεί τα συμφέροντα της αστικής τάξης στο σύνολό της για αυτό και συνεχίστηκε και μετά την ανατροπή της συνταγματικής μοναρχίας. Μετατρέπει το δημόσιο χρέος σε πεδίο κερδοφορίας για το κεφάλαιο, απηλλαγμένο από τους συνήθεις επενδυτικούς κινδύνους. *“Το μοναδικό κομμάτι του λεγόμενου εθνικού πλούτου, που στους σύγχρονους λαούς ανήκει πραγματικά στο σύνολο του λαού, είναι το δημόσιο χρέος τους. Γιαυτό είναι πέρα για πέρα συνεπής η σύγχρονη θεωρία που λέει πως ένας λαός γίνεται τόσο πιο πλούσιος, όσο πιο βαθιά βουτιέται στα χρέη. Το δημόσιο χρέος γίνεται το credo [πιστεύω] του κεφαλαίου. Και από τη στιγμή που εμφανίζεται η χρέωση του δημοσίου, τη θέση του αμαρτήματος ενάντια στο άγιο πνεύμα, για το οποίο δεν υπάρχει άφεση, την παίρνει η καταπάτηση της πίστης απέναντι στο δημόσιο χρέος.*

Το δημόσιο χρέος γίνεται ένας από τους πιο δραστικούς μοχλούς της πρωταρχικής συσσώρευσης. Σαν με μαγικό ραβδί προικίζει το μη παραγωγικό χρήμα με παραγωγική δύναμη και το μετατρέπει έτσι σε κεφάλαιο, χωρίς νάναι υποχρεωμένο να εκτεθεί στους κόπους και στους κινδύνους που είναι αχώριστοι από τη βιομηχανική μα ακόμα κι από την τοκογλυφική τοποθέτηση. Οι πιστωτές του δημοσίου στην πραγματικότητα δεν δίνουν τίποτα, γιατί το ποσό που δανείζουν μετατρέπεται σε κρατικά ευκολομεταβιβάσιμα χρεώγραφα, που στα χέρια τους εξακολουθούν να λειτουργούν, όπως θα λειτουργούσαν αν ήταν ισόποσο μετρητό χρήμα. (...) το δημόσιο χρέος έχει δημιουργήσει τις

μετοχικές εταιρείες, το εμπόριο με συναλλάξιμες αξίες όλων των ειδών, την επικαταλλαγή, με δυο λόγια: το παιχνίδι στο χρηματιστήριο και τη σύγχρονη τραπεζοκρατία”. (Μαρξ 2005 1:779-781)

Η αποπληρωμή του χρέους από το κράτος στους δανειστές του σχετίζεται άμεσα με τη φορολογία που επιβάλλει στο εσωτερικό του. Ουσιαστικά το κράτος αποπληρώνει το χρέος φορολογώντας τις κατώτερες τάξεις αποδεικνύοντας πως εγγυάται τα συμφέροντα των πιστωτών του όχι μόνο πληρώνοντάς τους, αλλά μεταφέροντας την υπεραξία από την εργατική τάξη στην αστική τάξη, ακόμα και αν η τελευταία βρίσκεται εκτός της εθνικής του επικράτειας. Η πολιτική του χρέους, μετατρέπει τη λειτουργία της κρατικής αναπαραγωγής σε πεδίο κερδοφορίας σε μια συμπίκνωση της διαλεκτικής οικονομίας-πολιτικής, ενισχύοντας τον ηγεμονικό ρόλο της αριστοκρατίας του χρήματος.

Η παραγωγή και η αποπληρωμή του χρέους, πραγματώνεται φετιχοποιημένα και άρα ενέχει και ιδεολογική διάσταση, καθώς μετατρέπει στο “άορατο χέρι της αγοράς” τα συγκεκριμένα συμφέροντα των κεφαλαίων-δανειστών, συσκοτίζει τη σχέση κράτους-πιστωτών και μεταφράζει αυτή τη σχέση στην τεχνοκρατική γλώσσα της οικονομίας, προνομιακό πεδίο της κυρίαρχης ιδεολογίας: *“Ο λαός γνωρίζει πολύ καλά από την εμπειρία του με το δικό του πορτοφόλι, πόσο βαραίνει το χρέος του κράτους πάνω στη φορολογία. Όμως λίγοι γνωρίζουν κάτω από ποιες περίεργες συνθήκες συνομολογήθηκε και συνεχίζει να διατηρείται αυτό το χρέος. Το κράτος αυτό το κοινό μέσο εξουσίας των αλληλοεξαρτούμενων κερδοσκοπών της γης και του χρηματιστηρίου, χρειάζεται χρήματα για να φέρει σε πέρας την καταπίεση στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Από τους καπιταλιστές και τους τοκογλύφους δανείζεται λεφτά(...) που τα αποσπά με τη μορφή φόρων από την τσέπη της εργατικής τάξης, έτσι ώστε είναι ο ίδιος ο λαός που αναγκάζεται να χρησιμεύσει στους καταπιεστές του σαν εγγύηση απέναντι σε εκείνους τους ανθρώπους που δανείζουν τα λεφτά τους, για να μπορέσουν να κόψουν το λαιμό του λαού”* (Μαρξ 1989:250-251)

Επειδή όμως η αποπληρωμή των τόκων βαραίνει και το βιομηχανικό κεφάλαιο και ευρύτερα όλες τις τάξεις, η φορολογική πολιτική πραγματοποιεί και έναν εσωτερικό καταμερισμό των φορολογικών υποχρεώσεων, σε βάρος της εργατικής τάξης και των υποτελών τάξεων.

Η φορολογική πολιτική αποτελεί ένα μέσο πειθάρχησης, εξατομίκευσης, αλλά και διάσπασης των κυριαρχούμενων τάξεων, όπως αναλύεται μέσα από την υπόταξη των μικροαστών στους πιστωτές τους και μέσα από τους φόρους στο κρασί και την εκτίναξη των υποθηκών που επιβάρυναν ως επί το πλείστον την αγροτική τάξη. (Μαρξ 2012,2:73).

Και το πεδίο της φορολογικής πολιτικής λοιπόν το κράτος συμπυκνώνει ένα συσχετισμό δύναμης που επισφραγίζει την αστική κυριαρχία.

6.2.3: Το κρατικό προσωπικό: γραφειοκρατία και ένοπλα σώματα βίας.

Στη μαρξική θεωρία η μεθοδολογική κατανόηση του κράτους ως συσχετισμού δύναμης, ως υλικό πεδίο των κοινωνικών ανταγωνισμών δεν οδηγεί στο συμπέρασμα μιας παρατεταμένης μεταρρυθμιστικής μάχης για την κατάκτησή του, ακριβώς γιατί υπάρχει συνεχώς το δομικό όριο στο οποίο προσκρούουν αυτές οι μεταρρυθμίσεις.

Το όριο αυτό, υλικοποιείται στο εσωτερικό του κράτους στους θεσμούς της γραφειοκρατίας και των σωμάτων βίας που αποτελούν με σύγχρονους όρους το σκληρό πυρήνα του κράτους, αλλά και μέρος των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους (IMK).

Θα επισημάνουμε εδώ πως την εποχή του Μαρξ και ειδικότερα την περίοδο των ιστορικών έργων, το κρατικό μονοπώλιο της βίας δεν έχει θεωρητικά πλήρως εμπεδωθεί, αλλά συγκροτείται μέσα από τη συνεχή πρακτική του επιβεβαίωση.

Για τη μαρξική θεωρία κράτους, το κράτος είναι συγκροτημένη βία και δεν υπάρχει “νόμος ή δίκαιο δίχως ένα σύνολο μηχανισμών που επιβάλλει την εφαρμογή του και εξασφαλίζει την αποτελεσματικότητά του (...) η δύναμη ενυπάρχει στο νόμο” (Πουλαντζάς 2001:122). Εξάλλου και στο Κεφάλαιο αυτή η άποψη ειπώνεται ρητά: “*ανάμεσα σε δύο ίσα δίκαια αποφασίζει η βία*” (Μαρξ, 2005, 1:246).

Ακριβώς επειδή το καθαρό περιεχόμενο του κράτους είναι η βία, η κατοχύρωση του κρατικού της μονοπωλίου, αποτελεί την ιδρυτική πράξη του κράτους, τη ρητή προϋπόθεση της θέσμισής του ως *ανεξάρτητης δύναμης* από την κοινωνία (Marx-Engels 1997:79). Το μονοπώλιο της βίας συμπυκνώνει το δομικό όριο του κράτους, παράγει ως πρωτογενές δίκαιο, τα υπόλοιπα δικαιώματα και είναι το υλικό υπόβαθρο των εκάστοτε IMK.

Ο Μαρξ συσχετίζει τις κοινωνικές δυνάμεις και την εξουσία τους με τα ένυλα σώματα βίας που διαθέτουν για να επιβάλλουν στο πλαίσιο του ανταγωνισμού τους τη θέλησή τους. Η αστική τάξη έχει την εθνοφυλακή, η μικροαστική τη δική της εθνοφυλακή και ο Βοναπάρτης έχει την *εταιρία της 10ης Δεκέμβρη*.

Μέσα από την κυριαρχία του εκάστοτε ένοπλου τμήματος, απεικονίζεται ο τρέχων κοινωνικός συσχετισμός, με την κυριαρχία του στρατού να επισφραγίζει την εμπέδωση του κρατικού μονοπωλίου της βίας: “*Στις μέρες του Ιούνη του 1848, η αστική και η μικροαστική τάξη, σαν εθνοφυλακή είχαν συνενωθεί με το στρατό ενάντια στο προλεταριάτο. Στις 13 Ιούνη 1849, η αστική τάξη διέλυσε με το στρατό τη μικροαστική εθνοφυλακή (...) από τη στιγμή που η μικροαστική τάξη δε στέκοταν πίσω της σαν υποτελής, αλλά σαν στασιαστής*” (Μαρξ 2012, 2:65-66).

Η εκτελεστική εξουσία για τη μαρξική θεωρία είναι το στεγανό μέρος της κρατικής δομής, το πεδίο θωράκισής του από την επίδραση των ταξικών αγώνων. Η κατάληψη των θεσμών της από το

ηγεμονικό τμήμα της άρχουσας τάξης, αποτελεί το κατώφλι της κυριαρχίας της στον κρατικό μηχανισμό.

Το κρατικό προσωπικό για το Μαρξ πέρα από τον ιδεολογικό ρόλο που του αποδίδει στην *Κριτική της χεγκελιανής φιλοσοφίας* ως πνεύμα του κράτους είναι η κατεξοχήν ενσάρκωση της εργαλειακής φύσης του κράτους.

Η γραφειοκρατία εκφράζει άμεσα το αστικό συμφέρον ως γενικό. Τα μέλη της αστικής τάξης συμμετέχουν αυτοπροσώπως στην κυβέρνηση και στον κρατικό μηχανισμό (Μίλιμπαντ 1969:48-68)

Επιπλέον ο μηχανισμός αναπαραγωγής της κρατικής γραφειοκρατίας δομείται έτσι ώστε, με συνεχή υλικά-μορφωτικά και εν τέλει ταξικά φράγματα, να παράγει από τους κόλπους της άρχουσας τάξης το κρατικό προσωπικό και να στεγανοποιείται από τη διείσδυση των υποτελών τάξεων.

Ακόμα και αν το κρατικό προσωπικό δεν προέρχεται από την αστική τάξη, από τη φύση του ρόλου του και από την ταύτιση των ιδιαίτερων συμφερόντων του με το κρατικό συμφέρον, άρα με το συμφέρον της αστικής τάξης ως πολιτική τάξη, αναπαράγει την άρχουσα τάξη ως κυβερνώσα τάξη. Η δομή του κράτους, η θεσμική του υλικότητα και η ιδεολογία του ως σύνολο υλικών πρακτικών εξιδανικευμένων ως τεχνοκρατικών, ουδέτερων και απολίτικων πρακτικών, η διαδρομή μέχρι την αναρρίχηση στην επικράτεια του κράτους, εξασφαλίζει την ιδεολογική και πολιτική αστικοποίηση της γραφειοκρατίας.

Η γραφειοκρατία, ο συγκεντρωτικός αυτός μηχανισμός του κράτους που εξασφαλίζει τη συνέχεια του, είναι ως φορέας της εκτελεστικής εξουσίας. Είναι μια διαρκής οριοθέτηση της νομοθετικής εξουσίας, η εσωτερική άρθρωση του κράτους ως εργαλείο, απέναντι στις διαμεσολαβημένες εκδηλώσεις της πάλης των τάξεων στο κοινοβούλιο.

Η αστική τάξη έχει υλικό και πολιτικό συμφέρον στη διατήρηση του μηχανισμού αυτού. Ο Μαρξ απεικονίζει τη σημασία αυτής της γιγάντωσης της γραφειοκρατίας ως στοιχείου της σύγχρονης μορφής του κράτους, ως μηχανισμού που επιτελεί τις διοικητικές λειτουργίες συντελώντας στην υλική-ιδεολογική και πολιτική πειθάρχηση της μάζας των πολιτών στις επιταγές του κράτους και της αστικής τάξης.

Η συνάρθρωση του κράτους με τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, συντελεί στη γιγάντωση αυτού του μηχανισμού, στην αύξηση του ειδικού του βάρους στην εσωτερική κατανομή της εξουσίας στο κράτος.

Με άλλα λόγια η λειτουργία και η δομή του αστικού κράτους, παράγει τη γραφειοκρατία και η αστική τάξη αναγκαστικά, για να εξυπηρετήσει άμεσα το ταξικό της συμφέρον δεν μπορεί παρά να ενισχύει την εκτελεστική εξουσία απέναντι στην ίδια την κοινοβουλευτική της έκφραση, για να θωρακίσει το συμφέρον της ως κυρίαρχης τάξης από τις χρονοβόρες και πολύπλοκες διαμεσολαβήσεις της κοινοβουλευτικής εξουσίας: “η εκτελεστική εξουσία διαθέτει έναν υπαλληλικό

στρατό με πάνω από μισό εκατομμύριο άτομα, δηλαδή διατηρεί συνεχώς κάτω από την πιο απόλυτη εξάρτηση της μια τεράστια μάζα από συμφέροντα και υπάρξεις, όπου το κράτος περιβάλλει, ελέγχει, ρυθμίζει, επιτηρεί και κηδεμονεύει την αστική κοινωνία από τις πλατιές εκδηλώσεις της ζωής της ως τις πιο ασήμαντες κινήσεις της, από τους πιο γενικούς τρόπους ζωής της ως την ιδιωτική υπόσταση των ατόμων, όπου το παρασιτικό αυτό σώμα αποκτά με το πιο άκρο συγκεντρωτισμό την ικανότητα να είναι πανταχού παρόν, να είναι παντογνώστης (...) η εθνοσυνέλευση μαζί με το δικαίωμα να διαθέτει τις υπουργικές θέσεις, έχανε κάθε πραγματική επιρροή, αν δεν απλοποιούσε ταυτόχρονα τη διοίκηση του κράτους, αν δε λιγόστευε ταυτόχρονα όσο έπαιρνε το στρατό των υπαλλήλων (...) αλλά το υλικό συμφέρον της γαλλικής αστικής τάξης είναι στενά συνυφασμένο με τη διατήρηση αυτής της πλατιάς και πολύκλαδης κρατικής μηχανής. Σε αυτή βρίσκει θέσεις για τον υπεράριθμο πληθυσμό της και συμπληρώνει με τη μορφή των κρατικών μισθών ό,τι δεν μπορεί να τσεπώσει με τη μορφή του κέρδους, των τόκων, του εισοδήματος και των αμοιβών. Από την άλλη μεριά το πολιτικό της συμφέρον την ανάγκασε μέρα και νύχτα να εντείνει την καταπίεση, δηλαδή τα μέσα και το προσωπικό της κρατικής εξουσίας (...) να κάνει έναν αδιάκοπο πόλεμο ενάντια στην κοινή γνώμη (...) να παραλύει με δυσπιστία τα αυτοτελή όργανα της αστικής κοινωνίας, όταν δεν κατορθώνει να τα ακρωτηριάζει ολότελα.” (Μαρξ 2012, 2:70-71)

Εφόσον το αστικό κράτος είναι εργαλείο στα χέρια της αστικής τάξης, εσωτερικεύει αυτή την εργαλειακή του φύση στην παντοδυναμία της εκτελεστικής εξουσίας που είναι ο σκληρός του πυρήνας και στον περιορισμό της κοινοβουλευτικής που είναι διαμεσολαβημένα συμπύκνωση συσχετισμών.

Το κράτος είναι πεδίο κερδοφορίας για την αστική τάξη στο σύνολό της ή για τα πρόσωπα-φορείς της και το απόλυτο όπλο για τη διατήρηση, την τροποποίηση και την αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων εκμετάλλευσης που μορφοποιούν την κυριαρχία της.

Η γραφειοκρατία ως φορέας της εκτελεστικής εξουσίας είναι το πραγματικό πνεύμα του κράτους, επιφορτισμένο με την αναπαραγωγή της αστικής κυριαρχίας και τη νοηματοδότησή της ως θετικότητας. Μαζί με την ένοπλη ενσάρκωση της εκτελεστικής εξουσίας αποτελούν τη συντηρητική πλευρά της εσωτερικής αντινομίας στο κράτος, την απτή υλικότητα της κυριαρχίας, την υλικοποίηση του δομικού ορίου του κράτους. Η γραφειοκρατία είναι η διαρκής υπενθύμιση της κοινωνικής αντίθεσης που μέσω του κράτους παράγεται αντεστραμμένα ως ενότητα, το περιεχόμενο του κράτους πίσω από την απατηλή του μορφοποίηση.

Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλύσουμε πως από τις ίδιες τις αντινομίες του κράτους που εκδηλώνονται ως αντιθέσεις ανάμεσα στην εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία, μέσα από συνεχείς ποσοτικές μετατοπίσεις στα όρια της δημοκρατικής του μορφής περνάμε στην ποιοτική αλλαγή της μετάβασης σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης.

6.3: Συμπεράσματα

Η ανάλυση της εσωτερικής δομής του κράτους και ο τρόπος που εγγράφει τους ταξικούς συσχετισμούς, προϋποθέτει τη μεθοδολογική διασαφήνιση της διάκρισης σε κράτος εργαλείο και κράτος ως σχέση. Αναδείξαμε σχηματικά τις δύο θεωρητικές σχολές, θεωρώντας πως πρέπει να ιδωθούν όχι ως ιδεοτυπικά σχήματα, αλλά στη μεταξύ τους σχέση.

Θεωρήσαμε τη διάκριση αυτή, τμήμα της μαρξικής συλλογιστικής γύρω από τον αντιφατικό χαρακτήρα της δημοκρατίας, συλλογιστική που εξακολουθεί να παράγει τις διάφορες εκτιμήσεις γύρω από τη φύση του κράτους και το όριο μετασχηματισμού του.

Υποστηρίξαμε πως αν και μεθοδολογικά το κράτος οφείλει να κατανοηθεί ως συσχετισμός δύναμης, οντολογικά είναι το εργαλείο, η μηχανή της κυρίαρχης τάξης.

Η ταυτολογική ανάλυση του κράτους ως εργαλείου αφαιρεί την εμπειρική διάσταση των διαφόρων μορφών του κράτους, ενώ η σχεσιακή αντίληψη για το κράτος διατηρεί την αξιοπιστία της μόνο αν εντάξουμε στο θεωρητικό της πυρήνα της έννοια του δομικού ορίου στο εσωτερικό του κράτους. Το όριο αυτό δηλώνει πως υπάρχει σαφής οριοθέτηση της ικανότητας του κράτους να εγγράφει την πάλη των τάξεων στο εσωτερικό του.

Θεωρήσαμε πως αυτό το όριο που συμπυκνώνει το περιεχόμενο του κράτους, εδράζεται στη δομή, τη λειτουργία, το σκοπό και την υλικότητα του κράτους.

Κρίναμε πως το όριο αυτό αν και υπάρχει σε κάθε πυλώνα του κράτους, τέμνει εγκάρσια το εσωτερικό του, χαράσσοντας μια στεγανή επικράτεια που είναι αλώβητη από την επίδραση των ταξικών αγώνων. Οι μεταγενέστερες διακρίσεις σε σκληρό πυρήνα του κράτους και ΙΜΚ, συγκεκριμενοποιούν ακριβώς αυτή τη διάκριση, η οποία αν και υπαρκτή, δεν πρέπει να αντιμετωπιστεί ως απόλυτη γιατί οι ΙΜΚ αντλούν τη λειτουργικότητα τους από το σκληρό πυρήνα του κράτους και επειδή ο κατασταλτικός μηχανισμός του κράτους παράγει ιδεολογία.

Αναδείξαμε πως η ύπαρξη του ορίου ισοδυναμεί με την πρωτογενή τομή στη συγκρότηση του κράτους, την οργανωμένη και θεσμισμένη βία. Τονίσαμε πως το όριο αυτό αναδύεται ειδικότερα την περίοδο της κρίσης. Το κράτος “συστέλλεται” και η περιφέρειά του που αποτελεί τον τόπο εγγραφής των ταξικών συσχετισμών απορροφάται από τον στεγανοποιημένο -από την ταξική πάλη- σκληρό πυρήνα του κράτους.

Στη συνέχεια υπό το φως αυτών των παραδοχών μελετήσαμε το κοινοβούλιο, τη γραφειοκρατία και τη φορολογική/δημοσιονομική πολιτική ως πεδία εγγραφής των κοινωνικών συσχετισμών που αναπαράγουν την υλικότητα του κράτους και πιστοποιούν -αν και όχι με όμοιο τρόπο και ένταση- την ύπαρξη του δομικού ορίου συγκρότησης του κράτους σε μηχανή της κυρίαρχης τάξης.

Η κυριαρχία της εκτελεστικής εξουσίας, η ταξικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής και τα όρια στην κοινοβουλευτική διαμάχη των κυριαρχούμενων τάξεων με την αστική, αποτελούν ισάριθμες

αποδείξεις για την εργαλειακή φύση του αστικού κράτους, ακόμα και αν αυτό μορφοποιείται στη δημοκρατική του μορφή ως συσχετισμός δύναμης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7: ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΚΤΑΚΤΗΣ ΑΝΑΓΚΗΣ

Στη 18η Μπρυμαίρ αναλύεται η μετάβαση σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ)¹⁸, μέσα από τις μετατοπίσεις του κρατικού εποικοδομήματος στο εσωτερικό της δημοκρατικής μορφής. Η κοινωνική κίνηση αποκρυσταλλώνεται συνεχώς σε πιο αυταρχικό σημείο ισορροπίας, ταλαντώνοντας τα προσδιοριστικά όρια της αστικής δημοκρατίας, μέχρι το σημείο θραύσης τους, από το οποίο παράγεται εν τέλει η δικτατορική μορφή του αστικού κράτους.

Για τη μαρξική θεωρία κράτους υπάρχει μια διαλεκτική σχέση δημοκρατίας-δικτατορίας και η μετάβαση ανάμεσα στις δύο αυτές μορφές κράτους διατηρεί στοιχεία συνέχειας και ασυνέχειας (τομής).

Εφόσον η μαρξική θεωρία, όπως έχουμε καταδείξει, θεωρεί το κράτος, ανεξάρτητα από τη μορφή του, θεσμισμένη αστική κυριαρχία είναι λογικό να υπάρχει συνέχεια ανάμεσα στις μορφές του, συνέχεια που επισφραγίζει το περιεχόμενό του.

Μεθοδολογικά στη μαρξική θεωρία οι μορφές που πραγματώνουν το περιεχόμενο εκφράζουν ιδεολογικούς, πολιτικούς και ευρύτερα ταξικούς συσχετισμούς, συνεπώς η διαδικασία μετάβασης από την αστική δημοκρατία στο ΚΕΑ συμπυκνώνει το όριο εγγραφής αυτών των συσχετισμών στο κράτος, αποκαλύπτει τις ιδεολογικές και πολιτικές συγγένειες της αστικής δημοκρατίας και του ΚΕΑ, αναδεικνύοντας το αληθινό περιεχόμενο του αστικού κράτους.

7.1: Στιγμές-προϋποθέσεις μετάβασης σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης

Η μετάβαση σε ένα ΚΕΑ, είναι το αποτέλεσμα μιας σειράς παραγόντων που η συνάρθρωση τους παράγει το ΚΕΑ, ως μορφή επίλυσης των αντιφάσεων που αναπαράγονται στο εσωτερικό της αστικής δημοκρατίας.

Πρόκειται για συνδυασμό δομικών παραγόντων, όπως η θεσμική υλικότητα του κράτους (ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, μονοπώλιο της βίας, ταξικότητα, διάκριση τυπικής και ουσιαστικής εξουσίας) και συγκυριακών παραγόντων (πολιτική-ιδεολογική κρίση) που σχετίζονται βεβαίως με τους δομικούς.

Το ΚΕΑ είναι η ενεργοποίηση του δομικού ορίου του αστικού κράτους και η αντιστοίχιση της μορφής του με το περιεχόμενό του ως κράτους της αστικής τάξης.

¹⁸ Προσεγγίζουμε το βοναπαρτίστικο καθεστώς ως συγκεκριμένη ιστορική μορφή ΚΕΑ και όχι ως υπερϊστορική-αφηρημένη ιδεοτυπική μορφή. Στη βάση αυτής της μεθοδολογικής παραδοχής συνάγουμε τα θεωρητικά μας συμπεράσματα γύρω από την τυπολογία του ΚΕΑ.

Την ίδια στιγμή η μορφή της κυρίαρχης ιδεολογίας του ΚΕΑ επιτρέπει την ενοποίηση της άρχουσας τάξης και την υπαγωγή- ιδεολογικά και πολιτικά-των κυριαρχούμενων τάξεων σε αυτό, άρα την πραγμάτωση της σχετικής αυτονομίας του κράτους.

Για τη μαρξική θεωρία, το κράτος οικοδομείται ως ψευδής ενότητα αντιθέσεων, και κατ' επέκταση εσωτερικεύει αυτή την αντίθεση ανάμεσα στη μορφή και το περιεχόμενό του αναπαράγοντας την ως εσωτερική αντινομία. Η πολιτική και ιδεολογική κρίση, η αντίθεση ανάμεσα σε κοινοβουλευτική και εκτελεστική εξουσία, οι ενδοαστικές αντιθέσεις είναι εκφράσεις αυτής της αντινομίας του κράτους.

Το κράτος, στο βαθμό που συμπυκνώνει κοινωνικές σχέσεις, αλλά διατηρεί και μια σχετική αυτονομία εμπεριέχει τη δυνατότητα να ελαστικοποιεί τις μορφές του για να μπορεί να αποκρυσταλλώνει κάθε φορά την αστική κυριαρχία.

Το κράτος συνεπώς εμπεριέχει τη δυνατότητα αναίρεσης της νομιμότητάς του, αν αυτή η νομιμότητα αντανakλούσε μια ταξική ισορροπία, που στην εξέλιξή της καθιστά πλέον αδύνατη την ομαλή αναπαραγωγή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της αστικής κυριαρχίας.

Το περιεχόμενο του κρατικού μονοπωλίου στη βία συνομολογεί ακριβώς πως το κράτος νομιμοποιείται να προσφύγει σε κάθε ενέργεια στην προσπάθεια θωράκισης του από απειλές (συμβολικές ή πραγματικές), προσδίδοντας στη νομιμότητα έναν εργαλειακό χαρακτήρα

Αυτή η διαπίστωση, όπως παρουσιάζεται στα έργα *Ταξικοί αγώνες στη Γαλλία και 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, η διαδικασία μετατροπής της νεαρής γαλλικής αστικής δημοκρατίας σε βοναπαρτικό καθεστώς έκτακτης ανάγκης πιστοποιεί τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στη δημοκρατία και τα αυταρχικά καθεστώτα.

Η απαξίωση του κοινοβουλευτισμού, η επίκληση του στρατού ή της ωμής θεσμικής βίας ως εγγυητή της νομιμότητας, η κυριαρχία της εκτελεστικής εξουσίας, τελικά η εργαλειακή χρήση από τη μεριά της αστικής τάξης των υποτιθέμενων απαραβίαστων συνταγματικών αρχών, όλες αυτές οι συστηματικές παρεκκλίσεις που ενυπάρχουν στην αστική δημοκρατία “γεννούν” το βοναπαρτικό πραξικόπημα που κλείνει τον κύκλο των αυταρχικών κρατικών μετατοπίσεων δίνοντας ταυτόχρονα μια μόνιμη ιδεολογική διάσταση στις αντισυνταγματικές εκτροπές.

Όταν το συμφέρον της κυρίαρχης τάξης αδυνατεί να εκφραστεί ως γενικό και αντίστοιχα να συγκροτηθεί ένα λειτουργικό ηγεμονικό σχήμα αναπαραγωγής της κυριαρχίας, όταν υπάρχει κρίση νομιμοποίησης της εξουσίας, το κράτος μπορεί να παραβιάσει τη νομιμότητα και να αρθρωθεί στο πιο καθαρό περιεχόμενό του, εκείνο του κράτους έκτακτης ανάγκης.

Είναι ακριβώς η μορφή αυτή που αποκαλύπτει το πραγματικό περιεχόμενο του κράτους ως υπερασπιστή των πολιτικών δικαιωμάτων της κυρίαρχης τάξης, είναι η λογική ανάπτυξη των εννοιολογικών περιεχομένων της καθολικότητάς του έως το σημείο της αυτοαναίρεσής τους.

Θα μελετήσουμε κάποιες από τις πλευρές της μετάβασης σε ένα ΚΕΑ, ως στιγμές και προϋποθέσεις αυτής της μετάβασης οι οποίες δε βρίσκονται σε αιτιοκρατική ή χρονική σχέση αναμεταξύ τους, αλλά αποτελούν ταυτόχρονες εκδηλώσεις αυτής της διαδικασίας αναίρεσης της αστικής δημοκρατίας

7.1.1: Πρώτη στιγμή-η ταξικότητα της αστικής δημοκρατίας

Μπορούμε να ορίσουμε ως πρώτη προϋπόθεση του ΚΕΑ τη συντριβή του προλεταριάτου (Μάιος-Ιούνιος 1848) ως τάξης με πολιτικά δικαιώματα για τρεις λόγους.

Πρώτον, η συντριβή έδειξε το όριο της αστικής δημοκρατίας, τη θεμελίωσή της στο δικαίωμα κυριαρχίας της αστικής τάξης, ήταν η πρώτη στιγμή διάρρηξης του αστικού κράτους ως καθολικότητας.

Η εξέγερση ενεργοποίησε τα αντανάκλαστικά της αστικής τάξης και παρήγαγε την απαρχή των μετατοπίσεων του κρατικού εποικοδομήματος που εξοβέλιζαν κάθε φορά και ένα μερικό συμφέρον από το γενικό και που η λογική της ολοκλήρωσης ήταν το βοναπαρτίστικο πραξικόπημα. Ταυτόχρονα θεμελίωσε το δικαίωμα προσφυγής στην κρατική βία ως μέσο επίλυσης των κοινωνικών συγκρούσεων, αναδεικνύοντας τα ένυλα σώματα βίας ως πραγματικό εγγυητή της αστικής δημοκρατίας.

Κατα δεύτερον, η συντριβή του προλεταριάτου, επανακαθόρισε τις σχέσεις των τάξεων, στέρησε από τη συμμαχία της αστικής τάξης με τα μεσαία στρώματα τη συγκολλητική της ουσία, οδηγώντας στη γενικευμένη διάψευση των προσδοκιών των αγροτών και στην πολιτική και οικονομική εξόντωση της μικροαστικής τάξης. (Ιούνιος 1849) Στη συνέχεια ο ανταγωνισμός εσωτερικεύτηκε στους κόλπους της αστικής τάξης, οξύνοντας τις ενδοαστικές αντιθέσεις, που είχαν αρθεί μπροστά στην προλεταριακή απειλή.

Στέρησε δηλαδή από την αστική τάξη την ικανότητα της να εμφανίζει το μερικό της συμφέρον ως γενικό και να ενοποιείται η ίδια πολιτικά μέσα στην κρατική δημοκρατική μορφή. Αυτή η αδυναμία εκφράστηκε ως πολιτική κρίση η οποία αποτέλεσε το υλικό και ιδεολογικό πλαίσιο της αναίρεσης της αστικής δημοκρατίας και οδήγησε στο πραξικόπημα του Λουδοβίκου Βοναπάρτη. (Δεκέμβριος 1851)

Κατά τρίτον η συντριβή του προλεταριάτου εγκαίνιασε τη χρήση της ιδεολογίας της *“ασφάλειας και της τάξης”* ως συνεκτικό θεμέλιο του αστικού κράτους. Η επίκληση της ασφάλειας έγινε έτσι η μόνιμη επωδός απέναντι σε όποια τάξη προσπαθούσε να ασκήσει κριτική στη δημοκρατία για να υπερασπιστεί το μερικό της συμφέρον (Μαρξ 2012, 2:27-28).

Η μικροαστική τάξη παραμερίστηκε από το δημοκρατικό κόμμα της αστικής τάξης, οι αστοί δημοκράτες από το κόμμα της τάξης και τελικά το κόμμα της τάξης από την εκτελεστική εξουσία,

επειδή θεωρήθηκαν υπονομευτές της τάξης και της ασφάλειας. Η πρώτη στιγμή της εξαίρεσης μιας τάξης από το γενικό συμφέρον, παρήγαγε τελικά την παγίωση αυτής της εξαίρεσης σε νομικό-ιδεολογικό και πολιτικό κανόνα.

Τέλος η ήττα του προλεταριάτου, στέρησε την εναλλακτική ηγεμονίας και οδήγησε σε μια φάση σχετικής ισορροπίας ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. (Πουλαντζάς 2006:81)

7.1.2: Πολιτική κρίση-κρίση εκπροσώπησης.

Μια δεύτερη προϋπόθεση της μετάβασης σε ένα ΚΕΑ είναι η ύπαρξη πολιτικής κρίσης, η αναντιστοιχία ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα και τις κοινωνικές τάξεις των οποίων τα συμφέροντα εκφράζουν.

Η κρίση εκπροσώπησης δεν αφορά μονομερώς τις κυριαρχούμενες τάξεις, αλλά εκφράζει τη διάσταση ανάμεσα στην άρχουσα τάξη και τα κόμματά της, διάσταση που ενισχύει *το ρόλο του ίδιου του κρατικού μηχανισμού ως εκπροσώπου της αστικής τάξης και οξύνει την αναντιστοιχία ανάμεσα στην τυπική και την ουσιαστική εξουσία* (Πουλαντζάς 2006:79-81).

Αναλύσαμε το πως οι κυριαρχούμενες μη προλεταριακές τάξεις έπειτα από τη διάψευση των προσδοκιών τους από την αστική δημοκρατία, έπαψαν να εκφράζονται ιδεολογικά από αυτή και από τα κόμματα τους και μετατράπηκαν σε υποστηρικτές του Βοναπάρτη. Τα μεσαία στρώματα έπαψαν να υπάγονται στην αστική τάξη μέσω των κομμάτων και συνεπώς αυτή η υπαγωγή πραγματώθηκε αδιαμεσολάβητα μέσα από άλλες διόδους. Αρχικά από την εκτελεστική εξουσία (εκλογή του πρόεδρου Βοναπάρτη με ψήφους των αγροτών και των μικροαστών-Δεκέμβριος 1850) και στη συνέχεια από το ΚΕΑ.

Η διάψευση των προσδοκιών των μικροαστικών τάξεων από τη δημοκρατική μορφή του κράτους έχει ως αποτέλεσμα η δημοκρατία να μην είναι η μορφή του αστικού κράτους που μέσω της σχετικής του αυτονομίας επιτυγχάνει να εμφανιστεί ως εκπρόσωπος του έθνους και συνεπώς παράγει την πολιτική κρίση και την (προσωρινή) επίλυσή της με τη μετάβαση σε ένα ΚΕΑ

Η πολιτική κρίση είναι το πλαίσιο εντός του οποίου πραγματοποιείται η αυτονόμηση του κράτους από τα επιμέρους κόμματα, επαναχαράσσονται τα όρια των πολιτικών κομμάτων και αναζητούνται οι τρόποι να εναρμονιστούν με τα συμφέροντα που εκπροσωπούν.

Ουσιαστικά η εσωτερική θωράκιση του κράτους και η στεγανοποίηση του σκληρού του πυρήνα, εξασφαλίζει αφενός τη συνέχεια του κράτους, αφετέρου δίνει το περιθώριο στη διαδικασία ανασύνταξης των αστικών κομμάτων να εξελιχθεί ακόμα και μέσα από συγκρούσεις δίχως να απειληθεί το καθεστώς στο σύνολό του.

Η αύξηση της απόστασης των αστικών κομμάτων από την αστική τάξη, οδηγεί σε ένα πρώτο επίπεδο στην ομογενοποίηση των κομμάτων, αλλά στο βαθμό που αυτή δεν είναι αρκετή για να αποκατασταθεί η σχέση εκπροσώπησης, τότε παράγεται η πριμοδότηση, ως φορέων εκπροσώπησης, άλλων πτυχών του εποικοδομήματος και εν τέλει του κράτους, ως του μόνου μηχανισμού που μπορεί να ενοποιήσει πολιτικά την άρχουσα τάξη.

Η διάσταση ανάμεσα στην αστική τάξη και την κοινοβουλευτική της έκφραση-εκπροσώπηση παράγει την ενίσχυση της γραφειοκρατίας ως εκπροσώπου της κυρίαρχης τάξης και συνεπώς *“αν καταργήσετε τη διαμεσολάβηση των κομμάτων θα έχετε το μοναδικό κόμμα, δηλαδή το κράτος.”* (Bensaid 2013β: 77)

Η κρίση εκπροσώπησης λοιπόν, αρχικά διαμεσολαβείται από την πάλη ανάμεσα σε δύο κοινοβουλευτικές μερίδες της αστικής τάξης, τους δημοκράτες αστούς και το φιλομοναρχικό της τμήμα που είχε συνασπιστεί στο κόμμα της τάξης.

Οι αστοί δημοκράτες αποτέλεσαν μέχρι το Μάιο του 1849, τον βασικό εκπρόσωπο της αστικής τάξης, είτε γιατί εξυπηρετούσαν άμεσα το μερικό συμφέρον τμημάτων της (βιομηχανικό κεφάλαιο) είτε γιατί είχαν κατοχυρωθεί ως αξιόπιστη δημοκρατική αντιπολίτευση και πολεμούσαν την αριστοκρατία του χρήματος.

Οι αστοί δημοκράτες εξέφραζαν πολιτικά το συνολικό συμφέρον της αστικής τάξης πολεμώντας και συκοφαντώντας τον *“κομμουνισμό και το σοσιαλισμό”*, ενώ μπορούσαν να εμφανίζονται ως ηγέτιδα δύναμη και σε μερίδες της μικροαστικής τάξης. Την ίδια στιγμή είχαν πληθώρα από εξωκοινοβουλευτικούς οργανικούς διανοούμενους και ισάριθμα δίκτυα ιδεολογικής επιρροής, αποτελούσαν επομένως όχι ένα κόμμα που εξέφραζε τα συμφέροντα μιας ιδιαίτερης μερίδας της αστικής τάξης, αλλά πολιτική ομάδα που μπορούσε να οργανώσει την κυρίαρχη αστική ιδεολογία στηριζόμενη *“στη θύμηση της παλιάς δημοκρατίας...και πριν απ’ όλα στο γαλλικό εθνικισμό”* (Μαρξ 2012, 2:29)

Μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η αστική τάξη, έχει μεν πολλαπλές πολιτικές εκφράσεις οι οποίες αντανακλούν εν μέρει και τα επιμέρους συμφέροντά της, αλλά συνήθως επιλέγει κάθε φορά ένα συγκεκριμένο πολιτικό κόμμα που στη δεδομένη στιγμή, της εγγυάται πως αποτελεί το γνησιότερο εκφραστή των συμφερόντων της.

Αυτή η επιλογή σημαίνει πως αποδέχεται και χαρακτηριστικά αυτού του κόμματος που μπορεί να βρίσκονται σε αντίθεση με τις ιδεολογικές της πεποιθήσεις, γιατί ακριβώς η αστική τάξη διακρίνεται για τον πραγματισμό της και επιλέγει το πιο καθαρό και αποτελεσματικό πολιτικό σχέδιο. Οι αστοί δημοκράτες αποτελούσαν την πιο καλά οργανώμενη πολιτική ομάδα και η ιδεολογική ενότητα που αποκρυστάλλωναν εξυπηρετούσε τη δοσμένη συγκυρία τα αστικά συμφέροντα, ακόμα και αν η μεγάλη μάζα της αστικής τάξης παρέμενε φιλομοναρχική.

Το κόμμα των αστών δημοκρατών στερέωσε την αστική δημοκρατία ως μορφή της αστικής κυριαρχίας και πραγματοποίησε την πρώτη εγκάρσια τομή στην κοινοβουλευτική ζωή επιβάλλοντας το σύνταγμα με τη βία της κατάστασης πολιορκίας που *“ήταν η μαμή της συντακτικής συνέλευσης όταν κοιλοπονούσε τα δημοκρατικά της δημιουργήματα”* (Μαρξ, ο.π.:37)

Παρατηρούμε λοιπόν πως παράλληλα με την πολιτική εκπροσώπηση, η αστική τάξη εκφράζεται αδιαμεσολάβητα, οσμώνοντας την κοινοβουλευτική με την εξωκοινοβουλευτική της έκφραση, προετοιμάζοντας το πραξικόπημα γιατί *“με την κατάσταση πολιορκίας οι καθώς πρέπει, οι πούροι δημοκράτες είχαν δημιουργήσει το φυτώριο όπου θα βλάσταιναν οι πραιτωριανοί της 2 του Δεκέμβρη”* (Μαρξ, ο.π.:39)

Μόλις οι αστοί δημοκράτες εκπλήρωσαν την αποστολή της εδραίωσης της αστικής δημοκρατίας, έπαψαν να αποτελούν τον εκφραστή της αστικής τάξης και παραμερίστηκαν από *“τη μεγάλη μάζα της αστικής τάξης που ιδιοποιήθηκε αυτή τη δημοκρατία γιατί τη θεωρούσε, με το δίκιο της, ιδιοκτησία της. Αυτή όμως η μάζα ήταν βασιλική”* (Μαρξ 2012, 2:40)

Η κρίση εκπροσώπησης επιλύθηκε προς το παρόν εντός του κοινοβουλευτικού πλαισίου, εκφράστηκε ως σύγκρουση μεταξύ κομμάτων, οδηγώντας στην ομογενοποίηση των αστικών κομμάτων και συμπυκνώθηκε στην αλλαγή κόμματος, ενισχύοντας παράλληλα τους εξωκομματικούς ιμάντες μεταβίβασης των αστικών συμφερόντων.

Το κόμμα της τάξης ενοποίησε πολιτικά το κεφάλαιο αλλά δεν ήρε την αντίθεση ανάμεσα στη γαιοκτησία και το βιομηχανικό-χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, αντίθεση που εκφραζόταν ιδεολογικά ως υποστήριξη στους βασιλικούς οίκους των Βουρβόνων και των Ορλεανών. Στην αστική δημοκρατία όμως είχαν βρει την πολιτική μορφή της από κοινού κυριαρχίας τους στο όνομα του κεφαλαίου. (Μαρξ, ο.π.:40)

Το κόμμα της τάξης συνεργάζεται με τον πρόεδρο Βοναπάρτη για να περιορίσουν τους αστούς δημοκράτες, ενισχύοντας ακόμα περισσότερα τους άλλους-μη κομματικούς-ιμάντες εκπροσώπησης της αστικής τάξης. Η αδιαμεσολάβητη εκπροσώπηση της αστικής τάξης, η σύγκρουση στο εσωτερικό του κόμματος της τάξης που βραχυκύκλωνε περαιτέρω την πολιτική εκπροσώπηση μέσω των κομμάτων, μεγάλωσε ακόμα περισσότερο το χάσμα ανάμεσα στην εξωκοινοβουλευτική αστική τάξη και την κοινοβουλευτική της έκφραση

Το κόμμα της τάξης χρησιμοποίησε εργαλειακά το κοινοβούλιο για να επιβάλλει το συμφέρον του, συντελώντας έτσι στην περαιτέρω απαξίωσή του, ως τόπου εξαγωγής της συνισταμένης των αστικών συμφερόντων, ναρκοθετώντας την ίδια την ουσία της αστικής δημοκρατίας. Διέλυσε με τη βία την εθνοσυνέλευση (29 Ιανουαρίου 1849) πραγματοποιώντας τη δεύτερη εγκάρσια τομή στο σώμα της δημοκρατίας, αναδεικνύοντας πως η πραγματική εξουσία που αποκρυσταλλώνεται στο κοινοβούλιο εδράζεται στο στρατό και προεικονίζοντας το πραξικόπημα. *“Τί ήταν λοιπόν, η*

29 Γενάρη αν όχι το πραξικόπημα της 2 Δεκέμβρη 1851 που τη φορά αυτή το πραγματοποίησαν οι βασιλικοί μαζί με το Βοναπάρτη ενάντια στη δημοκρατική εθνοσυνέλευση;” (Μαρξ,ο.π.:43)

Σε συνασπισμό με το Βοναπάρτη το κόμμα της τάξης μέσα από συνεχείς αυταρχικές μετατοπίσεις μετέτρεψε την αστική δημοκρατία σε ανοιχτή δικτατορία της αστικής τάξης. Περιορίσε την ελευθερία του τύπου καταργώντας τον επαναστατικό τύπο, πρακτικά κατήργησε το γενικό εκλογικό δικαίωμα, αποστέωσε το κοινοβούλιο μετατρέποντας το σε τόπο ξεκαθαρίσματος λογαριασμών και συμβιβασμών με την εκτελεστική εξουσία, πνίγοντας τον όποιο ιδεολογικό του ρόλου ως φορέα της ανατροφοδότησης του κράτους με την κοινωνία.

Το κόμμα της τάξης είχε μετατρέψει το κοινοβούλιο σε παράρτημα της εκτελεστικής εξουσίας καθώς πίστευε πως η εργαλειακή χρήση του κοινοβουλίου θα επέτρεπε τον πλήρη έλεγχο του προέδρου. Θυμήθηκε την ανεξαρτησία της βουλής μόνο όταν η Εθνοσυνέλευση αρνήθηκε να ψηφίσει τροποποίηση, που θα επέτρεπε στο Βοναπάρτη να επανεκλεγεί πρόεδρος. Τότε εκείνος την κατήργησε με το πραξικόπημα της 2ας Δεκεμβρίου, υλικοποιώντας την απονέκρωση της εξουσίας της Εθνοσυνέλευσης.

Αυτή η αποστέωση της αστικής δημοκρατίας, ο περιορισμός των ιδεολογικών της μηχανισμών υπέσκαψε το ίδιο το υλικό πεδίο δράσης του κόμματος της τάξης ως εκπροσώπου της αστικής τάξης και ενίσχυσε άλλες πτυχές του εποικοδομήματος ως πολιτικές και ιδεολογικές πυκνώσεις της άρχουσας τάξης. Ενίσχυσε τελικά την κρίση εκπροσώπησης η οποία πλέον αδυνατούσε να συμπτυκνωθεί στο κοινοβουλευτικό πεδίο και πέρασε μέσα από συνεχείς οσμώσεις στο υλικό σώμα του κράτους.

Όταν η κοινωνική αντίθεση απαλλάχθηκε και τυπικά από την πολιτική έκφραση και των κυριαρχούμενων τάξεων και περιορίστηκε σε ενδοαστική σύγκρουση, η εκπροσώπηση της αστικής τάξης μετατέθηκε οριστικά από τα αστικά κόμματα στο ίδιο το αστικό κράτος.

Μπορούμε να ισχυριστούμε πως ο κοιμώμενος ταξικός ανταγωνισμός εσωτερικεύτηκε στην αστική τάξη και αναπαράχθηκε ως αντίθεση ανάμεσα στο κοινοβουλευτικό και εξωκοινοβουλευτικό της τμήμα, ανάμεσα στους διανοούμενους της αστικής τάξης και την αστική τάξη (Μαρξ 2012,2:118) επιταχύνοντας την κρίση εκπροσώπησης από τα κόμματα, τον τύπο κτλ και ενισχύοντας έτσι το κράτος ως εκπρόσωπο.

Η εκτελεστική εξουσία επικαλέστηκε ένα προς ένα τα επιχειρήματα του κόμματος της τάξης εναντίον της. Το κόμμα της τάξης δεν μπορούσε να αντιπαρατεθεί ευθέως με την εκτελεστική εξουσία, γιατί τότε θα έθετε σε κίνηση την κοινωνική δυναμική που το ίδιο είχε εγκολπώσει και περιορίσει, αλλά και γιατί το ταξικό συμφέρον που εκπροσωπούσε είχε ήδη συμπτυκνωθεί στην εκτελεστική εξουσία.

Ο Βοναπάρτης ως εκλεγμένος αρχηγός του κράτους βρισκόταν σε μια προσωπική σχέση με το έθνος, άρα μπορούσε να εμφανίζεται ως εκπρόσωπος και των συμφερόντων των μη προλεταριακών κυριαρχούμενων τάξεων και να εγγυηθεί τη σχετική αυτονομία του κράτους.

Επιπλέον δεν ενσάρκωνε τις ενδοαστικές αντιθέσεις όπως το κόμμα της τάξης, αλλά τις ενοποιούσε υπό το ιδεολογικό μανδύα της “τάξης και της ασφάλειας” σύνθημα που απηχεί τις ιδανικές συνθήκες αναπαραγωγής του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης. Τέλος η ίδια η πορεία της συνεργασίας του με το κόμμα της τάξης είχε ενισχύσει την εξουσία του στρατού, στον οποίο ο Βοναπάρτης διατηρούσε ισχυρά ερείσματα.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, ο Βοναπάρτης μπορούσε να προτείνει ένα άμεσο πολιτικό σχέδιο στην αστική τάξη, δίχως πολύπλοκες διαμεσολαβήσεις και συνεπώς, σε συνδυασμό επαναλαμβάνουμε με το αδυνάτισμα της νομοθετικής εξουσίας ως τρόπου εκπροσώπησης των αστικών συμφερόντων, να αναδειχτεί σε εκπρόσωπό τους. Γιατί το κοινοβούλιο και τα τυπικά χαρακτηριστικά της δημοκρατίας εκδηλώνουν πάντοτε έστω και στρεβλά τους κοινωνικούς συσχετισμούς, ενώ η αποκλειστική ανάθεση της εκπροσώπησης της αστικής τάξης στο σκληρό πυρήνα του κράτους, αποτελεί εγγύηση για την αναπαραγωγή της αστικής κυριαρχίας σε συνθήκες πολιτικής κρίσης.

Γι’ αυτό η εξωκοινοβουλευτική αστική τάξη μπροστά και στην ανάδυση της κοινής αντιπολίτευσης εργατικής-μικροαστικής τάξης (σοσιαλδημοκρατία) συνέπεια του γενικού εκλογικού δικαιώματος, πίεσε άμεσα για την κατάργησή του και πολώθηκε μονομερώς προς την εκπροσώπησή της από το κράτος. Σταδιακά το κόμμα της τάξης απώλεσε τα εξωκοινοβουλευτικά του ερείσματα (στρατός, αστική τάξη) και κατέληξε να διαλυθεί μπροστά στην εκτελεστική εξουσία που για τη γιγάντωση του πολιτικού της ρόλου είχε συνεισφέρει τα μέγιστα.

Το κόμμα της τάξης στερείται επομένως της υλικότητάς του και άρα της ύπαρξής του ως πολιτικού μεσολαβητή και αντικαθίσταται από το κράτος μόλις η εξωκοινοβουλευτική αστική τάξη *“δεν μπορεί να νιώσει ότι η αστική τάξη που βρίσκεται μέσα στο κοινοβούλιο μπορεί να σπαταλάει τον καιρό της σε τέτοιους τιποτένιους τσακωμούς και να εκθέτει την ησυχία με τόσο άθλιους ανταγωνισμούς με τον πρόεδρο”* (Μαρξ 2012, 2:96)

Παρατηρούμε λοιπόν πως η πολιτική κρίση αρχικά εκδηλώθηκε κυρίως στην πάλη των κομμάτων, μέσα από συνεχείς όμως παρεμβάσεις μη κομματικών κρατικών μηχανισμών, παρήγαγε την ομογενοποίηση των κομμάτων, την απαξίωση του κοινοβουλίου που ζει από τη συζήτηση (Μαρξ ο.π.:73) και οδήγησε σε μια αυταρχική μορφή κράτους, πάντα όμως εντός των ορίων της δημοκρατικής μορφής.

Η αλλαγή αυτή στο εσωτερικό της αστικής δημοκρατίας μετατόπισε, μέσα από τομές που συγκροτούν όμως συνέχεια, το κέντρο βάρους της εκπροσώπησης της αστικής τάξης από τα κόμματα σε πυλώνες και πτυχές του αστικού κράτους, κρατικοποιώντας την πολιτική

εκπροσώπηση. Αυτή η διαδικασία είναι προϋπόθεση της μετάβασης σε ένα ΚΕΑ, όπου και ολοκληρώνεται με την τυπική της αποκρυστάλλωση.

Θα σημειώσουμε πως στη μαρξική θεωρία για το κράτος η αλλαγή των φορέων εκπροσώπησης δεν εκφράζει αντιθέσεις ουσίας, αλλά εσωτερικές ανακατατάξεις στους κόλπους του αστικού μπλοκ εξουσίας με στόχο την αποτελεσματικότερη αναπαραγωγή των αστικών συμφερόντων.

7.1.3: Οι μετατοπίσεις στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας

Η πολιτική κρίση-κρίση εκπροσώπησης που αναλύσαμε, αλλά και η διαδικασία μετάβασης συσχετίζεται άμεσα με τις ιδεολογικές εκδηλώσεις αυτής της μετάβασης, όπως αποκρυσταλλώνονται στην κυρίαρχη ιδεολογία.

Οι ιδεολογικές αυτές μετατοπίσεις ακόμα και αν δεν εκδηλώνονται ως ιδεολογική κρίση διαπερνούν κάθετα την αστική κοινωνία και τις κοινωνικές τάξεις, εφόσον ορθά έχει επισημανθεί πως “ στο πλαίσιο ενός κοινωνικού σχηματισμού δεν υπάρχει μία κυρίαρχη ιδεολογία, δηλαδή ένας ιδεολογικός μονόλογος(...) υπάρχουν και **πραγματικά ιδεολογικά υποσύνολα**” (Πουланτζάς 2006:83-84, η έμφαση δική μας), τα οποία όμως διαποτίζει η κυρίαρχη ιδεολογία.

Αναλύσαμε πως οι κυριαρχούμενες τάξεις αποκόπηκαν από το κυρίαρχο ιδεολογικό αφήγημα της αστικής δημοκρατίας. Το προλεταριάτο γέννησε μετά από την ήττα του Ιούνη ριζοσπαστικότερες διανοητικές εκδηλώσεις των ταξικών συμφερόντων, η μικροαστική τάξη ενίσχυσε τη μεταφυσική της πίστη στην ουδετερότητα της αστικής δημοκρατίας, ενώ η αγροτική τάξη οδηγήθηκε σε ένα συντηρητικό αντιδημοκρατισμό. Γενικότερα οι μη προλεταριακές υποτελείς τάξεις αναζήτησαν (και βρήκαν) στο πρόσωπο του Βοναπάρτη την ιδεολογική έκφραση των συμφερόντων τους που συμπεκνώθηκε στην αυταπάτη ενός κράτους όλου του έθνους και όχι μόνο της αστικής τάξης.

Θα καταδείξουμε τις αλλαγές της ιδεολογίας της κυρίαρχης τάξης, αλλαγές που εκφράζουν πως η άρχουσα τάξη αδυνατεί να ενοποιηθεί υπό τη σκέπη της κυρίαρχης αφήγησης και αδυνατεί να αναπαραστήσει με τον ίδιο τρόπο τους υλικούς όρους της ύπαρξής της. (Πουλαντζάς, ο.π.:85)

Θεωρούμε πως τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά της μετάβασης συγκεκριμενοποιούνται: στον τρόπο που η αστική τάξη προσλαμβάνει την αντιφατική φύση της αστικής δημοκρατίας και στο πως προσλαμβάνει τη σχέση ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων. Τη μεν αστική δημοκρατία η αστική τάξη προσπαθεί να την αναπαράξει μόνο ως τυπική μορφή της κυριαρχίας, ενώ υποτάσσει τα ανθρώπινα δικαιώματα στα πολιτικά δικαιώματα, μέσα από τη συνταγματική τους οριοθέτηση και τον πρακτικό περιορισμό τους από την αστυνομία, ανάγοντας τα στο κράτος, ως εγγυητή του αστικού συμφέροντος-δικαιώματος.

Η μαρξική θέση για τον αντιφατικό ρόλο της δημοκρατίας, η διάκριση ανάμεσα στην τυπική και την ουσιαστική της διάσταση, αναπαράγεται από τη σκοπιά της αστικής σκέψης, στο πλαίσιο της μετάβασης σε ένα ΚΕΑ ως διάκριση ανάμεσα στη δημοκρατία ως αστική κυριαρχία και στη δημοκρατία ως λανθάνουσα κομμουνιστική μορφή.

Μετά την επικράτηση του Βοναπάρτη και την εγκαθίδρυση της Β' Αυτοκρατορίας¹⁹, το καθεστώς κατόρθωσε να οικειοποιηθεί την έννοια δημοκρατία και αυτή έπαψε να διατηρεί εννοιολογικά την επαναστατική της σημασία, κληρονομιά της γαλλικής επανάστασης του 1789, απηχώντας πλέον την ταξικότητά της. (Ross 2013: 159)

Η προσπάθεια της αστικής ιδεολογίας να άρει αυτή τη διάκριση, έχει ως συνέπεια την αποστέωση του περιεχομένου της, την απώλεια του άμεσου πολιτικού της ρόλου και εν τέλει την παραγωγή της δημοκρατίας σε μια αυτο-αναιρούμενη μορφή που θωρακίζει το περιεχόμενό της ως μορφή της αστικής κυριαρχίας. Το ιδεολογικό σχήμα που ενοποιεί την πολιτικά κατακερματισμένη αστική τάξη και υπαγάγει σε ένα βαθμό και τις υποτελείς τάξεις είναι η επίκληση της *“τάξης και της ασφάλειας”*.

Για την αστική τάξη η *“τάξη και η ασφάλεια”* υποδηλώνει καταρχήν ομαλές συνθήκες αναπαραγωγής του κεφαλαίου, δηλαδή ένα πλήρως υποταγμένο προλεταριάτο και μια ειρηνική κοινωνική ισορροπία, καθώς η ασφάλεια είναι το πολιτικό κάτοπτρο της εκμετάλλευσης.

Για τις κυριαρχούμενες τάξεις πλην του προλεταριάτου, *“η τάξη και ασφάλεια”* επιτρέπει να ταυτιστούν με το κράτος και την αστική τάξη και να αναπαραχθούν ως καλοί πολίτες που απολαμβάνουν το δικαίωμα στην ασφάλεια, ενάντια στους πληβειακούς ταραξίες. Ο *“νόμος και η τάξη”*, νοούνται ως υπερταξικά αγαθά και κάνουν πράξη την μικροαστική αυταπάτη περί ουδέτερου κράτους. Το ιδεολογικό σχήμα της ασφάλειας αρθρώνει ολο το δίκαιο γύρω από το κυριαρχικό δικαίωμα, είναι η ανύψωση της ιδεολογίας του σκληρού πυρήνα του κράτους σε καθολικότητα, σε κυρίαρχη ιδεολογία.

Ο εκθειασμός του Φλεβάρη 1848 *“ως την όμορφη επανάσταση”* (Μαρξ 2012, 1:66) ήταν μια ιδεολογική αφήγηση που εξιδανίκευε τις κοιμώμενες αντιθέσεις και απεικόνιζε την ιδεατή εκδοχή της δημοκρατίας. Η πάλι των τάξεων, σιγά-σιγά ξήλωσε αυτό το αφήγημα, επαναφέροντας το πρακτικό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας όσο οι αντιθέσεις εκδηλώνονταν ρητά.

Η συντριβή του προλεταριάτου στο όνομα της τάξης, η κυριαρχία των αστών δημοκρατών με την επίκληση της κατάστασης πολιορκίας, η κοινοβουλευτική δικτατορία του κόμματος της τάξης στο όνομα της ησυχίας και τέλος η δικτατορία του Βοναπάρτη αποτελούν στιγμές συγκρότησης της νέας μορφής της κυρίαρχης ιδεολογίας που αποκρυσταλλώθηκε στους θεσμούς του ΚΕΑ.

¹⁹ Το 1860 το καθεστώς πήρε κάποια μέτρα φιλελευθεροποίησης, (άρση της απαγόρευσης συγκεντρώσεων, περιορισμένη ελευθερία τύπου, συμμετοχή των αστικών δυνάμεων στην κυβέρνηση)

Τα συστατικά της κυρίαρχης ιδεολογίας του νόμου και της τάξης εδράζονται αρχικά στην καθαυτή θεσμική υλικότητα του αστικού κράτους. Εκκινούν από την υποταγή όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο δικαίωμα της ασφάλειας, δηλαδή την ασφάλεια της αστικής τάξης όπως συμπυκνώνεται στο σύνταγμα και στους νόμους. Ο περιορισμός αυτός δεν είναι παρά η συνεχής υπενθύμιση του κρατικού μονοπωλίου της βίας που παράγει το δικαιοῖκό και νομικό πλαίσιο και που ορίζουμε περιγραφικά ως πρωτογενές δίκαιο.

Η ίδια η αστική δημοκρατία εμπεριέχει εντός της τη δυνατότητα αναίρεσής της. Ταυτόχρονα το πλαίσιο αυτό κατοχυρώνει την ισχυρή θέση του προέδρου και της εκτελεστικής εξουσίας στην εσωτερική ισορροπία ανάμεσα στους κρατικούς πυλώνες.

Έτσι “ καθεμιά από αυτές τις ελευθερίες ανακηρύσσεται σαν απόλυτο δικαίωμα του Γάλλου πολίτη, αλλά με τη σημείωση στο περιθώριο ότι είναι απεριορίστη μόνο ως εκεί όπου δεν περιορίζεται από τα ίσα δικαιώματα των άλλων και από τη δημόσια ασφάλεια(...)κάθε άρθρο του συντάγματος περιέχει την ίδια του την αντίθεση (...)δηλαδή στη γενική φράση την ελευθερία και στη σημείωση του περιθωρίου την κατάργηση της ελευθερίας(...)μόνο τα άρθρα όπου καθορίζεται η σχέση του προέδρου με τη νομοθετική συνέλευση είναι απόλυτα θετικά, δίχως αντιφάσεις”(Μαρξ 2012, 2:32-33)

Ο Μαρξ στην επιστολή του στον Kugelman (23-2-1865) τονίζει πως το εργατικό κίνημα διατηρείται μόνο χάρη στην αστυνομία, χάρη στην άδεια της.

Αυτός ο δογματισμός του δικαιώματος της αστικής τάξης, αποκαλύπτει πως πίσω από τη φετιχοποιημένη θεσμισμένη ισότητα, ενυπάρχει η πραγματική κοινωνική ανισότητα που είναι το εμμένον περιεχόμενο του νόμου (ακόμα και στην αντεστραμμένη του μορφή), η απτή υλικότητά του.

Η ιδεολογία του νόμου και της τάξης σχετίζεται συνεπώς άμεσα με το υλικό συμφέρον της αστικής τάξης και με την καχυποψία της απέναντι στη δημοκρατία ως μορφή του πολιτικού της συμφέροντος. Το ένστικτο των μελών της αστικής τάξης “τους υπαγόρευε ότι η δημοκρατία ολοκληρώνει μεν την πολιτική τους κυριαρχία, μα ταυτόχρονα υπονομεύει την κοινωνική τους βάση, μιας και τώρα είναι αναγκασμένοι να αντιμετωπίσουν τις υποτελείς τάξεις και να αγωνιστούν εναντίον τους δίχως μεσολάβηση,(...) δίχως να μπορούν να στρέψουν αλλού το ενδιαφέρον του έθνους με δευτερεύοντες αγώνες αναμεταξύ τους και ενάντια στη βασιλική εξουσία. Ήταν ένα αίσθημα αδυναμίας που τους έκανε να τρέμουν μπροστά στους ξεκάθαρους όρους της δικής τους ταξικής κυριαρχίας και να νοσταλγούν τις λιγότερες τέλειες και αναπτυγμένες και συνεπώς λιγότερο τέλειες μορφές αυτής της κυριαρχίας.” (Μαρξ, ο.π.:54)

Η μαρξική θεωρία, όπως και η αστική ιδεολογία αναγνωρίζουν τη διττή φύση της δημοκρατίας: η πρώτη επιθυμεί να άρει την αντίφαση αυτή επαναστατικά μέσω της σύνθεσης, η δεύτερη επιθυμεί η θέση να απορροφήσει την αντίθεση, κάτι που σε συνθήκες κρίσης καθίσταται πρακτικά αδύνατο.

Για τη μαρξική θεωρία η πολιτική είναι η πιο τελειοποιημένη μορφή φετιχισμού των ταξικών αγώνων, και η πολιτική είναι ταυτόχρονα το μέσο για τη χειραφέτηση από αυτή τη μορφή, συνεπώς έχουμε μια προσέγγιση της δημοκρατίας, η οποία δίχως να παραγνωρίζει την τυπική της πλευρά αναδεικνύει την εν δυνάμει ουσιαστική της διάσταση.

Αντίθετα για την αστική τάξη, η δημοκρατία στεριώνει την αστική κυριαρχία σε τόσο καθαρή μορφή που η φετιχιστική της λειτουργία δεν επαρκεί (σε συνθήκες κρίσης) για να αναπαράξει ακίνδυνα αυτή την κυριαρχία. Η αστική τάξη επιθυμεί να διατηρήσει ανέπαφη την τυπική διάσταση της δημοκρατίας, το θετικό της αποτέλεσμα ως καθολικής οργάνωσης της αστικής κοινωνίας υπό την κυριαρχία της, αλλά να αποκόψει την ουσιαστική της διάσταση, την απομυθοποιητική της λειτουργία.

Ουσιαστικά επιθυμεί την αναπαραγωγή της αστικής δημοκρατίας, δίχως τις αντιφάσεις της, άρα δίχως την ύπαρξη των δικαιωμάτων των κατώτερων τάξεων. Δυνητικά η αστική τάξη θα επιθυμούσε την απευθείας πολιτικοποίηση της κοινωνίας των ιδιωτών και όχι τον αναδιπλασιασμό του πολίτη-αστού, θα επιθυμούσε όχι τυπικά δικαιώματα, αλλά την τυπική επισφράγιση των άνισων προνομίων. Αυτή η επιθυμία-έκφραση του αστικού συμφέροντος, μιας αστικής τάξης που ορίζεται μόνο από τον εαυτό της αποτελεί την υλικότητα των ιδεολογικών μετατοπίσεων της αστικής τάξης γιατί *“ο αυταρχικός κρατισμός συνδέεται μέσα από τις μεταβολές των σχέσεων παραγωγής, τις διαδικασίες και τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, με σημαντικές αλλαγές στις ταξικές σχέσεις”* (Πουλαντζάς 2001:302)

Στη βάση αυτής της διχαστικής προσέγγισης της δημοκρατίας υποστηρίζουμε πως υπάρχουν τα στοιχεία της διαλεκτικής σχέσης δημοκρατίας-αυταρχισμού καθώς το κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ) προσομοιάζει σε αυτή την αντιδραστική ουτοπία της αστικής τάξης.

Μέχρι τη θεσμική αποκρυστάλλωση αυτής της ιδεολογίας στο ΚΕΑ, έχουμε την μετατόπιση στην ιδεολογία των φορέων της αστικής τάξης στο πλαίσιο της δημοκρατίας. Μέχρι την τυπική αναίρεση της δημοκρατίας, έχουμε την πρακτική και ιδεολογική της απαξίωση, τον περιορισμό των “επικίνδυνων” για το αστικό συμφέρον πτυχών της, την υποταγή των δικαιωμάτων στο δημόσιο συμφέρον και στην ασφάλεια.

Η αστική τάξη, μέσα από την προσέγγιση της δημοκρατίας ως δυνητικής απειλής, αλλά και ως μορφής κυριαρχίας, πρακτικά προσπαθεί να αναπαράξει τη δημοκρατία μόνο ως ωμή κυριαρχία και να ιδεολογικοποιήσει αυτή την πρακτική της.

Η αναπαραγωγή αυτή πραγματοποιείται μέσα από τις πολιτικές πρακτικές της αστικής τάξης, ανεξάρτητα από το εκάστοτε πολιτικό υποκείμενο-εκφραστή της αστικής τάξης, όπως ήταν η προσφυγή στη βία του στρατού, η κατάσταση πολιορκίας, η εργαλειακή χρήση της νομιμότητας και του κοινοβουλίου. *“αν το σύνταγμα εξαφανίστηκε από τον κόσμο με τις ξιφολόγχες, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι χρειάστηκε να το προστατεύσουν το ίδιο, όταν βρισκόταν ακόμα στην κοιλιά της μάνας*

του, με ξιφολόγχες που ήταν στραμμένες ενάντια στο λαό και ότι χρειάστηκαν αυτές για να το φέρουν στον κόσμο” (Μαρξ, 2012, 2:37)

Οι πρακτικές αυτές αποκρυσταλλώθηκαν ιδεολογικά, επιφέροντας νέες τροποποιήσεις στο συνεκτικό σύνολο της κυρίαρχης ιδεολογίας, που συμπυκνώνονται στην ανάδειξη μια νέας εκδοχής της κυρίαρχης ιδεολογίας που να εξασφαλίζει την εναρμόνιση των πρακτικών αναπαραγωγής με την ιδεατή αναπαράστασή τους.

Η αστική δημοκρατία παράγεται λοιπόν ως διαρκής αντινομία, θεμελιώνεται στην προσφυγή στην κατάσταση πολιορκίας και στην ωμή βία τις οποίες αναδεικνύει ως θετικότητες, ως το αληθινό και γνήσιο περιεχόμενό της, ενώ αποκηρύσσει ως σοσιαλισμό τον κοινοβουλευτισμό, τα δικαιώματα, ό,τι δηλαδή εν δυνάμει συγκροτεί τον ουσιαστικό χαρακτήρα της δημοκρατίας ενάντια στην τυπική της μορφή. (Μαρξ, ο.π.:28&73-74)

Η αποστέωση όμως αυτή της δημοκρατίας παράγει και την απώλεια του άμεσου πολιτικού ρόλου της αστικής τάξης, παράγει την αναίρεση της δημοκρατικής μορφής του κράτους, ενεργοποιώντας το δομικό όριο του κράτους. Η αντίφαση δεν μπορεί να αρθεί στα πλαίσια που την ορίζουν, χρειάζεται η εγγραφή της σε ένα νέο θεσμικό και ιδεολογικό πλαίσιο.

Το όριο ταλαντώνεται μέχρι το σημείο θραύσης του, οργανώνεται μια νέα ιδεολογική αφήγηση που εκθειάζει τη μερικότητα του κράτος ως καθολικότητα και παράγει μια νέα κρατική μορφή που αίρει την αντίφαση της αστικής δημοκρατίας και ενοποιεί ιδεολογικά την αστική τάξη.

7.2: Η εγκαθίδρυση του ΚΕΑ-το βοναπαρτίστικο καθεστώς.

Μελετήσαμε μέσα από τρεις στιγμές-προϋποθέσεις τη μετάβαση στο βοναπαρτίστικο καθεστώς, ως μια, διακριτή από την αστική δημοκρατία, μορφή κράτους, μορφή που αίρει τις αντιφάσεις της αστικής δημοκρατίας.

Η διαδικασία μετάβασης έχει στοιχεία συνέχειας αλλά και τομής, ακριβώς γιατί πρόκειται για κίνηση των μορφών του κράτους στα διαστήματα εμπιστοσύνης που ορίζει το περιεχόμενό του. Από αυτή την άποψη, του ΚΕΑ ως μορφής του αστικού κράτους που παράγεται από τους κόλπους της αστικής δημοκρατίας, θα προσεγγίσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Θα επικεντρωθούμε στα ιδεολογικά και πολιτικά στοιχεία της βοναπαρτίστικής μορφής και στη σχέση του με τις κοινωνικές τάξεις, ιδίως την αστική τάξη.

7.2.1: Ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά

Θεωρούμε πως τα ιδεολογικά χαρακτηριστικά του ΚΕΑ δεν είναι παρά η συνάρθρωση των χαρακτηριστικών που οδήγησαν στη μετάβαση σε αυτό και η αποκρυστάλλωσή τους ως συνεκτικό ιδεολογικό αφήγημα. Αντίστοιχα το ίδιο συμβαίνει και με τα χαρακτηριστικά του πολιτικού (και νομικού) εποικοδομήματός του.

Η θέση μας είναι πως το ΚΕΑ επιλύει με ένα λειτουργικό τρόπο τις αντιφάσεις που αδυνατούσαν να επιλυθούν στα πλαίσια της δημοκρατικής μορφής και που η όξυνσή τους παρήγαγε το βοναπαρτίστικο καθεστώς.

Η όξυνση αυτών των αντιφάσεων, που πυροδότησε την πολιτική κρίση, οδήγησε το ηγεμονικό τμήμα της αστικής τάξης, το πιο αποφασισμένο πολιτικά, να ηγηθεί τις διαδικασίες αναίρεσης της αστικής δημοκρατίας. Η κίνηση αυτή περιγράφεται ενδεικτικά από το Μαρξ στο πως *“ η κοινωνία σώζεται κάθε φορά που ο κύκλος των κυρίαρχών της στενεύει, όταν ένα αποκλειστικό συμφέρον επικρατεί μπροστά στο πλατύτερο ”*(Μαρξ 2012, 2:28).

Η αντινομία ανάμεσα στη δημοκρατία, ως μορφή κυριαρχίας και μέσο έκφρασης των ταξικών αγώνων, επιλύεται μέσα από τη σχάση του περιεχομένου της και την εγκαθίδρυση μιας νέας ισορροπίας στο εσωτερικό της που την αναπαράγει μονομερώς ως αστική κυριαρχία. Οι συνεχείς τομές-παραβιάσεις της νομιμότητας συνθέτουν τελικά τη νέα αστική νομιμότητα που ορίζεται από την παραβίασή της και αυτό είναι στο νομικό πεδίο το στοιχείο τομής του ΚΕΑ.

Η αστική τάξη προσπαθεί να ορίσει τη δημοκρατία αυτοαναφορικά, αποκομμένη από τη σχέση της με τις υπόλοιπες τάξεις. Αυτή η αυτοαναφορικότητα είναι η ιδεολογική αντανάκλαση της υλικής συντριβής του προλεταριάτου ως πολιτικού ανταγωνιστικού υποκειμένου.

Στο ΚΕΑ το περιεχόμενο του νόμου ορίζεται καθαρά πολιτικά, αποκαθάρεται από το μυστικισμό της νομικής γλώσσας και ταυτίζεται με την ικανότητα του να επιβάλλεται ως νόμος, ανάγεται δηλαδή στην ισχύ του. (Πουλαντζάς 2001:125)

Το κυρίαρχο συμφέρον δεν εκφράζεται μέσα από τη διαμεσολάβηση της σχέσης του με τις κατώτερες τάξεις, αλλά θεμελιώνεται υπαρξιακά, αναδεικνύοντας πως το καθαρό περιεχόμενο του συμφέροντος είναι η ικανότητα της επιβολής του ως θεμιτό και κυρίαρχο.

Το κυριαρχικό δικαίωμα της αστικής τάξης εμφανίζεται αδιαμεσολάβητα ως δικαίωμα κυριαρχίας, ορίζοντας ως *Εχθρό* τα αντίθετα συμφέροντα (Σμιτ 2009).

Το κύριο ιδεολογικό χαρακτηριστικό του ΚΕΑ είναι η αυτοαναφορικότητα τόσο του νόμου, όσο και της ανάδειξης του αστικού συμφέροντος ως γενικού. Επειδή το αστικό συμφέρον δεν μπορεί να αναπαραχθεί υλικά ως γενικό, ορίζεται ταυτολογικά ως τέτοιο μόνο από τη δυνατότητά του να επιβάλλεται ιδεολογικά και πολιτικά.

Αντίστοιχα η κυρίαρχη ιδεολογία του ΚΕΑ είναι η παγίωση της κατάστασης εξαίρεσης, η μονιμοποίηση της και συνεπώς η νομιμοποίηση της.

Θεωρούμε, αντίθετα με τον Agaben (2007)²⁰ πως δεν πρόκειται για έκπτωση και παρακμή του νόμου, αλλά για τη μερική απομυστικοποίηση του περιεχομένου του και την αποκρυστάλλωσή του στην καθαρή του μορφή. Η εξαίρεση από το νόμο δεν είναι ζώνη ανομίας, αλλά η ικανότητα εξαίρεσης του νόμου, είναι ο ίδιος ο νόμος ως βία. Θεωρούμε πως η καταγγελία της εξαίρεσης ως ανομίας δεν αναγνωρίζει τη σχετικότητα του δικαίου, αντιμετωπίζοντας ζητήματα της πολιτικής θεωρίας και φιλοσοφίας, μέσα από τη μεταφυσική κατανόησή τους, ως ηθικά.

Αφού η αστική δημοκρατία είναι σε τελική ανάλυση μία μορφή της αστικής κυριαρχίας, η οποία εγγράφει τη δυνατότητα αναίρεσης της σε περίπτωση που αυτή αδυνατεί να υπερασπιστεί το αστικό συμφέρον, η αναίρεσή της δεν είναι παρά η χρήση αυτής της εγγεγραμμένης δυνατότητας που εναρμονίζει τη μορφή με το περιεχόμενο.

Αντίστοιχα είναι κατά τη γνώμη μας εσφαλμένη η αντιπαράθεση του ΚΕΑ ως ολοκληρωτική μορφή κράτους με το δημοκρατικό-πλουραστικό κράτος, αντιπαράθεση που αποδίδει ποιοτικά χαρακτηριστικά σε διαφορετικές μορφές οργάνωσης του ίδιου περιεχομένου. (Arend 1967)

Σε ιδεολογικό λοιπόν επίπεδο το ΚΕΑ εγγράφει μια νέα εκδοχή της κυρίαρχης ιδεολογίας, μη αντιφατική με όρους αστικής δημοκρατίας, η οποία αναγνωρίζει ρητά στον εαυτό της το δικαίωμα να εμφανίζει την κοινωνική ανισότητα ως έχει στο πεδίο της ιδεολογίας και του δικαίου, δίχως να πρέπει να τη νομιμοποιήσει ως θεσμική ισότητα.

Πρόκειται για εναρμόνιση των υλικών πρακτικών με την ιδεατή τους αναπαράσταση, δίχως καμία μυστικιστική λειτουργία, πέρα φυσικά από την αδυναμία να απαντηθεί το απλό ερώτημα της κριτικής σκέψης: από που προκύπτει η γενικότητα του αστικού συμφέροντος;

Η κυρίαρχη ιδεολογία του ΚΕΑ εμπεδώνει την ισχύ του αστικού κράτους, ως του μόνου παραγωγού δικαίου, ανυψώνει το δικαίωμα εξαίρεσης σε κανόνα, μετατρέπει την υπαρξιακή θεμελίωση του αστικού συμφέροντος σε πολιτική θεολογία και προσφέρει μια ιδεολογική αφήγηση στην αστική τάξη απαλλαγμένη από τις κοινωνικές διαμεσολαβήσεις της αστικής δημοκρατίας.

Πολιτικά το ΚΕΑ επιλύει τις αντιφάσεις/αντινομίες του πολιτικού εποικοδομήματος, επαναχαράσσει και αναδιατάζει τους συσχετισμούς ανάμεσα στους πυλώνες εξουσίας του αστικού κράτους, μεταφέροντας το κέντρο βάρους στην εκτελεστική εξουσία που εκφράζει “την ετερονομία του έθνους (Μαρξ 2012, 2:140) δηλαδή στο σκληρό πυρήνα του κράτους.

Το ΚΕΑ οργανώνει έτσι τις δομές του, ώστε να περιορίσει την αυτονομία των ΙΜΚ μέχρι το σημείο κατάργησής τους. (Πουλαντζάς 2006: 350-351). Ενισχύει την εκτελεστική εξουσία, απονεκρώνει

²⁰ Εκτός από την *Κατάσταση εξαίρεσης*, η θέση αυτή διασαφηνίζεται από τον Agaben σε συνέντευξη του στην *Αυγή* στις 23-11-2013

και τυπικά το κοινοβούλιο, αποτυπώνει δηλαδή με εμφανή τρόπο τις λειτουργίες του κράτους που μυστικοποιούνται στη δημοκρατική του μορφή άρα με αυτή την έννοια το ΚΕΑ ως *“μορφή κρίσης του καπιταλιστικού κράτους ξεσκεπάζει ορισμένες πλευρές της πραγματικής λειτουργίας του καπιταλιστικού κράτους”*. (Πουλαντζάς ο.π.:350)

Το ΚΕΑ στηρίζεται ανοιχτά στον κατασταλτικό μηχανισμό, ο οποίος αναλαμβάνει μέσα από τον περιορισμό των ΙΜΚ, ιδεολογικό-παιδαγωγικό ρόλο, προτάσσοντας ως ιδεολογικό συνεκτικό δεσμό την ιδεολογία της έκτακτης ανάγκης, την αισθητικοποίηση της κρατικής βίας και την αποθέωση του νόμου και της τάξης, την προστασία του αστικού πολιτισμού. *“Η ησυχία”, “η ισχυρή γραφειοκρατία”, “η υπεροχή του στρατού”, “η κυριαρχία των παπάδων ως μέσο διακυβέρνησης” και η “ισχυρή κυβέρνηση με απεριόριστα δικαιώματα είναι οι ναπολεόντειες ιδέες”* (Μαρξ 2012,2:119&149-152). Συνεπώς, η κυρίαρχη ιδεολογία του ΚΕΑ είναι η ιδεολογία του κατασταλτικού μηχανισμού σε εξιδανικευμένη μορφή.

Το ΚΕΑ δε σημαίνει πως αναπαράγεται μόνο μέσω της καταστολής, αλλά αντίθετα αντλεί συναίνεση στη βάση της πυγμής, αναζητά αυτή τη συναίνεση μέσα από ιδεολογικά σχήματα που θα εγκολπώνουν την καταστολή όχι ως αναγκαίο κακό, όχι ως ένδειξη των αντιθέσεων, αλλά αντίθετα ως το καθαρό περιεχόμενο του κράτους. Από αυτή την άποψη το ΚΕΑ συγχωνεύει τη *βία που συντηρεί με τη βία που θεσπίζει* (Benjamin 2002) τροποποιώντας το υλικό πλαίσιο αναπαραγωγής για να το διατηρήσει.

Μεθοδολογικά, το ΚΕΑ πραγματώνει την αστική κυριαρχία συρρικνώνοντας σε ένα κέντρο τις επιμέρους πτυχές άρθρωσής της, έτσι ώστε να την επεκτείνει σε όλο το μήκος και το πλάτος της κοινωνικής ζωής.

Η αστική τάξη απορροφά τα δικαιώματα των υπόλοιπων τάξεων, τα ανθρώπινα δικαιώματα οριοθετούνται από την αστυνομία και το δικαίωμα της ασφάλειας, ο νόμος ορίζεται αυτοαναφορικά, ο κατασταλτικός μηχανισμός απορροφά τους ΙΜΚ, ώστε να μπορεί να εξαχθεί η λειτουργική συνισταμένη του αστικού συμφέροντος.

Υποστηρίζουμε πως το ΚΕΑ είναι η μορφή υλοποίησης της σχετικής αυτονομίας του αστικού κράτους, ακριβώς γιατί εμφανίζει το αστικό συμφέρον ως γενικό δίχως εσωτερικές αντινομίες, αλλά ως έχει. Η σχετική αυτονομία σημαίνει ταυτόχρονα την υπαγωγή του κράτους στο μακροπρόθεσμο συμφέρον της αστικής τάξης, μέσα από την υπεράσπιση του ηγεμονικού της τμήματος. *“Μονάχα στο καθεστώς του Λουδοβίκου Βοναπάρτη φαίνεται σαν να έχει ολότελα ανεξαρτητοποιηθεί το κράτος, η κρατική μηχανή να έχει σταθεροποιήσει τη θέση της απέναντι στην κοινωνία.”*(Μαρξ,ο.π.:142)

Ο εσωτερικός συγκεντρωτισμός του ΚΕΑ και η ιδεολογική του αποκρυστάλλωση είναι ο όρος συγκρότησης της σχετικής του αυτονομίας και της ικανότητάς του, μέσα από ιδεολογικούς μηχανισμούς, να εμφανιστεί ως κράτος- γενικός εκπρόσωπος και των κυριαρχούμενων τάξεων.

Η κυρίαρχη ιδεολογία του ΚΕΑ χαρακτηρίζεται από τη λατρεία του κράτους, δίχως άμεσο ταξικό πρόσημο, το οποίο προϋποτίθεται, αλλά δε διακρίνεται. Είναι ένα κάλεσμα αδελφότητας υπό την ωμή εξουσία της αστικής τάξης που μπορεί και ενοποιεί τις κατώτερες τάξεις, γιατί εμφανίζει το αστικό κράτος στην πιο καθαρή του μορφή ως ουδέτερο κράτος, ως το έθνος που έγινε κρατική οντότητα πέρα από τις κοινωνικές τάξεις.

Η πολιτική και ιδεολογική λειτουργία του ΚΕΑ που εξασφαλίζει τη σχετική του αυτονομία, είναι που το καθιστά τη λειτουργική μορφή αστικής κυριαρχίας όταν η αντίθεση δεν μπορεί να νοηματοδοτηθεί και να αναπαραχθεί ως ενότητα στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας.

7.2.2: Βοναπαρτίστικο καθεστώς ως μορφή ΚΕΑ και μικροαστική-αγροτική τάξη

Το βοναπαρτίστικο καθεστώς, ως ΚΕΑ, μπορεί να αναπαράξει το αστικό συμφέρον ως γενικό, επειδή είναι η συγκεκριμένη ιστορική μορφή κράτους, που πραγματώνει τη σχετική του αυτονομία. Αναλύσαμε το πώς η αστική δημοκρατία, αν και σε ένα βαθμό πέτυχε να ενοποιήσει πολιτικά την αστική τάξη, δεν κατάφερε να μπορέσει να εμφανιστεί ως φανταστικός εκπρόσωπος των κυριαρχούμενων (πλην προλεταριάτου) τάξεων, να εκπληρώσει δηλαδή πλήρως τη σχετική αυτονομία του κράτους.

Το βοναπαρτίστικο καθεστώς εμφανίστηκε ως ο εκπρόσωπος της αγροτικής και της μικροαστικής τάξης, *“ο Βοναπάρτης θεωρεί τον εαυτό του εκπρόσωπο των αγροτών και γενικά του λαού που θέλει να κάνει ευτυχισμένες τις κατώτερες λαϊκές τάξεις μέσα στα πλαίσια της αστικής κοινωνίας ενάντια στην αστική τάξη”* (Μαρξ 2012, 2:153).

Οι λόγοι αυτής της υπαγωγής των μικροαστών και των αγροτών στο αστικό συμφέρον είναι ο συνδυασμός των δομικών παραγόντων που αφορούν στην υλική αναπαραγωγή αυτών των τάξεων, των ιδεολογικών και πολιτικών τους χαρακτηριστικών και παραγόντων της ταξικής συγκυρίας.

Η διάψευση των προσδοκιών των μικροαστών και των αγροτών από τη δημοκρατία, η συντριβή του προλεταριάτου και η πολιτική κρίση-σύγκρουση ανάμεσα στις πολιτικές εκφάνσεις της αστικής τάξης (κοινοβουλευτικό τμήμα με την τάξη που εκφράστηκε από την εκτελεστική εξουσία) είναι με μια έννοια οι συγκυριακοί παράγοντες.

Οι δομικοί, όπως αναλύσαμε και στο 6ο κεφάλαιο έχουν να κάνουν με την καθαυτό αναπαραγωγή των υλικών όρων ύπαρξης αυτών των τάξεων, τον κατακερματισμό τους που τις εμποδίζει να συγκροτηθούν ως πολιτικό υποκείμενο και άρα να αναζητήσουν πολιτική έκφραση στο κράτος.

“Το κράτος, μέσω μιας σύνθετης ιδεολογικής διαδικασίας, επωφελείται απ’ την ανικανότητα πολιτικής επιβεβαίωσης αυτών των τάξεων, εξ’ αιτίας της θέσης τους μέσα στην παραγωγική διαδικασία(...)το κράτος εμφανίζεται συχνά άμεσα σαν ο πολιτικός αντιπρόσωπος των συμφερόντων

της μικρής παραγωγής» και οι τάξεις της (εδώ η αγροτική μικροαστική τάξη) «αποτελούν συχνά τάξεις στηρίγματα» του καπιταλιστικού κράτους” (Πουλαντζάς 1982α: 155).

Ο Βοναπάρτης στηρίζεται λοιπόν στη δύναμη των χωρικών, αντιπροσωπεύοντας όμως “ το συντηρητικό αγρότη ” (Μαρξ 2012, 2:145), εγκολπώνει την αντιπλουτοκρατική-αντιδημοκρατική τους αγανάκτηση, με στόχο να την εμποδίσει να γίνει πολιτική ανεξάρτητη δύναμη, για να τη “συντρίβει καθημερινά”. (Μαρξ, ο.π.:153) και να τη μετατρέπει σε πολιτικό κέρδος για την αστική τάξη.

Ο Βοναπάρτης πατάει πάνω στις συγκεκριμένες μορφές των αυταπατών των αγροτών και των μικροαστών, αντλεί τη δύναμη από τους μύθους του παρελθόντος που προσπαθεί να τους επικαιροποιήσει και νοσηματοδοτεί αυτές τις αυταπάτες καθιστώντας τες τμήμα της κυρίαρχης ιδεολογίας.

Το ΚΕΑ μέσω των ιδεολογικών και πολιτικών του χαρακτηριστικών ενσωματώνει τις μη προλεταριακές κυριαρχούμενες τάξεις, προσφέροντάς τους, την ιδεολογική αφήγηση που ενοποιεί τα δικά τους ιδεολογικά υποσύνολα. Λατρεία για το κράτος και την ισχυρή κυβέρνηση, καθησυχασμός του φόβου προλεταριοποίησης τους, ρητορεία ενάντια στην απληστία της αστικής τάξης, ανυψώση του μύθου του ουδέτερου κράτους σε πολιτική θεολογία.

Για τη μαρξική θεωρία, οι κοινωνικές τάξεις στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (ΚΤΠ), αναπαράγονται εν μέρει και μέσα από την καταστροφή τμημάτων τους²¹. Για το προλεταριάτο αυτή η πραγματικότητα είναι ανεξάρτητα από τη στιγμή αναπαραγωγής του ΚΤΠ (η δομική ανεργία και ο μόνιμος υπερπληθυσμός του αυτό πιστοποιούν), η καταστροφή τμημάτων του είναι ο δομικός τρόπος αναπαραγωγής του, ο ΚΤΠ παράγει πάντα αντιφατικά το προλεταριάτο: και ως θετικότητα, αλλά και ως αρνητικότητα.

Αντίθετα για τη μικροαστική τάξη, αλλά και για την αστική, η αναπαραγωγή δια της καταστροφής είναι στοιχείο της κρίσης, κάτι που δημιουργεί ένα ποιοτικά διαφορετικό υλικό υπόστρωμα για την ταξική τους συνείδηση.

Αυτή η ποιοτική διαφορά σε συνδυασμό με τον κατακερματισμό των μεσαίων στρωμάτων (μικρή ιδιοκτησία) εξηγεί σε ένα βαθμό γιατί οι μεσαίες τάξεις θεωρούν αφενός πως μπορούν να εξασφαλίσουν την αναπαραγωγή τους σε μια άλλη μορφή κράτους και αφετέρου το γιατί δε συγκροτούνται σε τάξη με επίγνωση της κοινότητας των συμφερόντων τους.

Το προλεταριάτο συγκροτείται αντιφατικά ως εξωτερικότητα στον ΚΤΠ και άρα εν δυνάμει αποτελεί επαναστατική δύναμη, ενώ οι μεσαίες τάξεις είναι μόνο κάτω από ιδιαίτερες περιστάσεις

²¹ Με τον όρο καταστροφή εννοούμε για παράδειγμα: τη χρεοκοπία και την προλεταριοποίηση μερίδας της μικροαστικής τάξης, την καταστροφή κεφαλαίων-τμημάτων της αστικής τάξης, αλλά και την ύπαρξη ανέργων ως σταθερό πλεονάζοντα προλεταριακό πληθυσμό. Η κοινωνική αναπαραγωγή των τάξεων προϋποθέτει τη “θυσία” μερίδας φυσικών προσώπων που τις συγκροτούν ως δομές.

αντιθετικές τάξεις, άρα συνήθως αποτελούν τους φορείς της *παθητικής επανάστασης* (Γκράμσι χχ:132-133). Δηλαδή θέλουν να διατηρήσουν τη θέση (ΚΤΠ και αστικό κράτος) ενσωματώνοντας σε αυτήν, την αντίθεση που θεωρούν ότι οι ίδιες εκφράζουν. (λαϊκός καπιταλισμός, κράτος όλων των κοινωνικών τάξεων, του λαού κτλ).

Από αυτή τη διαπίστωση προκύπτει και η ιδιαίτερη ιδεολογική μορφή της αντίδρασης των αγροτών απέναντι στην αστική δημοκρατία, μορφή που επιτρέπει τη στήριξή τους στο Βοναπάρτη ως μέρος του κρατικού μηχανισμού που είναι κατ' αυτούς ενάντια στην αστική τάξη (Πουλαντζάς 2006: 266-267).

Το ΚΕΑ μορφοποιεί πολιτικά και ιδεολογικά την *παθητική επανάσταση* των μικροαστών και των αγροτών, εκφράζει ιδεολογικά τα συμφέροντά τους, την ίδια ακριβώς στιγμή που τα υποτάσσει στην αστική τάξη. Το ΚΕΑ διατηρεί τον “αντικαπιταλισμό” τους εντός της καπιταλιστικής σχέσης χρησιμοποιώντας τον ως όπλο αναπαραγωγής της.

Το βοναπαρτίστικο καθεστώς, δεν καταφέρνει ποτέ να βρει στήριξη από το προλεταριάτο, το οποίο όμως σαφώς τηρεί στάση ουδετερότητας απέναντί του, “*τσιγκουνεύτηκε τις δυνάμεις του*” (Επιστολή Μαρξ προς Engels 9-12-1851) σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας της ήττας του, αλλά και με το φόβο πως μια εξέγερση ενάντια στο πραξικόπημα θα επανέωνε την αστική τάξη απέναντι στον εχθρό. (Μαρξ 2012, 2:139).

Ανακεφαλαιώνοντας για τη σχέση ΚΕΑ με τις κυριαρχούμενες τάξεις ισχυριζόμαστε πως το ΚΕΑ είναι η μορφή του αστικού κράτους που οργανώνει ιδεολογικά και πολιτικά τη μικροαστική και αγροτική τάξη, η οποία λόγω των δομικών της χαρακτηριστικών ως τάξης και της ιδεολογίας της εκπροσωπείται πολιτικά από τμήματα του κρατικού μηχανισμού, που στο ΚΕΑ έχουν τυπικά και ουσιαστικά την εξουσία.

Η ήττα της εργατικής τάξης και η πολιτική της εξουδετέρωση είναι αναγκαία συνθήκη για την οικοδόμηση του ΚΕΑ, το οποίο οικοδομείται ακριβώς πάνω στα αποτελέσματα της ήττας και της ματαίωσης που αυτή επιφέρει.

Το ΚΕΑ εμφανίζεται ως η μορφή κράτους που στέκεται πάνω από τις κοινωνικές τάξεις, ως κράτος που έχει εξουδετερώσει την πάλη των τάξεων, ως η πραγματική ενότητα των αντιθέσεων.

Στη βάση αυτής της ψευδαίσθησης-κοινή με τη δημοκρατική μορφή του αστικού κράτους-συγκροτεί τις συμμαχίες του, αλλά συναντά και το όριο της υλικής έκφρασης αυτών των συμμαχιών, καθώς όσο και αν “*ο Βοναπάρτης θα ήθελε να φαίνεται ο πατριαρχικός ευεργέτης όλων των τάξεων, δεν μπορεί όμως να δώσει τίποτα στη μια, αν δεν πάρει από την άλλη (...)* αυτό το αντιφατικό καθήκον εξηγεί τις αντιφάσεις της κυβέρνησής του”. (Μαρξ ο.π.:156-157)

Συνεπώς το ΚΕΑ αν και αποτελεί την επίλυση των αντιφάσεων της αστικής δημοκρατίας, ουσιαστικά δεν τις επιλύει, αλλά τις μεταθέτει σε ένα υλικό και ιδεολογικό πλαίσιο πολιτικής κυριαρχίας, τις μετατρέπει σε “έλλογη κανονικότητα”, αλλάζοντας τη νοηματοδότησή τους και τον

τρόπο εγγραφής τους στο κράτος με τρόπο τέτοιο, ώστε αυτές οι αντιφάσεις να μη ναρκοθετούν την αναπαραγωγή της αστικής κυριαρχίας.

7.2.3: Βοναπαρτίστικο καθεστώς και αστική τάξη

Το βοναπαρτίστικο καθεστώς ως μορφή ΚΕΑ εκφράζει ιδεατά τα συμφέροντα των μικροαστών και υλικά τα συμφέροντα της αστικής τάξης στο σύνολό της. Να τονίσουμε εδώ πως η έκφραση αστική τάξη στο σύνολό της, δε σημαίνει πως αίρεται η συγκρότηση της αστικής τάξης ως ιεραρχική και ανισόμετρη θέσμιση των επιμέρους μερίδων της, δεν αναιρείται δηλαδή η ύπαρξη κάποιας ηγεμονικής μερίδας.

Στη 18η Μπρυμαίρ, ο Μαρξ μοιάζει να θεωρεί πως ο βοναπαρτισμός εξουδετερώνει πολιτικά την αστική τάξη, της αφαιρεί την πολιτική εξουσία, ωσάν να είναι πραγματική μια ανεξάρτητα μορφή κράτους από τα αστικά συμφέροντα.

Αναφέρουμε ενδεικτικά: η αστική τάξη *“ομολογεί ότι το δικό της συμφέρον την αναγκάζει να απαλλαχθεί από τον κίνδυνο της αυτοκυβέρνησης (...) ότι για να διατηρήσει την κοινωνική της δύναμη, πρέπει να τσακίσει την πολιτική της δύναμη, ότι οι ιδιώτες αστοί μπορούν να συνεχίσουν να εκμεταλλεύονται τις άλλες τάξεις και να απολαμβάνουν ανενόχλητα την ιδιοκτησία, την οικογένεια, τη θρησκεία και την τάξη μόνο με τον όρο να καταδικαστεί η τάξη τους στην ίδια πολιτική εκμηδένιση με τις άλλες τάξεις (...) η βιομηχανική αστική τάξη χειροκρατεί με δουλοπρέπεια το πραξικόπημα της 2 του Δεκέμβρη, την κατάργηση του κοινοβουλίου, τον αφανισμό της δικής της κυριαρχίας”*(Μαρξ 2012, 2.:75-76).

Μήπως από τα παραπάνω προκύπτει το συμπέρασμα ότι για τη μαρξική θεωρία για το κράτος, το βοναπαρτίστικο καθεστώς δεν είναι μορφή αστικού κράτους; Μήπως όταν ο Engels στην επιστολή του προς το Μαρξ στις 13-4-1866 δηλώνει, αναφερόμενος στον Μπίσμαρκ, πως *“ο βοναπαρισμός είναι η αληθινή θρησκεία της νεότερης αστικής τάξης”* αναπαράγει αυτή τη θέση;

Νομίζουμε πως πρόκειται για παρερμηνεία του πνεύματος των μαρξικών θέσεων, μια παρερμηνεία που αναπαράγει το μύθο του βοναπαρτίστικου καθεστώτος και γενικότερα του αστικού κράτους για τον εαυτό του, ως ουδέτερου ταξικά κράτους.

Καταρχήν η απώλεια του πολιτικού ρόλου της αστικής τάξης γίνεται για να σωθεί η πραγματική-κοινωνική της εξουσία, η υλικότητα δηλαδή της κυριαρχίας της όπως προκύπτει από τις σχέσεις ανάμεσα στις τάξεις στην κοινωνία των ιδιωτών.

Κατα δεύτερον έχουμε αναλύσει πως βασική θέση της μαρξικής θεωρίας για το κράτος, είναι πως η αστική τάξη πραγματώνει την κυριαρχία της, ανυψώνεται σε πολιτική δύναμη μόνο μέσω του αστικού κράτους, που δρα ως ο συλλογικός οργανωτής και διανοούμενός της.

Επομένως ο Μαρξ ξεκάθαρα αναφέρεται στην ανικανότητα της αστικής τάξης να εξάγει από τα επιμέρους συμφέροντα που τη συγκροτούν, μια λειτουργική συνισταμένη γιατί *“θυσιάζει κάθε στιγμή το γενικό ταξικό της συμφέρον, δηλαδή το πολιτικό της συμφέρον, στο πιο στενό και πιο βρώμικο ιδιωτικό της συμφέρον”* (Μαρξ 2012,2:123).

Συνεπώς αν ο βοναπαρτισμός πραγματώνει τη σχετική αυτονομία του κράτους για να προασπίσει το γενικό συμφέρον της αστικής τάξης, άρα με τη μαρξική έννοια το πολιτικό της συμφέρον, για να υπερασπιστεί τα πολιτικά της δικαιώματα ως κυρίαρχη τάξη.

Θεωρούμε λοιπόν πως ο βοναπαρτισμός ισοδυναμεί με απώλεια του πολιτικού ρόλου της αστικής τάξης μόνο με τη στενή έννοια της κοινοβουλευτικής-δημοκρατικής μορφής έκφρασης αυτού του ρόλου, μόνο αν ταυτίσουμε την πολιτική με την αστική δημοκρατία.

Το ΚΕΑ ενοποιεί εκτός από τις μερίδες της αστικής τάξης, τους πολιτικούς της εκπροσώπους, τα πολιτικά της κόμματα, τη διανοήση, τον τύπο της. Αφαιρεί από όλες αυτές τις επιμέρους πολιτικές εκφάνσεις, τις προσωπικές φιλοδοξίες, τα μικροσυμφέροντα και τις τακτικές και τις ανυψώνει στο καθαρό τους περιεχόμενο, το αστικό συμφέρον ως γενική καθολικότητα.

Αίρει με αυτόν τον τρόπο την κρίση εκπροσώπησης που αναλύσαμε η οποία ταλάνιζε την αστική τάξη και ολοκληρώνει θεσμικά και ιδεολογικά την πολιτική της πρακτική. Εφόσον η αστική τάξη στην πάλη της με τις υπόλοιπες τάξεις ήταν αναγκασμένη να καταστρέψει την κοινοβουλευτική εξουσία (Μαρξ,ο.π.:105) και να την νοήσει αδιαμεσολάβητα από την ταξική πάλη, τότε η λογική κατάληξη είναι η τυπική-θεσμική αποκρυστάλλωση της καταστροφής της αστικής δημοκρατίας.

Το βοναπαρτίστικο καθεστώς είναι η συγκεντροποίηση των επιμέρους κέντρων εξουσίας της αστικής τάξης, σε ένα ενιαίο κέντρο σχετικά αυτόνομο από την πραγματική ζωή της κοινωνίας των ιδιωτών, είναι τελικά η πολιτική έκφραση της αστικής τάξης ως αυτοαναφορικότητας, δίχως τις διαμεσολαβήσεις της πάλης των τάξεων -το κοινοβούλιο και οι δημόσιες συγκεντρώσεις καταργούνται- είναι η μορφοποίηση του κράτους ως πολιτικό κάτοπτρο της αστικής τάξης.

Η αστική δημοκρατία ενέταξε στην επικράτεια της όλες τις επιμέρους μερίδες της αστικής τάξης, δίχως όμως τη ρητή τους ενοποίηση, αλλά παράγοντας αυτή την ενοποίηση αντιφατικά μέσα από τις εσωτερικές αντινομίες του κράτους. Η πολιτική κρίση, που αλληλεπίδρασε και γιγαντώθηκε με την οικονομική κι εμπορική κρίση, κατέστησε μη λειτουργικό αυτό τον αντιφατικό χαρακτήρα της αστικής δημοκρατίας, μετατρέποντας τα πλεονεκτήματά της (κοινοβουλευτική συζήτηση, αυτονομία ΙΜΚ, αναδιπλασιασμός αστού-πολίτη) σε επικίνδυνα μειονεκτήματα.

Για αυτό η αστική τάξη έξω από το κοινοβούλιο, η “πρακτική” αστική τάξη, η απηλλαγμένη από τις χρονοβόρες και τελετουργικές μεσολαβήσεις της δημοκρατίας, αναζήτησε ένα ισχυρό κέντρο στον ίδιο το σκληρό πυρήνα του κράτους, εφόσον υπήρξε *“ρήξη του άμεσου δεσμού εκπροσώπησης που συνδέει την ηγεμονεύουσα τάξη ή τμήμα, τόσο με τους πολιτικούς όσο και με τους ιδεολογικούς εκπροσώπους της”* (Πουλαντζάς 2006: 353).

Την ίδια στιγμή τόσο κατά τη μετάβαση προς το βοναπαρτίστικο καθεστώς, όσο και στην εγκαθίδρυσή του, τον κρατικό μηχανισμό στελεχώνουν απευθείας μέλη της αστικής τάξης και ειδικά της χρηματικής της αριστοκρατίας, της ηγεμονικής αστικής μερίδας που έγινε βοναπαρτική (Μαρξ 2012, 2:119), ενώ το διεθνές κεφάλαιο χαιρετίζει στο πρόσωπο του Βοναπάρτη τη διάσωση των καπιταλιστικών σχέσεων²².

Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε πως ακόμα και το ΚΕΑ δεν αποκλείει τον απευθείας πολιτικό ρόλο της αστικής τάξης, απλά αυτός ο ρόλος πραγματώνεται σε ένα πλαίσιο αυστηρής συγκεντροποίησης.

Ο Μαρξ χρησιμοποιεί τον ειρωνικό, κατά τη γνώμη μας, τόνο απέναντι στην αστική τάξη για την απώλεια του πολιτικού ρόλου της, όταν θέλει να επικρίνει τις αστικές φωνές απέναντι στην παθητικότητα του προλεταριάτου, το οποίο τα αστικά κόμματα εγκαλούν γιατί δεν υπερασπίστηκε τη δημοκρατία. Μια δημοκρατία που η ίδια η αστική τάξη υπονόμεισε και αναίρεσε μόλις σε τρία χρόνια από την ανακήρυξή της.

Θεωρούμε πως ο Μαρξ εμμένει στον παιδαγωγικό-αποκαλυπτικό ρόλο του ΚΕΑ ως πραγματικού περιεχομένου του αστικού κράτους. Η αναίρεση της αστικής δημοκρατίας, η συσπείρωση-συρρίκνωση δηλαδή όλης της κρατικής επικράτειας στο δομικό όριο του κράτους, στερεί από την αστική τάξη τη φετιχοποιητική διάσταση της αστικής δημοκρατίας, της στερεί το δικαίωμα να αισθητικοποιεί το κοινοβούλιο ως πνεύμα του λαού, να αναπαράγει δηλαδή ως πολιτική κοινότητα δικαίου, την πιο αμείλικτη πραγματική-υλική κοινότητα ανισότητας και αδικίας.

Το ΚΕΑ καταργεί το κοινοβούλιο, άρα αποδίδει το πραγματικό του πνεύμα, ο Βοναπάρτης είναι ένας γελοίος απατεώνας που γίνεται αρχηγός του καθεστώτος αρχικά με νόμιμο τρόπο, άρα απηχεί γνήσια το αληθινό περιεχόμενο του αστικού κράτους από κάθε καθως πρέπει, πούρο δημοκράτη, *“γιατί μόνο η κλεψιά μπορεί να σώσει τώρα την ιδιοκτησία, η αταξία την τάξη”*. (Μαρξ, ο.π.:153)

Ο Βοναπάρτης στηρίζεται στους αντιδραστικούς αγρότες, στο βιομηχανικό κεφάλαιο και την αριστοκρατία του χρήματος, στη γραφειοκρατία και στον υπόκοσμο. Σε κάθε στήριγμα του βλέπουμε να αναδύεται το καθαρό πνεύμα της αστικής τάξης: υποταγμένα μεσαία στρώματα, το κεφάλαιο, ο σκληρός πυρήνας του κράτους, η αισθητικά ταιριαστή όψη του αστικού συμφέροντος και η συνεκτική τους ιδεολογία²³.

²² Ο Economist της 29-11-1851: *“ Σε όλα τα χρηματιστήρια της Ευρώπης, ο πρόεδρος αναγνωρίστηκε πια σαν ο φρουρός της τάξης.”* Επιστολή του Engels προς το Μαρξ στις 3-12-1851: *“η κερδοσκοπία οργιάζει και πάλι. Και οι γαλλικές αξίες υποβιβάστηκαν μόνο κατά 2%.”*

²³ Σε επιστολή του Engels προς το Μαρξ στις 11-12-1851 αναλύεται το εκλογικό-κοινωνικό σώμα που στηρίζει το Βοναπάρτη: *“ ο γελοίος έχει ήδη εξασφαλισμένους ένα εκατομμύριο ψήφους ανάμεσα στους υπαλλήλους και τους στρατιώτες, Η χώρα αριθμεί μισό εκατομμύριο βοναπαρτιστές αν όχι περισσότερους. Μισό εκατομμύριο φοβιτσιάρηδες*

Η παρακμιακή όψη του βοναπαρτίστικου καθεστώτος, η προκλητική επίδειξη πλούτου από την άρχουσα τάξη στα θέατρα, στον ιππόδρομο, τα χρηματιστηριακά σκάνδαλα και η όσμωση ανάμεσα στον υπόκοσμο και την αστική τάξη περιγράφεται υποδειγματικά από το Ζολά, τον κατ' εξοχήν συγγραφέα εκείνης της εποχής, στο έργο του *Νανά*. Ο ίδιος θα περιγράψει και τα βάσανα και την οδύνη της εργατικής τάξης, καταγγέλοντας τους βιοτικούς της όρους στο *Germinal*, ενώ η ποίηση του Μπωντλαίρ είναι εμποτισμένη-ακόμα και ως κριτική άρνηση- με τα χαρακτηριστικά και την ατμόσφαιρα της εποχής του Λουδοβίκου Βοναπάρτη. Ο πλάνητας, ο μποέμ, τα νεωτερικά στοιχεία είναι ποιητικές-αισθητικές αντανakλάσεις των κοινωνικών σχέσεων του Παρισιού του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα. (Benjamin 1994)

Το καθεστώς του Βοναπάρτη είναι για τη μαρξική θεωρία, η ρητή ομολογία της αστικής τάξης πως ο πολιτισμός της και οι πεφωτισμένες της κατακτήσεις είναι απατηλές μορφές εμφάνισης του ωμού συμφέροντός της, δεν έχουν τίποτα το καθολικό, αλλά πρόκειται για οργανωτικές εκφάνσεις της κυριαρχίας της.

Με αυτή την έννοια ισχυριζόμαστε πως ο βοναπαρτισμός είναι όντως η αληθινή θρησκεία της αστικής τάξης, γιατί το κράτος που οικοδομεί, πέρα από το να εξασφαλίζει ως σχετικά αυτόνομο την αστική εξουσία, αποκαλύπτει αδιαμεσολάβητα το περιεχόμενό της. Ουσιαστικά πρόκειται για την ολοκλήρωση της κίνησης της έννοιας μέσα στο λογικό της περιεχόμενο, για τη λογική της κατάληξη.

Το βοναπαρτίστικο καθεστώς κατέδειξε πως τελικά η αστική κυριαρχία φτάνει σε ένα σημείο ισορροπίας όπου αναπαράγεται μόνο μέσω της αναίρεσης της αστικής δημοκρατίας. Αυτή η ρητή διαπίστωση είναι και η αιτία που θα οδηγήσει το Μαρξ να υποστηρίξει θεωρητικά πως η διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού εκκινεί αναγκαστικά από τη συντριβή του αστικού κράτους. Ο βοναπαρτισμός είναι η ολοκλήρωση των μορφών του αστικού κράτους, η τελειοποίηση της κρατικής μηχανής.

αστοί θα ψηφίσουν επίσης υπέρ αυτού. Μισό ακόμα εκατομμύριο χαύνοι αγρότες και ένα εκατομμύριο χάρη στα λάθη της πρόσθεσης, πράγμα που όλα μαζί κάνουν τρία και μισό εκατομμύρια.”

7.2.4: Συμπεράσματα

Αναλύσαμε τη διαδικασία μετάβασης από την αστική δημοκρατία σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης, θεωρώντας πως πρόκειται για κίνηση μορφών μέσα στο ίδιο περιεχόμενο. Αναδείξαμε τα στοιχεία συνέχειας ανάμεσα στις δύο αυτές μορφές αστικού κράτους.

Τη συντριβή του προλεταριάτου ως την πρώτη στιγμή εξαίρεσης που εγκαινίασε τη μονομερή παραβίαση της νομιμότητας από την αστική τάξη και ανέδειξε την ισχύ ως τη βάση του νόμου. Θεωρήσαμε αναγκαία συνθήκη την ύπαρξη πολιτικής κρίσης και κρίσης εκπροσώπησης, τόσο για την μικροαστική-αγροτική τάξη, όσο και για την αστική.

Η όξυνση της πολιτικής κρίσης, η αδυναμία της να επιλυθεί ως κομματική διαμάχη, η παρεμβολή του σκληρού πυρήνα του κράτους στις πολιτικές διαμάχες οδήγησε στην αντικατάσταση των κομμάτων ως εκφραστών της αστικής τάξης, από το κράτος.

Περιγράψαμε τις ιδεολογικές μετατοπίσεις της αστικής τάξης που οδήγησαν στη στήριξή της στο Βοναπαρτισμό. Την επιθυμία της να οικοδομήσει την αστική δημοκρατία απαλλαγμένη από την πάλη των τάξεων και να περιορίσει όλα τα δικαιώματα στο δογματισμό του δικαιώματος στην ασφάλεια, άρα να τα ανάγει στο κράτος.

Η συνάρθρωση αυτών των στιγμών, οδήγησε στο βοναπαρτίστικο καθεστώς, ως ιστορική μορφή ΚΕΑ και ως απόπειρα άρσης των αντιφάσεων της αστικής δημοκρατίας.

Στη συνέχεια δώσαμε έμφαση στα ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά του ΚΕΑ που αποκρυσταλλώνουν σε ενιαίο αφήγημα τις στιγμές μετάβασης προς αυτό.

Τα χαρακτηριστικά του ΚΕΑ κανονικοποιούν την κατάσταση εξαίρεσης, ορίζουν ταυτολογικά και αυτοαναφορικά το νόμο και το δίκαιο, εμπεδώνουν ρητά την κυριαρχία του κράτους μέσα από τη διαρκή επικαιροποίηση του μονοπωλίου της βίας του. Η εργαλειακότητα του νόμου, η κατ'εξαίρεση επέμβαση του στρατού γίνεται ο κανόνας αναπαραγωγής της αστικής κοινωνίας, η θετικότητα της.

Τα χαρακτηριστικά αυτά επιτρέπουν την υπαγωγή των μικροαστών και αγροτών στην αστική κυριαρχία, επιτρέπουν στο κράτος να εμφανιστεί ως εκπρόσωπός τους και να πραγματώσει ολοκληρωμένα τη σχετική του αυτονομία. Τα δομικά χαρακτηριστικά αυτών των κοινωνικών τάξεων και η ταξική συγκυρία, τις καθιστούν στηρίγματα του Βοναπάρτη, που χρησιμοποιεί τη διάψευση των προσδοκιών τους από τη δημοκρατία για να στερεώσει το αστικό καθεστώς.

Η αστική τάξη απωλεί τον πολιτικό της ρόλο με την κοινοβουλευτική έννοια, αλλά διασώζει το ταξικό της συμφέρον και τα πολιτικά της δικαιώματα στην εκμετάλλευση, άρα επανακτά και την πολιτική της δύναμη με την ευρύτερη έννοια, μέσα από το ΚΕΑ.

Το ΚΕΑ είναι η έμπρακτη απομυθοποίηση της αστικής δημοκρατίας και του αστικού δικαίου, η μορφή που αποκαλύπτει το περιεχόμενό του.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του το πιστοποιούν: πλήρης κυριαρχία της εκτελεστικής εξουσίας, τυπική και ουσιαστική απαξίωση-απονέκρωση του κοινοβουλίου, αναβαθμισμένος ιδεολογικός ρόλος του κατασταλτικού μηχανισμού, παρακρατικές συμμορίες πλάι στο στρατό, γενικευμένη διαφθορά, απάτες με ομόλογα και μετοχές, κυριαρχία στο μπλοκ εξουσίας της αριστοκρατίας του χρήματος.

Το ΚΕΑ του Βοναπάρτη αποτελεί το σημείο αναδιάταξης του κράτους γύρω από το δομικό του όριο, αλλά και το εμπειρικό δεδομένο που αναγκάζει τη μαρξική θεωρία να αναστοχαστεί τα προτάγματά της και να διατυπώσει ως πρώτη στιγμή του κοινωνικού μετασχηματισμού την καταστροφή του κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8: Η ΘΕΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΜΑΡΞΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Στα πολιτικά γραπτά, *Ταξικοί αγώνες και 18η Μπρυμαίρ*, ο Μαρξ επεξεργάζεται με βάση πραγματικά-εμπειρικά δεδομένα, στοιχεία μιας θεωρίας για το αστικό κράτος. Μελετά επίσης το πέρασμα από τη δημοκρατική μορφή του κράτους στη δικτατορική του εκδοχή, ως απόρροια της δυναμικής των ταξικών αγώνων και αναλύει τα χαρακτηριστικά της ειδικής μορφής του βοναπαρτίστικου καθεστώτος ως ΚΕΑ.

Στα δύο αυτά κείμενα, ο Μαρξ θεμελιώνει λογικά και ιστορικά, τις βασικές του θέσεις για το αστικό κράτος, θέσεις που συνεχίζουν τη μαρξική συλλογιστική των νεανικών έργων και συγκροτούν το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας για το κράτος.

Στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία*, που αφορά στις 73 ημέρες της Κομμούνας, βρίσκουμε την ίδια μεθοδολογική προσέγγιση: ένα πραγματικό ιστορικό γεγονός, τροφοδοτεί τη μαρξική θεωρία, γίνεται το σημείο εκκίνησης του αναστοχασμού πάνω στους τρόπους και τις μορφές υπέρβασης του αστικού κράτους.

Η διαφορά έγκειται στην αλλαγή του αντικειμένου μελέτης, το οποίο δεν είναι πλέον το αστικό κράτος, αλλά η κρατική δομή που το αντικαθιστά, όχι ως εναλλαγή μορφής, αλλά ως νέο περιεχόμενο που θεσμίζει ένα κράτος ποιοτικά διαφορετικό από το αστικό, ένα κράτος που φέρει εξ αρχής εντός του, τη δυνατότητα απονέκρωσης του.

Ο Μαρξ μελετώντας την Κομμούνα ως κράτος “που δεν ήταν πια κράτος με την καθαυτό έννοια της λέξης” (Engels: επιστολή στον Μπέμπελ, Μάρτης 1875, στο Μαρξ 1994:47) αναλύει τις μορφές αυτού του κράτους, την εσωτερική του θέσμιση, συσχετίζοντάς τες με τη διαδικασία μετάβασης στον (ακρατικό) κομμουνισμό.

Από αυτή την άποψη, η μαρξική θεωρία για το κράτος, εμπεριέχει την προβληματική της μετάβασης και τη θετική διάσταση της οικοδόμησης ενός εργατικού κράτους, ως δικτατορίας του προλεταριάτου (ΔτΠ). Η διάσταση αυτή στηρίζεται άμεσα στο σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας για το κράτος και ειδικά στη θέση περί συντριβής του αστικού κράτους που είναι η πρώτη στιγμή του κοινωνικού μετασχηματισμού και “ο προκαταρκτικός όρος κάθε πραγματικής λαϊκής επανάστασης στην ήπειρο” (Μαρξ: επιστολή στον Kugelmann στις 12-4-1871).

8.1: Η αναγκαιότητα συντριβής της κρατικής μηχανής-το παράδειγμα της Κομμούνας.

Μέσα από την ανάλυση των μορφών του αστικού κράτους και της εγγεγραμμένης δυνατότητας αυτοαναίρεσής του, ο Μαρξ θεμελιώνει την αναγκαιότητα συντριβής του αστικού κράτους, ως σημείο τομής και περάσματος σε μια διαφορετική μορφή κοινωνικής οργάνωσης.

Για τη μαρξική θεωρία για το κράτος το κράτος είναι:

- παράγωγο της ταξικής συγκρότησης και εργαλείο της κυρίαρχης τάξης
- οργανωμένη βία και δικτατορία της αστικής τάξης, ανεξάρτητα από τις μορφές του
- εμπεριέχει τη δυνατότητα αναίρεσης της δημοκρατικής του μορφής, τη διαλεκτική ανάμεσα στη δημοκρατία και τη δικτατορία, όπου η δικτατορία εναρμονίζει τη μορφή με το περιεχόμενο του αστικού κράτους.

Επειδή ακριβώς το αστικό κράτος είναι ο συλλογικός εκφραστής της αστικής τάξης, μπορεί να κηρύσσει την κοινωνία σε κατάσταση πολιορκίας, να ακυρώνει τις συνταγματικές ελευθερίες και να αποκρυσταλλώνει την κυριαρχία της αστικής τάξης σε νέες πολιτικές μορφές, όπως το ΚΕΑ της 2ης Αυτοκρατορίας, που είναι *“η μόνη δυνατή μορφή διακυβέρνησης σε μια εποχή, που η αστική τάξη έχει χάσει πια την ικανότητα να κυβερνά το έθνος (σς να εμφανίζει το συμφέρον της ως γενικό συμφέρον) και η εργατική τάξη δεν είχε ακόμα αποκτήσει αυτή την ικανότητα”*. (Μαρξ χχ: 309-310)

Αν το αστικό κράτος μετατρέπόμενο σε ΚΕΑ, σηματοδοτεί πως *“η κοινωνία να έχει κατακτήσει ένα καινούριο περιεχόμενο για τον εαυτό της, φαίνεται μόνο πως το κράτος ξαναγύρισε στην αρχαιότητα μορφή του, στην αδιάντροπη απλή κυριαρχία του σπαθιού και του ράσου”* (Μαρξ, 2012,2:) τότε δεν αρκεί η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας από το προλεταριάτο για την πραγμάτωση της κοινωνικής χειραφέτησης. Γιατί το προλεταριάτο, θα βρεθεί να ελέγχει ένα σύνολο δομών και θεσμών με υλικό περιεχόμενο και μορφές ολότελα αντίθετες και ξένες προς το σκοπό της επαναστατικής χειραφέτησης του προλεταριάτου και κατ’ επέκταση της απελευθέρωσης της κοινωνίας από την εξουσία του κράτους.

Εδώ θα επισημάνουμε πως είναι ακριβώς η κατανόηση του κράτους ως εργαλείου της κυρίαρχης τάξης που εμποδίζει τη μαρξική θεωρία να ορίσει το κράτος ως εργαλειακή ουδετερότητα, ως απλή πύκνωση ισχύος που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ενάντια στην κυρίαρχη τάξη. Το αστικό κράτος είναι η ένυλη έκφραση του αστικού συμφέροντος, συνεπώς η λειτουργία, η δομή και το περιεχόμενο του οριοθετούνται από την καθαυτή υλικότητά του και το σκοπό για τον οποίο έχει συγκροτηθεί. Το κράτος είναι μια μηχανή (Althusser 1999) συγκεκριμένου σκοπού, της αναπαραγωγής του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης και όχι μηχανή πολλαπλών χρήσεων, πόσω μάλλον της χρήσης της κρατικής μηχανής ως εργαλείου καταστροφής αυτής της σχέσης.

Ο Μαρξ ήδη από τη *18η Μπρυμαίρ* έχει διατυπώσει το συμπέρασμα του για την αναγκαιότητα συντριβής της κρατικής μηχανής, συμπέρασμα που οριοθετεί τις προλεταριακές επαναστάσεις από τις προγενέστερες αστικές και συμπυκνώνει το αρνητικό περιεχόμενο αφενός της επανάστασης, αφετέρου το θετικό περιεχόμενο της δικτατορίας του προλεταριάτου (ΔτΠ): “*όλες οι ανατροπές τελειοποιούσαν την κρατική συγκεντρωτική μηχανή αντί να την τσακίζουν*” (Μαρξ 2012,2:123)

Ο Μαρξ μιλά επομένως από το 1852 για τσάκισμα (brecken) και καταστροφή (zerbrechen, zerstorung) του αστικού κράτους.

Το συμπέρασμα αυτό διατυπώνεται στον *Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία* “*μα η εργατική τάξη δεν μπορεί απλώς να πάρει στα χέρια της την έτοιμη κρατική μηχανή και να τη βάλει σε κίνηση για τους δικούς της σκοπούς*. (Μαρξ χχ: 307). Αλλά και στην επιστολή του στις 12-4-1871 στον Κούγκελμαν ο Μαρξ τονίζει τη σημασία της συντριβής της κρατικής μηχανής: “*Αν ρίξεις μια ματιά στο τελευταίο κεφάλαιο του έργου μου, η 18η Μπρυμαίρ, θα δεις ότι σαν κατοπινή προσπάθεια της γαλλικής επανάστασης δηλώνω: να μην περάσει τη γραφειοκρατική-στρατιωτική μηχανή από το ένα χέρι στο άλλο, αλλά να την τσακίσει*”.

Η συντριβή του κράτους, καθίσταται εφικτή λόγω του συγκεντρωτισμού του αστικού κράτους, τη γιγάντωση της γραφειοκρατίας, δηλαδή αλλαγές στη μορφή του κράτους, που τελειοποίησε το καθεστώς του Βοναπάρτη και επομένως είναι “*πιο εύκολο να πετύχει κανείς έχοντας αντίπαλο το Βοναπάρτη*” (Επιστολή Μαρξ στον Engels, 9-12-1851). Εξάλλου ο στρατός για τους κλασικούς, όπως διαφαίνεται στην *επιστολή Μαρξ στον Engels στις 25-9-1857*, “*συνοψίζει όλη την ιστορία των μορφών της αστικής κοινωνίας*”, επομένως η γιγάντωση του ρόλου του στο κράτος, αποτελεί ένδειξη ωρίμανσης των κρατικών μορφών.

Ο συγκεντρωτισμός του αστικού κράτους, αλλά και η μορφή του ΚΕΑ είναι η προσπάθεια υπέρβασης των αντιφάσεων του κράτους, μέσα από αλλαγές μορφών στο ίδιο περιεχόμενο. Αντίθετα η συντριβή της κρατικής μηχανής, εκκινεί από το γεγονός ότι το κράτος θεσμίζεται με τέτοιες μορφές που αποκρυσταλλώνουν το πραγματικό του περιεχόμενο και καθιστούν αδύνατη τη μεταρρύθμισή του.

Και στις δύο περιπτώσεις έχουμε μια εντασιακή αλλαγή γύρω από το δομικό όριο του αστικού κράτους. Το όριο αυτό ως συγκροτησιακό χαρακτηριστικό του αστικού κράτους, η γιγάντωση δηλαδή της εκτελεστικής εξουσίας και της γραφειοκρατικής-στρατιωτικής του μηχανής (σκληρός πυρήνας του κράτους) είναι κοινό σε όλα τα αστικά κράτη ανεξάρτητα από τις διαφορές στη μορφή τους (Μαρξ 1994:34)²⁴. Ακόμα και οι ΉΠΑ με την ενισχυμένη νομοθετική εξουσία, ακόμα και η

²⁴ Σε συνέντευξη του στις 3-7-1871 στο Landor ανταποκριτή της αμερικάνικης εφημερίδας *World* στο Λονδίνο, ο Μαρξ δε συμμερίζεται την αισιοδοξία του δημοσιογράφου για τη δημοκρατικότητα της Αγγλίας την οποία, δεν εξαιρεί ως κράτος που πρέπει αναγκαστικά να συντριφτεί. Σε κάθε απόπειρα μεταρρύθμισης που θα έθιγε τα συμφέροντα της

Αγγλία με το γενικό εκλογικό δικαίωμα, δεν προσλαμβάνονται ως κράτη που μπορούν να μεταρρυθμιστούν.

Συνεπώς ο τελικός στόχος ανεξάρτητα από την ωρίμανση του στις μορφές του υπάρχοντος είναι κοινός και πρόκειται για το εφικτό και το αναγκαίο της συντριβής του κράτους.

Η μορφή του ΚΕΑ είναι σύμφωνα με το Μαρξ, *“η πιο εκπορνευμένη και η τελική μορφή της κρατικής εξουσίας”* (Μαρξ χχ: 310), όχι με τη μηχανιστική έννοια ως σταδίου πριν την επανάσταση αλλά με την έννοια της υλικής προετοιμασίας των όρων της χειραφέτησης και της ολοκλήρωσης των μορφών του περιεχομένου του αστικού κράτους. Πλέον, οποιαδήποτε αλλαγή στην κρατική μορφή, θα είναι απόρροια ενός νέου περιεχομένου, μέσα από την καταστροφή της θεσμικής υλικότητας του αστικού κράτους.

Η καθολικότητα αυτής της διαπίστωσης που αποτελεί συστατικό στοιχείο της μαρξικής θεωρίας για το κράτος, διαφαίνεται και από τη διόρθωση που επέφεραν οι Μαρξ-Engels στο σώμα του *Μανιφέστου* μετά την εμπειρία της Κομμούνας, διόρθωση που αποτυπώνεται στον τελευταίο κοινό τους πρόλογο στο *Μανιφέστο* στις 24 Ιουνίου 1872. (Λένιν 2011:36-37)

Αντί της διατύπωσης *“το προλεταριάτο θα χρησιμοποιήσει την πολιτική του κυριαρχία για να αποσπάσει βαθμιαία από την αστική τάξη όλο το κεφάλαιο, να συγκεντρώσει όλα τα εργαλεία στα χέρια του κράτους, δηλαδή του προλεταριάτου που είναι οργανωμένο σε κυρίαρχη τάξη”*, (Μαρξ-Ένγκελς 1976:50) δηλαδή της απλής κατάληψης του κράτους, οι συγγραφείς προκρίνουν την συντριβή του.

Η συντριβή του κράτους είναι ο απαραίτητος όρος για την πραγμάτωση του νεανικού μαρξικού προτάγματος, της επέκτασης της δημοκρατίας σε όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής, της αποφετιχοποίησης της ως ειδικής λειτουργίας του κράτους. Όπως επισημαίνει ο Κολέτι, *“η καταστροφή της παλιάς μηχανής είναι η καταστροφή των ορίων που παρεμβάλλονται ανάμεσα στο αστικό κράτος και τη δημοκρατία”* (1975:199). Είναι το πέρασμα από την τυπική δημοκρατία στην ουσιαστική, η θετική άρση της αντίφασης της δημοκρατίας, όπως ακριβώς το ΚΕΑ είναι η αρνητική απορρόφηση της ουσίας της δημοκρατίας από την τυπική της μορφή.

Υπό αυτό το πρίσμα αρχικά, ο Μαρξ μελετά το συγκεκριμένο γεγονός της Κομμούνας ως μεταβατικής μορφής που συντρίβει το αστικό κράτος και οικοδομεί τη ΔτΠ. Επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά εκείνα της Κομμούνας που συμπυκνώνουν το περιεχόμενό της, ως άρνησης του αστικού κράτους. Αναλύει τα μέτρα της κομμούνας που είχαν ως στόχο τη συντριβή της κρατικής μηχανής, την επέκταση και απομυστικοποίηση της δημοκρατίας, την απελευθέρωση της κοινωνίας από την *παρασιτική της απόφυση* (Μαρξ χχ:312), το κράτος.

αστικής τάξης και *“μόλις βρεθεί μειοψηφία στις εκλογές απάνω σε θέματα που θεωρεί ζωτικής σημασίας, σε αυτή τη χώρα θα είμαστε θεατές σε ένα νέο πόλεμο ανάμεσα σε δουλεμπόρους.”*

Ουσιαστικά ο Μαρξ μελετά την Κομμούνα (1871) ως την πρακτική υλοποίηση του δέοντος που έχει ο ίδιος προκαταβάλει από το 1852. Δεν προκρίνει ή περιγράφει ο ίδιος τις μορφές υλοποίησης, αλλά εμμένει στη λογική θεμελίωση της αναγκαιότητας συντριβής του κράτους και της αντικατάστασής του. Μέσα από τη διαλεκτική θεωρίας-πράξης στοχάζεται πάνω στις πρακτικές μορφές που ανακάλυψε η Κομμούνα-η πρώτη απόπειρα συντριβής του κράτους που έδειξε το εφικτό αυτής της συντριβής- τη δυνατότητα αντικατάστασης του κράτους και τις πρωτόλειες μορφές αυτής της αντικατάστασης. (Λένιν 2011:56)

Πώς υλοποιείται η συντριβή του κράτους; Η συντριβή του κράτους συγκεκριμενοποιείται στην καταστροφή των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους, στη μετατροπή της γραφειοκρατίας σε υπηρέτη του οργανωμένου λαού και στη διάλυση του μυστικιστικού χαρακτήρα της δημοκρατίας, μέσα από την επέκτασή της και τη συμμετοχή του λαού στην άσκησή της.

Το πρώτο διάταγμα της Κομμούνας ήταν η κατάργηση του στρατού και της αστυνομίας και η αντικατάστασή τους από τον ένοπλο λαό, μια εγκάρσια τομή στο αστικό κράτος ως μηχανισμό βίας. Η συντριβή του αστικού κράτους εκκινεί από τη βαθύτερη ουσία του, από το σημείο άρθρωσής του. (Μαρξ, ο.π.: 310)

Η αιρετότητα και η ανακλητότητα όλων των δημοσίων υπαλλήλων, η αμοιβή τους με το μέσο μισθό του εργάτη, η κατάργηση κάθε ειδικού προνομίου, είναι μέτρα περιορισμού και διάλυσης της γραφειοκρατίας, δικλίδες ασφαλείας της νέας κοινωνικής θέσμησης από τον κίνδυνο εκφυλισμού της. (Μαρξ, ο.π.:311)

Η συγχώνευση των εξουσιών, αφενός αφαιρεί από τη δικαστική εξουσία τη φαινομενική της ανεξαρτησία, αφετέρου καθιστά την Κομμούνα εργαζόμενο σώμα που νομοθετεί και εκτελεί. Με αυτό τον τρόπο η δημοκρατία και η πολιτική παύουν να αποτελούν ειδικό επάγγελμα και μέσο αναπαραγωγής της γραφειοκρατίας, ενώ η διοικητική λειτουργία αναπαραγωγής περνά στα χέρια της εργατικής τάξης, επεκτείνοντας τη δημοκρατία σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού, προσδίδοντας της ένα νέο περιεχόμενο. (Μαρξ, ο.π.:311-312).

Το γενικό εκλογικό δικαίωμα που στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας ήταν συνεχώς υπό διωγμό, ώστε να παραμένει ένα εργαλείο εμπέδωσης και νομιμοποίησης της αστικής εξουσίας, τώρα μετατρέπεται σε όπλο επέκτασης της δημοκρατίας μέσα από την κατάργηση της φενακισμένης κοινοβουλευτικής της μορφής: *“αντί να αποφασίζει μια φορά κάθε τρία ή έξι χρόνια, ποιο μέλος της άρχουσας τάξης θα εκπροσωπεί και θα τσαλαβουτά το λαό στη βουλή, το γενικό εκλογικό δικαίωμα, θα εξυπηρετούσε τον οργανωμένο σε κομμούνες λαό”* (Μαρξ, ο.π.: 312).

Στη συνέχεια η Κομμούνα τσακίζει και τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους (ΙΜΚ), αποσπά την εκπαίδευση από την εκκλησία, πραγματοποιεί το χωρισμό εκκλησίας-κράτους, επιφέροντας συνεχώς ποιοτικές τομές στο περιεχόμενο της κρατικής εξουσίας.

Η Κομμούνα είχε ως στόχο να επεκτείνει το μοντέλο της εργατικής εξουσίας σε όλη τη Γαλλία κάνοντας πράξη τον αποκεντρωτικό συγκεντρωτισμό, με τη δημιουργία τοπικών κοινοτήτων που θα συνενώνονταν κεντρικά σε μια κυβέρνηση, μέσω αντιπροσώπων, καταργώντας την αντίθεση ανάμεσα στις πόλεις και τα χωριά, κάνοντας πράξη την πιο ουσιαστική δημοκρατία και επιτρέποντας έτσι την ανάδυση από τις νέες μορφές θέσμησης ενός νέου περιεχομένου εξουσίας, που δίχως να καταργεί το συγκεντρωτισμό, τον αποκεντρώνει στη βάση του.

Η επέκταση της μορφής αυτής και στην ύπαιθρο θα ήταν και η μορφή της κοινωνικής συμμαχίας με την αγροτική τάξη που *“θα του έδινε (του χωρικού) μια φτηνή κυβέρνηση και θα μετέτρεπε τις τωρινές του βδέλλες, το συμβολαιογράφο, το δικηγόρο, το δικαστικό κλητήρα και τους άλλους δικαστικούς του βρυκόλακες σε μισθωτούς κοινοτικούς υπαλλήλους που θα τους εξέλεγε ο ίδιος και που θα ήταν υπεύθυνοι απέναντι του”*(Μαρξ, ο.π.:318).

Η φτηνή κυβέρνηση και ο περιορισμός της γραφειοκρατίας, καθήκον που η αστική τάξη δεν μπορεί να υλοποιήσει γιατί το υλικό και το πολιτικό της συμφέρον είναι άμεσα συνδεδεμένο με την συγκεκριμένη κρατική μορφή το υλοποιεί η Κομμούνα όχι ως αυταξία, αλλά ως μέσο για την κοινωνική χειραφέτηση. *“Η Κομμούνα έκανε πραγματικότητα το σύνθημα όλων των αστικών επαναστάσεων, το σύνθημα για φτηνή κυβέρνηση, καταργώντας τις δύο μεγαλύτερες πηγές εξόδων-τον τακτικό στρατό και την υπαλληλοκρατία. (...) Η Κομμούνα έδωσε στη δημοκρατία τη βάση πραγματικών δημοκρατικών θεσμών. Όμως ο τελικός της σκοπός δεν ήταν ούτε η “φτηνή κυβέρνηση”, ούτε η “αληθινή δημοκρατία”. Και τα δύο υπήρξαν απλά συνακόλουθα της”*(Μαρξ, ο.π.:314).

Παρατηρούμε εδώ τη διαλεκτική μέσων και σκοπού και το γεγονός πως η προλεταριακή επανάσταση ως επανάσταση που επεκτείνει την κριτική σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού, εμπεριέχει τα ρητορικά προτάγματα των αστικών επαναστάσεων, προτάγματα που υλοποιούνται μόνο όταν υποταχθούν στο γενικότερο σκοπό της συντριβής του κράτους και της οικοδόμησης της ΔτΠ ως κράτους που αρνείται τον εαυτό του.

Επομένως η Κομμούνα για το Μαρξ υλοποιεί το έργο της συντριβής του κράτους, ως στιγμή προς τη μετάβαση της αταξικής κοινωνίας, γιατί είναι *“ουσιαστικά μια κυβέρνηση της εργατικής τάξης...η ανοιχτή πολιτική μορφή με την οποία μπορούσε να συντελεστεί η οικονομική απελευθέρωση της εργασίας.”*(Μαρξ,ο.π.:314-315)

Η θετική αποτίμηση της Κομμούνας από το Μαρξ και η ένταξή της ως αντικείμενο μελέτης στη θεωρία του για το κράτος, εκκινεί λοιπόν από το ότι υλοποιεί το καθήκον της συντριβής του αστικού κράτους, ότι δηλαδή κατ'αρχήν οικοδομείται ως η αρνητικότητά του.

Στις επιστολές του Μαρξ προς το Λίμπνεχτ (6-4-1871), τον Kugelmann (12&17-4-1871) και τους Leo Frankel& Louis Varlin (13-5-1871) ο Μαρξ ασκεί κριτική στην Κομμούνα και αποδίδει την ήττα της στο ότι ουσιαστικά δεν υλοποίησε μέχρι τέλους, το καθήκον της ως αρνητικότητα και

βιάστηκε να περάσει στο θετικό της έργο, στην οικοδόμηση της νέας κοινωνίας. Και στην κριτική του Μαρξ δηλαδή, διαφαίνεται η σημασία της συντριβής του αστικού κράτους, ως προαπαιτούμενου για τη μετάβαση στην αταξική κοινωνία.

Ενδεικτικά η κριτική του Μαρξ, επικεντρώνεται στην αργοπορία σύγκρουσης με τις δυνάμεις καταστολής του αστικού κράτους στις Βερσαλλίες και τον υπερβολικό σεβασμό απέναντι στο θησαυροφυλάκιο της τράπεζας, στην υπερβάλλουσα επιθυμία των κομμουνάρων για εκλογική νομιμοποίηση που είχε ως αποτέλεσμα τη μεταφορά της εξουσίας από την ένοπλη εθνοφρουρά στην Κομμούνα, στην αργοπορία στη λήψη αποφάσεων και γενικότερα στην αδυναμία της Κομμούνας να συγκροτηθεί ως εξουσία του προλεταριάτου.

Σε κάθε περίπτωση όμως *“η εξέγερση του Παρισιού, ακόμη κι αν την κατασπαράζουν οι λύκοι, τα γουρούνια και τα σκυλιά της παλιάς κοινωνίας είναι το πιο δοξασμένο κατόρθωμα του κόμματός μας ύστερα από την εξέγερση του Παρισιού τον Ιούνιο”* (επιστολή στον Κούγκελμαν, 17-4-1871), γιατί κατέδειξε πως *“η εργατική τάξη είναι η μόνη τάξη που ήταν ακόμα ικανή για κοινωνική πρωτοβουλία.”* (Μαρξ χχ: 317).

Συνοψίζοντας μπορούμε να ισχυριστούμε πως μέσα από τη μελέτη της Κομμούνας και των πολιτικών της, η μαρξική θεωρία για το κράτος, επιβεβαιώνει ιστορικά το λογικό της συμπέρασμα για την αναγκαιότητα συντριβής της κρατικής μηχανής. Την ίδια στιγμή η διάλυση του κράτους και η αυτοθέσμιση της κοινωνίας μέσα από την επέκταση της δημοκρατίας, παραμένει μια εμμένουσα μαρξική θέση, το δέον το οποίο αναδύεται μέσα από την κίνηση των μορφών του υπάρχοντος, όπως ήταν η Κομμούνα.

Η εμπειρία της Κομμούνας, τροφοδοτεί τη μαρξική θεωρία, η οποία αναστοχάζεται γύρω από τον τρόπο μετάβασης σε μια αταξική κοινωνία. Η συντριβή του κράτους παραμένει ένα αρνητικό καθήκον της εργατικής εξουσίας, απαραίτητος όρος όμως για να θεσμιστεί η ίδια ως θετικότητα, ως δημοκρατική μορφή οργάνωσης της κοινωνικής ζωής.

8.2: Η ΔτΠ και η δημοκρατία: Θετικός και παιδαγωγικός ρόλος της ΔτΠ

Ο Μαρξ μελετά τη ΔΤΠ, μέσα από το ιστορικό παράδειγμα της Κομμούνας, όχι μόνο για να καταδείξει την αναγκαιότητα συντριβής του αστικού κράτους ως πρώτης προϋπόθεσης της άρθρωσης της ΔτΠ ως εργατικής εξουσίας, αλλά και για να αναδείξει το θετικό, καταφατικό της χαρακτήρα ως μορφή μετάβασης στην αταξική κοινωνία. Η ΔτΠ συγκεκριμενοποιεί τη μορφή κατάκτησης της εξουσίας από το προλεταριάτο, τον τρόπο ανύψωσής του σε κυρίαρχη τάξη και σε φορέα του γενικού συμφέροντος.

Η έννοια της ΔτΠ θεμελιώνεται καταρχήν λογικά, ως απαραίτητη μορφή εξουσιαστικής θέσμησης που υλοποιεί το τσάκισμα του κράτους και οικοδομεί την εργατική εξουσία, άρα ως κατάληξη-απόγειο της πάλης των τάξεων. Ο Μαρξ σε επιστολή του προς το Weydemeyer (5-3-1852) αναλύει την έννοια της ΔτΠ ως αποτέλεσμα της ταξικής πάλης και ως μέσο προς την αταξική κοινωνία, ένα κατώφλι από το παρελθόν προς το μέλλον. “ (...) δεν ανήκει σε μένα η τιμή ότι ανακάλυψα την ύπαρξη των τάξεων στη σύγχρονη κοινωνία, όπως και την πάλη που διεξάγουν μεταξύ τους (...) το νέο που έφερα είναι: 1) ότι απέδειξα ότι η ύπαρξη των τάξεων είναι συνδεδεμένη με καθορισμένες ιστορικές φάσεις της ανάπτυξης της παραγωγής. 2) ότι η πάλη των τάξεων οδηγεί αναγκαστικά στη δικτατορία του προλεταριάτου και 3) ότι η ίδια αυτή η δικτατορία δεν αντιπροσωπεύει παρά μια μετάβαση προς την κατάργηση όλων των τάξεων και προς μια κοινωνία δίχως τάξεις”

Η ΔτΠ δηλαδή αρχικά θεμελιώνεται στη βάση του παρελθόντος, στην αναγκαιότητα ύπαρξης βίας και εξουσίας που κληροδοτείται από την αστική κοινωνία, τη στιγμή της υπέρβασής της.

Η ΔτΠ στη μαρξική θεωρία, ολοκληρώνει τη διαλεκτική τάξης *καθ'εαυτής* και *διευατήν* και αποτελεί την ανώτερη μορφή συγκρότησης του προλεταριάτου σε πολιτικό υποκείμενο.

Η ΔτΠ ως μορφή εργατικού κράτους ανάγεται εξίσου με το αστικό κράτος στην υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων που αποκρυσταλλώνει και συμπυκνώνει ένα ποιοτικό διαφορετικό γενικό συμφέρον που παράγει τις πολιτικές, νομικές και ιδεολογικές του μορφές.

Το αρνητικό περιεχόμενο της ΔτΠ είναι μέρος του θεωρητικού στοχασμού που συναντήσαμε στη νεανική μαρξική θεωρία, γύρω από την υπέρβαση της πολιτικής μέσω της πολιτικής και τη διαμεσολάβηση της ανθρώπινης χειραφέτησης από την πολιτική.

Όπως η μαρξική θεωρία για το κράτος διαφοροποιείται από τις αστικές θεωρίες στη βάση της ταξικής μεθοδολογίας και της κριτικής του υπάρχοντος, με τον ίδιο τρόπο η μαρξική θεωρία διαφοροποιείται από τις υπόλοιπες κριτικές θεωρίες στο ζήτημα της μετάβασης και της ΔτΠ.

Η μαρξική θεωρία ακολουθεί το νήμα των Rousseau, Babeuf, Blanqui και με αυτή την έννοια η ΔτΠ είναι ο συλλογικός *μεταβατικός νομοθέτης* (Rousseau 2012) που οικοδομεί τη θεσμική υλικότητα της μετάβασης, έχοντας ως στόχο την παραγωγή του νέου ανθρωπολογικού τύπου και

της νέας συνείδησης που θα άρει την κληρονομιά της ταξικής κοινωνίας και θα οργανώσει/καθοδηγήσει τη μετάβαση προς την αταξική κοινωνία.

Στην *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, η σύλληψη της ΔτΠ ως φάσης μιας ενιαίας διαδικασίας μετάβασης ειπώνεται ξεκάθαρα, ώστε να ορίσει το κράτος σε μια κομμουνιστική κοινωνία και να αντιπαρατεθεί με τις μεταρρυθμιστικές προτάσεις και τη συνεπαγόμενη εξιδανίκευση της λαοκρατικής δημοκρατίας στο πλαίσιο της αστικής κοινωνίας. Ο Μαρξ τονίζει πως: “*ανάμεσα στην καπιταλιστική και την κομμουνιστική κοινωνία βρίσκεται η περίοδος της επαναστατικής μετατροπής της μιας στην άλλη. Και σε αυτή την περίοδο αντιστοιχεί μια πολιτική μεταβατική περίοδος, όπου το κράτος δεν μπορεί να είναι τίποτε άλλο παρά η επαναστατική δικτατορία του προλεταριάτου.*”(Μαρξ 1994:34)

Η μαρξική θεωρία προσεγγίζει την αναγκαιότητα της μεταβατικής φάσης της ΔτΠ ως κράτους που δεν είναι κράτος με την καθαυτή έννοια μέσα από ένα τρίπτυχο σχήμα: μέσα από τη διαλεκτική παλιού και νέου και τις οικονομικές προϋποθέσεις-όρια της μετάβασης, μέσα από την απτή εμπειρία της Κομμούνας ως μορφής και ως περιεχομένου του νέου τύπου κράτους και μέσα από την υποταγή της ΔτΠ στον τελικό της στόχο, στο δέον της αταξικής κοινωνίας. Από αυτή τη μεθοδολογία προκύπτει και η συγκεκριμένη θεματική της σχέσης δημοκρατίας-ΔτΠ.

Από αυτή τη σύλληψη της ΔτΠ ως μεταβατικής πολιτικής μορφής παράγεται ο θετικός της χαρακτήρας και η εξαρχής σύνδεση και υπαγωγή της στον τελικό στόχο της αταξικής κοινωνίας.

Να επισημάνουμε πως η θετική διάσταση της ΔτΠ και η μορφοποίησή της ως κράτος που αρνείται τον εαυτό του στην εξέλιξή του, δε συνεπάγεται την αισθητικοποίηση της αρνητικής της διάστασης. Η ΔτΠ είναι καταρχάς κράτος, άρα βία και μηχανισμός επιβολής, επομένως σύμφωνα με τον Ένγκελς: “*Θα έπρεπε να παρατήσουν όλη τη φλυαρία για το κράτος, ιδιαίτερα ύστερα από την Κομμούνα που δεν ήταν κράτος με την καθαυτή έννοια της λέξης (...) είναι καθαρή ανοησία να μιλά κανείς για ‘ελεύθερο λαϊκό κράτος’.* Όσον καιρό το προλεταριάτο χρειάζεται ακόμα το κράτος, το χρειάζεται όχι προς το συμφέρον της ελευθερίας, αλλά της καταστολής των αντιπάλων του και από τη στιγμή που θα μπορεί κανείς να μιλά για ελευθερία παύει να υπάρχει το κράτος σαν τέτοιο. Γι αυτό θα προτείναμε εμείς στη λέξη κράτος να βάλουν τη λέξη κοινότητα (*Gemeinwesen*)” (Επιστολή Engels στο Bebel, παρατίθεται στο Μαρξ 1994:47).

Όμως η ΔτΠ οικοδομείται εξαρχής ως μη κράτος εφόσον αποτελεί ένα μηχανισμό καταπίεσης της πλειοψηφίας ενάντια στη μειοψηφία των εκμεταλλευτών και ένα πραγματικό και όχι απατηλό γενικό συμφέρον αρθρωμένο σε βία. Είναι το κράτος που επιβάλλει και ανυψώνει σε γενικό το συμφέρον του προλεταριάτου ως αρνητικότητα.

Η ΔτΠ αποτελεί την ποσοτική επέκταση της δημοκρατίας ως μορφής, μέχρι το δομικό της όριο (τυπική μορφή-ταξικό περιεχόμενο, εξαίρεση προλεταριάτου) και την υπέρβαση αυτού του ορίου μέσα από την ποιοτική της μετατροπή σε αληθινή δημοκρατία. (Λένιν 2011:70-71).

Η αστική δημοκρατία προσφέρει το έδαφος για την πλήρη ανάπτυξη των ταξικών αγώνων, είναι η καλύτερη δυνατή μορφή αστικής κυριαρχίας, χρησιμεύει ως τρόπος διαπαιδαγώγησης και πολιτικοποίησης του προλεταριάτου και αποτελεί το σημείο υπέρβασης και της ίδιας μέσα από την επέκταση των μορφών της που παράγει νέο περιεχόμενο. Δεν πρόκειται όμως για απλή ποσοτική ανάπτυξη, για συνεχής μεταρρυθμιστική κίνηση, γιατί σημείο τομής είναι όπως είδαμε η συντριβή του αστικού κράτους.

Ο Engels στην κριτική του προγράμματος της Ερφούρτης διατυπώνει εκ νέου τη διαλεκτική δημοκρατίας-ΔτΠ ως διαλεκτική μορφής-περιεχομένου: *“..το κόμμα μας και η εργατική τάξη μπορούν να έρθουν στην εξουσία μονάχα με την πολιτική μορφή της λαοκρατικής δημοκρατίας (demokratischen Republic). Η δημοκρατία αυτή είναι μάλιστα που αποτελεί ειδική μορφή της δικτατορίας του προλεταριάτου”* (παρατίθεται στο Λένιν, ο.π.:144)

Σε τί συνίσταται ο θετικός-παιδαγωγικός χαρακτήρας της ΔτΠ; Όχι στον προσδιορισμό της από τα βαρίδια του παρελθόντος, αλλά στο ότι τροποποιεί το παρόν με στόχο το μέλλον.

Η ΔτΠ αρθρώνεται ως κατάφαση γιατί επεκτείνει την κριτική και τη δημοκρατία στη σφαίρα της παραγωγής και αναπαραγωγής των βιοτικών όρων των ανθρώπων. Ουσιαστικά συναντάμε εδώ την εμμένεια της μαρξικής προβληματικής γύρω από τη μετατροπή της τυπικής δημοκρατίας σε αληθινή και της απομυστικοποίησης της πολιτικής μέσω του πολιτικού αγώνα που επεκτείνεται στην οικονομία, μέσω της κριτικής που επεκτείνεται στην κοινωνία των ιδιωτών.

Η πολιτική απομυστικοποιείται όταν η οικονομία αποφυσικοποιηθεί και προσληφθεί ως σφαίρα υλικής αναπαραγωγής των σχέσεων εκμετάλλευσης και καταπίεσης ανάμεσα στις τάξεις.

Η ΔτΠ ολοκληρώνει τη δημοκρατία μέσα από την ποσοτική της επέκταση, μέσα από την ενεργό συμμετοχή των μαζών, η δημοκρατία επεκτείνεται και στη σφαίρα της οικονομίας, αγκαλιάζει όλες τις πτυχές του κοινωνικού πράττειν, άρα αποφετιχοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις κι αντικαθιστά (ή προσπαθεί να αντικαταστήσει) την πραγματοποιημένη κοινωνικοποίηση της αγοράς με τη συνειδητή-σχεδιασμένη κοινωνική αναπαραγωγή.

Η ΔτΠ είναι η απαρχή του κομμουνισμού, της ενσυνείδητης δηλαδή κοινωνικοποίησης της παραγωγής των όρων ύπαρξης από τους ίδιους τους παραγωγούς ως συνειδητά δρώντα υποκείμενα και όχι ως εξαρτήματα του κεφαλαίου.

Η ΔτΠ ως θετικότητα κάνει πράξη την οντολογική αρχή του ανθρώπου να θέτει στόχο (Setzung)²⁵, να τροποποιεί την κοινωνική πραγματικότητα συνειδητά, όχι μόνο για την άρνηση αλλά και για χάρη αυτού που θέλει να δημιουργήσει και που μπορεί να σχεδιάσει νοητά.

²⁵ Σε αυτό το απόσπασμα (Κεφάλαιο 1ος τόμος, σελ 191) διαφαίνεται αυτό το οντολογικό χαρακτηριστικό: *“Προϋποθέτουμε την εργασία σε μια μορφή που την καθιστά αποκλειστικά ανθρώπινη. Μια αρχή πραγματοποιεί ενέργειες που μοιάζουν με εκείνες του υφαντουργού, μια μέλισσα με το χτίσιμο των κυττάρων της κυψέλης ντροπιάζει πολλούς αρχιτέκτονες. Αλλά εκείνο που διακρίνει το χειρότερο αρχιτέκτονα από την πιο προικισμένη μέλισσα είναι ότι ο αρχιτέκτονας ορθώνει την κατασκευή στην φαντασία του προτού την ορθώσει στην πραγματικότητα. Στο τέλος κάθε*

Οι άνθρωποι είναι παράγωγα και παραγωγοί των συνθηκών, η ταύτιση του Είναι και της συνείδησης είναι ακριβώς η στιγμή του κοινωνικού μετασχηματισμού, γιατί “ η σύμπτωση της αλλαγής των περιστάσεων και της ανθρώπινης δραστηριότητας μπορεί να συλληφθεί και να κατανοηθεί έλλογα μόνο ως επαναστατική πράξη”. (Μαρξ 3η θέση για το Φόουερμπαχ).

Η τελεολογική προβολή (Setzung), όπως την αναλύει ο Lukacs (1980:7), ενισχύει τη σημασία της συνειδητής πράξης ως το καθοριστικό στοιχείο μετασχηματισμού της πραγματικότητας. Όπως επισημαίνει ορθά ο Χρύσης (2008:65-66) “η ίδια η κομμουνιστική επανάσταση μπορεί να προσεγγιστεί ως κατ’εξοχήν τελεολογική διαδικασία”.

Η συγχώνευση των εξουσιών από την Κομμούνα και η μετατροπή του κοινοβουλευτικού σώματος σε εργαζόμενο σώμα με τη διπλή έννοια των βουλευτών-εργατών αλλά και των βουλευτών που υλοποιούν οι ίδιοι αυτά που εισηγούνται, αποτελεί την άρση της πολιτικής ως διακριτής βαθμίδας της ανθρώπινης δραστηριότητας συγχωνεύοντάς τη, με την οικονομία ως τόπο λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Με αυτό τον τρόπο η πολιτική παύει να είναι φετιχισμός όταν επεκταθεί στο χώρο της οικονομίας και η οικονομία νοείται ως δραστηριότητα των συνειδητών δρώντων υποκειμένων, ως το πεδίο τροποποίησης της κοινωνικής πραγματικότητας.

Μέσα από τη διαλεκτική δημοκρατίας και ΔτΠ και την κατανόηση της ΔτΠ ως μεταβατικής μορφής που συγκροτείται μέσα από δομές που εμπεριέχουν εντός τους την προοπτική της κατάργησής τους, η μαρξική θεωρία δίνει ένα νέο περιεχόμενο στο κράτος.

Το κράτος του προλεταριάτου είναι κράτος, δηλαδή μηχανισμός βίας, μόνο στο βαθμό που φέρει εντός του το ίχνος-φορτίο της παρελθούσας κοινωνικής συγκρότησης και επομένως διατηρεί το αστικό δίκαιο και το κράτος ως αφηρημένους κανονιστικούς κώδικες οργάνωσης της κοινωνικής ζωής με μορφή και μέσα επιβολής όμως που τείνουν να αρνούνται τον εαυτό τους. “Εδώ έχουμε να κάνουμε με την κομμουνιστική κοινωνία, όχι όπως έχει εξελιχθεί πάνω στη δική της βάση, αλλά αντίθετα όπως προβάλλει από την καπιταλιστική κοινωνία, επομένως που από κάθε άποψη, οικονομικά, ηθικά, πνευματικά είναι γεμάτη από τα σημάδια της παλιάς κοινωνίας (...) το δίκαιο δεν μπορεί ποτέ να είναι ανώτερο από την οικονομική διαμόρφωση και την καθορισμένη από αυτήν πολιτική ανάπτυξη της κοινωνίας.” (Μαρξ 1994:22-24)

Η ΔτΠ είναι η φάση της τυπικής υπαγωγής του κομμουνισμού η ανάπτυξη των κοινωνικών του σχέσεων στην υλική βάση του ΚΤΠ, ενώ η ανώτερη βαθμίδα του είναι η φάση της ουσιαστικής υπαγωγής, όπου οι σχέσεις παραγωγής αναπτύσσονται σε συνάρθρωση με τον κομμουνιστικό τρόπο παραγωγής.

εργασιακής διαδικασίας, έχουμε ένα αποτέλεσμα που ήδη υπήρχε στη φαντασία του εργαζόμενου από το ξεκίνημα της, είχε δηλαδή προϋπάρξει ιδεατά”

Δεν πρόκειται μόνο για στενά οικονομικούς περιορισμούς που οφείλονται σε μια δήθεν ανεπαρκή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά για την επιβίωση του παλιού ως κοινωνικού σχηματισμού στο νέο.

Το κράτος για τη μαρξική θεωρία είναι παράγωγο της ταξικής διαίρεσης, επομένως η διαδικασία απονέκρωσης του οριοθετείται από την υλική βάση που απομένει μετά τη συντριβή του αστικού κράτους και την ανατροπή των κοινωνικών σχέσεων της αστικής κοινωνίας. Η οικονομία παραμένει ένας υλικός περιορισμός, ένα όριο, το οποίο όμως απομυστικοποιείται, νοείται στη σχέση του με την ανθρώπινη δραστηριότητα και επομένως μετατρέπεται σε συλλογική ενσυνείδητη πράξη.

Αντίστοιχα η παραγωγή ενός νέου ανθρωπολογικού τύπου μέσα από τον εμπλουτισμό των κοινωνικών σχέσεων, παράγει και την απονέκρωση του κράτους, την ολοκλήρωση της δημοκρατίας, την κατάργηση του δικαίου ως αφηρημένου-αλλότριου ρυθμιστικού κανόνα και την αναπαραγωγή της ζωής ως σχέσης προσώπων, απηλλαγμένης από τον κοινωνικό ανταγωνισμό.

Η έννοια της ΔτΠ ως δεύτερης στιγμής μετά τη συντριβή του αστικού κράτους επαναφέρει το νεανικό μαρξικό αίτημα της διάλυσης του κράτους, της επέκτασης της δημοκρατίας, της μετατροπής της πολιτικής σε συλλογική δραστηριότητα, της άρσης του φετιχισμού και του αναδιπλασιασμού αστού-πολίτη συσχετίζοντας τες με την πάλη των τάξεων και τον τρόπο παραγωγής. Πρόκειται για την εμμένουσα αναρχική, κατά Rubel (1973), διάσταση της μαρξικής θεωρίας.

Η διαφορά προλεταριακών και αστικών επαναστάσεων που έχει αναλυθεί στη *18η Μπρυμαίρ* με την ανάλυση της ΔτΠ επαναδιατυπώνεται ως διαφορά της εξουσίας που αυτές οι επαναστάσεις οικοδομούν. Η προλεταριακή επανάσταση οικοδομεί μια εξουσία που έχει ως στόχο την αυτοκατάργησή της, ολοκληρώνει το ριζοσπαστικό ανολοκλήρωτο αίτημα των πρώιμων κομμουνιστών της Γαλλικής επανάστασης για πραγματική δημοκρατία, υπερβαίνοντας το όριο των αστικών επαναστάσεων.

Η μαρξική θεωρία για το κράτος μέσα από την ανάλυση των μορφών του αστικού κράτους στην κίνησή τους και τροφοδοτούμενη από το εμπειρικό γεγονός της Κομμούνας διατυπώνει τη θέση πως μετά τη συντριβή του κράτους, παράγεται ένα νέο περιεχόμενο για το κράτος, μια νέα τυπολογία κράτους, αυτό της ΔτΠ που επεκτείνει ποσοτικά και ποιοτικά τη δημοκρατία.

Η ΔτΠ ως ειδική μορφή μεταβατικού κράτους-μη κράτους, είναι θεωρητικά η πολιτική μορφή της πρώτης φάσης του κομμουνισμού, η απαρχή της απονέκρωσης του κράτους, η διάρρηξη της φυλακής της αξίας και συνεπώς ο σκοπός της είναι να γίνει ο *μεταβατικός νομοθέτης*, ο οποίος μέσα από τον παιδαγωγικό του ρόλο μετατρέπει τους ανθρώπους σε συνειδητά δρώντα υποκείμενα που θέτουν ως στόχο τους, τον κομμουνισμό.

8.3: Συμπεράσματα

Η δυνατότητα αναίρεσης της δημοκρατικής μορφής του κράτους από την αστική τάξη, κατέδειξε σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία, τον εργαλειακό του χαρακτήρα και τους δομικούς περιορισμούς του περιεχομένου και της μορφής του.

Η πλήρης ανάπτυξη της εκτελεστικής εξουσίας και της γραφειοκρατικής-στρατιωτικής μηχανής, μόνιμο και κοινό χαρακτηριστικό των σύγχρονων κρατών, καθιστά αδύνατη την κατάληψη της αστικής εξουσίας ως κρατικής δομής και τη χρήση της ως μέσο της κοινωνικής χειραφέτησης.

Η μαρξική θεωρία για το κράτος επαναδιατυπώνει συγκεκριμένα, την αναγκαιότητα συντριβής του αστικού κράτους, όχι ως αφηρημένο πρόταγμα, αλλά ως αναγκαίο πρώτο όρο για την κοινωνική απελευθέρωση, ως περιεχόμενο του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Η συντριβή του αστικού κράτους είναι η πρώτη στιγμή του κοινωνικού μετασχηματισμού, είναι η αρνητική διάσταση της ΔτΠ ως αναγκαίας μεταβατικής φάσης και η μαρξική θεωρία μελετά μέσα από το ιστορικό υπόδειγμα της Κομμούνας τις μορφές υλοποίησης αυτής της συντριβής.

Η μαρξική θεωρία δε μυστικοποιεί τον κατασταλτικό χαρακτήρα της ΔτΠ ως κράτους της εργατικής τάξης, για αυτό και η κριτική του Μαρξ στην Κομμούνα επικεντρώνεται ακριβώς στο ότι δεν ήταν τόσο αυστηρά οργανωμένη ως εξουσία.

Η μετάβαση στην αταξική κοινωνία είναι προσδιορισμένη από το παρελθόν (καπιταλισμός) και από το μέλλον (κομμουνισμός ως στόχος) και από αυτή την πραγματικότητα προκύπτει ο αντιφατικός χαρακτήρας της ΔτΠ ως κράτους που θεσπίζεται ως μη κράτος.

Η ΔτΠ αποτελεί τμήμα της μαρξικής κριτικής στη δημοκρατία, αίρει τον αντιφατικό χαρακτήρα της δημοκρατίας, επεκτείνοντας την ποσοτικά και μετατρέποντας ποιοτικά το περιεχόμενο της.

Η ΔτΠ έχει έναν παιδαγωγικό χαρακτήρα καθώς οικοδομεί νέες κοινωνικές σχέσεις, απομυστικοποιεί την οικονομία και την πολιτική και μετατρέπει τους ανθρώπους σε συνειδητούς δρώντες παράγοντες της αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής.

Η μαρξική θεωρία για το κράτος, ολοκληρώνει λογικά τις επιμέρους προβληματικές της (της ταξικής πάλης, της σχέσης οικονομίας-πολιτικής, δημοκρατίας-δικτατορίας και κράτους-κοινωνίας των ιδιωτών) θεωρώντας πως το κράτος αρχίζει και απονεκρώνεται καθώς οι ταξικές διαφοροποιήσεις φθίνουν και οι διοικητικές και πολιτικές διαδικασίες, οι κρατικές λειτουργίες θεσμίζονται με τρόπο και δομές που να συντελούν σε αυτή την απονέκρωση.

Η μαρξική θεωρία πιστή στη μεθοδολογία της, κατανοεί το δεοντολογικό της πρόταγμα που είναι ο κομμουνισμός μέσα από την κίνηση των μορφών του υπάρχοντος

Το 1789-1870 τελειοποιήθηκε, μέσα από μια αντιφατική κίνηση, το αστικό κράτος και ξεδίπλωσε στο εσωτερικό του, όλες τις αντιθέσεις και αντιφάσεις της πάλης των τάξεων. Το περιεχόμενο του ως κράτους της αστικής τάξης, παρήγαγε όλες τις δυνατές μορφές και ωρίμασε έτσι η δυνατότητα

υπέρβασης αυτού του περιεχομένου, μέσα από τη συντριβή της κρατικής μορφής και την παραγωγή νέων μορφών κοινωνικής θέσμησης, όπως ήταν η Κομμούνα.

Η μαρξική θεωρία για το κράτος μελέτησε το μετασχηματισμό των μορφών του αστικού κράτους και μέσα από την πρακτική-ιστορική εμπειρία, κατέδειξε το λογικό τους όριο. Στη συνέχεια η ιστορική εμπειρία τροφοδότησε ξανά τη θεωρία με την Κομμούνα και η μελέτη των συγκεκριμένων μορφών υπέρβασης του αστικού κράτους, παρήγαγε τους λογικούς άξονες μιας τυπολογίας για το μεταβατικό εργατικό κράτος.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ: ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΟΝ 20ο ΑΙΩΝΑ

Στο πρώτο μέρος της διδακτορικής διατριβής επεξεργαστήκαμε τις επιστημολογικές προϋποθέσεις οριοθέτησης της μαρξικής θεωρίας του κράτους από οικονομιστικές και ντετερμινιστικές-θετικιστικές ερμηνείες. Μελετήσαμε το περιεχόμενο των εννοιολογικών εργαλείων της μαρξικής θεωρίας, τις πολιτικές παραδοχές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας και την ιστορικότητα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Με αυτόν τον τρόπο συγκροτήσαμε ένα επιστημολογικό υπόδειγμα της μαρξικής θεωρίας που συσχετίζει διαλεκτικά την οικονομία με την πολιτική και πιο συγκεκριμένα τις μορφές κράτους με τον τρόπο παραγωγής.

Στο δεύτερο μέρος θέσαμε ως στόχο να αναδείξουμε τα συστατικά στοιχεία της μαρξικής θεωρίας για το κράτος και να αναζητήσουμε την τυπολογία μετάβασης ανάμεσα στις διάφορες μορφές αστικού κράτους. Επεξεργαστήκαμε τις ιστορικό-λογικές παραδοχές της μαρξικής θεωρίας κράτους, και αναδείξαμε τα εμμενή συγκροτητικά της χαρακτηριστικά μέσα από τη μελέτη τόσο του νεανικού μαρξικού έργου, όσο και των μεταγενέστερων ιστορικών έργων για τη Γαλλία.

Αναλύσαμε τον διττό, αντιφατικό χαρακτήρα της αστικής δημοκρατίας στη μαρξική θεωρία, τη σχέση των ταξικών αγώνων και των κοινωνικών τάξεων με τις μορφές κράτους, τον τρόπο εγγραφής αυτών των αγώνων στο εσωτερικό του κράτους. Μελετήσαμε τη διαλεκτική σχέση και τον τρόπο μετάβασης ανάμεσα στην αστική δημοκρατία και το βοναπαρτίστικο καθεστώς, ως ιστορικά συγκεκριμένη μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης, καθώς και τα στοιχεία τομής-συνέχειας αυτής της μετάβασης. Η τυπολογία αυτή αποτελεί τμήμα της μαρξικής θεωρίας για το κράτος, τμήμα της μαρξικής θεωρίας ως κριτικής-θετικής επιστήμης.

Σκοπός μας είναι να χρησιμοποιήσουμε ως μεθοδολογικό εργαλείο τις θεωρητικές παραδοχές που έχουμε συνάγει για να μελετήσουμε το χαρακτήρα και τη δυναμική της παρούσας παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, τις αλλαγές που επιφέρει στις σχέσεις ανάμεσα στην οικονομία και την πολιτική, στις κοινωνικές τάξεις και στις μορφές του αστικού κράτους, μέσα από το υπόδειγμα της ελληνικής κοινωνίας και του υπερεθνικού οργανισμού της ΕΕ.

Η επιστημονική απόπειρα μελέτης και ανάλυσης της κρίσης και του κράτους του 21ού αιώνα, μέσα από τις παραδοχές που συγκροτούν το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας κράτους, οφείλει να θωρακιστεί επιστημολογικά από την ένσταση ιστορικότητας που προκύπτει: κατά πόσο δηλαδή οι θεωρητικές προτάσεις, που έχουμε αναδείξει, διατηρούν την επιστημολογική τους αξιοπιστία δεδομένης της διαφορετικής φύσης του αντικειμένου μελέτης, του σύγχρονου κράτους, από εκείνου του 19ού αιώνα; Πιο συγκεκριμένα, στη μορφή κράτους που αποτελεί το αντικείμενο κριτικής της μαρξικής θεωρίας, το γενικό εκλογικό δικαίωμα δεν είναι ουσιαστικά καθιερωμένο, το κράτος δεν εγγράφει σε κανένα υλικό του πεδίο τις κατώτερες τάξεις, ενώ δεν υπάρχει κράτος πρόνοιας,

δηλαδή η αναπαραγωγή της εργατικής τάξης δεν αποτελεί έργο του αστικού κράτους, κάτι που τον 20ο αιώνα άλλαξε ριζικά, τουλάχιστον σε κάποιες χώρες του ανεπτυγμένου καπιταλισμού.

Επιπλέον, ειδικά μετά τη δεκαετία του 1970, ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής (ΚΤΠ) χαρακτηρίζεται από την εμπεδωμένη κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου και των υπερεθνικών του δομών, τη συνεπαγόμενη διάλυση των όρων αναπαραγωγής της παραδοσιακής εργατικής τάξης, άρα και της εργατικής ταυτότητας (μεταφορντικό μοντέλο παραγωγής-νεοφιλευθερισμός) και την επαναχάραξη δυσδιάκριτων ορίων ανάμεσα στην εργασία και την ανεργία.

Θα αντιπαρατάξουμε σε αυτήν την εύλογη ένσταση ιστορικότητας τα ακόλουθα επιχειρήματα:

- 1) τη στιγμή της κρίσης επανέρχονται υλικά και ιδεολογικά οι συγκροτησιακές βάσεις του αστικού κράτους, η ενότητα αναπαράγεται ως αντίθεση και συνεπώς αναδεικνύεται με θεωρητική καθαρότητα η γενεαλογία της κρατικής δομής. Τη στιγμή της κρίσης αναδεικνύεται το όριο του κοινωνικού σχηματισμού, επικαιροποιώντας τις θεωρητικές παραδοχές της μαρξικής θεωρίας.
- 2) η προνοιακή πτυχή του αστικού κράτους, αφενός δεν κυριάρχησε ποτέ πάνω στην κατασταλτική του πλευρά, δεν αναίρεσε το αδιαίρετο της κυριαρχίας, αφετέρου είχε ως στόχο την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης κάτω από την πραγματική υπαγωγή του κεφαλαίου, αποτέλεσε δηλαδή και ένα υλικό και ιδεολογικό μέσο ενσωμάτωσης και όχι χειραφέτησης. Συνεπώς επιμέρους πτυχές ή διαφορετικές πυκνώσεις ταξικών συσχετισμών δεν αναιρούν το ταξικό περιεχόμενο του κράτους, ούτε τη μαρξική κριτική.
- 3) Οι παραδοχές του Γκράμσι και του Πουλαντζά, ως κριτικών στοχαστών του σύγχρονου κράτους που παραμένουν εντός του μαρξικού υποδείγματος -αν και το αντικείμενο τους είναι διαφορετικό χρονολογικά και ειδολογικά- επικαιροποιούν και εμπλουτίζουν τη μαρξική θεωρία μέσα από την ανάλυση της συγκεκριμένης ιστορικής εποχής.
- 4) Η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου και η καταστροφή τμημάτων της εργατικής τάξης ως μέσο αναπαραγωγής του ΚΤΠ, αποτελούν λογικές ολοκληρώσεις του καπιταλισμού και στοιχεία της δομής του και ανιχνεύονται ήδη από τον 19ο αιώνα. Επομένως ο καπιταλισμός του 20ου και 21ου αιώνα δεν είναι ποιοτικά διαφορετικός, αλλά ιδιαίτερα ιστορική μορφή του ίδιου περιεχομένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9: Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Θα μελετήσουμε τη στιγμή της κρίσης του κοινωνικού σχηματισμού καταρχάς ως οντολογικό εγγενές χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (ΚΤΠ), ως ιδιαίτερη διακριτή στιγμή της εξέλιξής του και στη συνέχεια θα αναλύσουμε την επιστημολογική σημασία της κρίσης στη μαρξική θεωρία, μέσα από τη περιοδολόγηση των μαρξικών θεωρητικών παραδοχών.

Θεωρούμε πως η κρίση αναδεικνύει με κρυστάλλινη καθαρότητα τις βασικές αντιφάσεις του ΚΤΠ, οι οποίες μυστικοποιούνται μέσα από τη φαινομενική λειτουργικότητα της ομαλής καπιταλιστικής αναπαραγωγής. Η κρίση ισοδυναμεί με την επιστροφή αυτών των απωθημένων αντιφάσεων και επομένως επιτρέπει γνωσιολογικά την ανάλυσή τους. Με άλλα λόγια η κρίση επιτρέπει το θεωρητικό αναστοχασμό πάνω στις συγκροτησιακές αρχές του ΚΤΠ, αναδεικνύει την ιστορικότητα και τη σχετικότητά του, επιτρέποντας στη μαρξική θεωρία να αναλύσει τον ΚΤΠ ως αντιφατική ολότητα. Ταυτόχρονα η κρίση αποτελεί το σημείο μετάβασης και τον καταλύτη ανάμεσα στις διάφορες μορφές άρθρωσης του ΚΤΠ, αφού επανοργανώνει σε τελευταία ανάλυση τις δομικές του αντιφάσεις σε ένα νέο πλαίσιο.²⁶

Η μαρξική θεωρία θεμελιώνει στην έννοια της κρίσης την οποία εκλαμβάνει ως εμμενές στοιχείο του ΚΤΠ (Clarke 1994), το αίτημα υπέρβασης και μετασχηματισμού της αστικής κοινωνίας. Μέσα από την επεξεργασία της δυναμικής της κρίσης, η μαρξική θεωρία οριοθετείται από την αστική οικονομική σκέψη, η οποία προσεγγίζει την κρίση είτε ως εξωτερικότητα του ΚΤΠ, είτε ως ανεξήγητο “φυσικό” φαινόμενο, μυστικοποιώντας έτσι τις αιτίες και τη δυναμική της κρίσης.

Θεωρούμε πως αν και η κρίση είναι σύμφυτη με τον ΚΤΠ, εντούτοις δεν υφίσταται το θεωρητικό σχήμα της τελικής κρίσης-κατάρρευσης. Μια τέτοια προσέγγιση αναπαράγει το μηχανιστικό σχήμα της γραμμικής ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, αναζητώντας εκεί το τελικό όριο του κοινωνικού σχηματισμού. Επιπλέον διακρίνουμε τις διάφορες μορφοποιήσεις της κρίσης δίχως να συγχέουμε την απλή οικονομική κρίση (φάση του οικονομικού κύκλου) με τη συστημική-δομική της διάσταση που επεκτείνεται στο πεδίο της διευρυμένης αναπαραγωγής. Τέλος αν και συσχετίζουμε την οικονομική με την πολιτική κρίση δεν τις ταυτίζουμε μηχανιστικά, θεωρώντας πως η μετατροπή της κρίσης σε πολιτική κρίση ή ακόμα και η συνάρθρωσή τους σε οργανική

²⁶ Μπορούμε να ισχυριστούμε πως η κρίση του 1873 αποτελεί την πρώτη στιγμή μετάβασης ανάμεσα στο φιλελεύθερο και στο μονοπωλιακό στάδιο του ΚΤΠ, ενώ η κρίση του 1929 ολοκληρώνει αυτή τη μετάβαση. Αντίστοιχα η κρίση του 1973 ολοκληρώνει υλικά και θεσμικά την κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, παράγοντας τη χρηματιστικοποίηση (Λαπαβίτσας 2014) του ΚΤΠ.

Η καπιταλιστική συσσώρευση στα συντρίμια της κρίσης εκκινεί από ένα νέο σημείο ισορροπίας που χαρακτηρίζεται συνήθως από την περαιτέρω συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου που ενσωματώνει την αναγκαστική καταστροφή του πλεονάζοντος σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου η οποία αποτελεί το περιεχόμενο της κρίσης.

κρίση, διαμεσολαβείται από πολλούς παράγοντες και συνεπώς μόνο σε ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης, η οικονομική κρίση παράγει την πολιτική.

9.1: Η κρίση ως οντολογικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού

Η οικονομική κρίση έχοντας διακριτά χαρακτηριστικά αποτελεί μια ιδιαίτερη φάση της καπιταλιστικής εξέλιξης και ως εκ τούτου μπορεί να γίνει αντιληπτή κατ' αρχήν εμπειρικά, με την έννοια ότι η κρίση τροποποιεί τις υλικές συνθήκες παραγωγής και αναπαραγωγής της κοινωνικής πραγματικότητας. Η κρίση διακρίνεται συνεπώς από την περίοδο της ομαλής αναπαραγωγής του κοινωνικού σχηματισμού και αυτή η διάκριση δεν είναι μόνο επιστημολογική, αλλά και οντολογική.

Η περίοδος της ομαλής αναπαραγωγής του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής χαρακτηρίζεται από τη δυνατότητα του κοινωνικού σχηματισμού να αναπαράγει ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής και να νοηματοδοτεί υλικά και συμβολικά-ιδεολογικά αυτή την αναπαραγωγή. Στο πεδίο της οικονομίας οι σχέσεις παραγωγής αποτελούν το πλαίσιο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και επιτρέπουν έτσι την παραγωγή υπεραξίας και ουσιαστικά την λειτουργική-ουσιαστική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο με τέτοιο τρόπο ώστε *“η διαδικασία της εργασίας μετατρέπεται σε απλό μέσο αξιοποίησης και αυτοαξιοποίησης του κεφαλαίου, απλό μέσο παραγωγής υπεραξίας”*. (Μαρξ 1971:191)

Η παραγωγή ως διαδικασία αυτο-αξιοποίησης του κεφαλαίου, εκδηλώνεται απρόσκοπτα, καθιστώντας το φетиχισμό των κοινωνικών σχέσεων υλική πραγματικότητα.

Στο πολιτικό πεδίο, η ομαλή αναπαραγωγή συνίσταται στην ενοποίηση των ταξικών συμφερόντων, στην επίλυση δηλαδή των κοινωνικών αντιθέσεων και στην παρουσίαση του μερικού αστικού συμφέροντος ως γενικού. Η ομαλή αναπαραγωγή είναι η φάση εξέλιξης του τρόπου παραγωγής κατά την οποία οι κοινωνικές τάξεις και η υλική πραγματικότητα αναπαράγονται λειτουργικά ώστε μπορούν και εμφανίζονται στις συνειδήσεις των υποκειμένων ως φυσική κατάσταση. Με άλλα λόγια κατά την περίοδο της ομαλής αναπαραγωγής ο αναδιπλασιασμός οικονομίας-πολιτικής, κράτους και κοινωνίας των ιδιωτών και πολίτη-ιδιώτη υφίσταται οντολογικά ως φυσική κατάσταση καθώς η κοινωνική σχέση εκμετάλλευσης που συγκροτεί την πραγματικότητα-το κεφάλαιο-αναπαράγεται λειτουργικά. Κατά συνέπεια το αστικό κράτος επιτυγχάνει να ενοποιεί τις ενδοαστικές αντιθέσεις, να εμφανίζεται ως εκπρόσωπος όλης της κοινωνίας, και να οργανώνει ιδεολογικά την αναπαραγωγή του κεφαλαίου.

Αντίθετα η κρίση του κοινωνικού σχηματισμού συνίσταται στην αδυναμία της αναπαραγωγής του κεφαλαίου και της συνάρθρωσης της υλικής βάσης με τις κοινωνικές σχέσεις. Στην αδυναμία να

διατηρηθεί η ισορροπία πολιτικής-οικονομίας, που αναπαρήγαγε ως φυσική κατάσταση την κυρίαρχη σχέση εκμετάλλευσης και ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής και στην αδυναμία να παρουσιαστεί το μερικό αστικό συμφέρον ως γενικό.

Στο πεδίο της παραγωγής, την εποχή της ανάπτυξης το κεφάλαιο αναπαράγεται μέσα από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (σχετική υπεραξία) χάρη σε τεχνολογικές καινοτομίες και νέα εργασιακά μοντέλα. Τη στιγμή της κρίσης ακριβώς επειδή το κεφάλαιο αδυνατεί να αυτοαξιοποιηθεί, η απόσπαση απόλυτης υπεραξίας -μέσω της αύξησης της εργασιακής μέρας και της μείωσης του άμεσου ή έμμεσου μισθού-αποκτά βαρύνουσα σημασία, όπως στις απαρχές του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. (Federici 2011&Angelis 2006). Τη στιγμή της κρίσης επανέρχεται από τη δομή βάθους η ιδρυτική πράξη του χωρισμού οικονομίας-πολιτικής και αναδύεται η γενεαλογία της σχέσης τους και συνεπώς η σύμφυσή τους. (Γράβαρης 2008).

Η κρίση είναι δηλαδή η στιγμή της απώλειας της φαινομενικής λειτουργικότητας του διαχωρισμού οικονομίας-κοινωνίας και της ομαλής αναπαραγωγής των όρων συγκρότησης της καπιταλιστικής κανονικότητας.

Με αυτή την έννοια η κρίση αποτελεί ένδειξη της σχετικότητας και της ιστορικότητας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (ΚΤΠ) και αποδομεί την ψευδαίσθηση της αιωνιότητας όσο και της αυτονομίας της οικονομίας, μία ψευδαίσθηση που αποτελεί, σύμφωνα με τη μαρξική κριτική, το επιστημολογικό θεμέλιο της αστικής οικονομικής επιστήμης. Ταυτόχρονα διασπά την ενότητα των τάξεων που συμπυκνώνεται στην έννοια του γενικού συμφέροντος. Τη στιγμή της κρίσης η ενότητα δεν μπορεί να παραχθεί παρά μόνο ως αντίθεση.

Η κρίση εκκινεί από την οικονομία απηχώντας αφενός την υλικότητα του κοινωνικού σχηματισμού, αφετέρου την αξιακή-κανονιστική προτεραιότητα της οικονομίας στην αστική κοινωνία και το φαινομενολογικό χωρισμό της από την πολιτική. Αν η οικονομική κρίση με τη στενή έννοια συνίσταται στην αδυναμία αξιοποίησης τμημάτων του συνολικού κεφαλαίου, η συστημική-δομική διάσταση της κρίσης ισοδυναμεί με την αδυναμία αξιοποίησης του κεφαλαίου ως ολοποιητικής κοινωνικής σχέσης. Η κρίση δηλαδή πλήττει την ικανότητα του κεφαλαίου να υπαγάγει το σύνολο της ανθρώπινης δραστηριότητας στο νόμο της αξίας που είναι ο φετιχοποιημένος αλλά και μοναδικός υλικός τρόπος κοινωνικής αναπαραγωγής της αστικής κοινωνίας.

Ο νόμος της αξίας, είναι η κοινωνική μορφή που αίρει την αντίφαση παραγωγικών δυνάμεων-σχέσεων παραγωγής και αναπαράγει υλικά ως ενότητα την ταξική αντίθεση -εργασία και κεφάλαιο που συγκροτεί αντιφατικά τον ΚΤΠ. Η κρίση είναι ουσιαστικά η στιγμή που η ενότητα του ΚΤΠ διαλύεται και αυτός αναπαράγεται μόνο ως αντίφαση και σύγκρουση ανάμεσα στα μέρη που τον συγκροτούν τόσο στο πεδίο της παραγωγής, όσο και στο εποικοδόμημα: η ζωντανή εργασία αντιπαρατίθεται με τη νεκρή εργασία, η συγκεκριμένη με την αφηρημένη εργασία, η αστική τάξη

με το προλεταριάτο. Όλες οι αντιθέσεις που συγκροτούν τον κοινωνικό σχηματισμό ρευστοποιούνται, αναζητώντας νέο σημείο ισορροπίας και αναπαραγωγής. Συνεπώς η δομική διάσταση της κρίσης αναφέρεται στην αναπαραγωγή του κοινωνικού σχηματισμού ως κοινωνικο-οικονομικής ολότητας, ως τρόπου ζωής .

Η στιγμή της δομικής κρίσης διαλύοντας ακριβώς τη φυσικότητα της ομαλής αναπαραγωγής, αποκαλύπτει τις πολιτικές της προϋποθέσεις συγκρότησης του ΚΤΠ. Από αυτό το γεγονός παράγεται και το ενδεχόμενο της μετατροπής της οικονομικής κρίσης σε πολιτική, καθώς το πολιτικό εποικοδόμημα επιστρατεύεται για να αποκαταστήσει την ανισορροπία της οικονομικής βάσης, για να εξασφαλίσει εκ νέου την αναπαραγωγή του κεφαλαίου μέσα από ένα νέο κύκλο συσσώρευσης. Ουσιαστικά το αστικό κράτος, ως θεματοφύλακας του αστικού συμφέροντος επιδιώκει να οργανώσει πολιτικά το νέο-επικαιροποιημένο-πλαίσιο αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων και με αυτή την έννοια αίρεται ο διαχωρισμός οικονομίας-πολιτικής και εν μέρει αντιστρέφεται το σχήμα της προτεραιότητας της οικονομίας. Η επιστράτευση της πολιτικής όμως, ώστε να επανοργανώσει την οικονομία ως παραγωγή υπεραξίας, η απροκάλυπτη στήριξη του κεφαλαίου από το κράτος, θέτει σε κίνδυνο τον κύριο ιδεολογικό μηχανισμό κοινωνικής ειρήνευσης που είναι η ικανότητα του αστικού κράτους να εμφανίζεται ως ουδέτερος φορέας του γενικού συμφέροντος.

Η κρίση είναι η στιγμή κατά την οποία σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία *“οι σύγχρονες παραγωγικές δυνάμεις και οι αστικές παραγωγικές μορφές έρχονται σε αντίφαση μεταξύ τους.”* (Μαρξ 2012,1:159)

Μπορούμε να υποστηρίξουμε πως η κρίση αποτελεί κρίση της ουσιαστικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο, η οποία παράγει την αναγκαιότητα-δυνατότητα της πολιτικής της υπέρβασης. Η πολιτική υπέρβαση της κρίσης όμως εφόσον ισοδυναμεί με μέτρα υποτίμησης της εργασιακής δύναμης, σε μια προσπάθεια αύξησης της υπεραξίας, προσομοιάζει με μια ετερεχρονισμένη “τυπική υπαγωγή” της εργασίας στο κεφάλαιο, καθώς το νέο πλαίσιο αναπαραγωγής και συσσώρευσης επιβάλλεται μέσω πολιτικών μέτρων και δεν απορρέει από την αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου. Το αστικό κράτος επιβάλλει τις επικαιροποιημένες μορφοποιήσεις των παραγωγικών σχέσεων, εντός των οποίων οι παραγωγικές δυνάμεις θα μπορούν να αναπτυχθούν και να υπαχθούν λειτουργικά εκ νέου στο κεφάλαιο ώστε αυτή η υπαγωγή να αναπαραχθεί ως φυσική κατάσταση.

Στο επίπεδο της διευρυμένης αναπαραγωγής, **το περιεχόμενο της κρίσης είναι η αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις, η αλλαγή των υλικών όρων ύπαρξης και αναπαραγωγής και συνεπώς η παραγωγή νέων κοινωνικών συσχετισμών που αποκρυσταλλώνονται και εγγράφονται-υλικά και ιδεολογικά- στις μορφές κράτους.** Αν *“οι κρίσεις της παγκόσμιας αγοράς πρέπει να ειδωθούν ως η πραγματική συγκέντρωση και βίαιη εξομάλυνση όλων των αντιφάσεων της αστικής οικονομίας”* (Μαρξ 1982β: 524), τότε η στιγμή της

κρίσης απομυστικοποιεί υλικά τις αληθοφανείς συγκροτησιακές αρχές του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού.

Η αστική τάξη αναγνωρίζει το διακύβευμα ηγεμονίας που συμπυκνώνει η κρίση, ενώ το προλεταριάτο αδυνατώντας να αναπαραχθεί ως ενότητα με το κεφάλαιο, εν δυνάμει συνειδητοποιεί αποφετιχοποιημένα τους εκμεταλλευτικούς όρους της ύπαρξής του. Η φετιχοποιημένη αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων διατηρεί την εποχή της ανάπτυξης μια λειτουργική υλικότητα που εδράζεται στις συνθήκες παραγωγής του φετιχισμού, αλλά και επειδή εγγράφεται ως αληθής στις συνειδήσεις των υποκειμένων. Όπως επισημαίνει ο Bensaid *“η φετιχιστική αναπαράσταση όμως παίζεται μόνιμα στο πεδίο της αμοιβαίας ψευδαίσθησης του υποκειμένου και του αντικειμένου, αζεδιάλυτα ενωμένων στον παραμορφωτικό καθρέφτη της σχέσης τους (...).*

Η ψευδής συνείδηση δεν παίζεται στο κεφάλι. Απορρέει από τις ίδιες τις συνθήκες της αυτοπαραγωγής της.” (Bensaid 2013:287)

Με αυτή την έννοια, η κρίση αποτελεί την αναγκαία, αλλά όχι επαρκή συνθήκη συνειδητοποίησης των δρώντων υποκειμένων της αστικής κοινωνίας. Αποδομώντας την ιδεολογική και υλική ισορροπία της εποχής της ανάπτυξης και επαναφέροντας την αναπαραγωγή των τάξεων ως αντίθεση και όχι ως ενότητα, η κρίση αποτελεί δυνητικά το πλαίσιο εντός του οποίου τα συλλογικά ταξικά υποκείμενα συνειδητοποιούν τους υλικούς όρους της κοινωνικής συγκρότησης. Η συνειδητοποίηση αυτή ισοδυναμεί με την οριακή ταύτιση Είναι και συνείδησης, ταύτιση που γίνεται νοητή μόνο ως *επαναστατική πράξη*²⁷ συμπυκνώνοντας τον *ενεστώτα χρόνο* (Agaben 2003) της επαναστατικής συνειδητοποίησης.

9.2: Η έννοια της κρίσης στη μαρξική θεωρία.

Η έννοια της κρίσης ως επιστημολογική κατηγορία, ανεξάρτητα από τις διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις του Μαρξ για την αφετηρία της, αποτελεί θεμέλιο και βασικό χαρακτηριστικό της μαρξικής θεωρίας και την επιστημονική βάση θεμελίωσης των πολιτικών της προταγμάτων.

Η κρίση ως έννοια, συνδέεται ευθέως με την οικοδόμηση της μαρξικής θεωρίας ως κριτικής θεωρίας-επιστήμης. Ο Μαρξ εκκινεί την κριτική του στην αστική κοινωνία, από την κριτική της θρησκείας και της πολιτικής, για να περάσει στη συνέχεια στην κριτική της πολιτικής οικονομίας.

²⁷ Αναφερόμαστε στη 3η μαρξική θέση για το Φόουερμπαχ: *“Η σύμπτωση της αλλαγής των περιστάσεων και της ανθρώπινης δραστηριότητας μπορεί να θεωρηθεί και να κατανοηθεί σωστά μονάχα ως επαναστατική πράξη”*, στο Marx, K. 2014, *Θέσεις για το Φόουερμπαχ* στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840* (επιμ) Θ. Γκιούρας, Αθήνα: ΚΨΜ, σελ 360.

Χρησιμοποιεί την κριτική της καπιταλιστικής πραγματικότητας ως όπλο, θέλοντας να αποδομήσει την άρθρωσή της ως αληθοφανούς θετικότητας. Συνεπώς ο Μαρξ διασπά τους όρους που συγκροτούν την αστική κοινωνία ως ενότητα, τον ομαλό αναδιπλασιασμό οικονομίας-πολιτικής, κράτους-κοινωνίας των ιδιωτών, μελετώντας τους όχι ως αρμονικά δίπολα, αλλά ως εγγενείς αντιφάσεις. Μέσα από την κριτική της ομαλής αναπαραγωγής του κοινωνικού σχηματισμού, ο Μαρξ εντοπίζει την αναγκαιότητα της κρίσης και τη συσχετίζει με τη φάση της ανάπτυξης. Για αυτό και στο 2ο τόμο του *Κεφαλαίου* θεωρεί πως “οι κρίσεις πάντοτε προετοιμάζονται από μια περίοδο ακριβώς όπου οι μισθοί αυξάνουν γενικά και η εργατική τάξη παίρνει μεγαλύτερη μερίδα εκείνου του τμήματος του ετήσιου προϊόντος που προορίζεται για κατανάλωση” (Μαρξ, 2005, 2:415). Αλλά και σε άρθρο του στις 11-1-1855 στην εφημερίδα *Neue Oder Zeitung*, ο Μαρξ αναφέρει πως “οι οικονομικές συμφορές του 1854 αποτελούν την αρχή μιας φυσικής αντίδρασης έναντι της σπασμωδικής ευημερίας του 1853. Με άλλα λόγια, ο εμπορικός κύκλος έφτασε πάλι στο σημείο όπου η υπερπαραγωγή και η υπερκερδοσκοπία μετατρέπονται σε κρίση”. (Μαρξ-Ενγκελς 2011:29)

Ο Μαρξ μελετά τους όρους συγκρότησης της αστικής κοινωνίας, όταν αυτοί βρίσκονται σε αντίθεση μεταξύ τους, όταν δεν αναπαράγονται ως ενότητα, όταν δηλαδή βρίσκονται σε κρίση. Η κριτική “είναι η επιστήμη των ορίων” (Serres 1986) ακριβώς επειδή μελετά την κοινωνική πραγματικότητα στις οριακές της εντάσεις, ενώ αποτελεί την εγγραφή αυτών των εντάσεων στο πεδίο της θεωρίας. Η κριτική προϋποθέτει θεωρητικά τη στιγμή της κρίσης του κοινωνικού σχηματισμού, ως εγγενούς αναγκαιότητας. Η κρίση είναι η οντολογική και επιστημονική επιβεβαίωση της κριτικής θεωρίας, η στιγμή ανάδειξης στο επίπεδο του πραγματικού, αυτών που η θεωρία έχει ήδη προκαταβάλει.

9.2.1: Οι θεωρητικές παραδοχές στο *Μανιφέστο* και τα *Ιστορικά έργα*

Είναι αλήθεια πως στη μαρξική θεωρία δεν υφίσταται μια ολοκληρωμένη γενική θεωρία των καπιταλιστικών κρίσεων (Μηλιός 1992), με την έννοια της συστηματικής ανάλυσης και γενίκευσης των θεωρητικών παραδοχών για τις κρίσεις που υπάρχουν διάχυτες στο μαρξικό έργο.

Από την άλλη μεριά, ο Μαρξ βιώνει εμπειρικά, στη διάρκεια της ζωής του, τουλάχιστον έξι οικονομικές κρίσεις με πιο έντονη, και με πρωτόγνωρο χαρακτηριστικό τη διάρκειά της, τη μεγάλη ύφεση του 1870. Η μελέτη του εκκινά από την περιγραφή των εμπειρικών-τυπικών χαρακτηριστικών των κρίσεων και επεκτείνεται στην απόπειρα να κατανοηθούν και να αναλυθούν θεωρητικά. Συνεπώς αν και η θεωρητική επεξεργασία των κρίσεων συναρθρώνεται (και εν μέρει συγκαλύπτεται από) με άλλες θεωρητικές αναλύσεις, αν και ο ίδιος ο Μαρξ προσεγγίζει το

μηχανισμό των κρίσεων μέσα από διαφορετικές μεθοδολογικές οπτικές, εντούτοις μπορούμε να διακρίνουμε βασικές θεωρητικές παραδοχές που συγκροτούν το εννοιολογικό περιεχόμενο της κρίσης στη μαρξική θεωρία.

Οι μαρξικές παραδοχές για την κρίση υπάρχουν ήδη στο *Μανιφέστο* (1848) όπου εκεί διατυπώνεται ρητά πως η οικονομική καπιταλιστική κρίση είναι κρίση υπερπαραγωγής και υπερσυσσώρευσης και εγγενές-ιδιαιτέρο χαρακτηριστικό του ΚΤΠ, αλλά και ο βασικός τρόπος αναπαραγωγής του την εποχή της ουσιαστικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο²⁸.

Η κρίση είναι ενδογενής και περιοδική ακόμα και αν συγκυριακά, εξωτερικά γεγονότα επιδρούν στην ανάσχεση ή το ξέσπασμά της. Ταυτόχρονα στο *Μανιφέστο*, η κρίση συναρτάται και με τις αστικές πολιτικές αντιμετώπισής της, οι οποίες μπορούν να οξύνουν περισσότερο την καταστροφική της δυναμική. *“Στις κρίσεις ξεσπά μια κοινωνική επιδημία που σε κάθε άλλη, προηγούμενη εποχή θα φαινότανε σαν παραλογισμός, η επιδημία της υπερπαραγωγής. Η κοινωνία ξαφνικά βρίσκεται ριγμένη πίσω, σε κατάσταση στιγμιαίας βαρβαρότητας. (...) Η βιομηχανία, το εμπόριο φαίνονται εκμηδενισμένα. Και γιατί; Γιατί η κοινωνία έχει πάρα πολύ πολιτισμό, πάρα πολλά μέσα ύπαρξης, πάρα πολύ βιομηχανία, πάρα πολύ εμπόριο (...) Πώς ξεπερνά η αστική τάξη τις κρίσεις; Από το ένα μέρος καταστρέφοντας αναγκαστικά μάζες από παραγωγικές δυνάμεις. Από το άλλο κατακτώντας καινούργιες αγορές και εκμεταλλευόμενη πιο βαθιά τις παλιές. Πώς λοιπόν; Προετοιμάζοντας πιο ολόπλευρες και πιο τεράστιες κρίσεις και ελαττώνοντας τα μέσα για να προλαβαίνει τις κρίσεις”* (Μαρξ-Ένγκελς 1976:32)

Η θεωρητική προσέγγιση της κρίσης στο παραπάνω απόσπασμα είναι κυρίως περιγραφική και συνίσταται περισσότερο στην καταγραφή των εμπειρικών χαρακτηριστικών της στιγμής της κρίσης και λιγότερο στην ανάλυση και συσχέτιση των αιτιακών παραγόντων που την παράγουν.

Στο *Μισθωτή εργασία και Κεφάλαιο*, ο Μαρξ αναλύει την κρίση ως απόρροια της εγγενούς τάσης του ΚΤΠ προς την υπερπαραγωγή, που με τη σειρά της προκύπτει από τον ανταγωνισμό των επιμέρους κεφαλαίων και την επιδίωξη κάθε μεμονωμένου καπιταλιστή να παράγει φθηνότερα, να αυξήσει την παραγωγικότητα της εργασίας και να εξοβελίσει έτσι τους ανταγωνιστές του.

Όπως ορθά επισημαίνει ο Clark (1994), στις θεωρητικές επεξεργασίες του Μαρξ πριν το *Κεφάλαιο*, κυριαρχεί η προσέγγιση των κρίσεων μέσα από το αναλυτικό σχήμα της *υποκατανάλωσης* μιας και ο μηχανισμός παραγωγής κρίσεων εντοπίζεται στην αναντιστοιχία ανάμεσα στην παραγωγή και την κατανάλωση, στην επιβαλλόμενη- από τη δυναμική του ΚΤΠ- ανάγκη ολοένα και μεγαλύτερης παραγωγής, η οποία δεν εναρμονίζεται με την κατανάλωση-αγορά.

²⁸ Στην επιστολή του Μαρξ προς τον Ανένκοφ στις 28/12/1846, το 1825 ορίζεται, ως η απαρχή των καπιταλιστικών κρίσεων, γιατί η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων υπάγεται στην παραγωγή υπεραξίας, οι μηχανές αποτελούν την υλικοτεχνική παραγωγική βάση. Δηλαδή έχει συντελεστεί η ουσιαστική υπαγωγή της εργασίας στο κεφάλαιο.

Μετά το 1850 και ύστερα από τη μεσολάβηση των γεγονότων του 1848, η έννοια της κρίσης αποκτά βαρύνουσα πολιτική σημασία στη μαρξική θεωρία, καθώς αντιμετωπίζεται ως η υλική βάση των κοινωνικών επαναστάσεων που αποδομεί την επίπλαστη ενότητα της αστικής κοινωνίας και επαναφέρει με οξυμένο τρόπο τις ταξικές αντιθέσεις. Η κρίση του 1847 θεωρείται ρητά από το Μαρξ, η μήτρα των επαναστάσεων και των ταξικών αγώνων του 1848-1850, ενώ η αποτυχία τους ολοκληρώνεται με την επιστροφή της οικονομικής άνθησης. *“ Με τη γενική αυτή άνθηση, μέσα στην οποία οι παραγωγικές δυνάμεις αναπτύσσονται τόσο πλουσιοπάροχα, όσο αυτό είναι γενικά δυνατό μέσα στις αστικές σχέσεις, δεν μπορεί να γίνεται λόγος για πραγματική επανάσταση. (...) Μια νέα επανάσταση είναι δυνατή μόνο σαν επακόλουθο μιας κρίσης. Είναι όμως τόσο βέβαιη όσο και αυτή η κρίση ”.* (Μαρξ 2012,1:158-59)

Θεωρούμε πως ο Μαρξ προσπαθεί να θεμελιώσει επιστημονικά στο αντικειμενικό γεγονός της κρίσης, το πολιτικό πρόταγμα του επαναστατικού μετασχηματισμού, συσχετίζοντας την οικονομική με την πολιτική κρίση και την επαναστατική κατάσταση. Η περιοδικότητα των οικονομικών κρίσεων, εκτός από απόδειξη των αντιφάσεων του ΚΤΠ, αποτελεί και την υλική βάση της διατήρησης της επαναστατικής ελπίδας του Μαρξ.

Κατά τη γνώμη μας, διακρίνουμε εδώ ένα “επιστημολογικό μοτίβο” που διαπερνά αντιφατικά τη μαρξική θεωρία: μπροστά στην προφανή ανεπάρκεια-αποτυχία του υποκειμενικού παράγοντα ως συλλογικού ταξικού υποκειμένου να πραγματώσει το επαναστατικό πρόταγμα, ο Μαρξ τονίζει και θεμελιώνει δεοντολογικά αυτό το πρόταγμα, ως αναγκαιότητα που προκύπτει από τους υλικούς αντικειμενικούς παράγοντες. Πιο σωστά η αντικειμενική πραγματικότητα στη μαρξική θεωρία δεν αποτελεί μονοδιάστατα το πλαίσιο που οριοθετεί τη δράση των υποκειμένων, αλλά είναι και το πεδίο που μέσα από τις ενδογενείς του αντιφάσεις, παράγει το επαναστατικό ενδεχόμενο που νοείται ως δέον.

Παρατηρούμε πως και στη θεωρητική επεξεργασία των κρίσεων, όπως γενικότερα στη μαρξική θεωρία, είναι επιστημολογικά αδύνατο να αποκοπούν οι πολιτικές και ιδεολογικές προκείμενες του Μαρξ, από το επιστημονικό του πρόγραμμα. Ο Μαρξ επεξεργάζεται κριτικά-επιστημονικά την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής του, με πρόδηλο στόχο τη θεωρητική και πρακτική υπέρβασή της και από αυτή του την επιδίωξη προκύπτει η επιστημολογική τομή του υποδείγματός του, σε σχέση με την αστική οικονομική-και όχι μόνο-επιστήμη. Η αστική επιστήμη αδυνατεί να αντιληφθεί την αναγκαιότητα της κρίσης και συνεπώς να την προβλέψει: *“ (...) πότε πρόβλεψαν αυτοί οι αστοί οπτιμιστές την κρίση; Δεν υπήρξε ποτέ περίοδος ευημερίας που να μην την αξιοποιήσουν για να αποδείξουν ότι αυτή τη φορά το νόμισμα δεν είχε άλλη πλευρά, ότι αυτή τη φορά το αμείλικτο πεπρωμένο ηττήθηκε ”.* (Μαρξ-Ενγκελς 2011:26)

9.2.2: Οι θεωρητικές παραδοχές στα *Grundrisse* και στο *Κεφάλαιο*.

Η αποτυχία των επαναστάσεων του 1848 και κυρίως η ήττα του γαλλικού Ιούνη έχει ως συνέπεια ο Μαρξ, να στραφεί στην συστηματική κριτική μελέτη της πολιτικής οικονομίας, θέλοντας να προετοιμαστεί θεωρητικά για την επερχόμενη οικονομική κρίση που με βάση το αναλυτικό του σχήμα θα προετοιμάσει το έδαφος της νέας επαναστατικής ευκαιρίας.

Η νέα οικονομική κρίση που ξεσπά στα 1857-58 είναι η στιγμή και το πλαίσιο των θεωρητικών μελετών του Μαρξ που θα αποτυπωθούν στο σώμα των *Grundrisse* (1857-1858) και σε μια σειρά άρθρων στη *New York Tribune* στα οποία αναλύει την κρίση. Παράλληλα, στρέφεται εκ νέου στη μελέτη της χεγκελιανής *Λογικής*, ως το κατ'έξοχην μεθοδολογικό εργαλείο ανάλυσης της πραγματικότητας μπροστά στον επερχόμενο κατακλυσμό.²⁹

Μέσα σε αυτό το ιστορικό πλαίσιο παρατηρείται μια **μετατόπιση** της μεθοδολογικής οπτικής του Μαρξ στην ανάλυση των κρίσεων. Οι κρίσεις και η δυναμική τους δεν ερμηνεύονται αποκλειστικά μέσα από το σχήμα της υποκατανάλωσης που θεωρείται σύμπτωμά τους, αλλά θεωρούνται είτε απόρροια της αντίφασης ζωντανής και νεκρής-αποκρυσταλλωμένης εργασίας, (*Grundrisse*), είτε κρίσεις υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου, είτε αποτέλεσμα του νόμου της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους (*Κεφάλαιο*). Σε κάθε περίπτωση η παραγωγή “σκοντάφτει” στο ενδογενές της όριο και όχι σε αυτό που ορίζει η ζήτηση-κατανάλωση.

Η μετατόπιση αυτή δεν ισοδυναμεί με απόρριψη των πρώιμων υποκαταναλωτικών προσεγγίσεων, οι οποίες συνυπάρχουν (ειδικά στον 3ο τόμο του *Κεφαλαίου*) με τις ύστερες σχηματίζοντας ένα πολυπαραγοντικό ερμηνευτικό σχήμα των κρίσεων. Η μεθοδολογική μετατόπιση του Μαρξ συνίσταται στην αναζήτηση του *κύριου* μηχανισμού των κρίσεων όχι στην εξωτερική σφαίρα της κατανάλωσης-κυκλοφορίας, αλλά στον πυρήνα των εσωτερικών αντιφάσεων του ΚΤΠ.

Στα *Grundrisse* ο Μαρξ τείνει να θεωρεί την κρίση το λογικό όριο του ΚΤΠ, την απαρχή της καταστροφής του, συνθέτοντας μια θεωρία καπιταλιστικής κατάρρευσης (Heinrich 2013).

Η αναγκαιότητα συνεχούς τεχνολογικής βελτίωσης της παραγωγικής διαδικασίας, η μετατροπή της επιστήμης σε *άμεση* παραγωγική δύναμη έχει ως αποτέλεσμα να υποβαθμίζεται συνεχώς η άμεση εργασία ως παραγωγή ανταλλακτικής αξίας και υπεραξίας. Η ίδια δηλαδή η ανάπτυξη της υλικοτεχνικής βάσης του καπιταλισμού εμποδίζει την περαιτέρω αξιοποίηση του κεφαλαίου ή με άλλα λόγια το κεφάλαιο ως κοινωνική σχέση δεν μπορεί πλέον να εγκολπώσει και να αναπτύξει τις παραγωγικές δυνάμεις. Σε αυτό το όριο είναι που συμπυκνώνεται η εγγενής αντίφαση του τρόπου παραγωγής που στηρίζεται στην ανταλλακτική αξία. “Από τη στιγμή που η εργασία στην άμεση

²⁹ Στην επιστολή του Μαρξ προς τον Ένγκελς στις 8-11-1857, ο Μαρξ θεωρεί τις οικονομικές μελέτες των *Grundrisse* απαραίτητες “για να αποσαφηνιστούν οι μεγάλοι άξονες πριν τον κατακλυσμό.”

μορφή παύει να αποτελεί τη μεγάλη πηγή του πλούτου, ο χρόνος εργασίας παύει –αναγκαστικά– να είναι το μέτρο του, άρα και η ανταλλακτική αξία [παύει να είναι το μέτρο] της αξίας χρήσης. Η υπερεργασία των μαζών έπαψε να είναι όρος για την ανάπτυξη του γενικού πλούτου, ακριβώς όπως και η μη-εργασία των λίγων έπαψε να είναι όρος για την ανάπτυξη των γενικών δυνάμεων του ανθρώπινου μυαλού. Έτσι καταρρέει η παραγωγή που βασίζεται στην ανταλλακτική αξία”. (Μαρξ 1980, 2:193)

Η κρίση του 1856-1857 δεν οδήγησε στην καταστροφή του ΚΤΠ, όπως ήλπιζε ο Μαρξ και αυτό το γεγονός συντελεί στην αλλαγή του υποδείγματος ανάλυσης των κρίσεων μέσα από το θεωρητικό σχήμα της υπερσυσσώρευσης και της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους. Η κρισιμότερη επιστημολογική συνέπεια είναι πως εφεξής οι κρίσεις δεν οδηγούν νομοτελειακά στην κατάρρευση, αλλά αποτελούν στιγμές στην εξέλιξη του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού, βίαιες αναπροσαρμογές των αντιφατικών του χαρακτηριστικών.

Σύμφωνα με το Heinrich, (2013) ο Μαρξ ενέταξε τη διάψευση των προσδοκιών του στη θεωρητική ανάλυσή του και αποδομεί ο ίδιος το επιχείρημά του περί κατάρρευσης του ΚΤΠ ως απόρροια του εξοβελισμού της ζωντανής εργασίας από την παραγωγική διαδικασία, όταν αναλύει την πραγμάτωση της σχετικής υπεραξίας στο *Κεφάλαιο*.

Κατά τη γνώμη μας, τα συμπεράσματα που διατυπώνονται στα *Grundrisse* διατηρούν τη σημασία τους και δεν αίρονται από τις μετέπειτα μαρξικές προσεγγίσεις, μόνο αν ιδωθούν, σε ένα υψηλό επίπεδο αφάιρεσης, ως προσπάθεια ανάδειξης των ιστορικών και λογικών ορίων του ΚΤΠ και όχι ως συγκεκριμένη ανάλυση της τότε κρίσης. Οι παραδοχές των *Grundrisse* αναφέρονται περισσότερο στη μελλοντική υλική βάση του κομμουνισμού που παράγεται από το καπιταλιστικό παρόν, παρά στα τυπολογικά χαρακτηριστικά του ΚΤΠ της εποχής του Μαρξ. (Ρούσης 2008:66-70)

Στο απόσπασμα για τις μηχανές στα *Grundrisse*, ο Μαρξ αναλύει πως το κεφάλαιο αυξάνει το χρόνο υπερεργασίας και μειώνει τον αναγκαίο χρόνο εργασίας μέσω της μετατροπής της γνώσης και της επιστήμης σε παραγωγική δύναμη (γενική διάνοια). Με αυτό τον τρόπο όμως η ανάπτυξη της καπιταλιστικής παραγωγής παρέχει την υλική δυνατότητα επανουκειοποίησης του χρόνου υπερεργασίας ως ελεύθερου χρόνου της μοναδικής πηγής πλούτου, υπό την προϋπόθεση φυσικά της καταστροφής του κεφαλαίου ως κοινωνικής παραγωγικής σχέσης.

Στο *Κεφάλαιο* και ειδικότερα στον τρίτο τόμο στα κεφάλαια 13-16, ο Μαρξ προσεγγίζει τις κρίσεις μέσα από το αναλυτικό σχήμα της υπερσυσσώρευσης και ως απόρροια της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου και του νόμου της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους.

Όπως τονίζει ο Μαρξ οι κρίσεις του ΚΤΠ είναι κρίσεις υπερπαραγωγής, δηλαδή ισοδυναμούν με “Υπερπαραγωγή κεφαλαίου, και όχι ξεχωριστών εμπορευμάτων - αν και η υπερπαραγωγή κεφαλαίου περιλαμβάνει πάντα την υπερπαραγωγή εμπορευμάτων-δεν σημαίνει λοιπόν τίποτε άλλο από υπερσυσσώρευση κεφαλαίου” (Μαρξ 2005, 3:317).

Αν η κρίση ιδωθεί ως κρίση υπερσυσσώρευσης, τότε ο μηχανισμός της αναλύεται ως εξής: “Περιοδικώς παράγονται πάρα πολλά μέσα εργασίας και μέσα συντήρησης, τόσα που δεν μπορούν να τα βάλουν να λειτουργήσουν σαν μέσα εκμετάλλευσης των εργατών με ένα ορισμένο ποσοστό κέρδους. Παράγονται πάρα πολλά εμπορεύματα, τόσα που στις δοσμένες από την κεφαλαιοκρατική παραγωγή συνθήκες διανομής και κατανάλωσης δεν μπορούν να πουληθούν και να ξαναμετατραπούν σε νέο κεφάλαιο η περιεχόμενη σ' αυτά αξία και η περιεχόμενη σ' αυτήν υπεραξία, έτσι που να μπορεί να πραγματοποιηθεί το προτσές της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής χωρίς διαρκώς επαναλαμβανόμενες εκρήξεις (...) Η παραγωγή σταματάει, όχι επειδή έχουν ικανοποιηθεί οι ανάγκες, αλλά όταν το σταμάτημα αυτό το απαιτούν η παραγωγή του κέρδους και η πραγματοποίησή του.” (ο.π.:327-328)

Η κρίση υπερσυσσώρευσης είναι η ολοκλήρωση της αντίφασης που ενυπάρχει στη διττή φύση του εμπορεύματος, όπως έχει αναλυθεί στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* και υφίσταται ως δυνατότητα λόγω της γενίκευσης της παραγωγής εμπορευμάτων που χαρακτηρίζει τον ΚΤΠ: “η αντίφαση, εκφρασμένη στην πιο γενική της μορφή, συνίσταται στο ότι ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής περικλείει μια τάση απόλυτης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, ανεξάρτητα από την αξία και την υπεραξία που περιέχεται σ' αυτή την τελευταία, ανεξάρτητα επίσης από τις κοινωνικές σχέσεις, μέσα στις οποίες συντελείται η κεφαλαιοκρατική παραγωγή, ενώ, από την άλλη, έχει για σκοπό τη διατήρηση της υπάρχουσας κεφαλαιακής αξίας και την αξιοποίηση της στον ανώτατο βαθμό (δηλαδή, τη διαρκώς επιταχυνόμενη αύξηση αυτής της αξίας) (...) Οι κρίσεις είναι πάντα μόνο στιγμιαίες βίαιες λύσεις των υπάρχουσών αντιφάσεων, βίαιες εκρήξεις που αποκαθιστούν για μια στιγμή τη διαταραγμένη ισορροπία (ο.π.: 315).

Η υπερσυσσώρευση κεφαλαίου μορφοποιείται είτε ως πληθώρα αδιάθετων κεφαλαίων που δεν μπορούν να αξιοποιηθούν και καταστρέφονται, είτε ως πλεονάζων εργατικός πληθυσμός (μεταβλητό κεφάλαιο-ζωντανή εργασία), είτε ως μάζες απούλητων καταναλωτικών εμπορευμάτων. Η κρίση ως υποκατανάλωση είναι η αντανάκλαση της κρίσης υπερσυσσώρευσης στη σφαίρα της κυκλοφορίας.

Στο *Κεφάλαιο*, ο Μαρξ προσεγγίζει την κρίση και μέσα από μια άλλη οπτική, αυτή του νόμου της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους³⁰. Το ποσοστό κέρδους (απόδοση κεφαλαίου) εξαρτάται από το ποσοστό της υπεραξίας (υπερεργασία/αναγκαία εργασία), από την εκμετάλλευση δηλαδή της εργασιακής δύναμης και από την οργανική σύνθεση του κεφαλαίου. (σταθερό/συνολικό κεφάλαιο)

³⁰ Σύμφωνα με το Μαρξ ο νόμος “είναι η εσωτερική και αναγκαία σχέση ανάμεσα σε δυο πράγματα που φαινομενικά αντιφάσκουν” (Κεφάλαιο ΙΙΙ, σ. 284)

Σύμφωνα με αυτόν τον νόμο το ποσοστό κέρδους τείνει να πέφτει επειδή μακροπρόθεσμα η τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου αυξάνεται γρηγορότερα από την παραγωγικότητα της εργασίας και συνεπώς αυξάνεται η οργανική σύνθεση του κεφαλαίου.

Όπως επισημαίνουν ορθά οι Μηλιός-Ιωακείμογλου (1991), ο Μαρξ ανάλογα με τον παράγοντα που επιθυμεί να εξετάσει, προϋποθέτει ως σταθερούς τους υπόλοιπους παράγοντες (*ceteris paribus*). Επομένως όταν μελετά την πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους ως απόρροια της αύξησης της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, θεωρεί σταθερό το ποσοστό υπεραξίας και αντίστροφα.

Η έμφαση στην εξήγηση της κρίσης μέσα από το νόμο της πτωτικής τάσης ως απόρροιας της αυξανόμενης οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, επαναφέρει αν και σε άλλο επίπεδο αφαίρεσης, τη θεωρία της κατάρρευσης των *Grundrisse*, αφού εντοπίζει ένα λογικό όριο στο επίπεδο της συσσώρευσης κεφαλαίου, όπου *“η συσσώρευση θα καταστεί αδύνατη, διότι η μάζα της υπεραξίας δεν θα επαρκεί για να εξασφαλίζει το απαραίτητο ποσοστό αύξησης στο γοργά αυξανόμενο σταθερό κεφάλαιο (...) Με την περαιτέρω αύξηση της οργανικής σύνθεσης θα φτάσει αναγκαστικά ένα χρονικό σημείο όπου θα είναι αδύνατο να συνεχιστεί η οποιαδήποτε συσσώρευση. Αυτός είναι ο μαρξικός νόμος της κατάρρευσης”* (Grossmann 1971, σελ. 282-289).

Νομίζουμε πως αν ο μαρξικός νόμος της πτωτικής τάσης κατανοηθεί ως *“ένας ιστορικός, δηλαδή ένας υπό ορισμένες ιστορικές συνθήκες ισχύων, νόμος”* (Σταμάτης 1984), τότε θωρακίζεται επιστημολογικά από τις θετικιστικές του αναγνώσεις.

Η σημασία του μαρξικού νόμου της πτωτικής τάσης του κέρδους, έγκειται στο ότι αναδεικνύει τους παράγοντες που επιδρούν στην ανάσχεση αυτής της τάσης, οι οποίοι μεταφράζονται σε κρατικές πολιτικές που ενεργοποιούνται τη στιγμή της κρίσης. Απέναντι στην αύξηση της οργανικής σύνθεσης του κεφαλαίου, ως αναπόφευκτης τεχνολογικής εξέλιξης, το κεφάλαιο απαντά είτε με πολιτικές αύξησης του ποσοστού υπεραξίας, δηλαδή υποτίμησης της αξίας της εργασιακής δύναμης και άρα του προλεταριάτου, είτε με τις εξαγωγές κεφαλαίου σε χώρες όπου μπορεί να αντλήσει αυξημένα ποσοστά υπεραξίας.

Θεωρούμε πως οι διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις του Μαρξ³¹ αντανακλούν την προσπάθεια να συλληφθούν θεωρητικά, οι πολλαπλοί αιτιακοί παράγοντες των κρίσεων που στη συνάρθρωση τους, παράγουν την κρίση.

Η μαρξική θεωρία εμμένει στην κατανόηση της κρίσης ως εγγενούς αντίφασης του ΚΤΠ και αυτή η παραδοχή αποτελεί το ενοποιητικό στοιχείο των διαφορετικών αναλυτικών υποδειγμάτων. Η

³¹ Οι μεταγενέστερες μαρξιστικές θεωρίες κρίσεων προκύπτουν μέσα από τις ερμηνείες των μαρξικών θέσεων για τις κρίσεις (υποκατανάλωση-υπερσυσσώρευση-οργανική σύνθεση του κεφαλαίου). Σχηματικά η θεωρία υποκατανάλωσης έχει ως κύριους εκπροσώπους τη Λούξεμπουργκ και τον Κάουτσκι, η θεωρία υπερσυσσώρευσης τους Μπουχάριν και Τουγκάν-Μπαρανόφσκι, ενώ η σχολή της πτωτικής τάσης του κέρδους τον Γκρόσμαν.

κρίση επομένως, ανεξάρτητα από τις μορφές εμφάνισής της-οι οποίες προκύπτουν ως κυρίαρχες μορφές ανάλογα με την ιστορική συγκυρία και τις ιδιαιτερότητες του κάθε κοινωνικού σχηματισμού- αποτελεί την έκφραση των εσωτερικών αιτιακών σχέσεων του ΚΤΠ. Όπως επισημαίνει ο Μαντέλ, *“η αιτία των κρίσεων (για τον Μαρξ) βρίσκεται, ταυτόχρονα, στον καπιταλιστικό ανταγωνισμό, στον ασυνεχή χαρακτήρα των καπιταλιστικών επενδύσεων και στο χαμηλό επίπεδο που αναγκαστικά πρέπει να έχει η ικανή να πληρώσει ζήτηση σε σχέση με την παραγωγική δυνατότητα της κοινωνίας”* (1975: 81)

Οι διακρίσεις της κρίσης σε εμπορική, χρηματιστηριακή, νομισματική κρίση που αναδεικνύονται μέσα από την αρθρογραφία του Μαρξ στη *New York Tribune* πιστοποιούν πως η ουσία της κρίσης για τη μαρξική θεωρία διακρίνεται από τις μορφές εμφάνισής της, αλλά και πως η μια μορφή αλληλεπιδρά στην άλλη.

Η κρίση υπερσυσσώρευσης διαμεσολαβείται από την πίστη και το τραπεζιτικό κεφάλαιο και η γιγάντωση της κερδοσκοπίας είναι το σύμπτωμά της, αλλά και ο τόπος, όπου το κεφάλαιο αναζητά ποσοστά υπεραξίας που αδυνατεί να βρει στη βιομηχανία. Με αυτόν τον τρόπο όμως οξύνει περαιτέρω την κρίση υπερσυσσώρευσης.

Η πολυπλοκότητα της δυναμικής της κρίσης και η αλληλεπίδραση των αιτιακών της παραγόντων αποτελεί **οντολογικό** της χαρακτηριστικό. Σε επιστολή του προς τον Danielson (στις 10-4-1879), ο Μαρξ τονίζει πως για να γίνει κατανοητή γνωσιολογικά η κρίση *“πρέπει να παρατηρήσουμε αυτές τις τρέχουσες εξελίξεις μέχρι το πράγμα να ωριμάσει, μόνο τότε μπορούμε να τις καταναλώσουμε παραγωγικά, δηλαδή θεωρητικά”* (Μαρξ 2011:179).

9.2.3: Η σχέση οικονομικής-πολιτικής κρίσης

Η κρίση αποτελεί τη διάνοιξη μιας ρωγμής στην ομαλή αναπαραγωγή του ΚΤΠ από την οποία αναδύονται οι εγγενείς αντιφάσεις του και οι αιτιακοί τους παράγοντες: είτε ως εσωτερικό φράγμα στην οργανική σύνθεση του κεφαλαίου, είτε ως αδυναμία πραγμάτωσης της υπεραξίας στη σφαίρα της κατανάλωσης (υποκατανάλωση), η κρίση σηματοδοτεί μια αναταραχή στην υλική-ταξική ισορροπία που εκτείνεται σε όλο το μήκος του κοινωνικού σχηματισμού. Η κρίση είναι η αδυναμία οικονομικής και κατ' επέκταση πολιτικής-ιδεολογικής αναπαραγωγής της κοινωνικής σχέσης εκμετάλλευσης, η δυσκολία να υπαχθεί ομαλά η εργατική δύναμη στον ηγεμόνα της παραγωγικής διαδικασίας που είναι το κεφάλαιο. Η κρίση εδράζεται στην αντίθεση εργασίας-κεφαλαίου και στην αποκρυστάλλωσή τους στις σχέσεις παραγωγής, είναι η δυναμική εκτόνωση των αντιθέσεων αυτών και όχι η σταθεροποίησή τους.

Από αυτήν την παραδοχή παράγεται η σχέση οικονομικής και πολιτικής κρίσης. Η κρίση έχει ως περιεχόμενο την αλλαγή των ταξικών σχέσεων καταρχάς στο πεδίο της παραγωγής αποδιαρθρώνοντας την ταξική ισορροπία που η φάση της ομαλής αναπαραγωγής είχε συγκροτήσει. Η αλλαγή αυτή όμως επαναπροσδιορίζει τις σχέσεις των τάξεων στην κοινωνία των ιδιωτών, η κρίση παράγει μια νέα ταξική ισορροπία που οφείλει να επισφραγιστεί πολιτικά και ιδεολογικά ώστε να μπορέσει να αναπαραχθεί κοινωνικά. Από αυτήν την άποψη η αλλαγή των ταξικών-κοινωνικών σχέσεων παράγει και αλλαγές στο επίπεδο του πολιτικού και νομικού εποικοδομήματος, στις μορφές κράτους. Το κράτος παρεμβαίνει για να εξασφαλίσει τα πολιτικά δικαιώματα του κεφαλαίου με μια σειρά μέτρων υποτίμησης-οικονομικής και πολιτικής-της εργασιακής δύναμης, αλλά και ελέγχου και διαχείρισης του πλεονάζοντος εργατικού πληθυσμού, για να εκκινήσει η παραγωγική διαδικασία υπεραξίας. Το κράτος εγγράφει θεσμικά τον επικαιροποιημένο ταξικό συσχετισμό, για να νομιμοποιήσει το πλαίσιο αναπαραγωγής του ΚΤΠ. Επιπλέον, το κράτος παρεμβαίνει στην “αυθόρμητη” διαδικασία καταστροφής των πλεοναζόντων κεφαλαίων, ενισχύοντας τα ηγεμονικά τμήματα του κεφαλαίου και προσπαθεί να τιθαसेύσει τις ενδοαστικές αντιθέσεις, επιβεβαιώνοντας τον πολιτικό του ρόλου ως συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης.

Το κράτος τη στιγμή της κρίσης αναδεικνύει την εργαλειακή “στιγμή” συγκρότησής του, εις βάρος της σχεσιακής του “στιγμής” επειδή αδυνατεί να ενσωματώσει τα συμφέροντα των κατώτερων τάξεων που παράγονται πλέον ως αντίθετα με το αστικό συμφέρον. Οι αλλαγές στις μορφές του αστικού κράτους αποτελούν την πολιτική έκφραση του μονομερούς πολέμου που συμβαίνει στην κοινωνία των ιδιωτών.

Συνεπώς αν και η κρίση είναι ενδογενής, η υπέρβασή της είναι αντίθετα εξωγενής, προϋποθέτει δηλαδή ένα εξωοικονομικό γεγονός ή μια δέσμη από πολιτικά-οικονομικά μέτρα που ταυτόχρονα με την απόπειρα υπέρβασής της, αποκρυσταλλώνουν νομικά και πολιτικά τη νέα κοινωνική πραγματικότητα, συντελώντας στην αναπαραγωγή της.

Θεωρούμε πως η ανάγνωση των μαρξικών παραδοχών για την κρίση εμπλουτίζεται και υποστηρίζεται επιστημολογικά και μεθοδολογικά από τη μαρξιστική ερμηνεία του Μαντέλ στη θεωρία των μακρών κυμάτων. (1994) Η θεωρία αυτή εξετάζει εμπειρικά και θεωρητικά τους αιτιακούς παράγοντες των κρίσεων μέσα από τη συνάρθρωσή τους, προσπαθώντας να ενοποιήσει τα επιμέρους μεθοδολογικά σχήματα σε ένα υπόδειγμα. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της είναι πως μέσα από την έννοια του μακρού κύματος, διακρίνει τη δομική κρίση του ΚΤΠ από τον κλασικό εξαετή ή επταετή οικονομικό κύκλο και μπορεί έτσι να ερμηνεύσει περιόδους μακροχρόνιας στασιμότητας. Η κοινή με το Μαρξ, θεωρητική διαπίστωσή της είναι πως ενώ το μακρύ κύμα ύφεσης αποτελεί εγγενές στοιχείο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, η έξοδος από την κρίση προϋποθέτει ένα εξωοικονομικό γεγονός. Ως εξωοικονομικό γεγονός, ο Μαντέλ ορίζει είτε την

πολιτική επιβολή μιας νέας ταξικής ισορροπίας και σχέσεων εκμετάλλευσης, είτε τη χωρική επέκταση των καπιταλιστικών σχέσεων, ως πράξεις που θα δημιουργήσουν τις υλικές συνθήκες επιστροφής στην καπιταλιστική ανάπτυξη. Η κρίση αν και εκκινεί ως οικονομική, ακριβώς επειδή εκτείνεται στο πεδίο της διευρυμένης αναπαραγωγής, μπορεί να μετατραπεί σε πολιτική κρίση και να παράξει νέες μορφές κράτους που να εγγυώνται την αναπαραγωγή και να συμπυκνώνουν τον νέο κοινωνικό-ταξικό συσχετισμό.

9.3: Συμπεράσματα

Η κρίση είναι εγγενές και οντολογικό χαρακτηριστικό του ΚΤΠ, μια διακριτή στιγμή της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων με εμπειρικά μετρήσιμα χαρακτηριστικά. Αποδομεί τη φαινομενική ενότητα της αστικής κοινωνίας, μπλοκάροντας την ομαλή αναπαραγωγή των αναδιπλασιασμών και επαναφέροντας τις αντιθέσεις που είχαν συγκαλυφθεί την περίοδο της ανάπτυξης.

Η κρίση πιστοποιεί την σχετικότητα και ιστορικότητα του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού και αποκαλύπτει μέσα από το βίαιο ξέσπασμα των αντιφάσεων του, τις πολιτικές προϋποθέσεις της αυτονομίας της οικονομίας. Η ιδιαιτερότητα των καπιταλιστικών κρίσεων συνίσταται στο ότι αποτελούν κρίσεις υπερπαραγωγής και υπερσυσσώρευσης, οι οποίες παράγονται από τη συνάρθρωση των εσωτερικών αιτιακών παραγόντων που συγκροτούν αντιφατικά τον ΚΤΠ.

Η έννοια της κρίσης στη μαρξική θεωρία είναι το πεδίο οριοθέτησής της από την αστική οικονομική επιστήμη. Ανεξάρτητα από την πολυμορφία των εκφάνσεών της, η κρίση για τη μαρξική θεωρία είναι εγγενής, ξεσπά με προβλέψιμη περιοδικότητα και αποτελεί συμπύκνωση των αντιφάσεων του ΚΤΠ.

Ο Μαρξ προσεγγίζει μέσα από διαφορετικά μεθοδολογικά σχήματα τη δυναμική και ουσία της κρίσης, εξετάζοντας το φαινόμενο της από διαφορετικές οπτικές γωνίες και στιγμές εκδήλωσής της. Η κρίση είναι υποκατανάλωση, υπερσυσσώρευση, συνέπεια της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους, είναι η απαρχή της κατάρρευσης ή αντίθετα στιγμή στη διαδικασία αναπαραγωγής του ΚΤΠ. Αυτές οι επιμέρους παραδοχές ενοποιούνται στη μαρξική θέση για την κρίση ως κρίση υπερσυσσώρευσης που παράγει και αλληλεπιδρά με τις υπόλοιπες μορφές εμφάνισής της, συγκεκριμενοποιώντας έτσι το αφηρημένο περιεχόμενό της.

Το περιεχόμενο της κρίσης είναι η αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Η κρίση εκκινεί ως οικονομική, αλλά επειδή αλλάζει τους υλικούς όρους αναπαραγωγής των κοινωνικών τάξεων, εκτείνεται στο πεδίο της διευρυμένης αναπαραγωγής και εν δυνάμει παράγεται και ως

πολιτική κρίση. Η υλική αλλαγή των ταξικών σχέσεων εγγράφεται στο πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο, στο αστικό κράτος, το οποίο οργανώνει την αναπαραγωγή της “κρυσιακής” κοινωνικής ισορροπίας. Η κρίση της διευρυμένης αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων διακρίνεται από την κρίση ως φάση του οικονομικού κύκλου. Η δομική διάσταση της κρίσης που παράγεται από τη συνάρθρωση και σύμπτωση των επιμέρους αιτιών της, ισοδυναμεί με κρίση του κοινωνικού σχηματισμού. Αν και η κρίση είναι ενδογενής, η υπέρβασή της προϋποθέτει ένα εξωοικονομικό γεγονός, το οποίο μέσω της πολιτικής τροποποιεί τους όρους και τους συσχετισμούς στην παραγωγή και αποκαθιστά (ή προσπαθεί να) τη διαταραγμένη ισορροπία, με στόχο ένα νέο κύκλο συσσώρευσης. Συμπερασματικά η στιγμή της κρίσης επαναφέροντας τις δομικές αντιφάσεις του ΚΤΠ και της αστικής κοινωνίας, παράγει νέες μορφές αστικού κράτους που επικαιροποιούν τις μαρξικές θεωρητικές προτάσεις για το κράτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10: ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ, ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ο 20ος αιώνας σηματοδοτεί το πέραςμα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (ΚΤΠ) σε μια νέα φάση-μορφή, εκείνη του μονοπωλιακού καπιταλισμού που συνοδεύεται από τον -ολοένα και περισσότερο- κυρίαρχο ρόλο του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Οι τάσεις αυτές είχαν ήδη διαφανεί από τον Μαρξ, που προέβλεψε τη συγκρότηση των μονοπωλίων ως απόρροια της συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης κεφάλαιου και του ανταγωνισμού των επιμέρους κεφαλαίων. Το ερώτημα αν η “νέα” αυτή μορφή καπιταλισμού συνιστά μια ποιοτική διαφοροποίηση του ΚΤΠ σε σχέση με τον καπιταλισμό της εποχής του Μαρξ, είναι ένα ερώτημα που θέτει υπό αμφισβήτηση τη γνωσιακή ικανότητα της μαρξικής μεθοδολογίας. Σχηματικά η αμφισβήτηση συνοψίζεται στην εξής ένσταση ιστορικότητας: εφόσον ο καπιταλισμός που αποτελεί αντικείμενο της μαρξικής κριτικής είναι ο βιομηχανικός καπιταλισμός, τότε η κλασική μαρξική θεωρία αποτελεί ανεπαρκές μεθοδολογικό εργαλείο για την κατανόηση και ανάλυση του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού και των μορφών αστικού κράτους που αυτός παράγει.

Η ένσταση αυτή θεμελιώνεται στην παραδοχή πως ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός αποτελεί παρέκλιση από τον παραδοσιακό ΚΤΠ και απόδειξη των αντιφάσεων του. Σύμφωνα με αυτή την παραδοχή το παραγωγικό-βιομηχανικό κεφάλαιο υποτάσσεται στο εξωτερικό -σε σχέση με την παραγωγική διαδικασία- χρηματοπιστωτικό που αναζητά στη σφαίρα της κυκλοφορίας την ιδιοποίηση κερδών που έχουν παραχθεί από τα παραγωγικά τμήματα του κεφαλαίου. Το βιομηχανικό κεφάλαιο θεωρείται πως βρίσκεται σε ποιοτική αντίθεση με το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο και όχι πως και τα δύο αποτελούν μορφές πύκνωσης του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης.

Υποστηρίζουμε αντίθετα πως η χρηματοπιστωτική οικονομική δραστηριότητα, όπως και γενικότερα η σφαίρα της κυκλοφορίας είναι μια στιγμή στην καπιταλιστική παραγωγική δραστηριότητα.

Θα θεμελιώσουμε την άποψη μας στη μαρξική θεωρία της αξίας και στις μαρξικές αναλύσεις για το πλασματικό-τοκοφόρο κεφάλαιο και θα καταδείξουμε πως ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός είναι η λογική ολοκλήρωση του ΚΤΠ και όχι κάποια παρασιτική απόκλιση από την εσωτερική λογική του. Ταυτόχρονα θα σκιαγραφήσουμε τα ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής υπό την ηγεμονία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, τις μορφές του εποικοδομήματος και τις κοινωνικές πρακτικές που παράγονται από τη χρηματοπιστωτικοποίηση της κοινωνικής αναπαραγωγής.

10.1: Καπιταλιστική παραγωγή και υπεραξία

Η επιστημολογική προϋπόθεση της ποιοτικής-περιεχομενικής διάκρισης ανάμεσα σε χρηματοπιστωτικό και παραγωγικό κεφάλαιο είναι η “ρικαρδιανή” προσέγγιση της μαρξικής θεωρίας της αξίας που θεωρεί μη παραγωγικές και άρα απλές μεταβιβάσεις εισοδήματος, όλες τις δραστηριότητες της σφαίρας της κυκλοφορίας και του χρηματοπιστωτικού τομέα. (Mohun 2006: 350)

Με τον όρο “ρικαρδιανή” ερμηνεία εννοούμε το σύνολο των ερμηνειών του μαρξικού έργου που δίνουν έμφαση στην εργασία ως ουσία της αξίας των εμπορευμάτων (εργασιακή θεωρία της αξίας) παρακάμπτοντας το ερώτημα για την ίδια την ουσία της εργασίας στον ΚΤΠ και το πώς αυτή μπορεί και εμφανίζεται με τη φετιχιστική μορφή της αξίας.

Η φετιχιστική κοινωνική μορφή της εργασίας-η αφηρημένη εργασία-προσλαμβάνεται έτσι ως εξωτερικός μορφικός επικαθορισμός που επιβάλλεται πάνω στο “φυσικό” περιεχόμενο της εργασίας, ενώ αντίθετα η αξιακή μορφή είναι το περιεχόμενο της εργασιακής διαδικασίας στο πλαίσιο της καπιταλιστικής κοινωνικής σχέσης. Το ότι αυτό το περιεχόμενο εμφανίζεται φετιχοποιημένα δεν αναιρεί την πραγματική του υλικότητα, αντίθετα καταδεικνύει πως ο φετιχισμός είναι σύμφυτο στοιχείο του ΚΤΠ.

Ο Μαρξ δε “διόρθωσε” την εργασιακή θεωρία της αξίας του Ρικάρντο, αλλά διαμόρφωσε ένα νέο επιστημολογικό υπόδειγμα ερμηνείας της μέσα από την ανάλυση του φετιχισμού. Ο Rubin, όντας από τους ελάχιστους μαρξιστές που αντιλήφθηκε τον Μαρξ ως στοχαστή εκτός του ρικαρδιανού υποδείγματος τονίζει: *“η θεωρία του φετιχισμού είναι, καθεαυτή, η βάση ολόκληρου του οικονομικού συστήματος του Μαρξ και ιδίως της θεωρίας του για την αξία”* (1972:5) και πως αφού η αφηρημένη εργασία είναι το περιεχόμενο της αξίας τότε δεν είναι *“κάτι στο οποίο η μορφή προσκολλάται εξωτερικά. Αντίθετα, μέσω της ανάπτυξής του, το ίδιο το περιεχόμενο γεννά τη μορφή που υπήρχε ήδη σε λανθάνουσα κατάσταση σε αυτό”* (Rubin 1972:117)

Αν λοιπόν θεωρήσουμε πως το περιεχόμενο της εργασίας στον ΚΤΠ δεν μπορεί να αποκοπεί από τη μυστικοποιημένη του μορφή, αν κατά συνέπεια οι παραγωγικές δυνάμεις δεν μπορούν να αποκοπούν από τις παραγωγικές σχέσεις που τις οργανώνουν, τότε η εργασία δε συνίσταται στην παραγωγή αξιών χρήσης, αλλά στην παραγωγή υπεραξίας.

Η εργασία στον ΚΤΠ είναι εξαρχής μυστικοποιημένη ως αφηρημένη εργασία, λόγω των ίδιων των υλικών όρων της, λόγω της εσωτερικής της λογικής ως εργασίας υπαγμένης στο κεφάλαιο.

Ο ίδιος ο Μαρξ αντιμετωπίζει την παραγωγική εργασία και τη σχέση αξίας-εργασίας με έναν αντιφατικό τρόπο και με θεωρητική αμφισημία, γεγονός που αντανακλά σε ένα βαθμό την επιστημολογική δυσκολία και το θεωρητικό βάθος των επεξεργασιών του. (Μηλιός-Οικονομάκης-Δημούλης 2005).

Σε κάποια σημεία στον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου*, ο Μαρξ τείνει να ερμηνεύσει την εργασία με φυσιοκρατικούς όρους, θεωρώντας πως παραγωγική εργασία είναι η εργασία που παράγει απτά υλικά αντικείμενα, δηλαδή αξίες χρήσης. Θεωρεί πως “στο προτσές της κυκλοφορίας δεν παράγεται καμιά αξία, επομένως και καμιά υπεραξία” (Μαρξ 2005γ: 307), αλλά και πως “επειδή ο έμπορος σαν απλός πράκτορας της κυκλοφορίας δεν παράγει ούτε αξία ούτε υπεραξία (...) έτσι και οι μισθωτοί που απασχολούνται από αυτόν στις ίδιες λειτουργίες, δεν μπορούν να δημιουργούν γι’ αυτόν άμεσα υπεραξία» (ό.π.: 371).

Από την άλλη μεριά η μαρξική ανάλυση προσεγγίζει την παραγωγική εργασία μέσα στον ΚΤΠ ως παραγωγή υπεραξίας, θεωρώντας πως ακόμα και η παραγωγή αξιών χρήσης είναι μέσο στην αξιοποίηση του κεφαλαίου ανεξάρτητα από το υλικό σώμα των εμπορευμάτων.

Κατά τη γνώμη μας αυτή η μαρξική προσέγγιση της παραγωγικής εργασίας απηχεί την ολικότητα της καπιταλιστικής παραγωγής. Ο Μαρξ ορίζει την παραγωγική εργασία χρησιμοποιώντας ως κριτήριο τις παραγωγικές σχέσεις μέσα στις οποίες εντάσσεται ο εργαζόμενος και η παραγωγική του δραστηριότητα και όχι τη μορφή του παραγόμενου προϊόντος (Σακελλαρόπουλος 2014: 215). Με αυτή την έννοια καταδεικνύεται πως η πραγμάτωση υπεραξίας και συνακόλουθα η κοινωνική σχέση εκμετάλλευσης που πλαισιώνει την καπιταλιστική παραγωγική διαδικασία είναι το καθοριστικό κριτήριο για την οριοθέτηση της παραγωγικής εργασίας και τον προσδιορισμό των κοινωνικών τάξεων.

Ο Μαρξ τονίζει τη διάκριση ανάμεσα στην παραγωγική-χρήσιμη εργασία γενικά και στην παραγωγική εργασία από τη σκοπιά του κεφαλαίου και της καπιταλιστικής παραγωγής. “Μια που ο άμεσος σκοπός και το βασικό προϊόν της καπιταλιστικής παραγωγής είναι η υπεραξία (...) ο εργάτης είναι παραγωγικός όταν επιτελεί παραγωγική εργασία και η εργασία είναι παραγωγική, όταν δημιουργεί άμεσα υπεραξία, δηλαδή όταν αξιοποιεί το κεφάλαιο. Χρειάζεται όλη η αστική στενοκεφαλιά, που θεωρεί την καπιταλιστική μορφή της παραγωγής σαν την απόλυτη μορφή της, άρα σαν τη μοναδική φυσική μορφή της παραγωγής για να μπερδέψει την ερώτηση, τι είναι παραγωγική εργασία και παραγωγικός εργάτης από τη σκοπιά του κεφαλαίου, με την ερώτηση τι είναι παραγωγική εργασία γενικά και επομένως να ικανοποιηθεί με την ταυτολογική απάντηση, ότι κάθε εργασία είναι παραγωγική, όταν γενικά παράγει, όταν απολήγει σε ένα προϊόν ή κάποια αξία χρήσης, γενικά σε ένα αποτέλεσμα.” (Μαρξ 1983: 128-129).

Στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* και στα *Grundrisse*, ο Μαρξ αναλύει την εργασία μέσα στο μόνο υπαρκτό κοινωνικό της πλαίσιο, το καπιταλιστικό, και θεωρεί πως η υπεραξία ως το κύριο αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας, παράγεται/πραγματώνεται εξίσου και στη σφαίρα των υπηρεσιών. “Η κεφαλαιοκρατική παραγωγή δεν είναι μόνο παραγωγή εμπορευμάτων, είναι στην ουσία παραγωγή υπεραξίας. Ο εργάτης δεν παράγει για τον εαυτό του, αλλά για το κεφάλαιο. Γι’ αυτό δεν είναι πια αρκετό ότι γενικά παράγει. Πρέπει να παράγει υπεραξία. Παραγωγικός είναι μονάχα ο

εργάτης εκείνος, που παράγει υπεραξία για τον κεφαλαιοκράτη ή που εξυπηρετεί την αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου. Αν έχουμε το δικαίωμα να διαλέξουμε ένα παράδειγμα έξω από τη σφαίρα της υλικής παραγωγής, τότε ένας δάσκαλος είναι παραγωγικός εργάτης, όταν, όχι μόνο επεξεργάζεται παιδικά κεφάλια, μα τσακίζεται κι ο ίδιος στη δουλιά για να πλουτίζει ο επιχειρηματίας. Το ότι ο τελευταίος έχει τοποθετήσει τα κεφάλαιά του σ' ένα εργοστάσιο εκπαίδευσης αντί σ' ένα εργοστάσιο λουκάνικων δεν αλλάζει τίποτα στη σχέση. Η έννοια λοιπόν του παραγωγικού εργάτη καθόλου δεν περικλείνει μονάχα μια σχέση ανάμεσα στη δράση και στο ωφέλιμο αποτέλεσμα, ανάμεσα στον εργάτη και στο προϊόν εργασίας, αλλά περικλείει και μια σχέση παραγωγής ειδικά κοινωνική, που έχει γεννηθεί ιστορικά και βάζει στον εργάτη τη σφραγίδα του άμεσου μέσου αξιοποίησης του κεφαλαίου» (Μαρξ 2005,α: 505)

Σύμφωνα με αυτή τη μαρξική παραδοχή, η κυκλοφορία με την παραγωγή ενοποιούνται³² με την έννοια πως η καπιταλιστική παραγωγική διαδικασία νοείται ως ολότητα. Το χρηματοπιστωτικό και το βιομηχανικό κεφάλαιο είναι μορφές και στιγμές εμφάνισης του κεφαλαίου ως ολοποιητικής κοινωνικής σχέσης που επεκτείνεται σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού συγκροτώντας την κοινωνική πραγματικότητα.

Με άλλα λόγια στο μαρξικό πλαίσιο ανάλυσης, η θεωρία της αξίας συναρθρώνεται με τη θεωρία του φετιχισμού και αυτή η συνάρθρωση οδηγεί: στην κατανόηση της παραγωγικής εργασίας ως παραγωγής υπεραξίας, στην ενοποίηση της σφαίρας της παραγωγής με εκείνη της κυκλοφορίας και στην άρση της επίπλαστης διάκρισης ανάμεσα σε παραγωγικό και χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο.³³

Όπως επισημαίνει ο Σακελλαρόπουλος “ η παραγωγή, η διανομή και η κυκλοφορία του κεφαλαίου-εμπορεύματος (υπενθυμίζουμε ότι και το χρήμα αποτελεί εμπόρευμα) αποτελούν διαφορετικές “στιγμές” μιας ενιαίας διαδικασίας που σκοπό της έχει την πραγματοποίηση της υπεραξίας” (2014:214)

Το χρήμα στη μαρξική θεωρία είναι και μια ανεξάρτητη μορφή εμφάνισης της αξίας που εκφράζει ακριβώς την αδιαμεσολάβητη-αυτοαναφορική σχέση του κεφαλαίου με τον εαυτό του.

³² “Ωστόσο, στο μέτρο που η ίδια η κυκλοφορία δημιουργεί κόστη και απαιτεί υπερεργασία, εμφανίζεται η ίδια να περιλαμβάνεται στην παραγωγική διαδικασία [...] η κυκλοφορία εμφανίζεται σαν συνθετικό στοιχείο της άμεσης παραγωγικής διαδικασίας” (Μαρξ 1990: 397).

³³ Η ανάπτυξη της σφαίρας της διαχείρισης αποθεμάτων (logistics) τις τελευταίες δεκαετίες καταδεικνύει το πώς η σφαίρα της κυκλοφορίας υπάγεται στο νόμο της αξίας και οργανώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να βελτιστοποιεί την παραγωγή, να γεφυρώνει το χρονικό χάσμα ανάμεσα στην παραγωγή υπεραξίας και την πραγμάτωσή της, να επιταχύνει την ταχύτητα περιστροφής του κεφαλαίου και να πολλαπλασιάζει έτσι την παραγομένη υπεραξία.

Η αποδοτική και αποτελεσματική διαχείριση των αποθεμάτων ξεκίνησε από το στρατό και στη συνέχεια τα logistics συγκροτήθηκαν ως διακριτή σφαίρα δραστηριότητας του κεφαλαίου, ως στιγμή του καπιταλιστικού παραγωγικού κυκλώματος.

(Bonasich E&Wilson J, 2008 *Getting the goods: Ports, Labor and the logistics*. Cornell University και Cristopher M. 2011, *Logistics and Supply*, FT Press)

Η μετατροπή του σε αυτοαξιοποιήσιμο κεφάλαιο, μέσω της κεφαλαιοποίησης, μυστικοποιεί σε βαθμό εξαϋλωσης τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής και αποτελεί, όπως θα δείξουμε στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο, πρακτική και ιδεολογική υποτίμηση του ρόλου της εργασίας στην παραγωγική διαδικασία.³⁴

Το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο αναδεικνύεται σε ηγεμονική καπιταλιστική μερίδα, όχι μόνο επειδή επιβάλλεται πολιτικά μέσω του αστικού κράτους στο βιομηχανικό και εμπορικό κεφάλαιο. Την περίοδο της ολοκλήρωσης της ουσιαστικής υπαγωγής στο κεφάλαιο, το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο ενοποιεί και διαμεσολαβεί όλες τις επιμέρους σφαίρες παραγωγής αξίας γιατί εκτείνεται σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού, επειδή μπορεί και εγκολπώνει στο κύκλωμα της αυτοαξιοποίησής του κάθε παραγωγική δραστηριότητα. Το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο ηγεμονεύει πρωτίστως υλικά, εκφράζοντας το γενικό συμφέρον του κεφαλαίου, συγκροτώντας και οργανώνοντας συλλογικά το κεφάλαιο ως τάξη με διακριτά οικονομικά συμφέροντα. Από το υλικό πεδίο εκκινεί ο κυρίαρχος πολιτικός του ρόλος και όχι το αντίστροφο.

Η έννοια του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου (*Gesamtkapital*) αναλύει πώς τα επιμέρους κεφάλαια ενοποιούνται μέσω του ανταγωνισμού τους, στη βάση όμως των κοινών ταξικών τους συμφερόντων και πώς το κεφάλαιο μετασχηματίζεται μέσω της χρηματικής του μορφής από τοκοφόρο σε παραγωγικό. Με αυτόν τον τρόπο η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου δεν ισοδυναμεί με παρακμή του ΚΤΠ, με εξοβελισμό της παραγωγής αξιών χρήσης προς όφελος της παρασιτικής λογικής της αυτοαξιοποίησης και της αυτοαναφορικότητας του χρήματος.

Συνεπώς δεν υπάρχει κάποιος εξιδανικευμένος παραγωγικός καπιταλισμός που αντικαταστάθηκε στη σύγχρονη εποχή με το αδηφάγο παρασιτικό κυνήγι του κέρδους. Το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο εμφανίζει με καθαρή μορφή το μόνο πραγματικό κίνητρο της καπιταλιστικής παραγωγής και αποτελεί την έκφραση της εσωτερικής λογικής αναγκαιότητας του κεφαλαίου να αναπτύσσεται πέρα και έξω από υλικούς και κοινωνικούς περιορισμούς.

³⁴ “Στο τοκοφόρο κεφάλαιο η σχέση του κεφαλαίου παίρνει την πιο εξωτερική και την πιο φετιχιστική της μορφή (...) Στο τοκοφόρο κεφάλαιο αναδύεται καθαρά αυτό το αυτόματο φετίχ, η αυτοπραγματούμενη αξία, το χρήμα που παράγει χρήμα και σ’ αυτή τη μορφή δεν έχει πια κανένα σημάδι της καταγωγής του. Η κοινωνική σχέση καταλήγει σαν σχέση ενός πράγματος, του χρήματος, προς τον εαυτό του. (Μαρξ 2005,γ: 493-494)

10.2: Ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής αναπαραγωγής υπό την κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου.

Η αυτοαναφορικότητα που χαρακτηρίζει το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, η μυστικοποίηση των ταξικών αντιθέσεων που συγκροτούν τον τρόπο παραγωγής παράγει αποτελέσματα και στον τρόπο αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής υπό την ηγεμονία της χρηματικής αριστοκρατίας (finanzaristokratie). Το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο εμφανίζεται ως ο συλλογικός ενορχηστρωτής της κοινωνικής ζωής, εντάσσοντας πεδία αναπαραγωγής στη σφαίρα της αξίας, όπως είναι η ίδια η αναπαραγωγή της εργατικής τάξης.

Μέσα από το δανεισμό αυξάνεται πλασματικά η αγοραστική δύναμη του προλεταριάτου, επιτρέποντας αφενός στον “παραγωγικό” καπιταλιστή να μειώνει τη σχετική αξία του μισθού, άρα να αυξάνει την παραγόμενη υπεραξία, αφετέρου στον χρηματικό καπιταλιστή να μετατρέπει το μισθό σε χρηματικό ροή και την ικανοποίηση των αναγκών σε δυνητικό πεδίο κερδοφορίας. Με αυτό τον τρόπο ο δανεισμός έχει ως αποτέλεσμα (και όχι ως στόχο) τον περιορισμό της υποκατανάλωσης και τη μετατροπή των μισθών και των καταναλωτικών δαπανών σε χρηματοοικονομικά προϊόντα, άρα σε πεδία κερδοφορίας. Η εργατική τάξη γίνεται επομένως αντικείμενο εκμετάλλευσης όχι μόνο στο πεδίο της παραγωγής, αλλά και στο επίπεδο της διευρυμένης αναπαραγωγής.

Η υπαγωγή της καθημερινής αναπαραγωγής των κατώτερων τάξεων και του προλεταριάτου είναι ταυτόχρονα ιδεολογικός μηχανισμός ενσωμάτωσης με δύο τρόπους.

Πρώτον, οδηγεί στην ιδεολογική ταύτιση του προλεταριάτου με το κεφάλαιο, εφόσον και ο μισθός εμφανίζεται ως ρευστό διαθέσιμο και κεφάλαιο που διαμεσολαβείται από τη χρηματοπιστωτική σφαίρα. Οι μισθωτοί αναπαράγονται πλέον μέσα από καπιταλιστικές πρακτικές και ενσωματώνουν ιδεολογικά την ψευδαίσθηση πως και οι ίδιοι είναι κάτοχοι κεφαλαίου, κατανοώντας τον μισθό τους ως μορφή κεφαλαίου. Η υλική βάση αυτής της ψευδαίσθησης είναι η πρακτική τιτλοποίησης-κεφαλαιοποίησης του μισθού που οδηγεί τη μυστικοποίηση της καπιταλιστικής παραγωγής στο απόγειό της: *“Ο παραλογισμός του κεφαλαιοκρατικού τρόπου αντίληψης φτάνει εδώ στο αποκορύφωμά του, γιατί, αντί να εξηγήσει την αξιοποίηση του κεφαλαίου με την εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης, εξηγεί αντίστροφα, την παραγωγικότητα της εργασίας με το ότι η ίδια η εργατική δύναμη είναι το μυστηριώδες αυτό πράγμα, είναι τοκοφόρο κεφάλαιο”* (Μαρξ 2005, γ: 586-588).

Δεύτερον, η χρηματιστικοποίηση της κοινωνικής αναπαραγωγής εντάσσει την αναπαραγωγή της εργατικής τάξης στον τόπο και χρόνο των αγορών, καθιστώντας την ευάλωτη στο ρίσκο και τη ρευστότητα της κίνησης κεφαλαίων. Αυτό οδηγεί την εργατική τάξη στο να συνδέει το άμεσο υλικό συμφέρον της με την ομαλότητα της καπιταλιστικής αναπαραγωγής και με τη σταθερότητα των χρηματιστηριακών δεικτών και συνεπώς στην πειθάρχησή της στις επιταγές του κεφαλαίου.

Με αυτόν τον τρόπο, το κεφάλαιο καταλήγει να είναι ο *άμεσος* ρυθμιστής της κοινωνικής ζωής, ο κανονιστικός παράγοντας που οριοθετεί και διαμεσολαβεί την ίδια την πάλη των τάξεων. Για να καθησυχαστούν τα πεδία αδιαμεσολάβητης δράσης του κεφαλαίου-οι αγορές- πρέπει να υπάρχει κοινωνική ειρήνη και έτσι η υπαγωγή της αναπαραγωγής στο κεφάλαιο μετατρέπεται σε εργαλείο βιοεξουσίας, ενώ η ομαλή κυκλοφορία του χρήματος ανακηρύσσεται ως η υπέρτατη κανονιστική αξία της αστικής κοινωνίας. Μάλιστα αυτή η επιβολή των κοινωνικών σχέσεων μετατρέπεται φαινομενικά σε μια διαδικασία χωρίς υποκείμενο, παράγει αποτελέσματα χωρίς άμεσα αντιληπτή αιτία (όπως είναι το κράτος) και εμφανίζεται να στέκεται υπερβατικά εκτός της επικράτειας του πολιτικού, άρα είναι ακόμα πιο αποτελεσματική ως μέσο πειθάρχησης.

Αυτή η διαδικασία συμπυκνώνεται στο ιδεολόγημα του οικονομικού μονοδρόμου και της απουσίας εναλλακτικής (TINA: *there is no alternative*) που μυστικοποιεί και φυσικοποιεί την οργάνωση και μορφοποίηση της ζωής από το κεφάλαιο και ολοκληρώνει το φαινομενικό διαχωρισμό οικονομίας-πολιτικής. Η οικονομία και οι αγορές εμφανίζονται ως εξωιστορικές *a priori* οντότητες πέραν κάθε κοινωνικής ή πολιτικής σύνδεσης και άρα κριτικής.

Προφανώς αυτό έχει ως συνέπεια να αναπροσαρμόζεται και ο ρόλος του αστικού κράτους στην κοινωνική αναπαραγωγή που παύει να είναι ο αποκλειστικός εγγυητής της αναπαραγωγής των υποτελών τάξεων. Το κράτος είτε παραχωρεί αποσυρόμενο ζωτικές λειτουργίες αναπαραγωγής στο κεφάλαιο (ιδιωτική ασφάλιση-περίθαλψη) είτε οργανώνει το ίδιο την αναπαραγωγή ή τη διαχείριση και την καταστολή του πλεονάζοντος εργατικού πληθυσμού με τέτοιους όρους ώστε να μετατραπούν σε πεδία άμεσης κερδοφορίας. (προγράμματα επισφαλούς εργασίας, φυλακές κτλ).

Οι αγορές είναι ο υλικός χώρος που το κεφάλαιο ασκεί πολιτική αδιαμεσολάβητα. Μέσα από τη φетиχοποιημένη άρθρωση της οικονομίας ως απολίτικης διαδικασίας, ως αόρατο χέρι της αγοράς, το κεφάλαιο επιβάλλει άμεσα τα συμφέροντα του, ορίζει αδιαμεσολάβητα το ταξικό περιεχόμενο-φράγμα των πολιτικών. Το κράτος παραχωρεί τμήμα της πολιτικής του εξουσίας στις αγορές ώστε μέσω των οικονομικών αυτοματισμών να χαράσσεται πιο γρήγορα και χωρίς πολύπλοκες διαμεσολαβήσεις η κρατική πολιτική. Ο πολιτικός ρόλος των αγορών θωρακίζει την κρατική πολιτική από την πίεση των υποτελών τάξεων, είναι η μονομερής πολιτικοποίηση της κοινωνίας των ιδιωτών.

Η αποκορύφωση της αυτοαξιοποίησης του κεφαλαίου και ο μετασχηματισμός της σε στοιχείο του πολιτικού, νομικού και ιδεολογικού εποικοδομήματος παράγει και την αυτοαναφορική κοινωνική συγκρότηση. Στη διαδικασία της παραγωγής η εργασία μοιάζει να εξαφανίζεται μπροστά στην αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου και πολιτικά οι κοινωνικές τάξεις αναπλάθονται ως ποσοτικές εκδοχές της αστικής τάξης που διαφέρουν μόνο στο ύψος των περιουσιακών τους στοιχείων. Αντίστοιχα το αστικό κράτος εγγράφει στο εσωτερικό του, τους νέους ιδεολογικούς συσχετισμούς, αίροντας την κύρια αντίφαση του που συνίσταται στο ότι είναι το κράτος της κυρίαρχης τάξης,

αλλά και ο φαντασιακός εκπρόσωπος των κατώτερων τάξεων. Το αστικό συμφέρον αναπαράγεται αδιαμεσολάβητα ως γενικό στο πολιτικό πεδίο εφόσον μπορεί και υπάγει μέσα από τις πρακτικές και το τελετουργικό της χρηματιστικοποίησης την κοινωνική ζωή των κατώτερων τάξεων. Η κοινωνία των ιδιωτών με αυτόν τον τρόπο αποκτά πολιτικό ρόλο και το κράτος από ψευδή υπερβατολογική καθολικότητα μετατρέπεται ανοιχτά σε υλική επικράτεια που συμπυκνώνει την καπιταλιστική κυριαρχία και σε πεδίο κυκλοφορίας των χρηματοπιστωτικών ροών. Το κράτος, αν και διατηρεί την αυτονομία του από το κεφάλαιο, αρθρώνεται ως υλικό εξάρτημα της αναπαραγωγής του κεφαλαίου. (Deleuze-Guattari 1981)

Η χρηματιστικοποίηση (financialisation) του ΚΤΠ και η ταύτιση του προλεταριάτου με την αστική τάξη οδηγεί σε μια νέα εκδοχή κυρίαρχης ιδεολογίας που είναι ευρέως γνωστή ως *νεοφιλελευθερισμός*³⁵. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η λατρεία του ατόμου και του εύκολου κέρδους, η αποενοχοποίηση του *πολέμου όλων εναντίον όλων*, η απαξίωση της πολιτικής ως ανεπαρκούς ή περιττής βαθμίδας της ανθρώπινης δραστηριότητας και η κριτική απέναντι στην ισότητα ως τροχοπέδη της ανάπτυξης. Αυτό έχει ως συνέπεια τη -σε ένα βαθμό- σύμφυση του ιδιώτη με τον πολίτη, καθώς τα υποκείμενα τείνουν να προσλαμβάνουν ως πολιτικά δικαιώματα τις καταναλωτικές τους επιλογές, τείνουν να εξυψώνουν στο επίπεδο της πολιτικής τις πρακτικές τους ως ιδιώτες και να τις αντιλαμβάνονται ως συγκροτητικά χαρακτηριστικά της πολιτικής τους ταυτότητας. Ο πολιτικός πλουραλισμός για τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία ισοδυναμεί με πλουραλισμό προϊόντων ή υπηρεσιών και είναι ευθέως ανάλογος με την πρόσβαση στην κατανάλωση. (Schumpeter 1983)

Αυτό δεν έχει όμως ως συνέπεια την υποχώρηση της πολιτικής μπροστά στην οικονομία, αφού το κράτος δεν υποχωρεί μπροστά στην αδιαμεσολάβητη δράση του κεφαλαίου, αλλά οργανώνει πολιτικά αυτή τη δράση. Το κράτος δεν αποδυναμώνεται, αφού οι βασικές του λειτουργίες παραμένουν σε ισχύ, απλά αναπροσαρμόζονται στο νέο πλαίσιο αναπαραγωγής. (Σακελλαρόπουλος 2013) Η σχέση πολιτικής και οικονομίας επαναπροσδιορίζεται και η πολιτική αποκτά αγοραίο περιεχόμενο, μετατρέπεται σε επιλογή ανάμεσα σε πανομοιότυπα σχέδια διαχείρισης του οικονομικού μονοδρόμου. Η σύμφυση ιδιώτη-πολίτη έχει ως αποτέλεσμα την επιβολή κοινών-αταξικών-πρακτικών και τη θεαματική αναπαράσταση (Ντεμπόρ 2000) της κοινωνικής αντίθεσης ως ειρήνευσης. Είναι η στιγμή που ο οικονομικός μυστικισμός συναντά τον πολιτικό και την αδιαμεσολάβητη αναπαραγωγή των ταξικών αντιθέσεων μέσα από την απατηλή τους ταύτιση. Πρόκειται για την ολοκλήρωση της φετιχοποίησης της κοινωνικής σχέσης, εφόσον η απόλυτη κυριαρχία του κεφαλαίου και της αστικής ιδεολογίας εμφανίζεται ως το τέλος των

³⁵ Εδώ ο όρος χρησιμοποιείται όχι με την έννοια της οικονομικής σχολής του Σικάγο, αλλά ως υποσύνολο της κυρίαρχης ιδεολογίας που αντανάκλα και οργανώνει πολιτικά-ιδεολογικά την κοινωνική πρακτική του κεφαλαίου τη στιγμή που το κράτος έχει απωλέσει τον όποιο προνοιακό του ρόλο

κοινωνικών τάξεων και της ιδεολογίας. Πρόκειται για την πολιτικότετη εκδοχή της οικονομίας ως απολίτικης σφαίρας, για τη συνεχή παρουσία του κεφαλαίου ως ολοποιητικής σχέσης που παράγεται όμως αντεστραμμένα ως απουσία.

10.3: Συμπεράσματα

Ο ΚΤΠ τον 20ο αιώνα χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση των μονοπωλίων και την κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου (μετά το 1970). Αυτό το αντικειμενικό γεγονός θέτει για ορισμένους υπό αμφισβήτηση τη γνωσιολογική και οντολογική αξιοπιστία της μαρξικής θεωρίας. Ωστόσο θεωρούμε πως η σύγχρονη μορφή του ΚΤΠ δεν αποτελεί διαφορά του αντικειμένου της μαρξικής κριτικής, αλλά λογική του ολοκλήρωσης. Αντίστοιχα δεν αντιπαραβάλλουμε ποιοτικά το παραγωγικό με το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, κρίνοντας πως αποτελούν στιγμές και μορφές εμφάνισης του κεφαλαίου.

Θεμελιώσαμε την άποψη μας στις αναλύσεις του Μαρξ για το φετιχιστικό χαρακτήρα της καπιταλιστικής παραγωγής ως αναπόσπαστο στοιχείο της εσωτερικής της λογικής και καταδείξαμε πως η παραγωγική εργασία στον ΚΤΠ συνίσταται στην παραγωγή υπεραξίας και όχι υλικών αξιών χρήσης.

Κρίναμε πως η υπαγωγή της κοινωνικής αναπαραγωγής στο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, εκτός από τη μετατροπή της αναπαραγωγής του προλεταριάτου σε κερδοφόρα διαδικασία, αποτελεί εργαλείο ιδεολογικής ταύτισης των κατώτερων τάξεων με την αστική και μέσο πειθάρχησης στις επιταγές του κεφαλαίου. Καταδείξαμε τα ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά αυτής της υπαγωγής, μέσα από τη συσχέτισή της με την κυρίαρχη ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού που συγχωνεύει τον ιδιώτη με τον πολίτη, οδηγώντας σε μια φαινομενικά απολίτικη κυριαρχία του κεφαλαίου, μέσα από την πολιτικοποίηση δομών της κοινωνίας των ιδιωτών. Τονίσαμε πως το κράτος αναπροσαρμόζεται στη νέα σχέση οικονομίας-πολιτικής, δίχως όμως να χάνει τον κυρίαρχο ρόλο του ως εγγυητής της κοινωνικής αναπαραγωγής και ως φορέας εξουσίας του αστικού συμφέροντος. Συμπερασματικά θεωρούμε πως οι αλλαγές των μορφών του ΚΤΠ, δεν καθιστούν ανεπαρκή τη μαρξική θεωρία, καθώς το περιεχόμενο του παραμένει αναλλοίωτο. Αντίθετα επικαιροποιούν τα συμπεράσματά της που συγκροτούν τον σκληρό πυρήνα των αποφάνσεών της για το αστικό κράτος και τη σχέση οικονομίας-πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11: Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Υποστηρίξαμε πως η στιγμή της δομικής κρίσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (ΚΤΠ), της οποίας το συνοπτικό περιεχόμενο είναι η αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις τάξεις στο οικονομικό, ιδεολογικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο, επικαιροποιεί τη μαρξική θεωρία για το κράτος. Καταδείξαμε πως η σύγχρονη μορφή του ΚΤΠ -η χρηματιστικοποίηση- δε συνιστά οντολογικό μετασχηματισμό του αντικειμένου της μαρξικής θεωρίας, αλλά τη λογική του ολοκλήρωσης, γεγονός που επικαιροποιεί τη μαρξική ανάλυση.

Ένα επιπλέον διακριτό οντολογικό χαρακτηριστικό που διαφοροποιεί τον καπιταλισμό της εποχής του Μαρξ είναι η ενσωμάτωση του προλεταριάτου μέσα από το μετασχηματισμό της αστικής δημοκρατίας ειδικά μετά το 2ο παγκόσμιο πόλεμο. Το γενικό εκλογικό δικαίωμα, οι προνοιακές πτυχές του αστικού κράτους, η άνοδος του βιοτικού επιπέδου στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες της δυτικής Ευρώπης αποτελούν πράγματι ενδείξεις ενός ευνοϊκότερου για την εργατική τάξη κοινωνικού συσχετισμού που αποκρυσταλλώνεται στις μορφές του κράτους. Προκύπτει λοιπόν το εξής ερώτημα: κατά πόσο η αλλαγή αυτή παράγει ένα διαφορετικό περιεχόμενο για το αστικό κράτος και κατά πόσο γεφυρώνει τις κατά Μαρξ ασυμφιλίωτες αντιθέσεις ανάμεσα στο προλεταριάτο και την αστική τάξη; Μήπως οι φιλολαϊκές μεταρρυθμίσεις της αστικής δημοκρατίας καταδεικνύουν πως το αστικό κράτος δεν έχει εργαλειακό χαρακτήρα, όπως ισχυρίζεται ο Μαρξ και συνεπώς το κράτος είναι ένας συσχετισμός δυνάμεων που μπορεί να εγγράφει δίπλα στο κυρίαρχο αστικό συμφέρον και το προλεταριακό;

Το μεταπολεμικό κράτος πρόνοιας είχε τρεις αναγκαίες προϋποθέσεις που οριοθετούν εξαρχής και το χειραφετικό περιεχόμενο του: τον χωρικό περιορισμό του σε ένα μικρό αριθμό κοινωνιών της ανεπτυγμένης δύσης, την πίεση που ασκούσε στις καπιταλιστικές χώρες η ΕΣΣΔ και τη χρονική του ταύτιση με το μακρύ κύμα ανάπτυξης (1945-1968). Σε μεγάλο βαθμό δηλαδή, η βελτίωση των υλικών και πολιτικών όρων αναπαραγωγής του προλεταριάτου στηρίχθηκε και στην εκμετάλλευση της περιφέρειας³⁶ και ήταν απόρροια της ομαλής αναπαραγωγής των μεταπολεμικών δεκαετιών. Συνεπώς αποτελεί συγκυριακό και όχι δομικό χαρακτηριστικό του ΚΤΠ.³⁷

³⁶ Όσο σημαντικός όμως και αν ήταν ο ρόλος της αποικιοκρατίας για την εμφάνιση και εξέλιξη του καπιταλισμού, ο πλούτος των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών δε βασίζεται αποκλειστικά στην οικειοποίηση υπερκέρδους από τις αποικίες, στην υπερεκμετάλλευση των εργατών και των αγροτών του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου, αλλά στην τεράστια άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας, δηλαδή της αύξησης της σχετικής υπεραξίας. Οι μισθοί και τα κέρδη δεν συναποτελούν αναγκαστικά ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος.

³⁷ Η πρώτη στιγμή αναδιάρθρωσης του κράτους πρόνοιας εντοπίζεται στο μακρύ κύμα ύφεσης των αρχών της δεκαετίας του 1970 και στην ιδεολογική κυριαρχία του ρεύματος του νεοφιλελευθερισμού.

Βασική μας θέση είναι ότι οι αλλαγές στις μορφές του κράτους που μορφοποιούν τη διαδικασία ενσωμάτωσης του προλεταριάτου, δεν αλλάζουν το περιεχόμενό του ως κράτος της κυρίαρχης τάξης, αλλά αντίθετα αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο το προλεταριάτο αφομοιώνεται σε συνθήκες ομαλής αναπαραγωγής (των αντιθέσεων) της αστικής κοινωνίας. Τον τρόπο δηλαδή που το προλεταριάτο υιοθετεί την κυρίαρχη ιδεολογία μέσα από τον πολιτικό μυστικισμό της τυπικής ισότητας και μέσα από τη μετατροπή του σε υλικό συμπλήρωμα του κεφαλαίου στην παραγωγική διαδικασία. Μπορούμε συνεπώς να κατανοήσουμε τις αλλαγές στις μορφές του αστικού κράτους μέσα από το ερμηνευτικό σχήμα της μαρξικής θεωρίας για το διττό-αντιφατικό χαρακτήρα της αστικής δημοκρατίας. Η αστική δημοκρατία νοείται ως μέσο χειραφέτησης και πεδίο εγγραφής της πάλης των τάξεων, αλλά ταυτόχρονα και ως μέσο αφομοίωσης και υπαγωγής της εργατικής στην κυριαρχία της αστικής τάξης.

Οι κλασικοί του μαρξισμού δεν ανέλυσαν λεπτομερώς τη διαδικασία ενσωμάτωσης του προλεταριάτου, επειδή στην εποχή τους αυτή δεν ήταν το κύριο χαρακτηριστικό της αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων. Είχαν θίξει μόνο σχηματικά τις υλικές και ιδεολογικές αιτίες της ενσωμάτωσης του λεγόμενου υποκειμενικού παράγοντα δίνοντας έμφαση στην πλευρά του καταναγκασμού και όχι της συναίνεσης. (Ρούσης 2008:223-305)

11.1: Η σχολή της Φρανκφούρτης

Μια διεξοδική μελέτη της διαδικασίας ενσωμάτωσης και χειραγώγησης του προλεταριάτου και των μηχανισμών ταξικής συναίνεσης πραγματοποίησαν οι στοχαστές της *κριτικής θεωρίας* με κύριους εκπροσώπους τους *Adorno, Marcuse και Horkheimer*. Δίχως να παραβλέπουμε τις μεταξύ τους διαφορές, πρόκειται για διανοητές που, εντός του μαρξικού θεωρητικού υποδείγματος, ανέλυσαν τις μορφικές μεταλλάξεις του αστικού κράτους και της δημοκρατίας, ασκώντας κριτική στον απατηλό τους χαρακτήρα, αλλά και κρατώντας αποστάσεις από τη μαρξική σύλληψη του προλεταριάτου ως αρνητικότητας και εν δυνάμει επαναστατικού υποκειμένου.

Η *σχολή της Φρανκφούρτης* χωρίς να αρνείται την ταξική συγκρότηση της αστικής κοινωνίας, τόνισε πως η κυριαρχία της αστικής ιδεολογίας σε συνδυασμό με τη βελτίωση των υλικών όρων ζωής του προλεταριάτου, εγκολπώνει το προλεταριάτο στην αναπαραγωγή της αστικής κοινωνίας, εξαλείφοντας τον καταστροφικό χαρακτήρα της ταξικής αντίθεσης: “ *Ο Μαρξ διαβεβαίωνε ότι η επανάσταση θα ήταν το αποτέλεσμα οικονομικών κρίσεων, ολοένα και πιο οξυμένων, κρίσεων συνδεδεμένων με μια αυξανόμενη εξαθλίωση της εργατικής τάξης σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες. Αυτό θα οδηγούσε τελικά το προλεταριάτο να βάλει τέλος σε αυτή την κατάσταση πραγμάτων και να δημιουργήσει μια δίκαιη κοινωνία. Αρχίσαμε να αντιλαμβανόμαστε ότι αυτή η θεωρία ήταν*

λανθασμένη, δεδομένου ότι η κατάσταση της εργατικής τάξης είναι αισθητά καλύτερη από την εποχή του Μαρξ.” (Horkheimer 1978:358).

Αλλά και ο Αντόρνο τείνει να θεωρεί πως η ενσωμάτωση του προλεταριάτου ισοδυναμεί με οριστική επικράτηση της κυρίαρχης ιδεολογίας και με τη διαρκή πρακτική εμπέδωση της κοινωνικής ειρήνης, καθιστώντας ανεδαφική κάθε δυνατότητα κοινωνικού μετασχηματισμού με αποτέλεσμα να κατηγορηθεί για φιλοσοφικό πεσιμισμό³⁸.

“Μόνο από ισχυρογνωμοσύνη θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει, όπως ο Μαρξ ότι υπάρχει μια τέτοια δυνατότητα (ριζικής αλλαγής του κόσμου). Το προλεταριάτο προς το οποίο στράφηκε δεν είχε ακόμα ενσωματωθεί. (Αντόρνο 1979: 24-25). Ο Μαρκούζε στο κλασικό του έργο ο *Μονοδιάστατος Άνθρωπος* επισημαίνει πως η καπιταλιστική ανάπτυξη παράγει την αντίθεση του προλεταριάτου με την αστική τάξη ως ενότητα και πως καμία τάξη δεν μπορεί να είναι φορέας του κοινωνικού μετασχηματισμού. (1986:12-13)

Παρατηρούμε λοιπόν πως για τη *σχολή της Φρανκφούρτης*, η ενσωμάτωση του προλεταριάτου θεωρείται δομικό και όχι συγκυριακό χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής αναπαραγωγής και ουσιαστικά εκλαμβάνεται ως οντολογική-ποιοτική αλλαγή του ΚΤΠ της μετανεωτερικότητας και όχι ως φάση-στιγμή της εξέλιξής του, η οποία μπορεί στο μέλλον να αναιρεθεί. Θεωρούμε πως οι στοχαστές της *Κριτικής θεωρίας*, αν και ανέλυσαν διεξοδικά τους μηχανισμούς ενσωμάτωσης του προλεταριάτου, αν και στάθηκαν κριτικά-αρνητικά απέναντι σε αυτή την ενσωμάτωση, υπέπεσαν στο επιστημολογικό σφάλμα για το οποίο εγκάλουσαν το Μαρξ. Ανύψωσαν στο επίπεδο της γενικής θεωρίας μια δοσμένη ιστορικά και χωρικά κοινωνική ισορροπία και ερμήνευσαν με όρους οντολογίας μια συγκυριακή φάση του καπιταλισμού που αποτελούσε το παρόν τους.

Επιπλέον, η αποδοχή της ιστορικής πραγματικότητας της εποχής τους ως εμπεδωμένης κοινωνικής ισορροπίας με χαρακτηριστικό την ταξική ειρήνευση, είχε ως συνέπεια αφενός να μη διακρίνουν τη σχετικότητα της, αφετέρου να αναζητήσουν στη νεολαία, την κριτική διάνοηση ή στο λούμπεν προλεταριάτο το επαναστατικό υποκείμενο³⁹.

Η ανάδειξη του προλεταριάτου ως επαναστατικό υποκείμενο από το Μαρξ μπορεί να είναι προβληματική και να αφήνει περιθώρια ντετερμινιστικών και μεσσιανικών ερμηνειών, αλλά φωτίζει την ταξικότητα της αστικής κοινωνίας και συμπυκνώνει την κριτική στον απατηλό

³⁸ Ο Αντόρνο απαντά στις κατηγορίες περί φιλοσοφικού πεσιμισμού με το κείμενο *Περί παραίτησης* που υπάρχει στο βιβλίο *Stichworte. Kritische Modelle 2*. Frankfurt am Main 1969. Στα ελληνικά <https://aruthlesscritiqueagainsteverythingexisting.wordpress.com/2015/07/02/περί-παραίτησης/>

³⁹ Εξαίρεση αποτελεί ο Μαρκούζε που στο έργο του *Αντεπανάσταση και εξέγερση* και κάτω από την επιρροή των εξεγέρσεων του 1968, αλλά και την απαρχή της οικονομικής κρίσης αναθεωρεί σε ένα βαθμό την προηγούμενη του θέση και θεωρεί πως το προλεταριάτο είναι εν δυνάμει επαναστατικό υποκείμενο, “...γιατί οι ανάγκες και οι ελπίδες αυτής της τάξης απαιτούν την εξαφάνιση αυτού του τρόπου παραγωγής” (1974: 24-25)

χαρακτήρα της πολιτικής ως εξιδανίκευσης των ταξικών αντιθέσεων. Επιπλέον, το προλεταριάτο, στη μαρξική θεωρία είναι κυρίως η πρακτική αρνητικότητα της αστικής κοινωνίας και μετασχηματίζεται σε επαναστατικό-πολιτικό υποκείμενο μέσω πολύπλοκων διαμεσολαβήσεων που ενοποιούν την ταξική του θέση με τη θεωρία. Αντίθετα, τα καινοφανή επαναστατικά υποκείμενα της *Κριτικής θεωρίας* μοιράζονται τα οντολογικά χαρακτηριστικά του προλεταριάτου ως κατηγορία της μαρξικής θεωρίας (αρνητικότητα), δίχως όμως αυτά να προκύπτουν από την υλικότητα της ταξικής τους θέσης.

Αυτή η μετατόπιση του υποκειμένου, συσκοτίζει τη διαλεκτική σύνδεση κοινωνίας των ιδιωτών και πολιτικής, περιορίζει την κριτική θεωρία στο πεδίο της ιδεολογίας ή της πολιτικής, επαναφέροντάς τη στο επίπεδο που ο Μαρξ είχε υπερβεί ήδη θεωρητικά στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα*. Η κριτική θεωρία εξέλαβε ως μόνιμη τη **φαινομενική** μόνο και πρόσκαιρη ταύτιση των συμφερόντων εργατικής και αστικής τάξης που χαρακτήριζε την περίοδο της ανάπτυξης και του κράτους πρόνοιας.

Αντίθετα η μαρξική θεωρία δεν προσαρμόζει την κριτική της στον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό ανάλογα με τη στιγμή της αναπαραγωγής του. Η ανάπτυξη της κριτικής προϋποθέτει την κριτική της ανάπτυξης, για αυτό και το δεοντολογικό πρόταγμα της μαρξικής θεωρίας παραμένει αναλλοίωτο ανεξάρτητα από τη βελτίωση ή όχι των υλικών όρων ζωής της εκμεταλλευόμενης τάξης. Στη μαρξική θεωρία, κεφάλαιο και εργασία προϋποτίθενται αμοιβαία, συγκροτώντας μια ενότητα αντιθέτων. Το αν αυτή η αντίθεση παράγεται ως ενότητα ή ως καταστροφική αντίθεση, αυτό από τη σκοπιά της θεωρίας δεν ακυρώνει τον οντολογικό χαρακτήρα της ταξικής αντίθεσης που συγκροτεί την κοινωνική πραγματικότητα. Στο *Μισθωτή εργασία και Κεφάλαιο* (1847) η θέση αυτή διατυπώνεται ξεκάθαρα: “ Το κεφάλαιο και η εργασία είναι δύο πλευρές μιας και της αυτής σχέσης. Η μία προϋποθέτει την άλλη (...) Όσο ο μισθωτός εργάτης θα ‘ναι μισθωτός, η τύχη του θα εξαρτάται από το κεφάλαιο. Αυτή είναι η πολυθρύλητη κοινότητα συμφερόντων του εργάτη και του κεφαλαιοκράτη (...) Ακόμα και η πιο ευνοϊκή κατάσταση για την εργατική τάξη, ...δεν καταργεί την αντίθεση ανάμεσα στα δικά του συμφέροντα (του εργάτη) και τα συμφέροντα της αστικής τάξης.” (Μαρξ 2010:43-51)

Η διαδικασία ενσωμάτωσης του προλεταριάτου εγγράφεται στο εσωτερικό του αστικού κράτους ως αντίφαση που πρέπει να επιλυθεί με τρόπο λειτουργικό για την αναπαραγωγή και εμπέδωση της αστικής κυριαρχίας. Όπως επισημαίνει ο Agnoli “η βάση της κοινωνικοοικονομικής σύγκρουσης παραμένει η ίδια και συνίσταται όπως και πριν στην αντίφαση μεταξύ της ατομικής-προνομιακής απαίτησης για κυριαρχία της ιδιοκτησίας, της εξουσίας διάθεσης και της γνώσης από τη μια και από την άλλη του περιεχομένου μιας σύγχρονης κοινωνίας που θεμελιώνεται στη συλλογική παραγωγή και αναπτύσσεται με βάση τις (δυννητικές ή ενεργές) απαιτήσεις των μη προνομιούχων πλειοψηφιών”. (2013:17). Αυτό που έχει αλλάξει είναι πως το κράτος την εποχή του Μαρξ είχε “αρνηθεί αυτή την

αντίφαση” το φασιστικό κράτος την επίλυσε με την ανοιχτή τρομοκρατία, ενώ “η κοινοβουλευτική δημοκρατία θα πρέπει σήμερα να αλλάζει πολύ τη δομή και τη λειτουργία της, ώστε να μπορέσει να αμβλύνει επιτυχώς την εν λόγω αντίφαση (...) να παρέμβει ώστε να καταστείλει αυτή την αντίφαση.” (ο.π.:18)

Συνεπώς η νέα μορφή του αστικού κράτους παράγεται από την εγκόλπωση της ταξικής αντίθεσης στο κράτος και ο μετασχηματισμός του κράτους είναι η θεσμική, ιδεολογική και πρακτική υλικότητα της υπαγωγής των ταξικών αγώνων στο αστικό κράτος. Η διαδικασία αυτή έχει δύο πλευρές: πρώτον, την ιδεολογική ενσωμάτωση του προλεταριάτου χάρις στη μυστικοποίηση των ταξικών αντιθέσεων μέσω της προβολής των αταξικών χαρακτηριστικών του κράτους και της ταυτότητας του πολίτη. Δεύτερον, την περαιτέρω απονέκρωση των πτυχών του κράτους που αντανakλούν, έστω τυπικά τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων (νομοθετική εξουσία) και την ενίσχυση του ουσιαστικών δομών της αστικής κρατικής εξουσίας που είναι θωρακισμένες από τους ταξικούς αγώνες, όπως είναι η εκτελεστική εξουσία.

Η αστική τάξη την εποχή της ανάπτυξης εκμεταλλεύεται την κατάσταση κοινωνικής ειρήνης για να επιβάλλει μια μορφή κοινωνικής-πολιτικής-ιδεολογικής αναπαραγωγής που συνίσταται στη μονομερή ανύψωση του αστικού συμφέροντος σε γενικό και στον άρρητο εξοβελισμό των συμφερόντων των υποτελών τάξεων από την κρατική επικράτεια. Αυτή η διαδικασία μοιάζει σαν η αστική τάξη να προετοιμάζεται δικαϊκά και ιδεολογικά για τη στιγμή της κρίσης αλλά ουσιαστικά πρόκειται για αποτέλεσμα της κοινωνικής ειρήνης και της αλλοτρίωσης που αυτή επιφέρει. Η αστική τάξη λοιπόν στο πολιτικό πεδίο λαμβάνει τα απαραίτητα πολιτικά μέτρα πειθάρχησης και ενσωμάτωσης του προλεταριάτου. Ενσωματώνει δικλείδες ασφαλείας στο κοινοβουλευτικό σύστημα που καθιστούν ακόμα πιο τυπικές τις δυνατότητες χειραφέτησης που προσφέρει, ενσωματώνει τον πολιτικό ταξικό αγώνα στο κοινοβουλευτικό πεδίο, μεταθέτει τον αγώνα στο πεδίο της παραγωγής σε πάλι στη σφαίρα της διανομής, μετατρέποντας ακόμα και τα εργατικά κόμματα σε ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους. (Agnoli 2013:30-35)

Από αυτή την άποψη ο μετασχηματισμός της αστικής δημοκρατίας μπορεί να ερμηνευτεί μέσα από τις παραδοχές της γερμανικής σχολής της *μεθοδικής παραγωγής του κράτους*⁴⁰ που συσχετίζει τις μορφές του κράτους ανάλογα με τις φάσεις συσσώρευσης του κεφαλαίου, με την προϋπόθεση της κριτικής και όχι μηχανιστικής προσέγγισης αυτών των παραδοχών.

⁴⁰ Η σχολή της μεθοδικής παραγωγής του κράτους υποστηρίζει πως οι μορφές του κράτους παράγονται λογικά από το κεφάλαιο. Ανήκει στη σχολή *Νέα Ανάγνωση του Μαρξ (Neue Marx-Lektüre)* που εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960. Αποτέλεσε την κριτική συνέχεια της σχολής της Φρανκφούρτης και προσπάθησε να ξαναδιαβάσει το μαρξικό έργο και ειδικά το *Κεφάλαιο* υπό το πρίσμα ενός νέου επιστημολογικού παραδείγματος, κόντρα στις παραδοχές του ορθόδοξου μαρξισμού. Κυριότεροι εκπρόσωποι οι Altvater, Offe, Hirsch, Backhaus, Reichelt, Krahel.

Οι μάζες εθίζονται στην πολιτική παθητικότητα και την αποπολιτικοποίηση, στη λογική της ανάθεσης, υιοθετούν τη ρητορική, το τελετουργικό ακόμα και την αυτοαναφορικότητα του κοινοβουλευτικού αγώνα, ενώ ταυτόχρονα εγκαθιδρύονται προληπτικοί μηχανισμοί αναχαίτισης και καταστολής σε περίπτωση που οι ταξικοί αγώνες ξεφύγουν από το νομιμοποιημένο και αλλοτριωτικό πλαίσιο του αστικού κράτους. (Agnoli 2013:104-119).

Η αστική τάξη επιλύει θεσμικά την εγγενή αντίφαση της αστικής δημοκρατίας μέσω της απόσπασης συναίνεσης και μέσω της νομιμοποιημένης -από τη συναίνεση- καταστολής προς τις μειοψηφίες αντιφρονούντων που συνιστά μέτρο *προληπτικής αντεπανάστασης* (ο.π.:113).

Η ενσωμάτωση του προλεταριάτου παράγει δομικούς μετασχηματισμούς στο αστικό κράτος που έχουν ως στόχο να μετατρέψουν τις όποιες προλεταριακές “κατακτήσεις” σε δυνητικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς ενσωμάτωσης. Ταυτόχρονα το αστικό κράτος εγγράφει στη θεσμική του υλικότητα ενδοκρατικές ισορροπίες που **προσομοιάζουν στα χαρακτηριστικά του κράτους έκτακτης ανάγκης, όπως αυτά έχουν αναλυθεί από το Μαρξ, με τη διαφορά πως τώρα αποτελούν κανονικότητα και όχι εξαίρεση.** Ο συνεχής υποβιβασμός του κοινοβουλίου, η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, η σχετικοποίηση της νομιμότητας, η κρατικοποίηση των κομμάτων ως τυπολογικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης αστικής δημοκρατίας συγκροτούν αυτό που ο Agnoli ορίζει ως τάση *ενέλιξης* (2013:18) του κράτους και -όπως θα δούμε στη συνέχεια- ο Πουλαντζάς ως *ανταρχικό κρατισμό*.

11.2: Η κριτική των Γκορζ-Νέγκρι στη μαρξική έννοια του προλεταριάτου

Θα αναφέρουμε συνοπτικά μια ακόμα ένσταση ιστορικότητας γύρω από την επιστημολογική αξιοπιστία της μαρξικής θεωρίας που εκκινά όχι από την ενσωμάτωση του προλεταριάτου στο πολιτικό πεδίο, αλλά από την “εξαφάνισή” του στο πεδίο της παραγωγής.

Οι αλλαγές στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (ΚΤΠ) απόρροια της τεχνολογικής ανάπτυξης και των διαφορετικών μοντέλων οργάνωσης της εργασίας, οι νέοι οριζόντιοι διαχωρισμοί του προλεταριάτου μήπως δημιουργούν νέους υλικούς όρους αναπαραγωγής της εργατικής τάξης που καθιστούν εγγενώς αδύνατη την ανύψωση της σε καθολικό υποκείμενο; Το προλεταριάτο της σύγχρονης εποχής δε μοιράζεται τα χαρακτηριστικά της εποχής του Μαρξ: είναι κατακερματισμένο, αλλάζει πολλές ειδικότητες, χαρακτηρίζεται από την επισφάλεια και την προσωρινότητα και συχνά η εργασία δεν ξεχωρίζει από την ανεργία. Είτε δηλαδή μέσω της πολιτικής και υλικής ενσωμάτωσης, είτε μέσα από τον υλικό κατακερματισμό, το προλεταριάτο δεν μπορεί να συγκροτηθεί ως κοινωνικό υποκείμενο και επομένως ούτε ως εν δυνάμει ανταγωνιστικό υποκείμενο της αστικής τάξης. Συνεπώς η μαρξική θεωρία καθίσταται ιστορικά ξεπερασμένη ως

ερμηνευτικό εργαλείο της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας. Κυριότερο εκπρόσωπο αυτής της άποψης θεωρούμε τον André Gorz (Γκορζ), οι θεωρητικές παραδοχές του οποίου επηρέασαν τόσο την *Καταστασιακή Διεθνή*, όσο και το ρεύμα της *κομμουνιστικοποίησης*.

Στο ίδιο ιδεολογικό ρεύμα κινείται σε ένα βαθμό και ο ύστερος Negri ειδικά στα κοινά έργα του με το Χάρντι (*Αυτοκρατορία και η εργασία του Διονύσου*). Ο Νέγκρι προκρίνει την αντικατάσταση του προλεταριάτου ως πολιτικού-κοινωνικού υποκειμένου με το πλήθος, υποστηρίζοντας πως η αποεδαφικοποίηση της καπιταλιστικής παραγωγής, η αποκέντρωση των παραγωγικών μονάδων και η αντικατάσταση του φορντικού καπιταλισμού με εκείνον της γενικής διάνοιας αφενός καταδεινώνει τα ιστορικά όρια της μαρξικής ανάλυσης, αφετέρου προσφέρει νέες χειραφετικές δυνατότητες για την ανθρωπότητα. Ο Νέγκρι παραμένει όμως σε αντίθεση με τον Γκορζ “πιστός” στη μαρξική ανάλυση γιατί αν και απορρίπτει ως ιστορικά ξεπερασμέν το *Κεφάλαιο*, αντλεί τα επιχειρήματά του από τα *Grundrisse*. Ο Νέγκρι αδυνατεί να προσδώσει ένα σαφές εννοιολογικό περιεχόμενο στην κομβική-έννοια της θεωρίας του, το πλήθος, ενώ υποτιμά την δυναμική της ιδιωτικοποίησης της γενικής διάνοιας και του μονοπωλίου της γνώσης που χαρακτηρίζει τον ύστερο καπιταλισμό. Με αυτήν την έννοια ο Νέγκρι αν και προσφέρει μια εμπεριστατωμένη περιγραφή και ανάλυση του σύγχρονου καπιταλισμού, αν και ορθώς εμμένει στην εγγενή αντίφαση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (εξοβελισμός από την παραγωγή της μοναδικής πηγής πλούτου, δηλαδή της ανθρώπινης εργασίας) δεν καταφέρνει να δημιουργήσει μια συνεκτική ερμηνεία. Το αποτέλεσμα είναι η κοινωνική χειραφέτηση να νοείται είτε ως απόρροια θεσμικών μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο του καπιταλιστικού εποικοδομήματος (όπως η πρόταση για την καθιέρωση των δικαιωμάτων του παγκόσμιου πολίτη), είτε ως ντετερμινιστική αναγκαιότητα που προκύπτει από τον ίδιο τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Και στις δύο περιπτώσεις ο Νέγκρι αδυνατεί να υπερβεί και αναπαράγει σε μεγαλύτερο βαθμό τις αντιφάσεις που αποδίδει στη μαρξική θεωρία.

Ο Γκορζ στο *Αντίο Προλεταριάτο* αλλά και στις *Μεταμορφώσεις της εργασίας*, επικρίνει τη μαρξική θέση για το προλεταριάτο ως υποκείμενο του κοινωνικού μετασχηματισμού, υποστηρίζοντας πως η εργασία δεν είναι πλέον η κύρια πηγή κοινωνικής ταυτότητας και θεωρώντας πως οι μεταλλαγές της κοινωνικής πρακτικής έχουν ως αποτέλεσμα η κύρια αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας να επικαλύπτεται από άλλες που προκύπτουν στη σφαίρα της κοινωνικής αναπαραγωγής. Ουσιαστικά ο Γκορζ υποστηρίζει πως η ίδια η υλική παραγωγή, ο τεϊλορισμός και η επιστημονική οργάνωση της εργασίας έχουν ως συνέπεια η εργασία να μην είναι πλέον η δημιουργική παραγωγική δραστηριότητα του 19ου αιώνα και συνεπώς το προλεταριάτο δε συγκροτείται ως ενιαία κοινωνική τάξη. Με άλλα λόγια η εργατική τάξη αδυνατεί να αναπαραχθεί ως τάξη στο πλαίσιο της καπιταλιστικής παραγωγής και η εργασία δε διακρίνεται πλέον ρητά από την υποαπασχόληση και την ανεργία. Συνέπεια των παραπάνω είναι πως η αμφισβήτηση της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης δεν εκκινά από το χώρο της παραγωγής και το επαναστατικό υποκείμενο οφείλει να αναζητηθεί σε

νέες υπερταξικές κοινωνικές κατηγορίες. Αυτή η παραδοχή οδηγεί τον Γκορζ να υποστηρίξει πως ο στόχος και το περιεχόμενο της κοινωνικής χειραφέτησης δεν είναι η κατάκτηση της εξουσίας, αλλά η δημιουργία χώρων κοινωνικής αυτονομίας στα πλαίσια του καπιταλισμού (1980:165). Η πρόταση του Γκορζ δεν είναι παρά η αυταπάτη για τη δυνατότητα ύπαρξης απελευθερωμένων νησίδων που συσκοτίζει το αδιαίρετο της κρατικής κυριαρχίας και περιορίζει το χειραφετικό πρόταγμα στο πλαίσιο της αστικής κοινωνίας. Η κριτική στον παραγωγισμό του Μαρξ αντί να αναδείξει και να υπερβεί το όριο της μαρξικής θεωρίας, επαναφέρει το επίπεδο της κριτικής θεωρία πίσω και από το *Για το Εβραϊκό ζήτημα*, αναπαράγοντας τον αναδιπλασιασμό κράτους-κοινωνίας των ιδιωτών.

Ο Γκορζ από τη μια μεριά προσφέρει μια εμπεριστατωμένη ανάλυση των μεταλλάξεων του περιεχομένου του προλεταριάτου, αναδεικνύει τις εγγενείς δυσκολίες συνειδητοποίησης των προλεταρίων μέσα σε συνθήκες γενικευμένης αλλοτρίωσης και εντοπίζει την αντίφαση του Μαρξ για το ρόλο της εργατικής τάξης. Από την άλλη όμως (ο Γκορζ) “*αναμειγνύει αυτά τα ζητήματα με μια τουλάχιστον μονόπλευρη, ιδεολογική υπερερμηνεία.*” (Bensaid 2013: 233) Έτσι ο Γκορζ κατασκευάζει ως διαψεύσιμο αντίπαλο μια μονομερή ερμηνεία της μαρξικής θεωρίας. Αυτό φαίνεται πιο καθαρά όταν ισχυρίζεται πως το μαρξικό πρόταγμα είναι το εργατικό κράτος, ενώ αντίθετα το περιεχόμενο της μαρξικής χειραφέτησης ήδη από τη *Γερμανική Ιδεολογία* είναι η κατάργηση του κράτους, των τάξεων και της εργασίας.

Στη μαρξική θεωρία η ταξική αντίθεση (και η αμφισβήτησή της) δεν περιορίζεται στο χώρο παραγωγής αλλά επεκτείνεται σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού, οικοδομώντας την κοινωνική πραγματικότητα. Επιπλέον η αντιφατική παραγωγή του προλεταριάτου εντός του ΚΤΠ παραμένει μια βασική μαρξική θέση και έχει αναλυθεί εκτενώς τόσο στο *Μισθωτή εργασία και Κεφάλαιο*, όσο και στο *Κεφάλαιο* στο τμήμα για την προοδευτική παραγωγή ενός σχετικού υπερπληθυσμού (κεφάλαιο 23, 3ο μέρος). Η δομική ανεργία αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό του ΚΤΠ, μια απαραίτητη προϋπόθεση αναπαραγωγής του και είναι και σε αυτό το υλικό στοιχείο της αναπαραγωγής του προλεταριάτου που ο Μαρξ στηρίζει τον εν δυνάμει επαναστατικό του ρόλο. Εξάλλου στη μαρξική θεωρία το προλεταριάτο αναδεικνύεται ως υποκείμενο κυρίως λόγω της αρνητικότητας και της εξωτερικότητας του σε σχέση με την αστική κοινωνία⁴¹. Θεωρούμε πως το προλεταριάτο (όπως και εν γένει οι μαρξικές κατηγορίες) οφείλει να ιδωθεί ως ανοιχτή αφηρημένη εννοιολόγηση που σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζεται περιεχομενικά με το βιομηχανικό προλεταριάτο, αλλά αντίθετα αποτελεί μια έννοια-μορφή που το συμπεριλαμβάνει.

⁴¹ Υπενθυμίζουμε πως για τη μαρξική θεωρία το προλεταριάτο είναι πρωτίστως το συλλογικό δρών υποκείμενο, η αρνητική, διαλύουσα όψη της αστικής κοινωνίας

11.3: Συμπεράσματα

Μια βασική διαφορά του αστικού κράτους του 20ου αιώνα σε σχέση με το 19ο αιώνα (κυρίως της μεταπολεμικής περιόδου) είναι η προνοιακή του διάσταση και η ενσωμάτωση του προλεταριάτου μέσω των θεσμών της αστικής δημοκρατίας. Καταδείξαμε το περιορισμένο-χωρικά και χρονικά-χαρακτήρα αυτής της διαφοράς, εμμένοντας πως η ενσωμάτωση του προλεταριάτου αφενός δεν αλλάζει την ουσία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και του αστικού κράτους, αφετέρου αποτελεί συγκυριακό και όχι δομικό του στοιχείο.

Επεξεργαστήκαμε κριτικά τις θεωρητικές παραδοχές των στοχαστών της *κριτικής θεωρίας* που υποστήριζαν πως η ενσωμάτωση δεν αλλάζει τη φύση της καπιταλιστικής σχέσης εκμετάλλευσης, αλλά έχει ως συνέπεια μια θεμελιώδη αλλαγή του εννοιολογικού περιεχομένου του προλεταριάτου και την απώλεια του ρόλου του ως υποκείμενο της κοινωνικής αλλαγής.

Υποστηρίξαμε πως η ενσωμάτωση του προλεταριάτου παρήγαγε δομικούς μετασχηματισμούς στις μορφές του αστικού κράτους, ώστε να μπορέσει να εντάξει και να εξουδετερώσει μέσω νέων τεχνικών πειθάρχησης και χειραγώγησης την εισβολή των εργατικών μαζών στο υλικό πεδίο του κράτους. Θεωρήσαμε πως οι μετασχηματισμοί αυτοί εσωτερικεύουν στο κράτος την πάλη των τάξεων, ενισχύοντας τον τυπικό και απονεκρώνοντας τον ουσιαστικό χαρακτήρα της αντιπροσωπευτικής δημοκρατικής μορφής του. Αποτέλεσμα είναι η ένταξη στην αστική δημοκρατία δικλίδων ασφαλείας και η οργάνωση των κρατικών δομών με τέτοιο τρόπο ώστε να ενισχύουν τα τυπολογικά χαρακτηριστικά της μετάβασης σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης και να θωρακίσουν με θεσμικά και ιδεολογικά στεγανά την αστική κυριαρχία από τα συμφέροντα των κατώτερων τάξεων.

Τέλος σταθήκαμε κριτικά στη θεωρητική άποψη που εκκινώντας από το υπαρκτό γεγονός της αλλαγής των υλικών όρων αναπαραγωγής του προλεταριάτου στη σφαίρα της παραγωγής, υποστηρίζει πως η κυρίαρχη ταξική αντίθεση έχει πάψει να συγκροτεί την κοινωνική πραγματικότητα και τα υποκείμενα. Υποστηρίξαμε πως η αντιφατική συγκρότηση της εργατικής τάξης αποτελεί εγγενές στοιχείο της καπιταλιστικής αναπαραγωγής και πως το εννοιολογικό περιεχόμενο του προλεταριάτου εμπεριέχει περιεχομενικά τις αλλαγές της εργατικής τάξης κατά τον 20ο αιώνα. Διαπιστώσαμε πως οι θεωρητικές απόπειρες επίλυσης-υπέρβασης των μαρξικών αντιφάσεων γύρω από το υποκείμενο και τη δυνατότητα του κοινωνικού μετασχηματισμού σε συνθήκες αλλοτρίωσης και ενσωμάτωσης, απέτυχαν να προσφέρουν ένα συνεκτικό θεωρητικό σχήμα της σχέσης οικονομίας-πολιτικής και ένα πιο αξιόπιστο-από το προλεταριάτο- υποκείμενο κοινωνικού μετασχηματισμού. Οδηγήθηκαν έτσι είτε στο αδιέξοδο του φιλοσοφικού πεσιμισμού, είτε σε μια νέα εκδοχή ριζοσπαστικού ρεφορμισμού.

Συμπερασματικά θεωρούμε πως ούτε η πολιτική-ιδεολογική ενσωμάτωση του προλεταριάτου, ούτε η αδυναμία αναπαραγωγής του προλεταριάτου στο υλικό πεδίο ισοδυναμούν με ποιοτικές αλλαγές του αντικειμένου της μαρξικής θεωρίας. Τουναντίον η παραγωγή του προλεταριάτου ως αρνητικότητας και η τυπικοποίηση της αστικής δημοκρατίας καθιστούν επίκαιρη τη μαρξική θεωρία. Ως εκ τούτου η μαρξική θεωρία παραμένει επιστημολογικά αξιόπιστη ως αναλυτικό εργαλείο ερμηνείας της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΓΚΡΑΜΣΙ

Η αναζήτηση μιας τυπολογίας της σχέσης οικονομίας-πολιτικής που να συλλαμβάνει διαλεκτικά τις εννοιακές τους συσχετίσεις και να οριοθετείται από το μηχανιστικό σχήμα της γραμμικής αιτιακής σχέσης ή της παθητικής αντανάκλασης είναι το κύριο επιστημολογικό στοιχείο της θεωρητικής συνεισφοράς του Γκράμσι.

Ο Γκράμσι εκκινεί από τη θέση πως πολιτική και οικονομία σχηματίζουν μια διαφοροποιημένη ενότητα, τόσο οντολογικά, όσο και γνωσιακά στη μαρξική θεωρία (Γκράμσι 2008:128-136) και προσπαθεί να βρει τον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται η αλληλομετατροπή τους. Από αυτή την άποψη θεωρούμε πως ο Γκράμσι δεν είναι απλά ένας μαρξιστής στοχαστής του εποικοδομήματος, αλλά ο μελετητής του τρόπου με τον οποίο το εποικοδόμημα παράγεται και συναρθρώνεται με την οικονομική βάση, συγκροτώντας τον κοινωνικό σχηματισμό.

Το έργο του Γκράμσι συνιστά συνειδητή μεθοδολογική και επιστημολογική ρήξη σε σχέση με το κυρίαρχο υπόδειγμα του οικονομισμού που συμπυκνώνεται στην κριτική στο εγχειρίδιο του ιστορικού υλισμού του Μπουχάριν⁴². (Γκράμσι 2008:169-223). Ο Γκράμσι επιθυμεί να θεμελιώσει σε πιο στέρεες φιλοσοφικές βάσεις τη μαρξική θεωρία, θωρακίζοντάς τη από τον κίνδυνο να μετατραπεί σε αποστεωμένη κοινωνιολογική θεώρηση. Εισάγει ως καθοριστικό στοιχείο της συγκρότησης της μαρξικής θεωρίας την ιστορικότητα των κατηγοριών, θέλοντας να προφυλάξει τη θεωρία από μεταφυσικούς αναγωγισμούς και να αναδείξει τη διαλεκτική αναγκαίου-τυχαίου και συγκυριακού. Ο Γκράμσι κατανοεί πως η υλιστική αντίληψη της ιστορίας δεν μπορεί να αποκοπεί από την ίδια την εξέλιξη του υποκειμένου και του αντικειμένου. Για αυτό και επιμένει αναφορικά με την έννοια του ιστορικού υλισμού *“πως θα ήταν καλύτερο η έμφαση να τεθεί στον πρώτο όρο: “ιστορικός” και όχι στον δεύτερο που έχει μεταφυσική προέλευση. Η φιλοσοφία της πράξης είναι ο απόλυτος “ιστορικισμός”, η εκκοσμίκευση και η απόλυτη εγκοσμιότητα της σκέψης, ένας απόλυτος ανθρωπισμός της ιστορίας”* (Gramsci 1978-1996, 3: 32-33).

Όπως εύστοχα επισημαίνει ο Π. Σωτήρης ο Γκράμσι *“προσπαθεί να στοχαστεί πώς θα μπορούσε να ήταν ένας αυθεντικός ιστορικός υλισμός και μια πραγματική φιλοσοφία της πράξης ως εκείνη η θεωρητική μορφή και πρακτική που μπορεί να στοχαστεί την ιστορική εξέλιξη, τις δυσκολίες και τις δυνατότητες επαναστατικού μετασχηματισμού.”* (Σωτήρης 2013)

Συνεπώς το έργο του Γκράμσι είναι μια διακριτή φιλοσοφική “στιγμή” στην πορεία της μαρξιστικής θεωρίας. Η φιλοσοφική διάσταση του γκραμσιανού έργου και η ανάδειξη της σημασίας του υποκειμένου, είναι η βάση των θεωρητικών του επεξεργασιών για την οικονομία και την πολιτική, για το αστικό κράτος και τη σχέση του με την κοινωνία, για τον τρόπο συγκρότησης

⁴² Μπουχάριν Ν. χχε: *Η θεωρία του ιστορικού υλισμού. Εγχειρίδιο Μαρξισμού*. Αθήνα: Νέα εποχή

των κοινωνικών και πολιτικών υποκειμένων και συνεπώς το έργο του συνιστά μια ολότητα φιλοσοφίας και πολιτικής θεωρίας.

12.1: Οικονομία και πολιτική

Ο Γκράμσι, ανεξάρτητα από τις αντινομίες του έργου του και τις παρερμηνείες του, παραμένει επιστημολογικά εντός του μαρξικού υποδείγματος. Αποδέχεται δηλαδή το σύνολο των εννοιολογικών προτάσεων που συγκροτούν το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας και κυρίως τον πρωτεύοντα και καθοριστικό ρόλο της οικονομικής βάσης στη συγκρότηση του κοινωνικού σχηματισμού. Ο Γκράμσι αρνείται τον οικονομικό ντετερμινισμό και αναδεικνύει το ρόλο του εποικοδομήματος, όχι όμως την οικονομία ως τη σφαίρα υλικής συγκρότησης της πραγματικότητας. Χρησιμοποιεί αποσπάσματα από το μαρξικό έργο για να καταδείξει τη διαλεκτική σχέση βάσης-εποικοδομήματος, και τις οριακές εντάσεις της, μελετά τον τρόπο συνάρθρωσής τους, αλλά δεν αμφισβητεί ρητά αυτό το μεθοδολογικό σχήμα.

Ο Γκράμσι υπερβαίνει τη μηχανιστική εκδοχή του μαρξικού σχήματος αλλά όχι το σχήμα αυτό καθαυτό και δεν εξομοιώνει την ιδεολογία με την οικονομία, όπως ισχυρίζεται η Μπύσι-Γκλύσμαν (1984:87). Ο Γκράμσι υπερβαίνει το γραμμικό καθορισμό του εποικοδομήματος από τη βάση, θεωρώντας πως *“η βάση και το εποικοδόμημα σχηματίζουν ένα ιστορικό μπλοκ, δηλαδή το πολύπλοκο, αντιφατικό και ασύμφωνο (η έμφαση δική μας) σύνολο των δομών του εποικοδομήματος είναι η αντανάκλαση του συνόλου των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής.”* (Γκράμσι 2008:62) Μεθοδολογικά ο Γκράμσι ανασυγκροτεί το μαρξικό σχήμα χρησιμοποιώντας τις παραδοχές του Μαρξ από τον *Πρόλογο της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*⁴³ για τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι κατανοούν τη σύγκρουση που συμβαίνει στην οικονομική βάση μόνο στο ιδεολογικό-πολιτικό πεδίο.

Σε πλήρη σύμπτωση με το Μαρξ ο Γκράμσι υποστηρίζει πως η ολότητα του κοινωνικού σχηματισμού γίνεται κατανοητή από τη συνείδηση μόνο στο επίπεδο του εποικοδομήματος και πως αυτή η συνειδητοποίηση δεν *“έχει ψυχολογικό ή ηθικό χαρακτήρα, αλλά οργανικό γνωσιολογικό”* (Γκράμσι χχ: 65). Η βάση αναπτύσσει το περιεχόμενο της στην καθαρή του μορφή μόνο όταν αυτό μετατραπεί μέσω πολύπλοκων διαμεσολαβήσεων σε στοιχείο του εποικοδομήματος και μόνο τότε η σκέψη συλλαμβάνει την υλικότητα και την καθοριστικότητα της οικονομικής βάσης.

Πρέπει να επισημάνουμε πως ο Γκράμσι δεν ενδιαφέρεται να αναλύσει με όρους θετικότητας, να περιγράψει δηλαδή τον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό, αλλά αντίθετα να αναδείξει τον

⁴³ Η ακριβής διατύπωση είναι η εξής: *“(…) με λίγα λόγια τις ιδεολογικές μορφές με τις οποίες οι άνθρωποι αποκτούν συνείδηση αυτής της σύγκρουσης και τη φέρνουν σε πέρας”* (Μαρξ 2011:20)

τρόπο με τον οποίο η αντιφατικότητα του επενεργεί και καθορίζει τις συνειδήσεις των δρώντων υποκειμένων της αστικής κοινωνίας και ιδιαίτερα των προλετάριων. Η θεωρία του είναι πάντοτε προσηλωμένη και χαρακτηρίζεται επιστημολογικά από την πολιτική του στόχευση που είναι η υπέρβαση της αστικής κοινωνίας. Η εμμένουσα πολιτική διάσταση της θεωρίας του, παράγει το αίτημα της ενοποίησης θεωρίας και πράξης και αποτελεί το κοινό στοιχείο του με τη μαρξική θεωρία.

Χρησιμοποιώντας ως βασική αρχή τη γνωσιολογική διάσταση του εποικοδομήματος, ο Γκράμσι αναλύει τα επίπεδα, τις στιγμές συγκρότησης της συνείδησης και τον τρόπο που αυτή καταλήγει στην εποπτεία της ολότητας του κοινωνικού σχηματισμού. Σε αντίθεση με τον οικονομισμό και σε συμφωνία με το Μαρξ, ο Γκράμσι θεωρεί πως υπάρχουν τρεις διακριτές στιγμές της συνείδησης που απορρέουν από τις παραδοχές του *Προλόγου*. Αυτές οι στιγμές απορρέουν από την ανάλυση του συσχετισμού δυνάμεων στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού σε μια ιστορικά συγκεκριμένη φάση του.

Ο Γκράμσι παραμένοντας στο μαρξικό αναλυτικό υπόδειγμα θεωρεί πως η συνείδηση και ο συσχετισμός δυνάμεων εδράζεται στην υλική αντικειμενικότητα της ταξικής δομής και *“είναι ανεξάρτητος από τη θέληση των ανθρώπων”* (Γκράμσι χχ:85). Σε αντίθεση με ότι ισχυρίζεται ο Harvey (2011: 136-142) η αντικειμενική ταξική διάρθρωση είναι η καθοριστική οντολογικά.

Με αυτόν τον τρόπο, ο Γκράμσι θωρακίζει το πολιτικό του πρόταγμα που συμπυκνώνεται στην έννοια της ηγεμονίας από τον υποκειμενισμό και τη βουλησιαρχία, αλλά και αποδεικνύει τη σχετική και όχι απόλυτη αυτονομία του πολιτικού.

Στη συνέχεια ο Γκράμσι μελετά το συσχετισμό των πολιτικών δυνάμεων ως: *“ η εκτίμηση του βαθμού της ομοιογένειας, της αυτοσυνείδησης και της οργάνωσης που έχουν επιτύχει οι διάφορες κοινωνικές ομάδες”* (Γκράμσι χχ 85). Ο Γκράμσι διακρίνει τρεις βαθμούς στη συγκρότηση της πολιτικής-ταξικής συνείδησης. Ο πιο στοιχειώδης είναι ο *οικονομικός-συνεταιριστικός βαθμός*, που αντιστοιχεί στο στενό ταξικό μερικό και συντεχνιακό συμφέρον. *“ ένας έμπορος αισθάνεται ότι οφείλει να είναι αλληλέγγυος με έναν έμπορο, ένας βιομήχανος με ένα βιομήχανο. Αλλά ο έμπορος δεν αισθάνεται αλληλέγγυος με το βιομήχανο.”* (Γκράμσι χχ: 85-86)

Ο δεύτερος βαθμός είναι η συνειδητοποίηση της ομοιογένειας και της κοινότητας των συμφερόντων σε όλα τα μέλη της κοινωνικής τάξης, όχι μόνο της συντεχνίας, αλλά ακόμα στο οικονομικό πεδίο. Το μερικό συμφέρον της τάξης δηλαδή ενοποιεί τα επιμέρους συμφέροντα που το συγκροτούν και αρχίζει να συγκροτείται ως το γενικό συμφέρον της τάξης. Ο Γκράμσι εύστοχα επισημαίνει πως σε αυτό το βαθμό ήδη παράγεται ως λογική αναγκαιότητα το κράτος με την έννοια του νομικού και πολιτικού εγγυητή αυτής της συνένωσης των συμφερόντων. (ο.π.: 86).

Ο τρίτος βαθμός συγκρότησης του πολιτικού συσχετισμού είναι η στιγμή που το ενοποιημένο οικονομικά συμφέρον ξεπερνά το όριο της οικονομικής ομοιογένειας και οι κοινωνικές τάξεις ως

συλλογικά υποκείμενα επιθυμούν να το προβάλλουν και να το επιβάλλουν στην κοινωνία ως γενικό. “ Αυτή είναι η πιο καθαρά πολιτική φάση που σημειώνει το σαφές πέρασμα από τη δομή στη σφαίρα των σύνθετων εποικοδομημάτων, είναι η φάση όπου οι ιδεολογίες που βλάστησαν προηγούμενα γίνονται κόμμα.”(ο.π.:86)

Ο Γκράμσι σε αυτό το σημείο της ανάλυσής του προσφέρει την τυπολογία της ανύψωσης της συνείδησης από το οικονομικό στο πολιτικό πεδίο, καταδεικνύοντας (και πάλι σε σύμπνοια με το Μαρξ) πως οι τάξεις συγκροτούνται ως συλλογικά, συνειδητά υποκείμενα μόνο στη σφαίρα της πολιτικής ή αλλιώς πως οι ταξικοί αγώνες μετατρέπονται σε πολιτικούς αγώνες τη στιγμή της κορύφωσής τους. Τα υποκείμενα αποκτούν αυτοσυνειδησία και συνεπώς μετατρέπονται από αντικείμενα της ιστορικής εξέλιξης σε δρώσες συνειδήσεις μόνο στο πολιτικό πεδίο όπου και συγκροτείται η κρίσιμη γκραμσιανή έννοια της ηγεμονίας.

Κορυφαία στιγμή του συσχετισμού των δυνάμεων είναι ο στρατιωτικός συσχετισμός, όπου οι αντίθετες δυνάμεις έχοντας επίγνωση των συμφερόντων τους συγκρούονται στρατιωτικά. Ο Γκράμσι τονίζει πως το θεωρητικό του σχήμα οφείλει να ιδωθεί στη διαλεκτική του κίνηση ενότητα και όχι στατικά.

Παρενθετικά, να επισημάνουμε εδώ πως η παραδοχή του Γκράμσι ότι η κορύφωση των ταξικών αγώνων συνίσταται στην στρατιωτική σύγκρουση, η οποία μάλιστα αποτελεί τη συνέχιση της πολιτικής σύγκρουσης διαψεύδει όσους υποστηρίζουν πως ο Γκράμσι υποτιμά την αναγκαιότητα της επαναστατικής βίας ως κύριου μέσου του κοινωνικού μετασχηματισμού και πιστοποιεί πως και σε αυτό το καίριο ζήτημα, ο Ιταλός στοχαστής παραμένει μαρξιστής.

Ο Γκράμσι θεμελιώνει λοιπόν τη διαδικασία συγκρότησης των τάξεων στη διαλεκτική σχέση οικονομίας-πολιτικής, θεωρώντας την πολιτική ως τη βαθμίδα συμπίκνωσης των ταξικών αγώνων και αυτό αποτελεί **βασικό στοιχείο** της πολιτικής του θεωρίας.

Εξίσου σημαντικές είναι δύο ακόμα κρίσιμες παρατηρήσεις για τη σχέση οικονομίας-πολιτικής, που ο Γκράμσι διατυπώνει, πάντα στο πλαίσιο της οριοθέτησής του από τον ντετερμινιστικό οικονομισμό αλλά και το μεταφυσικό βολονταρισμό. Ο Γκράμσι (2008:136) τονίζει πως “η αξίωση να παρουσιάζουν και να εκθέτουν κάθε διακύμανση της πολιτικής και της ιδεολογίας σαν μια άμεση έκφραση της βάσης πρέπει να καταπολεμηθεί θεωρητικά ως πρωτόγονος παιδισμός” προκρίνοντας την σχετική αυτονομία του πολιτικού στοιχείου. Η μηχανιστική ερμηνεία του σχήματος βάσης-εποικοδομήματος παράγει **τρεις** σημαντικές αντιφάσεις που η έννοια της σχετικής αυτονομίας αίρει. Η πρώτη είναι πως η αντανάκλαση των οικονομικών αλλαγών εγγράφεται στο εποικοδόμημα και γίνεται κατανοητή από τη συνείδηση όταν έχει ολοκληρωθεί και όχι τη στιγμή που συμβαίνει. Από αυτήν συνάγονται και οι επόμενες δύο. Η δεύτερη αντίφαση είναι πως “ο μηχανικός ιστορικός υλισμός δεν αναγνωρίζει την πιθανότητα λάθους, αλλά παίρνει κάθε πολιτική πράξη σαν καθορισμένη από τη βάση άμεσα.” Η τρίτη είναι πως πολλές μεταβολές στο εποικοδόμημα παράγονται από την

ίδια την ανάγκη εξισορρόπησης του και δεν μπορούν να αναχθούν μονομερώς στις αλλαγές της οικονομικής βάσης. (Γκράμσι 2008:137-138)

Από αυτές τις επισημάνσεις, συνάγεται η αναγκαιότητα κατανόησης του κράτους και των αλλαγών του όχι με τους μηχανιστικούς όρους της παθητικής αντανάκλασης της βάσης, αλλά ως σχετικά αυτόνομου οργανωτή των πολύπλοκων διαμελαβήσεων που συναρθρώνουν τη βάση με το εποικοδόμημα και συγκροτούν τον κοινωνικό σχηματισμό. Αυτή η εννοιολογική σύλληψη του κράτους αποτελεί επίσης **βασικό στοιχείο** της γκραμσιανής θεωρίας.

12.1.1: Οικονομική και πολιτική κρίση

Ο Γκράμσι υποστηρίζει πως τα οικονομικά γεγονότα φτάνουν στη συνείδηση με καθυστέρηση και διαμεσολαβούνται από τις παγιωμένες αξίες και πεποιθήσεις, από την ιδεολογία δηλαδή, των υποκειμένων. Αυτή η χρονική αναντιστοιχία⁴⁴ οντολογικού και γνωσιολογικού χαρακτήρα, ερμηνεύει γιατί η κρίση είναι αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη της επαναστατικής συνειδητοποίησης και του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Σε αντίθεση με την κυρίαρχη άποψη της μαρξιστικής θεωρία εκείνης της εποχής για νομοτελειακή ανατροπή του καπιταλισμού, ο Γκράμσι υποστήριξε πως ο καπιταλισμός μπορεί να απορροφήσει τις κρίσεις και η ανατροπή του δεν είναι απλά απόρροια των αντικειμενικών συνθηκών. (Πουλαντζάς 1990: 22). Ας μην ξεχνάμε πως ο Γκράμσι βίωσε με οδυνηρό τρόπο τη διάψευση του μηχανιστικού σχήματος “κρίση-επανάσταση” αφού στην Ιταλία η κρίση όχι μόνο δεν έφερε την επανάσταση, αλλά οδήγησε στο φασιστικό κράτος. Ο Γκράμσι οριοθετεί την επαναστατική διαδικασία από τη μηχανιστική αναγωγή της στις αντικειμενικές συνθήκες, αναδεικνύοντας την καθοριστική σημασία της συνειδητής δράσης του υποκειμένου.⁴⁵

Το πιο σημαντικό όμως πέρα από την κριτική στον “καταστροφισμό” των μαρξιστών της εποχής είναι οι μεθοδολογικές επισημάνσεις του Γκράμσι για το περιεχόμενο της κρίσης και την διαλεκτική συσχέτιση οικονομικής-πολιτικής κρίσης. Από αυτή τη μεθοδολογική προσέγγιση παράγεται και ο ρόλος του αστικού κράτους ως κυματοθραύστη και διαμεσολαβητή των αντιφάσεων που ξεσπούν στην οικονομική βάση τη στιγμή της κρίσης.

⁴⁴ Κατά τη γνώμη μας ο Γκράμσι “μεταφράζει” στη γλώσσα της πολιτικής τη φιλοσοφική διαπίστωση του Χέγκελ “*Η γλαύκα της Αθηνάς δεν πετά παρά σαν πέσει το σούρουπο*”.

⁴⁵ “*Θέλουμε να μην είναι ο ρολογάς των επαναστάσεων ένα μηχανικό γεγονός σαν δημιουργός δυσάρεστης κατάστασης, αλλά να είναι η τόλμη του πνεύματος αυτή που δημιουργεί όλο και πιο ψηλούς και φωτεινούς κοινωνικούς μύθους.*” (Γκράμσι 1990:134)

Οι κρίσεις θεωρούνται το υπό εξέλιξη πεδίο της ταξικής πάλης που *δυνητικά* μπορεί να παράξει πολιτικά αποτελέσματα και να ανατρέψει τον παγιωμένο συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Ανάμεσα στην οικονομική κρίση και την παραγωγή της στο πολιτικό πεδίο παρεμβάλλονται όλοι οι μηχανισμοί και οι δομές του ανεπτυγμένου αστικού κράτους, με στόχο να θωρακίσουν το κράτος και το κυρίαρχο ταξικό συμφέρον από τις συνέπειες της κρίσης (Μπύσι-Γκλύσμαν 1984:308). Ο σκοπός του κράτους είναι να αποτρέψει την πολιτική έκφραση των συνεπειών της κρίσης και της διάψευσης των προσδοκιών που αυτή επιφέρει, να αναστείλει και να εκτρέψει σε ασφαλή ιδεολογικά μονοπάτια τις αντιδράσεις των κατώτερων τάξεων.

Από αυτό το ρόλο του κράτους όμως προκύπτει και η πιθανότητα μετατροπής της οικονομικής κρίσης σε οργανική κρίση, σε κρίση του κράτους, όταν μάζες που είχαν στοιχιστεί πίσω από το αστικό συμφέρον, *“ξαφνικά πέρασαν από την πολιτική παθητικότητα σε μια ορισμένη δραστηριότητα και προβάλλουν διεκδικήσεις που στο αποδιοργανωτικό τους σύνολο αποτελούν μια επανάσταση. Γίνεται λόγος τότε για κρίση εξουσίας (crisi di autorita) και αυτό ακριβώς είναι η κρίση ηγεμονίας, η κρίση του κράτους στο σύνολό του”*. (Γκράμσι χχ: 95). Ο Γκράμσι κατανοεί συνεπώς την οργανική κρίση, όπως και την επανάσταση, όχι ως απόρροια κάποιου οικονομικού γεγονότος, αλλά της διάψευσης προσδοκιών ευρύτερων κοινωνικών ομάδων που διαμεσολαβείται από την ιδεολογία και την πολιτική. Η πολιτικοποίηση της κρίσης έχει ως *δυνητικό* αποτέλεσμα την αμφισβήτηση της κυρίαρχης ιδεολογίας και άρα την απώλεια της ηγεμονίας από την αστική τάξη. Η αστική τάξη βιώνει και αυτή τη στιγμή της κρίσης μια κρίση εκπροσώπησης, θυσιάζει πρόσωπα και κόμματα και μετέρχεται κάθε πολιτικού και ιδεολογικού μέσου, ώστε να αποκαταστήσει τη χαμένη της ηγεμονία ή έστω να εμποδίσει την ανάδυση της ανταγωνιστικής ταξικής ηγεμονίας.

Η κρίση νοείται από τον Γκράμσι ως το εναρκτήριο λάκτισμα μιας αστάθμητης διαδικασίας σύγκρουσης και κορύφωσης της ταξικής αντιπαράθεσης, όπου η αστική τάξη ενδέχεται να χάσει τον ηγεμονικό της ρόλο και το κράτος να εμφανιστεί ξανά ως καθαρή δύναμη-ισχύς (Gramsci 2012:44). Η κρίση είναι με αυτή την έννοια μια ανοιχτή ενδεχομενικά μεταβατική κατάσταση, με τους “από πάνω” να αναζητούν νέες μορφές κυριαρχίας και ηγεμονίας και συνεπώς νέες κρατικές μορφές. Οι “από κάτω” αποκόβονται εν δυνάμει από την αστική ηγεμονία, δίχως όμως αυτό να σημαίνει απαραίτητα και τη συνένωση όλων των διαψευσμένων προσδοκιών σε ένα ανταγωνιστικό, αντικρατικό πολιτικό υποκείμενο-σχέδιο.

Η κρίση επομένως για το Γκράμσι είναι δυνατότητα για κοινωνική αλλαγή, αλλά και πεδίο παρέμβασης του αστικού κράτους με στόχο την αποκατάσταση του πληγέντος αστικού συμφέροντος και τη διαχείριση της κρίσης. Είναι η στιγμή που *“μεγάλες μάζες μπορούν να αποσπαστούν από τις κυρίαρχες ιδεολογίες, να μην πιστεύουν σε αυτό που πίστευαν μέχρι πρότινος κτλ. Η κρίση συνίσταται ακριβώς στο γεγονός ότι το παλιό πεθαίνει και το νέο δεν μπορεί να*

γεννηθεί: ανάμεσα σε αυτό το μεσοδιάστημα παρατηρούμε τα πλέον νοσηρά φαινόμενα” (Gramsci 2012:38)

12.2: Κράτος, ηγεμονία και πόλεμος θέσεων

Οι θεωρητικές επεξεργασίες του Γκράμσι για το κράτος δεν αναπτύσσονται σε ιστορικό και πολιτικό κενό, αλλά συσχετίζονται και εν μέρει παράγονται από την ανάλυση της ηγεμονίας ως κομβικής έννοιας της διαδικασίας κοινωνικής αναπαραγωγής αλλά και του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Η ηγεμονία στη γκραμσιανή θεωρία έχει ξεκάθαρα διττό εννοιολογικό περιεχόμενο: αναφέρεται στην ηγεμονία της αστικής τάξης μέσω του κράτους ως ιδεολογικού και πολιτικού οργανωτή-φορέα της κοινωνικής αναπαραγωγής και στην ανταγωνιστική ηγεμονία του προλεταριάτου. Ο Γκράμσι οικοδομεί μέσα από δύο ανταγωνιστικά πρίσματα τη θεωρία του για το αστικό κράτος που αντιστοιχούν στην ταξική οπτική της αστικής τάξης και του προλεταριάτου.

Μελετώντας τη διάχυση στην κοινωνία μέσω δομών και θεσμών της αστικής ηγεμονίας, ταυτόχρονα εξετάζει τη δυνατότητα αντικατάστασης αυτής της ηγεμονίας. Οι παραδοχές του για το αστικό κράτος ως συσχετισμό δυνάμεων ανάμεσα στις τάξεις, που εγγράφονται στις δομές της κοινωνίας των πολιτών παράγουν τη λογική σύλληψη του κράτους ως πεδίο ταξικών ανταγωνισμών και του κόμματος ως συλλογικού ηγεμόνα που ηγείται στον αγώνα αλλαγής αυτών των συσχετισμών με τελικό στόχο την κατάληψη της εξουσίας από το ανταγωνιστικό κοινωνικό υποκείμενο, την εργατική τάξη. Αυτό είναι συνοπτικά το περιεχόμενο της έννοιας του *πολέμου θέσεων* και ο στόχος του *“είναι να καταστραφεί μια ηγεμονία και να δημιουργηθεί μια καινούρια”* (Gramsci 1978:119).

12.2.1: Αστικό κράτος και ηγεμονία

Ο Γκράμσι αντιλαμβάνεται πως την κρατική-αστική εξουσία συνθέτουν σχηματικά: η άμεση δυνατότητα κυριαρχίας που συμπυκνώνεται στο κρατικό μονοπώλιο της βίας (κυριαρχία) και η δυνατότητα προβολής του μερικού αστικού συμφέροντος ως γενικού (ηγεμονία) μια διάκριση που αποτελεί παράγωγο του δίπολου καταστολής-συναίνεσης. Η ηγεμονία αποσπάται μέσω της ιδεολογίας και της συνήθειας των κοινωνικών πρακτικών που φυσικοποιεί τις συνθήκες αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

Οι δύο αυτές όψεις της αστικής εξουσίας που σχηματίζουν μία ενότητα και εδράζονται σε δύο πεδία του εποικοδομήματος. *“Αυτό που μπορούμε να κάνουμε, προς το παρόν, είναι να εντοπίσουμε δύο μεγάλα πεδία του εποικοδομήματος: το ένα, που μπορεί να ονομασθεί “κοινωνία των πολιτών”*

(civil society), που είναι το σύνολο των οργανισμών που αποκαλούνται συνήθως "ιδιωτικοί", και αυτό της "πολιτικής κοινωνίας", (political society), ή του Κράτους. Αυτά τα δύο επίπεδα αντιστοιχούν, το μεν ένα στη λειτουργία της ηγεμονίας που ασκεί η κυρίαρχη ομάδα σε ολόκληρη την κοινωνία, το δε άλλο στην "άμεση κυριαρχία" που ασκείται μέσα στο Κράτος και στη "νομικά κατοχυρωμένη" κυβέρνηση" (Gramsci 1986:112)

Από την παραπάνω μεθοδολογική διάκριση του Γκράμσι για την εσωτερική διάρθρωση του κράτους παράγεται και το εννοιολογικό περιεχόμενο του αστικού κράτους στη γκραμσσιανή θεωρία. Η έννοια του ολοκληρωμένου κράτους (statointegrale) συμπεριλαμβάνει σε μια δυναμική αντιφατική σχέση τον κρατικό μηχανισμό και την πολιτική κοινωνία, αλλά και τις δομές της κοινωνίας των πολιτών. Το αστικό κράτος αποτελεί με αυτή την έννοια την δυναμική αποκρυστάλλωση των κοινωνικών συσχετισμών και το ολοκληρωμένο ένυλο πεδίο της ηγεμονίας και όπως επισημαίνει ορθά ο Thomas η ηγεμονία "αντιστοιχεί στον τρόπο παραγωγής του σύγχρονου πολιτικού" (2009:194)

Ο Γκράμσι ορίζει το κράτος περιλαμβάνοντας τόσο το σκληρό του πυρήνα, όσο και αυτό που ο Αλτουσέρ αποκαλεί ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους (IMK) και που αντιστοιχούν στις δομές και πρακτικές της κοινωνίας των πολιτών. Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινήσουμε πως ένα προβληματικό στοιχείο της γκραμσσιανής θεωρίας για το κράτος είναι πως δεν αποδίδει ένα ξεκάθαρο εννοιολογικό περιεχόμενο στην κοινωνία των πολιτών-ιδιωτών. (Piotte 2010:225) Υπάρχουν σημεία που ταυτίζεται είτε με το κράτος, είτε με την οικονομική βάση, γεγονός που συνιστά επιστημολογικό κίνδυνο παρερμηνείας όλου του θεωρητικού σχήματος του Γκράμσι.

Σε κάθε περίπτωση η επικράτεια της κοινωνίας των ιδιωτών είναι ο χώρος απόσπασης της συναίνεσης από τη μεριά της αστικής τάξης και ο τρόπος πραγμάτωσης της ενσωμάτωσης των κατώτερων τάξεων στο αστικό συμφέρον, δηλαδή της αστικής ηγεμονίας και των κοινωνικών της συμμαχιών (Ρούσης 2012:79). Οι φορείς της κοινωνίας των ιδιωτών, συνδικάτα, εκκλησία, ΜΜΕ, σχολείο, κόμματα αρθρώνονται γύρω από το σκληρό πυρήνα του κράτους, "μεταφράζοντας" και τροποποιώντας την κυριαρχία σε συναίνεση.

Η κοινωνία των ιδιωτών είναι η εξωτερίκευση και επέκταση της κρατικής κυριαρχίας, είναι η οικοδόμηση του αστικού κράτους ως σχέσης. Η ύπαρξη αυτών των IMK αποτελεί τη σημαντική διαφορά της μορφής του κράτους της δύσης, δηλαδή του ώριμου καπιταλισμού τόσο σε σχέση με το κράτος της εποχής του Μαρξ, όσο και με εκείνο της ανατολής, δηλαδή της Ρωσίας. (Αντερσον 1985:59). Ο Γκράμσι θεωρεί αυτή τη διαφορά ως την κύρια αιτία της ενσωμάτωσης των μαζών στο αστικό κράτος που θωρακίζεται και έχει έτσι μια πρωτοφανή αντοχή στις λαϊκές αντιδράσεις. (Μπύσι-Γκλύσμαν 1984:20) Από τη διάκριση ηγεμονίας-κυριαρχίας, ο Γκράμσι παράγει τη διάκριση Δύσης-Ανατολής. "Στην Ανατολή το κράτος ήταν το παν η κοινωνία των πολιτών ήταν αχέροντα και ζελατινώδης· στη Δύση, υπήρχε μια σχέση καθ' εαυτή ανάμεσα στο Κράτος και στην

κοινωνία των πολιτών, και όταν το Κράτος έτρεμε, μια στερεή δομή της κοινωνίας των πολιτών αποκαλύπτονταν αμέσως. Το Κράτος ήταν μόνο ένα εξωτερικό χαράκωμα, πίσω απ' το οποίο στέκονταν ένα ισχυρό σύστημα φρουρίων και αναχωμάτων” (Gramsci 1986:238). Η διάκριση αυτή συνιστά διαφορά μορφής και όχι περιεχομένου και αφορά στο διαφορετικό τρόπο συνάρθρωσης του αστικού κράτους με τις κοινωνικές σχέσεις. Ο ίδιος ο Λένιν είχε επισημάνει αυτή τη διαφορά του αστικού κράτους που συνίσταται στην επέκταση της αστικής δημοκρατίας και “*στον τελευταίο άνθρωπο*”, διαφορά που καθιστά αναγκαία μια διαφορετική επαναστατική στρατηγική κατάληψης της εξουσίας. (Λένιν 1988, 36:10-16).

Ο Γκράμσι θεωρεί πως το κράτος-εργαλείο, το κράτος ως βία περιγράφει το κράτος της ανατολής, ενώ αντίθετα η πολύπλοκη μορφή του αστικού κράτους της δύσης μπορεί να αναλυθεί μόνο αν κατανοήσουμε το κράτος ως *σχέση, ως συσχετισμό ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις* (Πουλαντζάς 2001). Ο συσχετισμός αυτός εγγράφεται στις δομές του κράτους, εσωτερικεύεται στη σχέση ανάμεσα στους πυλώνες του και στις μετατοπίσεις της κυρίαρχης ιδεολογίας.

Ο Γκράμσι στοχάζεται ακριβώς πάνω στο διττό χαρακτήρα της αστικής δημοκρατίας όπως αυτός έχει αναλυθεί στη μαρξική θεωρία. Εξετάζει τη δυναμική ανάμεσα στη δημοκρατία ως πεδίο πάλης και μέσο κατάκτησης της αντι-ηγεμονίας και στη δημοκρατία ως όριο και φετιχοποιημένη μορφή των ταξικών αγώνων. Τονίζει το ρόλο των ΙΜΚ ως μηχανισμών ενσωμάτωσης και υπαγωγής των κατώτερων τάξεων στην αστική κυριαρχία, αλλά και ως πεδίων όπου αποκρυσταλλώνεται ο ταξικός συσχετισμός. Μελετά την όξυνση αυτής της αντίφασης της αστικής δημοκρατίας μέσα από τις εντάσεις της σχέσης κράτους-κοινωνίας που οριοθετούν τη δυνατότητα άμεσης επιβολής του αστικού συμφέροντος, αλλά και της άρθρωσης μιας ανταγωνιστικής ηγεμονίας.

Το κράτος μέσα από την συνάρθρωσή του με τις -ανοιχτές στον ταξικό ανταγωνισμό δομές και θεσμούς της κοινωνίας, αναδύεται ως ο φορέας της αστικής ηγεμονίας. Ενοποιεί τα επιμέρους αστικά συμφέροντα, εμφανίζει το αστικό συμφέρον ως γενικό, αλλά δεν μπορεί να θωρακίσει απόλυτα αυτή την ηγεμονία από τις πιέσεις των υποτελών τάξεων.

Όταν το αστικό κράτος αδυνατεί ή δυσκολεύεται να επιτελέσει τον ηγεμονικό του ρόλο, τότε επιστρέφει στο σκληρό του πυρήνα και η αστική τάξη παύει να είναι ηγεμονεύουσα δύναμη. Η στιγμή της απώλειας της αστικής ηγεμονίας ταυτίζεται με τη στιγμή της οργανικής κρίσης, η οποία παράγει νέες μορφές αστικού κράτους, όπως ο βοναπαρτισμός. Η βοναπαρτίστικη μορφή κράτους ως κράτους έκτακτης ανάγκης παράγεται από το δημοκρατικό αστικό κράτος, ως τρόπος επίλυσης των αντιφάσεων που ξεσπούν στο εσωτερικό του και συνεπώς εγγράφεται ως δυνατότητα της αστικής δημοκρατίας, αφού: “*Το κοινοβουλευτικό σύστημα έχει το ίδιο προσφέρει ένα μηχανισμό για τέτοιες λύσεις και συμβιβασμούς*”. (Gramsci 1978,3:416)

Παρατηρούμε ότι ο Γκράμσι προκρίνει μια μεθοδολογική προσέγγιση του κράτους ως σχέσης και αντίστοιχα δίνει έμφαση στη χειραφετική πλευρά της αστικής δημοκρατίας. Δεν αρνείται όμως

πως η ηγεμονία έχει ως προϋπόθεση την κυριαρχία, ούτε παραγνωρίζει το ρόλο των ΙΜΚ ως μέσων αναχαίτισης ή ενσωμάτωσης των ταξικών αγώνων. Όπως αναφέρει εύστοχα ο Πουλαντζάς: *“Η έννοια της ηγεμονίας μας δίνει τη δυνατότητα να ερμηνεύσουμε ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πολιτικής απέναντι στις κυριαρχούμενες τάξεις: τις σχέσεις συναίνεσης που συναρθρώνονται με τις σχέσεις καταστολής τις οποίες αποκρυσταλλώνει η πολιτική εξουσία”* (1984:66)

Η γκραμσιανή θεωρία κράτους δεν συνιστά συνεπώς αναίρεση των μαρξικών συμπερασμάτων για το κράτος, αλλά απόπειρα μεθοδολογικής ανάλυσης μιας διαφορετικής μορφής αστικού κράτους.

Η συνεισφορά του Γκράμσι στην ανάλυση του αστικού κράτους έγκειται στο ότι κατανοεί το κράτος ως ολότητα, ως το σύνολο των κοινωνικών πρακτικών, ως τον ιδεολογικό και πολιτικό ηγεμόνα της αστικής τάξης και ότι ορίζει ως αφετηριακό σημείο αλλαγής των μορφών του κράτους, τη στιγμή που η ηγεμονία αδυνατεί να αναπαραχθεί μέσα από το δοσμένο υλικό, ιδεολογικό και πολιτικό συσχετισμό. Ο Γκράμσι επίσης μελετά τις δυναμικές ισορροπίες και αντιφάσεις του κράτους, τον τρόπο που αυτές επιλύονται ώστε να εξασφαλίσουν την ομαλή αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων. Εντάσσει στο κράτος ως έννοια γένους, τις επιμέρους στρατηγικές των κομμάτων, τις όψεις της κυρίαρχης ιδεολογίας και τα πρόσωπα που απαρτίζουν το πολιτικό προσωπικό της αστικής τάξης. Δίχως να παραβλέπει τις ενδοαστικές διαφορές ο Γκράμσι υποστηρίζει πως είναι η θέσμιση του κράτους ως σχέσης που προσφέρει το πεδίο επίλυσής τους και παραγωγής της κοινής αστικής συνισταμένης. Ο Γκράμσι υποστηρίζει πως η σχετική αυτονομία των ΙΜΚ από το σκληρό πυρήνα του κράτους καθιστά εφικτή την απορρόφηση των κραδασμών των ταξικών αγώνων και επιτρέπει το ξεδίπλωμα και την εγγραφή τους στο κράτος. Με αυτόν τον τρόπο το ολοκληρωμένο κράτος επιτρέπει την εκτόνωση των ταξικών αγώνων, τη μετατροπή τους σε συστατικό της αστικής ηγεμονίας και τη δυνατότητα ένταξης των πολιτικών λαθών ή των επιμέρους αστικών τακτικών στο συνεκτικό αφήγημα της κρατικής εξουσίας.

12.2.2: Ηγεμονία και πόλεμος θέσεων: Κριτική και αντιφάσεις της θεωρίας του Γκράμσι

Ο Γκράμσι μελετά τους τρόπους με τους οποίους η αστική τάξη ηγεμονεύει, καθώς και το πεδίο ηγεμονίας της στην περιφέρεια της κρατικής επικράτειας ώστε να αναπτύξει μια στρατηγική ανατροπής αυτής της ηγεμονίας από το προλεταριάτο και τους κοινωνικούς συμμάχους του. (Carnoy 1984:68-69). Η αντιστροφή της οπτικής της ανάλυσης του Γκράμσι παράγει και τη σύλληψη ενός ανταγωνιστικού πολιτικού υποκειμένου που θα είναι ο φορέας της ηγεμονίας των καταπιεσμένων τάξεων και που θα επιτύχει να ενοποιήσει τα επιμέρους συμφέροντα σε ένα συνεκτικό σύνολο θεωρίας και πρακτικής. Θα εστιάσουμε στις αντιφάσεις ή τις αντινομίες (Άντερσον 1985) της γκραμσιανής θεωρίας και τις θεωρητικές συνέπειές τους.

Ο Γκράμσι, σαφώς επηρεασμένος από τον *Α' παγκόσμιο πόλεμο*, αντλεί από την πολεμική ορολογία για να αναλύσει τη στρατηγική του κοινωνικού μετασχηματισμού που αντιστοιχεί στη μορφή αστικού κράτους της δύσης. Εφόσον το κράτος είναι ένα φρούριο που θωρακίζεται από επιμέρους αναχώματα (τις δομές της κοινωνίας των πολιτών-ιδιωτών) δεν είναι εφικτή η εξ εφόδου κατάληψη του (*πόλεμος κινήσεων*), αλλά η κατάκτηση επιμέρους στρατηγικών σημείων που θα διευκολύνουν και θα προετοιμάσουν αυτή την έφοδο. Ο *πόλεμος θέσεων* είναι ακριβώς η στρατηγική που έχει ως στόχο να καταστρέψει την αστική ηγεμονία μέσα από τη συνεχή πάλη στα πεδία συγκρότησής της. *“Πρέπει να μελετήσουμε σε βάθος ποια είναι τα στοιχεία της ιδιωτικής κοινωνίας που αντιστοιχούν στα συστήματα άμυνας στον πόλεμο θέσεων”* (Gramsci 2012:223-224)

Ο Γκράμσι δεν αντιπαραβάλλει τον *πόλεμο θέσεων* με εκείνο των *κινήσεων*, αλλά τον εντάσσει ως “στιγμή” της προετοιμασίας της επανάστασης με στόχο τη δημιουργία ευνοϊκότερων κοινωνικών συσχετισμών. (Ρούσης 2012:139).

Ο *πόλεμος θέσεων* διεξάγεται στις δομές της ιδιωτικής κοινωνίας και έχει παιδαγωγικό χαρακτήρα καθώς μέσω από τις πρακτικές οικοδόμησης ανταγωνιστικών θεσμών οι μάζες αποκτούν αυτοπεποίθηση, εξασκώντας τις ικανότητές τους και αρχίζουν και διαμορφώνουν μια συνείδηση που θα οδηγήσει στο σημείο όπου *“οι περισσότεροι άνθρωποι θα θεωρούν προφανή και λογική μια μεγάλη κοινωνική αλλαγή.”* (Μπυσί-Γκλύσμαν:98)

Σημαντικό στοιχείο είναι πως για το Γκράμσι, ο *πόλεμος θέσεων* έχει αποκλειστικά ως πεδίο την αστική κοινωνία και όχι το εσωτερικό του κράτους, για αυτό και ο Πουλαντζάς τον κατηγορεί για εμμονή στη λενινιστική στρατηγική. (1990:41)

Ο *πόλεμος θέσεων* ως μέσο συγκρότησης της προλεταριακής ηγεμονίας έχει ως στόχο την υλική, ιδεολογική και πολιτική προετοιμασία της εργατικής τάξης πριν την τελική αναμέτρηση και αφορά στον τρόπο με τον οποίο το προλεταριάτο συγκροτεί τις κοινωνικές του συμμαχίες σε *ιστορικό μπλοκ*⁴⁶. Το ιστορικό μπλοκ αποτελεί τη συνάρθρωση των υλικών, ιδεολογικών και πολιτικών συνθηκών που καθιστούν μια κοινωνική τάξη ικανή, εκφράζοντας το γενικό συμφέρον, να μετατραπεί σε ηγεμονική δύναμη μια δοσμένη ιστορική εποχή. Το ιστορικό μπλοκ ενοποιεί σε ένα συνεκτικό στρατηγικό σχέδιο κοινωνικού μετασχηματισμού τις επιμέρους πρακτικές και ιδεολογίες των υποτελών τάξεων. Η συγκρότηση του ιστορικού μπλοκ αποτελεί την κορυφαία στιγμή ταξικής συνειδητοποίησης που συγχωνεύει την εποπτεία της ολότητας των αντιφάσεων του κοινωνικού σχηματισμού με την πάλη για την επαναστατική ανατροπή του. Η αδυναμία συγκρότησης του προλεταριακού μπλοκ σε φορέα ηγεμονίας, σχετίζεται άμεσα με την έννοια της

⁴⁶ Για το Γκράμσι το ιστορικό μπλοκ είναι η “ενότητα ανάμεσα σε φύση και πνεύμα (βάση και εποικοδόμημα), ενότητα των διακριτών και των αντίθετων” (1978-1996, vol 4:366)

παθητικής επανάστασης⁴⁷ στο Γκράμσι η οποία εδράζεται στην αδυναμία των αντικειμενικών συνθηκών και αποτελεί τη συντηρητική έκφραση της παγιωμένης αστικής ηγεμονίας. Η παθητική επανάσταση αποτυπώνει την αδυναμία της αστικής τάξης να οργανώσει το ιστορικό της μπλοκ στη βάση ενός θετικού οράματος αλλά την ικανότητά της να θωρακίζει την κυριαρχία της από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων. Επομένως, η αστική ηγεμονία, ως παθητική επανάσταση, θεμελιώνεται στους μηχανισμούς του κράτους και στην ανεπάρκεια (για υποκειμενικούς και αντικειμενικούς λόγους) του προλεταριάτου να ανυψωθεί σε ιστορική-ηγεμονική δύναμη.

Ο πόλεμος θέσεων έχει ως κοινωνικό υποκείμενο την εργατική τάξη και ως πολιτικό υποκείμενο και συλλογικό ηγεμόνα το κόμμα. Μάλιστα ο ρόλος του κόμματος ειδικά για τον ώριμο Γκράμσι είναι κομβικός μιας και μόνο αυτό μπορεί να ανυψώσει το συνεχνικό ή οικονομικό συμφέρον σε γενικό και να συγκροτήσει πολιτικά την εργατική τάξη⁴⁸. Η ηγεμονία δεν αφορά αποκλειστικά το ιδεολογικό πεδίο, αλλά σχετίζεται και με τη σφαίρα της οικονομίας και συνεπώς ο πόλεμος θέσεων διεξάγεται τόσο στο εποικοδόμημα, όσο και στη βάση. *“Αν και η ηγεμονία είναι ηθικο-πολιτική, πρέπει επίσης να είναι οικονομική. Πρέπει αναγκαστικά να στηρίζεται στην αποφασιστική λειτουργία που ασκεί η ηγετική ομάδα στον αποφασιστικό πυρήνα της οικονομικής δραστηριότητας”* (Gramsci 1978,3:388) Παρά λοιπόν την έμφαση του Γκράμσι στην ηγεμονία ως ηθικο-πολιτική διαδικασία καθοδήγησης της ηγεμονεύουσας τάξης, εντούτοις δεν θεωρεί πως αυτή είναι απόλυτα αυτονομημένη από την υλική της προϋπόθεση που είναι η παραγωγή των κοινωνικών όρων ζωής και αναπαραγωγής.

Οι αντιφάσεις της θεωρίας του Γκράμσι, οι οποίες εκκινούν από τις αμφισημίες του έργου του σχετίζονται με τον τρόπο που πραγματεύεται τη σχέση καταστολής-συναίνεσης, ηγεμονίας και κυριαρχίας και συμπυκνώνονται στο διττό εννοιολογικό προσδιορισμό της ηγεμονίας.

Η έμφαση που δίνει ο Γκράμσι στη διαδικασία της συναίνεσης και της ηγεμονίας έχει ως συνέπεια να υποτιμά σε ένα βαθμό το ρόλο της οικονομικής και πολιτικής βίας ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την απόσπαση συναίνεσης. Θεωρούμε πως υπάρχουν δύο λόγοι αυτής της υποτίμησης. Πρώτον, ο Γκράμσι δίνει έμφαση σε πτυχές της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων που οι κλασικοί του μαρξισμού, για λόγους προτεραιότητας ή ιστορικότητας δεν είχαν αναλύσει

⁴⁷ “Η έννοια της παθητικής επανάστασης πρέπει να συναχθεί αυστηρά από τις δύο θεμελιώδεις αρχές της πολιτικής επιστήμης: 1) κανένας κοινωνικός σχηματισμός δεν εξαφανίζεται όσο οι παραγωγικές δυνάμεις που είναι αναπτυγμένες σε αυτόν βρίσκουν ακόμη χώρο για να κάνουν μια τελική κίνηση προόδου. 2) Ότι η κοινωνία δεν θέτει προβλήματα χωρίς να έχει ήδη εξασφαλίσει τις συνθήκες που είναι αναγκαίες για τη λύση τους, κ.λπ. Καταλαβαίνουμε ότι αυτές οι αρχές πρέπει να αναπτυχθούν με τρόπο κριτικό σε όλες τους τις συνέπειες και να αποκαθαρθούν από κάθε στοιχείο μιας μηχανιστικής και μοιρολατρικής λογικής. Πρέπει έτσι να συσχετιστούν με την περιγραφή των τριών θεμελιωδών στιγμών που μπορούμε να διακρίνουμε σε μια “κατάσταση” ή σε μια ισορροπία δυνάμεων, αποδίδοντας μεγαλύτερη αξία στη δεύτερη στιγμή, ή την ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων, και κυρίως στην τρίτη στιγμή, την πολιτικο-στρατιωτική ισορροπία” Gramsci 1978-1996, vol 4:121

⁴⁸ Αυτή η διάσταση της γκραμσιανής θεωρίας διαφεύγει από την ανάλυση του Thomas (2009)

επαρκώς. Δεύτερον, στην προσπάθεια του να οριοθετηθεί από το κυρίαρχο υπόδειγμα του οικονομισμού, οδηγείται σε μια υποτίμηση της υλικότητας του αστικού κράτους και του δομικού του ορίου πέραν του οποίου το κράτος μετασχηματίζεται σε εργαλείο-μηχανή της κυρίαρχης τάξης. Για τη μαρξική θεωρία η κύρια πηγή της κυρίαρχης ιδεολογίας είναι ο ίδιος ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής που μυστικοποιεί τις σχέσεις εκμετάλλευσης και μέσω της πραγματοποίησης της συνείδησης οικοδομεί ως φυσική κατάσταση την εκμετάλλευση. Αυτή η φетиχοποίηση είναι η υλική ρίζα της αστικής ηγεμονίας και η προϋπόθεση της λειτουργικότητας των ιδεολογικών και πολιτικών μέσων συναίνεσης. Ο Γκράμσι δεν αγνοεί φυσικά αυτή την υλική διάσταση της κυρίαρχης ιδεολογίας επειδή είναι ιδεαλιστής (Γκρούπι 1977:139) αλλά τείνει να μειώνει τον καθοριστικό της ρόλο επειδή τονίζει την ενεργητική πλευρά του υποκειμένου και για πολιτικούς λόγους.

Η υπέρβαση της κυρίαρχης ιδεολογίας προϋποθέτει, σύμφωνα με τους κλασικούς, την καταστροφή των υλικών όρων αναπαραγωγής της. Δίχως αυτή την πρακτική κριτική της κυρίαρχης ιδεολογίας, η προλεταριακή ηγεμονία θα συναντά συνεχώς το υλικό της όριο. Επιπλέον ο Γκράμσι αντιλαμβάνεται τη διάκριση καταστολής-συναίνεσης όχι ως ενιαίο όλο, αλλά μάλλον με όρους εξωτερικότητας. (Hoffman 1984:85). Συνεπώς αν και θεωρεί πως προϋπόθεση της ηγεμονίας είναι η κυριαρχία, εντούτοις δεν επεξεργάζεται το πώς η καταστολή μετατρέπεται σε στοιχείο απόσπασης συναίνεσης. Το αστικό κράτος δεν προσφεύγει στην καταστολή μόνο όταν δεν μπορεί να αποσπάσει συναίνεση, όταν δηλαδή δεν μπορεί το αστικό συμφέρον να εμφανιστεί ως γενικό. Η καταστολή και το κρατικό μονοπώλιο της βίας εκτός από βάση της συναίνεσης είναι η αρχική πηγή παραγωγής δικαίου (το πρωτογενές δίκαιο) και ο τρόπος οικοδόμησης κοινωνικών συμμαχιών στη βάση της πυγμής.

Αλλά ακόμα και στην ανάλυσή του για το φασισμό, ενώ ορθά τον αντιμετωπίζει ως παράγωγο της ήττας της εργατικής τάξης και ως παθητική επανάσταση, ο Γκράμσι παραβλέπει πως η βία ήταν το κύριο προγραμματικό του στοιχείο. Ο Γκράμσι επίσης υποτιμά πως ο φασισμός μπόρεσε να κατακτήσει την ηγεμονία στη σφαίρα της ιδιωτικής κοινωνίας, αφού κατέλαβε την κρατική εξουσία. Αλλά κυρίως πως ο φασισμός εφόσον είναι μια μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης, αποτελεί μια παραλλαγή της κυρίαρχης ιδεολογίας και όχι την άρνησή της. Συνεπώς ο φασιστικός πόλεμος θέσεων αναπτύσσεται με την ανοχή ή τη στήριξη του αστικού κράτους και η υλικότητα των δομών της αστικής κοινωνίας, αποτελεί για το φασισμό συγγενές ιδεολογικό περιβάλλον.

Η αντίφαση του Γκράμσι συνίσταται στο ότι όταν αναλύει τον πόλεμο θέσεων, μοιάζει να ουδετεροποιεί τα υλικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά των πεδίων διεξαγωγής του. Μοιάζει να θεωρεί πως οι δομές της αστικής κοινωνίας, εφόσον εκφράζουν κοινωνικούς σχηματισμούς και την αστική κυριαρχία με ένα διαφορετικό τρόπο απ'ότι το πολιτικό κράτος, μπορούν να αποτελέσουν πεδία επικράτησης της προλεταριακής ηγεμονίας. Αντίθετα οι ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους

(IMK) έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό την υπαγωγή και ενσωμάτωση των ταξικών αγώνων και τη μυστικοποίηση του αντικαπιταλιστικού και αντικρατικού περιεχομένου τους. Οι IMK συμπεκνώνουν ταξικούς συσχετισμούς, επισφραγίζοντας όμως την αστική κυριαρχία. Από αυτή την άποψη ο Γκράμσι υποτιμά τη διάσταση του πολιτικού μυστικισμού της αστικής δημοκρατίας ως κύριου IMK (Άντερσον 1985: 46-48), ακριβώς γιατί θέλει να φωτίσει τη χειραφετητική της δυνατότητα.

Όλα τα παραπάνω συνοψίζονται στο ερώτημα⁴⁹ που έχει απασχολήσει πολλούς μεταγενέστερους του Γκράμσι στοχαστές: κατά πόσο δηλαδή ο Γκράμσι θεωρεί εφικτή μια κατάκτηση της ηγεμονίας στο σύνολο της αστικής κοινωνίας, δίχως να είναι απαραίτητη η τομή της ανατροπής της αστικής εξουσίας; Δηλαδή πώς μπορεί να υπάρξει κυρίαρχη ιδεολογία διαφορετική από εκείνη της κυρίαρχης τάξης και μάλιστα να εγγραφεί αυτή η αντίθεση στις εξωτερικές δομές του κράτους; Ο Γκράμσι δεν απαντά ξεκάθαρα σε αυτό το ερώτημα και αυτή είναι η κύρια αντίφαση της θεωρίας του. Από αυτήν παράγονται οι αμφισημίες στο εννοιολογικό περιεχόμενο της ηγεμονίας. Η αντίφαση περιορίζεται όμως από το ότι η αναγκαιότητα καταστροφής του αστικού κράτους είναι συστατικό στοιχείο της γκραμσιανής θεωρίας. Συνεπώς το “θολό” θεωρητικό πεδίο έχει να κάνει με τη χρονική και λογική σχέση της κατάκτησης της ηγεμονίας και της ανατροπής της αστικής εξουσίας και όχι με το αν η ιδεολογική ηγεμονία ταυτίζεται με τον κοινωνικό μετασχηματισμό ή αν ο Γκράμσι υποστηρίζει πως είναι εφικτός ο μετασχηματισμός του κράτους μέσω συνεχών μεταρρυθμίσεων.

Ο Πουλαντζάς (1982β: 35) υποστηρίζει πως ο Γκράμσι ρητά θεωρεί εφικτή την κατάκτηση της ηγεμονίας πριν την επαναστατική τομή, ενώ ο Χρύσης (1992) υποστηρίζει πως ο Γκράμσι αναφέρεται στην ηγεμονία του προλεταριάτου στο μπλοκ των κυριαρχούμενων τάξεων και όχι στο σύνολο της κοινωνίας. Δίχως να παραγνωρίζουμε τη σημαντική διάκριση που κάνει ο Χρύσης, η οποία αποδεικνύει τους μεθοδολογικούς και πολιτικούς λόγους της θέσης του Γκράμσι και θωρακίζει τη γκραμσιανή θεωρία από “μεταρρυθμιστικές” παρερμηνείες, θεωρούμε πως η ηγεμονία στο μπλοκ των κυριαρχούμενων ταυτίζεται (για το Γκράμσι) με την ηγεμονία στην πλειοψηφία της αστικής κοινωνίας. Γιατί η πλειοψηφία της αστικής κοινωνίας αποτελείται από προλετάριους και μικροαστούς, που ο Γκράμσι θεωρεί πως αποτελούν φύσει και θέσει συμμάχους του προλεταριάτου στο ιστορικό μπλοκ του. Όμως, επαναλαμβάνουμε πως η κατάκτηση της ηγεμονίας ακόμα και στο σύνολο της αστικής κοινωνίας αποτελεί στη γκραμσιανή θεωρία, μια

⁴⁹ Το ερώτημα προκύπτει από αυτό το απόσπασμα: “Μια κοινωνική ομάδα κυριαρχεί πάνω σε ανταγωνιστικές ομάδες, που τείνει να “διαλύσει” ή να υποτάξει, ίσως ακόμη και με την ένοπλη δύναμη· καθοδηγεί συγγενείς και σύμμαχες ομάδες. Μια κοινωνική ομάδα μπορεί και πρέπει να ασκήσει “καθοδήγηση”, πριν να κερδίσει την κυβερνητική εξουσία (αυτή είναι πράγματι μια απ’ τις πρωταρχικές προϋποθέσεις για την κατάκτηση μιας τέτοιας εξουσίας)· μετατρέπεται συνεπώς σε κυρίαρχη όταν ασκεί εξουσία, αλλ’ ακόμη και όταν την έχει σταθερά στην κατοχή της πρέπει να συνεχίσει, επίσης, να ηγεμονεύει” (Gramsci 1986:57-58)

στιγμή πριν την ανατροπή της αστικής εξουσίας, μια ένταση του ορίου της αστικής δημοκρατίας και την κορύφωση των αντιφάσεων της και όχι μια παγιωμένη, διαρκή ομαλή κατάσταση του συσχετισμού δυνάμεων που μορφοποιείται στις εξωτερικές δομές του αστικού κράτους. Η αντίφαση στο θεωρητικό σχήμα του πολέμου θέσεων για την κατάκτηση της ιδεολογικής ηγεμονίας αίρεται προφανώς όταν αυτό χρησιμοποιείται ως ερμηνευτικό εργαλείο των ιδεολογικών συγκρούσεων στο εσωτερικό του άρχοντος ιστορικού μπλοκ και των μετατοπίσεων στο πεδίο της κυρίαρχης ιδεολογίας.

Αυτή η αντιφατική παραδοχή του Γκράμσι αποτελεί τη μόνη σημαντική διαφορά με τη μαρξική θεωρία που θεωρεί αδύνατη την ιδεολογική κυριαρχία του προλεταριάτου πριν την κατάληψη της εξουσίας⁵⁰. Οι υπόλοιπες θέσεις του Γκράμσι αποτελούσαν αλλαγή μεθόδου ανάλυσης ή προβληματικής, αλλά παρέμεναν εννοιολογικά συναφείς με τη μαρξική θεωρία. Ο Γκράμσι ούτε αμφισβητεί την ταξική πάλη ή την κύρια αντίθεση εργατικής και αστικής τάξης όπως ισχυρίζονται οι Laclau-Mouffe (2009) και η Μπυσί-Γκλύσμαν (1984:132) αντίστοιχα. Ούτε ανατρέπει τη μαρξική θέση για τον προσδιορισμό του εποικοδομήματος από τη βάση (Bobio 1979:21-47). Παραμένει ένας στοχαστής που αποδέχεται το σκληρό πυρήνα των μαρξικών προτάσεων για την οικονομία και για το κράτος.

Η διαφοροποίηση της γκραμισιανής θεωρίας πρέπει να ιδωθεί στο ιστορικό και μεθοδολογικό της πλαίσιο και κυρίως ως στοχασμός πάνω στην ένταση-όριο της αντιφατικής φύσης της αστικής δημοκρατίας και όχι ως οντολογική παραδοχή που αλλάζει το περιεχόμενο του αστικού κράτους και τις προϋποθέσεις του κοινωνικού μετασχηματισμού. Υπάρχουν εξάλλου πολλά αποσπάσματα στο έργο του Γκράμσι που αναδεικνύουν το εγγενές υλικό όριο της δυνατότητας οικοδόμησης μιας ανταγωνιστικής ιδεολογίας-ηγεμονίας, αλλά και ο ίδιος συσχετίζει όπως είδαμε τον πόλεμο θέσεων με την επαναστατική έφοδο στο κράτος.

Ο Γκράμσι παραμένει ο θεωρητικός τη στιγμή της ήττας της εργατικής τάξης και της ανόδου του φασισμού και βιώνει τις συνέπειες αυτής της ήττας και των αλλαγών στη μορφή του κράτους. Η στρατηγική του Γκράμσι για την ηγεμονία φωτίζει τις χειραφετητικές όψεις των αστικών θεσμών, γιατί θέλει να δώσει έμφαση σε αυτή τη δυνατότητα τη στιγμή της οργανικής κρίσης και στην ανάγκη ιδεολογικής και πολιτικής προετοιμασίας για αυτή τη στιγμή, προειδοποιώντας για τις συνέπειες και τους κινδύνους (φασισμός) που εγκυμονεί η απώλεια της ιστορικής ευκαιρίας για το προλεταριάτο.

⁵⁰ “Οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες ιδέες Μαρξ-Ενγκελς” 1997:94 Το αντίστροφο ίσχυσε στις αστικές επαναστάσεις αλλά η αστική τάξη είχε αρχίσει να κυριαρχεί οικονομικά πριν το Διαφωτισμό.

12.3: Συμπεράσματα

Η σημαντική συνεισφορά του Γκράμσι έγκειται στο ότι εμπλούτισε τη μαρξική θεωρία για το κράτος, μελετώντας μια διαφορετική και πιο πολύπλοκη μορφή αστικού κράτους σε σχέση με το Μαρξ. Το αντικείμενο κριτικής του Γκράμσι είναι το ανεπτυγμένο καπιταλιστικό κράτος των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα με οργανωμένες δομές και με έντονο-όχι όμως κυρίαρχο-το στοιχείο της συναίνεσης. Αυτή η οντολογική διαφορά της μορφής του αντικειμένου, οδηγεί το Γκράμσι να εισηγηθεί θεωρητικά μια διαφορετική διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού που συμπυκνώνεται στις έννοιες της ηγεμονίας, στο σχήμα του πολέμου θέσεων και στη μεθοδολογική προσέγγιση του κράτους ως αποκρυστάλλωση κοινωνικών συσχετισμών και συνεπώς ως πεδίο της πάλης των τάξεων. Η έννοια της ηγεμονίας αποτελεί το δεοντολογικό-πολιτικό στόχο του Γκράμσι και τον κόμβο που διαμεσολαβεί όλα τα πεδία της ανάλυσής του. Το έργο του Γκράμσι συγκροτεί ενότητα φιλοσοφίας και πολιτικής και από την ανάδειξη του ρόλου του υποκειμένου στο φιλοσοφικό πεδίο, ο Γκράμσι οδηγείται σε μια διαφορετική μεθοδολογική προσέγγιση του μαρξικού σχήματος της βάσης-εποικοδομήματος θέλοντας να στοχαστεί πάνω στους τρόπους άρθρωσης της οικονομίας με την πολιτική στην αστική κοινωνία. Χρησιμοποιώντας μαρξικές θέσεις αποκρούει τις κυρίαρχες στρεβλώσεις του οικονομισμού και προκρίνει τη σπουδαιότητα της δράσης των υποκειμένων και της συνειδήσής τους στη διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού. Ο Γκράμσι κατασκευάζει θεωρητικά μια τυπολογία της ανύψωσης των τάξεων από το οικονομικό στο πολιτικό πεδίο, η οποία παράγει το αστικό κράτος ως ηγεμόνα της αστικής τάξης και το επαναστατικό κόμμα ως αντι-ηγεμόνα των κυριαρχούμενων τάξεων.

Στο ιστορικό μπλοκ των καταπιεσμένων ηγεμονεύει το προλεταριάτο και η πολιτική του πρωτοπορία που έχει ως στόχο μέσα από τον πόλεμο θέσεων να διαπαιδαγωγήσει το προλεταριάτο και να δημιουργήσει ευνοϊκότερους όρους-υποκειμενικούς και αντικειμενικούς-για την ανατροπή της αστικής εξουσίας. Ο πόλεμος θέσεων αποτελείται από μια σειρά από πρακτικές και δομές-θεσμούς που ενοποιούν τη θεωρία με την πράξη, προεικονίζουν τη μελλοντική κοινωνία και προτάσσουν ένα διαφορετικό πολιτικό και κοινωνικό σχέδιο. Μέσα από την ηγεμονία του κόμματος και την ιδεολογική διαπαιδαγώγηση των μαζών, οι μεταρρυθμίσεις-τομές του πολέμου των θέσεων, νοηματοδοτούνται και συνενώνονται στο στρατηγικό όραμα της επαναστατικής ανατροπής. Με αυτό τον τρόπο εξουδετερώνεται η πιθανότητα ενσωμάτωσης των κυριαρχούμενων στο αστικό κράτος.

Ο Γκράμσι μελετά τους τρόπους με τους οποίους η κυρίαρχη τάξη εμφανίζει το μερικό της συμφέρον ως γενικό και οικοδομεί έτσι το ιστορικό μπλοκ της αστικής τάξης. Θέλοντας να δώσει έμφαση στη συναινετική-ιδεολογική διάσταση της αστικής κυριαρχίας, ο Γκράμσι υποτιμά μεθοδολογικά την υλική βάση αυτής της συναίνεσης που εδράζεται στον καπιταλιστικό τρόπο

παραγωγής και στο μονοπώλιο της κρατικής βίας. Ο Γκράμσι κινείται στο πλαίσιο των μαρξικών παραδοχών για τη διττή-αμφίσημη φύση της αστικής δημοκρατίας εμμένοντας εμφατικά στις δυνατότητες που υπάρχουν στην ταλάντωση των ορίων της. Οδηγείται έτσι σε μια σχεσιακή ανάλυση του αστικού κράτους, η οποία σε συνδυασμό με την έμφαση στο ρόλο του εποικοδομήματος και του υποκειμένου, εμφανίζει αντιφάσεις που παρά τις προθέσεις του Γκράμσι, οδήγησαν σε σημαντικές παρερμηνείες του έργου του. Ανεξάρτητα από τις αντινομίες της γκραμσιανής θεωρίας που αφορούν στο ζήτημα του κοινωνικού μετασχηματισμού, η έννοια της ηγεμονίας και του πολέμου θέσεων αποτελούν αξιόπιστα μεθοδολογικά εργαλεία ανάλυσης και ερμηνείας των ενδοαστικών συγκρούσεων για την ηγεμονία στο αστικό μπλοκ εξουσίας και των μετατοπίσεων στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13: Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ

Ο Πουλαντζάς είναι ο μελετητής του αστικού κράτους την εποχή της διεθνοποίησης των καπιταλιστικών σχέσεων, της κυριαρχίας του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, της ενσωμάτωσης των κυριαρχούμενων τάξεων (κράτος πρόνοιας) αλλά και του τέλους του μεταπολεμικού κύματος ανάπτυξης. Τα χαρακτηριστικά αυτά αντανakλώνται στο έργο του το οποίο καλύπτει ένα μεγάλο εύρος θεματικών που περιλαμβάνει: τις σχέσεις οικονομίας-πολιτικής στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (ΚΤΠ), τον εννοιολογικό προσδιορισμό των κοινωνικών τάξεων στον καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό και την τυπολογία των μορφών του αστικού κράτους σε συνάρθρωση με την πάλη των τάξεων. Σημαντική διάσταση του πουλαντζικού έργου αποτελεί η ανάλυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της μη δημοκρατικής μορφής του αστικού κράτους, που ορίζεται ως κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ). Επιστημολογικά η θεωρία κράτους του Πουλαντζά συνιστά την απόπειρα ανάπτυξης και επανάγνωσης των μαρξικών θέσεων για το κράτος και τις κοινωνικές τάξεις, οριοθετημένη από τον οικονομισμό και την αναζήτηση των τρόπων αλληλεπίδρασης οικονομίας-πολιτικής που μορφοποιούνται στο σύγχρονο κράτος.

13.1: Το εννοιολογικό περιεχόμενο των κοινωνικών τάξεων

Το θεωρητικό έργο του Πουλαντζά αποτελείται από μια σειρά μελετών που αποτυπώνονται στο σώμα πέντε κειμένων, τα οποία παραθέτουμε με χρονολογική σειρά: *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις* (1968), *Φασισμός και δικτατορία* (1970), *Οι τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό* (1974), *Η κρίση των δικτατοριών* (1975), *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός* (1978).

Πριν περάσουμε στην κριτική παρουσίαση των θέσεων του Πουλαντζά οφείλουμε να επισημάνουμε πως δεν αντιμετωπίζουμε τη θεωρία του ως ενιαίο σύνολο, αναγνωρίζοντας τη θεωρητική τομή (Μηλιός 1990) που υπάρχει στο έργο του και εντοπίζεται ρητά στο κείμενο του *Η κρίση των δικτατοριών*. Υποστηρίζουμε επίσης πως ενώ στο “νεανικό”⁵¹ του έργου ο Πουλαντζάς παραμένει ένας στοχαστής εντός του υποδείγματος της μαρξικής θεωρίας, ο οποίος προκρίνει μεθοδολογικά την πολιτική της ανάγνωση, στο ύστερο έργο του αναιρεί θεμελιώδεις αποφάνσεις της μαρξικής θεωρίας για το αστικό κράτος. Η αφετηρία της θεωρητικής τομής εντοπίζεται στις ενυπάρχουσες αντιφάσεις του νεανικού έργου, οι οποίες όμως συνενώνονται σε θεωρητικές προτάσεις μόνο στο ύστερο έργο. Η θεωρητική τομή του Πουλαντζά είναι απόρροια και των πολιτικών επιλογών του και εκφράζει τη συστράτευση του με το πολιτικό ρεύμα του ευρωκομμουνισμού. (Jessop 1989).

⁵¹ Χρησιμοποιούμε τη σχηματική διάκριση σε νεανικό και ύστερο έργο για καθαρά μεθοδολογικούς λόγους.

Η θεωρητική ανάλυση του Πουλαντζά για το αστικό κράτος και τις κοινωνικές τάξεις στο νεανικό έργο είναι εμφανώς επηρεασμένη από το αλτουσεριανό ρεύμα. Η επιρροή αυτή διαφαίνεται κυρίως στα εξής σημεία: στον ορισμό των κοινωνικών τάξεων μέσα από την πάλη τους (Πουλαντζάς 1981:34), στην κριτική του οικονομισμού, στη μεθοδολογική διάκριση σε καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (ΚΤΠ) και καπιταλιστικό κοινωνικό σχηματισμό.

Ο Πουλαντζάς διακρίνει τον ΚΤΠ που συναρθρώνει υπό την κυριαρχία του τους τρόπους παραγωγής που συνυπάρχουν μαζί του ιστορικά, από τους κοινωνικούς σχηματισμούς οι οποίοι αποτελούν *“τις μορφές ύπαρξης ενός τρόπου παραγωγής (...) Οι κοινωνικοί σχηματισμοί είναι σαφώς οι τόποι της αναπαραγωγικής διαδικασίας, ως κόμβοι της άνισης ανάπτυξης στις σχέσεις των τρόπων και των μορφών παραγωγής στο πλαίσιο της πάλης των τάξεων”* (Πουλαντζάς 1981:59-60)

Αυτή η επιστημολογική διάκριση επιτρέπει στον Πουλαντζά να αναλύσει το πολιτικό-ιδεολογικό και κοινωνικό πεδίο όχι ως απλό παράγωγο της οικονομίας, αλλά ως τον τόπο συνάρθρωσής τους. Εισάγοντας αυτή τη διάκριση, ο Πουλαντζάς μπορεί να αναλύσει την πολύπλοκη ταξική κοινωνία της εποχής του, χωρίς να ακυρώσει το θεμελιώδη ρόλο της βασικής ταξικής αντίθεσης ανάμεσα στην αστική και εργατική τάξη. Οι τάξεις που συγκροτούνται στον ΚΤΠ ως ιδιαίτερου ιστορικά τρόπου παραγωγής δεν είναι οι μοναδικές που υπάρχουν στην καπιταλιστική κοινωνία. Εντούτοις, είναι οι δύο βασικές τάξεις γιατί *“είναι οι τάξεις του κυρίαρχου σ’ αυτόν τον σχηματισμό τρόπου παραγωγής: στους καπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς [αυτές είναι] η αστική και η εργατική τάξη”* (Πουλαντζάς 1981: 28)

Βασικό στοιχείο της θεωρίας του Πουλαντζά είναι η απόπειρα να ορίσει τις κοινωνικές τάξεις (και κατά συνέπεια το κράτος) όχι μόνο σε σχέση με την οικονομική βάση αλλά στη συνάρθρωση τους με την ιδεολογία και την πολιτική ως στοιχείων του εποικοδομήματος. Οι κοινωνικές τάξεις κατά τον Πουλαντζά προσδιορίζονται και από τις ιδεολογικές και πολιτικές τους σχέσεις και συγκροτούνται στο πεδίο της διευρυμένης κοινωνικής αναπαραγωγής.

Αυτός ο εμπλουτισμός του εννοιολογικού περιεχομένου των κοινωνικών τάξεων προϋποθέτει και παράγεται από την κατανόηση της οικονομίας και της παραγωγής ως σφαίρας εξαρχής προσδιορισμένης από ιδεολογικές και πολιτικές σχέσεις. Αντίστοιχα η παρουσία ιδεολογικών και πολιτικών σχέσεων στην παραγωγή, όχι μόνο αποδομεί τον ψευδή -αλλά ταυτόχρονα αληθή λειτουργικά- διαχωρισμό οικονομίας-πολιτικής, αλλά πιστοποιεί την κυριαρχία των παραγωγικών σχέσεων⁵² απέναντι στις παραγωγικές δυνάμεις. Η κυριαρχία των παραγωγικών σχέσεων προσδιορίζει τη φύση της παραγωγικής διαδικασίας όχι ως τεχνικά ουδέτερης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά ως πεδίο αναπαραγωγής των ταξικών εξουσιών που απορρέουν από

⁵² Ο Πουλαντζάς, ακολουθώντας εν μέρει τον Αλτουσέρ διακρίνει ως μορφές των παραγωγικών σχέσεων, την οικονομική κυριότητα και την κατοχή. (Πουλαντζάς 1981: 22)

τις παραγωγικές σχέσεις. Η παραγωγική διαδικασία στον καπιταλισμό δεν ορίζεται από τεχνολογικά δεδομένα αλλά από την υπαγωγή των μέσων παραγωγής και των άμεσων παραγωγών στο κεφάλαιο. Κατά συνέπεια, ο τεχνικός καταμερισμός της εργασίας υπάγεται στον κοινωνικό καταμερισμό ο οποίος με τη σειρά του αποτελεί μορφή αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων εκμετάλλευσης. (Πουλαντζάς 1981:22-27).

Ο Πουλαντζάς εκκινώντας από τη διάκριση ΚΤΠ και κοινωνικού σχηματισμού και συνοψίζοντας τις αιτιακές συσχετίσεις πολιτικής-οικονομίας υποστηρίζει πως *“τρόπος παραγωγής στους κοινωνικούς σχηματισμούς υπάρχει μόνο όταν αναπαράγεται. Η αναπαραγωγή αυτή δεν είναι σε τελευταία ανάλυση τίποτα άλλο από τη διευρυνόμενη αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων: η πάλη των τάξεων είναι η κινητήρια δύναμη της ιστορίας. Έτσι ο Μαρξ θα πει ότι τελικά, ο καπιταλισμός δεν αναπαράγει τίποτε άλλο παρά αστική τάξη και προλεταριάτο: ο καπιταλισμός δεν παράγει παρά τη δική του αναπαραγωγή.”* (Πουλαντζάς 1981:34)

Ο Πουλαντζάς θεωρεί λοιπόν πως οι *“τάξεις ορίζονται πρωταρχικά, αλλά όχι αποκλειστικά από τη θέση τους στις σχέσεις παραγωγής”* (Jessor 1985: 165) επομένως *“ότι ένας πλήρης προσδιορισμός των τάξεων πρέπει να διενεργηθεί σε όρους οικονομικών, πολιτικών και ιδεολογικών (παραγόντων)”* (Carchedi 1977: 43).

Η τυπολογία συγκρότησης των κοινωνικών τάξεων του Πουλαντζά συνοψίζεται στη διάκριση που εισάγει ανάμεσα στον *δομικό προσδιορισμό των τάξεων και την ταξική συγκυρία/τοποθέτηση των τάξεων*. Ο δομικός προσδιορισμός συμπυκνώνει τις θέσεις που καταλαμβάνουν τα ταξικά υποκείμενα στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας και *“αφορά στην οικονομική πολιτική και ιδεολογική πάλη των τάξεων, ενώ η πάλη αυτή εκφράζεται πάντα μέσα στην ταξική συγκυρία”* (Πουλαντζάς 1981:17-19). Ο δομικός προσδιορισμός δηλαδή είναι το *“αντικειμενικό”* στοιχείο της ταξικής συγκρότησης, που κυριαρχεί στο υποκειμενικό, την ταξική τοποθέτηση. Κρίνουμε πως είναι εμφανής η **συγγένεια του πουλαντζικού σχήματος με το αντίστοιχο του Γκράμσι για τις στιγμές της συνείδησης και του συσχετισμού των δυνάμεων και της διαλεκτικής σχέσης αντικειμενικού και υποκειμενικού παράγοντα.**

Ο εμπλουτισμός του περιεχομένου των τάξεων με ιδεολογικά και πολιτικά χαρακτηριστικά αποτελεί επίσης θεωρητικοποίηση των αναλύσεων του Μαρξ στα *Ιστορικά έργα* και από αυτή την άποψη, ο Πουλαντζάς παραμένει πριν τη θεωρητική τομή του, ένας στοχαστής εντός των ορίων του μαρξικού υποδείγματος.

Η συσχέτιση οικονομικών και πολιτικο-ιδεολογικών παραγόντων παράγει και νέες εννοιολογήσεις της μαρξιστικής θεωρίας των κοινωνικών τάξεων, όπως είναι οι μερίδες και τα στρώματα που επιτρέπουν την κατανόηση των τάξεων όχι ως στατικών ομοιογενών μπλοκ και οι κοινωνικές κατηγορίες που προσδιορίζονται κυρίως από *“τη θέση που κατέχουν στις πολιτικές και ιδεολογικές σχέσεις”* (Πουλαντζάς 1981:29) και στις λειτουργίες της διευρυμένης αναπαραγωγής των

καπιταλιστικών σχέσεων. Με αυτή την έννοια καθίσταται εφικτός ο ταξικός προσδιορισμός της κρατικής γραφειοκρατίας ή των διανοουμένων, που στο οικονομίστικο υπόδειγμα παραμένουν αταξινόμητες και παράγουν επιστημολογικούς γρίφους. Επιπλέον υποκείμενα που εντός της παραγωγικής διαδικασίας εκτελούν όχι άμεση εργασία, αλλά λειτουργίες ελέγχου και διεύθυνσης απαραίτητες για την παραγωγή και απόσπαση υπεραξίας εντάσσονται στη νέα μικροαστική ή ακόμα και στην αστική τάξη (μάνατζερς) ακόμα και αν δεν είναι οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής⁵³. Αντίστοιχα η διάκριση χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας αποτελεί σε ένα βαθμό μια ταξική διάκριση που αναπαράγεται στο εσωτερικό της παραγωγικής διαδικασίας.

13.1.1: Αντιφάσεις της πουλαντζικής θεωρίας των κοινωνικών τάξεων

Η τυπολογία του Πουλαντζά για τις κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό, χαρακτηρίζεται από αντιφάσεις που εν μέρει προεικονίζουν την επερχόμενη ρήξη του με τη μαρξική θεωρία. Η κυριότερη αντίφαση της τυπολογία του Πουλαντζά έγκειται στον περιοριστικό ορισμό της εργατικής τάξης και αντίστοιχα στον διασταλτικό ορισμό της μικροαστικής τάξης.

Ο Πουλαντζάς υποστηρίζει πως *“Η εργατική τάξη δεν οριοθετείται με βάση ένα απλό αρνητικό ‘καθ’ εαυτό’ κριτήριο -τον αποκλεισμό της από τις σχέσεις ιδιοκτησίας- αλλά με βάση την παραγωγική εργασία.* (Πουλαντζάς 1981: 260) Ως παραγωγική εργασία θεωρεί *“εκείνη που παράγει υπεραξία αναπαράγοντας άμεσα τα υλικά στοιχεία που χρησιμεύουν για υπόστρωμα στη σχέση εκμετάλλευσης: η εργασία επομένως που παρεμβαίνει άμεσα στην υλική παραγωγή παράγοντας αξίες χρήσης οι οποίες αυξάνουν τον υλικό πλούτο”*(ο.π.:268). Επομένως ο Πουλαντζάς δε θεωρεί εργατική τάξη τους μισθωτούς που εργάζονται στη σφαίρα της κυκλοφορίας-ακόμα και αν δεν εκτελούν δραστηριότητες ελέγχου και διεύθυνσης-, αλλά τμήματα της νέας μικροαστικής τάξης που προσδιορίζεται από τη μη-παραγωγική εργασία. (Πουλαντζάς 1981: 262). Αυτή η *“φυσιοκρατική εξήγηση της παραγωγικής εργασίας”* (Dedoussopoulos 1985:42,71) αν και θεμελιώνεται από τον Πουλαντζά στην αντιφατική ερμηνεία του ίδιου του Μαρξ για την παραγωγική εργασία (που αναλύσαμε στο κεφάλαιο 11) αντιφάσκει με τις θεωρητικές προκείμενες του πουλαντζικού σχήματος. Γιατί στον ορισμό της εργατικής τάξης, ο Πουλαντζάς δε δίνει έμφαση στις παραγωγικές σχέσεις και στις ταξικές εξουσίες που αυτές συμπυκνώνουν, αλλά στο *“φυσικό-υλικό”* περιεχόμενο των παραγωγικών δυνάμεων.

⁵³ Η επισήμανση που κάνει ο Μαρξ στον τρίτο τόμο του *Κεφαλαίου*, καταδεικνύει πως η στελέχωση του κρατικού μηχανισμού, αλλά και των λειτουργιών ελέγχου και επιτήρησης της παραγωγής από μέλη των κυριαρχούμενων τάξεων είναι σύμφυτο χαρακτηριστικό του καπιταλισμού. *“Ότι η ‘ψυχή του βιομηχανικού μας συστήματος’ δεν είναι οι βιομήχανοι κεφαλαιοκράτες, αλλά οι managers της βιομηχανίας, το σημείωσε ήδη ο Γιουρ”* (Μαρξ 2005,γ: 48)

Με βάση τις θεωρητικές του παραδοχές, η εργατική τάξη θα έπρεπε να προσδιορίζεται από το αν είναι ο φορέας της άμεσης εργασίας στον οποίο επιβάλλονται οι λειτουργίες επιτήρησης και ελέγχου και αποτελεί αντικείμενο εκμετάλλευσης και όχι στον αν παράγει υλικές αξίες χρήσης. Η αντίφαση αυτή συνιστά **μεθοδολογική μετατόπιση του θεμελιακού κριτηρίου** του ταξικού δομικού προσδιορισμού που είναι η συνάρθρωση των ιδεολογικών, πολιτικών και οικονομικών σχέσεων και εγγενή αντίφαση της πουλαντζικής θεωρίας των κοινωνικών τάξεων. Ενώ ο Πουλαντζάς θεωρεί πως η άρθρωση των τάξεων λαμβάνει χώρα στο πεδίο της διευρυμένης αναπαραγωγής και πως ο καπιταλισμός συνίσταται στην αναπαραγωγή των κοινωνικών σχέσεων εκμετάλλευσης, περιορίζει την εργατική τάξη αμιγώς στη σφαίρα της υλικής παραγωγής.

Ο ορισμός της εργατικής τάξης με οικονομικά κριτήρια, οδηγεί στη διεύρυνση της μικροαστικής τάξης στο θεωρητικό σχήμα του Πουλαντζά που ο *“ταξικός χαρακτηρισμός της μικροαστικής τάξης είναι πραγματικά η λυδία λίθος της μαρξιστικής θεωρίας για τις κοινωνικές τάξεις”*. (Πουλαντζάς 2006: 259). Στον ορισμό της, ο Πουλαντζάς εμφανίζει ξανά θεωρητική ασυνέπεια και αντιφάσεις, καθώς ενοποιεί διαφορετικά κοινωνικά σύνολα στην κατηγορία της μικροαστικής τάξης δίνοντας έμφαση αυτή τη φορά στις ιδεολογικές και πολιτικές τους σχέσεις και υποτιμώντας τις διαφορετικές θέσεις που καταλαμβάνουν οι φορείς τους στις οικονομικές σχέσεις.

Η αντίφαση του Πουλαντζά συνοψίζεται στα εξής δύο σημεία: πρώτον στο ότι αλλάζει το θεμέλιο ταξινόμησης ανάλογα με την κοινωνική τάξη που ορίζει. Εδώ βέβαια ο αντίλογος είναι πως η μικροαστική τάξη δεν είναι θεμελιώδης, αλλά ενδιάμεση τάξη του ΚΤΠ, επομένως είναι λογικό να ορίζεται από ιδεολογικά και πολιτικά κριτήρια στο επίπεδο του κοινωνικού σχηματισμού. Δεύτερον, ότι η ενοποίηση των υποσυνόλων των μικροαστικών στρωμάτων στην κατηγορία της μικροαστικής τάξης παρά το γεγονός ότι κατέχουν διαφορετικές θέσεις στον ταξικό δομικό προσδιορισμό, συνιστά αντίφαση, γιατί όπως ισχυρίζεται σωστά η Harnecke (χχ:198) δεν μπορεί να υπάρξει κανένας ταξικός ορισμός στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο σε αντίθεση προς τον ορισμό στο οικονομικό επίπεδο. Ο Πουλαντζάς προσπαθεί να απαντήσει σε αυτή την αντίφαση και να υποστηρίξει την άποψη του για μία ενιαία μικροαστική τάξη εισάγοντας τη θεωρία των *κατάλληλων αποτελεσμάτων*. *“Αν μπορούμε να θεωρούμε ότι ανήκουν σε μια και την ίδια τάξη σύνολα που, από πρώτη ματιά, κατέχουν διαφορετικές θέσεις στις οικονομικές σχέσεις, τούτο συμβαίνει γιατί αυτές οι διαφορετικές θέσεις έχουν, στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, τα ίδια αποτελέσματα”*(Πουλαντζάς 1981:254).

Τα ίδια αποτελέσματα σημαίνουν με άλλα λόγια πως ανεξάρτητα από τη διαφορετική θέση στο δομικό ταξικό καθορισμό, στο επίπεδο της ταξικής τοποθέτησης στη συγκυρία, τόσο οι αυτοαπασχολούμενοι παραγωγοί απλών εμπορευμάτων (παραδοσιακή μικροαστική τάξη), όσο και οι μισθωτοί που δεν ανήκουν στο προλεταριάτο (νέα μικροαστική τάξη) εκφράζονται με παρόμοιο ιδεολογικό και πολιτικό τρόπο και άρα συγκροτούν ενιαίο σύνολο. Η ιδεολογική και πολιτική

ομοιογένεια, η ενιαία τάση πόλωσής τους σε συνθήκες κρίσης και τέλος η απουσία αυτόνομης ταξικής στρατηγικής, ακόμα και αν εκφράζονται με διαφορετικές μορφές, έχουν το ίδιο περιεχόμενο. (Πουλαντζάς 1981: 329-370). Αν και η θεωρία των *κατάλληλων αποτελεσμάτων* ερμηνεύει τα πολιτικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά της μικροαστικής τάξης ως ενδιάμεσης τάξης δεν αναιρεί τις αντιφάσεις της πουλαντζικής θεωρίας των κοινωνικών τάξεων.

Η χρήση των *κατάλληλων αποτελεσμάτων* ως εργαλείο ταξικού προσδιορισμού παράγει ως βασική της αντίφαση: τη σύγχυση του ταξικού προσδιορισμού και των δυνητικών ταξικών τοποθετήσεων, την *ad hoc* αλλαγή του βασικού κριτηρίου οριοθέτησης των τάξεων, τον αντιφατικό καθορισμό αντικειμενικού και υποκειμενικού στοιχείου ταξικής ένταξης και την παραγνώριση των δυνητικά διαφορετικών ταξικών τοποθετήσεων των υποσυνόλων που συγκροτούν τη μικροαστική τάξη.

Από αυτήν την άποψη ο Πουλαντζάς συσκοτίζει το διαταξικό περιεχόμενο που λαμβάνει στη θεωρία του η έννοια της μικροαστικής τάξης που εκτείνεται από τμήματα της εργατικής τάξης, μέχρι μερίδες του κεφαλαίου. Επίσης, η θεωρία των *κατάλληλων αποτελεσμάτων* αδυνατεί να απαντήσει επιστημολογικά στο κρίσιμο ερώτημα που θέτει ο Laclau (1983:128-129) και που προκύπτει ως λογική συνέπειά της: στο *“αν η θέση ορισμένων μη παραγωγικών μισθωτών στρωμάτων στο επίπεδο των οικονομικών σχέσεων μπορεί να παράγει παρόμοια αποτελέσματα [με εκείνα της εργατικής τάξης] στο επίπεδο των πολιτικών και ιδεολογικών σχέσεων, πράγμα που θα μας επέτρεπε να τα εντάξουμε στην εργατική τάξη.”*

Θεωρούμε πως ο Πουλαντζάς θέλει να δώσει έμφαση στα στοιχεία που ενοποιούν τη μικροαστική τάξη ως βασικό στήριγμα της κοινωνικής αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων και με αυτή την έννοια ανεξάρτητα από τις αντιφάσεις της, η θεωρία του αποτελεί απαραίτητο εργαλείο της ταξικής ανάλυσης που οριοθετείται από τον οικονομισμό και ορίζει τις τάξεις στο πεδίο της αναπαραγωγής.

Ο ορισμός των τάξεων στο επίπεδο του εποικοδομήματος, δίχως να παραβλέπει την αντικειμενική υλικότητα των ταξικών αντιθέσεων, έχει γνωσιολογική σημασία με την έννοια πως η συνείδηση των ταξικών χωρισμών πραγματώνεται στο εποικοδόμημα, αλλά και οντολογική αφού αυτοί οι χωρισμοί διαμεσολαβούνται και αναπαράγονται πολιτικά.

Η κύρια αντίφαση του Πουλαντζά όμως συνίσταται στο ότι εξαιρεί από αυτό το πεδίο ανάλυσης την εργατική τάξη, εμμένοντας σε μια παραγωγίστικη οριοθέτησή της που τον οδηγεί να μειώσει τον αριθμό και συνεπώς τον εν δυνάμει ανταγωνιστικό πολιτικό της ρόλο. Σύμφωνα με το Σακελλαρόπουλο (2014: 211) ο Πουλαντζάς προσδιορίζει την εργατική τάξη ανάγοντας τη στην παραγωγική εργασία (την οποία όπως είδαμε αντιλαμβάνεται στενά ως παραγωγή υλικών εμπορευμάτων). Επιστημολογικά θεωρούμε πως αξιόπιστο κριτήριο για το σχηματισμό και προσδιορισμό των κοινωνικών τάξεων αλλά και μιας υλιστικής κοινωνιολογίας παραμένει το στοιχείο της εκμετάλλευσης. (Σακελλαρόπουλος 2014:207)

Η αντίφαση αυτή, κρίνουμε πως προκύπτει κυρίως από πολιτικούς λόγους και είναι απόρροια της προσπάθειας του Πουλαντζά να οριοθετηθεί από το ιστορικό παράδειγμα των κοινωνικών σχηματισμών του “υπαρκτού σοσιαλισμού” που εκείνη την εποχή έχει αρχίσει να αποκαλύπτει τις δομικές του αντιφάσεις. Η θεώρηση της εργατικής τάξης ως μειοψηφίας στις δυτικές κοινωνίες έχει ως επιπλέον στόχο να αποδομήσει το θεωρητικό σχήμα (κυρίως του ΚΚΓ) της υπερδιευρυμένης εργατικής τάξης που έχει ως αποτέλεσμα τη διάχυση της εργατικής τάξης στη διαταξική έννοια του λαού και την απώλεια των διακριτών της χαρακτηριστικών ως τάξης.

Αυτή η αντίφαση αποτελεί την στιγμή της *άρρητης* ρήξης του Πουλαντζά με τη μαρξική θεωρία, αφού ο “αντικειμενικά” μειοψηφικός ρόλος της εργατικής τάξης οδηγεί στην απονομιμοποίηση της δικτατορίας του προλεταριάτου ως κύριας μορφής κοινωνικού μετασχηματισμού και στην αποδόμηση της εργατικής τάξης ως κατ’ εξοχήν πολιτικού ανταγωνιστικού υποκειμένου που κατέχει την ηγεμονία στο μπλοκ των κυριαρχούμενων τάξεων.

13.2: Μορφές αστικού κράτους στον Πουλαντζά

Η θεωρητική προσέγγιση του Πουλαντζά για τις μορφές του αστικού κράτους έχει ως κύριο γνώρισμα τη σύλληψη του κράτους ως σχέσης και ως συσχετισμού δύναμης ανάμεσα στις τάξεις και συνεπώς την οριοθέτησή του από το εννοιολογικό σχήμα του κράτους-εργαλείου. Αντίστοιχα ο Πουλαντζάς οδηγεί στο λογικό της όριο τη μαρξική θέση για το διττό-αντιφατικό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας και δίνει έμφαση στις χειραφετικές δυνατότητες που αυτή προσφέρει στις κυριαρχούμενες τάξεις. Από αυτή την άποψη, η θεωρία κράτους του Πουλαντζά εμφανίζει ομοιότητες με τη γκραμσιανή προσέγγιση, αλλά και σημαντικές διαφορές που τον οδηγούν κυρίως στο τελευταίο έργο σε επιστημολογική και μεθοδολογική ρήξη με τη μαρξική θεωρία. Αν ο Γκράμσι κινείται στο όριο της διαλεκτικής σύλληψης του κράτους ως σχέσης αλλά και ως εργαλείου της κυρίαρχης τάξης, ο Πουλαντζάς οδηγείται σε μια αποκλειστική σχεσιακή αντίληψη του κράτους που εμμένει στις μορφές υποτιμώντας το ταξικό περιεχόμενό του.

13.2.1: Κράτος και κοινωνικές τάξεις

Η “σχεσιακή” αντίληψη του αστικού κράτους παράγει και την τυπολογία της σχέσης ανάμεσα στη δυναμική της πάλης των τάξεων και τον τρόπο εγγραφής της στη θεσμική υλικότητα του κράτους, αλλά ερμηνεύει και αιτιολογεί τις διαφορές ανάμεσα στις κρατικές μορφές. Όπως ο ίδιος ο Πουλαντζάς τονίζει “το θεωρητικό ζητούμενο είναι επομένως το ακόλουθο: να συλλάβουμε την ένταξη της πάλης των τάξεων και ιδιαίτερα του πολιτικού αγώνα και της πολιτικής κυριαρχίας, στο

θεσμικό πλαίσιο του κράτους, έτσι που να μπορεί να εξηγήσει διαφορετικές μορφές και ιστορικές μεταβολές αυτού του κράτους.” (Πουλαντζάς 2001:181)

Βασική θέση του Πουλαντζά επομένως είναι πως το αστικό κράτος, δεν στέκεται με όρους εξωτερικότητας απέναντι στους ταξικούς αγώνες, αλλά ουσιαστικά πως εγκολπώνει και εγγράφει στο εσωτερικό του την εκάστοτε ταξική ισορροπία. Ο τρόπος και ο βαθμός εγγραφής των ταξικών αγώνων στο κράτος, δηλαδή το κατά πόσο το κράτος είναι ανοιχτό στην πάλη των τάξεων ή αντίθετα οριοθετείται και θωρακίζεται από αυτή αποτελεί το κρίσιμο ερώτημα της μαρξιστικής θεωρίας για το κράτος και το πεδίο διαφοροποίησης του Πουλαντζά από το σκληρό πυρήνα των μαρξικών παραδοχών⁵⁴.

Ο Πουλαντζάς στα πρώτα του έργα και κυρίως στο *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις* προκρίνει μια πολιτική ανάγνωση της μαρξικής θεωρίας, η οποία δεν αναιρεί τις μεθοδολογικές αρχές της υλιστικής προσέγγισης του κράτους και της αναγωγής του στις κοινωνικές σχέσεις, αλλά αντίθετα τη θωρακίζει από τις οικονομίστικες παρερμηνείες της. Σε αυτό το επιστημολογικό πλαίσιο και με εμφανείς τις επιρροές από την αλτουσεριανή σχολή, ο Πουλαντζάς εισάγει την έννοια της πολιτικής συγκρότησης των κοινωνικών τάξεων και συνεπώς κατανοεί το κράτος ως το πεδίο ανύψωσης των ταξικών αγώνων και ως το επίδικο του ταξικού ανταγωνισμού.

Το αστικό κράτος είναι επομένως ο συλλογικός εκφραστής της αστικής τάξης και επιτελεί το βασικό του ρόλο με στόχο “τη διατήρηση της συνοχής και της ενότητας ενός διαιρεμένου σε τάξεις κοινωνικού σχηματισμού επισφραγίζοντας την ταξική πολιτική κυριαρχία”. (Πουλαντζάς 1982β: 336)

Το κράτος για τον Πουλαντζά είναι ο συλλογικός οργανωτής της αστικής κυριαρχίας που ενοποιεί τις αντιμαχόμενες αστικές μερίδες, αλλά και τις κατώτερες τάξεις υπάγοντες τες στο αστικό συμφέρον. Το κράτος είναι ο πολιτικός μετασχηματιστής του μερικού αστικού συμφέροντος σε γενικό, ο οποίος μέσα από τις παρεμβάσεις στην οικονομική βαθμίδα του κοινωνικού σχηματισμού εγγυάται την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων, ενώ φροντίζει για τη νομιμοποίηση και νοσηματοδότησή του στο ιδεολογικό πεδίο. Το αστικό κράτος είναι με αυτή την έννοια, ο συλλογικός ηγεμόνας-διανοούμενος της αστικής τάξης και ο φορέας της κυρίαρχης ιδεολογίας. Η εγγενής αντίφαση του αστικού κράτους συνίσταται στο διττό χαρακτήρα του ως κράτους της κυρίαρχης τάξης από τη μια και ως πολιτικού εφραστή της εθνικής ενότητας από την άλλη. Λόγω αυτής της αντίφασης, η ταξική πάλη διαπερνά το κράτος και κυρίως τους ιδεολογικούς

⁵⁴ Σχηματικά οι μαρξικές παραδοχές είναι:

1. Η αστική δημοκρατία είναι η δικτατορία της αστικής τάξης
2. Το αστικό κράτος είναι το κράτος της κυρίαρχης τάξης.
3. Η συντριβή του κράτους είναι αναγκαία συνθήκη του κοινωνικού μετασχηματισμού
4. Η κυριαρχία είναι ενιαία και αδιαίρετη

του μηχανισμού, αλλά όχι το σκληρό του πυρήνα ισχυρίζεται ο Πουλαντζάς με εξαίρεση το τελευταίο έργο του. *(Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός)*

Ο Πουλαντζάς εισάγει την έννοια της *σχετικής αυτονομίας* για να αιτιολογήσει το περιεχόμενο του αστικού κράτους ως ενοποιητικού μηχανισμού των ενδοαστικών και ταξικών αντιθέσεων

Προϋπόθεση της σχετικής αυτονομίας του κράτους είναι να επιτυγχάνει και να διατηρεί την ενότητα των αστικών συμφερόντων γιατί *“αυτή η ενότητα είναι ο αναγκαίος όρος για τη δυνατότητα της σχετικής αυτονομίας του απέναντι στις κυρίαρχες τάξεις”* (Πουλαντζάς 1982 β:147).

Βασική αναλυτική παραδοχή της πουλαντζικής θεωρίας, είναι πως τόσο η αστική τάξη, όσο και το κράτος δεν είναι ένα ενιαίο ομογενοποιημένο σύνολο, αλλά μια ενότητα αντιφάσεων που ενοποιούνται μέσω της συνάρθρωσής τους. Η αστική τάξη ενοποιείται μέσω του κράτους και ενοποιεί τις κυριαρχούμενες τάξεις, ενώ κυριαρχεί αναγκαστικά μέσω κοινωνικών συμμαχιών υπό την ηγεμονία της.

Ο Πουλαντζάς κατανοεί -σε συνάφεια με τη γκραμσιανή αντίληψη- πως η αστική κυριαρχία στις ανεπτυγμένες κοινωνίες ενέχει και το στοιχείο της ηγεμονίας. Ουσιαστικά η ηγεμονία αποτελεί τη μορφή της αστικής κυριαρχίας και τον τρόπο συγκρότησης του ιστορικού μπλοκ της αστικής τάξης. Με βάση αυτή την παραδοχή εισάγει τις έννοιες της ηγεμονικής τάξης και του άρχοντος συγκροτήματος. Το άρχον συγκρότημα αποτελεί την εκάστοτε πολιτική μορφή κοινωνικής συμμαχίας υπό την ηγεμονία της αστικής τάξης. (Πουλαντζάς χχε: 24), ενώ *“η ηγεμονική τάξη είναι αυτή που συγκεντρώνει στον εαυτό της, στο πολιτικό επίπεδο, το διπλό ρόλο να αντιπροσωπεύει το γενικό συμφέρον του λαού-έθνους και να κρατάει μίαν ειδική κυριαρχία ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις και μερίδες: και αυτό στην ιδιαίτερη σχέση της με το κεφαλαιοκρατικό κράτος”* (Πουλαντζάς 1982α: 196).

Ο Πουλαντζάς θεμελιώνει με βάση τις αναλύσεις του την άποψη πως η μαρξική θεωρία για το κράτος κατανοεί το κράτος *“ως σχέση, ακριβέστερα ως η υλική συμπύκνωση ενός συσχετισμού δυνάμεων ανάμεσα σε τάξεις και μερίδες τάξεων”* (Πουλαντζάς 2001:184)

Ο Πουλαντζάς υποστηρίζει πως δεν υπάρχει μια μαρξική θεωρία κράτους, όχι λόγω θεωρητικής αδυναμίας του Μαρξ, *αλλά γιατί αυτή δεν μπορεί να υπάρξει αντικειμενικά.* (2001:26) Εντούτοις, χρησιμοποιεί τις παραδοχές του Μαρξ των ιστορικών έργων και ιδίως της *18ης Μπρυμαίρ* που κινούνται σε μια σχεσιακή προσέγγιση του αστικού κράτους, για να θεμελιώσει τη δική του ανάλυση.

Με αυτή την έννοια, η σχεσιακή αντίληψη του κράτους από τον Πουλαντζά και η διαλεκτική σύνδεση των μορφικών αλλαγών του κράτους, των ιδεολογικών, θεσμικών και πολιτικών μετατοπίσεων στο εσωτερικό του με την πάλη των τάξεων, αποτελεί τη θεωρητικοποίηση των μαρξικών αναλύσεων των *ιστορικών έργων*. Η σχετική αυτονομία του κράτους, οι ενδοαστικές αντιθέσεις, η έννοια της ηγεμονικής μερίδας της αστικής τάξης, η υπαγωγή των μικροαστών στο

αστικό συμφέρον μέσω του ιδεολογήματος του ουδέτερου κράτους και η εσωτερίκευση των ταξικών αγώνων στο κράτος ως αντιφάσεις ανάμεσα στις δομές του, ενυπάρχουν ως παραδοχές στο μαρξικό έργο. Ο Πουλαντζάς συστηματοποιεί αυτές τις παραδοχές, κατασκευάζοντας μια τυπολογία της σχέσης κράτους και ταξικών αγώνων που, αν και δεν ακυρώνει την εργαλειακή διάσταση του κράτους, δίνει έμφαση στη δυνατότητά του κράτους να εγγράφει τους ταξικούς αγώνες στο εσωτερικό του. Ακόμα και αν το κράτος είναι σε τελευταία ανάλυση ένα ταξικό εργαλείο ως προς το περιεχόμενό του, αποκρυσταλλώνει αυτό το περιεχόμενο, μόνο αν αρθρωθεί ως συμπύκνωση-σχέση ανάμεσα σε τάξεις.

13.2.2: Το όριο του αστικού κράτους και η αναγκαιότητα συντριβής του

Όπως στην ανάλυση των κοινωνικών τάξεων, έτσι και στις θεωρητικές επεξεργασίες του για το κράτος, ο Πουλαντζάς οδηγείται σε μεθοδολογική και επιστημολογική ρήξη με τη μαρξική θεωρία. Η ρήξη αυτή ειπώνεται με ρητό τρόπο στο τελευταίο του έργο και είναι απόρροια της σχεσιακής προσέγγισης του κράτους από τον Πουλαντζά και της θεωρητικής υποτίμησης της εργαλειακής διάστασης του κράτους. Ενώ για τους κλασικούς της μαρξιστικής θεωρίας υπάρχει διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο περιεχόμενο του κράτους και τις μορφές του, ο Πουλαντζάς δεν αντιλαμβάνεται πως το αστικό κράτος οργανώνεται ως συσχετισμός δυνάμεων για να μπορέσει να επιτελέσει λειτουργικά το ρόλο του ως μηχανή της αστικής τάξης.

Η αναγκαιότητα συντριβής του αστικού κράτους ως αναγκαία συνθήκη του κοινωνικού μετασχηματισμού αποτελεί συγκροτητική θέση της μαρξικής θεωρίας για το κράτος τόσο στο νεανικό, όσο κυρίως στο ύστερο έργο του Μαρξ. Η παραδοχή αυτή προκύπτει από τη θεσμική υλικότητα του κράτους και δεν ακυρώνει τη δυνατότητα του κράτους να εγγράφει τους κοινωνικούς συσχετισμούς, να αρθρώνεται δηλαδή ως σχέση. Αντίστοιχα η πολυπλοκότητα των μορφών του κράτους, η αλλαγή στη μορφή κυριαρχίας δε σηματοδοτεί μετάλλαξη του κράτους, αλλά μορφή της αστικής κυριαρχίας.

Ο Πουλαντζάς έχει δίκιο όταν ισχυρίζεται πως η εργαλειακή αντίληψη του κράτους συσκοτίζει το γεγονός πως η αστική τάξη δεν επιλέγει μονομερώς ποιο κράτος της ταιριάζει και δεν απαντά στο κρίσιμο ερώτημα *γιατί αυτό το κράτος και όχι κάποιο άλλο* ” (Πουλαντζάς 2001: 15).

Όμως και η απόρριψη της εργαλειακής διάστασης του κράτους δεν εξηγεί το πώς η αστική τάξη μπορεί και εξουσιάζει και αναπαράγει ιδεολογικά και πολιτικά τις καπιταλιστικές σχέσεις με *αυτή* τη συγκεκριμένη μορφή κράτους.

Το κράτος δεν είναι μόνο συσχετισμός γιατί εφόσον είναι ο βασικός μηχανισμός-κόμβος αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων τότε εκφράζει πάντοτε ένα δοσμένο συσχετισμό που είναι η υπαγωγή των κατώτερων τάξεων στο αστικό συμφέρον. Συνεπώς όσο και αν η ταξική πάλη

διαπερνά το κράτος και τους μηχανισμούς του, υπάρχουν περιοχές του κράτους που είναι θωρακισμένες από αυτήν και συνιστούν ακριβώς το δομικό όριο του, στο οποίο προσκρούει η εγγραφή των κοινωνικών συσχετισμών και η δυνατότητα μετασχηματισμού του. Όπως τονίζει ο Αλτουσέρ κρίνοντας και την προσέγγιση του ύστερου Πουλαντζά: *“το κράτος, στην καρδιά του, που είναι η δύναμη της φυσικής, πολιτικής, αστυνομικής και διοικητικής του επέμβασης, είναι φτιαγμένο, στο μέτρο του δυνατού, ώστε να μην αγγίζεται, ούτε ακόμα να “διαπερνάται”, από την πάλη των τάξεων”* (Αλτουσέρ 2010)

Ο Πουλαντζάς στα πρώτα του έργα αποδέχεται αυτή τη διάκριση-όριο του κράτους, θεωρώντας πως ο σκληρός του πυρήνας παραμένει αλώβητος από τις πιέσεις της ταξικής πάλης και “αμόλυντος” από τα συμφέροντα του προλεταριάτου και των κατώτερων τάξεων. Η διάκριση ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους (IMK) και σκληρού πυρήνα, την οποία ο Πουλαντζάς υιοθετεί από τον Αλτουσέρ και η εκμηδένιση της αυτονομίας των IMK σε κάθε τύπο κράτους έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ) αντανakλά αφενός τη διττή φύση του αστικού κράτους, αφετέρου την αδυναμία μεταρρύθμισής του.

Ο Πουλαντζάς θεωρεί λοιπόν πως εφόσον το κράτος στον πυρήνα του αρθρώνεται ως εργαλείο, τότε αναγκαστική στιγμή του κοινωνικού μετασχηματισμού είναι η συντριβή του αστικού κράτους, αφού η κρατική κυριαρχία είναι αδιαίρετη. Η υλικότητα του αστικού κράτους οριοθετεί εγγενώς κάθε δυνατότητα άλωσής του από τα μέσα και καταδεικνύει πως η σχεσιακή αντίληψη του κράτους αφορά μόνο αυτό που ο Γκράμσι όριζε ως εξωτερικό κράτος, δηλαδή τις δομές της κοινωνίας των ιδιωτών ή αλλιώς τους IMK. Στο *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις* ο Πουλαντζάς επικαλείται το Λένιν, τον οποίο θεωρεί ότι υπήρξε *“ο συστηματοποιός της πολιτικής θεωρίας του Μαρξ και του Ενγκελς”* (Πουλαντζάς χχε: 6). Γράφει χαρακτηριστικά: *“Να κατακτήσεις την κρατική εξουσία συντρίβοντας την κρατική μηχανή, έλεγε ο Λένιν, και αυτό τα λέει όλα”* (1982α:131) ενώ επισημαίνει πως: *“Το κράτος παρουσιάζεται σαν τόπος αποκρυπτογράφησης της ενότητας των δομών, σαν τόπος όπου μπορούμε να αντλήσουμε τη γνώση της ενότητας (...) το κράτος είναι επίσης ο τόπος όπου αποκρυπτογραφείται η κατάσταση ρήξης αυτής της ενότητας: πρόκειται για το χαρακτηριστικό της διπλής εξουσίας των κρατικών δομών, που αποτελεί, όπως το έδειξε ο Λένιν, ένα από τα βασικά στοιχεία της επαναστατικής κατάστασης”* (ό.π: 63).

Η θεωρητική τομή στο έργο του Πουλαντζά που συνιστά και ρήξη με τη μαρξιστική θεωρία για το κράτος έγκειται στο ότι στο τελευταίο κυρίως έργο του υποστηρίζει πως η πάλη των τάξεων διαπερνά το σύνολο των κρατικών δομών και του σκληρού πυρήνα συμπεριλαμβανομένου. Αυτή η αντίληψη ενός κράτους ανοικτού στην πάλη των τάξεων, που διαπερνά ακόμα και μηχανισμούς

υλικά και ιδεολογικά “ξένους” προς τα συμφέροντα των κυριαρχούμενων τάξεων αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής από τον Αλτουσέρ, το Μίλιμπαντ (1969), και τον Clarke (1977).⁵⁵

Ο Πουλαντζάς επεκτείνει τη σχεσιακή αντίληψη του αστικού κράτους και στο σκληρό του πυρήνα, αίροντας έτσι την διάκριση των δομών στο εσωτερικό του κράτους. Η ενοποίηση όλων των δομών του κράτους αντιφάσκει με τη θέση του Πουλαντζά περί μη ενιαίου κράτους, εφόσον θεωρεί πως από την αστυνομία μέχρι το σχολείο, η πάλη των τάξεων είναι παρούσα και διαπερνά τους κρατικούς μηχανισμούς⁵⁶. Ο Πουλαντζάς με αυτό τον τρόπο ταυτίζει τους πρακτικούς περιορισμούς που μπορεί να θέσει στον κατασταλτικό μηχανισμό για παράδειγμα, ένας ευνοϊκός συσχετισμός δυνάμεων για τις κατώτερες τάξεις, (ένα στοιχείο συγκυρίας) με την καθαυτή υλικότητα και την ιδεολογία των κατασταλτικών μηχανισμών που είναι δομική. Επιπλέον μοιάζει να λησμονεί πως η εγγραφή στο κράτος των ταξικών συσχετισμών δεν έχει αξιακά μονοσήμαντη κατεύθυνση ως στιγμή χειραφέτησης, αλλά αποτελεί και ένδειξη ενσωμάτωσης και αποδοχής της αστικής νομιμότητας και κυριαρχίας. Με αυτή την έννοια ο Πουλαντζάς διασπά το αδιαίρετο χαρακτήρα της κρατικής κυριαρχίας, συσκοτίζοντας το περιεχόμενό της.

Ο Πουλαντζάς εξωθεί στα λογικά της όρια τη γκραμσσιανή θεωρία του πολέμου των θέσεων και ουσιαστικά αντιπροτείνει μια διαφορετική στρατηγική κοινωνικού μετασχηματισμού από εκείνη της μαρξιστικής θεωρίας, στρατηγική που ορίζει ως το *δημοκρατικό δρόμο προς το σοσιαλισμό*. (2001:357-379). Ο Γκράμσι παρά τις αντιφατικές διατυπώσεις του, περιορίζει τον πόλεμο θέσεων στο πεδίο των ΙΜΚ, θεωρώντας τον μια στιγμή προετοιμασίας πριν τη συντριβή του κράτους που είναι αναγκαία στην πορεία του κοινωνικού μετασχηματισμού. Αντίθετα ο Πουλαντζάς ταυτίζει τον πόλεμο θέσεων και την κατάκτηση της ηγεμονίας με την επαναστατική διαδικασία. Εξάλλου η βασική κριτική του Πουλαντζά στο Γκράμσι έγκειται ακριβώς στο ότι δεν επεκτείνει τον πόλεμο θέσεων στο εσωτερικό του κράτους (Πουλαντζάς 1976:38). Ο Πουλαντζάς θεωρεί πως η άρθρωση του κράτους ως συσχετισμού δυνάμεων δεν έχει όριο και μπορεί να οδηγήσει στο μετασχηματισμό του κράτους, μέσα από την όξυνση των αντιφάσεών του, δίχως να χρειάζεται η συντριβή του και η κατάληψη της εξουσίας. “Ο δημοκρατικός δρόμος στο σοσιαλισμό είναι μια μακρά διαδικασία κατά την οποία ο αγώνας των λαϊκών μαζών δεν στοχεύει στην εγκαθίδρυση μιας δυαδικής εξουσίας (...) αλλά προσανατολίζεται προς τις εσωτερικές αντιφάσεις του κράτους.” (Πουλαντζάς 2001:367)

⁵⁵ Ο Clarke θεωρεί πως η ρήξη του Πουλαντζά με τη μαρξική θεωρία κράτους έχει ως θεωρητικό υπόβαθρο το συγκερασμό της μαρξικής θεωρίας με το στρουκτουραλισμό.

⁵⁶ Η θέση περί περατότητας του σκληρού πυρήνα του κράτους από τους ταξικούς αγώνες πρωτοδιατυπώνεται στο έργο *Η κρίση των δικτατοριών*. Κατά τη γνώμη μας ο Πουλαντζάς γενικεύει το ιδιαίτερο γεγονός της περατότητας του πορτογαλικού κράτους όπου η Επανάσταση των γαρυφάλων που ανέτρεψε τη δικτατορία είχε ως πολιτικό υποκείμενο τμήματα του στρατού.

Ο Πουλαντζάς χρησιμοποιεί επιχειρήματα της σοσιαλδημοκρατίας των αρχών του 20ου αιώνα συγχέοντας το μαρξισμό του κράτους που αναφέρεται στο εργατικό κράτος της δικτατορίας του προλεταριάτου με την σταδιακή απονέκρωση του αστικού κράτους. Ασκεί κριτική στην στρατηγική της δυαδικής εξουσίας και κατ' επέκταση στη δικτατορία του προλεταριάτου, θεωρώντας πως πρόκειται ουσιαστικά για παρωχημένες ιστορικά έννοιες.

Ο Πουλαντζάς για να θεμελιώσει τον εναλλακτικό δρόμο που προτείνει εισάγει δύο προβληματικές θεωρητικές διαπιστώσεις. Πρώτον, την ύπαρξη μιας ιδιαίτερης κρίσης του κράτους που παράγει τον δημοκρατικό δρόμο προς το σοσιαλισμό *“(...) Αυτή η κρίση του κράτους ανοίγει στην Αριστερά νέες αντικειμενικές δυνατότητες για το δημοκρατικό δρόμο στο σοσιαλισμό(...) Δεν πρόκειται για μια κρίση διπλής εξουσίας, ούτε για μια κρίση φασιστοποίησης”* Πουλαντζάς 2001:366).

Δεύτερον, την έννοια του οικονομικού μηχανισμού του κράτους που έχει μάλιστα δεσπόζουσα θέση στην εσωτερική κατανομή της κρατικής εξουσίας, απόρροια της κυριαρχίας του μονοπωλιακού κεφαλαίου στο άρχον συγκρότημα. Η διαπίστωση περί της ύπαρξης ενός οικονομικού μηχανισμού του κράτους, έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τις προγενέστερες θέσεις του Πουλαντζά⁵⁷

Η κυριαρχία του οικονομικού μηχανισμού στον οποίο εδράζεται η εξουσία του μονοπωλιακού κεφαλαίου ως ηγεμονικής μερίδας (ο.π.:297) θέτει αναγκαστικά όρια-στάδια στον κοινωνικό μετασχηματισμό, που αφαιρούν τη στιγμή της επαναστατικής τομής: *“Ο δημοκρατικός δρόμος στο σοσιαλισμό είναι μια μακρά διαδικασία που η πρώτη της φάση περιλαμβάνει την αμφισβήτηση της ηγεμονίας του μονοπωλιακού κεφαλαίου, όμως όχι την απότομη ανατροπή του πυρήνα των παραγωγικών σχέσεων. (...) η αμφισβήτηση της ηγεμονίας του μονοπωλιακού κεφαλαίου προϋποθέτει μια σημαντική αλλαγή του συνολικού οικονομικού μηχανισμού, αλλά αυτός ο μετασχηματισμός δεν μπορεί σ' αυτή τη φάση να ξεπεράσει συγκεκριμένα όρια γιατί αλλιώς υπάρχει ο κίνδυνος κατάρρευσης της οικονομίας”* (ο.π.: 286).

Ο Πουλαντζάς παρουσιάζει ως δεσπόζουσα αντίθεση την ενδοαστική αντίθεση μονοπωλιακού/μη μονοπωλιακού κεφαλαίου, προκρίνοντας ουσιαστικά μια παλλαϊκή αντιμονοπωλιακή συμμαχία αντί για τη δικτατορία του προλεταριάτου ή την προλεταριακή ηγεμονία, μια θέση που πρωτοδιατυπώνεται στο *Η κρίση των δικτατοριών* και βρίσκεται σε αντίθεση με την γκραμσιανή έννοια της ηγεμονίας στην οποία ηγεμονεύει το προλεταριάτο.

⁵⁷ Γράφει χαρακτηριστικά στο *Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό (166-167)* *“Το να μιλάμε λοιπόν για κατασταλτικό μηχανισμό και για ιδεολογικούς κρατικούς μηχανισμούς του κράτους, δεν σημαίνει διόλου ότι το κράτος έχει μόνο κατασταλτικό ή ιδεολογικό ρόλο: και μ' αυτή την έννοια δεν μπορούμε επίσης να προσθέσουμε σ' αυτούς τους μηχανισμούς έναν κρατικό “οικονομικό μηχανισμό” ξέχωρο από τους άλλους (...) Αυτό θα μας έκανε να πιστέψουμε ότι υπάρχουν από τη μια κατασταλτικές ιδεολογικές πολιτικές λειτουργίες του κράτους και από την άλλη τεχνικές και ουδέτερες οικονομικές λειτουργίες του κράτους: αντίληψη εξίσου σφαλερή μ' εκείνη που θεωρεί ότι το κράτος δεν έχει παρά μόνον κατασταλτικό ή ιδεολογικό ρόλο”*

Στην προσπάθεια του να αποδομήσει το μύθο του πανίσχυρου κράτους-εργαλείου ή την οικονομίστικη παρερμηνεία, ο Πουλαντζάς υιοθετεί την αντιφατική αυτονόμηση του πολιτικού πεδίου από την οικονομική σφαίρα, αποκόβοντας το αστικό κράτος από την υλικότητά του. Για ιστορικούς και πολιτικούς λόγους (κυρίως το πραξικόπημα του Πινοσέτ, αλλά και η ήττα των κινημάτων του 1968) ο Πουλαντζάς αρνείται την αναγκαιότητα της συντριβής του αστικού κράτους, επεκτείνει τη γκραμισιανό πόλεμο θέσεων στον πυρήνα του κράτους, θεωρώντας πως το κράτος της εποχής του είναι πιο ευάλωτο από ποτέ στις πιέσεις της πάλης των τάξεων. Αυτή η θεωρητική πρόταση έχει ως αποτέλεσμα, μια σειρά από λειτουργίες του αστικού κράτους, να θεωρηθούν ως ουδέτερες και ανοιχτές σε αλλαγές ανάλογα με το πολιτικό προσωπικό του κράτους. Ουσιαστικά η ρήξη του Πουλαντζά με τη μαρξική θεωρία, έχει ως συνέπεια να επανέλθει ως αντίφαση αυτό που ο ίδιος ήθελε να αντικρούσει, δηλαδή η μηχανιστική συσχέτιση οικονομίας-πολιτικής. Το ότι η οικονομία, με την έννοια του δικαιώματος του κεφαλαίου να ορίζει την παραγωγή και αναπαραγωγή των υλικών όρων της κοινωνικής ζωής, προσδιορίζει το περιεχόμενο της πολιτικής είναι μια βασική θέση της μαρξικής θεωρίας. Ο Πουλαντζάς μαχόμενος το οικονομίστικο παράδειγμα καταλήγει να υποστηρίζει πως η πολιτική υπερπροσδιορίζει την οικονομία και πως είναι εφικτή η κατάκτηση της ηγεμονίας από το μπλοκ των κυριαρχούμενων τάξεων ακόμα και στο πλαίσιο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Ταυτόχρονα θέλοντας να οριοθετηθεί από την εργαλειακή αντίληψη του κράτους οδηγείται σε μια αντιφατική σχεσιακή ανάγνωση της υλικότητας του κράτους που τελικά παράγει τη σύλληψή του κράτους ως ουδέτερου εργαλείου που η χρήση του, εξαρτάται από τα πολιτικά υποκείμενα που το χρησιμοποιούν. Τέλος, ο Πουλαντζάς θέλοντας να δώσει έμφαση στην ουσιαστική- και όχι την τυπική- πλευρά της αστικής δημοκρατίας, διασπά την ενότητα τους και ταυτίζει το σοσιαλισμό με μια σταδιακή εμβάθυνση της ουσιαστικής πλευράς της αστικής δημοκρατίας που θα εξαλείψει την τυπική της πλευρά και άρα την εξουσιαστική μορφή του αστικού κράτους.

13.2.3: Το κράτος έκτακτης ανάγκης

Η σημαντικότερη συνεισφορά του Πουλαντζά έγκειται στην διατύπωση των βασικών χαρακτηριστικών του κράτους έκτακτης ανάγκης (τυπολογία), των μορφών του, της διαδικασίας μετάβασης σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ) και τη σχέση του με τις κοινωνικές τάξεις. Ταυτόχρονα στις επεξεργασίες του για το ΚΕΑ, ο Πουλαντζάς έρχεται σε αντιπαράθεση με τον οικονομισμό και το μηχανιστικό ντετερμινισμό, συγκροτώντας ένα ολοκληρωμένο επιστημολογικό αντι-παράδειγμα.

Στο έργο *Φασισμός και Δικτατορία* και εν μέρει στο *η Κρίση των Δικτατοριών*, ο Πουλαντζάς εξετάζει τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην αστική δημοκρατία και τις διάφορες μορφές ΚΕΑ που

παράγονται ως συνέπεια μιας οργανικής-καθεστωτικής κρίσης. Όπως και στην θεωρία του για το αστικό κράτος και τη σχέση του με τις κοινωνικές τάξεις και την πάλη τους, έτσι και στην τυπολογία του ΚΕΑ, ο Πουλαντζάς συστηματοποιεί και επεξεργάζεται σε υψηλό επίπεδο αφαίρεσης τις μαρξικές παραδοχές των ιστορικών έργων. Η επίδραση των μαρξικών κειμένων είναι εμφανής εκτός από το περιεχόμενο και στην ίδια τη δομή και τη μεθοδολογία ανάλυσης του έργου του Πουλαντζά.

Η μαρξιστική ανάλυση εκκινεί από το συγκεκριμένο απτό ιστορικό παράδειγμα και καταλήγει στη διατύπωση αφηρημένων γενικών θέσεων, ώστε να θωρακίζεται ως κριτική θεωρία-επιστήμη από αναγωγισμούς. Ο Πουλαντζάς μελετά λοιπόν το παράδειγμα του ιταλικού φασισμού και του γερμανικού ναζισμού ως συμπίκνωση και συνάρθρωση των γενικών και των ιδιοτυπικών τους χαρακτηριστικών, εξάγοντας μια γενική θεωρία του ΚΕΑ, αποφεύγοντας εύστοχα το επιστημολογικό σφάλμα της αποσύνδεσης του ΚΕΑ από το αστικό κράτος. Το ΚΕΑ για τον Πουλαντζά είναι κράτος εξαίρεσης σε σχέση με την αστική δημοκρατία, αλλά ταυτόχρονα είναι μια μορφή του αστικού κράτους, μια πολιτική δηλαδή μορφή της καπιταλιστικής κυριαρχίας και όχι ένα αναπάντεχο αποτέλεσμα της πάλης των τάξεων ή ένα πολιτικό μόρφωμα που οφείλεται αποκλειστικά σε εθνικές-πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.

Βασική θέση του Πουλαντζά είναι πως το **ΚΕΑ είναι μια πιθανή κατάληξη της παρατεταμένης πολιτικής κρίσης που γεννάται στο πλαίσιο της αστικής δημοκρατίας**. Ακριβώς επειδή ο Πουλαντζάς θεωρεί πως το κράτος είναι μια σχέση ανάμεσα στις τάξεις, μπορεί να ερμηνεύσει τις αλλαγές στις μορφές του αστικού κράτους μέσα από την αλλαγή των ταξικών συσχετισμών. Με αυτό τον τρόπο αφενός κατανοεί τη συσχέτιση και τη διαδικασία των αλλαγών του κράτους ως κίνηση στο περιεχόμενο του αστικού κράτους, αφετέρου δεν ταυτίζει μηχανιστικά τις διαφορετικές κρατικές μορφές επειδή εδράζονται στο ίδιο ταξικό συμφέρον-περιεχόμενο.

Επιπλέον, ο Πουλαντζάς μελετά το αστικό κράτος και τον κοινωνικό σχηματισμό της Γερμανίας και της Ιταλίας στο πλαίσιο της διεθνοποίησης των καπιταλιστικών σχέσεων, συσχετίζοντας τις εσωτερικές εξελίξεις με την επίδραση εξωτερικών παραγόντων, δίνοντας όμως προτεραιότητα στον εσωτερικό παράγοντα. Η έννοια “*εσωτερικοποιημένη και εξ υπαγωγής αναπαραγωγή του κοινωνικού σχηματισμού*” (Πουλαντζάς 1981:57) ως μεθοδολογικό εργαλείο συσχέτισης του κοινωνικού συσχετισμού με το πλέγμα των διεθνών καπιταλιστικών σχέσεων, χρησιμοποιείται πρώτη φορά στις αναλύσεις του Πουλαντζά για το φασισμό, αν και δεν διατυπώνεται ρητά.

Ο ιμπεριαλισμός αποτελεί -λόγω των χαρακτηριστικών του ως ιδιαίτερη φάση του καπιταλισμού- το αναγκαίο πλαίσιο για την ανάδυση των ειδικών μορφών ΚΕΑ. Η ανισόμετρη ανάπτυξη, η οποία δεν έχει αμιγώς οικονομικό περιεχόμενο, αλλά και ιδεολογικό, πολιτικό και “*οι βαθιές μεταβολές των πολιτικών μορφών του καπιταλιστικού κράτους σε σχέση με τις προηγούμενες*” (Πουλαντζάς

2006:19) παράγουν ένα νέο τύπο αστικού κράτους, το οποίο ο Πουλαντζάς ορίζει ως *παρεμβατικό κράτος* εντός του οποίου καθίσταται δυνατότητα το ΚΕΑ.

Κατά τον Πουλαντζά απαραίτητη προϋπόθεση για τη μετάβαση σε ένα ΚΕΑ είναι η ύπαρξη μιας ιδιότυπης πολιτικής κρίσης που δρα ως καταλύτης και πλαίσιο των μεταβολών στις ιδεολογικές, και πολιτικές μορφές της αστικής κυριαρχίας. Η ανάδειξη και κυριαρχία του φασισμού-ναζισμού δεν είναι μηχανιστική απόρροια της οικονομικής κρίσης, αλλά η συνάρθρωσή της με την πολιτική και ιδεολογική κρίση της αστικής ηγεμονίας. Αν και ο Πουλαντζάς ορθά εμμένει στην ανάδειξη των πολλαπλών παραγόντων που καθορίζουν τη μετάβαση στο ΚΕΑ, αν και ορθά τονίζει την προτεραιότητα της πάλης των τάξεων, θεωρούμε πως κάνει λάθος όταν ισχυρίζεται ότι ο φασισμός και ο εθνικοσοσιαλισμός ήρθαν στην εξουσία μετά το πέρας της οικονομικής κρίσης (Πουλαντζάς 2006:59) Η οικονομική κρίση έχει ως περιεχόμενο της τη *βίαιη* αλλαγή των υλικών όρων ζωής και αναπαραγωγής των κοινωνικών τάξεων και την αλλαγή των μεταξύ τους σχέσεων, άρα αποτελεί την υλική βάση των πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών, δίχως όμως να καθορίζει την κατεύθυνσή τους με μονοσήμαντο τρόπο. Με αυτή την έννοια, ο φασισμός και ο ναζισμός αποτέλεσαν σε τελευταία ανάλυση, την πολιτική-κρατική μορφή με την οποία το κεφάλαιο αποπειράθηκε να υπερβεί -προς όφελός του- την κρίση.

Ο Πουλαντζάς θεωρεί πως ο φασισμός και ο ναζισμός παράγονται ως αποτέλεσμα της συγκυρίας της ταξικής πάλης και της ύπαρξης μιας ιδιότυπης πολιτικής κρίσης. Εισάγει την έννοια της διαδικασίας εκφασισμού για να αναλύσει τις φάσεις της μετάβασης σε ένα ΚΕΑ και να καταδείξει πως αυτή η μετάβαση δεν είναι εξαρχής νομοτελειακή, αλλά καθίσταται αναπόφευκτη μετά από ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο.

Οι φάσεις αυτής της διαδικασίας είναι κατά τον Πουλαντζά τέσσερις: Η περίοδος που εκτείνεται από την έναρξη της διαδικασίας εκφασισμού ως το σημείο μη επιστροφής. Η περίοδος από το σημείο μη επιστροφή ως την ανοδο του φασισμού, η πρώτη περίοδος του φασισμού στην εξουσία που έχει ως χαρακτηριστικό της την ασταθή ισορροπία, μιας και ο φασισμός εμφανίζεται ακόμα ως εκπρόσωπος και των κυριαρχούμενων τάξεων και τέλος η φάση σταθεροποίησης του φασισμού που συνίσταται στην αποκάλυψη του περιεχομένου του ως μορφής αστικού κράτους. (Πουλαντζάς 2006:72-74)

Η περιοδολόγηση του Πουλαντζά αποτελεί το πλαίσιο των αναλύσεων για τη μετάβαση στο φασιστικό κράτος και καταδεικνύει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε στιγμής αυτής της μετάβασης που εκκινεί από την απόπειρα άρσης των αντιφάσεων της αστικής δημοκρατίας και καταλήγει στην εμπέδωση μιας νέας -λειτουργικής για το κεφάλαιο- πολιτικής μορφής της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Η κρίση που δυνητικά παράγει το ΚΕΑ διαπερνά κάθετα τον κοινωνικό σχηματισμό και αφορά συνεπώς τόσο την κυρίαρχη τάξη, όσο και τις κυριαρχούμενες τάξεις. Ο Πουλαντζάς

ακολουθώντας το Γκράμσι και το Μαρξ διαπιστώνει πως η μορφή κρίσης που παράγει το ΚΕΑ συνίσταται σε μια κρίση εκπροσώπησης της αστικής τάξης και στην αναντιστοιχία των συμφερόντων της με το πολιτικό προσωπικό. Οι αντιφάσεις στο *άρχον συγκρότημα* (*bloc de rounvoir*), ανάμεσα στις διάφορες μερίδες της αστικής τάξης και η κρίση ηγεμονίας κυρίαρχης μερίδας οδηγεί σε μια γενικότερη κρίση ηγεμονίας της αστικής τάξης σε σχέση με τις κυριαρχούμενες τάξεις

Η οργανική κρίση παράγει τη ρήξη της αστικής τάξης με τα πολιτικά της κόμματα και την αναζήτηση νέων ιδεολογικών και πολιτικών μορφών κυριαρχίας. Αυτό οδηγεί με τη σειρά του στην ενίσχυση της αδιαμεσολάβητης σχέσης κράτους-αστικής τάξης και άρα στην ενίσχυση των δομών του σκληρού πυρήνα του κράτους, στην πριμοδότηση της ουσιαστικής εξουσίας του κεφαλαίου μέσα από παράλληλα δίκτυα και εξωθεσμικούς φορείς εξουσίας, απονεκρώνοντας τις τυπικές πλευρές της αστικής δημοκρατίας. (Πουλαντζάς 2006:78-85). Η ιδεολογική κρίση με τη σειρά της έχει ως αποτέλεσμα τη διάλυση παραδοσιακών ιδεολογικών υποσυνόλων και την επανοργάνωσή και ενοποίησή τους κάτω από μια νέα συνεκτική μορφή ιδεολογίας. Η οργανική κρίση και η ταλάντωση των ορίων και του πλαισίου της αστικής δημοκρατίας παράγουν τη μετάβαση σε ένα ΚΕΑ.

Το ΚΕΑ έχει μια *προσίδα σχετική αυτονομία* κατά την πρώτη φάση της διαδικασίας εκφασισμού, απέναντι στην άρχουσα τάξη εν γένει και στην ηγεμονική της μερίδα (ο.π.:94) ακριβώς γιατί πρέπει να οργανώσει και να ενοποιήσει σε μια κοινή συνισταμένη τις αντιθέσεις των αστικών μερίδων που είναι ιδιαίτερα οξυμένες και απειλούν να ναρκοθετήσουν τη πολιτική συγκρότηση της αστικής τάξης. Ταυτόχρονα το φασιστικό κράτος είναι σχετικά αυτονομημένο γιατί για να μπορέσει να επιλύσει την πολιτική κρίση στο σύνολο του κοινωνικού σχηματισμού και να υπαγάγει τις κυριαρχούμενες τάξεις στο κεφάλαιο, πρέπει να εμφανιστεί ως συλλογικός εκπρόσωπος τους. Συνεπώς, ο Πουλαντζάς θεωρεί το ΚΕΑ τη μορφή κράτους που αποκαθιστά την τρωθείσα ηγεμονία αρχικά της κυρίαρχης αστικής μερίδας στο πλαίσιο του άρχοντος συγκροτήματος και κατ' επέκταση της αστικής τάξης ως τάξης στο πλαίσιο του κοινωνικού σχηματισμού.

Ουσιαστικά η αστική τάξη υποτάσσεται στην πιο αποφασισμένη και συνειδητή της μερίδα, η οποία μέσω της νέας κρατικής μορφής και των νέων εκδοχών κυρίαρχης ιδεολογίας εγγυάται την αναπαραγωγή της αστικής κυριαρχίας. Ο πολιτικός εκπρόσωπος της ηγεμονικής μερίδας είναι τμήματα του βαθέος κράτος και το φασιστικό-ναζιστικό κόμμα που προσφέρουν ένα άμεσο και αδιαμεσολάβητο πολιτικό σχέδιο κυριαρχίας. Τη στιγμή που οι κοινοβουλευτικές διαδικασίες και οι υπόλοιποι θεσμοί της αστικής δημοκρατίας παραλύουν από τις αντιφάσεις τους και αδυνατούν να υποτάξουν τις κυριαρχούμενες τάξεις, η αυταρχική διέξοδος προσφέρει μια πρακτική και άμεση λύση. Για αυτό και ο φασισμός δεν καταλαμβάνει ακριβώς εξ εφόδου το κράτος, αν και στηρίζεται στις μικροαστικές μάζες αλλά ταυτόχρονα ενυπάρχει ιδεολογικά και πολιτικά σε κρίσιμα πεδία του

κράτους. Μέσω ιδεολογικών και πολιτικών μετατοπίσεων των κρατικών μηχανισμών και των κέρβερων (*chien de garde*) της αστικής διανοήσης συγκροτείται σε πολιτικό και ιδεολογικό ηγεμονικό μόρφωμα. Η σχέση αστικής δημοκρατίας και φασισμού (ευρύτερα ΚΕΑ) εμφανίζει στοιχεία τομής και συνέχειας, όπως ήδη έχει επισημάνει ο Μαρξ αναλύοντας το πραξικόπημα του Βοναπάρτη.

Ο φασισμός επισημαίνει ο Πουλαντζάς και πάλι σε συμφωνία με τις μαρξικές παραδοχές της 18ης *Μπρυμαίρ* προϋποθέτει την ήττα της εργατικής τάξης⁵⁸ και είναι συνεπώς και η επιθετική ανασύνταξη της αστικής τάξης και όχι απλά η άμυνά της απέναντι στην προλεταριακή απειλή. Από αυτό το γεγονός προκύπτει και ο “θετικός-καταφατικός” χαρακτήρας του φασιστικού ΚΕΑ ως συλλογικού οργανωτή της αστικής τάξης που οικοδομεί μια νέα μορφή κοινωνικής συμμαχίας στα συντρίμια της προηγούμενης κοινωνικής ισορροπίας. Η εγκαθίδρυση του ΚΕΑ συμπίπτει λοιπόν με μια συγκεκριμένη στιγμή της πάλης των τάξεων, την ήττα του προλεταριάτου και τη μεσολάβηση μιας περιόδου ισορροπίας δυνάμεων που οδηγεί στην επίθεση της αστικής τάξης.

Η ήττα του προλεταριάτου προηγείται της διαδικασίας εκφασισμού και σηματοδοτεί την πρώτη στιγμή οικοδόμησης ενός ΚΕΑ, ως κράτους που εγγράφει υλικά, ιδεολογικά και θεσμικά το υπαρξιακό αστικό συμφέρον ως γενικό, απηλλαγμένο από τα αντίθετα ταξικά συμφέροντα. Η ήττα του προλεταριάτου επιτρέπει την εγκόλπωση των μικροαστών και των αγροτών στο αστικό μπλοκ, μιας και σηματοδοτεί όχι μόνο την αποτυχία της επανάστασης αλλά και τη ματαίωση κάθε εκδοχής ενός ανταγωνιστικού πολιτικού σχεδίου από την εργατική τάξη. (Πουλαντζάς 2006:157-159)

Ο φασισμός αποτελεί τη μορφή του αστικού κράτους, όπου η εργατική τάξη έχει εκμηδενιστεί πολιτικά και υφίσταται μόνο ως υλικό εξάρτημα του κεφαλαίου στην παραγωγική διαδικασία. Το φασιστικό κράτος αρθρώνεται εξ αρχής ως κράτος εξαίρεσης για την εργατική τάξη, αποτελώντας την πολιτική έκφραση της συμμαχίας του κεφαλαίου με τη μικροαστική τάξη εναντίον του προλεταριάτου.

Ο Πουλαντζάς μελετώντας τη σχέση φασισμού-μικροαστικής τάξης εξάγει γενικά συμπεράσματα για τη θέση των μικροαστών στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού και τη σχέση τους με το κράτος. Η μικροαστική τάξη πλήττεται καταρχάς από την οικονομική κρίση με αποτέλεσμα να διαταράσσεται άμεσα το υλικό υπόβαθρο της ταξικής της διαφοροποίησης από το προλεταριάτο και των ψευδαισθήσεων της για το ενδεχόμενο κοινωνικής ανόδου. Η παρακμή των κομμάτων και του κοινοβουλευτισμού έχει ως αποτέλεσμα η μικροαστική τάξη να χάσει κάθε πρόσβαση στην πολιτική κόνιστρα και να οδηγηθεί σε ρήξη με τους παραδοσιακούς δεσμούς εκπροσώπησης.

⁵⁸ Η ήττα των επαναστάσεων του 1918 και του 1923 στη Γερμανία και η ήττα των εργοστασιακών καταλήψεων στην Ιταλία προηγήθηκε της ανόδου του ναζισμού-φασισμού, ακριβώς όπως και η ήττα του προλεταριάτου τον Ιούνιο του 1848 άνοιξε το δρόμο για μια σειρά από αντεπαναστατικές τομές που ολοκληρώθηκαν με το πραξικόπημα του Λουδοβίκου Βοναπάρτη.

Ταυτόχρονα η αναντιστοιχία ανάμεσα στη διακηρυγμένη πολιτική ισότητα της αστικής δημοκρατίας και στην πραγματικότητα της κοινωνικής ανισότητας αποτελεί τον καταλύτη της μικροαστικής αγανάκτησης και της αποξένωσής της από τη δημοκρατική μορφή του αστικού κράτους.

Η μικροαστική τάξη στρέφεται προς το φασισμό γιατί αυτός τη συγκροτεί σε *αυθεντική κοινωνική δύναμη* (Πουλαντζάς 2006:272) και εμφανίζεται ως εκπρόσωπος των συμφερόντων της. Η μικροαστική τάξη στελεχώνει τη βάση των φασιστικών κομμάτων που υπαγάγουν τα συμφέροντα της στο συμφέρον της αστικής τάξης. Ο φασισμός ενοποιεί ιδεολογικά και πολιτικά τη μικροαστική τάξη επειδή οργανώνει σε ένα συνεκτικό ιδεολογικό σύνολο τα επιμέρους και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μικροαστικής ιδεολογίας: το φετιχισμό της εξουσίας, τη λατρεία της πυγμής και της τάξης αλλά και το μύθο της τεχνοκρατίας και του ουδέτερου κράτους. (ο.π.:275-278)

Ο φασισμός ανεβαίνει στην εξουσία επειδή μπορεί να συγκεράσει στην πρώτη φάση της διαδικασίας εκφασισμού τα αντικρουόμενα ταξικά συμφέροντα που εκπροσωπεί: αποκτά αρχικά την εύνοια τμημάτων του μονοπωλιακού κεφαλαίου και στη συνέχεια του συνόλου της αστικής τάξης επειδή μπορεί να εγγυηθεί πως θα πετύχει να εμφανιστεί ως εκπρόσωπος της μικροαστικής τάξης και θα υπαγάγει τα συμφέροντά της στο κεφάλαιο, κατασκευάζοντας το ταξικό φράγμα απέναντι στο προλεταριάτο. Ο φασισμός νοσηματοδοτεί ιδεολογικά τη μικροαστική αυταπάτη, οργανώνει τον κοινωνικό της “ναρκισισμό” που συνίσταται στην επιθυμία ταύτισης με τον ισχυρό. Ταυτόχρονα ο φασισμός συναρθρώνει τον ορθολογισμό του κεφαλαίου με τον πιο χοντροκομμένο ιδεολογικό ανορθολογισμό (ρατσισμός, αντισημιτισμός) προσφέροντας έτοιμα ιδεολογικά σχήματα που η μικροαστική τάξη υιοθετεί ως εργαλεία κατανόησης μιας πολύπλοκης κοινωνικής πραγματικότητας. Η εξιδανίκευση του κράτους, η λατρεία των σωμάτων ασφαλείας, τα φασιστικά τελετουργικά των παρελάσεων και η ωμή βία των ταγμάτων εφόδου προσφέρουν ένα πλαίσιο ιδεολογικής και πολιτικής αναπαραγωγής της μικροαστικής τάξης μέσω της ταύτισής της με το ΚΕΑ και κατ’επέκταση με την αστική τάξη.

Ο Πουλαντζάς επισημαίνει τη σχέση μικροαστικής τάξης-φασισμού για να ασκήσει κριτική στις απόψεις της 3ης Διεθνούς που θεωρούσαν το φασισμό “πράκτορα του μεγάλου κεφαλαίου” υποτιμώντας τη διαταξική του βάση. Σε συμφωνία με το Μαρξ κατανοεί το φασισμό ως μορφή κράτους που εμπεδώνει την κοινωνική συμμαχία μικροαστών-κεφαλαίου και επιλύει τις αντιφάσεις της αστικής δημοκρατίας. Το ότι ο φασισμός στηρίζεται στη μικροαστική τάξη για να ανέλθει στην εξουσία, το ότι το φασιστικό κόμμα στελεχώνεται από μικροαστούς και εκπροσωπεί αρχικά τα δικά τους συμφέροντα αποτελεί τη βασική διαφορά του φασισμού από τις άλλες μορφές ΚΕΑ, όπως τις δικτατορίες. Μόλις ο φασισμός σταθεροποιηθεί, τότε αίρει το διττό ταξικό του χαρακτήρα που αντανakλούσε εξ αρχής την υπαγωγή των μικροαστών στη μεγαλοαστική τάξη και εγκαταλείπει οριστικά τα μικροαστικά συμφέροντα. (Πουλαντζάς 2006:274-275).

Η μικροαστική βάση του φασισμού και το γεγονός πως στην πρώτη περίοδο της εξουσίας του, η μικροαστική τάξη είναι κυβερνώσα τάξη, δε σημαίνει επουδενί πως ο φασισμός αποτελεί αντιαστικό κίνημα, αλλά αντίθετα πως εργαλειακά πατάει πάνω στη μικροαστική κινητοποίηση για να επιβάλλει το αστικό συμφέρον ενσωματώνοντας πολιτικο-ιδεολογικά τη μικροαστική τάξη. “Ο φασισμός δεν αμφισβήτησε ποτέ το παραδοσιακό μεγάλο κεφάλαιο: μονίμως υπήρξε ο εγγυητής των συμφερόντων του.” (Πουλαντζάς 2006:283)

Το φασιστικό κράτος αποτελεί την ωμή και αδιαμεσολάβητη έκφραση του αστικού συμφέροντος, το οποίο ανυψώνεται ως γενικό μέσα από την επανοργάνωση του άρχοντος συγκροτήματος, την ανάδυση της ηγεμονικής μερίδας και την ιδεολογική υπαγωγή των μικροαστών στο κεφάλαιο, όταν η αστική δημοκρατία παύει να αποτελεί τη λειτουργική κρατική μορφή αναπαραγωγής του αστικού συμφέροντος. Ουσιαστικά με εργαλείο τη βία και την ιδεολογική της αισθητικοποίηση, την καλλιέργεια του μύθου του πολεμικού ηρωϊσμού (Benjamin 2014), την πλήρη αυτονόμηση της εκτελεστικής εξουσίας και την ώσμωση των κατασταλτικών μηχανισμών με τη φασιστική ιδεολογία, το φασιστικό κράτος μυστικοποιεί τις ταξικές αντιθέσεις, εγκολπώνει και νοηματοδοτεί αντεστραμμένα τη δυσaréσκεια των μικροαστών. Με αυτό τον τρόπο το ΚΕΑ προσφέρει ένα ανανεωμένο πλαίσιο κοινωνικής αναπαραγωγής για το κεφάλαιο, το οποίο αίρει τις επικίνδυνες όψεις της αστικής δημοκρατίας που διαμεσολαβούνται από τη δυναμική της πάλης των τάξεων. Η αστική τάξη χάνει τυπικά τον πολιτικό της ρόλο και το αστικό κράτος επιστρέφοντας στο σκληρό πυρήνα, μπορεί να επεκτείνει την κυριαρχία του σε όλο το εύρος της κοινωνίας των ιδιωτών.

Το ΚΕΑ είναι η θεσμισμένη αυτοαναφορικότητα του αστικού συμφέροντος, το κράτος ως μονομερής πολιτική έκφραση του κεφαλαίου απηλλαγμένη από την πάλη των τάξεων. Η αυτοαναφορική του άρθρωση αντανakλάται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, που το διαφοροποιούν από τις υπόλοιπες μορφές κράτους. Ο Πουλαντζάς εισάγει την έννοια των κατασταλτικών μηχανισμών και των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους (IMK), εμφανώς επηρεασμένος από την αλτουσεριανή σχολή για να αναλύσει μέσα από την αλλαγή ανάμεσα στη σχέση αυτών των κρατικών μηχανισμών την τυπολογία του ΚΕΑ. Αν η αστική δημοκρατία επιτρέπει μια σχετική αυτονομία των IMK από το σκληρό πυρήνα του κράτους, ο οποίος παραμένει όμως ακόμα και τότε ο κυρίαρχος μηχανισμός και η προϋπόθεση της αυτονομίας των IMK, το ΚΕΑ αίρει τη σχετική αυτονομία των IMK που απορροφώνται από τον σκληρό πυρήνα του κράτους. Στην περίπτωση του φασιστικού κράτους, η κυριαρχία στο εσωτερικό του κατασταλτικού μηχανισμού μετατοπίζεται από τη διοίκηση στο κόμμα που συγχωνεύεται με το κράτος, ενώ στις δικτατορίες κυρίαρχος κρατικός μηχανισμός είναι ο στρατός. (Πουλαντζάς 2006:350)

Στο ΚΕΑ το πολιτικό προσωπικό αποτελεί τον καθαρό εκφραστή της ιδεολογίας των σωμάτων ασφαλείας που αποτελεί την κυρίαρχη κρατική ιδεολογία. Οι κατασταλτικοί μηχανισμοί αποκτούν ιδεολογικό ρόλο και από εργαλείο επιβολής μετατρέπονται σε “παιδαγωγούς” της κοινωνικής ζωής.

Η πολιτική αστυνομία στο φασιστικό και ναζιστικό κράτος μέσα από την διείσδυσή της σε κάθε πτυχή της κρατικής εξουσίας, αποκτά την εποπτεία και τον έλεγχο των ιμάντων μεταβίβασης της εξουσίας, μυστικοποιώντας την ταξική φύση του κράτους.(ο.π.:368) Η κυριαρχία ενός μηχανισμού του ΚΕΑ που ενσαρκώνει το πνεύμα και το σώμα του κράτους αποτελεί το λειτουργικό αντίβαρο στο διογκούμενο γραφειοκρατισμό που χαρακτηρίζει το κράτος, ενώ η ιδεολογική ομοιογένεια και η λατρεία του αρχηγού, επιτρέπει την άμεση κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού απέναντι σε δυνητικές ή πραγματικές απειλές. Οι μετασχηματισμοί των κρατικών μορφών που παράγουν το ΚΕΑ συνίστανται στην πολιτικοποίηση του βαθέος κράτους, στην εξάλειξη κάθε ουσιαστικής πτυχής της αστικής δημοκρατίας και στη συρρίκνωση-συστολή της εξωτερικής επικράτειας του κράτους. Με άλλα λόγια το ΚΕΑ επανοργανώνει το περιεχόμενο της αστικής κυριαρχίας στην πολιτική και ιδεολογική σφαίρα.

Στο νομικό επίπεδο, το ΚΕΑ νομιμοποιεί την κατάσταση εξαίρεσης, η καθολικότητα του νόμου ταυτίζεται με τη δυνατότητα της καθολικής του επιβολής και η κρατική νομιμότητα επεκτείνεται σε όλη την επικράτεια του κοινωνικού σχηματισμού. Όμως το δίκαιο του ΚΕΑ, ως ρυθμιστικός κανόνα των οικονομικών βάσεων της αστικής κοινωνίας (ιδιωτικό δίκαιο) παραμένει ανέπαφο, πιστοποιώντας την ταξική φύση του ΚΕΑ και τη συνέχεια του σε σχέση με την αστική δημοκρατία. (Πουλαντζάς 2006:360).

13.2.4: Η έννοια του αυταρχικού κρατισμού

Στο τελευταίο έργο του, ο Πουλαντζάς αναλύοντας την κρατική μορφή που αναδύεται τη στιγμή της κρίσης του κείνσιανισμού, εισάγει την έννοια του *αυταρχικού κρατισμού*. Ο αυταρχικός κρατισμός αποτελεί τη μορφή αστικού κράτους που αντιστοιχεί στις μεταβολές των σχέσεων παραγωγής και των κοινωνικών συσχετισμών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. (Πουλαντζάς 2001:293) Κατά τον Πουλαντζά πρόκειται για κανονική μορφή κράτους, η οποία όμως χαρακτηρίζεται από στοιχεία που προσομοιάζουν στις μορφές κράτους έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ). Ο αυταρχικός κρατισμός τυπικοποιεί και απονεκρώνει την ουσιαστική πλευρά της αστικής δημοκρατίας (κοινοβούλιο, πολιτικοί αγώνες, πεδίο ιδεολογικής ηγεμονίας) και ουσιαστικοποιεί την τυπική πλευρά της. Πρόκειται για μια αλλαγή στη μορφή του κράτους που αίρει τη διττή φύση της αστικής δημοκρατίας και ακυρώνει τη χειραφετική της διάσταση, θεσμοποιώντας ακόμα πιο ανάγλυφα τη δικτατορική της διάσταση.

Ο αυταρχικός κρατισμός χαρακτηρίζεται από: την μεταφορά εξουσίας από τη νομοθετική στην εκτελεστική εξουσία και στην ηγεσία του κυβερνητικού-πολιτικού προσωπικού, τη θεσμοποίηση

των καταστάσεων νομικής εξαιρέσης εις βάρος του κράτους δικαίου, παράλληλα δίκτυα εξουσίας, την κυριαρχία της τεχνοκρατικής ιδεολογίας, την προληπτική αστυνόμευση και την ανάδειξη των ΜΜΕ σε ΙΜΚ. (Μπουκάλας 2012) Ο αυταρχικός κρατισμός παγιώνει νομικά, ιδεολογικά και πολιτικά την πρωτοκαθεδρία του αστικού συμφέροντος εις βάρος του προηγούμενου κοινωνικού συσχετισμού, ενώ αποκλείει θεσμικά τις μάζες από τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Ο Πουλαντζάς μελετώντας τον αυταρχικό κρατισμό τον οποίο θεωρεί ταυτόχρονα ένδειξη ενίσχυσης αλλά και αδυναμίας του αστικού κράτους (Πουλαντζάς 2001: 294-295), οδηγείται στο αντιφατικό συμπέρασμα πως η παρακμή της αστικής δημοκρατίας καθιστά εφικτό τον πόλεμο θέσεων σε όλο το εύρος του κράτους και το δημοκρατικό δρόμο προς το σοσιαλισμό. Η στρατηγική μετασχηματισμού του αστικού κράτους, συνίσταται στην πάλη για την ενίσχυση της ουσιαστικής πλευράς της αστικής δημοκρατίας που ο αυταρχικός κρατισμός περιορίζει εντός της θεσμικής υλικότητάς του. Η αντίφαση, κατά τον Πουλαντζά, του αυταρχικού καπιταλισμού συνίσταται στο όριο του κράτους να περιορίσει τη συμμετοχή των μαζών στο κράτος, όταν αυτό ενυπάρχει πια σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής και δεν είναι θωρακισμένο από την κοινωνική δυναμική.

Ο Πουλαντζάς θεωρεί πως η απονέκρωση του κοινοβουλίου και η εργαλειακή χρήση του νόμου από την εκτελεστική εξουσία αντιστοιχούν στην παρακμή του νόμου (ο.π.: 315), ενώ κατά τη γνώμη μας ο νόμος εμφανίζεται καθαρά ως η ισχύς της επιβολής του, που αποτελεί το ουσιαστικό του περιεχόμενο και την προϋπόθεση της δικαιοκτικής-κανονιστικής διάστασής του.

Ο αυταρχικός κρατισμός, εκτός από μορφή κράτους που παράγεται από την παρακμή της αστικής δημοκρατίας, αποτελεί και *μορφή μετάβασης* σε ένα ΚΕΑ. Αν και διατηρείται η δυνατότητα εκλογών και κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης, το κέντρο βάρους της κρατικής εξουσίας μετατοπίζεται συνεχώς στην εκτελεστική εξουσία και σε αδιαμεσολάβητες δομές του κεφαλαίου, ενώ οι υπόλοιπες δίοδοι πρόσβασης και πίεσης των κατώτερων τάξεων στα κέντρα λήψης αποφάσεων απονεκρώνονται. Η αυταρχική μορφοποίηση του αστικού κράτους, ακριβώς όπως και το ΚΕΑ, προϋποθέτει την ήττα ή τον ιδεολογικό παροπλισμό του προλεταριάτου ως αρνητικότητας.

Με αυτή την έννοια ο αυταρχικός κρατισμός δεν αποτελεί ένδειξη αδυναμίας του αστικού κράτους, αλλά την επιθετική ανασύνταξη του άρχοντος συγκροτήματος με στόχο την οικοδόμηση μιας νέας μορφής καπιταλιστικού κράτους που θα συμπυκνώσει τους κοινωνικούς συσχετισμούς και θα συντελέσει στην ομαλή αναπαραγωγή τους.

Επιπλέον οι δομικοί μετασχηματισμοί της αστικής δημοκρατίας που χαρακτηρίζουν τον αυταρχικό κρατισμό δεν έπονται, όπως ισχυρίζεται ο Πουλαντζάς της κρίσης του κεϊνσιανισμού, αλλά συνυπάρχουν χρονικά και αιτιακά με το κράτος πρόνοιας, (Agnoli 2014), του οποίου ο βασικός στόχος ήταν η ομαλή αναπαραγωγή και ενσωμάτωση του προλεταριάτου στο πλαίσιο του αστικού κράτους. Ο Πουλαντζάς δεν αντιλαμβάνεται τη διαλεκτική σχέση χειραγώγησης και χειραφέτησης

που χαρακτήριζε το κείνσιανό κράτος, η οποία άρχισε να γίνεται εμφανής όταν το μακρύ κύμα ύφεσης του 1968 (που εκδηλώθηκε ανοιχτά με την ενεργειακή κρίση του 1973) περιόρισε υλικά τις δυνατότητες κοινωνικής προνοιακής πολιτικής. Η υλική ευμάρεια που είχε προηγηθεί, αναπαρήγαγε ως ενότητα τις κοινωνικές τάξεις με αποτέλεσμα την απόθνηση των ταξικών αντιθέσεων από την κοινωνική συνείδηση και την ουσιαστική ενσωμάτωση των κυριαρχούμενων τάξεων. Η “κοινωνική ειρήνη” του κείνσιανικού κράτους υπήρξε το υλικό πλαίσιο της αστικής ηγεμονίας⁵⁹, το κοινωνικό συμβόλαιο που κατέστησε εφικτό τον αυταρχικό μετασχηματισμό της αστικής δημοκρατίας -δίχως σημαντικές αντιδράσεις- και τελικά λειτούργησε εν μέρει ως προετοιμασία για τη στιγμή της κρίσης.

Σε κάθε περίπτωση η έννοια του αυταρχικού κρατισμού συμπυκνώνει τη μεθοδική προληπτική θωράκιση της αστικής δημοκρατίας από τη συμμετοχή των λαϊκών τάξεων στο αστικό κράτος, που χαρακτήρισε την μεταπολεμική περίοδο. Ο αυταρχικός κρατισμός αποτελεί τη μορφή καπιταλιστικού κράτους που προσπαθεί να άρει τις αντιφάσεις της αστικής δημοκρατίας και να εγγυηθεί πως η συμμετοχή των κυριαρχούμενων τάξεων στο πολιτικό επίπεδο, θα περιοριστεί σε ανώδυνες -εντός του αστικού πλαισίου- πολιτικές και ιδεολογικές πρακτικές.

13.4: Συμπεράσματα.

Ο Πουλαντζάς είναι ο στοχαστής του σύγχρονου αστικού κράτους την εποχή της διεθνοποίησης και της απαρχής της οικονομικής κρίσης του 1973. Προτάσσει μια μη οικονομίστικη ανάγνωση της μαρξικής θεωρίας και αναδεικνύει την αυτονομία του πολιτικού. Σημαντική είναι η συνεισφορά του Πουλαντζά στον εμπλουτισμό του εννοιολογικού περιεχομένου των κοινωνικών τάξεων με ιδεολογικά και πολιτικά κριτήρια. Ο Πουλαντζάς σε σύμπνοια με τη μαρξική θεωρία υποστηρίζει πως οι κοινωνικές τάξεις αν και εκκινούν από τους χωρισμούς στη σφαίρα της παραγωγής, συγκροτούνται ως υποκείμενα μέσω των σχέσεων τους, στο πεδίο της διευρυμένης κοινωνικής αναπαραγωγής. Από αυτή τη θέση προκύπτει και ο σημαντικός ρόλος του αστικού κράτους, ως πεδίο και πλαίσιο άρθρωσης των ταξικών αγώνων και συνεπώς η νόηση του κράτους ως συσχετισμού ανάμεσα στις τάξεις.

Ο Πουλαντζάς προσφέρει μια τυπολογία της σχέσης κοινωνικών τάξεων και κράτους, η οποία αποτελεί σε μεγάλο βαθμό τη θεωρητικοποίηση των μαρξικών παραδοχών των ιστορικών έργων αλλά και την περαιτέρω επεξεργασία των αναλύσεων του Γκράμσι. Ο Πουλαντζάς προσπαθεί να θεμελιώσει μια σχεσιακή αντίληψη για το κράτος, η οποία απορρέει σε ένα βαθμό από τη

⁵⁹ Η αστική ηγεμονία που οικοδομήθηκε μεταπολεμικά αμφισβητήθηκε μόνο στις απαρχές της κρίσης του κείνσιανισμού με το κίνημα του 1968, το οποίο όμως για πολλούς λόγους, ηττήθηκε και ενσωματώθηκε από το σύστημα.

διαφορετική φύση του εμπειρικού αντικειμένου που εξετάζει. Το σύγχρονο κράτος δεν αρθρώνεται ανοιχτά ως εργαλείο της άρχουσας τάξης, αλλά εγγράφει στο εσωτερικό του την πάλη των τάξεων, ενώ η ηγεμονία είναι βασική μορφή της αστικής κυριαρχίας.

Ο Πουλαντζάς καταδεικνύει τις διαφορετικές μορφές αστικών κρατών διακρίνοντάς τες σε κανονικές (αστική δημοκρατία) και έκτακτες (φασισμός, ναζισμός, βοναπαρτισμός και δικτατορίες), συγκροτώντας μια θεωρία για τη μετάβαση και τα χαρακτηριστικά του κράτους έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ). Επεξεργάζεται τη σχέση των τάξεων και της πάλης τους με το ΚΕΑ, την εσωτερική κατανομή εξουσίας αυτού του τύπου κράτους και τα ιδεολογικά και πολιτικά του χαρακτηριστικά. Η διάκριση σε κατασταλτικούς και ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους, η έννοια της σχετικής αυτονομίας αποτελούν χρήσιμα εννοιολογικά εργαλεία για την κατανόηση της θεσμικής υλικότητας του κράτους και των αντιφάσεών του.

Η πολιτική θεωρία του Πουλαντζά εμφανίζει αντιφάσεις που στο ύστερο έργο τον οδηγούν σε ρήξη με το μαρξικό επιστημολογικό υπόδειγμα. Πιο συγκεκριμένα ο Πουλαντζάς ορίζει την εργατική τάξη με διαφορετικά στενά οικονομικά κριτήρια με αποτέλεσμα να υποστηρίζει πως αποτελεί κοινωνική μειοψηφία και συνεπώς δεν μπορεί να έχει αυτόνομο ηγεμονικό ρόλο. Επιπλέον παρά τα κοινά του σημεία με τον Γκράμσι, ο Πουλαντζάς υποστηρίζει πως είναι εφικτή η κατάκτηση της ηγεμονίας πριν την επαναστατική τομή της κατάληψης της εξουσίας και κατ' επέκταση πως ο πόλεμος θέσεων αφορά και το σκληρό πυρήνα του κράτους, ενώ δε θεωρεί ως συλλογικό ηγεμόνα των κυριαρχούμενων τάξεων το προλεταριάτο.

Ο Πουλαντζάς απορρίπτει την αναγκαιότητα συντριβής του αστικού κράτους και εφόσον θεωρεί πως η πάλη των τάξεων διαπερνά το κράτος στο σύνολό του, προκρίνει το μετασχηματισμό του, μέσα από αγώνες για την ουσιαστικοποίηση της δημοκρατίας. Με αυτή την έννοια δεν αντιλαμβάνεται την ενιαία -αν και αντιφατική- φύση της αστικής δημοκρατίας και απορρίπτει δίχως αναλυτική τεκμηρίωση, την εργαλειακή αντίληψη για το κράτος. Ο Πουλαντζάς ωθεί στο λογικό της όριο τη διττή όψη της αστικής δημοκρατίας και της σχεσιακής αντίληψης για το κράτος σε μεγάλο βαθμό για να οριοθετηθεί από το ιστορικό παράδειγμα του “υπαρκτού σοσιαλισμού”. Η δικτατορία του Πινοσέτ, η ήττα των κοινωνικών κινημάτων του 1968, η ανάγκη για θεωρητικό αναστοχασμό πάνω στις δυνατότητες υπέρβασης της αστικής ηγεμονίας οδηγούν τον Πουλαντζά σε μια επιστημολογική και μεθοδολογική ρήξη με τη μαρξική θεωρία. Το γεγονός αυτό όπως και οι εγγενείς αντιφάσεις της πουλαντζικής προσέγγισης δεν αναιρούν τον εμπλουτισμό και την επικαιροποίηση της θεωρίας για το σύγχρονο κράτος από τις παραδοχές του Πουλαντζά.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΜΕΛΕΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ. Η ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008 ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Πριν περάσουμε στην ανάλυση της τρέχουσας οικονομικής κρίσης και των επιπτώσεών της σε οικονομικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο υπενθυμίζουμε συνοπτικά τα προηγούμενα μέρη της διατριβής.

Στο πρώτο μέρος (επιστημολογικό) τοποθετήσαμε τη μαρξική θεωρία στο ιστορικό και πολιτικό της πλαίσιο και επεξεργαστήκαμε τις επιστημολογικές προϋποθέσεις οριοθέτησής της από οικονομιστικές και νετερμινιστικές-θετικιστικές (παρ)ερμηνείες. Ο στόχος μας ήταν να συγκροτήσουμε ένα επιστημολογικό υπόδειγμα που θα συσχετίζει διαλεκτικά την οικονομία με την πολιτική και κατ' επέκταση τις μορφές του κράτους με τον τρόπο παραγωγής.

Στο δεύτερο μέρος (ιστορικό-λογικό) μέσα από τη μελέτη του μαρξικού έργου (νεανικού και ώριμου) καταδείξαμε τα συστατικά στοιχεία που συγκροτούν δυνητικά μια μαρξική θεωρία κράτους με στόχο να συγκροτήσουμε μια τυπολογία μετάβασης ανάμεσα στις διάφορες μορφές κράτους και ειδικότερα στο κράτος έκτακτης ανάγκης, καθώς και τη συσχέτισή τους με την κρίση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής (ΚΤΠ) .

Στο τρίτο μέρος (κράτος στον 20ο αιώνα) θελήσαμε να θωρακίσουμε τη μαρξική θεωρία κράτους από κριτικές που αφορούν στον ιστορικά περιορισμένο χαρακτήρα των πορισμάτων της. Για το λόγο αυτό μελετήσαμε τη δυναμική της οικονομικής κρίσης που επαναφέρει τις-λησμονημένες την εποχή της ανάπτυξης-βασικές αντιθέσεις του ΚΤΠ και επικαιροποιεί τη μαρξική κριτική θεωρία. Καταδείξαμε πως οι αλλαγές του ΚΤΠ (ενισχυμένος ρόλος του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, υποβάθμιση της εργατικής ταυτότητας, νέες μορφές κοινωνικής αναπαραγωγής) και του αστικού κράτους τον 20ο αιώνα δε συνιστούν ποιοτική αλλαγή του περιεχομένου του αντικειμένου της μαρξικής θεωρίας, αλλά συγκεκριμένες ιστορικές μορφές εμφάνισής του. Συμπληρώσαμε το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας με προτάσεις που αντλήσαμε από την κριτική μελέτη των κειμένων δύο μαρξιστών θεωρητικών του κράτους τον 20ο αιώνα (Γκράμσι-Πουλαντζάς) που ανέλυσαν θεωρητικά το αστικό κράτος της εποχής τους σε συνθήκες οικονομικής κρίσης.

Σκοπός μας είναι να χρησιμοποιήσουμε ως μεθοδολογικό εργαλείο τις θεωρητικές παραδοχές που έχουμε συνάγαγει για να μελετήσουμε συνοπτικά το χαρακτήρα και τη δυναμική της παρούσας παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, τις αλλαγές που επιφέρει στις σχέσεις ανάμεσα στην οικονομία και την πολιτική, στις κοινωνικές τάξεις και στις μορφές του αστικού κράτους, μέσα από το υπόδειγμα της ελληνικής κοινωνίας και του διεθνικού οργανισμού της ΕΕ.

Πιο συγκεκριμένα θα αναλύσουμε την παγκόσμια οικονομική κρίση-τμήμα της οποίας είναι η ελληνική και η ευρωπαϊκή κρίση- στη διαλεκτική της συνάρθρωση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κρίσης του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού.

Βασική μας θέση είναι πως το περιεχόμενο της κρίσης είναι πρωτίστως η αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις στο οικονομικό-πολιτικό-ιδεολογικό πεδίο, αλλαγή που παράγει νέες μορφές αστικού κράτους και νέα ιδεολογικά ερμηνευτικά σχήματα. Η οικονομική κρίση ενσωματώνει στη δυναμική της, τις πολιτικές υπέρβασής της από τη σκοπιά του κεφαλαίου, (πχ τα μνημόνια) το οποίο επιστρατεύει το αστικό κράτος, τις υπερεθνικές δομές, αλλά και τον ίδιο τον αδιαμεσολάβητο μηχανισμό των αγορών για να υπερβεί προς όφελος του την κρίση και να μεταθέσει στο προλεταριάτο και τις υποτελείς τάξεις το κόστος της κρίσης.

Θα μελετήσουμε τη σχέση της κρίσης με τους μετασχηματισμούς στην υπερεθνική δομή της ΕΕ και της ευρωζώνης, δίνοντας έμφαση στον τρόπο με τον οποίο πραγματοποιείται η μεταβίβαση ισχύος και πλούτου από τις υποτελείς τάξεις στο κεφάλαιο και στη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στις πρακτικές του κεφαλαίου και τη θεσμική-υλική τους αποκρυστάλλωση.

Στον τρόπο δηλαδή με τον οποίο το κεφάλαιο επιθυμεί να οργανώσει έναν υλικό χώρο παραγωγής και αναπαραγωγής θωρακισμένο από το ίχνος των συμφερόντων των υποτελών τάξεων και στο πώς μεταθέτει την ισχύ και την ευθύνη της λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής σε άτυπες-μη αντιπροσωπευτικές δομές που εκφράζουν αδιαμεσολάβητα το συμφέρον του κεφαλαίου και ειδικότερα της ηγεμονικής του μερίδας.

Στη συνέχεια θα αναλύσουμε συνοπτικά τους μετασχηματισμούς των μορφών του ελληνικού κράτους, αναδεικνύοντας το ταξικό πρόσημο των πολιτικών των τελευταίων ετών, τα νέα ιδεολογικά υποσύνολα που παρήγαγε η κρίση ως εκδοχές της κυρίαρχης ιδεολογίας, την επίπτωση της κρίσης και των αστικών πολιτικών: στους όρους ζωής και αναπαραγωγής των υποτελών τάξεων, στο πολιτικό σύστημα και στην ίδια τη μορφή έκφρασης των ταξικών αγώνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΟΥ 2008

Η παγκόσμια οικονομική κρίση ξέσπασε τυπικά το Σεπτέμβριο του 2008 στις ΗΠΑ (τα πρώτα της σημάδια ήταν ήδη ορατά από τον Αύγουστο 2007 με τη λεγόμενη κρίση των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων-subprime loans) και λόγω της παγκόσμιας αλληλεπίδρασης των οικονομιών διαχύθηκε ταχύτατα στην Ευρώπη και στον υπόλοιπο κόσμο.

14.1: Η τρέχουσα κρίση υπερσυσσώρευσης και η σχέση της με την κρίση του 1973

14.1.1: Η αναδιάρθρωση των εργασιακών σχέσεων

Η κρίση του 2008 δεν είναι απλά μια φάση του οικονομικού κύκλου, αλλά ένα *μακρύ κύμα ύφεσης* (Μαντέλ 1994). Είναι συστημική και δομική, πρόκειται για μια σαφή κρίση υπερσυσσώρευσης κεφαλαίων και αποτελεί δυνητικά ένα κατώφλι μετάβασης (αν και εφόσον ξεπεραστεί) σε μια νέα φάση καπιταλιστικής συσσώρευσης. Η παρούσα οικονομική κρίση δεν μπορεί να αποκοπεί από την προηγούμενη κρίση του 1973 (που ήταν μικρότερης έντασης και έκτασης) και συνεπώς συμπεκνώνει τις απόπειρες υπέρβασης της παρελθούσας κρίσης, τους μετασχηματισμούς του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής των τελευταίων 30 ετών που κωδικοποιήθηκαν ορίζονται ως χρηματιστικοποίηση, καθώς και τις γεωπολιτικές συνέπειες της πτώσης των καθεστώτων του λεγόμενου “υπαρκτού σοσιαλισμού”. Όπως επισημαίνουν οι Μαρξ-Ένγκελς: *“Πώς ξεπερνά η αστική τάξη τις κρίσεις; Από το ένα μέρος καταστρέφοντας αναγκαστικά μάζες από παραγωγικές δυνάμεις. Από το άλλο κατακτώντας καινούργιες αγορές και εκμεταλλευόμενη πιο βαθιά τις παλιές. Πώς λοιπόν; Προετοιμάζοντας πιο ολόπλευρες και πιο τεράστιες κρίσεις και ελαττώνοντας τα μέσα για να προλαβαίνει τις κρίσεις”* (1976:32).

Με άλλα λόγια η παρούσα οικονομική κρίση επώαστηκε μεθοδικά και τροφοδοτήθηκε από τις πολιτικές υπέρβασης της κρίσης του 1973 και από την ένταξη στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας των χωρών του πρώην υπαρκτού. Την ίδια στιγμή ο τρόπος με τον οποίο το κεφάλαιο αποπειράθηκε να ξεπεράσει (και σε ένα βαθμό το κατάφερε) την κρίση του 1973, προσφέρει μια τυπολογία της σχέσης ανάμεσα στην οικονομική κρίση και την πολιτική της υπέρβαση.

Όπως ορθά τονίζει ο Σακελλαρόπουλος (2014:18-20) οι πολιτικές υπέρβασης της κρίσης του 1973 από τη σκοπιά του κεφαλαίου, δεν κατάφεραν να επαναφέρουν το ποσοστό κέρδους στα επίπεδα της χρυσής περιόδου. (golden age-μεταπολεμικό μακρύ κύμα ανάπτυξης). Ούτε η κυριαρχία του νεοφιλελευθερισμού, ούτε η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας, ούτε οι επιθετικές αναδιρθρώσεις-αποδιρθρώσεις στο χώρο της παραγωγής, ούτε τέλος η στροφή των ανεπτυγμένων οικονομιών στον τριτογενή τομέα, μπόρεσαν να αποκαταστήσουν τη φθίνουσα κερδοφορία. Το ποσοστό κέρδους, όπως και ο ρυθμός συσσώρευσης του κεφαλαίου έφτασαν στο

απόγειο τους το 1965 και ελλατώθηκαν σημαντικά στη δεκαετία του 1970 και πιο συγκεκριμένα από 5% στο 2%. (Dumenil-Levy 2011: 23)

Με αυτή την έννοια ισχύει ότι η κρίση του 2008 αποτελεί σε ένα βαθμό την περιπλεγμένη συνέχεια της κρίσης του 1973. Θεωρούμε πως η συσχέτιση των δύο κρίσεων αντανακλάται και στην κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου δόγματος που αντικατέστησε τον κείνσιανισμό, όταν ο τελευταίος απέτυχε ως πολιτική πρόταση υπέρβασης της κρίσης του 1973. Ο νεοφιλελευθερισμός αποτέλεσε την εκδοχή της κυρίαρχης ιδεολογίας και τη θεωρητική απολογητική των εργασιακών αναδιαρθρώσεων που είχαν ως στόχο την υπέρβαση της κρίσης του 1973 μέσω της αλλαγής των ταξικών συσχετισμών και της πλήρους αυτονόμησης της οικονομίας (δηλαδή του κεφαλαίου) από κάθε πολιτική διαμεσολάβηση. Η “φυσικοποίηση”⁶⁰ της παραγωγής ήταν η σχεδιασμένη -ως πρακτική αλλά και θεσμικά- αντιμετώπιση του κεφαλαίου με στόχο την αναστροφή των δεδομένων ενός ολόκληρου αιώνα. (Itoh 1990:13).

Όπως επισημαίνει ο Harvey (2007:57) στην αστική αντιμετώπιση της κρίσης του 1973 βρίσκουμε ρητά διατυπωμένο το μονομερή ταξικό χαρακτήρα των πολιτικών υπέρβασης της κρίσης που εκφράζει ιδεολογικά ο νεοφιλελευθερισμός⁶¹. Αυτή η ταξική μονομέρεια συνίσταται στον περιορισμό του ρίσκου επένδυσης για το κεφάλαιο και στην “κοινωνικοποίηση” των ζημιών των επενδύσεων στις υποτελείς τάξεις μέσω της αύξησης του δημοσίου χρέους ή/και της φορολογίας. Κάτι που αποτελεί κατά τη γνώμη μας θεμελιώδες γνώρισμα της σχέσης οικονομίας-πολιτικής τη στιγμή της κρίσης.

Επιπλέον αυτό που αποτελεί εν τέλει κοινό γνώρισμα των αστικών πολιτικών υπέρβασης της κρίσης είναι η διαλεκτική συνάρθρωση των πρακτικών του κεφαλαίου στο χώρο της παραγωγής, με τη θεσμική-νομική τους αποκρυστάλλωση στο εποικοδόμημα. Το ότι το κρατικό εποικοδόμημα εναρμονίζεται με τις πρακτικές στην κοινωνία των ιδιωτών πιστοποιεί τη βαρύνουσα σημασία της οικονομίας ως σφαίρας που συγκροτεί την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά και τη διαλεκτική σχέση οικονομίας-πολιτικής.

Οι ταξικοί αγώνες στο τέλος της χρυσής περιόδου, οι συγκρούσεις στο επίπεδο της εργασιακής μονάδας που έμοιαζαν να αμφισβητούν έμπρακτα τις εργασιακές σχέσεις και την ιεραρχία και

⁶⁰ Με τον όρο φυσικοποίηση εννοούμε την πρακτική και ιδεολογική οργάνωση της παραγωγής ως απολίτικης-τεχνικής αντικειμενικής διαδικασίας.

⁶¹ Οι πολιτικές υπέρβασης της κρίσης από το αστικό κράτος συνίστανται σε μια δέσμη μέτρων με στόχο την υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης και της ισχύος του προλεταριάτου, την αύξηση της εκμετάλλευσης, την ελεγχόμενη καταστροφή των πλεονάζοντων κεφαλαίων ώστε να αυξηθούν οι ρυθμοί συγκέντρωσης-συγκεντροποίησης κεφαλαίου, την καταστροφή της ζωντανής εργασίας (μαζική και χρόνια ανεργία), την επιβολή νέων εργασιακών σχέσεων και μοντέλων (επισφαλής εργασία). Ο νεοφιλελευθερισμός αποτελεί τη μετεξέλιξη της καπιταλιστικής σχέσης υπό την πίεση των ταξικών αγώνων.

εξουσία της παραγωγής οδήγησαν στην επιθετική ανασύνταξη του κεφαλαίου, η οποία με τη σειρά της παρήγαγε συγχρονικά τη θεσμική και νομική κατοχύρωση αυτής της ανασύνταξης.

Το κεφάλαιο απάντησε λοιπόν στην κρίση του 1973, αλλά και στους ταξικούς αγώνες στα τέλη της δεκαετίας του 1960 με μια σειρά από αναδιαρθρώσεις στο χώρο της παραγωγής που είχαν ως κοινό τους γνώρισμα την ευελιξία της παραγωγής σε εσωτερικό επίπεδο (σχετική ανεξαρτησία τμημάτων, διοίκηση ολικής ποιότητας, οργανωτικές καινοτομίες) και εξωτερικό επίπεδο. (δικτυακή οργάνωση της εργασίας: μερική/προσωρινή εργασία, υπεργολαβίες). Ο στόχος ήταν αφενός η αύξηση της σχετικής υπεραξίας, αφετέρου η διάλυση των παραδοσιακών δεσμών των εργαζομένων, ο κατακερματισμός της εργατικής τάξης και συνεπώς η πειθάρχησή της, η εμπέδωση νέων εργασιακών σχέσεων που να επιτρέπουν την ομαλή αναπαραγωγή της εξουσίας-δεσποτείας του κεφαλαίου στην παραγωγή, αλλά και η εμφάνιση μεθόδων απόσπασης απόλυτης υπεραξίας (Μαυρουδέας 2011). Ταυτόχρονα αυτή η νέα μορφή οργάνωσης της εργασίας θεσμοποιήθηκε και νομιμοποιήθηκε μέσα από μια δέσμη πολιτικών αποφάσεων των αστικών κυβερνήσεων, αρχικά στις ΗΠΑ και τη Μ. Βρετανία και στη συνέχεια στο σύνολο των καπιταλιστικών κρατών, ανάλογα με το βαθμό των αντιστάσεων του προλεταριάτου και γενικότερα το συσχετισμό ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις.

14.1.2: Η “φυγή” του κεφαλαίου προς τη χρηματοπιστωτική σφαίρα-χρηματιστικοποίηση

Παρά τις αναδιαρθρώσεις της παραγωγής και την επιβολή νέων εργασιακών σχέσεων εκμετάλλευσης το ποσοστό κέρδους του κεφαλαίου δεν αποκαταστάθηκε ποτέ στα προ κρίσης του 1973 επίπεδα. Το κεφάλαιο εξακολουθούσε να συναντά δυσκολίες στην αναπαραγωγή του, γεγονός που έθεσε επιτακτικά την ανάγκη υιοθέτησης ενός νέου μοντέλου καπιταλιστικής συσσώρευσης. Το κεφάλαιο αδυνατώντας να βρει ικανοποιητικά ποσοστά κέρδους στη λεγόμενη πραγματική οικονομία στράφηκε στην χρηματοπιστωτική σφαίρα. Η πρακτική αυτή, σύμφυτη με την εγγενή λογική του κεφαλαίου, και η θεσμοποίησή της (χρηματιστικοποίηση) αποτέλεσαν τη μορφή καπιταλισμού της τελευταίας τριακονταετίας που από το 2008 βρίσκεται σε δομική κρίση.

Η στροφή προς τη χρηματοπιστωτική σφαίρα έχει μια σειρά από πλεονεκτήματα, οικονομικά και πολιτικά για το κεφάλαιο καθώς ενοποιεί όλες τις σφαίρες παραγωγής υπεραξίας. Δημιουργεί έναν ενιαίο υλικό χώρο σύγκρισης των επενδύσεων που βελτιώνει την αποδοτικότητα του κεφαλαίου και επιτρέπει την αδιαμεσολάβητη επέκτασή του.

Όπως σημειώνει ο Σακελλαρόπουλος (2014: 21): *“η χρηματοπιστωτική σφαίρα έχει την ιδιαιτερότητα να συγκεντρώνει και να διαχειρίζεται χρήμα που μένει στάσιμο και αναξιοποίητο, να προεξοφλεί τη δυναμική της κεφαλαιακής συσσώρευσης λειτουργώντας ως δίκτυο απαιτήσεων στη*

μελλοντική κερδοφορία, να επιτρέπει τη γρήγορη μετακίνηση του κεφαλαίου από τον ένα τομέα στον άλλο, όπου το επίπεδο κερδοφορίας εμφανίζεται υψηλότερο, να αποτιμά διαρκώς τα πάγια κεφάλαια των επιχειρήσεων που βρίσκονται εκτός κυκλοφορίας, να δημιουργεί ένα σύστημα διαχείρισης επιχειρηματικού κινδύνου και τέλος να συμβάλλει στη σταδιακή σύγκλιση των πιο διαφορετικών μορφών περιουσιακών αποδόσεων”.

Η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού τομέα οδήγησε σε μια σειρά από δομικές αλλαγές στην καπιταλιστική παραγωγή και αναπαραγωγή: επέτρεψε στις επιχειρήσεις να συμμετέχουν απευθείας στις χρηματοπιστωτικές αγορές όχι μόνο για δανεισμό, αλλά για απόσπαση υπεραξιών, μετέτρεψε το δανεισμό των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων από τις τράπεζες σε βασική κερδοφόρα συναλλαγή. Τέλος τα νοικοκυριά συνδέθηκαν με τις διακυμάνσεις των αγορών είτε επενδύοντας τις αποταμιεύσεις τους, είτε δανειζόμενα για να μπορέσουν να ικανοποιήσουν βασικές τους ανάγκες. (Λαπαβίτσας 2012: 35)

Με άλλα λόγια η χρηματιστικοποίηση ολοκλήρωσε την ουσιαστική υπαγωγή της κοινωνικής αναπαραγωγής στο κεφάλαιο, οργανώνοντας και υποτάσσοντας κάθε πτυχή της ζωής και σχεδόν κάθε δραστηριότητα-παραγωγική ή μη-στην κίνηση του κεφαλαίου. Όπως έχουμε αναπτύξει αναλυτικότερα στο κεφάλαιο 10.2 το γεγονός αυτό παρήγαγε μια σειρά από πολιτικές και ιδεολογικές συνέπειες με κύρια την πειθάρχηση των υποτελών τάξεων στις κανονιστικές νόρμες των αγορών και την ιδεολογική ταύτιση του προλεταριάτου με την αστική τάξη. Η κυρίαρχη ιδεολογία θεωρούσε και η κυρίαρχη πρακτική αντιμετώπιζε ως εν δυνάμει κεφάλαιο προς επένδυση, τα πάντα, από τις συντάξεις ή τα αποθεματικά των ταμείων, μέχρι βασικές ανάγκες (στέγαση, παιδεία, υγεία). Η χρηματιστικοποίηση με αυτή την έννοια συνίσταται στη κατάληψη από το κεφάλαιο πτυχών του κοινωνικού πράττειν και τη μετατροπή τους σε πεδία απόσπασης υπεραξίας. Ο νόμος της αξίας στην πιο φετιχοποιημένη του μορφή έγινε ο κανονιστικός κώδικας της αστικής κοινωνίας στο πεδίο της διευρυμένης αναπαραγωγής της.

Η διόγκωση του δημόσιου χρέους⁶² και η αντικατάσταση του κράτους πρόνοιας από τον ριψοκίνδυνο δανεισμό ήταν μια ακόμα ένδειξη της χρηματοπιστωτικής μορφής του καπιταλισμού που παρήγαγε η κρίση του 1973. Οι κοινωνικές ανισότητες γιγαντώνονταν (Piketty 2015:70) το κράτος αποσυρόταν από το κόστος της αναπαραγωγής του προλεταριάτου, μιας και δεν υπήρχε κανένας λόγος σε συνθήκες ύφεσης να συντηρείται ο εφεδρικός στρατός των ανέργων. Καθώς τα δημόσια έσοδα του κράτους μειωνόντουσαν, το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο κάλυψε πρακτικά και θεσμικά το κενό. Αυτό έγινε με δάνεια για τους φτωχούς ώστε να αυξηθεί αφενός η ζήτηση

⁶² Πριν το 1973 οι περισσότερες αμερικάνικες επενδύσεις ήταν άμεσες, μετά το 1973 αντικαταστάθηκαν από το δανεισμό προς τις ξένες κυβερνήσεις (Λάσκος-Τσακαλώτος 2011:43)

πρακτική γνώση και ως *ιδιωτικοποιημένος κείνσιανισμός* (Crouch 2009), αφετέρου τα δάνεια να μετατραπούν σε περίπλοκα χρηματοπιστωτικά προϊόντα που θα επέφεραν κέρδος.

Επιπλέον η εκτίναξη του δημόσιου χρέους επέτρεψε στα κράτη να συνεχίζουν να συντηρούν τις δημόσιες τους δαπάνες, δίχως να φορολογούν το κεφάλαιο, το οποίο μπόρεσε να αντλήσει κέρδη από τη χρηματοδότηση των κρατών. Οι χρηματοπιστωτικές αγορές απέκτησαν εξαιρετικά μεγάλη ισχύ, ως πεδίο αδιαμεσολάβητης δράσης του κεφαλαίου υπερβαίνοντας τις χρονοβόρες και κοινωνικά διαμεσολαβημένες πολιτικές διαδικασίες πρόσβασης στο κράτος, υπαγορεύοντας σχεδόν απευθείας τις οικονομικές πολιτικές.

Η διαδικασία αυτή, που επαναλαμβάνουμε συγκρότησε τη μορφή του καπιταλισμού μετά το 1973 αποτυπώνεται σε μια σειρά από δείκτες: στο λόγο των κερδών του χρηματοπιστωτικού τομέα στις ΗΠΑ προς τα συνολικά κέρδη του ιδιωτικού τομέα από 10% το 1980 σε 40% το 2010 (Quiggin 2010:46) στον τριπλασιασμό του λόγου των χρηματοοικονομικών στοιχείων προς το ΑΕΠ (από 1,5 σε 4,5) την τελευταία τριακονταετία (Finn 2011:21), στην εκτίναξη των περιουσιακών στοιχείων των διεθνών τραπεζών από 700δισ δολάρια το 1977 σε 33 τρις το 2007 (πηγή: Bank of international Settlements), στις αγορές ξένου συναλλάγματος που από 19 δις ημερησίως το 1977 εκτινάχθηκαν σε 4 τρις το 2010.

Η φιλελευθεροποίηση των χρηματαγορών και του διεθνούς εμπορίου σε συνδυασμό με την όξυνση της ανισόμετρης ανάπτυξης του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος, αποτέλεσαν επίσης βασικό γνώρισμα του καπιταλισμού των τελευταίων 40 ετών και η συνάρθρωσή τους προετοίμασε μεθοδικά την κρίση του 2008.

Η “απελευθέρωση” της αγοράς συναλλάγματος και γενικότερα των χρηματαγορών, αλλά και του διεθνούς εμπορίου απηχούσε την εγγενή ανάγκη του κεφαλαίου για επέκταση πέρα από κάθε περιορισμό. Η εσωτερική λογική του κεφαλαίου εξάλλου είναι σε πλήρη αντίθεση με τη λογική των δημοσίων αγαθών και της ισότιμης πρόσβασής όλων σε αυτά. (Lebowitz 2003).

Το κεφάλαιο ασφυκτιώντας το 1970 μέσα σε ένα πλαίσιο που αποκρυστάλλωνε τη μεταπολεμική κοινωνική-ταξική ισορροπία, αναζήτησε πρακτικά διεξόδους για να υπερβεί το θεσμοποιημένα-ρυθμιστικά όρια των αγορών. Οι πρακτικές στις αγορές συναλλάγματος των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων κινούνταν στα όρια της νομιμότητας και οικοδομούσαν *ad hoc* τη νέα μορφή καπιταλισμού.

Βλέπουμε το μοτίβο της διαλεκτικής σχέσης οικονομίας-πολιτικής: οι πρακτικές στην κοινωνία των ιδιωτών συγκρούονται με το κληροδοτημένο εποικοδόμημα της παρελθούσης κοινωνικής ισορροπίας και τότε το κράτος (και πλέον οι υπερεθνικοί οργανισμοί) εναρμονίζονται με τις ανάγκες του κεφαλαίου και θεσμοποιούν αυτές τις πρακτικές, συντελώντας στην αναπαραγωγή τους. Για παράδειγμα το 1974 οι ΗΠΑ ήραν τους μεταπολεμικούς περιορισμούς στην αγορά συναλλάγματος και σε όλη τη δεκαετία του 1980 έχουμε θεσμική άρση των περιορισμών στην

κίνηση κεφαλαίων, μια διαδικασία που κορυφώθηκε τη δεκαετία του 1990. (Λάσκος-Τσακαλώτος 2011:77-78)

Αντίστοιχα και στο διεθνές εμπόριο παρατηρούνται αλλαγές στους κανόνες των εμπορικών συναλλαγών με την άρση των δασμών. Και σε αυτή την περίπτωση η πρακτική των πολυεθνικών επιχειρήσεων που μπορούσαν λόγω μεγέθους, ισχύος και τεχνολογικής ικανότητας να υπερβαίνουν τους περιορισμούς, να ενοποιούν δηλαδή στην πράξη τον κατακερματισμένο-λόγω συνόρων και δασμών- οικονομικό χώρο παρήγαγε την πολιτική και θεσμική ολοκλήρωση αυτών των πρακτικών. (Λάσκος-Τσακαλώτος 2011:85) Μέσα από τις επικαιροποιήσεις της GATT με κύρια αυτή του γύρου της Ουρουγουάης (1986)⁶³ και την ίδρυση του ΠΟΕ (1995) δημιουργήθηκε το υλικό και θεσμικό πλαίσιο που συμπύκνωνε την κυριαρχία του κεφαλαίου έναντι των εργαζομένων και των τοπικών μικροπαραγωγών. Ουσιαστικά η διαδικασία προσομοιάζει με την απευθείας μετατροπή των ταξικών σχέσεων στο χώρο της οικονομίας σε πολιτικό εποικοδόμημα, με τη σύμφυση δηλαδή της κοινωνίας των ιδιωτών με το κράτος. Λέμε προσομοιάζει γιατί η κυριαρχία δομών του κεφαλαίου δεν πραγματώνεται ερήμην της πολιτικής και του κράτους, αλλά αντίθετα είναι το κράτος ή η ένωση κρατών που θεσμοποιούν την κυριαρχία του κεφαλαίου πέρα από κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς περιορισμούς. Η λεγόμενη παγκοσμιοποίηση των τελευταίων δεκαετιών δεν ήταν παρά η δημιουργία (ή πιο σωστά η απόπειρα) ενός ενιαίου οικονομικού χώρου με κυρίαρχες υπερεθνικές δομές που συμπυκνώνουν την αδιαμεσολάβητη ισχύ του κεφαλαίου. Οι υπερεθνικές-διακρατικές δομές, οι οίκοι αξιολόγησης που ορίζουν μονομερώς το δεσμευτικό και κανονιστικό οικονομικό πλαίσιο αναπαράγουν θεσμικά το κεφάλαιο ως ολοποιητική παγκόσμια κοινωνική σχέση που συγκροτεί την πραγματικότητα. Η διεθνικότητα του κεφαλαίου που απέκτησε υλική-θεσμική έκφραση εκκινεί από την ανάγκή του να αποδεσμευτεί από την εδαφικότητα της παραγωγής, φιλοδοξώντας πως με αυτό τον τρόπο θα αποδεσμευτεί και από τη ενοχλητική υλικότητα της πάλης των τάξεων που αποτελεί το ανομολόγητο μυστικό της παραγωγικής διαδικασίας. Η αντιδραστική ουτοπία μιας καπιταλιστικής οικονομίας απηλλαγμένης από την ταξική αντίθεση και τους κοινωνικούς-ιστορικούς-γεωγραφικούς περιορισμούς, συμπυκνώνει την πρακτική και την ιδεολογία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, η οποία ήταν και είναι η κυρίαρχη ιδεολογία της σύγχρονης αστικής τάξης.

Η παγκόσμια καπιταλιστική αρχιτεκτονική των τελευταίων δεκαετιών που απηχούσε την ήττα και την κοινωνική υποβάθμιση της εργατικής τάξης και των υποτελών τάξεων και που ενέγραψε θεσμικά και υλικά την επέκταση της ισχύος του κεφαλαίου πλανητικά και την κυριαρχία της

⁶³ Εκεί αποφασίστηκε η άρση των περιορισμών στους τομείς της υφαντουργίας, των υπηρεσιών, των πνευματικών δικαιωμάτων και των αγροτικών προϊόντων.

χρηματοπιστωτικής του μερίδας, συντέλεσε αποφασιστικά στην μερική υπέρβαση της κρίσης του 1973, προετοιμάζοντας όμως την ίδια στιγμή την τρέχουσα οικονομική κρίση του 2008

14.2: Η κρίση του 2008 ως μακρύ κύμα ύφεσης

Η στρατηγική υπέρβασης της κρίσης του 1973 από τη σκοπιά του κεφαλαίου είχε ένα διττό χαρακτήρα. Από τη μια μεριά να επιβάλλει μέσω της πολιτικής και του κράτους νέες σχέσεις εκμετάλλευσης, να αυξήσει το μερίδιο του κεφαλαίου στην νομή του πλούτου, μειώνοντας το αντίστοιχο μερίδιο της εργασίας και εμποδώνοντας την εξουσία της αστικής τάξης. Από την άλλη μεριά να εγκαθιδρύσει μια νέα φάση καπιταλιστικής συσσώρευσης.

14.2.1: Το αναιμικό κύμα ανάπτυξης 1995-2007

Για το πρώτο σκέλος, το κράτος παρενέβη για να δημιουργήσει συνθήκες κερδοφορίας μιας και όπως ορθά έχει ειπωθεί: *“ο σκοπός της μακροοικονομικής πολιτικής δεν είναι να εξαφανίζει τον οικονομικό κύκλο, αλλά να τον κατευθύνει σύμφωνα με τα συμφέροντα των καπιταλιστών”*.⁶⁴ (Boddy & Crotty 1975:10). Όπως έχουμε δείξει αναλυτικά στο 9ο κεφάλαιο η μόνη δυνατή αστική πολιτική υπέρβασης της κρίσης είναι η επιβολή νέων σχέσεων εκμετάλλευσης, η υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης, η μετακύλιση της κρίσης στις υποτελείς τάξεις, δηλαδή η όξυνση της πάλης των τάξεων και η αύξηση της εκμετάλλευσης. Με αυτή την έννοια η οικονομική κρίση εκκινεί από την οικονομία, επεκτείνεται σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού. όντας το πλαίσιο διεξαγωγής της ταξικής σύγκρουσης που οδηγεί σε μια νέα σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Ο Yaffe, θέλοντας να καταδείξει ακριβώς τη δυναμική της κρίσης ως στιγμής του ταξικού αγώνα υποστηρίζει πως *“ η καπιταλιστική κρίση μπορεί να ιδωθεί ως η σημαντικότερη αντεπιδρώσα αιτία στη μακροχρόνια πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους”* (1973:203).⁶⁵

Από την άποψη λοιπόν της εμπέδωσης και επιβολής νέων-επικαιροποιημένων-σχέσεων εκμετάλλευσης στο πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο, η στρατηγική του κεφαλαίου μετά το 1973

⁶⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αύξηση των ονομαστικών επιτοκίων από το διοικητή της FED Βόλκερ το 1979 (σοκ Βόλκερ) κίνηση που προκάλεσε αύξηση της ύφεσης και της ανεργίας, επιταχύνοντας την εκκαθάριση των μη ανταγωνιστικών κεφαλαίων, η μείωση των φορολογικών συντελεστών για τις επιχειρήσεις και τα υψηλά εισοδήματα από 78 σε 28% κτλ.

⁶⁵ Σύμφωνα με το Μηλιό (2005:32) *“η καπιταλιστική έξοδος από τις οικονομικές κρίσεις συνδέεται πάντοτε με την κήρυξη ενός ανοικτού ταξικού πολέμου εναντίον των εργαζόμενων τάξεων, των συλλογικών μορφών οργάνωσής τους, των κοινωνικών τους δικαιωμάτων...”*

στέφθηκε με επιτυχία, αναδιαμορφώνοντας προς οφελός του τους κοινωνικούς συσχετισμούς. Στο οικονομικό πεδίο όμως, όπως είδαμε το ποσοστό κερδοφορίας δεν επανήλθε ποτέ στα επίπεδα του μεταπολεμικού κύματος ανάπτυξης. Συνεπώς σε ένα βαθμό η κρίση του 1973 δεν ξεπεράστηκε ποτέ ολοκληρωτικά. (Σακελλαρόπουλος 2014& Λάσκος 2010).

Χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικό εργαλείο ανάλυσης της κρίσης τη μαρξιστική ερμηνεία των μακρών κυμάτων Kondratieff όπως την επεξεργάστηκε ο Μαντέλ (1994) ⁶⁶ και την πολυπαραγοντική μαρξική ανάλυση των κρίσεων (βλ. κεφάλαιο 9) υποστηρίζουμε πως μια σειρά από εξωγενείς παράγοντες συντέλεσαν στη μερική υπέρβαση της κρίσης του 1973. Πιο συγκεκριμένα θεωρούμε πως από το 1995 μέχρι το 2007 υπήρξε ένα αναιμικό κύμα επέκτασης που στηρίχτηκε σε εξωοικονομικούς παράγοντες και φυσικά στον άκρατο δανεισμό νοικοκυριών και επιχειρήσεων.

Η πτώση των καθεστώτων του “υπαρκτού σοσιαλισμού” και η ένταξη της Κίνας στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας (μεταρρυθμίσεις του 1989) είχαν ως αποτέλεσμα την ενοποίηση μετά από πολλές δεκαετίες της παγκόσμιας οικονομίας και τη χωρική επέκταση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής. Η υπερπροσφορά φτηνής εργατικής δύναμης και η αύξηση του εφεδρικού στρατού των ανέργων συμπίεσε ακόμα περισσότερα τη διαπραγματευτική δύναμη της εργατικής τάξης. Ταυτόχρονα οι νέες τεχνολογίες (κυρίως το διαδίκτυο) και η αυτοματοποίηση των υπηρεσιών επέτρεψαν τη βέλτιστη οργάνωση της σφαίρας της κυκλοφορίας, αυξάνοντας σημαντικά την ταχύτητα περιστροφής του κεφαλαίου. Η ένταση και η έκταση της οικονομικής κρίσης του 2008, η χρονική της διάρκεια (μετρά ήδη 7 χρόνια χωρίς να διαφαίνεται κάποια προοπτική μακροχρόνιας ανάκαμψης) πιστοποιούν πως πρόκειται για τομή στην καπιταλιστική εξέλιξη, για ένα νέο μακρύ κύμα ύφεσης και όχι απλά για περιπλεγμένη συνέχεια της κρίσης του 1973.

⁶⁶ Η θεωρία των μακρών κυμάτων κάνει λόγο για πενήκονταετείς (εμπειρικά) οικονομικούς κύκλους. Το μακρύ κύμα ύφεσης αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής συνέπεια της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους. Αντίθετα το μακρύ κύμα επέκτασης προϋποθέτει το συνδυασμό πολλών παραγόντων όπως τεχνολογικές καινοτομίες, επιβολή νέων ταξικών σχέσεων και ένα εξωοικονομικό γεγονός (πόλεμος). Με βάση αυτή την περιοδολόγηση: μεταπολεμικό κύμα επέκτασης (1940 ή 45 με 1968 ή 73), μακρύ κύμα ύφεσης 1973-1990 ή 1995) αναιμικό κύμα επέκτασης (1995-2008) νέο μακρύ κύμα ύφεσης με την παρούσα οικονομική κρίση.

14.2.2: Η κρίση του 2008 ως πολυπαραγοντική διαδικασία

Αναλύσαμε πώς η υπέρβαση της κρίσης του 1973 προετοίμασε τους όρους για την παρούσα οικονομική κρίση. Η κρίση του 2008 μπορεί να ερμηνευτεί μέσα από το συνδυασμό των αναλυτικών σχημάτων της υπερσυσσώρευσης κεφαλαίου, της υποκατανάλωσης, της χωρικής ασφυξίας του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους. (Μανιάτης 2009)

Η κρίση του 2008 εκκίνησε ως χρηματοπιστωτική, γεγονός που απηχεί το σημαίνοντα ρόλο του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Η πολιτική του δανεισμού ως υποκατάστατο της ζήτησης, ιδιαίτερα στον τομέα των κατοικιών και η τιτλοποίηση των στεγαστικών δανείων ώστε να καταστούν πεδία απόσπασης κερδών συντέλεσε αποφασιστικά στη γιγάντωση της φούσκας των ακινήτων. (Σακελλαρόπουλος 2014:24-25)

Το ξέσπασμα της στεγαστικής φούσκας αποτέλεσε την αφορμή και τον καταλύτη για να αρχίσουν να εκτονώνονται οι τρομακτικές ανισορροπίες της παγκόσμιας οικονομίας. Οι τράπεζες ήταν εκτεθειμένες σε μια σειρά από τοξικά παράγωγα και αναζητώντας συνεχώς περισσότερη κερδοφορία δάνειζαν σε πλήρη αναντιστοιχία με τα ίδια κεφάλαια τους, με αποτέλεσμα η κρίση των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων να μετατραπεί γρήγορα σε κρίση φερεγγυότητας και τελικά σε κρίση ρευστότητας⁶⁷. Το πρώτο πακέτο διάσωσης ύψους 700δισ δολαρίων (πακέτο Πόλσον) δεν αναχαίτισε την κρίση, αλλά αντίθετα προεικόνισε την ταξικότητα των πολιτικών διάσωσης των τραπεζών με χρήματα των υποτελών τάξεων. Ταυτόχρονα κατέδειξε πώς το κράτος θα οργανώσει την καταστροφή των πλεοναζόντων κεφαλαίων με τρόπο που συμπυκνώνει τις σχέσεις εξουσίας και ιεραρχίας ανάμεσα στις διάφορες μερίδες της αστικής τάξης.

Η αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων πλανητικά αλλά και στο εσωτερικό των ανεπτυγμένων χωρών [το 10% των πλουσιότερων νοικοκυριών στις ΗΠΑ καρπωνόταν πάνω από το 45% του πλούτου το 2002 σε σχέση με 33% το 1945 (πηγή: krugman.blogs.nytimes.com)], η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, η αυξανόμενη αποσύνδεση των ροών χρήματος και κεφαλαίου από την παραγωγή, η οργάνωση της καπιταλιστικής οικονομίας στη λογική του άμεσου βραχυπρόθεσμου κέρδους ενίσχυσαν ακόμα περισσότερο τις τάσεις υπερσυσσώρευσης, επιδεινώνοντας μακροχρόνια τις ανισορροπίες του καπιταλιστικού συστήματος. (Χάρβει 1982:285)

Η κρίση μεταφέρθηκε στην πραγματική οικονομία και το 2009 το παγκόσμιο ΑΕΠ μειώθηκε κατά 0,6% με το κόστος να επιβαρύνει κυρίως τις ανεπτυγμένες χώρες. (Σακελλαρόπουλος 2014:27)

⁶⁷ Στις ΗΠΑ χρεοκόπησαν την περίοδο 2008-2010 315 τραπεζικά ιδρύματα περιφερειακής εμβέλειας με συνολικό ενεργητικό 650 δισ δολ. (Σακελλαρόπουλος 2014:26)

Η καθήλωση των πραγματικών μισθών τις τελευταίες δεκαετίες (ως αστική απάντηση στην κρίση του 1973) που επιχειρήθηκε να υπερκεραστεί με τον άκρατο δανεισμό αποτελεί μια ακόμα αιτία της κρίσης. Αφενός γιατί αποτέλεσε το συμμετρικό κάτοπτρο της υπερπαραγωγής εμπορευμάτων, αφετέρου γιατί μετέτρεψε τους βιοτικούς όρους των υποτελών τάξεων σε επενδυτικό προϊόν.

Η μεταφορά της παραγωγής πολλών πολυεθνικών επιχειρήσεων στην Ασία λόγω των φτηνών μισθών και της απουσίας συνδικαλιστικών οργανώσεων που αποτελούσε εγγύηση για την απόσπαση απόλυτης και σχετικής υπεραξίας (Κίνα, Βιετνάμ κτλ) παράλληλα με τη χρηματιστικοποίηση και τριτογενοποίηση των ανεπτυγμένων οικονομιών, συντέλεσε επίσης στο ξέσπασμα της κρίσης του 2008 μέσα από την άναρχη και ανεξέλεγκτη υπερπαραπαραγωγή εμπορευμάτων.

Η ανισόμετρη ανάπτυξη που αποτελεί τυπολογικό χαρακτηριστικό του ΚΤΠ, όξυνε ιδιαίτερα τις μακροοικονομικές ανισορροπίες με κύριο παράδειγμα την αμοιβαία εξάρτηση Κίνας-ΗΠΑ. (Λάσκος-Τσακαλώτος 2011:90) Η Κίνα χρηματοδοτούσε τα ελλείμματα των ΗΠΑ, επιτρέποντάς τους να τυπώνουν χρήμα και να ενισχύουν την κατανάλωση, γιατί ήθελε να εξάγει και εκεί τα προϊόντά της που η αναιμική εγχώρια ζήτησή της, αδυνατούσε να απορροφήσει. Με αυτόν τον τρόπο όμως οι ΗΠΑ μπορούσαν (εξαιτίας και του ότι παραμένουν ο παγκόσμιος ηγεμόνας και λόγω στρατιωτικής υπεροπλίας) να κρατούν χαμηλά τα επιτόκια τους. Το φτηνό χρήμα επομένως τροφοδότησε περαιτέρω τον δανειστικό επεκτατισμό, προετοιμάζοντας την κρίση. Αντίστοιχα αυτή η σχέση αλληλεξάρτησης και η πρωτοκαθεδρία του δολαρίου ως παγκόσμιου αποθεματικού νομίσματος, επέτρεψε στις ΗΠΑ να ακολουθήσουν πολιτική ποσοτικής χαλάρωσης (εκτύπωση χρήματος) χωρίς να προκληθεί πληθωρισμός και να καταφέρουν να εξάγουν την κρίση στον υπόλοιπο κόσμο, περιορίζοντας εν μέρει τις δικές τους απώλειες.

Η χωρική επέκταση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής σε πλανητικό επίπεδο και η εκμηδένιση των προνεωτερικών τρόπων παραγωγής, περιόρισε σημαντικά τη δυνατότητα του κεφαλαίου να υπερβαίνει τις κρίσεις του αναζητώντας νέες αγορές, ναρκοθετώντας περαιτέρω κάθε προοπτική ανάκαμψης.

Τέλος, η απενοχοποίηση του εύκολου πλουτισμού και της πλεονεξίας ως βασικά χαρακτηριστικά της κυρίαρχης ιδεολογίας και πρακτικής (Krugman 2002) επέδρασαν στην απουσία κάθε ρυθμιστικής αρχής των χρηματοπιστωτικών αγορών. Η αλαζονική αντίληψη που συμπυκνώθηκε στο *τέλος της ιστορίας* (Φουκογιάμα 1993) και στη βαθιά πεποίθηση πως τα κρισιακά φαινόμενα ανήκουν στο παρελθόν, εμπόδισε την αστική οικονομική επιστήμη να αντιληφθεί τον ερχομό και το μέγεθος της κρίσης.

Συνοψίζοντας η κρίση του 2008 είναι δομική και συστημική. Πρόκειται για ένα μακρύ κύμα ύφεσης, εφάμιλλο με εκείνο του 1929. Η υπερσυσσώρευση κεφαλαίου που οξύνθηκε περαιτέρω με την κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, η αύξηση της οργανικής σύνθεσης του

κεφαλαίου μέσω της αυτοματοποίησης της παραγωγής, η χρηματιστικοποίηση των βασικών βιοτικών αναγκών (στέγη), η καθήλωση των πραγματικών μισθών, οι παγκόσμιες ανισορροπίες, η υπερπαραγωγή εμπορευμάτων απόρροια της βιομηχανικής ανάπτυξης της Κίνας και η χωρική επέκταση του ΚΤΠ αποτελούν, στη διαλεκτική τους συνάφεια, τους αιτιακούς παράγοντες της τρέχουσας οικονομικής κρίσης.

14.3: Συμπεράσματα

Η κρίση του 2008 είναι δομική και συστημική και αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό και διακριτή φάση της καπιταλιστικής εξέλιξης. Η παρούσα κρίση σχετίζεται με εκείνη του 1973 και κυρίως με τις επιπτώσεις των πολιτικών υπέρβασής της από το κεφάλαιο. Η επίθεση στις εργατικές κατακτήσεις και το κράτος πρόνοιας, οι αναδιαρθρώσεις στο χώρο της παραγωγής είχαν ως στόχο την αποκατάσταση του ποσοστού κέρδους. Ταυτόχρονα το κεφάλαιο αναζητώντας υψηλά και άμεσα ποσοστά υπεραξίας στράφηκε στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Η μετατόπιση αυτή που ορίζεται κωδικοποιημένα ως χρηματιστικοποίηση αποτέλεσε τη μορφή του καπιταλισμού των τελευταίων δεκαετιών που τώρα βρίσκεται σε κρίση.

Η κρίση του 1973 ξεπεράστηκε πολιτικά και ιδεολογικά με την έννοια ότι παρήγαγε νέες μορφές κυρίαρχης ιδεολογίας, οικοδόμησε -θεσμοποιώντας τις πρακτικές του κεφαλαίου- ένα νέο κοινωνικό-οικονομικό-πολιτικό πλαίσιο αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων. Το νέο αυτό πλαίσιο παρήγαγε νέες μορφές αστικού κράτους και συμπύκνωσε μια διαφορετική σχέση οικονομίας-πολιτικής που ήρε τους περιορισμούς της μεταπολεμικής περιόδου στην κίνηση του κεφαλαίου.

Η πτώση των καθεστώτων του “υπαρκτού σοσιαλισμού”, η ένταξη της Κίνας στο παγκόσμιο καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας, η επιβολή αρνητικών-για τις εργαζόμενες τάξεις-κοινωνικών συσχετισμών επέτρεψαν τη μερική οικονομική υπέρβαση της κρίσης του 1973, αλλά ταυτόχρονα προετοίμασαν τους υλικούς όρους για το ξέσπασμα της παρούσας κρίσης.

Η αύξηση της μακροοικονομικών ανισορροπιών, η υπερσυσσώρευση κεφαλαίων και η γιγάντωση του χρηματοοικονομικού τομέα, η βιομηχανική ανάπτυξη της Κίνας και άλλων αναπτυσσόμενων χωρών με τη συνακόλουθη υπερπαραγωγή εμπορευμάτων, η καθήλωση των πραγματικών εισοδημάτων των υποτελών τάξεων, η πλήρης απελευθέρωση των χρηματαγορών και του διεθνούς εμπορίου παρήγαγαν στη συνάρθρωσή τους την οικονομική κρίση του 2008.

Η κρίση του 2008 ισοδυναμεί με ένα μακρύ κύμα ύφεσης και η υπέρβασή της από τη σκοπιά του κεφαλαίου συνίσταται στην ελεγχόμενη καταστροφή των πλεοναζόντων κεφαλαίων και της

ζωντανής εργασίας, αλλά και στην βίαιη υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης και ευρύτερα των υλικών όρων ζωής των υποτελών τάξεων. Από αυτό το γεγονός προκύπτει η σχέση οικονομικής και πολιτικής κρίσης και ο ρόλος του αστικού κράτους ως φορέα υλοποίησης αυτών των πολιτικών υπέρβασης που έχουν ως στόχο την αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις τάξεις, την αποκατάσταση της κανονικότητας των καπιταλιστικής (ανα)παραγωγής και τελικά την οικοδόμηση μιας νέας εποχής καπιταλιστικής συσσώρευσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15: Η ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΣΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑ

Στο παρόν κεφάλαιο θα μελετήσουμε συνοπτικά τις αλλαγές που επέφερε η παρούσα κρίση στους θεσμούς και τις δομές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ιδιαίτερα της ευρωζώνης⁶⁸. Τον τρόπο δηλαδή που εγγράφονται υλικά και θεσμικά οι αλλαγές των ταξικών συσχετισμών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, αλλαγές που αποτελούν το συνοπτικό περιεχόμενο της κρίσης. Με την έννοια μετασχηματισμοί του ευρωπαϊκού οικοδομήματος ορίζουμε τις -ολοένα και κυρίαρχες- άτυπες/μη θεσμικά κατοχυρωμένες πρακτικές λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής των τελευταίων ετών, καθώς και τη συνεπαγόμενη διαδικασία θεσμικής τους έκφρασης. Η διαδικασία αυτή παράγει το νέο ευρωπαϊκό οικοδόμημα που θα εκφράσει νομικά, ιδεολογικά και πολιτικά τη νέα κοινωνική ισορροπία, συντελώντας στην αναπαραγωγή της, εγκαινιάζοντας ένα νέο κύκλο συσσώρευσης κεφαλαίου.

Οι μετασχηματισμοί στις δομές της ΕΕ και της ζώνης του ευρώ αποτελούν τη λογική ολοκλήρωση του ταξικού περιεχομένου τους και όχι κάποια παρέκλιση από το αφηρημένο ιδεώδες του ευρωπαϊκού κεκτημένου.⁶⁹ (Lordon 2014)

Η ΕΕ εξ αρχής συμπύκνωνε τον συντριπτικό συσχετισμό δύναμης σε διεθνικό και εθνικό επίπεδο του κεφαλαίου σε βάρος της εργασίας. Η ΕΕ ήταν και είναι η θεσμική υλικότητα της κυριαρχίας του κεφαλαίου και ιδιαίτερα της κυρίαρχης μερίδας του. Συγκροτήθηκε την εποχή της χρηματιστικοποίησης, συμπυκνώνοντας ακριβώς την υπαγωγή των κοινωνικών σχέσεων στο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο και την πολιτική-θεσμική τους αποκρυστάλλωση.

Οι μετασχηματισμοί που λαμβάνουν χώρα στο “σώμα και το πνεύμα” των ευρωπαϊκών θεσμών αποτελούν κίνηση στο εσωτερικό του θεσμικού πλαισίου της ΕΕ με στοιχεία τομής και συνέχειας. Για αυτό και οι άτυπες-εξωθεσμικές πρακτικές των τελευταίων ετών (ανάδειξη σε αποφασιστικό όργανο του άτυπου Eurogroup, ο ανοιχτά πολιτικός ρόλος της ΕΚΤ) δε θεωρήθηκαν από τους θεσμικούς μηχανισμούς της ΕΕ παραβίαση κάποιων αρχών, αλλά αποδεκτή και αποδοτική πρακτική εντός του δοσμένου θεσμικού πλαισίου. Αντίθετα η καθιέρωση αυτών των άτυπων

⁶⁸ Θα επικεντρωθούμε ιδιαίτερα στην Ευρωζώνη γιατί εκτός των άλλων η ΕΕ λόγω μεγέθους και γραφειοκρατίας μοιάζει να πορεύεται στη διάρκεια της κρίσης δυσκίνητα, με τη δύναμη της αδράνειας και ως διαρκής συμβιβασμός των εθνικών συμφερόντων που την αποτελούν. Αντίθετα η ευρωζώνη, ως πιο σφιχτή και ισχυρή ένωση (λόγω κοινού νομίσματος) αποτυπώνει σε πραγματικό χρόνο τους ταξικούς και ενδοκρατικούς ανταγωνισμούς και τις αλλαγές που επιφέρει η κρίση.

⁶⁹ Ενδεικτική βιβλιογραφία που τεκμηριώνει τον εγγενή νεοφιλελεύθερο χαρακτήρα της ΕΕ και της ευρωζώνης: Lordon F. 2014 *La malfacon, monnaie européenne et souveraineté démocratique*. Éd. les liens qui libèrent, Λαπαβίτσας Κ (κ.α) 2010: Κρίση ευρωζώνης. Φτώχεια του δυνατού, πτώχευση του αδύνατου, Αθήνα: νοβόλι. , Anderson P. 2009 *The New Old World*, London: Verso, Durand C (dir.), 2013 *En finir avec l'Europe*, Paris: La Fabrique

πρακτικών και η νομιμοποίησή τους μέσα και από την επίκληση της έκτακτης ανάγκης (όπως το άνοιγμα των αγορών της επόμενης μέρας!) παράγει τη νέα ευρωπαϊκή νομιμότητα.

Σύμφωνα με τη μαρξική θεωρία του κράτους που σκιαγραφήσαμε στο δεύτερο μέρος της διατριβής, το πρακτικό-ταξικό περιεχόμενο του κράτους ορίζει τη θεσμική του έκφραση. Η υλικότητα των κρατικών μορφών συνίσταται ακριβώς στο ότι εγγράφουν τους κοινωνικούς συσχετισμούς, επομένως εσωτερικεύουν και τις αλλαγές αυτών των συσχετισμών. Η εγγραφή των αλλαγών στο εσωτερικό των κρατικών μορφών σε σχεδόν πραγματικό χρόνο, εκκινεί ως πρακτική και ως ιδεολογία και μετά θεσμοποιείται. Οι παραδοχές αυτές αποτελούν εργαλεία ανάλυσης των μετασχηματισμών των ευρωπαϊκών πρακτικών και θεσμών στη διαλεκτική τους αλληλεπίδραση, παρ' όλη τη διαφορά του επιπέδου ανάλυσης (από το κρατικό στο διακρατικό).

Ο τρόπος εγγραφής των αλλαγών των κοινωνικών συσχετισμών και της σχέσης οικονομίας-πολιτικής αποτυπώνεται στις σχέσεις ανάμεσα στις δομές και τους μηχανισμούς του κράτους, στην ανάδειξη, εγκάρσια με το θεσμικό σώμα του κράτους, άτυπων μηχανισμών που παραμένουν πλήρως θωρακισμένοι από το ίχνος των ταξικών αγώνων και εκφράζουν άμεσα το συμφέρον του κεφαλαίου. Με αυτή την έννοια οι αλλαγές στους ευρωπαϊκούς θεσμούς αποτελούν την αστική πολιτική πρόταση υπέρβασης της κρίσης. Διακρίνουμε εδώ ένα τυπολογικό χαρακτηριστικό της κοινωνικής-πολιτικής δυναμικής της κρίσης και της αστικής απάντησης σε αυτήν. Η υπέρβαση της κρίσης του 1973 από το κεφάλαιο υπήρξε μια διαδικασία συγκρότησης και από τα κάτω (πρακτικές στο όριο της θεσμικής νομιμότητας) όσο και από τα πάνω (πολιτικές αποφάσεις, νομοθεσία κτλ) που παρήγαγε τελικά το νέο πολιτικό-οικονομικό πλαίσιο αναπαραγωγής. Αντίστοιχα και η απόπειρα υπέρβασης της παρούσας κρίσης που εξελίσσεται μέσα από τη διαλεκτική αλληλεπίδραση άτυπων πρακτικών και θεσμικών πολιτικών αποφάσεων, μέσα από αντιφάσεις και αντιθέσεις, παράγει δυνητικά τις νέες μορφές κοινωνικής αναπαραγωγής με στόχο την επανεκκίνηση της καπιταλιστικής συσσώρευσης.

15.1: Η ευρωπαϊκή ενοποίηση ως τμήμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής αρχιτεκτονικής.

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση αποτυπώνει καταρχάς τον ανταγωνισμό του ευρωπαϊκού κεφαλαίου με τα υπόλοιπα καπιταλιστικά κέντρα (ΗΠΑ, Κίνα, Ρωσία). Ο στόχος του συνασπισμένου ευρωπαϊκού κεφαλαίου (γιατί η ΕΕ αν και υπερεθνικός οργανισμός δεν καταργεί το έθνος-κράτος, αλλά αποτελεί τη θεσμική και υλική συνένωση της ταξικής εξουσίας των κρατών-μελών) ήταν η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής οικονομίας σε συνθήκες όξυνσης του παγκόσμιου ανταγωνισμού. Η συνθήκη της Λισαβόνας αποτελούσε τη ρητή διατύπωση της επιθυμίας του ευρωπαϊκού κεφαλαίου να καθιερωθεί ως παγκόσμιος ηγεμόνας, με το ευρώ να

φιλοδοξεί να αποτελέσει την εναλλακτική στο δολάριο ως παγκόσμιο αποθεματικό νόμισμα. Οι εγγενείς αντιφάσεις όμως της ευρωπαϊκής ενοποίησης κατέστησαν πρακτικά ανέφικτο τον επί ίσοις όροις ανταγωνισμό με το αμερικανικό κεφάλαιο. Η παραγωγικότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας δεν έπαψε ποτέ να υπολείπεται της αμερικανικής, ενώ η ανάδυση νέων ανταγωνιστών όπως η Κίνα που δε φέρουν τα “φορτία” του κράτους πρόνοιας και του αντίστοιχου κοινωνικού συμβολαίου ναρκοθέτησε ακόμα περισσότερα τις προοπτικές μιας μελλοντικής ευρωπαϊκής κυριαρχίας. Η καταστροφική δυναμική της παρούσας κρίσης δεν έχει, προς το παρόν τουλάχιστον, αλλάξει τον παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεως.

Η ευρωπαϊκή ενοποίηση αποτυπώνει τους ενδοευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς και τη μάχη για την ηγεμονία στο εσωτερικό της ΕΕ και της ευρωζώνης. Η ενοποίηση οικονομιών διαφορετικής ισχύος και επιπέδου παραγωγικότητας αναπόφευκτα συμπυκνώνει την κυριαρχία του ισχυρότερου εθνικού κεφαλαίου και υπονομεύει μεσοπρόθεσμα τις οικονομίες των κρατών-μελών (Σακελλαρόπουλος 2014:31). Ακριβώς όπως το αστικό κράτος ενοποιεί τις μερίδες της αστικής τάξης, όχι σε ισότιμη αλλά σε ιεραρχική βάση, έτσι και η ευρωπαϊκή ενοποίηση προϋποθέτει και εκφράζει την ηγεμονία του κυρίαρχου αστικού συμφέροντος. Αντίστοιχα και η παγκοσμιοποίηση μέσω της χρηματιστικοποίησης συνδέεται άρρηκτα με την ηγεμονία-κυριαρχία του αμερικανικού κεφαλαίου και του δολαρίου ως παγκόσμιου αποθεματικού νομίσματος. (Σακελλαρόπουλος 2014:28).

Η παραπάνω σκιαγράφηση των παγκοσμίων συσχετισμών εξηγεί αφενός το πώς οι ΗΠΑ κατάφεραν να εξάγουν ως ένα βαθμό την κρίση στον υπόλοιπο κόσμο και να διατηρήσουν την πρωτοκαθεδρία τους, αφετέρου την εσωτερίκευση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στις δομές της ευρωπαϊκής ενοποίησης και τη μετατροπή ειδικά της ζώνης του ευρώ σε “αδύναμο κρίκο” της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας. Με αυτή την έννοια η ΕΕ και η ευρωζώνη συμπυκνώνουν: την αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων στο εσωτερικό των ξεχωριστών κοινωνικών σχηματισμών τις διακρατικές σχέσεις των κρατών-μελών και την εσωτερικοποιημένη και “εξ επαγωγής” αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων παγκόσμια, τη λεγόμενη δηλαδή ιμπεριαλιστική αλυσίδα. (Πουλαντζάς 1981:57)

15.1.1: Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ως θεσμική υλικότητα της καπιταλιστικής αναπαραγωγής

Η ευρωπαϊκή νομισματική ενοποίηση ήταν εξ αρχής η θεσμική υλικότητα, ο υλικός χώρος αναπαραγωγής του συνασπισμένου ευρωπαϊκού κεφαλαίου και η απόπειρα ενοποίησης του ευρωπαϊκού οικονομικού χώρου υπό γερμανική ηγεμονία. Οι θεσμοί και οι δομές της αποτελούν το πεδίο εγγραφής των ενδοκαπιταλιστικών ανταγωνισμών (κυρίως του γερμανικού με το γαλλικό

κεφάλαιο) και την απόπειρα άρσης αυτών των ανταγωνισμών με στόχο τη δημιουργία του απαραίτητου, για την καπιταλιστική αναπαραγωγή, οικονομικού και πολιτικού πλαισίου.

Το Μάαστριχτ, η συνθήκη της Νίκαιας και η στρατηγική της Λισαβόνας (αλλά γενικότερα κάθε δικαιοπαραγωγική θέσμιση εντός του ευρωπαϊκού πλαισίου) δημιούργησαν το πολιτικό-νομικό εποικοδόμημα που θα εξασφάλιζε την προνομιακή αναπαραγωγή-σχεδόν με μηδενικό ρίσκο- για τις κυρίαρχες μερίδες κεφαλαίου και θα αναβάθμιζε το γεωπολιτικό ρόλο του ευρωπαϊκού κεφαλαίου.

Η ΕΕ και η ευρωζώνη συγκροτήθηκαν στη συγκεκριμένη τους μορφή⁷⁰ μέσα από αντιφάσεις και συγκρούσεις που αποτύπωναν τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις κυρίαρχες τάξεις, αλλά και τα κοινά συμφέροντα των συνασπισμένων ευρωπαϊκών αστικών τάξεων έναντι των εργαζομένων της Ευρώπης και των λοιπών αστικών τάξεων του πλανήτη.

Η ΕΕ ως διακρατική οντότητα αποτελεί ένα πολιτικό-νομικό εποικοδόμημα απολύτως στεγανοποιημένο από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων, καθώς οι κυρίαρχοι θεσμοί λήψης αποφάσεων είναι τεχνοκρατικές ομάδες δίχως καν τυπική κοινοβουλευτική κάλυψη. Ουσιαστικά η ΕΕ και φυσικά η ευρωζώνη συγκροτήθηκαν θεσμοποιώντας την πλήρη ανεξαρτησία της εκτελεστικής εξουσίας από τη νομοθετική. Ειδικά την τελευταία πενταετία (2009-2014) η Κομισιόν έχει αναδειχτεί ως κυρίαρχος φορέας παραγωγής δικαίου. Μέσα από τις οδηγίες-ντιρεκτίβες η ευρωπαϊκή επιτροπή μπορεί να τροποποιεί την ευρωπαϊκή νομοθεσία, περιορίζοντας ακόμα περισσότερα το εξαρχής υποβαθμισμένο ευρωκοινοβούλιο.

⁷⁰ Ενδεικτικοί σταθμοί στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης

- 1951: Ευρωπαϊκή κοινότητα άνθρακα και χάλυβα (ΕΚΑΧ) με ιδρυτικά μέλη: Γαλλία, Δ. Γερμανία, Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Βέλγιο, Ιταλία
- 1957 (25-3): Συνθήκη της Ρώμης. Δημιουργία της Ευρωπαϊκής κοινότητας ατομικής ενέργειας (Euratom), της Ευρωπαϊκής οικονομικής κοινότητας (ΕΟΚ) και της ευρωπαϊκής επιτροπής.
- 1958: Νομισματική επιτροπή με στόχο το συντονισμό της νομισματικής πολιτικής
- 1962: Κοινή αγροτική πολιτική
- 1964: Επιτροπή διοικητών των κεντρικών τραπεζών
- 1979: Ευρωπαϊκό νομισματικό σύστημα (ΕΝΣ), Μηχανισμός συναλλαγματικών ισοτιμιών, ευρωπαϊκή νομισματική μονάδα (ΕCU)
- 1986: Ενιαία Ευρωπαϊκή πράξη που έθετε ως στόχο τη δημιουργία ενιαίου οικονομικού χώρου ως το 1992
- 1992: Συνθήκη του Μάαστριχτ
- 1997: Συνθήκη του Άμστερνταμ (τροποποίηση του Μάαστριχτ)
- Ιούνιος 1998: Ίδρυση της ΕΚΤ
- 1999: το ευρώ καθιερώνεται ως λογιστική μονάδα
- 2000: Στρατηγική της Λισαβόνας
- 2001: Συμφωνία της Νίκαιας (τροποποίηση του Μάαστριχτ)
- 2002: λειτουργία της ευρωζώνης
- 2004: διεύρυνση της ΕΕ με 10 νέα μέλη
- 2007: Συνθήκη της Λισαβόνας

Βασικό χαρακτηριστικό των ευρωπαϊκών μηχανισμών, που οξύνθηκε στην κρίση, είναι η θεσμική και πρακτική προτεραιότητα της οικονομίας (ως πεδίο ισχύος του κεφαλαίου) έναντι της πολιτικής. Αυτή η προτεραιότητα μοιάζει φαινομενικά με διαδικασία αποπολιτικοποίησης, ενώ αντίθετα πρόκειται για τη ρητή και ενσυνείδητη επιλογή των κυρίαρχων τάξεων να πολιτικοποιήσουν μονομερώς τους οικονομικούς αυτοματισμούς, να διαμορφώσουν δηλαδή ένα πολιτικό εποικοδόμημα που να εκφράζει αδιαμεσολάβητα το συμφέρον και τις πρακτικές ανάγκες του κεφαλαίου.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986 (ΕΕΠ) που είχε ως στόχο τη δημιουργία ενός ενιαίου οικονομικού χώρου, αποτέλεσε μια τομή στη μορφή και το περιεχόμενο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, υιοθετώντας τη λογική της “αρνητικής ολοκλήρωσης” έναντι της “θετικής” (Λάσκος-Τσακαλώτος 2011:86). Η κυρίαρχη άποψη ήταν πως η κατάργηση των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων, εμπορευμάτων και εργατικού δυναμικού θα παρήγαγε και την πολιτική ενοποίηση, δίχως να κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία πολιτικών θεσμών για την άσκηση της κοινής οικονομικής πολιτικής. Η ευρωζώνη οικοδομήθηκε ως λογική συνέπεια αυτής της άποψης.

Θα κάνουμε σε αυτό το σημείο τρεις κρίσιμες επισημάνσεις που προσδιορίζουν και τον ουσιαστικό περιεχόμενο της ευρωπαϊκής ενοποίησης, περιεχόμενο που μορφοποιείται ευκρινώς τη στιγμή της κρίσης. **Πρώτον:** η προτεραιότητα στην οικονομική ενοποίηση και η ιδεολογική εμμονή στην απελευθέρωση της οικονομίας από κάθε κοινωνικο-πολιτικό περιορισμό αντανakλά την υλική-ιδεολογική κυριαρχία του κεφαλαίου την εποχή της χρηματιστικοποίησης. (Dardot P&Laval C. 2009). Το κεφάλαιο οικοδομεί την πραγματικότητα αυτοαναφορικά και ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις και τις όποιες πολιτικές διαμεσολαβήσεις της αστικής δημοκρατίας. Η κοινωνική αναπαραγωγή και η πολιτική της αποκρυστάλλωση εγκολπώνεται στην “απολίτικη” σφαίρα της καπιταλιστικής οικονομίας. Η απουσία εναλλακτικής πολιτικής πέραν της θεσμοποιημένης λιτότητας (TINA=there is no alternative) συγκροτεί ένα ασφυκτικό πλαίσιο πολιτικής και κοινωνικής αναπαραγωγής που ομογενοποιεί τα κόμματα εξουσίας και καθιστά απατηλό το περιεχόμενο των σχέσεων εκπροσώπησης και των δημοκρατικών θεσμών.

Δεύτερον: η πολιτικοποίηση της οικονομίας επιτρέπει την υπέρβαση των χρονοβόρων διαδικασιών πολιτικής ενοποίησης των αντικρουόμενων αστικών (εθνικών) συμφερόντων ανάγοντάς τη στην καθαυτή δυναμική της οικονομικής ισχύος.

Τρίτον: η εργαλειακή πρόσληψη των πολιτικών δομών και η θεσμοποίησή της αποστεώνει και τυπικά τη δημοκρατική πολιτική μορφή από το εν δυνάμει χειραφετικό περιεχόμενό της και τη θωρακίζει από τον απόηχο της πάλης των τάξεων. Κατά συνέπεια δημιουργεί ένα λειτουργικό πλαίσιο αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων που εμπεριέχει πολλά χαρακτηριστικά του κράτους έκτακτης ανάγκης.

Η συνεχής εργαλειακή χρήση των πολιτικών δομών, η απαξίωση της πολιτικής σφαίρας ως απλού παράγωγου της οικονομίας, η απουσία εκπροσώπησης στα κέντρα αποφάσεων κάθε άλλου συμφέροντος πλην του αστικού, επιτρέπει τη συνεχή παραβίαση της-ούτως ή άλλως αδύναμης θεσμικά- νομιμότητας στο όνομα της γρήγορης λήψης αποφάσεων.

Η μονιμοποίηση των άτυπων πρακτικών και των παράλληλων εκτελεστικών δομών, προσφέρει την απαραίτητη και χρήσιμη για το κεφάλαιο, ιδιαίτερα σε συνθήκες κρίσης, λειτουργικότητα της συνεχούς παράκαμψης των θεσμών. Με αυτό τον τρόπο παράγεται η νέα θεσμική νομιμότητα που εναρμονίζει την αλλαγή των οικονομικών ταξικών σχέσεων με την πολιτική τους έκφραση.

15.2: Η ευρωπαϊκή κρίση

Θα μελετήσουμε στη συνέχεια την επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στις δομές της ΕΕ και της ευρωζώνης. Θα περιορίσουμε την ανάλυσή μας στα εξής πεδία: στον τρόπο με τον οποίο οι ευρωπαϊκοί θεσμοί αντιμετώπισαν τις επιπτώσεις της κρίσης και στη μετατόπιση ισχύος ανάμεσα στα διάφορα κέντρα και δομές της ΕΕ και κυρίως της ΟΝΕ. Η κρίση αποτελεί το πλαίσιο αναδιάρθρωσης της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής, τροποποιώντας τις σχέσεις οικονομίας-πολιτικής και εμπεδώνοντας την ηγεμονία του γερμανικού κεφαλαίου. Τυπολογικό χαρακτηριστικό της παρούσας κρίσης (και γενικότερα των καπιταλιστικών κρίσεων) είναι ότι συμπυκνώνει τους γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς ανάμεσα στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες και τους υπερεθνικούς οργανισμούς. Ταυτόχρονα η κρίση οξύνει τις δομικές αντιφάσεις των υπερεθνικών ολοκληρώσεων ενισχύοντας τις φυγόκεντρες δυνάμεις, καθώς ο κάθε μεμονωμένος καπιταλισμός προσπαθεί να επαναπροσδιορίσει τη θέση του σε σχέση με τους ανταγωνιστές του.

15.2.1: Η ευρωπαϊκή κρίση ως τμήμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης

Η ευρωπαϊκή κρίση οφείλει να ιδωθεί ως “συνάντηση” της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης με τις εγγενείς αντιφάσεις της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής. Η κρίση του 2008 ξεκίνησε ως κρίση των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων στις ΗΠΑ, αλλά λόγω της αλληλεξάρτησης των οικονομιών και της χρηματιστικοποίησης επεκτάθηκε στην Ευρώπη και μορφοποιήθηκε (και ως απόρροια των αστικών πολιτικών) σε κρίση δημόσιου χρέους. Η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου στην παγκόσμια οικονομία εξηγεί γιατί η παγκόσμια κρίση και κατά συνέπεια και η ευρωπαϊκή εκκίνησαν ως χρηματοπιστωτικές κρίσεις.

Η σύνδεση της ΕΕ ως ανεπτυγμένου καπιταλιστικού κέντρου με την παγκόσμια οικονομία αποτυπώνεται στην έκθεση των τραπεζών της στα διάφορα τοξικά ομόλογα και χρηματοπιστωτικά προϊόντα, όπως τα τιτλοποιημένα δάνεια στα οποία ήταν εκτεθειμένες ιδιαίτερα οι γαλλικές και γερμανικές τράπεζες. (Λαπαβίτσας 2012:36). Σε αντιθεση με την αισιόδοξη οπτική του πολιτικού προσωπικού⁷¹, η κρίση ανέδειξε τις δομικές ανισορροπίες της ΕΕ και ιδίως της Ευρωζώνης⁷² που η αναιμική ανάπτυξη των δύο προηγούμενων δεκαετιών είχε επισκιάσει. Ο στρατηγικός σχεδιασμός της ευρωζώνης δεν περιλάμβανε καν την πιθανότητα μιας οικονομικής κρίσης, ακριβώς γιατί απηχούσε την επιστημολογική ανεπάρκεια και το ιδεολόγημα της κυρίαρχης οικονομικής σκέψης των προηγούμενων δεκαετιών περί αέναης ανάπτυξης.

Η υποδέεστερη θέση στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας του ευρωπαϊκού κεφαλαίου σε σχέση με το αμερικανικό και η συνακόλουθη πρωτοκαθεδρία του δολαρίου ως παγκόσμιου αποθεματικού νομίσματος οδήγησε αναγκαστικά στην υιοθέτηση της λιτότητας ως μηχανισμού αντιμετώπισης της κρίσης μέσω της εσωτερικής υποτίμησης. Εξάλλου η θεσμική υλικότητα της ευρωζώνης έχει εγγεγραμμένη την εσωτερική υποτίμηση ως εργαλείο μετάθεσης της κρίσης στις εργαζόμενες τάξεις. Ο “νεοκεϊνσιανισμός” των ΗΠΑ εδράζεται κυρίως στην ικανότητα εξαγωγής δολαρίων σε όλο τον πλανήτη και όχι σε κάποιο ουσιαστικά διαφορετικό μίγμα οικονομικής πολιτικής. Η ποσοτική χαλάρωση του δολαρίου έπληξε κυρίως τις γερμανικές εξαγωγές στο πλαίσιο ενός ακήρυχτου νομισματικού πολέμου και σε συνθήκες πτώσης του διεθνούς εμπορίου κατά 30% (Χάρβεϋ 2011:18)

Πέρα από τους γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς είναι οι δομικές αντιφάσεις της ΕΕ και της ευρωζώνης που τις κατέστησαν ευάλωτες στην καπιταλιστική κρίση. Η ενοποίηση οικονομιών διαφορετικής παραγωγικότητας και ο έλεγχος της νομισματικής πολιτικής από την ΕΚΤ, δίχως αντίστοιχης έκτασης θεσμούς πολιτικής ενοποίησης λειτούργησαν ως καταλύτες για την ανισόμετρη επέκταση της κρίσης στο εσωτερικό των εθνικών κοινωνικών σχηματισμών.

Η ανάδειξη της ΕΕ και της ευρωζώνης σε αδύναμο κρίκο οφείλεται και σε δύο ακόμα παράγοντες που ορίζονται από τη συνθήκη του Μάαστριχτ. Πρώτον στην αδυναμία της ΕΚΤ να λειτουργήσει ως ύστατος δανειστής (δηλαδή να εκτυπώσει χρήμα σε αντίθεση με τη FED) και των εθνικών

⁷¹ Ο πρώην Βέλγος πρωθυπουργός Ζαν-Λικ Ντεάν είχε δηλώσει το 1994: “ Η ιδέα μια ενωμένης Ευρώπης αναπτύσσεται και γίνεται πραγματικότητα μέσα από τις κρίσεις. Χρειαζόμαστε τις κρίσεις για να προοδεύουμε”

⁷² Ενδεικτικά αναφέρουμε πέντε ανισορροπίες:

1. μεγάλα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών στις ελλειμματικές χώρες
2. υπερβολική πιστωτική επέκταση
3. δημοσιονομικά ελλείμματα
4. αυξανόμενα χρέη
5. απώλεια διεθνούς ανταγωνιστικότητας για πολλές χώρες

κεντρικών τραπεζών να χρηματοδοτήσουν κρατικά ελλείμματα. Δεύτερον στη λεγόμενη *ρήτρα μη διάσωσης* που ορίζει πως ούτε η ΕΚΤ, ούτε και γενικά τα κράτη μέλη μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνα για τις οικονομικές υποχρεώσεις άλλου μέλους. (Van Overveldt 2012: 65).

Η συντονισμένη αντιμετώπιση της κρίσης και η επίκληση της αφηρημένης ευρωπαϊκής αλληλεγγύης ναρκοθετήθηκαν εξ αρχής από αυτούς τους περιορισμούς, αναγκάζοντας το πολιτικό προσωπικό του ευρωπαϊκού κεφαλαίου να συγκροτήσει, με χρονική καθυστέρηση, *ad hoc* μηχανισμούς “διάσωσης” κρατών και τραπεζών. Ταυτόχρονα αυτό το θεσμικό κενό είχε ως συνέπεια η αντιμετώπιση της κρίσης να αποτελέσει πεδίο και εργαλείο ενδοαστικών ανταγωνισμών και οι μηχανισμοί “διάσωσης” να συμπυκνώσουν τους δομικούς αλλά και συγκυριακούς ενδοκρατικούς συσχετισμούς δύναμης.

15.2.2: Οι πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης

Η έκθεση των ευρωπαϊκών τραπεζών σε τοξικά προϊόντα και η γενικευμένη κρίση φερεγγυότητάς τους, οδήγησε αφενός στον περιορισμό του δανεισμού των τραπεζών στις πιο ευάλωτες οικονομίες της περιφέρειας, αφετέρου στην αύξηση του δημόσιου χρέους⁷³ για τη στήριξη των πρακτικά χρεοκοπημένων τραπεζών. Η μετατροπή του χρέους των τραπεζών σε δημόσιο χρέος αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό του ρόλου του αστικού κράτους τη στιγμή της κρίσης που πιστοποιεί την ταξικότητα της οικονομικής του πολιτικής⁷⁴.

Η αύξηση του δημόσιου χρέους και η έκδοση νέων κρατικών ομολόγων αύξησε τις αποδόσεις τους (spreads) ειδικά εκείνων των κρατών που αξιολογήθηκαν από τις αγορές ως ανίκανα να αποπληρώσουν το χρέος τους. Την ίδια στιγμή επέτρεψε στη Γερμανία και στις χώρες του βορρά να δανείζονται με αρνητικά επιτόκια, εφόσον τα ομόλογά τους θεωρήθηκαν ασφαλής επένδυση, και άρα να αντλήσουν υψηλά ποσοστά κέρδους από την κρίση χρέους της ευρωζώνης.

Ο μηχανισμός πειθάρχησης των κρατών από το κεφάλαιο και τις οικονομικές δομές του (αγορές, οίκοι αξιολόγησης) μέσω των οποίων υπαγορεύονται και οι οικονομικές πολιτικές αποτελεί επίσης κύριο χαρακτηριστικό της διαλεκτικής σχέσης οικονομίας-πολιτικής. Οι αγορές με αυτή την έννοια δεν είναι τίποτα περισσότερο από το πεδίο εντός του οποίου το διεθνές κεφάλαιο (και μάλιστα το

⁷³ Το δημόσιο χρέος των χωρών της ευρωζώνης από 80% του ΑΕΠ το 2008 έφτασε το 100% το 2014

⁷⁴ Όπως επισημαίνουν οι Λάσκος-Τσακαλώτος (2011:71) “ο νεοφιλελευθερισμός δεν αποτέλεσε την απομάκρυνση του κράτους από τη σφαίρα της οικονομίας, όπως συχνά υποστηρίζεται, αλλά ένα νέο τύπο παρεμβατισμού με νέους στόχους και νέα μέτρα. Ενδεικτικό είναι πως το δημόσιο χρέος της Ελλάδας μετατράπηκε με το PSI (Φεβρουάριος-Μάρτιος 2012) από χρέος προς ιδιώτες σε διακρατικό.

ηγεμονικό του τμήμα) διατυπώνει την πολιτική του πρόταση και επιβάλλει αδιαμεσολάβητα τα συμφέροντα του.

Εν τέλει η Ελλάδα το 2010 (Μάρτιο και στη συνέχεια το Μάιο) αδυνατώντας να αναχρηματοδοτήσει μέσω των αγορών το χρέος της, κατέθεσε αίτημα στήριξης εγκαινιάζοντας έτσι τους μηχανισμούς διάσωσης και τις δέσμες μέτρων λιτότητας και αναδιαρθρώσεων που τους συνόδευαν. Πρόκειται για την πρώτη στιγμή στην άσκηση πολιτικών υπέρβασης της κρίσης από τη σκοπιά του κεφαλαίου σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.⁷⁵

Η αντιμετώπιση της κρίσης από τις συνασπισμένες ευρωπαϊκές αστικές τάξεις είχε (έχει) τρεις στόχους-άξονες: **Πρώτον**, την προσπάθεια των ισχυρότερων πολιτικά και οικονομικά καπιταλισμών του κέντρου να θωρακίσουν τις τράπεζές τους και πιο γενικά να μετακυλίσουν τις επιπτώσεις της κρίσης στις χώρες τις περιφέρειας. Το γεγονός αυτό πιστοποιεί πως η ΕΕ και η ευρωζώνη οικοδομήθηκαν εξ αρχής με ιεραρχικό-ανισόμετρο τρόπο, εφόσον η ΕΕ αποτελεί ένωση ξεχωριστών εθνών-κρατών και όχι υπέρβαση του έθνους-κράτους και πως κάθε απόπειρα πολιτικής ενοποίησης προϋποθέτει μια ηγεμονική-κυρίαρχη δύναμη και όχι σχέσεις αμοιβαιότητας και ισοτιμίας. **Δεύτερον** την επιβολή στο σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου μέτρων λιτότητας και πολιτικών εσωτερικής υποτίμησης, νέων επικαιροποιημένων εργασιακών σχέσεων, τη μείωση και υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης ακόμα και με μεθόδους αύξησης της απόλυτης υπεραξίας (μείωση μισθών και διάλυση του κράτους πρόνοιας). Η πολιτική αυτή μετακύλισης της κρίσης στις υποτελείς τάξεις αποτελεί τυπολογία των αστικών πολιτικών υπέρβασης της κρίσης.

Το κεφάλαιο ενοποιείται ταξικά και συγκροτείται ως πολιτικό υποκείμενο και δρώσα δύναμη μέσω αυτών των ταξικών πολιτικών. **Τρίτον** την οργάνωση της καταστροφής των μη ανταγωνιστικών κεφαλαίων με τρόπο που αποτυπώνει την ιεραρχική συγκρότηση του κεφαλαίου ως τάξης και εξασφαλίζει το γενικό συμφέρον των αστικών τάξεων.

Ο πρόδηλος στόχος των αστικών πολιτικών είναι η αύξηση του ποσοστού κέρδους και η περαιτέρω θωράκιση του ευρωπαϊκού πλαισίου από την πάλη των τάξεων, ώστε τα πλεονάζοντα κεφάλαια να επενδυθούν εκ νέου στην παραγωγή και να πραγματοποιηθεί έτσι η μετάβαση σε ένα νέο μοντέλο κοινωνικής αναπαραγωγής και καπιταλιστικής συσσώρευσης. Με τη σειρά τους οι πολιτικές υπέρβασης της κρίσης παράγουν και ένα νέο μοντέλο λειτουργίας των αστικοδημοκρατικών θεσμών σε εθνικό και διακρατικό επίπεδο, μια νέα μορφή ευρωπαϊκής ενοποίησης που (θα) εκφράζει πολιτικά τη λογική των οικονομικών μονοδρόμων.

⁷⁵ Η πρώτη αυτή στιγμή παρήγαγε και τους μηχανισμούς “διάσωσης”: την ίδρυση του ESM (Ευρωπαϊκού μηχανισμού Σταθερότητας) με δύο μέρη: EFSF (Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας) που αντικαταστάθηκε από το μόνιμο EMS και EFSM (Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Χρηματοπιστωτικής Σταθεροποίησης)

15.2.3: Η ανάδειξη άτυπων εκτελεστικών μηχανισμών

Οι μετασχηματισμοί της δομής και της λειτουργίας της ΕΕ και της ΟΝΕ υλικοποιούνται στη θεσμική απορρόφηση της νομοθετικής εξουσίας (ευρωκοινοβούλιο) από την εκτελεστική (Κομισιόν), στις αποφάσεις των συνόδων κορυφής, στην καθιέρωση-νομιμοποίηση *de facto* των άτυπων-εξωθεσμικών συναντήσεων των ισχυρότερων κρατών (διμερής Γαλλίας-Γερμανίας) και στη μεταβίβαση ισχύος προς δομές πλήρως θωρακισμένες από τη νομοθετική εξουσία, όπως την ΕΚΤ και το μερικώς άτυπο Eurogroup.

Ήδη από τη σύνοδο κορυφής του Ιουνίου 2010 το γερμανικό κεφάλαιο είχε προτείνει μια νέα αρχιτεκτονική της ΕΕ και της ευρωζώνης, την οποία εν μέρει κατόρθωσε να επιβάλλει, επειδή εξέφραζε τις ανάγκες και των υπόλοιπων κυρίαρχων τάξεων των χωρών της ΕΕ και της ΟΝΕ⁷⁶. Κυρίαρχο στοιχείο της ήταν ένα πιο σφιχτό πλαίσιο λειτουργίας της ΕΕ και της ευρωζώνης με έλεγχο των εθνικών προϋπολογισμών από το Eurogroup, συνταγματική πρόβλεψη για την πορεία του χρέους, περιορισμός της ομοφωνίας στις αποφάσεις, ποινές για τις χώρες που θα παραβιάζουν το σύμφωνο σταθερότητας με αυτόματες μάλιστα διαδικασίες που θα παρακάμπτουν τους χρονοβόρους θεσμούς της ΕΕ. Πρόκειται για πολιτική απόφαση που “αποπολιτικοποιεί” τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, υπάγοντάς τις στον αυτοματισμό των αγορών και σε τεχνοκρατικές δομές συσκοτίζοντας το υποκείμενο υλοποίησης των πολιτικών αποφάσεων. Φαινομενικά μοιάζει η πολιτική σφαίρα να υποκύπτει στην οικονομία. Όμως αντίθετα ακριβώς επειδή η οικονομία (δηλαδή το κεφάλαιο ως ολοποιητική κοινωνική σχέση) συγκροτεί υλικά την κοινωνική πραγματικότητα, αποτελεί εν δυνάμει το πολιτικό όπλο της αστικής τάξης για την πρακτική-άμεση μετάθεση του κόστους της κρίσης στις υποτελείς τάξεις. Η τεχνοκρατική άποψη στην οικονομία ως σημαίνουσα μορφή κυρίαρχης ιδεολογίας, η δήθεν αποπολιτικοποίηση των αποφάσεων και της δημόσιας σφαίρας για θέματα οικονομίας είναι ουσιαστικά η πολιτική που υπηρετεί αυτοαναφορικά μόνο το αστικό συμφέρον ή ακόμα πιο στενά την αριστοκρατία του χρήματος. Με αυτή την έννοια η αντίφαση οικονομίας-πολιτικής, ο φετιχοποιημένος και υλικός χωρισμός τους

⁷⁶ Στη σύνοδο κορυφής της ΟΝΕ στις 25-3-2011 ψηφίστηκε το Σύμφωνο του ευρώ που ορίζει ένα ασφυκτικό πλαίσιο καθορισμού δημοσιονομικών και οικονομικών στόχων και παρακολούθησης των χρονοδιαγραμμάτων υλοποίησής τους. Θεσμοποιείται η εποπτεία της οικονομικής πολιτικής με την υπαγωγή για έγκριση των εθνικών προϋπολογισμών στα αρμόδια ευρωπαϊκά όργανα. Αντίστοιχα στη σύνοδο κορυφής της ΕΕ το Δεκέμβριο 2011, θεσπίστηκαν οι ισοσκελισμένοι προϋπολογισμοί και οι αυτοματοποιημένες κυρώσεις σε περίπτωση ελλείμματος. Το Μάρτιο του 2012 υπογράφηκε από τους ηγέτες της ΕΕ (πλην Μ.Βρετανίας και Τσεχίας) η Συνθήκη για τη Σταθερότητα, το Συντονισμό και τη Διακυβέρνηση της ΟΝΕ”, γνωστή ως “Δημοσιονομικό Σύμφωνο” που τέθηκε σε εφαρμογή το 2013, θεσμοποιώντας τα παραπάνω.

κορυφώνεται. Όσο η οικονομία εμφανίζεται πλήρως ανεξάρτητη από την πολιτική (ως δήθεν πεδίο τεχνικών αυτοματισμών) τόσο αυτό ισοδυναμεί με την ανοιχτή ταξικότητα της οργάνωσης της οικονομίας, με τη στεγανοποίηση κάθε θεσμικού ή εξωθεσμικού κέντρου αποφάσεων από το ίχνος των συμφερόντων των υποτελών τάξεων, η οποία συγκροτεί την νέα ισορροπία οικονομίας-πολιτικής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν η απευθείας παρουσία στην ίδια αίθουσα των συνόδων κορυφής των αρχηγών των κρατών ή των υπουργών οικονομικών της ευρωζώνης και της ΕΕ το 2011-2012 του διευθύνοντα συμβούλου του Ινστιτούτου Διεθνούς Χρηματοοικονομικής (IIF).

Όπως το αστικό κράτος χρησιμοποιεί την οικονομία και τους αυτοματισμούς αλλά και τις δομές της που έχουν το προσόν να εγγράφουν και να αναπαράγουν υλικά μόνο το αστικό συμφέρον ως κυρίαρχο, έτσι και η πολιτική σφαίρα της ΕΕ και της ΟΝΕ “αφήνει” τις αγορές, την ΕΚΤ κτλ να πραγματώσουν την μετακύλιση των συνεπειών της κρίσης προς τις υποτελείς τάξεις. Το κεφάλαιο επιλέγει την οικονομία ως πεδίο ενσυνείδητης ταξικής σύγκρουσης. Η μυστικοποίηση της ταξικής αντίθεσης, καθιστά πιο άμεση και εύκολη την πειθάρχηση και την υπαγωγή των υποτελών τάξεων στον οικονομικό εκβιασμό του κεφαλαίου, χωρίς να προκρίνεται πάντα η λύση της κρατικής επιβολής-καταστολής.

Δύο ακόμα πεδία εγγραφής της αλλαγής που επιφέρει η κρίση στο εσωτερικό των δομών της ευρωζώνης και της ΕΕ είναι ο ολοένα και πιο κυρίαρχος ρόλος της ΕΚΤ και η ανάδειξη σε εκτελεστικό βραχίονα με υπερεξουσίες του Eurogroup (ιδίως μετά το 2012). Οι αλλαγές αυτές εκφράζουν και μια τάση συγκεντροποίησης της εξουσίας που μετατοπίζεται από τα εθνικά κράτη (που σε ένα βαθμό διαπερνώνται από την πάλη των τάξεων και έχουν πτυχές δημοκρατικής λειτουργίας) στο στεγανοποιημένο ευρωπαϊκό κέντρο.

Η θεσμική ανεξαρτησία της ΕΚΤ⁷⁷ κατοχυρώνει τη θωράκισή της από κάθε πολιτική διαμεσολάβηση και τη στεγανοποίησή της από τη δυναμική της πάλης των τάξεων. Η ευρωζώνη εξ αρχής αφαιρούσε από τις εθνικές κυβερνήσεις τον έλεγχο της νομισματικής πολιτικής, τη ροή και την ποσότητα του χρήματος δηλαδή, αφήνοντάς τους μεν τον έλεγχο πτυχών της οικονομικής πολιτικής, πάντοτε εντός ενός ασφυκτικά προσδιορισμένο πλαισίου δε. Όμως επειδή το κεφάλαιο ως χρήμα και το χρήμα ως κεφάλαιο έχουν δεσπόζουσα θέση στο διευρυμένο κύκλωμα της κοινωνικής αναπαραγωγής και διαμεσολαβούν κάθε παραγωγική δραστηριότητα (είτε ως αναγκαία προϋπόθεση-δανεισμός είτε ως πραγμάτωση της υπεραξίας X-E-X) είναι προφανής ο κομβικός ρόλος του ελέγχου της ροής του χρήματος. Η αλλαγή που επέφερε η κρίση συνίσταται στην περαιτέρω εποπτεία από την ΕΚΤ και ευρύτερα από τις δομές της ευρωζώνης όλων των πτυχών της

⁷⁷ Ούτε το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, ούτε τα εθνικά κοινοβούλια των κρατών-μελών έχουν θεσμική εξουσία επί της ΕΚΤ. Το κύριο όργανο λήψης αποφάσεων της τράπεζας είναι η εκτελεστική επιτροπή και το διοικητικό της συμβούλιο

(οικονομικής) πολιτικής των κρατών που βρίσκονται σε προγράμματα “διάσωσης” (μνημόνια). Αντίστοιχα η εσωτερική υποτίμηση και η λιτότητα προκρίθηκαν ως το μόνο εφικτό μείγμα αστικής πολιτικής, διαμορφώνοντας το πλαίσιο αλλαγής των υλικών, ιδεολογικών πολιτικών συσχετισμών ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις. Από το 2010 η ίδια η λειτουργία της ΕΚΤ άλλαξε και έγινε πιο παρεμβατική, καθώς ήταν η μόνη υπάρχουσα δομή που είχε την επαρκή ρευστότητα για να εμποδίσει την εξάπλωση της κρίσης. Είτε με το πρόγραμμα αγοράς τίτλων στη δευτερογενή αγορά ιδίως με την απόφαση ενεργοποίησης ενός νέου προγράμματος αγοράς κρατικών ομολόγων, των Οριστικών Νομισματικών Συναλλαγών (Outright Monetary Transactions) στις 6-9-2012⁷⁸, είτε με την παροχή έκτακτης ρευστότητας μέσω ενέχυρων τίτλων στις τράπεζες (ELA), είτε με την απευθείας εποπτεία των τραπεζών στο πλαίσιο της τραπεζικής ένωσης,⁷⁹ η ΕΚΤ ανέλαβε να διαφυλάξει με κάθε τρόπο (ακόμα και με μερική εκτύπωση χρήματος) τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού τομέα και να δημιουργήσει δυνατότητες κέρδους για το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο.

Η οικονομική κυριαρχία της σύγχρονης αριστοκρατίας του χρήματος (ΑτΧ) η οποία συγκροτείται ως κοινωνική σχέση πλήρως αποχωρισμένη από τις υπόλοιπες τάξεις, εκφράζεται πολιτικά και θεσμικά. Η ΕΚΤ ελέγχοντας τη ροή χρήματος στην ευρωζώνη και πλέον και το τραπεζικό σύστημα, είναι ο υλικός κλειδοκράτορας και βασικό εργαλείο αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης. Η ΕΚΤ στελεχώνεται από πολιτικούς-τεχνοκράτες που είναι -φύσει και θέσει- μέλη της αστικής τάξης με τα αντίστοιχα βιώματα και τελετουργικά επικοινωνίας και συμπεριφοράς, ενσαρκώνοντας πλήρως την απόσταση από τους βιοτικούς όρους του προλεταριάτου και των υποτελών τάξεων. Η ΕΚΤ αποτελεί έτσι μια διαρκή πύκνωση ισχύος και τον ιμάντα μεταβίβασης των συμφερόντων της ΑτΧ.

Ανάλογο παράδειγμα που εκφράζει τη διαδικασία με την οποία η πραγματική εξουσία και η σφαίρα λήψης αποφάσεων μετατίθεται από το (αλλοτριωτικό και ταξικό) πεδίο του πολιτικού που εκφράζει διαμεσολαβημένα και στρεβλά τη λαϊκή βούληση, σε τεχνοκρατικές δομές, είναι η ανάδειξη του άτυπου Eurogroup σε κυρίαρχο μηχανισμό για θέματα οικονομικής πολιτικής ειδικά από το 2012 και μετά. Το Eurogroup, αν και σύνοδος των υπουργών οικονομικών, είναι πρακτικά και εργαλειακά ανώτερο από τη σύνοδο των αρχηγών κρατών. Στελεχώνεται και από μη εκλεγμένους

⁷⁸ Είχε προηγηθεί τον Αύγουστο του 2012, η ακόλουθη δήλωση του Ντράγκι προς καθησυχασμό των αγορών που είχαν σημειώσει μεγάλη πτώση στις αρχές του ίδιου μήνα: “ Η ΕΚΤ θα κάνει ό,τι απαιτείται για να διασφαλίσει το ευρώ”.

⁷⁹ Η τραπεζική ένωση (ΤΕ) αποφασίστηκε τον Ιούνιο του 2012 και άρχισε να τίθεται σε ισχύ από τον Ιούλιο 2013. Προβλέπει την ανάθεση του ελέγχου και της εποπτεία όλων των τραπεζικών ιδρυμάτων των χωρών της Ευρωζώνης στην ΕΚΤ. Στόχος της ένωσης η δημιουργία ενός κοινού πλαισίου λειτουργίας-χρεοκοπίας-εξυγίανσης των τραπεζών της ΟΝΕ. Οι πυλώνες της ΤΕ είναι:

- ο Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός (Single Supervisory Mechanism) που τέθηκε σε ισχύ το Νοέμβριο 2013
- Ενιαίος Μηχανισμός Εξυγίανσης (Single Resolution Mechanism) που τέθηκε σε ισχύ τον Ιανουάριο 2015.

πολιτικούς-τεχνοκράτες, η σύνθεσή του ποικίλει ανάλογα με τη θεματική των συναντήσεων, ενώ τυπικά δε λαμβάνει πολιτικές αποφάσεις. Προσομοιάζει περισσότερο σε ΔΣ πολυεθνικής επιχείρησης παρά σε πολιτικό όργανο. Η γλώσσα, τα κείμενα των αποφάσεων ουδετεροποιούν την οικονομία, συσκοτίζοντας την ταξικότητα της ασκούμενης πολιτικής. Ως άτυπη δομή το Eurogroup έχει το υλικό και ιδεολογικό προνόμιο να μην ελέγχεται, να μη λογοδοτεί, δηλαδή να μη δημοσιοποιεί υποχρεωτικά τα πρακτικά των συναντήσεών του και τελικά να αναπαράγει πρακτικά την αστική δημοκρατία μόνο ως τυπική μορφή κυριαρχίας της αστικής τάξης.

Με αυτήν την έννοια ο όρος “οικονομικός μηχανισμός του κράτους” (Πουλαντζάς 2001:244-248) περιγράφει το περιεχόμενο και τη μορφή αυτών των άτυπων αλλά κυρίαρχων κρατικών μηχανισμών και πιο γενικά όλη τη θεσμική υλικότητα της ευρωζώνης και της ΕΕ. Ο *οικονομικός μηχανισμός* εδράζεται υλικά εντός του ευρωπαϊκού εποικοδομήματος, καλύπτει πρακτικά το έλλειμμα θεσμών πολιτικής ενοποίησης και ενισχύεται μέσα από τους μετασχηματισμούς που παράγει η δυναμική της κρίσης στο ένυλο σώμα της ευρωζώνης (και εν μέρει της ΕΕ).

Εντός της ευρωπαϊκής υπερκρατικής επικράτειας βρίσκουμε θεσμικά (αλλά και εξωθεσμικά την ίδια στιγμή) κέντρα της αδιαμεσολάβητης εξουσίας του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου. Πρόκειται για κέντρα που έχουν ενσωματώσει ιδεολογικά, εν μέρει νομικά και στην πρακτική τους την πλήρη εργαλειοποίηση της πολιτικής, τα οποία συγκροτούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να μην αποκρυσταλλώνουν κανέναν ταξικό συσχετισμό πέρα από την “αιωνιότητα” της διαρκούς κυριαρχίας του κεφαλαίου.

Η μετάθεση της πραγματικής εξουσίας στον *οικονομικό μηχανισμό* και η κυριαρχία των τεχνοκρατικών άτυπων δομών που μοιάζουν με υβρίδιο πολιτικών θεσμών και ΔΣ πολυεθνικών και πραγματώνουν την υλική συγχώνευση οικονομίας-πολιτικής, δεν ισοδυναμεί με εκτροπή από τη νομιμότητα. Αντίθετα η διαδικασία αυτή που λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό της διεθνικής κρατικής δομής αποτελεί τη μορφή με την οποία η συνασπισμένη ευρωπαϊκή αστική τάξη αίρει τις αντιθέσεις της, αρθρώνεται πολιτικά ως τάξη και παράγει τα όργανα εκπροσώπησής της. Ταυτόχρονα οι μετασχηματισμοί αυτοί αποτελούν τον τρόπο με τον οποίο το κεφάλαιο υπερβαίνει την πολιτική κρίση που παράγει δυνητικά η οικονομική κρίση. Η κρίση ενδυναμώνει πυλώνες εντός της θεσμικής επικράτειας που εμφανίζονται ως μη πολιτικοί, ενώ αποτελούν την καθαρή μορφή της πολιτικής κυριαρχίας του κεφαλαίου που μένει ανεπηρέαστη από τις κομματικές αντιπαραθέσεις, τη δυσκαμψία των κοινοβουλίων και τη φθορά των εκλεγμένων κυβερνήσεων.

Το πολιτικό εποικοδόμημα του κεφαλαίου σε κρατικό και διακρατικό επίπεδο συστέλλει την επικράτεια του στο σκληρό του πυρήνα, ο οποίος συμπυκνώνει το δομικό όριο του αστικού κράτους. Οι δομές που αναλύσαμε παραμένουν πλήρως στεγανοποιημένες από την πάλη των τάξεων, ορθώνονται είτε ως υλικό φράγμα απέναντι στην ταξική δυναμική (πχ η ΕΚΤ μπορεί να διακόψει στο πλαίσιο μιας ταξικής σύγκρουσης τη ρευστότητα) είτε ως κυρίαρχη ιδεολογία που

ποινικοποιεί τις αξίες και τις ιδέες των εργαζόμενων τάξεων. Με αυτή την έννοια το κεφάλαιο μπορεί και “απολυμαίνει” την κρατική επικράτεια από την πολιτική και ιδεολογική έκφραση των ταξικών αγώνων. Το καθαρό περιεχόμενο του αστικού (υπερ) κράτους μορφοποιείται σε δομές που εκφράζουν την αυτοαναφορικότητα της αστικής τάξης και “παγώνουν” την ταξική αντίθεση, προσομοιάζοντας με πτυχές ενός σύγχρονου κράτους έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ).

Οι όψεις της διαδικασίας μετάβασης σε ένα σύγχρονο ΚΕΑ εδράζονται και εκτός της κρατικής επικράτειας με τη στενή έννοια, σε δομές της οικονομικής σφαίρας, ενώ το πολιτικό τους προσωπικό προέρχεται απευθείας από τις αγορές⁸⁰ και όχι από το βαθύ κράτος. Όμως όπως ακριβώς και η παραδοσιακή μορφή ΚΕΑ, έτσι και η σύγχρονη οργανώνει την κοινωνική αναπαραγωγή δίχως πολύπλοκες πολιτικές διαμεσολαβήσεις και στεγανοποιεί το κράτος από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων. Το σύγχρονο ΚΕΑ δεν προκύπτει από την αυτονόμηση της πολιτικής, αλλά **από την αυτονόμηση της οικονομικής σφαίρας που έχει καταστεί όμως πολιτικά κυρίαρχη**. Όσο και αν η διαδικασία μετασχηματισμού της δημοκρατικής μορφής των κρατών μοιάζει με απορρόφηση της πολιτικής από την οικονομία, πρόκειται για πολιτική έκφραση της εξουσίας του κεφαλαίου-ειδικότερα του χρηματοοικονομικού που προσπαθεί να συγχωνεύσει την οικονομική βάση με το πολιτικό εποικοδόμημα, παράγοντας νέες μορφές πολιτικής και νομικής θέσμησης.

15.3: Συμπεράσματα

Μελετήσαμε τους μετασχηματισμούς του ευρωπαϊκού εποικοδομήματος και τη συσχέτισή τους με την παγκόσμια οικονομική κρίση. Θεωρήσαμε την ΕΕ και την ευρωζώνη τμήμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής αρχιτεκτονικής την εποχή της χρηματιστικοποίησης που αποκρυσταλλώνει τους γεωπολιτικούς ανταγωνισμούς και τις ενδοαστικές ανιθέσεις ανάμεσα στις ευρωπαϊκές αστικές τάξεις. Αναδείξαμε τα κύρια χαρακτηριστικά της ευρωπαϊκής ενοποίησης ως θεσμικής έκφρασης της κυριαρχίας του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου με στόχο να καταδείξουμε πως οι μετασχηματισμοί που επιφέρει η κρίση αποτελούν τη λογική συνέχεια του ταξικού περιεχομένου των ευρωπαϊκών θεσμών.

Στη συνέχεια αναλύσαμε την ευρωπαϊκή κρίση ως συνάρθρωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και των εγγενών αντιφάσεων της ΕΕ και της ευρωζώνης. Καταδείξαμε το περιεχόμενο και

⁸⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η αντικατάσταση των εκλεγμένων πρωθυπουργών της Ιταλίας και της Ελλάδας από στελέχη του τραπεζικού τομέα

τη μορφή των αστικών πολιτικών υπέρβασης της κρίσης που μέσω της εσωτερικής υποτίμησης και της λιτότητας προσπαθούν να αυξήσουν το ποσοστό κέρδους και να επιβάλλουν μια νέα ισορροπία ανάμεσα στις τάξεις, εγκαινιάζοντας ένα νέο μοντέλο καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Θεωρήσαμε πως οι μετασχηματισμοί που παράγει η κρίση αποτυπώνονται τόσο στην κυριαρχία άτυπων πρακτικών και στην ανάδειξη τεχνοκρατικών δομών, όσο και στη διαδικασία θεσμικής τους έκφρασης. Η καθιέρωση άτυπων συναντήσεων του πολιτικού προσωπικού των ισχυρότερων κρατών, ο ολοένα και πιο κυρίαρχος ρόλος της ΕΚΤ και του Eurogroup, αποτελούν τα κύρια πεδία εγγραφής των μετασχηματισμών του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Η πολιτικοποίηση της οικονομικής βαθμίδας αποτελεί εγγενές στοιχείο της ΕΕ και της ΟΝΕ, τρόπο υπέρβασης της πολιτικής κρίσης, θωράκιση των ευρωπαϊκών θεσμών από τη δυναμική της πάλης των τάξεων και στεγανοποίησή τους από το συμφέρον των υποτελών τάξεων. Η διαδικασία αυτή παράγει το νέο θεσμικό και πολιτικό εποικοδόμημα, το οποίο αντιστοιχεί στις αλλαγές των ταξικών συσχετισμών που αποτελούν το συνοπτικό περιεχόμενο της κρίσης

Η μετατόπιση ισχύος από το θεσμικό-πολιτικό πεδίο προς άτυπες τεχνοκρατικές δομές αποτελεί πάγιο χαρακτηριστικό των μετασχηματισμών που παράγει η διαλεκτική σχέση οικονομίας-πολιτικής τη στιγμή της κρίσης και ισοδυναμεί με την συγκρότηση ενός οικονομικού μηχανισμού που εδράζεται στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο. Ο μηχανισμός αυτός εκφράζει αδιαμεσολάβητα το αστικό συμφέρον, αποτελεί ένα νεοπαγές ταξικό επιτελείο του κεφαλαίου και μένει αλώβητος-τουλάχιστον όσο το επιτρέπει η πάλη των τάξεων- από την πολιτική κρίση και την ταξική δυναμική. Η διαδικασία αυτή αποτελεί εν δυνάμει τη μορφή μετάβασης από τη προηγούμενη πολιτικο-ιδεολογική μορφή σε μια νέα ακόμα απροσδιόριστη μορφή που συνενώνει το συμφέρον εθνικού και ευρωπαϊκού κεφαλαίου.

Η διαδικασία μετασχηματισμού του ευρωπαϊκού οικοδομήματος παράγει εν μέρει πτυχές ενός σύγχρονου κράτους έκτακτης ανάγκης που αυτονομείται μέσω της πολιτικοποίησης της οικονομικής σφαίρας, για να εγγυηθεί την αναπαραγωγή του αστικού συμφέροντος, απαλλαγμένης από το ίχνος άλλων ταξικών συμφερόντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16: ΟΙ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η ελληνική κρίση παρά τις ιδιαιτερότητές της, αποτελεί τμήμα της παγκόσμιας και ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης. Η κρίση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού οφείλει να ιδωθεί ως συνάρθρωση των αδιεξόδων και των αντιφάσεων του μοντέλου καπιταλιστικής συσσώρευσης και των ταξικών στρατηγικών του κυρίαρχου μπλοκ εξουσίας με τη δυναμική της οικονομικής κρίσης. Στο παρόν κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε αποκλειστικά στους μετασχηματισμούς που επέφερε η κρίση -και η παραγόμενη από αυτήν αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις- στις μορφές του αστικού κράτους. Θα μελετήσουμε τον τρόπο με τον οποίο το αστικό κράτος θωρακίζεται από τη δυναμική των ταξικών αγώνων και από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων, ώστε να μπορέσει να εκφράσει πολιτικά-ιδεολογικά τη νέα κοινωνική ισορροπία, συντελώντας στην αναπαραγωγή της. Βασική μας θέση είναι πως η διαδικασία μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους σε συνδυασμό με τις αλλαγές-τομές στη θεσμική υλικότητα της ευρωπαϊκής ενοποίησης προσομοιάζει με τη μετάβαση σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης νέου τύπου.

16.1: Το ταξικό περιεχόμενο των πακέτων διάσωσης-μνημονίων

Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός αναδείχτηκε σε αδύναμο κρίκο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, για μια σειρά από λόγους. Τα χρόνια προβλήματα ανταγωνιστικότητας κυρίως λόγω τεχνολογικής υστέρησης (περιορισμένη επένδυση κερδών σε τεχνολογικό εκσυγχρονισμό) του ελληνικού καπιταλισμού δεν επιλύθηκαν, αλλά οξύνθηκαν με τη συμμετοχή της χώρας στην ΕΕ και την ΟΝΕ, συμμετοχή που αποτέλεσε στρατηγική επιλογή της άρχουσας τάξης.

Η διόγκωση του δημοσίου χρέους και των ελλειμμάτων (δημοσιονομικό έλλειμμα, έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου και έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών), η μονομερής φορολογική επιβάρυνση των μισθωτών, η προνομιακή μεταχείριση της κρατικής γραφειοκρατίας, η θεσμική φοροαπαλλαγή των υψηλών εισοδημάτων, η εκτεταμένη φοροδιαφυγή που αποτελούσε τρόπον τινά μια μορφή συμμαχίας της αστικής τάξης με τα μικραστικά στρώματα, (Σακελλαρόπουλος 2014:66-67) είναι οι κυριότεροι ιδιαίτεροι παράγοντες της ελληνικής κρίσης.

Σε αντίθεση με τις κυρίαρχες αφηγήσεις⁸¹, η ελληνική κρίση αποτελεί τμήμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, γιατί ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός παρά τις ιδιαιτερότητές του είναι ένας ανεπτυγμένος καπιταλιστικός σχηματισμός που μετέχει στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας και αποτελεί μέρος της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Με αυτήν την έννοια η ελληνική κρίση είναι κρίση του μοντέλου καπιταλιστικής συσσώρευσης των τελευταίων δεκαετιών που αποτέλεσε στρατηγική επιλογή της ελληνικής αστικής τάξης. ((Μανιάτης 2014).

Οι πολιτικές αντιμετώπισης της κρίσης στην Ελλάδα είχαν ένα διττό στόχο: να θωρακίσουν τις υπόλοιπες οικονομίες της ΕΕ, κυρίως της ευρωζώνης, από τη μετάδοση της ελληνικής κρίσης και να αποτελέσουν ένα πειραματικό υπόδειγμα υπέρβασης της κρίσης από τη σκοπιά των συμφερόντων του κεφαλαίου, τόσο στο επίπεδο της οικονομίας, όσο και σε εκείνο της αστικής δημοκρατίας. Η μείωση της αξίας της εργασιακής δύναμης, δηλαδή η αύξηση της σχετικής και απόλυτης υπεραξίας είναι απαραίτητος όρος για την αύξηση του ποσοστού κέρδους.

Οι αναδιαρθρώσεις σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο που συμπυκνώνουν τα πακέτα διάσωσης, αποτελούν με αυτή την έννοια προεικόνισμα της μορφής του καπιταλισμού που θα παράξει η υπέρβαση της κρίσης.

Η βίαιη υποτίμηση των όρων ζωής του προλεταριάτου και ευρύτερα των υποτελών τάξεων⁸², αλλά και ο τρόπος οργάνωσης της εκκαθάρισης των μη ανταγωνιστικών-πλεοναζόντων κεφαλαίων καταδεικνύουν το ταξικό περιεχόμενο των μνημονίων. Η μείωση των μισθών, η επιβολή “ευέλικτων” εργασιακών σχέσεων, η ανασφάλιστη εργασία, η απελευθέρωση των απολύσεων, η διάλυση των κοινωνικών παροχών αποτέλεσαν τις συγκεκριμένες πολιτικές υποτίμησης της αξίας της εργασιακής δύναμης και του κόστους αναπαραγωγής της.

Το ευρωπαϊκό κεφάλαιο και η ηγετική μερίδα του ελληνικού, επιστράτευαν το όπλο της πολιτικής για να επιβάλλουν μια νέα κοινωνική-ταξική ισορροπία ως απαραίτητη προϋπόθεση υπέρβασης της κρίσης. Ταυτόχρονα η μεταβίβαση πλούτου και ισχύος από τις υποτελείς τάξεις προς το κεφάλαιο προϋπέθετε, αλλά και παρήγαγε, βαθιές αλλαγές στο μπλοκ εξουσίας και κατ’επέκταση στη μορφή του αστικού κράτους.

Τα μνημόνια και οι εφαρμοστικοί νόμοι αποτελούν δέσμες μέτρων που αλλάζουν το περιεχόμενο του μπλοκ εξουσίας εξοβελίζοντας από αυτό επιμέρους μη αστικά συμφέροντα ή και συμφέροντα

⁸¹ Συνοπτικά οι κυρίαρχες αφηγήσεις υποστηρίζουν πως η ελληνική κρίση είναι απόρροια του υπερμεγέθους δημόσιου τομέα, των υψηλών μισθών, της χαμηλής παραγωγικότητας, της καθυστέρησης του ελληνικού καπιταλισμού, της ιδεολογικής ηγεμονίας της αριστεράς κτλ. Για μια εμπειριστατομένη κριτική στις κυρίαρχες αφηγήσεις για την κρίση: Σακελλαρόπουλος Σ (2014) *Κρίση και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*, Αθήνα: ΚΨΜ (ιδίως σελ 32-43) και Λάσκογ-Τσακαλώτος (2012) *22 πράγματα που μας λένε για την ελληνική κρίση και δεν είναι έτσι*, Αθήνα: ΚΨΜ

⁸² Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ το διάστημα 2007-2015 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μειώθηκε 22.8%, το κατά κεφαλήν διαθέσιμο εισόδημα μειώθηκε 27.5% και η ανεργία αυξήθηκε από 8.3 σε 25,3%.

αστικών μερίδων που υποβαθμίζονται. Το μνημόνιο εκτός από θεσμική αποτύπωση της επίθεσης της αστικής τάξης είναι και ένα ρευστό μίγμα ισορροπίας διαφόρων αντικρουόμενων καπιταλιστικών συμφερόντων. Η θεσμική υλικότητα των μνημονίων ισοδυναμεί με εκμηδενισμό του επενδυτικού ρίσκου για τις κυρίαρχες αστικές μερίδες, όπως είναι το τραπεζιτικό κεφάλαιο και καθιστά κανονιστική αρχή της κοινωνίας την εύρυθμη λειτουργία των χρηματοπιστωτικών ροών. Την ίδια στιγμή τα μνημόνια είχαν ως ενσυνείδητο στόχο όχι να αντιμετωπίσουν το δημόσιο χρέος της Ελλάδας⁸³, αλλά να μετατρέψουν τη διαχείρισή του σε πεδίο κερδοφορίας για συγκεκριμένα τμήματα του κεφαλαίου.

Οι συνεχείς ανακεφαλοποιήσεις των τραπεζών μέσω των προγραμμάτων στήριξης παραβιάζουν την ίδια την καπιταλιστική αρχή του επιχειρείν, καθώς οι 4 συστημικές τράπεζες χρηματοδοτούνται με δημόσιο χρήμα (που αντλείται από τα μέτρα λιτότητας και τη φορολογία μισθωτών-συνταξιούχων και μικροαστών⁸⁴) για να παραμείνουν ιδιωτικές.

Επιπλέον, το μνημόνιο είναι το πλαίσιο της νέας κοινωνικής συμμαχίας του κεφαλαίου προς τα εναπομείναντα μικροαστικά στρώματα. Η πλήρης αστικοποίηση του μπλοκ εξουσίας και η αντίστοιχη ανοιχτά ταξική μορφή του κράτους σε συνδυασμό με την καταστροφική δυναμική της κρίσης, έχουν ως αποτέλεσμα η νέα κοινωνική συμμαχία να αρθρώνεται ως αρνητικό ταξικό φράγμα και όχι ως θετική αφήγηση για τη συμμετοχή στα οφέλη της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Με άλλα λόγια η νέα κοινωνική συναίνεση ορίζεται αρνητικά και είναι ένα κάλεσμα προς τους μικροαστούς κυρίως στη βάση του φόβου, του νόμου και της τάξης για την αποφυγή της προλεταριοποίησης τους. Η ουσιαστική αλλαγή του περιεχομένου και της μορφής της αστικής ηγεμονίας που συγκροτείται στη βάση της πυγμής ως ανοικτή κυριαρχία, αποτελεί τυπολογικό χαρακτηριστικό της κρίσης.

Το κεφάλαιο προσπαθεί να υπάγει ιδεολογικά -εφόσον αδυνατεί να το πράξει υλικά⁸⁵- τους μικροαστούς και εν μέρει τους εργαζόμενους που έχουν ακόμα εργασία, χρησιμοποιώντας ως όπλο το φόβο και με κυρίαρχη αξία τον *πόλεμο όλων εναντίον όλων*. Η αρνητικότητα της κοινωνικής

⁸³ Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΚΤ η κρατική βοήθεια προς τις τράπεζες της Ευρωζώνης αύξησε το ελληνικό δημόσιο χρέος κατά 22.2% του ΑΕΠ. Σε απόλυτα νούμερα το δημόσιο χρέος αυξήθηκε από το 2009 ως το 2014 κατά 24 δις

⁸⁴ Οι άμεσοι φόροι ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξήθηκαν από 9.8% (2009) σε 12% (2013). Οι έμμεσοι από 12.2% σε 13.5% αντίστοιχα. Ενώ τα έσοδα από τη φορολόγηση των επιχειρήσεων παραμένουν τρεις φορές λιγότερα από τη φορολόγηση φυσικών προσώπων

⁸⁵ Η πλήρης αστικοποίηση του μπλοκ εξουσίας και η αδυναμία υλικής υπαγωγής των μικροαστών στο κεφάλαιο ισχύει ως γενική θεωρητική τάση, αλλά στην πράξη υπάρχουν ενδείξεις πως η κρατική πολιτική εκφράζει εν μέρει και τα συμφέροντα μερίδων του μη μονοπωλιακού κεφαλαίου και της μικροαστικής τάξης: η μείωση του βασικού μισθού κατά 22% και του μισθού των εργαζομένων κάτω των 25 κατά 32% , η αποποινικοποίηση της μη καταβολής δεδουλευμένων ή καθυστέρησης μισθοδοσίας και οι μη εντατικοί έλεγχοι της μαύρης εργασίας, αποτελούν μέτρα που υποτιμούν την αξία της εργασιακής δύναμης και συμβάλλουν στην αναπαραγωγή των μικρών κεφαλαιουχικών μονάδων.

συμμαχίας, “η συναίνεση των κυριαρχούμενων τάξεων σε όποιο σχέδιο υπόσχεται τη μη χειροτέρευση” (Σακελλαρόπουλος 2014:111) η αδυναμία του αστικού συμφέροντος να εμφανιστεί ως γενικό και της ταξικής αντίθεσης να εμφανιστεί ως ψευδής ενότητα, αποτελούν την υλική βάση του αυταρχικού μετασχηματισμού του κράτους. Πρόκειται για την αντιστοίχιση του πολιτικού εποικοδομήματος με αυτό που συμβαίνει στις σχέσεις ανάμεσα στις τάξεις στη σφαίρα της οικονομίας, για την άρση της εσωτερικής αντίφασης του κράτους, το οποίο μορφοποιείται καθαρά ως πολιτικός υπερασπιστής της κυρίαρχης κοινωνικής σχέσης.

16.2: Οι προϋποθέσεις του αυταρχικού μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους

Η δυναμική της κρίσης ενσωματώνει τις πολιτικές αντιμετώπισής της από το ελληνικό κράτος και την ευρωζώνη. Οι συνέπειες αυτών των πολιτικών σε πολιτικό-κοινωνικό-ιδεολογικό επίπεδο που σηματοδότησαν το τέλος του κοινωνικού συμβολαίου και αλλαγή κοινωνικού παραδείγματος βιώθηκαν ως *σοκ* από τις υποτελείς τάξεις. Η κατάρρευση του πλαισίου κοινωνικής αναπαραγωγής των τελευταίων δεκαετιών δεν ερμηνεύτηκε ενιαία, αλλά αντιφατικά ανάλογα με την ταξική τοποθέτηση και την ιδεολογική αφετηρία των κοινωνικών δρώντων υποκειμένων. Η άρχουσα τάξη και ειδικότερα η ηγεμονική της μερίδα, αντιλαμβανόμενη το τέλος εποχής, συνειδητοποίησε την ανάγκη νέων οργανωτικών-πολιτικών σχημάτων έκφρασης της κυριαρχίας της. Με αυτή την έννοια η συγκεκριμένη μορφή του αστικού κράτους δεν ήταν επαρκώς λειτουργική για να διαχειριστεί την κρίση προς όφελος του κεφαλαίου και συνεπώς εκκίνησαν διαδικασίες μετασχηματισμού του κράτους. Θα μελετήσουμε τις προϋποθέσεις και τα χαρακτηριστικά της διαδικασίας αυταρχικού μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους, θεωρώντας πως δεν έχουν αυστηρά χρονική αιτιακή σχέση αναμεταξύ τους, αλλά βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση. Θα χρησιμοποιήσουμε ως αναλυτικό εργαλείο τις θεωρητικές παραδοχές του δεύτερου (κεφάλαιο 7) και τρίτου μέρους (κεφάλαιο 13) της διατριβής.

16.2.1: Πρώτη προϋπόθεση: το διεθνές πλαίσιο

Η αυταρχική μετάλλαξη του πολιτικού εποικοδομήματος δεν “εισάγεται” μηχανιστικά από το εξωτερικό, αλλά ξεκινά από τις αντιθέσεις στο εσωτερικό του κοινωνικού σχηματισμού.

Ταυτόχρονα η ομογενοποίηση των κοινωνικών σχηματισμών της δύσης δεν αφορά μόνο τη σφαίρα της οικονομίας, αλλά και το κοινωνικό-πολιτικό εποικοδόμημά τους.

Οι διαδικασίες μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους, δεν μπορούν να αποκοπούν από το ιστορικό και το διεθνές πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνουν χώρα. Ο *αυταρχικός κρατισμός* των

χρόνων της κρίσης δεν αποτελεί ως εκ τούτου κάποια εξαίρεση από την ιδεατή αστική δημοκρατία. Πρόκειται αντίθετα για εμβάθυνση και συγκεκριμενοποίηση της διαδικασίας αυταρχικού μετασχηματισμού των αστικών κρατών της Δύσης (Σακελλαρόπουλος 2014:109-111) που έχει εκκινήσει από τη δεκαετία του 1970 ως απάντηση σε ένα βαθμό των συνεπειών της κρίσης και των ταξικών αγώνων εκείνης της περιόδου. Η διαδικασία αυτή έχει αναλυθεί από τον Πουλιαντζά (2001:291 και μετά) ως *αυταρχικός κρατισμός* ή ως *τάση ενέλιξης* του κράτους από τον Agnoli (2013:18) και αποτελεί την πρώτη στιγμή επίδρασης του διεθνούς πλαισίου στον αυταρχικό μετασχηματισμό του ελληνικού κράτους. Όπως έχουμε καταδείξει στο τρίτο μέρος της διατριβής ο αυταρχικός κρατισμός εκτός από μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ) μπορεί να ιδωθεί και ως μορφή μετάβασης σε ένα ΚΕΑ. Ο αυταρχικός κρατισμός παγιώνει νομικά, ιδεολογικά και πολιτικά την πρωτοκαθεδρία του αστικού συμφέροντος εις βάρος του προηγούμενου κοινωνικού συσχετισμού, ενώ αποκλείει θεσμικά τις μάζες από τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Μια δεύτερη στιγμή επίδρασης του διεθνούς πλαισίου στον αυταρχικό μετασχηματισμό του ελληνικού κράτους είναι ο ίδιος ο μετασχηματισμός της ΕΕ και της ΟΝΕ που αναλύσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο οποίος θωρακίζει το ευρωπαϊκό πλαίσιο κοινωνικής αναπαραγωγής από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων και ανυψώνει θεσμικά σε πολιτικά κυρίαρχο το δικαίωμα του κεφαλαίου.

Τρίτη στιγμή είναι αναμφίβολα οι νομικές και πολιτικές αυταρχικές μετατοπίσεις που αποτέλεσαν το περιεχόμενο του πολέμου κατά της τρομοκρατίας μετά το 2001. Η κατασκευή του *εσωτερικού εχθρού* (Μπελαντής 2004), ο θεσμικός περιορισμός των πολιτικών δικαιωμάτων και η απορρόφησή τους από το δικαίωμα στην ασφάλεια (Α.Μανιτάκη-Α.Τάκη (επιμ.) 2003), η ενίσχυση της καταστολής και του βαθέος κράτους, παρήγαγαν μια σειρά από μετασχηματισμούς, συγκρότησαν μια νέα ασφυκτικότερη εκδοχή νομιμότητας που κανονικοποίησε την κατάσταση εξαίρεσης.

Οι τρεις στιγμές αυταρχικού μετασχηματισμού του διεθνούς πλαισίου δεν τροποποίησαν μόνο νομικά τις μορφές του αστικού κράτους, αλλά κατασκεύασαν νέες μορφές συναίνεσης στη βάση της ισχύος, άρα νέες εκδοχές της κυρίαρχης ιδεολογίας. Το μακρύ κύμα ύφεσης συναντήθηκε με τη διαδικασία αυταρχικού κρατισμού. Με όρους πολιτικής φιλοσοφίας, *το λιοντάρι παραμερίζει την αλεπού* (Μακιαβέλι 2005) ως αποτελεσματικότερη μορφή αστικής κυριαρχίας

16.2.2: Δεύτερη προϋπόθεση: Πολιτική κρίση-κρίση ταξικής εκπροσώπησης

Η ύπαρξη πολιτικής κρίσης ως αναντιστοιχίας ανάμεσα στα πολιτικά κόμματα και τις κοινωνικές τάξεις των οποίων τα συμφέροντα και τις προσδοκίες εκφράζουν, αποτελεί χαρακτηριστικό της κρίσης και προϋπόθεση του αυταρχικού μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους. Τέσσερις εκλογικές αναμετρήσεις, διασπάσεις των παλιών κομμάτων εξουσίας, παραιτήσεις βουλευτών,

δημιουργία νέων κομμάτων πιστοποιούν πως η δυναμική της κρίσης δεν αφήνει αλώβητο το πολιτικό σύστημα, δεδομένου ότι τα κόμματα συμπυκνώνουν κοινωνικούς συσχετισμούς. Η πολιτική κρίση με αυτήν την έννοια είναι παράγωγο της οικονομικής, πέρα από την πολυπλοκότητα της συσχέτισής τους.

Η πολιτική κρίση δεν αφορά μονομερώς τις κυριαρχούμενες τάξεις, αλλά διαπερνά κάθετα το σύνολο των κοινωνικών τάξεων. Η άρχουσα τάξη έκρινε από την αρχή της κρίσης ως αναποτελεσματικά τα κόμματά της, εκφράζοντας με αυτό τον τρόπο την οργή της απέναντι σε ένα πολιτικό σύστημα που απηχούσε τους προηγούμενους κοινωνικούς συσχετισμούς και ήταν αργοκίνητο κι αναποτελεσματικό. Η αστική εξωκομματική διανόηση εκφράζοντας το συμφέρον της αστικής τάξης και ευρισκόμενη σε αντίθεση με το αστικό πολιτικό προσωπικό απαίτησε την άμεση ανασύνταξη του πολιτικού συστήματος. Η αστική τάξη, μέσα από ΜΜΕ, καθηγητές, δημοσιογράφους αλλά και αστούς πολιτικούς που ακολουθούσαν προσωπική ατζέντα έκρινε πως το πολιτικό σύστημα έχει το εξής μειονέκτημα: διαμεσολαβείται και λαμβάνει υπόψη του, τους κοινωνικούς συσχετισμούς, τις χρονοβόρες κοινοβουλευτικές διαδικασίες, το ίδιο το αστικό σύνταγμα. Μειονέκτηματα που από όλο και περισσότερα αστικά επιτελεία θεωρούνταν περιττές πολυτέλειες εν μέσω δομικής κρίσης.

Η αντίφαση ανάμεσα στο γενικό συμφέρον της αστικής τάξης και των επιμέρους μερίδων της, ανάμεσα στο πολιτικό προσωπικό και την αστική διανόηση είναι η κινητήρια δύναμη της πολιτικής κρίσης στο εσωτερικό της αστικής τάξης. Η πολιτική κρίση καταλήγει να ενισχύει το ρόλο του ίδιου του κρατικού μηχανισμού ως εκπροσώπου της αστικής τάξης και οξύνει την αναντιστοιχία ανάμεσα στην τυπική και την ουσιαστική εξουσία (Πουλαντζάς 2006:79-81).

Η κρίση εκπροσώπησης της αστικής τάξης και η πολιτική κρίση που συμπυκνώθηκε στις ανεξαρτητοποιήσεις/παραιτήσεις βουλευτών, ως απόρροια των πιέσεων που άσκησαν οι ταξικοί αγώνες, οδήγησαν στην πριμοδότηση μιας κυβέρνησης έκτακτης ανάγκης που να εκφράζει αδιαμεσολάβητα το συμφέρον του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, διεθνούς και εθνικού (Νοέμβριος 2011). Η κυβέρνηση ειδικού σκοπού ήταν η επιθετική ανασύνταξη των αστικών δυνάμεων μπροστά στις ποικιλόμορφες λαϊκές αντιδράσεις. Είχε ως στόχο να αντιμετωπίσει την πολιτική κρίση, προσπαθώντας να διαχωρίσει την άσκηση εξουσίας, από την απόπειρα ανασύνθεσης του αστικού μπλοκ, απόπειρα που παίρνει τη μορφή εσωκομματικών, αλλά και διακομματικών αντιπαραθέσεων. Η επιτυχημένη ομογενοποίηση των αστικών κομμάτων επέτρεψε τη δημιουργία κυβερνήσεων συνεργασίας στις επόμενες εκλογικές αναμετρήσεις. (Ιούνιος 2012). Ταυτόχρονα σε θεσμικό επίπεδο ενισχύθηκε η ισχύς πυλώνων του βαθέος κράτους και των αντίστοιχων οικονομικών δομών (Τράπεζα της Ελλάδας-Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας).

Η κρίση εκπροσώπησης των κυριαρχούμενων τάξεων που ενισχύθηκε από την αποδιάρθρωση - λόγω οικονομικής κρίσης- της υλικής βάσης των πελατειακών δικτύων των αστικών κομμάτων, οδήγησε στη πρακτική διάλυση της παραδοσιακής σοσιαλδημοκρατίας η οποία δεν μπορούσε να εκφράσει υλικά και ιδεολογικά τις υποτελείς τάξεις υπάγοντάς τις στην αστική τάξη. Οι κυριαρχούμενες τάξεις μπροστά στο κενό εκπροσώπησης και αδυνατώντας να βρουν πρόσβαση στο κράτος μέσω των παραδοσιακών διόδων, αναζήτησαν εναλλακτικά πολιτικά σχήματα για να εκφράσουν αρχικά τη διαμαρτυρία τους ενισχύοντας, είτε κόμματα της αριστεράς, είτε ανοιχτά αντικοινοβουλευτικά ακροδεξιά μορφώματα. Η άνοδος των ταξικών αγώνων, η αλλαγή των υλικών όρων ύπαρξης των υποτελών τάξεων αποτέλεσε το υλικό υπόβαθρο της κρίσης εκπροσώπησης και των σαρωτικών αλλαγών του πολιτικού-κομματικού συστήματος.

16.2.3: Τρίτη προϋπόθεση: Η ήττα των αγώνων των κυριαρχούμενων τάξεων

Η μνημονιακή διαχείριση της κρίσης είχε ως ρητό στόχο την εγκαθίδρυση μιας νέας ισορροπίας ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις στο οικονομικό πεδίο και την εμπέδωση, μέσω νέων πολιτικών και ιδεολογικών σχημάτων, της αστικής κυριαρχίας. Για τις υποτελείς τάξεις ισοδυναμούσε με τη μονομερή παραβίαση του κοινωνικού συμβολαίου από τη μεριά της κυρίαρχης τάξης και του κράτους, γεγονός που οδήγησε σε μια παρατεταμένη όξυνση της πάλης των τάξεων, απόρροια της γενικευμένης διάψευσης προσδοκιών.

Οι αντιδράσεις των κυριαρχούμενων τάξεων κατά την πρώτη διετία (2010-2012) αποτέλεσαν ένα συνδυασμό μορφών πάλης του παρελθόντος, οικονομικών και πολιτικών αγώνων και καινοφανών μορφών αντίδρασης.

Οι ταξικοί αγώνες της περιόδου παρά την πρωτοφανή ένταση και διάρκειά τους δεν κατάφεραν να συνενωθούν σε ένα εναλλακτικό πολιτικό σχέδιο, ούτε να συγκροτήσουν διακριτές πολιτικές-κοινωνικές δομές, παραμένοντας εγκλωβισμένοι στο όριο της αστικής κοινωνίας.

Η πρώτη φάση των ταξικών αγώνων είχε ως κύριο χαρακτηριστικό τους οικονομικούς αγώνες που είχαν δευτερευόντως πολιτικό χαρακτήρα (γενικές απεργίες) και εξακολουθούσαν να αντλούν τη μορφή και το περιεχόμενό τους από την προηγούμενη κοινωνική ισορροπία. Αποτέλεσαν την τελευταία μάχη που είχε ως καθοδηγητικό κέντρο τα συνδικάτα και τις εργατικές ενώσεις. Οι εργαζόμενες τάξεις είχαν ακόμα την προσδοκία πως ήταν εφικτός κάποιου είδους συμβιβασμός στη βάση του παρελθόντος κοινωνικού συμβολαίου, ο οποίος θα βελτίωνε μέσω της πίεσης των απεργιών, τους όρους ζωής τους. Κορυφαία στιγμή ήταν η 5η Μάη του 2010 και η μικρότερης μαζικότητας απεργία της 15-12 της ίδιας χρονιάς. Οι αγώνες αυτοί ηττήθηκαν γιατί ακριβώς ήταν αναντίστοιχοι με το μέγεθος της αντιπαράθεσης την εποχή της κρίσης.

Παράλληλα με τους ταξικούς αγώνες αναπτύσσονται μια σειρά από μορφές αυτοοργάνωσης και εναλλακτικής οικονομίας που πέρα από το ιδεολογικό-πολιτικό τους στίγμα, απηχούν την ανάγκη αναζήτησης εναλλακτικών τρόπων επιβίωσης των υποτελών τάξεων σε συνθήκες κοινωνικής κατάρρευσης. Χαρακτηριστικότερα παραδείγματα είναι αναμφίβολα η Βιομηχανική Μεταλλευτική, τα συνεργατικά καφεενεία και εστιατόρια, τα ανταλλακτικά παζάρια, οι αστικοί κήποι. Σε δεύτερη φάση θα αναπτυχθούν πιο οργανωμένες υποδομές αλληλεγγύης όπως τα κοινωνικά παντοπωλεία και ιατρεία.

Η συνειδητοποίηση του αδιεξόδου των οικονομικών αγώνων σε συνθήκες μονομερούς παραβίασης του κοινωνικού συμβολαίου και γενικευμένης οικονομικής κρίσης θα οδηγήσει στην αναζήτηση ενός νέου μοντέλου ταξικών αγώνων. Ο σκοπός ήταν η υπέρβαση του στενού οικονομικού ορίζοντα και η ανύψωση των αγώνων στο πεδίο της πολιτικής ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την αποτελεσματικότητά τους, με τη δημιουργία μιας μορφής αντιηγεμονίας που θα εξέφραζε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Σε αυτή τη φάση εντάσσεται το πείραμα των Αγανακτισμένων (Μάιος-Ιούλιος 2011), ως υλική έκφραση της κρίσης εκπροσώπησης τμημάτων των υποτελών τάξεων, που συγκρότησε υποκείμενα με κύρια ταυτότητα εκείνη του πολίτη και εκφράστηκε ένυλα μέσα από την κατάληψη και επανοικειοποίηση του δημόσιου χώρου (Δουζίνας 2011). Το κίνημα των πλατειών πολιτικοποίησε τους ταξικούς αγώνες, αποτέλεσε ένα γνήσιο διαταξικό κίνημα των υποτελών τάξεων με μικροαστική ηγεμονία⁸⁶, γεγονός που ερμηνεύει εν μέρει τις αντιδραστικές-αντιπολιτικές πτυχές του. Η πολιτική διάσταση των αγανακτισμένων, η μαζικότητα και η οργάνωση των συγκεντρώσεων, ο ειρηνικός τους χαρακτήρας, ενοποίησε πλατιά κοινωνικά στρώματα, άσκησε κριτική στον απατηλό χαρακτήρα της αστικής δημοκρατίας, χωρίς όμως να μπορέσει να υπερβεί το όριο της, για αυτό και ηττήθηκε. Εξέφρασε περισσότερο την απογοήτευση και τη διάψευση των προσδοκιών των μικροαστικών κοινωνικών στρωμάτων που πριν την κρίση αποτελούσαν πραγματικό ή φαντασιακό υποσύνολο του μπλοκ εξουσίας, παρά ένα γνήσιο ριζοσπαστικό πρόταγμα κοινωνικού μετασχηματισμού. Σε κάθε περίπτωση αποτέλεσε ένα ανώτερο σημείο των ταξικών αγώνων σε σχέση με τους στενά αμυντικούς οικονομικούς αγώνες της προηγούμενης περιόδου, συναντήθηκε στο δρόμο με τις πρακτικές και τα υποκείμενα της γενικής απεργίας, (15-6 και 28-29/6) εξέφρασε πολιτικά τη διαιρετική τομή μνημόνιο-αντιμνημόνιο και παρήγαγε πολιτικούς σχηματισμούς (γιγάντωση Σύριζα, ANEL)

Την ίδια περίοδο, η γενική απεργία θα επανέλθει ως μορφή ταξικών αγώνων και με νωπή την παρακαταθήκη της πολιτικοποίησης, θα πάρει ρητό πολιτικό χαρακτήρα και θα συνδυαστεί με πιο

⁸⁶ Οι Αγανακτισμένοι ως πολιτικό υποκείμενο, δεν επιθυμούσαν την καταστροφή της κοινωνικής σχέσης εκμετάλλευσης, αλλά την τροποποίησή της, έτσι ώστε να συμπεριλάβει τα συμφέροντά τους.

επιθετικές μορφές πάλης όπως οι καταλήψεις δημοσίων κτιρίων και οι γενικευμένες ταραχές στους δρόμους. (Οκτώβριος 2011)

Επισημαίνουμε σε αυτό το σημείο το εξής. Η αντιμνημονιακή ρητορική απηχούσε μια πραγματική διαιρετική τομή (Μαυρής 2012) για την ελληνική κοινωνία και εξέφραζε υπαρκτές ταξικές αντιθέσεις. Ταυτόχρονα όμως αποτέλεσε μια πολιτική μορφή που μυστικοποιούσε βαθύτερες ιδεολογικές και ταξικές διαφορές, ενοποιώντας διαφορετικές κοινωνικές-ταξικές και πολιτικές δυνάμεις, αποτελώντας εν μέρει μια νέα εκδοχή -απατηλής- εθνικής ενότητας.

Όλο αυτό το διάστημα παράλληλα με τους ταξικούς αγώνες στο κεντρικό πολιτικό σκηνικό υπάρχουν αποσπασματικοί αγώνες, είτε απεργιακοί (Χαλυβουργία) είτε τοπικοί (Κερατέα-Σκουριές)

Τελευταία στιγμή και καμπή των ταξικών αγώνων της διετίας είναι η διαδήλωση και οι ταραχές την ημέρα ψήφισης του 2ου μνημονίου και του PSI, διαδήλωση που συνένωσε εν πολλοίς τις προηγούμενες εμπειρίες των υποτελών τάξεων. (12-2-2012). Εκατοντάδες χιλιάδες διαδηλωτές παρέμειναν για ώρες στους δρόμους, παρά την κρατική καταστολή, προσπάθησαν να οργανώσουν λαϊκές συνελεύσεις και αυτοσχέδια ιατρεία, να καταλάβουν δημόσια κτίρια, αλλά δίχως σχέδιο και πολιτικό φορέα ηττήθηκαν. Η διαδήλωση της 12ης Φεβρουαρίου είναι κορυφαία πύκνωση των ταξικών αγώνων, γιατί συνένωσε διάφορα κοινωνικά υποκείμενα (νεολαία, προλετάριους, μικροαστούς, μετανάστες) και πρακτικές (ταραχές, ειρηνικές διαμαρτυρίες). Τα δρώντα υποκείμενα είχαν πλέον την πεποίθηση πως δεν είναι εφικτός κανένας συμβιβασμός και πως η προηγούμενη κοινωνική ισορροπία έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί.

Το επόμενο διάστημα θα ακολουθήσει μια περίοδος απογοήτευσης και κοινωνικής νηνεμίας και οι όποιοι ταξικοί αγώνες θα παραμείνουν αμυντικοί και αποσπασματικοί (εξαίρεση αποτελεί η νικηφόρα απεργία των διοικητικών υπαλλήλων των ΑΕΙ το φθινόπωρο του 2012), χωρίς να αγγίξουν ποτέ τη μαζικότητα και τη μαχητικότητα της πρώτης διετίας. Η ματαίωση των προσδοκιών που επιφέρει η ήττα των ταξικών αγώνων έχει ως αποτέλεσμα: την άνοδο της άκρας δεξιάς (χρυσή αυγή) και την παγίωση των χαρακτηριστικών του κράτους έκτακτης ανάγκης. Ταυτόχρονα οι ταξικοί αγώνες μετά την ήττα στο “κινηματικό” πεδίο θα μετατοπιστούν στο κοινοβουλευτικό, αναζητώντας εκεί θεσμική-πολιτική έκφραση, γεγονός που θα παράξει τις σαρωτικές αλλαγές στον πολιτικό-κομματικό χάρτη.

Οι αγώνες των υποτελών τάξεων χαρακτηρίζονται από τη διαλεκτική σχέση οικονομικού-πολιτικού αγώνα, βαθαίνουν την κριτική τους ενσωματώνοντας την εμπειρία της προηγούμενης φάσης, αναδεικνύουν συνδυασμούς αυθόρμητου-συνειδητού, κοινωνικού-πολιτικού, παράγουν νέα κομματικά μορφώματα, αλλά δεν καταφέρνουν να νικήσουν, γιατί αδυνατούν να προτείνουν και να υλοποιήσουν ένα εναλλακτικό σχέδιο και να αναδείξουν τον πολιτικό του φορέα.

Σε κάθε ήττα των αγώνων, η άρχουσα τάξη και το κράτος απαντούν με μια επιθετική ανασύνταξη των δυνάμεων τους που σηματοδοτεί και ένα σημείο εξέλιξης στον αυταρχικό μετασχηματισμό του κράτους. Η ήττα των ταξικών αγώνων σηματοδοτεί την επιτυχή θωράκιση του αστικού κράτους και την περαιτέρω άρθρωσή του ως ταξική μονομέρεια. Σύμφωνα με αυτό το μοτίβο, οι αγανακτισμένοι δεν έριξαν την κυβέρνηση Παπανδρέου, αλλά την αποδόμησαν σε πιο αυταρχική βάση με την εισδοχή προσώπων που εξέφραζαν πιο καθαρά τα αστικά συμφέροντα. Η καθεστωτική κρίση που κορυφώθηκε με τη ματαίωση των παρελάσεων παρήγαγε τη διακομματική κυβέρνηση ειδικού σκοπού, ενώ η ήττα της 12ης Φεβρουαρίου άνοιξε το δρόμο για την προκήρυξη των εκλογών και το σχηματισμό τελικά μιας ιδιαίτερα αυταρχικής κυβέρνησης που θα αναλάβει την ολοκλήρωση των συμφωνηθέντων μέτρων λιτότητας⁸⁷.

16.2.4: Τέταρτη προϋπόθεση: οι μετατοπίσεις στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας

Η διαδικασία μετάβασης σε μια πιο αυταρχική μορφή κράτους, συσχετίζεται άμεσα με τις ιδεολογικές εκδηλώσεις αυτής της μετάβασης, όπως αποκρυσταλλώνονται στην κυρίαρχη ιδεολογία. Οι μετατοπίσεις στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας και η ανάδειξη νέων ιδεολογικών υποσυνόλων υλικοποιείται ως μετατόπιση ισχύος ανάμεσα στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους (IMK). Η ανάδειξη νέων συνεκτικών ιδεολογικών αφηγήσεων τη στιγμή της κρίσης οργανώνει ιδεολογικά τις αλλαγές των ταξικών σχέσεων, αποτελώντας προϋπόθεση της αυταρχικής μορφοποίησης του αστικού κράτους. Οι εσωτερικές μετατοπίσεις της κυρίαρχης ιδεολογίας συντελούν στη λειτουργική αναπαραγωγή της, ενώ η συνένωσή τους σε ένα συνεκτικό αφήγημα προηγείται της ανάδειξης νέων πολιτικών-κομματικών μορφωμάτων. Η δύναμη της ιδεολογίας έγκειται στο ότι προσφέροντας μια φετιχοποιημένη ερμηνεία των αλλαγών των υλικών βιοτικών όρων, επιτρέπει στα υποκείμενα να εκλογικεύουν και να ανέχονται ως φυσικό φαινόμενο την υποβάθμιση της ζωής τους και συνεπώς να υποτάσσονται στην κυριαρχία του κεφαλαίου.

Από την απαρχή της κρίσης, η κυρίαρχη ιδεολογία εκμεταλλευόμενη το σοκ (Klaine 2010) των βίαιων αλλαγών ενοποίησε καινούρια με προγενέστερα ιδεολογήματα, τα οποία επέβαλε ως αποκλειστικά ερμηνευτικά σχήματα της κρίσης, αποδομώντας ή και ποινικοποιώντας στη δημόσια σφαίρα κάθε απόπειρα εναλλακτικής αφήγησης που θα εξέφραζε τη σκοπιά της εργατικής τάξης και των υποτελών τάξεων.

⁸⁷ Η ήττα των αγώνων των υποτελών τάξεων δεν ισοδυναμεί με υπέρβαση της πολιτικής κρίσης. Η επιθετική ανασύνταξη των αστικών δυνάμεων δεν πηγάζει από την ικανότητα της αστικής τάξης να παράξει μια θετική κυρίαρχη αφήγηση, που θα υπερβεί την κρίση ηγεμονίας, αλλά από την αδυναμία συγκρότησης ενός εναλλακτικού ηγεμονικού σχεδίου από τις υποτελείς τάξεις.

Συνοπτικά μπορούμε να αναφέρουμε τρεις βασικά στοιχεία που συνενώνονται σε μια νέα εκδοχή κυρίαρχης ιδεολογίας, η οποία εξασφαλίζει την εναρμόνιση των πρακτικών αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης τη στιγμή της κρίσης με την ιδεατή αναπαράστασή τους.

Πρώτον, η φυσικοποίηση της οικονομίας και η προβολή του οικονομικού μονοδρόμου των μέτρων λιτότητας κυρίως από τον ΙΜΚ των ΜΜΕ, αποτέλεσε την επιστημονικοφανή νομιμοποίηση της μετακύλισης του κόστους της κρίσης στις υποτελείς τάξεις. Η συσκότιση του ταξικού περιεχομένου της οικονομικής πολιτικής πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσα από την προβολή ειδικών-τεχνοκρατών, αλλά και επιχειρηματιών ή/και ιδιοκτητών των τηλεοπτικών καναλιών που χρησιμοποιούσαν τεχνοκρατικές έννοιες και ορολογίες για να ερμηνεύσουν την κρίση.

Η επίκληση του κύρους και της “αντικειμενικότητάς” των πορισμάτων αυτών των ειδικών ισοδυναμούσε με αποκλεισμό κάθε άλλης άποψης που εγκαλούνταν ως λαϊκισμός ή μη επιστημονική. Η ιδεολογική χρήση της επιστήμης αποτελεί την εξιδανικευμένη προβολή του αστικού συμφέροντος ως γενικού, τη λατρεία για τον “αξιοκρατικό” ανταγωνισμό της κοινωνίας των ιδιωτών που καλείται να ανυψωθεί στο επίπεδο της πολιτικής και να διοικήσει τη χώρα ως μεγάλη εταιρεία⁸⁸.

Δεύτερον, η καλλιέργεια συλλογικής ενοχής στις υποτελείς τάξεις για την κρίση και η προσπάθεια μέσω της ταύτισής τους με την άρχουσα τάξη να αποδεχτούν την επιδείνωση των βιοτικών τους όρων ως φυσικό επακόλουθο. Σε ένα βαθμό αυτή η μορφή ιδεολογικού υποσυνόλου συμπυκνώθηκε στην περίφημη φράση “*μαζί τα φάγαμε*” που απηχούσε την οριστική διάρρηξη των σχέσεων της άρχουσας τάξης με τα μικροαστικά στρώματα που (νόμιζαν ότι) βρίσκονταν στις παρυφές του μπλοκ εξουσίας. Αυτή η διάχυση των ευθυνών της άρχουσας τάξης και του πολιτικού της προσωπικού έχει ως συμπληρωματική αφήγηση ένα ρητό ή υπόρρητο μίσος για τα δικαιώματα και τον πολιτισμό των λαϊκών τάξεων. Η περιφρόνηση προς τις υποτελείς τάξεις αποτελεί αυτούσια την ιδεολογία της πιο πολιτικά συνειδητοποιημένης μερίδας της αστικής τάξης και εκφράζει το χάσμα ανάμεσα στις βιοτικές συνθήκες και τα βιώματα των κοινωνικών τάξεων. Κάθε αναφορά στην επιδείνωση των συνθηκών των υποτελών τάξεων εγκαλείται, στο πλαίσιο της ιδεολογικής διαπάλης, ως λαϊκισμός. Ουσιαστικά το εκλογικευμένο μίσος και η αδιαφορία για την κοινωνική εξαθλίωση είναι αυτό που ορίζουμε περιγραφικά ως *λαϊκισμό των ελίτ*, δηλαδή η απενοχοποιημένη λατρεία των ταξικών διακρίσεων. Ο *λαϊκισμός των ελίτ* ενδύεται τον επιστημονικό-τεχνοκρατικό λόγο, ενώ πρακτικά επικαλείται το συναίσθημα, συνδυάζοντας τον κυνικό ορθολογισμό του κεφαλαίου με τη ναρκισσιστική προβολή των ταξικών προνομίων ως αναφαίρετων πολιτικών δικαιωμάτων.

⁸⁸ Ο αδιαμεσολάβητος πολιτικός ρόλος του κεφαλαίου ως νέα μορφοποίηση της σχέσης οικονομίας-πολιτικής διαφαίνεται από τα εξής: τις απευθείας συναντήσεις του πρωθυπουργού με στελέχη-ιδιοκτήτες επιχειρήσεων, αλλά και τη διεκδίκηση δήμων από μέλη της αστικής τάξης (Πειραιάς-Θεσσαλονίκη-Βόλος)

Τρίτον, η προβολή ως κυρίαρχου του δικαιώματος της ασφάλειας που απορροφά τα υπόλοιπα δικαιώματα και εκφράζεται ιδεολογικά μέσα από το σχήμα του *νόμου και της τάξης*. Με αυτόν τον τρόπο η αστική τάξη δημιουργεί τις ιδεολογικές προϋποθέσεις για την ταύτιση των υποτελών τάξεων με το αστικό συμφέρον, καθώς η ιδεολογική αντιπαράθεση μετατοπίζεται στο προνομικό πεδίο του νόμου και της τάξης που νοούνται ως υπερταξικά αγαθά. (βλ μέρος δεύτερο, κεφάλαιο 7.1.3). Η μετατόπιση αυτή από το ταξικό πεδίο των συνεπειών της οικονομικής κρίσης στο υπερταξικό της ασφάλειας εκφράζει και τη μετατόπιση ισχύος στο εσωτερικό του κράτους από τους ΙΜΚ στο σκληρό του πυρήνα, ο οποίος αναλαμβάνει ιδεολογικό ρόλο. Η ιδεολογία των σωμάτων ασφαλείας εκλογικεύεται και εκφέρεται από τα στόματα των οργανικών διανοουμένων ως νέα μορφή κυρίαρχης ιδεολογίας. Συμπληρωματικό της στοιχείο είναι ο εκλογικευμένος ρατσισμός που στοχοποιεί ως εχθρό τους μετανάστες χωρίς χαρτιά. Φορείς αυτής της εκδοχής κυρίαρχης ιδεολογίας δεν είναι αποκλειστικά κόμματα ή πρόσωπα του ακροδεξιού χώρου, αλλά καθεστωτικοί διανοούμενοι και πολιτικοί των αστικών κομμάτων. Η ανοιχτή επίκληση του νόμου και της τάξης και του ρατσισμού (που αποτελεί συστατικό στοιχείο της κυρίαρχης ιδεολογίας και πριν την κρίση) αίρουν σε ιδεολογικό πεδίο τους υπαρκτούς ταξικούς διαχωρισμούς, ενισχύουν την άκρα δεξιά, συνθέτοντας μια αντιδραστική εκδοχή εθνικής ενότητας. Οι αλλαγές στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας εκφράζουν την ανάγκη ενός νέου συνεκτικού αφηγήματος που θα αντικαταστήσει το προηγούμενο, το οποίο απηχούσε παρελθόντες κοινωνικούς συσχετισμούς και τον ιδεολογικό “συμβιβασμό” της μεταπολίτευσης. Για αυτό και σύσσωμη η αστική διανόηση και το πολιτικό προσωπικό δαιμονοποιούσαν ως κύρια αιτία της κρίσης την κουλτούρα της μεταπολίτευσης, δηλαδή την συγκεκριμένη μορφή αστικού κράτους που είχε ενσωματώσει μερικώς τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων.

Το μοτίβο της μετατόπισης κάθε ιδεολογικής αντιπαράθεσης στο πεδίο του νόμου και της τάξης είναι εμφανές στην ελληνική κρίση την πρώτη διετία. Η δημόσια σφαίρα κατακλύζεται από δηλώσεις περί ανομίας και καταδίκης της βίας που απηχούν την επιθυμία της αστικής τάξης να περιορίσει το νομικό και πολιτικό πλαίσιο των αντιδράσεων των υποτελών τάξεων και τη βαθιά της περιφρόνηση για τα δικαιώματα που περιορίζουν την εξουσία της. Με άλλα λόγια, η αστική τάξη επιθυμεί να αναπαράξει την αστική δημοκρατία αποκλειστικά ως τυπική μορφή και όχι ως δυναμικό πεδίο χειραφέτησης των κυριαρχούμενων τάξεων.

Καθοριστικό πεδίο αναπαραγωγής της κυρίαρχης ιδεολογίας και οργάνωσης των μετατοπίσεών της αναδεικνύονται τα ΜΜΕ τα οποία αποτελούν την αδιαμεσολάβητη έκφραση του αστικού συμφέροντος. Τα ΜΜΕ αναδεικνύονται τις τελευταίες δύο δεκαετίες και ειδικά με την κρίση σε κυρίαρχο σε ένα βαθμό ΙΜΚ και σε αξιόπιστο αστικό επιτελείο. Όπως επισημαίνει ο Πουλιαντζάς: “(...) αυτή η αναδιοργάνωση του περιεχομένου του κυρίαρχου λόγου αντιστοιχεί και μάλιστα οδηγεί και αναγγέλλει σημαντικές αλλαγές των καναλιών και των μηχανισμών που τον αναπτύσσουν και τον

μεταδίδουν. Ο κύριος ιδεολογικός ρόλος μετατίθεται απ' το σχολείο, απ' το Πανεπιστήμιο και τις εκδόσεις προς τα μέσα ενημέρωσης.” (Πουλαντζάς 1979)

Η νομιμοποίηση των έκτακτων μέτρων και η παραβίαση της νομιμότητας που παγιώνει την κατάσταση εξαίρεσης, (Agaben 2007) ενοποιεί τις παραπάνω μετατοπίσεις της κυρίαρχης ιδεολογίας. Η αέναη επίκληση της έκτακτης ανάγκης, νομιμοποιεί τις συνεχείς παραβιάσεις της νομιμότητας που παράγουν τη νέα νομιμότητα, κανονικοποιώντας την εξαίρεση.

16.3: Χαρακτηριστικά του αυταρχικού μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους.

Έχοντας μελετήσει τις στιγμές-προϋποθέσεις του αυταρχικού μετασχηματισμού του ελληνικού κράτους, θα σκιαγραφήσουμε τα χαρακτηριστικά αυτού του μετασχηματισμού και τα πεδία εγγραφής τους. Θα επικεντρωθούμε στις σχέσεις εκτελεστικής-νομοθετικής εξουσίας, στις αλλαγές του ρόλου των κομμάτων και στην ενίσχυση της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους.

Η θωράκιση του αστικού κράτους από τη δυναμική των ταξικών αγώνων, η συρρίκνωση της κρατικής επικράτειας στο σκληρό πυρήνα του κράτους και η ιδεολογική νομιμοποίηση της καταστολής που παράγει νέες μορφές συναίνεσης, αποτελούν τυπολογικά στοιχεία του αυταρχικού μετασχηματισμού.

16.3.1: Ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας-απαξίωση του κοινοβουλίου

Από την απαρχή της οικονομικής κρίσης παρατηρείται ένα σταθερό μοτίβο υποβάθμισης των αντιπροσωπευτικών θεσμών της αστικής δημοκρατίας και ταυτόχρονης μετατόπισης της εξουσίας προς κέντρα του εκτελεστικού πυλώνα του κράτους. Σύμφωνα με τον Μαρξ πρόκειται για τυπολογικό χαρακτηριστικό της θωράκισης του κράτους από τη δυναμική των ταξικών αγώνων: *“το κόμμα της τάξης εξαναγκάζεται στον αγώνα του με το λαό να αυξάνει διαρκώς την εξουσία του εκτελεστικού”* (Μαρξ 1989:77) Η νομοθετική εξουσία εκφράζει διαμεσολαβημένα τη λαϊκή βούληση και υπάγεται τυπικά σε λαϊκό έλεγχο, σε αντίθεση με την εκτελεστική εξουσία που αρθρώνεται εξ αρχής σε στενή συνάφεια με το κεφάλαιο και την ηγετική του μερίδα.

Το πρώτο μνημόνιο που είχε υπογραφεί από τον τότε υπουργό οικονομικών και δεν ήρθε στη Βουλή για τυπική επικύρωση, εγκαινιάζει την αυταρχική μετατόπιση στο εσωτερικό του κράτους. Όπως επισημαίνει ο Καλτσώνης (2010): *“(…) η κυβέρνηση καθιστά τον κοινοβουλευτισμό προσχηματικό στερώντας από τη Βουλή τη δυνατότητα κύρωσης ή απόρριψης μιας διεθνούς σύμβασης”*.

Η κυβέρνηση και ο πρωθυπουργός, ως κορυφή του εκτελεστικού, νομοθετούν απευθείας και αδιαμεσολάβητα απορροφώντας με αυτόν τον τρόπο τους κραδασμούς από τις λαϊκές αντιδράσεις στα ψηφισθέντα μέτρα λιτότητας.

Σε συνέχεια αυτής της μετατόπισης ενισχύεται (και κανονικοποιείται) η εξαιρετική διαδικασία της νομοθέτησης μέσω πράξεων νομοθετικού περιεχομένου (ΠΝΠ) και κοινών υπουργικών αποφάσεων. Μόνο μέσα στο 2012 εκδόθηκαν 25 πράξεις νομοθετικού περιεχομένου σε μια πρωτοφανή εργαλειακή ερμηνεία της χρήσης τους. Όπως επισημαίνει ο Σακελλαρόπουλος (2014:119) η προσφυγή στις ΠΝΠ δεν προφυλάσσει μόνο από τυχόν διαρροές βουλευτών κατά την ψήφιση των νόμων, αλλά θωρακίζει την νομοθετική πρακτική της εκτελεστικής εξουσίας από τον έλεγχο της δικαστικής εξουσίας. Ο μόνος αρμόδιος να ελέγξει τη συνταγματικότητα των ΠΝΠ είναι και πάλι ένας φορέας του εκτελεστικού, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, δηλαδή η νομιμότητα μετατρέπεται σε κλειστό σύστημα που αυτονομιοποιείται.

Η Βουλή ως χώρος δημοσιοποίησης και διαφάνειας των αποφάσεων συνεχώς απαξιώνεται μέσα από πρακτικές που παράγουν θεσμικά αποτελέσματα. Η βουλή δεν ενημερώνεται για τις διαπραγματεύσεις με τους δανειστές, ο πρωθυπουργός απουσιάζει από την ώρα του πρωθυπουργού και τον αντίστοιχο κοινοβουλευτικό έλεγχο (Κατρούγκαλος 2013:10), το υπουργικό συμβούλιο αντικαθίσταται από άτυπα σχήματα συμβούλων και η κοινοβουλευτική συζήτηση διεξάγεται με όρους θεάματος. Οι πρακτικές υποβάθμισης του κοινοβουλίου και ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας θεσμοποιούνται με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τα άρθρα 7 των νόμων 3839 & 93 3862/2010 που δίνουν υπερεξουσίες στον πρωθυπουργό και τον υπουργό οικονομικών αντίστοιχα⁸⁹. Παγιώνεται η πρακτική εισαγωγής καίριων τροπολογιών σε άσχετα νομοσχέδια ή η

⁸⁹ Άρθρο 7: “Ενεργώντας στο πλαίσιο των κατά το Σύνταγμα και τους νόμους αρμοδιοτήτων του ο Πρωθυπουργός με απόφασή του, που δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, σε θέματα κατεπείγοντος και μείζονος για το εθνικό συμφέρον σημασίας, δύναται, κατά παρέκκλιση κάθε γενικής ή ειδικής διάταξης και τηρουμένων των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου: α) να αναθέσει απευθείας σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα την εκπόνηση μελετών ή την παροχή υπηρεσιών και να καθορίζει το αντικείμενο, το χρόνο παροχής της μελέτης ή της υπηρεσίας,

β) να συνιστά επιτροπές και ομάδες εργασίας για τη μελέτη, αξιολόγηση και διατύπωση προτάσεων, να ορίζει τη διάρκεια λειτουργίας τους, το αντικείμενό τους και τα μέλη τους.

2. Όλες οι υπηρεσίες του δημόσιου τομέα έχουν την υποχρέωση να παρέχουν στους κατά τα ανωτέρω μελετητές, τις επιτροπές και τις ομάδες εργασίας κάθε πληροφορία και στοιχείο που τους ζητείται. Αν το θέμα χαρακτηρίζεται κρατικό απόρρητο ή εμπιστευτικό, η κατά τα ανωτέρω υποχρέωση εξαρτάται από την προηγούμενη γραπτή έγκριση του Πρωθυπουργού.” Η αιτιολογική έκθεση που συνόδευε την τροπολογία αναφέρει χαρακτηριστικά: “για θέματα κατεπείγουσας και μείζονος εθνικής σημασίας ... η στήριξη πρέπει να εξασφαλίζεται, κατά μείζονα λόγο, προς ενίσχυση του Πρωθυπουργού... Υπό τις ειδικές αυτές συνθήκες καθίσταται απρόσφορη η εφαρμογή των, συχνά χρονοβόρων, τακτικών διαδικασιών ανάθεσης της εθνικής νομοθεσίας.”

Άρθρο 93: “Παρέχεται στον Υπουργό Οικονομικών η εξουσιοδότηση να εκπροσωπεί το Ελληνικό Δημόσιο στην Ευρωπαϊκή Διευκόλυνση Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ή Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης) European Facility of Financial Stability - EFSF) και να υπογράφει κάθε μνημόνιο συνεργασίας, συμφωνία ή σύμβαση δανεισμού, διμερή ή πολυμερή, με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, τα κράτη-μέλη της Ευρωζώνης και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και να προβαίνει σε κάθε αναγκαία ενέργεια για τη συμμετοχή του Ελληνικού Δημοσίου σε νομικά πρόσωπα και φορείς που

ψηφισή νόμων σε ένα μόνο άρθρο. Σε συνδυασμό με τη διαδικασία του κατεπείγοντος, που είναι επίσης μια πάγια πρακτική των κοινοβουλευτικών διαδικασιών από το 2010 και μετά, αφαιρείται από τους βουλευτές κάθε δυνατότητα μελέτης των νομοσχεδίων. Οι βουλευτές υπάγονται ευθέως στην εκτελεστική εξουσία, διαρρηγνύεται η σχέση εκπροσώπησης με τους ψηφοφόρους τους.

Όπως τονίζει ο Σακελλαρόπουλος (2014:121-124) σημαντική παράμετρος του αυταρχικού μετασχηματισμού του κράτους είναι και οι διαρκείς παραβιάσεις του Συντάγματος κατά την ψηφισή των διαφόρων συμβάσεων. Οι παραβιάσεις συνθέτουν μια παράλληλη θεσμική υλικότητα, χαρακτηριστικό της οποίας είναι η εργαλειοκή χρήση της αστικής νομιμότητας και η μονομερής ερμηνεία της με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η απρόσκοπτη εξυπηρέτηση των συμφερόντων του μονοπωλιακού κεφαλαίου. Το πρακτικό περιεχόμενο των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων έρχεται σε σύγκρουση με την τυπική μορφή τους, η υλική-ταξική ανισότητα της κοινωνίας των ιδιωτών συγκρούεται με την τυπική ισότητα των πολιτών, με αποτέλεσμα να παράγονται μια σειρά μετασχηματισμοί στο θεσμικό σώμα της αστικής δημοκρατίας. Η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας και η θωράκισή της από τον έλεγχο των υποτελών τάξεων υλικοποιείται και στην άμεση εμπλοκή των θεσμών των δανειστών στη διοίκηση του ελληνικού κράτους που συνιστά τομή. (Σακελλαρόπουλος 2014:126-129)

Πρόκειται για μεταβίβαση αρμοδιοτήτων κοινωνικής αναπαραγωγής από υπηρεσίες του κράτους σε τεχνοκρατικές ομάδες πλήρως στεγανοποιημένες από κάθε έλεγχο, που υπάγονται απευθείας σε δομές του ευρωπαϊκού κεφαλαίου, αλλά εκφράζουν και τα συμφέροντα των κυρίαρχων μερίδων του ελληνικού κεφαλαίου. Η παρουσία εκπροσώπων της τρόικας στην ελληνική διοίκηση αποτελεί υπόδειγμα της εσωτερίκευσης των ευρωπαϊκών καπιταλιστικών σχέσεων στο ελληνικό κράτος, μια διεθνική συμμαχία του κεφαλαίου απέναντι στις υποτελείς τάξεις που έχει ως στόχο να παράξει μια νέα εποχή συσσώρευσης, καταστρέφοντας τα πλεονάζοντα κεφάλαια-πάγια και μεταβλητά.

Ο αυταρχικός μετασχηματισμός των κρατικών μηχανισμών παράγει μια νέα εκδοχή αστικής δημοκρατίας. Η υποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας ως κανονιστικής αρχής με την επίκληση και νομιμοποίηση της εξαίρεσης, προσομοιάζει σε μια νέα μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης που ακόμα δεν έχει αποτυπωθεί συνταγματικά-θεσμικά.⁹⁰

συστήνονται για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης.

Η ισχύς των συμφωνιών και των συμβάσεων για τη συμμετοχή του Ελληνικού Δημοσίου στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης αρχίζει από την ημερομηνία υπογραφής τους. Οι σχετικές συμβάσεις, συμφωνίες ή τα μνημόνια εισάγονται στη Βουλή για ενημέρωση και συζήτηση. Ειδικά οι δανειακές συμβάσεις, που υπογράφονται στα πλαίσια λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Στήριξης, κυρώνονται από τη Βουλή και η ισχύς τους αρχίζει από τη δημοσίευση του νόμου που τις κυρώνει στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.”

⁹⁰ Ο αυταρχικός μετασχηματισμός του κράτους μέσω της ενίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας δεν αποτελεί ελληνική ιδιαιτερότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ωμή παρέμβαση του Πορτογάλου προέδρου (Οκτώβριος 2015) που απέκλεισε από τη δυνατότητα σχηματισμού κυβέρνησης, τη συμμαχία σοσιαλιστών-κομμουνιστών και του Μπλόκου της αριστεράς, δίνοντας εντολή στο μειοψηφικό κεντροδεξιό κόμμα. Ο πρόεδρος επικαλέστηκε λόγους εθνικής

16.3.2: Αλλαγές στο ρόλο των κομμάτων

Ο μετασχηματισμός στη λειτουργία των κομμάτων έχει δύο όψεις. Η πρώτη αφορά στην ομογενοποίηση όχι μόνο των προγραμμάτων τους, αλλά και της καθαυτής λειτουργίας τους μέσω της αλλαγής της σχέσης τους με τις υποτελείς τάξεις και το κράτος. Η δεύτερη αφορά στην ανάδειξη νέων κομμάτων που ενοποιούν και οργανώνουν τα ιδεολογικά υποσύνολα που υπήρχαν διάσπαρτα στο σώμα της κοινωνίας (ή και στο περιθώριό της) πριν και κατά την κρίση. Η αλλαγή των βιοτικών όρων πολυάριθμων κοινωνικών στρωμάτων αντανakλάται στην πολιτική και ιδεολογική τους μετατόπιση που με τη σειρά της επαναπροσδιορίζει τα όρια των κομματικών μορφωμάτων.

Η ομογενοποίηση των κομμάτων είναι απόρροια του μετασχηματισμού του μπλοκ εξουσίας, μέσω του εξοβελισμού τμημάτων των υποτελών τάξεων. Αυτό έχει ως συνέπεια έναν αμιγώς αστικό συνασπισμό εξουσίας, ο οποίος εκφράζει τα συμφέροντα των κυρίαρχων μερίδων της αστικής τάξης και δεν υπάγει σε αυτά ούτε μερίδες του μη μονοπωλιακού κεφαλαίου, ούτε τμήματα των υποτελών τάξεων. Πρόκειται για την πολιτική αντιστοίχιση της προλεταριοποίησης των μικροαστικών τάξεων και της περαιτέρω υποβάθμισης του προλεταριάτου ως πολιτικού υποκειμένου. Η ομογενοποίηση των κομμάτων αποτελεί την αστική απάντηση στην κρίση εκπροσώπησης και ταυτόχρονα προϋπόθεση και σύμπτωμα του αυταρχικού μετασχηματισμού του κράτους.

Η ενοποίηση των κομμάτων είχε ως πρώτη στιγμή τη σύγκλιση των προγραμμάτων τους που απηχούσε την πλήρη φιλελευθεροποίηση της παραδοσιακής σοσιαλδημοκρατίας και την εξάλειψη κάθε διαφορετικού μίγματος αστικής (οικονομικής) πολιτικής. Η δεύτερη στιγμή της ομογενοποίησης των κομμάτων σηματοδοτεί πως αυτά κρατικοποιούνται και παύουν να λειτουργούν ως ιμάντες μεταβίβασης των αιτημάτων-συμφερόντων των υποτελών τάξεων. Στην κρίση η αναπαραγωγή των τάξεων πραγματοποιείται ως αντίθεση και όχι ως ψευδής ενότητα. Κατ' επέκταση και στο πολιτικό πεδίο δεν κρίνεται απαραίτητη η ενσωμάτωση των κυριαρχούμενων τάξεων στον αστικό συνασπισμό εξουσίας.

Τα κόμματα εκτός από φορείς συμφερόντων, είναι και ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους (IMK).⁹¹ Εφόσον βασικό χαρακτηριστικό της κρίσης είναι ο περιορισμός της σχετικής αυτονομίας

ασφάλειας και προφύλαξης της ομαλότητας των σχέσεων Πορτογαλίας-ΕΕ, της εύρυθμης λειτουργία των αγορών και την προστασία του επενδυτικού κλίματος.

⁹¹ Ο περιορισμός του αντιπροσωπευτικού ρόλου των κομμάτων σχετίζεται και με τη μετατόπιση ισχύος στο εσωτερικό των IMK με την ανάδειξη των MME σε καίριο IMK. Τα MME αποκτούν κεντρικό ρόλο στην οργάνωση και διάχυση της κυρίαρχης ιδεολογίας και στην ενσωμάτωση των υποτελών τάξεων, ενώ αποτελούν αδιαμεσολάβητη έκφραση του

των ΙΜΚ και η συρρίκνωση του κράτους στο σκληρό του πυρήνα, τα κόμματα υπάγονται απευθείας στο κράτος και στον εκτελεστικό του βραχίονα. Με αυτήν την έννοια η θεσμική υλικότητα εντός της οποίας δρουν τα κόμματα χαρακτηρίζεται από τον αποκλεισμό των κυριαρχούμενων τάξεων. Η ιδεολογική-πρακτική ομογενοποίηση των κομμάτων ισοδυναμεί με το ότι συναινούν και οργανώνουν αυτόν τον αποκλεισμό. Το μοτίβο της αναπαραγωγής της αστικής δημοκρατίας ως μονομερούς έκφρασης της πολιτικής κυριαρχίας της αστικής τάξης, απηλλαγμένης από την εν δυνάμει χειραφετητική της διάσταση, συμπυκνώνεται στην ταύτιση των κομμάτων. Η κρατική-κυβερνητική εξουσία θωρακίζει την αστική δημοκρατία από τις αντιπροσωπευτικές της πτυχές, κρατώντας μόνο την τυπική της μορφή και ορίζοντάς τη θεσμικά ως πεδίο ενδοαστικών ανταγωνισμών. Ακόμα και αν τυπικά οι αντιπροσωπευτικές δομές που απηχούν τη λαϊκή βούληση διατηρούνται, πρακτικά υποβαθμίζονται και αποστεώνονται. (Κουβελάκης 2011).

Η ομογενοποίηση των κομμάτων είναι μια διαδικασία που προϋποθέτει την επαναχάραξη των πολιτικών και ιδεολογικών τους ορίων, την ανασύνθεση δηλαδή του πολιτικού-κομματικού συστήματος. Το πλαίσιο της ανασύνθεσης είναι ο απόλυτος διαχωρισμός της εκτελεστικής εξουσίας από τον κομματικό ανταγωνισμό και με αυτή την έννοια, σταθμός στην ομογενοποίηση των κομμάτων ήταν η κυβέρνηση έκτακτης ανάγκης του Παπαδήμου. Η κυβέρνηση αυτή είχε ακριβώς ως στόχο να αντιμετωπίσει την πολιτική κρίση, να διαχωρίσει την άσκηση εξουσίας, από την απόπειρα ανασύνθεσης του αστικού μπλοκ εξουσίας και να παράξει τη συνισταμένη του αστικού συμφέροντος. Η πρώτη αυτή δοτή κυβέρνηση συνεργασίας των αστικών δυνάμεων θα νομιμοποιήσει τη συντηρητική (άκρα) δεξιά και θα δημιουργήσει το υλικό-ιδεολογικό πλαίσιο που θα νομιμοποιήσει τις κυβερνήσεις συνεργασίας το 2012. Ενοποιητικός παράγοντας των αστικών δυνάμεων είναι η επίκληση της έκτακτης ανάγκης και η ανάδειξη του κοινού εχθρού στο πρόσωπο του λαού ως συγκροτημένου πολιτικού υποκειμένου. Ο ορισμός του εχθρού παράγει εξάλλου το επικαιροποιημένο περιεχόμενο του κυρίαρχου. (Σμιτ 2009)

Η δεύτερη διάσταση της αλλαγής στο ρόλο των κομμάτων έχει να κάνει με την ανάδειξη νέων κομματικών μορφωμάτων. Εδώ μπορούμε να διακρίνουμε δύο τυπολογίες. Η πρώτη αφορά στην ανάδειξη κομμάτων βραχέος βίου που: εκφράζουν μια ρευστή κοινωνική ισορροπία και τη μεταβατική θέση κοινωνικών στρωμάτων, πριμοδοτούνται έντονα από εξωθεσμικά κέντρα (ΜΜΕ), έχουν προσβάσεις στο βαθύ κράτος, αποτελούν αδιαμεσολάβητη πολιτική έκφραση του κεφαλαίου, λειτουργούν ως απαραίτητο συμπλήρωμα στο αστικό μπλοκ εξουσίας, αλλά στη συνέχεια

αστικού συμφέροντος και πολιτικό επιτελείο της αστικής τάξης. Τα ΜΜΕ πριμοδοτούν το εκάστοτε πολιτικό προσωπικό λειτουργώντας ως φυτώριο πολιτικών στελεχών, ενώ ορίζουν συχνά την πολιτική ατζέντα. Τα ΜΜΕ, ιδίως τα τηλεοπτικά αποτελούν εξωθεσμικό παράγοντα και ιμάντα μεταβίβασης των συμφερόντων του κεφαλαίου στο κράτος, βρισκόμενα σε σχέση αλληλεξάρτησης με την πολιτική εξουσία.

συντρίβονται πολιτικά λόγω της κοινωνικής δυναμικής. Το *Λαός*, το *Ποτάμι* και η *Δημοκρατία* αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα⁹².

Η δεύτερη τυπολογία αφορά στη δημιουργία αντικοινοβουλευτικών κομμάτων (Χρυσή Αυγή) που εδράζονται στη διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης της μικροαστικής τάξης με τα παραδοσιακά κόμμάτα της (Μαυρή 2013). Ενοποιούν διάχυτες ιδεολογίες και πρακτικές, εκφράζουν ιδεολογικά τμήματα του σκληρού πυρήνα του κράτους, νοσηματοδοτούν σε αντιδραστική βάση την οργή των πληττόμενων μικροαστών για την αστική δημοκρατία και ενισχύονται από την απαισιοδοξία και τη ματαιώση που επιφέρει η ήττα των ταξικών αγώνων. Πέρα από την φαινομενική αντικαπιταλιστική τους ρητορική, αποτελούν την πολιτική έκφραση των συμφερόντων του βαθέος κράτους και μιας μερίδας της άρχουσας τάξης που έχει ως στόχο να υπάγει πολιτικά και ιδεολογικά τους μικροαστούς, συγκροτώντας μια νέα εκδοχή κοινωνικής συμμαχίας στη βάση της πυγμής, του μίσους και του ρατσισμού. Τα ακροδεξιά κόμματα αποτελούν επίσης πολιτικό εκπρόσωπο τμημάτων του υποκόσμου που εκμεταλλευόμενος το κενό που αφήνει η κατάρρευση πτυχών του κράτους πρόνοιας, δημιουργεί δίκτυα ενσωμάτωσης των περιθωριοποιημένων στρωμάτων και αναζητά προσβάσεις στο κεντρικό πολιτικό σκηνικό και στο κράτος.

Η αλλαγή στην λειτουργία των κομμάτων και η ανασύνθεση του πολιτικού συστήματος εκφράζουν τον αυταρχικό μετασχηματισμό του κράτους και την ενοποίηση των επιμέρους αστικών συμφερόντων σε μια γενική συνισταμένη.

16.3.3: Ενίσχυση της κατασταλτικής λειτουργίας του αστικού κράτους

Η σκλήρυνση της κατασταλτικής λειτουργίας αποτελεί ρητό τυπολογικό χαρακτηριστικό σε περιόδους οικονομικής κρίσης και εκφράζει τη θωράκιση του κράτους απέναντι στην πραγματική ή δυνητική απειλή των ταξικών αγώνων των κυριαρχούμενων τάξεων. Καθώς οι ταξικές αντιθέσεις αδυνατούν να αναπαραχθούν ως ψευδής ενότητα, οι μηχανισμοί συναίνεσης και ενσωμάτωσης ατονούν και ενισχύεται η καταστολή ως αποτελεσματική και λειτουργική μορφή αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης. Οι σημαντικές αλλαγές στο πεδίο του ποινικού δικαίου και η ενίσχυση των δομών και της δραστηριότητας του σκληρού πυρήνα του κράτους, αποτελούν τα δύο βασικά σημεία πύκνωσης του αυταρχικού μετασχηματισμού. (Καλτσώνης 2010) Η ενίσχυση της καταστολής εκφράζεται με την επιβολή περιορισμών στα δικαιώματα, στο όνομα της ασφάλειας, που ισοδυναμούν με κατάργησή τους στην πράξη.

⁹² Δεν είναι η πρώτη φορά που εμφανίζονται κόμματα ειδικού σκοπού και βραχύβιας διάρκειας (πχ κόμμα Αβραμόπουλου, εν μέρει ΔΗΚΚΙ), αλλά σε συνθήκες κρίσης ο ρόλος τους είναι πιο κρίσιμος και καταλυτικός για τη δημιουργία κυβερνήσεων συνεργασίας.

Η εγγραφή της αλλαγής των ταξικών σχέσεων στο εσωτερικό του κράτους ισοδυναμεί με την επανοργάνωση των σχέσεων ανάμεσα στους πυλώνες του. Η πριμοδότηση της κατασταλτικής λειτουργίας εκφράζεται με την αναγωγή της περιφέρειας του κράτους στο σκληρό του πυρήνα, καταδεικνύοντας την πρωταρχική στιγμή συγκρότησης του κράτους ως φορέα βίας. Η δυνατότητα παραβίασης της νομιμότητας από το αστικό κράτος καταδεικνύει το αληθινό περιεχόμενο της κυριαρχίας και την εργαλειακή φύση του δικαίου. (Καλτσώνης 1998)

Η ενίσχυση της καταστολής όμως δεν ισοδυναμεί με περιορισμό της συναίνεσης, αλλά με αλλαγή στο περιεχόμενο και στον τρόπο απόσπασης της συναίνεσης. Η καταστολή παράγει νέες εκδοχές της κυρίαρχης ιδεολογίας-συναίνεσης που νομιμοποιούν και νοηματοδοτούν την καταστολή, οικοδομώντας, στη βάση της ισχύος, την κοινωνική συμμαχία την περίοδο της κρίσης.

Στην κρίση η καταστολή δε στρέφεται ενάντια σε μειοψηφίες αντιφρονούντων, αλλά σε πολυάριθμα κοινωνικά στρώματα που πλήττονται από την κρίση. Αν πριν την κρίση η σκλήρυνση της καταστολής ενέχει το στοιχείο της εξάιρεσης από την κανονικότητα, στην κρίση η καταστολή συμπυκνώνει σε πρακτικό-υλικό πεδίο την κανονικοποίηση της εξάιρεσης που οικοδομεί θεσμικά και πρακτικά το πλαίσιο άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων των κυριαρχούμενων τάξεων.

Στο υπόδειγμα του ελληνικού κράτους, η ενίσχυση της κατασταλτικής λειτουργίας είναι εμφανής από το 2009, αφενός ως διαδικασία αποκατάστασης του κύρους των σωμάτων ασφαλείας που ακολούθησε τη νεανική εξέγερση του 2008, αφετέρου ως προσαρμογή του κράτους στην κοινωνικό-πολιτική δυναμική της κρίσης.

Ενισχύεται η υλικοτεχνική υποδομή των σωμάτων ασφαλείας, ενώ δοκιμάζεται πειραματικά η εμπλοκή του στρατού σε ασκήσεις αντιμετώπισης πλήθους εντός του αστικού ιστού. (Το 2009 συγκροτούνται οι μηχανοκίνητες δυνάμεις ΔΕΛΤΑ και ΔΙΑΣ, ενισχύεται ο οπλισμός των ΜΑΤ και ΥΑΤ, ασκήσεις του στρατού για την αντιμετώπιση ταραχών και διαδηλώσεων στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ.)

Η βίαιη καταστολή των διαδηλώσεων των τελευταίων 5 χρόνων, η αθρόα χρήση χημικών και βομβών κρότου λάμψης, η παράτυπη πρακτική των προληπτικών συλλήψεων, ο τραυματισμός εκατοντάδων διαδηλωτών, το κλείσιμο των σταθμών του μετρό από την αστυνομία, είναι τα βασικότερα παραδείγματα των πρακτικών περιορισμού των διαδηλώσεων και της αντιμετώπισης των πολιτών ως εν δυνάμει εχθρού του καθεστώτος. Οι πρακτικές της αστυνομίας παράγουν με αυτή την έννοια νομιμότητα (Benjamin 2002)

Η πρακτική σκλήρυνση της κατασταλτικής λειτουργίας συμβαίνει σε ταυτόχρονο βαθμό με βαθιές τομές στο δίκαιο που εκφράζονται την αλλαγή του νομικού πλαισίου στην κατεύθυνση της περαιτέρω θωράκισης του αστικού κράτους. Η επιστράτευση των απεργών (ναυτεργάτες, εκπαιδευτικοί, εργαζόμενοι στο μετρό και στην καθαριότητα) και η κήρυξη απεργιών ως

παράνομων και καταχρηστικών αποτελούν σημαντικούς περιορισμούς στα δικαιώματα των εργαζομένων

Οι νομικές αλλαγές προκύπτουν και από την εναρμόνιση του εθνικού με το ευρωπαϊκό και διεθνές δίκαιο. (“κουκουλονόμος” (άρθρα 24 επ. του 3772/2009) και επικαιροποίηση του “τρομονόμου” τον Οκτώβριο του 2010 ((Ν.3875/2010 ΦΕΚ: 158/Α/2010)

Η ενίσχυση της κατασταλτικής λειτουργίας διαφαίνεται στην αντιμετώπιση των μεταναστών με ή χωρίς χαρτιά, η οποία καλλιεργεί θεσμικά και ιδεολογικά το ρατσισμό ως απαραίτητο συστατικό του κρατικού αυταρχισμού. Η απέλαση αλλοδαπού ακόμα και αν κατηγορηθεί για πλημμέλημα, η παράταση της κράτησης των μεταναστών χωρίς χαρτιά από 3 σε 12 μήνες, οι αθρόες συλλήψεις μεταναστών και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στα οποία κρατούνταν άνθρωποι έως 18 μήνες, ισοδυναμούν με αλλαγή υποδείγματος στη λειτουργία του δικαίου και των δικαιωμάτων.

Η παρέμβαση της αστυνομίας στη συνδικαλιστική δράση είναι επίσης χαρακτηριστικό παράδειγμα των τελευταίων 4 ετών, μορφοποιώντας το κράτος σε ρητή ταξική δύναμη και την καταστολή σε μέσο πειθάρχησης του προλεταριάτου.

Η ενίσχυση της κατασταλτικής λειτουργίας, συνεπάγεται την αναβάθμιση των σωμάτων ασφαλείας στον εσωτερικό συσχετισμό ανάμεσα στις δομές του κράτους, γεγονός που παράγει ιδεολογικά και πολιτικά αποτελέσματα.

Πρώτον, την αντιστοίχιση του πολιτικού προσωπικού που προΐσταται των σωμάτων ασφαλείας με την ιδεολογία και τις πρακτικές της αστυνομίας. Ο εκάστοτε υπουργός συμπεριφέρεται πιο πολύ ως διανοούμενος των σωμάτων ασφαλείας παρά ως ο εγγυητής της νομιμότητας. (η ατιμωρησία των παράνομων αστυνομικών πρακτικών και η εργαλειακή υπεράσπισή τους με το ηθικολογικό επιχείρημα πως η αστυνομία έχει εξορισμού θετικό ρόλο).

Δεύτερον, την μετατροπή της δικαστικής εξουσίας από τυπικό ελεγκτή της νομιμότητας σε υπερασπιστή των αστυνομικών πρακτικών. (αθωώσεις αστυνομικών σε περιπτώσεις αστυνομικής αυθαιρεσίας ή επιβολή των ελαφρότερων ποινών)

Τρίτον, την επέκταση της καταστολής σε πεδία κοινωνικής αναπαραγωγής που χρήζουν κοινωνικής αντιμετώπισης, ως μέσο διαχείρισης των “επικίνδυνων” τάξεων. (εισβολή σε σχολεία και πανεπιστήμια, κατασταλτική αντιμετώπιση αστέγων και τοξικομανών)

Τέταρτον, την ανάδειξη κομμάτων που εκφράζουν την υλικότητα της ακροδεξιάς ιδεολογίας του σκληρού πυρήνα του κράτους. (πολιτική κυριαρχία της Χρυσής Αυγής στην αστυνομία)

Πέμπτον, την προνομιακή μεταχείριση των σωμάτων ασφαλείας που θεωρούνται απαραίτητος μηχανισμός αντιμετώπισης των υποτελών τάξεων και φορείς της κυρίαρχης ιδεολογίας. (εξαίρεση από τις περικοπές των δημοσίων υπαλλήλων, διανομή στα σώματα ασφαλείας του πρωτογενούς πλεονάσματος το Δεκέμβριο 2013, νέες προσλήψεις)

Έκτον, τη μετατροπή της καταστολής σε σφαίρα κερδοφορίας με τη διαπλοκή κράτους-επιχειρηματικών συμφερόντων. (υπεργολαβίες για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και υπηρεσίες ιδιωτικής ασφάλειας, εξοπλισμοί και συστήματα παρακολούθησης)

Συμπερασματικά, η ενίσχυση της κατασταλτικής λειτουργίας αποτελεί χαρακτηριστικό των μετασχηματισμών του κράτους, καταδεικνύοντας το ουσιαστικό του περιεχόμενο ως εγγυητή των συμφερόντων της άρχουσας τάξης.

16.4: Συμπεράσματα

Η ελληνική κρίση αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, το σημείο συνάντησης των αντιφάσεων του ελληνικού μοντέλου καπιταλιστικής συσσώρευσης με τη δυναμική της κρίσης. Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός αναδείχτηκε ως ο αδύναμος κρίκος της ευρωζώνης και της ΕΕ και το ευρωπαϊκό και ελληνικό κεφάλαιο, επιστράτευσε το κράτος και τις υπερεθνικές δομές της για να αντιμετωπίσουν την κρίση. Το κράτος αποτελεί τη βασική μορφή διαμεσολάβησης μεταξύ της διεθνούς διάστασης του ΚΤΠ και της εσωτερικής, μεταξύ του συνασπισμένου ευρωπαϊκού κεφαλαίου και των κυρίαρχων μερίδων του εγχώριου

Το σχέδιο “διάσωσης” του ελληνικού καπιταλισμού αποτέλεσε αφενός μια προσπάθεια θωράκισης του ευρωπαϊκού κεφαλαίου από τους κραδασμούς της ελληνικής κρίσης, αφετέρου το πειραματικό υπόδειγμα μετακύλισης του κόστους στις υποτελείς τάξεις και τον οδικό χάρτη μετάβασης σε μια νέα μορφή καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Η ταξικότητα των μνημονίων είναι εμφανής από το μίγμα της οικονομικής πολιτικής που έχει ως στόχο την αποκατάσταση του ποσοστού κέρδους. Η επιβολή νέων εργασιακών σχέσεων και η βίαιη υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης αποτελεί την τυπολογία των πολιτικών υπέρβασης της κρίσης από τη σκοπιά του κεφαλαίου. Η αλλαγή των ταξικών σχέσεων στη σφαίρα της οικονομίας, προϋποθέτει και παράγει μετασχηματισμούς στο αστικό κράτος. Ο αυταρχικός μετασχηματισμός του ελληνικού κράτους είναι απόρροια της δυναμικής της κρίσης και η προϋπόθεση για την εμπέδωση και επιβολή ενός νέου μοντέλου καπιταλιστικής συσσώρευσης. Η αναπαραγωγή της καπιταλιστικής σχέσης δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί δίχως βαθιές τομές στο αστικό κράτος. Διακρίναμε τέσσερεις στιγμές-προϋποθέσεις για τον αυταρχικό μετασχηματισμό του κράτους.

- Το ελληνικό κράτος αποτελεί τμήμα ενός διεθνούς νομικού-πολιτικού πλαισίου που εμπεριέχει στοιχεία αυταρχικού κρατισμού.

- Την πολιτική κρίση εκπροσώπησης που διαπερνά κάθετα την ελληνική κοινωνία και καταδεικνύει το κράτος ως αποκλειστικό εκφραστή του κεφαλαίου σε βάρος των δημοκρατικών θεσμών αντιπροσώπευσης
- Την ήττα των ταξικών αγώνων των κυριαρχούμενων τάξεων που είχε ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, την ανασύνταξη των αστικών δυνάμεων και τη περαιτέρω θωράκιση του κράτους.
- Τις μετατοπίσεις στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας που οδήγησαν σε μια νέα εκδοχή κυρίαρχης ιδεολογίας που νομιμοποιεί και συντελεί στην αναπαραγωγή των βίαιων αλλαγών στις σχέσεις ανάμεσα στις τάξεις.

Η συνάρθρωση αυτών των στιγμών συντελεί στη μετάβαση σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης που δεν εμφανίζεται ως εκπρόσωπος της κοινωνίας, αλλά αποτυπώνει θεσμικά μια νέα πύκνωση των σχέσεων οικονομίας-πολιτικής που καθιστά κυρίαρχο το αστικό συμφέρον και αναπαράγει την αστική δημοκρατία ως τυπική μορφή και όχι ως εν δυνάμει πεδίο ταξικών αγώνων.

Τα χαρακτηριστικά του αυταρχικού μετασχηματισμού που συμπυκνώνουν τις μετατοπίσεις στις ταξικές σχέσεις σε πολιτικό-ιδεολογικό πεδίο, εγγράφουν τις αλλαγές των κοινωνικών συσχετισμών στο εσωτερικό του κράτους και προσομοιάζουν με τη μετάβαση σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης. Η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας και η συνακόλουθη απαξίωση της κοινοβουλευτικής εκφράζουν τη θωράκιση του κράτους από τις υποτελείς τάξεις και την άρθρωσή του σε ανοιχτή ταξικότητα. Η ομογενοποίηση των αστικών κομμάτων αποτελεί σύμπτωμα της αστικοποίησης του μπλοκ εξουσίας, στερεί τις υποτελείς τάξεις από τη δυνατότητα πολιτικής εκπροσώπησης.

Η ενίσχυση της κατασταλτικής λειτουργίας του κράτους, εκφράζει το τέλος του κοινωνικού συμβολαίου και των μηχανισμών απόσπασης συναίνεσης στη βάση θετικών προσδοκιών, αρθρώνει το κράτος ως εγγυητή του αστικού συμφέροντος που αντιμετωπίζει με τη βία κάθε πραγματικό ή δυνητικό ανταγωνιστή του.

Η συρρίκνωση του κράτους στο σκληρό του πυρήνα πιστοποιεί πως το αστικό συμφέρον αδυνατεί στην κρίση να συμπεριλάβει και τα συμφέροντα άλλων τάξεων και πως η ηγεμονία της αστικής τάξης, οικοδομείται ανοιχτά ως κυριαρχία.

Η αλληλεπίδραση οικονομικής και πολιτικής κρίσης παράγει μετασχηματισμούς στο αστικό κράτος, ώστε το εποικοδόμημα που απηχούσε παρελθόντες ταξικούς συσχετισμούς να εναρμονιστεί με την νέα κοινωνική γεωγραφία που οικοδομεί η κρίση και εκφράζοντας τη πολιτικά, να συντελέσει στην αναπαραγωγή της.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Έχοντας ολοκληρώσει το κύριο μέρος της διατριβής, θα ανασυνθέσουμε τα βασικά συμπεράσματά μας και θα αναδείξουμε ερευνητικά πεδία που πρόέκυψαν από τη θεωρητική μας επεξεργασία και χρήζουν περαιτέρω εμβάθυνσης.

Στο πρώτο μέρος είχαμε θέσει ως στόχο να οριοθετήσουμε μεθοδολογικά και επιστημολογικά την ανάλυσή μας από το υπόδειγμα του οικονομισμού και του μηχανιστικού ντετερμινισμού.

Αν και οι μορφές του κράτους σχετίζονται, σε τελευταία ανάλυση, με τον τρόπο παραγωγής καταδείξαμε πως η μαρξική θεωρία κράτους δεν ανάγεται μονοδιάστατα στην κριτική της πολιτικής οικονομίας, αλλά συγκροτεί ένα διακριτό γνωστικό πεδίο.

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής ενσωματώνει δομικά μια αρχή αβεβαιότητας που είναι ο ανταγωνισμός κεφαλαίου-εργασίας. Όσο και αν καλύπτεται με φετιχιστικές μορφές, ο ταξικός ανταγωνισμός αποτελεί μια άβολη αλήθεια, το συνεχές ίχνος της πολιτικής στο εσωτερικό του καπιταλιστικού συστήματος που θρυμματίζει την απατηλή του ενότητα, υπενθυμίζοντας την πραγματικότητα της ταξικής διαίρεσης. Η μαρξική θεωρία συγκροτείται ως επιστήμη ενσωματώνοντας στο αναλυτικό και μεθοδολογικό της σύστημα την ταξική οπτική. Συνεπώς εξ αρχής προϋποθέτει τη διαλεκτική συσχέτιση οικονομίας-πολιτικής ως όρο για την απομυστικοποίηση του αντικειμένου της, της αστικής κοινωνίας και του τρόπου παραγωγής της.

Η κατανόηση του σχήματος παραγωγικών δυνάμεων-σχέσεων παραγωγής με όρους διαφοροποιημένης ενότητας και διαλεκτικής αντίθεσης, η πρόσληψη του κεφαλαίου ως υλική κοινωνική σχέση που συγκροτεί αντιφατικά στην κίνησή της την πραγματικότητα, θωρακίζουν τη μαρξική θεωρία από θετικιστικούς αναγωγισμούς και σχετικιστικές προσεγγίσεις.

Ο χωρισμός οικονομίας-πολιτικής που χαρακτηρίζει τη μαρξική ανάλυση έχει κυρίως μεθοδολογικό σκοπό και υπηρετεί την ανάδειξη των πολιτικών προϋποθέσεων συγκρότησης της οικονομίας ως ανεξάρτητης σφαίρας της ανθρώπινης δραστηριότητας και ως πεδίου επιβολής των συμφερόντων του κεφαλαίου στην παραγωγή και αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής.

Η πρωταρχική συσσώρευση ως γενεαλογία του χωρισμού οικονομίας-πολιτική και ως απόδειξη πως ο καπιταλισμός παγιώθηκε μέσω της πολιτικής πράξης του χωρισμού των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής, αλλά και η στιγμή της δομικής κρίσης επαναφέρουν την πραγματικότητα του ταξικού χωρισμού που συγκαλύπτεται την εποχή της ομαλής αναπαραγωγής, αποφυσικοποιώντας την οικονομία.

Στο πλαίσιο μιας διεπιστημονικής προσέγγισης της μαρξικής θεωρίας, προκρίναμε τον εμπλουτισμό των μαρξικών παραδοχών με τη μεθοδολογία της κοινωνικής ανθρωπολογίας. Ειδικότερα, μελέτες κοινωνικών ανθρωπολόγων όπως ο Shallins και ο Godelier δίνουν τη δυνατότητα να ανασυγκροτήσουμε το σχήμα βάσης-εποικοδομήματος, κρατώντας την υλικότητα

των κοινωνικών σχηματισμών ως αρχή της υλιστικής οντολογίας, αλλά αναδεικνύοντας την πολυπλοκότητα των διαμεσολαβήσεων της (ανα)παραγωγικής διαδικασίας. Εξάλλου ο Μαρξ μέσα από τη μελέτη των πορισμάτων ανθρωπολόγων της εποχής του αναζήτησε τα εργαλεία για να αναλύσει το πέρασμα από το φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής στον καπιταλιστικό ως πορεία ασυνέχειας και καταστροφικών τομών, κόντρα στο θετικιστικό μοντέλο συνεχούς προόδου, αλλά και για να καταδείξει τη σχετικότητα και ιστορικότητα του καπιταλιστικού συστήματος.

Η πολιτική ανάγνωση της μαρξικής θεωρίας, εκκινεί από την υλικότητα της οικονομίας ως αφετηρίας της ταξικής μεθοδολογίας και αναπτύσσει την κριτική της στο σύνολο του κοινωνικού σχηματισμού, διεκδικώντας να ενοποιήσει οικονομία-πολιτική για να αναλύσει το όλον και όχι το μέρος.

Στο δεύτερο μέρος έχοντας νομιμοποιήσει την αυτονομία του πεδίου της μαρξικής θεωρίας κράτους μελετήσαμε αρχικά το νεανικό έργο. Η βασική υπόθεση εργασίας μας επιβεβαιώθηκε, καθώς ανιχνεύσαμε μια σειρά από παραδοχές που συγκροτούν το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας κράτους και αποτελούν τη θεωρητική βάση των περαιτέρω μαρξικών επεξεργασιών του ύστερου έργου. Επιπλέον αναδείξαμε τα στοιχεία θεωρητικής συνέχειας της μαρξικής θεωρίας που δεν αναιρούν τις καμπές και τις πυκνώσεις της.

Καταδείξαμε πως η μαρξική θεωρία κράτους εξαρχής έχει δύο διαστάσεις: μελετά τόσο την “εξωτερικότητα” του κράτους, τη σχέση του δηλαδή με την κοινωνία, όσο και την “εσωτερικότητά” του, δηλαδή τον τρόπο εγγραφής στο εσωτερικό του κράτους των ταξικών ανταγωνισμών και τη σχέση ισχύος ανάμεσα στις δομές του. Στο *Για το Εβραϊκό ζήτημα* ο Μαρξ εξετάζει την εξωτερικότητα του κράτους, ενώ στην *Κριτική της γκεγκελιανής φιλοσοφίας του δικαίου* προσφέρει το σχεδιάγραμμα του τρόπου εγγραφής των κοινωνικών αντιθέσεων στο εσωτερικό του κράτους.

Η διαλεκτική των δύο διαστάσεων της μαρξικής θεωρίας κράτους προσφέρει το ερμηνευτικό σχήμα των μετασχηματισμών των κρατικών μορφών ως απόρροια των ταξικών αγώνων και των αλλαγών που επιφέρει η κρίση στις σχέσεις ανάμεσα στις τάξεις

Ο Μαρξ εντοπίζει την εγγενή αντινομία του κράτους: το κράτος είναι ο συλλογικός οργανωτής της κοινωνικής ζωής που αναλαμβάνει να αναπαράξει τις κοινωνικές αντιθέσεις ως ενότητα, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί το πολιτικό υποκείμενο και το μηχανισμό ισχύος της αστικής τάξης. Το κράτος για το νεαρό Μαρξ είναι ο μηχανισμός μέσω του οποίου το μερικό αστικό συμφέρον ανυψώνεται σε γενικό. Πρόκειται για βασικό μοτίβο της μαρξικής θεωρίας κράτους που προσφέρει μια τυπολογία οικονομίας-πολιτικής. Το μερικό συμφέρον συγκροτείται σε κυρίαρχο στην υλική σφαίρα της κοινωνίας των ιδιωτών και από προνόμιο μετατρέπεται σε δικαίωμα μέσω του κράτους. Με τον ίδιο ακριβώς συλλογισμό, ο ύστερος Μαρξ της ταξικής ανάλυσης θα υποστηρίξει πως οι

τάξεις, ακολουθώντας την παραγωγή της υπεραξίας, εκκινούν από την οικονομία, αλλά συγκροτούνται ως υποκείμενα στο πεδίο της πολιτικής, μέσω του κράτους.

Στο νεανικό έργο εντοπίσαμε στοιχεία υλιστικής οντολογίας και μεθοδολογίας που οριοθετούν τη μαρξική θεωρία από τον υποκειμενισμό. Ταυτόχρονα η μαρξική θεωρία αρθρώνεται εν τη γενέσει της ως πρακτική θεωρία των δρώντων υποκειμένων που μάχονται για τον κοινωνικό μετασχηματισμό.

Προτείνουμε ως πεδίο διερεύνησης που τεκμηριώνει τη συνέχεια της μαρξικής σκέψης και συμπυκνώνει τις θεωρητικές επεξεργασίες της για το κράτος, τη διαλεκτική πρόσληψη της αστικής δημοκρατίας και της πολιτικής από το Μαρξ, ως τυπικής μορφής της αστικής κυριαρχίας από τη μια και ως ουσιαστικής και παιδαγωγικής διαδικασίας χειραφέτησης από την άλλη. Η πολιτική είναι όριο και μυστικιστική μορφή της αστικής κοινωνίας, αλλά και αναγκαία διαμεσολάβηση της καθολικής χειραφέτησης. Η αντιφατική φύση της αστικής δημοκρατίας συμπυκνώνει την αντινομία του αστικού κράτους, την αντίθεση ανάμεσα σε μερικό και αστικό συμφέρον και τελικά είναι ο δείκτης των ταξικών συσχετισμών και της δυναμικής των ταξικών αγώνων. Αποτελεί τον κύριο άξονα της μαρξικής προβληματικής για το κράτος και η ένταση ανάμεσα στις δύο όψεις της αστικής δημοκρατίας παράγει το μετασχηματισμό των μορφών και δομών του κράτους.

Η αντιφατική πρόσληψη της δημοκρατίας και της πολιτικής αποτελεί συστατικό στοιχείο της μαρξικής θεωρίας και η περαιτέρω ανάλυση της από το Μαρξ, παρήγαγε και τις επεξεργασίες του για τον κοινωνικό μετασχηματισμό και την μεταβατική πολιτική μορφή της δικτατορίας του προλεταριάτου.

Η μετάβαση του νεανικού Μαρξ στον ύστερο, ως μετάβαση από το ριζοσπαστικό ρεπουμπλικανισμό στον κομμουνισμό, παράγεται από τη συνεχή ενασχόλησή του με το διττό χαρακτήρα της δημοκρατίας. Το αίτημα της μαρξικής θεωρίας είναι η επέκταση της δημοκρατίας στο χώρο της οικονομίας, η ενοποίηση οικονομίας-πολιτικής σε ένα ανώτερο σημείο σύνθεσης που αποφετιχοποιεί το φαινομενικό χωρισμό τους στην αστική κοινωνία. Η μετάβαση στον κομμουνισμό για τη μαρξική θεωρία μπορεί να ιδωθεί ως διαλεκτική τομής (καταστροφή κράτους) και συνέχειας (ταξικοί αγώνες για την πλήρη ανάπτυξη της ουσιαστικής πλευράς της αστικής δημοκρατίας).

Αποδείξαμε επίσης πως ακόμα και στη νεανική μαρξική θεωρία κράτους, η υπέρβαση των αντιθέσεων και αντιφάσεων της αστικής κοινωνίας που υλικοποιούνται στις κρατικές μορφές, έχει ως αναγκαία συνθήκη την καταστροφή του κράτους και όχι τη μεταρρύθμισή του.

Συνοψίζοντας αναδείξαμε ως βασικά στοιχεία της μαρξικής θεωρίας κράτους τα εξής:

- το κράτος ανάγεται στις κοινωνικές σχέσεις (υλιστική οντολογία πριν την ταξική ανάλυση). το κράτος αναπαράγει τις κοινωνικές αντιθέσεις ως ενότητα

- Τυπολογία της σχέσης μερικού-γενικού συμφέροντος. Το γενικό συμφέρον συγκροτείται πολιτικά μέσω του κράτους
- σαρωτική κριτική στο κράτος ως ψευδή αλλοτριωτική καθολικότητα, ανεξάρτητα από τις μορφές του
- το αδιαίρετο της αστικής κυριαρχίας που συνίσταται στη θεμελίωση των πολιτικών δικαιωμάτων στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας, της ασφάλειας και στο μονοπώλιο της βίας.
- την εργαλειακή πρόσληψη του δικαίου εφόσον το κράτος θεμελιώνεται στη δυνατότητα εξαίρεσης και μονομερούς παραβίασης του δικαίου
- Τη σχέση εκτελεστικής-νομοθετικής εξουσίας ως εσωτερίκευσης της αντίθεσης μερικού-γενικού συμφέροντος και ως πύκνωση ισχύος ανάμεσα στους πυλώνες του κράτους
- τη γραφειοκρατία ως πνεύμα του κράτους, ως ιδεολογικό μηχανισμό του σκληρο πυρήνα.
- την αναγκαιότητα συντριβής του κράτους μέσα από πολιτική διαμεσολάβηση
- διαλεκτική σύλληψη της δημοκρατίας ως εντασιακό όριο της πολιτικής μορφής της αστικής κοινωνίας, αλλά και ως αναγκαίο μέσο υπέρβασής της μέσω της επεκτασης της στην οικονομία
- το προλεταριάτο ορίζεται ως η διαλύουσα αρνητικότητα της αστικής κοινωνίας

Μελετώντας τα *Ιστορικά έργα* αποδείξαμε τη συνέχεια της μαρξικής θεωρίας κράτους. Καταδείξαμε πως ο Μαρξ επεξεργάζεται τις νεανικές παραδοχές του, έχοντας ενσωματώσει την υλιστική μεθοδολογία, την ταξική ανάλυση και την κριτική της πολιτικής οικονομίας. Μέσα από το συγκεκριμένο παράδειγμα της γαλλικής κοινωνίας και του κράτους, ο Μαρξ προσφέρει ένα αναλυτικό σχήμα των μετασχηματισμών των κρατικών μορφών, ως αποκρυστάλλωση των ταξικών αγώνων.

Η μαρξική θεωρία ρητά θεωρεί το κράτος, πλαίσιο και επίδοκο των ταξικών ανταγωνισμών, το φορέα συγκρότησης της αστικής τάξης σε πολιτικό υποκείμενο μέσα από την ενοποίηση (με ιεραρχικό τρόπο) των επιμέρους αστικών συμφερόντων. Εμμείναμε στην πολιτική προϋπόθεση της συγκρότησης των κοινωνικών τάξεων στη σφαίρα της αναπαραγωγής ως βασικό στοιχείο της μαρξικής τυπολογίας των σχέσεων οικονομίας-πολιτικής και ως συνέχεια του νεανικού προβληματισμού γύρω από τη σχέση μερικού-γενικού συμφέροντος.

Αποδείξαμε πως η μαρξική θεωρία επεξεργάζεται το κράτος ως συσχετισμό δυνάμεων, θεωρώντας όμως δεδομένη την εργαλειακή του φύση ως μηχανισμού ισχύος του κεφαλαίου. Το κοινοβούλιο, η εκτελεστική εξουσία, η φορολογική πολιτική, τα ένοπλα σώματα ισχύος του σκληρού πυρήνα του κράτους, αποτελούν πεδία συμπύκνωσης των ταξικών συσχετισμών που καταδεικνύουν ταυτόχρονα την εργαλειακή διάσταση του κράτους. Στα ιστορικά έργα εμφανίζεται πρώτη φορά και η έννοια του μπλοκ εξουσίας, της ηγεμονικής αστικής μερίδας που η κυριαρχία του μερικού

συμφέροντός της, εγγυάται την αναπαραγωγή της τάξης στο σύνολό της. Το κράτος ως σχέση απηχεί τους ενδοαστικούς ανταγωνισμούς, τις αλλαγές στην κυβερνώσα μερίδα και τον τρόπο ενοποίησης της αστικής τάξης σε κοινωνική τάξη. Το κράτος αναλαμβάνει να καθυποτάξει τον ανταγωνισμό των μερικών συμφερόντων που ναρκοθετεί το ολικό αστικό συμφέρον και να υπαγάγει τους μικροαστούς εμφανιζόμενο ως ταξικά ουδέτερο.

Επιβεβαιώθηκε η υπόθεση εργασίας μας πως στα *Ιστορικά έργα*, ο Μαρξ επεξεργάζεται εκ νέου την αντίφαση της αστικής δημοκρατίας ως μορφή υπαγωγής και εν δυνάμει χειραφέτησης των υποτελών τάξεων. Πιο συγκεκριμένα είναι μέσα από τη συσχέτιση των ταξικών αγώνων στη Γαλλία (1848-1851) με το κράτος και τους δημοκρατικούς θεσμούς, που **η μαρξική θεωρία κράτους εξάγει την τυπολογία των μετασχηματισμών του κρατικών μορφών συσχετίζοντά τους με τις αλλαγές των μορφών της αστικής δημοκρατίας σε πρακτικό και θεσμικό επίπεδο.**

Η μαρξική θεωρία κράτους ορίζει ως πρακτικό περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας και ως πρώτη στιγμή της φαλκίδευσής της, την εξαίρεση του προλεταριάτου από το δικαϊκό πλαίσιο της. Η συντριβή του προλεταριάτου ως πολιτικό υποκείμενο αποτελεί την ιδρυτική πράξη της αστικής δημοκρατίας, την απόδειξη πως η κύρια πλευρά της διττής της φύσης είναι πως αποτελεί μορφή αστικής δικτατορίας.

Η όξυνση της πάλης των τάξεων οδηγεί σε μια ένταση στο εσωτερικό της δημοκρατίας που οξύνει την αντίφασή της και διαρρηγνύει τη λειτουργικότητά της ως πεδίο υπαγωγής των ταξικών αντιθέσεων στο κεφάλαιο. Οι ταξικοί αγώνες του προλεταριάτου και των υποτελών τάξεων καθίστανται απειλητικοί για την αστική νομιμότητα που αποκαλύπτει έτσι το αληθινό περιεχόμενό της ως εγγυητή του πολιτικού δικαιώματος του κεφαλαίου στην εκμετάλλευση. Οι ταξικοί αγώνες εγγράφονται στο εσωτερικό του κράτους μέχρι ενός σημείου. Από κει και πέρα το κράτος επανακαθορίζει τις δομές του για να θωρακιστεί από τη δυναμική των ταξικών αγώνων και για να υπερασπιστεί αποτελεσματικό το αστικό συμφέρον. Αρθρώνεται ως ρητή ταξική μονομέρεια, αυτο-αναιρώντας τη δημοκρατική μορφή του. Συμπεραίνουμε λοιπόν πως η μαρξική θεωρία νοεί το κράτος ως εργαλείο που αρθρώνεται ως σχέση για λειτουργικούς λόγους. Η θεωρία προϋποθέτει την ύπαρξη ενός δομικού ορίου στο αστικό κράτος. Το όριο εδράζεται στο σκληρό πυρήνα, υλικοποιείται στις σχέσεις των πυλώνων του κράτους, και αποτελεί το αφετηριακό σημείο της εργαλειακής διάστασης του κράτους.

Καταδείξαμε πως σκοπός του αστικού κράτους είναι να αποκαθάρει την αστική δημοκρατία από τις ουσιαστικές-χειραφετητικές πλευρές της και να κρατήσει το τυπικό της περίβλημα ως μορφή κυριαρχίας. Η αναίρεση της αστικής δημοκρατίας, έχει ως στόχο να ενσωματώσει τις μη προλεταριακές υποτελείς τάξεις στο κεφάλαιο με ιδεολογικό-πολιτικό τρόπο, να στρέψει την οργή και την απόγνωσή τους από το κεφάλαιο προς το προλεταριάτο.

Αντλήσαμε μέσα από το μαρξικό έργο τρεις στιγμές-προϋποθέσεις των μετασχηματισμών του κράτους: την καθαυτή ταξικότητα της αστικής δημοκρατίας, δηλαδή την αντίφαση ανάμεσα στην τυπική ισότητα και την υλική ανισότητα. Την πολιτική κρίση-κρίση εκπροσώπησης όλων των κοινωνικών τάξεων που οδηγεί στην ιδεολογική απαξίωση της αστικής δημοκρατίας από τις υποτελείς τάξεις, στη διάσταση αστικής τάξης και πολιτικού προσωπικού και τελικά στην ανάδειξη του εκτελεστικού βραχίονα του κράτους ως αποκλειστικού κόμματος της άρχουσας τάξης και φανταστικού-ουδέτερου εκπρόσωπου όλων των τάξεων. Τέλος τις μετατοπίσεις στο εσωτερικό της κυρίαρχης ιδεολογίας. Η επίκληση του νόμου και της τάξης, ο στιγματισμός κάθε διεκδίκησης των ουσιαστικών πτυχών της δημοκρατίας ως κομμουνιστική ανταρσία προσφέρουν ένα νέο συνεκτικό ιδεολογικό πλαίσιο αναπαραγωγής της δημοκρατίας ως μορφής κυριαρχίας, επιτρέπουν στο κράτος να εμφανιστεί ως ουδέτερη ταξικά δύναμη και οικοδομούν τη νέα κοινωνική συμμαχία, κάνοντας πράξη τη σχετική αυτονομία του κράτους. Καθώς ο μύθος του ουδέτερου κράτους καταρρέει μέσα από την ταξική οικονομική πολιτική, η ουδετερότητα ως όρος για την εμφάνιση του κράτους ως ψευδούς καθολικότητας θεμελιώνεται στην τάξη και την ασφάλεια.

Η παγίωση αυτών των μετατοπίσεων, η θεσμική και ιδεολογική εμπέδωσή τους πραγματώνεται μέσα από τη μετάβαση σε ένα κράτος έκτακτης ανάγκης (ΚΕΑ). Καταδείξαμε τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της μετάβασης και την τυπολογία του ΚΕΑ ως αυτοαναφορική θέσμιση της αστικής τάξης που τροποποιεί το πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο της ταξικής αντιπαράθεσης ενσωματώνοντας τις υποτελείς τάξεις. Το ΚΕΑ αποτελεί την επιθετική ανασύνταξη των αστικών δυνάμεων ύστερα από μια ήττα των υποτελών τάξεων. Παρεμβαίνει ανοιχτά στον ταξικό ανταγωνισμό με πρόθεση να παγώσει την ταξική αντίθεση, μορφοποιεί το αστικό συμφέρον αδιαμεσολάβητα από μερικό σε γενικό, οικοδομώντας μέσα από συνεχείς παραβιάσεις της αστικής νομιμότητας τη νέα νομιμότητα που συντελεί στην αναπαραγωγή των ταξικών σχέσεων. Το πολιτικό εποικοδόμημα παράγεται ως αποτέλεσμα μιας ταξικής σύγκρουσης και ως ένυλη έκφραση της αστικής κυριαρχίας που προσπαθεί να αναπαράξει την αστική δημοκρατία απηλλαγμένη από τις πτυχές της που οδήγησαν στην κρίση της δημοκρατικής μορφής του κράτους.

Η δυνατότητα του κράτους να παραβιάσει τη νομιμότητα όταν απειληθεί πραγματικά ή δυνητικά το κυρίαρχο συμφέρον, αποτελεί επίσης βασικό γνώρισμα της μαρξικής θεωρίας του κράτους που υποδηλώνει τη συνέχεια νεανικού-ύστερου έργου.

Σημαντικό συμπέρασμά μας είναι πως το γεγονός της αναίρεσης της αστικής δημοκρατίας και η εγκαθίδρυση του βοναπαρτίστικου καθεστώτος, παρήγαγε και την αναγκαιότητα της συντριβής του κράτους ως περιεχόμενου του κοινωνικού μετασχηματισμού και της αντικατάστασής του από τη δικτατορία του προλεταριάτου. Η αφηρημένη διαπίστωση των νεανικών έργων γίνεται εδώ συγκεκριμένη πολιτική αναγκαιότητα και το μόνο μέσο υπέρβασης από επαναστατική σκοπιά των αντιφάσεων της αστικής δημοκρατίας. Επιπλέον η ΔτΠ αποτελεί συνέχεια σε ανώτερο πεδίο της

νεανικής προβληματικής για τη διαλεκτική πολιτικού-κοινωνικού και την αναγκαιότητα πολιτικής διαμεσολάβησης του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Η ΔτΠ τεκμηριώσαμε πως αποτελεί τη θετική-καταφατική διάσταση της μαρξικής θεωρίας κράτους, υλοποιώντας το νεανικό όραμα της επέκτασης της δημοκρατίας στην οικονομία και αναδεικνύοντας τη συνειδητή ανθρώπινη δραστηριότητα ως βασική παραγωγική δύναμη. Η συγχώνευση οικονομίας-πολιτικής απομυστικοποιεί τις κοινωνικές σχέσεις όντας η παιδαγωγική διαδικασία μέσω της οποίας παράγονται νέα πολιτικά και κοινωνικά υποκείμενα.

Όπως ακριβώς και η πτυχή της μαρξικής θεωρίας κράτους που αφορά στην κριτική του αστικού κράτους παρήγαγε θεωρία μέσω των συγκεκριμένων γεγονότων, έτσι και η θετική της διάσταση παράγεται από την αλληλεπίδρασή της με το πραγματικό γεγονός της Κομμούνας. Η ΔτΠ μορφοποιεί το περιεχόμενο του κράτους που οικοδομείται ως αρνητικότητα με ρητό στόχο την αυτοκατάργησή του και γεφυρώνει το φορτίο της ταξικής κοινωνίας με το δέον της αταξικής.

Συμπληρώνουμε το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας που συγκροτήσαμε από το νεανικό έργο, με τις εξής παραδοχές: το κράτος είναι ο συλλογικός εκπρόσωπος της αστικής τάξης και ο πολιτικός φορέας υπεράσπισης των δικαιωμάτων του κεφαλαίου. Το κράτος συγκροτεί το κεφάλαιο σε κοινωνική τάξη, ενοποιώντας τις επιμέρους μερίδες του. Το κράτος εμφανίζεται ως ουδέτερη δύναμη για να υπαγάγει τη μικροαστική τάξη στο κεφάλαιο. Το κράτος αρθρώνεται ως σχέση για να επιτελέσει την εργαλειακή του αποστολή, εγγράφοντας στο εσωτερικό του αυτή την αντίθεση μορφής-περιεχομένου. Η δυναμική των ταξικών αγώνων εγγράφεται ως ένα βαθμό στο εσωτερικό του κράτους, κυρίως στις περιφερειακές του δομές (ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους), αφήνοντας στεγανοποιημένο το σκληρό του πυρήνα. Ο μετασχηματισμός των κρατικών μορφών παράγεται από τη δυναμική της κρίσης και των ταξικών ανταγωνισμών με προνομιακό πεδίο των μετασχηματισμών τη θεσμική υλικότητα της αστικής δημοκρατίας. Η ένταση γύρω από το όριο της δημοκρατικής μορφής του κράτους, η όξυνση της αντίφασής της παράγει ως τρόπους επίλυσης τον αυταρχικό μετασχηματισμό του κράτους ή την επαναστατική καταστροφή του.

Επιβεβαιώθηκε η υπόθεση εργασίας μας πως μπορούμε μέσα από τη μελέτη του μαρξικού έργου να συγκροτήσουμε ως υποκατηγορία της μαρξικής θεωρίας κράτους, μια τυπολογία των μετασχηματισμών του κράτους. Το αναλυτικό σχήμα μας ερμηνεύει και αναλύει τις αλλαγές των μορφών του κράτους ως αλληλεπίδραση των δομικών χαρακτηριστικών του με τη δυναμική της κρίσης και των ταξικών αγώνων. Η μετάβαση ανάμεσα στις μορφές του κράτους, αποτελεί τη λογική ολοκλήρωση του ταξικού του περιεχομένου, διατηρώντας στοιχεία συνέχειας και τομής ανάμεσα στις κρατικές μορφές.

Σχηματικά η τυπολογία των μετασχηματισμών του κράτους έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- άρση της εσωτερικής αντινομίας του κράτους-το κράτος μορφοποιείται ως εργαλείο
- στεγανοποίηση δομών του κράτους

- ανάδειξη δομικού ορίου-συσσώρευση κράτους γύρω από το σκληρό του πυρήνα
- ενίσχυση εκτελεστικής εξουσίας
- ενίσχυση καταστολής-περιορισμός πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων
- περιορισμός αυτονομίας ΙΜΚ
- νέα εκδοχή κυρίαρχης ιδεολογίας με βάση την ιδεολογία του βαθέως κράτους
- αστικοποίηση μπλοκ εξουσίας-εκκαθάριση μικρού κεφαλαίου μέσα από το μίγμα οικονομικής πολιτικής
- νέο μπλοκ εξουσίας με αρνητική διάσταση το ταξικό φράγμα και την προστασία από τις “επικίνδυνες τάξεις. Υπαγωγή των μικροαστών στη βάση του νόμου και της τάξης
- Η ουδετερότητα του κράτους που θεμελιώνεται στην ασφάλεια
- Αναπαραγωγή της δημοκρατίας ως τυπικής μορφής αστικής κυριαρχίας
- απονέκρωση της δημοκρατίας ως εν δυνάμει χειραφετητικό πλαίσιο-εξοβελισμός του προλεταριάτου ως πιθανό ανταγωνιστικό υποκείμενο.

Η μελέτη της κρίσης ως οντολογικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού και ως γνωσιακή διάσταση της μαρξικής θεωρίας που αποκαλύπτει τις κοιμώμενες αντιθέσεις της αστικής κοινωνίας, εμπλούτισε περαιτέρω το αναλυτικό μας σχήμα.

Η κρίση εκκινεί από το χώρο της παραγωγής, γεγονός που πιστοποιεί την υλικότητα των κοινωνικών σχηματισμών αλλά και την αξιακή προτεραιότητα της οικονομίας στην αστική ιδεολογία. Αποδείξαμε πως η κρίση ως φάση του 7ετούς ή 10ετούς οικονομικού κύκλου, δεν πρέπει να συγχέεται με τη δομική κρίση που εμφανίζεται περιοδικά κάθε 25 περίπου χρόνια και ισοδυναμεί με το βίαιο ξέσπασμα των αντιφάσεων του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και δυνητικά με τη μορφή μετάβασης από ένα μοντέλο καπιταλισμού στο άλλο.

Η δομική κρίση επεκτείνεται σε όλο το εύρος του κοινωνικού σχηματισμού και αναπαράγει την ψευδή ενότητα στο πεδίο της παραγωγής και της κοινωνικής αναπαραγωγής ως αντίθεση. Η δομική κρίση εκκινεί ως πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους και υπερσυσσώρευση κεφαλαίου, αλλά συνίσταται στην αδυναμία αναπαραγωγής όχι μόνο του κεφαλαίου, αλλά των καπιταλιστικών σχέσεων εν γένει και των κοινωνικών τάξεων. Με αυτή την έννοια, η κρίση επαναφέρει τη ριζική αρχή της αβεβαιότητας της ταξικής σύγκρουσης που εδράζεται στον πυρήνα του καπιταλιστικού συστήματος. Αποφυσικοποιεί την οικονομία, επαναφέροντας τις πολιτικές προϋποθέσεις της, επανακαθορίζει τη σχέση οικονομίας-πολιτικής, ρευστοποιεί το προηγούμενο υλικό-ιδεολογικό περιεχόμενο όλων των κοινωνικών κατηγοριών και υποκειμένων της αστικής κοινωνίας. Το συνοπτικό περιεχόμενο της κρίσης είναι η αλλαγή των σχέσεων ανάμεσα στις τάξεις σε οικονομικό, πολιτικό και ιδεολογικό πεδίο. Επειδή οι τάξεις δεν αναπαράγονται ομαλά ως ενότητα

και κλονίζεται η υλική βάση της αστικής ηγεμονίας, το αστικό συμφέρον αδυνατεί να εμφανιστεί ως γενικό.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως εφόσον το κράτος αποτελεί τον πολιτικό εγγυητή των καπιταλιστικών σχέσεων, τότε δεν μπορεί να μείνει αλώβητο μπροστά στη δυναμική της κρίσης που αποτελεί το υλικό πλαίσιο και τον καταλύτη των κρατικών μετασχηματισμών

Το κράτος μετασχηματίζεται την εποχή της κρίσης τόσο ως προς τη σχέση του με την κοινωνία, όσο και στον τρόπο που κατανέμει την ισχύ στο εσωτερικό του και εγγράφει τους κοινωνικούς συσχετισμούς. Η προηγούμενη μορφή του κράτους απηχούσε μια κοινωνική ισορροπία που τώρα διαλύεται. Επιπλέον η αδυναμία αναπαραγωγής του κεφαλαίου ως κυρίαρχης κοινωνικής σχέσης και η πιθανή όξυνση των ταξικών αγώνων επιτάσσει την παρέμβαση του κράτους για την αποκατάσταση της ομαλής αναπαραγωγής. Η κρίση για το κράτος σημαίνει πως πρέπει να οργανώσει νέα πεδία εγγραφής του αστικού συμφέροντος θωρακισμένα από το ίχνος των υποτελών τάξεων. Σημαίνει επίσης πως ενδυναμώνει την κατασταλτική του διάσταση, εκμηδενίζοντας τις προνοιακές πτυχές του.

Η υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης και γενικότερα των βιοτικών όρων των υποτελών τάξεων, η πριμοδότηση μεθόδων απόλυτης υπεραξίας, η παρέμβαση ακόμα και στις λεπτομέρειες της οικονομίας, η οργανωμένη εκκαθάριση των πλεοναζόντων κεφαλαίων και η ανακατανομή ισχύος ανάμεσα στις κυρίαρχες μερίδες του κεφαλαίου, η διαχείριση-έλεγχος των περισσευόμενων εργαζομένων και ο κατακερματισμός του μπλοκ των υποτελών τάξεων, αποτελούν τις λειτουργίες του κράτους στην κρίση. Αποδείξαμε πως οι μεγάλες αλλαγές στις σχέσεις παραγωγής, δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν στη σφαίρα της παραγωγής αλλά πρέπει να διαμεσολαβηθούν από την πολιτική και το κράτος. Η επιβολή μιας νέας ταξικής ισορροπίας προς όφελος του κεφαλαίου προϋποθέτει και παράγει τους μετασχηματισμούς των μορφών του κράτους. Από αυτή την παραδοχή παράγεται η διαλεκτική οικονομικής-πολιτικής κρίσης. Η μονομερής προάσπιση του αστικού συμφέροντος από το κράτος εις βάρος των υπολοίπων έχει ως αποτέλεσμα το κράτος να αδυνατεί να εμφανιστεί ως ουδέτερος μηχανισμός. Η οικοδόμηση συμμαχιών στη βάση του νόμου και της τάξης μετατοπίζει το κέντρο βάρους από την οικονομική πολιτική που καταδεικνύει την ταξικότητα του κράτους στη θεματική της ασφάλειας που νοείται ως διαταξικό αγαθό. Το κράτος αρθρώνεται σε ταξική μονομέρεια και σε εγγυητή των προνομίων-δικαιωμάτων της άρχουσας τάξης. Η δομική τάση στην κρίση είναι η συστολή του μπλοκ εξουσίας με τον εξοβελισμό μη μονοπωλιακών κεφαλαίων και η συρρίκνωση του κράτους γύρω από το σκληρό του πυρήνα με στόχο την επανοργάνωση της καπιταλιστικής παραγωγής και το πέρασμα σε μια νέα φάση καπιταλιστικής συσσώρευσης.

Θέλοντας να επικαιροποιήσουμε την τυπολογία μας, μελετήσαμε τις αλλαγές στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και το κράτος. Αποδείξαμε πως ούτε η μερική ενσωμάτωση της εργατικής τάξης

στις χώρες του ανεπτυγμένου καπιταλισμού κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής ανάπτυξης, ούτε η αποδιάρθρωση της παραδοσιακής εργατικής τάξης μετά το 1970, ούτε η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου συνιστούν δομικές αλλαγές του καπιταλισμού. Η αντίθεση κεφαλαίου-εργασίας παραμένει δομική, ο νόμος της αξίας εξακολουθεί να είναι ο βασικός τρόπος συνένωσης και υπαγωγής των παραγωγικών δυνάμεων. Η προνοιακή πτυχή του αστικού κράτους, αφενός δεν κυριάρχησε ποτέ πάνω στην κατασταλτική του πλευρά, μη αναιρώντας το αδιαίρετο της κυριαρχίας, αφετέρου είχε ως στόχο την αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης κάτω από την πραγματική υπαγωγή του κεφαλαίου. Η κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου αποτελεί τη λογική ολοκλήρωση της καπιταλιστικής παραγωγής ως παραγωγής κερδοφορίας και προκύπτει από τον κομβικό ρόλο του στο κύκλωμα ροών κεφαλαίου.

Εντούτοις, συμπεράναμε πως η αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής υπό την κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου έχει ιδεολογικές και πολιτικές συνέπειες που παράγουν μια τομή στη μορφή του κράτους, ενισχύοντας την αξιοπιστία της μαρξικής θεωρίας κράτους. Η ταύτιση του προλεταριάτου με την αστική τάξη, η περαιτέρω μυστικοποίηση των ταξικών αντιθέσεων, η μετατροπή του κεφαλαίου σε άμεσο ρυθμιστή και η “εξαφάνιση” του υποκειμένου που εξουσιάζει την κοινωνική αναπαραγωγή είναι οι βασικότερες συνέπειες. Η θεσμική υπαγωγή της ζωής στο κεφάλαιο δεν ισοδυναμεί με διάλυση του κράτους, ούτε με απορρόφηση της πολιτικής από την οικονομία, αλλά αντίθετα πρόκειται για καινοφανή μορφή πολιτικοποίησης της οικονομίας. Πτυχές της κοινωνικής αναπαραγωγής θωρακίζονται πλήρως από τον ταξικό ανταγωνισμό και αυτή η μετατόπιση από το κλασικό πολιτικό πεδίο στο ομιχλώδες φυσικοποιημένο τόπο της οικονομίας, αποτελεί συστατικό στοιχείο της μοντέρνας μορφής κράτους που προσομοιάζει με τα χαρακτηριστικά του κράτους έκτακτης ανάγκης

Αντίστοιχα, οι αναδιρθρώσεις του 1970 και η αποδόμηση της παραδοσιακής εργατικής ταυτότητας, η γιγάντωση των μισθωτών παγκόσμια και η συνένωση των εργατών που το κεφάλαιο απορροφά με εκείνους που απορρίπτει, παράγουν την επισφάλεια (Prekarität) ως βασικό χαρακτηριστικό της κατάστασης του παγκόσμιου προλεταριάτου.

Η ενσωμάτωση του προλεταριάτου με αυτή την έννοια καθίσταται υλικά (και όχι μόνο πολιτικά) δύσκολη, γεγονός που παράγει πρακτικά το παγκόσμιο προλεταριάτο ως αρνητικότητα, επικαιροποιώντας το εννοιολογικό περιεχόμενο που του αποδίδει η μαρξική θεωρία ως εν δυνάμει επαναστατικού υποκειμένου. Η ταξική επαναστατική συνείδηση δε συνίσταται στη συνείδηση του ανήκειν σε μια τάξη, αλλά στη συνείδηση της ανάγκης κατάργησης των τάξεων.

Η κριτική προσέγγιση του έργου των Γκράμσι-Πουλαντζά ενίσχυσε περισσότερο την τυπολογία μετάβασης που έχουμε συγκροτήσει, εμπλουτίζοντας το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας κράτους, με τις παραδοχές των δύο μαρξιστών θεωρητικών που ανέλυσαν τις μορφές του κράτους του 20ου αιώνα. Επιβεβαιώθηκε η υπόθεσή μας πως ο Γκράμσι προσφέρει μια τυπολογία

συσχέτισης του οικονομικού-πολιτικού και των στιγμών ανάδειξης των κοινωνικών τάξεων σε πολιτικά υποκείμενα που βρίσκεται σε πλήρη σύμπνοια με τις μαρξικές παραδοχές. Οι στιγμές-βαθμίδες της συγκρότησης της ταξικής συνείδησης μάς προσφέρουν ένα άρτιο μεθοδολογικό σχήμα κατανόησης της πολιτικής διαμεσολάβησης των κοινωνικών τάξεων και της κοινωνικής βάσης των πολιτικών αποκρυσταλλώσεων.

Η μελέτη της γκραμσιανής θεωρίας μας επέτρεψε να σκιαγραφήσουμε τον τρόπο μετατροπής της οικονομικής σε πολιτική-οργανική κρίση και τον τρόπο εγγραφής των μεταβαλλόμενων κοινωνικών συσχετισμών στο εσωτερικό του κράτους. Ο Γκράμσι σκιαγραφεί μια τυπολογία μετάβασης ανάμεσα στις κρατικές μορφές του αστικού κράτους, ενώ εισάγοντας την έννοια των ΙΜΚ, προσφέρει μια ολοκληρωμένη χαρτογράφηση της κρατικής επικράτειας, καταδεινύει τα σημεία πύκνωσης των ταξικών αγώνων και το δομικό όριο της δυνατότητας εγγραφής τους στο σκληρό πυρήνα του κράτους.

Θέλουμε να επισημάνουμε πως επιβεβαιώθηκε η ερευνητική μας πρόταση να θεωρήσουμε τη μαρξική θέση για την αντιφατική φύση της δημοκρατίας. κομβική έννοια της μαρξικής θεωρίας κράτους με τρεις διαστάσεις: πολιτική μορφή της αστικής δικτατορίας, αρτιότερο πλαίσιο ανάπτυξης των ταξικών αγώνων και μορφή μετάβασης στον κομμουνισμό.

Χρησιμοποιήσαμε ως οδικό άξονα και σημείο οριοθέτησης των διαφόρων τάσεων στη μαρξιστική θεωρία τη διαλεκτική σύλληψη της δημοκρατίας από τη μαρξική θεωρία. Οι μαρξιστές θεωρητικοί του κράτους ερμηνεύουν το κράτος ως σχέση ή εργαλείο και προτείνουν εναλλακτικούς τρόπους κοινωνικού-πολιτικού μετασχηματισμού, ανάλογα με το ποια πλευρά της δημοκρατίας αναδεικνύουν ως καθοριστική.

Συμπεράναμε πως ο Γκράμσι επεξεργάζεται το δίπολο πολέμου θέσεων-κινήσεων (όχι αντιπαραθέτοντας το ένα στο άλλο, αλλά ως διαλεκτική ενότητα με τον πόλεμο θέσεων να αποτελεί βαθμίδα-στιγμή του πολέμου κινήσεων) ως τμήμα της μαρξικής προβληματικής γύρω από την αντιφατική φύση της δημοκρατίας. Μέσα από τον πόλεμο θέσεων που διεξάγεται στην περιφέρεια του κράτους και όχι στο σκληρό του πυρήνα, η γραμσιανή θεωρία συμπυκνώνει τη διαδικασία ανάδειξης του προλεταριάτο σε συλλογικό υποκείμενο που ηγείται της επαναστατικής μετάβασης, εκμεταλλευόμενο τις δυνατότητες της δημοκρατικής κρατικής μορφής.

Ο Γκράμσι δίνει έμφαση στην ουσιαστική πλευρά της δημοκρατίας, αλλά επουδενί δε διασπά γνωσιολογικά ή οντολογικά το ενιαίο και αδιαίρετο χαρακτήρα της ως μορφής της αστικής κυριαρχίας. Στοχάζεται πάνω στο εντασιακό όριο της αντινομίας της δημοκρατίας, αναζητώντας διάφορες πολιτικές τακτικές, δίχως όμως να αμφισβητεί το στρατηγικό στόχο της επαναστατικής καταστροφής του κράτους. Ένα ακόμα συμπέρασμα είναι το ότι ο Γκράμσι δε θεωρεί πως η άρση της τυπικής μορφής της αστικής δημοκρατίας αποτελεί την ποσοτική κορύφωση μια βαθμιαίας διαδικασίας “εκδημοκρατισμού” της αστικής δημοκρατίας. Σε σύμπνοια με τη μαρξική θεωρία, ο

Ιταλός μαρξιστής, αναζητά τους υποκειμενικούς και αντικειμενικούς όρους που προετοιμάζουν και διευκολύνουν την ποιτική τομή του κοινωνικού μετασχηματισμού, παράγοντας ένα νέο περιεχόμενο και μια νέα μορφή δημοκρατίας. Ως εκ τούτο επιβεβαιώθηκε η υποθεσή μας πως η γκραμσιανή θεωρία παραμένει εντός του υποδείγματος της μαρξικής θεωρίας κράτους, εμπλουτίζοντας τις παραδοχές της με την εμπειριστατωμένη μελέτη της δημοκρατικής μορφής του κράτους.

Αναφορικά με την κριτική επεξεργασία των παραδοχών του Πουλαντζά επαληθεύθηκε η θέση μας πως ο Πουλαντζάς θεωρητικοποιεί τη σχεσιακή αντίληψη του κράτους που ενυπάρχει στα *Ιστορικά έργα*, προσφέροντας μια τυπολογία της σχέσης ανάμεσα στο κράτος και τις κοινωνικές τάξεις.

Και η πουλαντζική θεωρία του κράτους προκύπτει από το στοχασμό και την επεξεργασία των μαρξικών παραδοχών γύρω από τη φύση της δημοκρατίας. Ο Πουλαντζάς στο πρώιμο έργο παράγει μεθοδικά την κρίσιμη έννοια του κράτους έκτακτης ανάγκης, τις μορφές έκφρασής του και την τυπολογία των μετασχηματισμών του κράτους ως τρόπους επίλυσης των αντιφάσεων της αστικής δημοκρατίας, ως εντασιακή σύγκρουση γύρω από το λογικό της όριο.

Αντίστοιχα στο ύστερο έργο, πάλι μέσα από το στοχασμό του για τη μορφή και το περιεχόμενο της δημοκρατικής μορφής του κράτους, ο Πουλαντζάς εισάγει την έννοια του αυταρχικού κρατισμού για να σκιαγραφήσει τη διαδικασία αποστέωσης των ουσιαστικών πλευρών της αστικής δημοκρατίας μέσα από ανακατατάξεις ισχύος στο εσωτερικό των κρατικών μηχανισμών και τη στεγανοποίηση του κράτους από τους ταξικούς αγώνες και τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων.

Συμπερασματικά, ο Πουλαντζάς χρησιμοποιεί ως πεδίο ανάλυσης των μετασχηματισμών του αστικού κράτους και της εγγραφής των ταξικών αγώνων, τη σχέση ανάμεσα στην τυπική και ουσιαστική πτυχή της δημοκρατίας. Κοινό σημείο της πουλαντζικής με τη γκραμσιανή θεωρία κράτους αποτελεί η έμφαση στην ουσιαστική πλευρά της δημοκρατίας. Αποδείξαμε όμως πως ο Πουλαντζάς ερχόμενος σε ρήξη με τη μαρξική θεωρία και τον Γκράμσι, υπερασπίζεται πως αφενός ο πόλεμος θέσεων διαπερνά το σκληρό πυρήνα του κράτους, αφετέρου πως ο κοινωνικός μετασχηματισμός δεν προϋποθέτει τη στιγμή της καταστροφής του κράτους.

Επιβαιώθηκε η υπόθεση εργασίας ότι ο Πουλαντζάς προκρίνει ως διαδικασία μετάβασης τη βαθμιαία ουσιαστικοποίηση της δημοκρατίας, διασπώντας τον ενιαίο χαρακτήρα της αστικής κυριαρχίας και ταυτίζοντας την πολιτική μορφή με το υλικό-ταξικό περιεχόμενο, αγνοώντας τελικά τη διαλεκτική σχέση τους. Η οικονομίστικη ερμηνεία της εργατικής τάξης στη βάση μιας φυσιοκρατικής αντίληψης για την παραγωγική εργασία και όχι στην πιο άρτια επιστημονική βάση της εκμετάλλευσης αποτελεί το θεμέλιο της απόρριψης της προλεταριακής δικτατορίας και πάλι ως μεθοδολογικό σφάλμα ταύτισης περιεχομένου-μορφής. Συνέπεια αυτής της απόρριψης είναι και η άρνηση της επαναστατικής τομής, η θεωρητικοποίηση του δημοκρατικού δρόμου για το

σοσιαλισμό ως εναλλακτική μορφή μετάβασης, θέσεις που συνιστούν μεθοδολογική και επιστημολογική ρήξη με το σκληρό πυρήνα της μαρξικής θεωρίας του κράτους.

Στη συνέχεια χρησιμοποιώντας ως εργαλείο την τυπολογία μετασχηματισμών του κράτους τη στιγμή της κρίσης, μελετήσαμε την παρούσα παγκόσμια καπιταλιστική κρίση και την επίδρασή της στις δομές της ΕΕ και του ελληνικού κράτους.

Συσχετίσαμε την παρούσα κρίση με εκείνη του 1973 και τις αστικές πολιτικές υπέρβασής της. Συμπεράναμε πως η ενοποίηση και η θεσμοποίησή των πρακτικών του κεφαλαίου, οδηγεί σε ένα νέο μοντέλο καπιταλιστικής συσσώρευσης αποτελώντας τυπολογικό χαρακτηριστικό των κρατικών μετασχηματισμών και πιστοποιώντας τη διαλεκτική οικονομίας-πολιτικής. Επιπλέον καταδείξαμε πως το οντολογικό περιεχόμενο της κρίσης είναι η αλλαγή των ταξικών σχέσεων σε οικονομικό, πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο.

Τεκμηριώσαμε χρησιμοποιώντας τη μαρξιστική θεωρία των μακρών κυμάτων πως η παρούσα κρίση ισοδυναμεί με κρίση υπερσυσσώρευσης, με ένα μακρύ κύμα ύφεσης και πως μόνο με ένα εξωοικονομικό γεγονός, δηλαδή μόνο με την παρέμβαση των πολιτικών-κρατικών ή υπερεθνικών-δομών του κεφαλαίου, μπορεί το κεφάλαιο να υπερβεί την κρίση. Επιβεβαιώθηκε το αναλυτικό σχήμα που έχουμε συγκροτήσει, καθώς καταδείξαμε πως η μόνη εφικτή αστική πολιτική την περίοδο της κρίσης είναι η υποτίμηση της αξίας της εργασιακής δύναμης και των βιοτικών όρων των υποτελών τάξεων. Η δυναμική της κρίσης οφείλει να ιδωθεί ως πλαίσιο καταστροφής των παραγωγικών δυνάμεων-κεφαλαίου και εργασίας, ως πλαίσιο γωπολιτικών και ταξικών ανταγωνισμών.

Στη μελέτη των μετασχηματισμών της ΕΕ και κυρίως της ΟΝΕ, το αναλυτικό σχήμα μας αποδείχτηκε αξιόπιστο ερμηνευτικό εργαλείο. Η θεσμική υλικότητα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης που οικοδομήθηκε εξ αρχής ως δομή στεγανοποιημένη από τα μη αστικά συμφέροντα, θεσμοποιεί την υπαγωγή της κοινωνικής αναπαραγωγής στο χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο, εξηγώντας τη σχέση συνέχειας και τη ντε φάκτο νομιμοποίηση των αλλαγών που επέφερε η κρίση στις ευρωπαϊκές δομές.

Η θωράκιση και στεγανοποίηση της κρατικής δομής τη στιγμή της κρίσης, η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, τυπολογικά χαρακτηριστικά του ερμηνευτικού μας σχήματος, εντοπίστηκαν στους μετασχηματισμούς της ΕΕ και ΟΝΕ, παρά τη φαινομενική διαφορά πεδίου ανάλυσης. (από το κρατικό στο διακρατικό).

Η ανάδειξη άτυπων μηχανισμών εκτελεστικής εξουσίας και η μετάθεση ισχύος και λήψης αποφάσεων σε αδιαμεσολάβητες οικονομικές δομές, ισοδυναμούν με τη σύγχρονη μορφή στεγανοποίησης του κράτους και συσπείρωσής του γύρω από το σκληρό του πυρήνα. Η πρακτική αντικατάσταση των θεσμικών οργάνων από διμερείς ή τριμερείς συναντήσεις των ηγετών των ισχυρότερων κρατών αποδεικνύει τη θέση μας πως στην κρίση η αστική δημοκρατία αναδεικνύει

την τυπική μόνο μορφή της, απορρίπτει θεσμούς που φέρουν το ίχνος των υποτελών τάξεων, αποκαλύπτοντας το γυμνό ταξικό της περιεχόμενο ως πολιτική έκφραση του υπαρξιακού συμφέροντος του κεφαλαίου.

Επιβεβαιώθηκε η υπόθεση μας πως η μετατόπιση της πραγματικής εξουσίας σε δομές πλήρως στεγανοποιημένες από την πάλη των τάξεων, ισοδυναμεί με τη συγκρότηση ενός ιδιότυπου οικονομικού μηχανισμού που στελεχώνεται απευθείας από μέλη της αστικής τάξης, υιοθετεί πλήρως την ιδεολογία και το τελετουργικό της και παραμένει απόλυτα απροσπέλαστος από τους ταξικούς αγώνες.

Συμπεράναμε πως πρόκειται για πολιτικοποίηση της οικονομίας, για δομική άρση της σχετικής αυτονομίας του κράτους, στοιχεία που παράγουν μια νέα μορφή κράτους έκτακτης ανάγκης, όπου ο σκληρός πυρήνας συμπληρώνεται από τεχνοκράτες και παράγοντες της αγοράς, αδιαμεσλάβητους δηλαδή φορείς του κεφαλαίου. Εντούτοις δε θεωρούμε πως αυτή η ιδιότυπη συγχώνευση οικονομίας-πολιτικής, ισοδυναμεί με εκμηδένιση της πολιτικής για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί ο μετασχηματισμός αυτός προϋποθέτει και απαιτεί πολιτικές αποφάσεις, άρα η “αποπολιτικοποίηση” αποτελεί πολιτική επανοργάνωση του πλαισίου αναπαραγωγής, απηλλαγμένης από το “βαρίδι” της πάλης των τάξεων. Δεύτερον, η πολιτικοποίηση της οικονομίας αποτελεί την αδιαμεσολάβητη ανύψωση του μερικού συμφέροντος της αστικής τάξης ή ακόμα πιο στενά της κυρίαρχης μερίδας της, σε γενικό συμφέρον και ισοδυναμεί με εναρμόνιση του περιεχομένου της αστικής πολιτικής με τη μορφή άρθρωσής του. Το κεφάλαιο υπερπηδά τις χρονοβόρες διαδικασίες της αστικής δημοκρατίας παράγοντας εκτελεστικά όργανα που αποτελούν ταυτόχρονα και τα στρατηγικά του επιτελεία. Ουσιαστικά η πολιτικοποίηση της οικονομίας εκφράζει πολιτικά την επιθυμία του κεφαλαίου να άρει την εγγενή αντίθεση του καπιταλισμού και να απορροφήσει πλήρως τον αντιθετικό πόλο που είναι η εργατική τάξη, παγώνοντας την ταξική αντίθεση.

Θεωρούμε σημαντικό να επισημάνουμε πως η πολιτική εκμηδένιση του προλεταριάτου και των υποτελών τάξεων που εκφράζεται στην άρση της σχετικής αυτονομίας του κράτους, με την έννοια τουλάχιστον των κλασικών του μαρξισμού, αντανάκλα την κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου που εγγενώς μυστικοποιεί και αποδομεί την εργασία ως μοναδική πηγή πλούτου. Επιπλέον μόνο έπειτα από αιώνες πολιτικής συνειδητότητας και πείρας της αστικής τάξης και μόνο μετά από 40 χρόνια εμπεδωμένου νεοφιλελευθερισμού, αυταρχικού κρατισμού και σαρωτικής ήττας των υποτελών τάξεων σε οικονομικό-πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, θα μπορούσε να θεσμοποιηθεί η αυτοαναφορική κυριαρχία του κεφαλαίου σε πολιτικό-διακρατικό επίπεδο με χαρακτηριστικά που προσομοιάζουν με το κράτος έκτακτης ανάγκης.

Η σύγχρονη κρατική μορφή που συμπύκνωση την οικονομία με την πολιτική και εσωτερικεύει αυτή τη σύμπτυξη σε κρατικούς μηχανισμούς που υπάγονται απευθείας στο κεφάλαιο, μετασχηματίζοντας-μεταλλάσσοντας τους δημοκρατικούς θεσμούς, εκκίνησε πρώτα σε διακρατικό-

διεθνικό επίπεδο, ακριβώς γιατί εκεί αποεδαφικοποιείται η παλη των τάξεων και καθίσταται πιο εύκολη η κοινωνική αναπαραγωγή πλήρως στεγανοποιημένη από τους ταξικούς αγώνες.

Μελετήσαμε την ελληνική κρίση ως αναπόσπαστο τμήμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης, που παρά τις ιδιαιτερότητές της έχει ως περιεχόμενο την αλλαγή των σχέσεων των κοινωνικών τάξεων. Αποδείξαμε πως τα μνημόνια είναι η εσωτερίκευση των ευρωπαϊκών καπιταλιστικών σχέσεων και η πολιτική συμπίκνωση της αναπαραγωγής του κοινωνικού σχηματισμού εντός ενός τροποποιημένου πλαισίου-οικονομικού και πολιτικού (υλικός ταξικός συσχετισμός) και με τέτοιο τρόπο ώστε η ίδια η οικονομία ως βάση της κοινωνίας να γίνεται και το πολιτικό της εποικοδόμημα με τρεις έννοιες: Πρώτον: το καθαυτό πολιτικό και στελεχιακό κρατικό προσωπικό σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο προέρχεται από μέλη της αστικής τάξης. Δεύτερον: η κοινωνική αναπαραγωγή εγκλωβίζεται και θεσμικά στην αδιαμεσολάβητη κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, ενώ η εύρυθμη λειτουργία της χρηματοπιστωτικής ροής (αποπληρωμή δανείων) καθίσταται η κανονιστική αρχή της αστικής δημοκρατίας. Τρίτον: η πολιτική καθαυτή της κρίσης είναι ο εκμηδενισμός του επιχειρηματικού. ρίσκου των κυρίαρχων αστικών μερίδων και πιο γενικά ο δογματισμός του δικαιώματος της αστικής τάξης εις βάρος όλων. Η ανοιχτά ταξική πολιτική που καταστρέφει τμήματα των υποτελών τάξεων που περισσεύουν, δε χωρούν εντός της κοινωνικής σχέσης-κεφάλαιο, ισοδυναμεί με πολιτικοποίηση της οικονομίας ως χώρου ισχύος και εξουσίας της αστικής τάξης που δε συμπεριλαμβάνει ούτε συμβολικά τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων. Επισημαίνουμε πως και στο υπόδειγμα της ελληνικής κρίσης, η πολιτική επανοργάνωση της οικονομίας, ανεξάρτητα από τη μορφή που αυτή λαμβάνει, είναι τυπολογικό χαρακτηριστικό της σχέσης κράτους και κρίσης, που πιστοποιεί τη διαλεκτική ενότητα οικονομίας-πολιτικής. Μόνο μέσω του κράτους μπορούν να επιβληθούν μονομιάς βαθιές τομές στο πλαίσιο αναπαραγωγής με στόχο την ανασυγκρότηση της πληττόμενης οικονομικής σφαίρας.

Επιβεβαιώθηκε η υπόθεση εργασίας μας πως η απόπειρα αστικής υπέρβασης της κρίσης προϋποθέτει και παράγει αυταρχικούς μετασχηματισμούς στη μορφή του κράτους που ισοδυναμούν με διαδικασία μετάβασης σε μια νέα μορφή ΚΕΑ. Η τυπολογία μετάβασης που έχουμε συγκροτήσει αποτέλεσε ερμηνευτικό εργαλείο για να σκιαγραφήσουμε τις στιγμές-προϋποθέσεις μετάβασης σε μια καινούρια πολιτική μορφή που να απηχεί και να οργανώνει τους νέους κοινωνικούς συσχετισμούς. Η κρίση εκπροσώπησης, τα νέα ιδεολογικά υποσύνολα της κυρίαρχης ιδεολογίας που επιβάλλονται, η ήττα των ταξικών αγώνων αποτελούν ρητές προϋποθέσεις του αυταρχικού μετασχηματισμού του κράτους και της επιθετικής ανασύνταξης των κυρίαρχων μερίδων. Αναδύθηκε και στη μελέτη του ελληνικού παραδείγματος η καθοριστική σημασία του ιδεολογήματος του νόμου και της τάξης ως βάση οικοδόμησης αρνητικών κοινωνικών συμμαχιών αστικής-μικροαστικής τάξης, ως πεδίο οικοδόμησης της φαντασιακής ουδετερότητας

του κράτους και ως ιδεολογικό υποσύνολο που συμπυκνώνει το από υλικό συμφέρον του κεφαλαίου.

Συμπεράναμε πως στην κρίση η πολιτική αντιστοίχιση της υλικής κοινωνικής κίνησης, παράγει την αστικοποίηση του μπλοκ εξουσίας που με τη σειρά του αποκρυσταλλώνεται στην άρθρωση του κράτους ως ταξικής μονομέρειας. Επιβεβαιώθηκε πως ο μετασχηματισμός του κράτους ισοδυναμεί με τη στεγανοποίηση και θωράκιση των μηχανισμών πραγματικής εξουσίας και ισχύος από την όξυνση των ταξικών αγώνων. Η άρση της σχετικής αυτονομίας του κράτους ισοδυναμεί με την πλήρη και συμβολική αυτονόμησή του από μη αστικά συμφέροντα. Η φορολογική πολιτική, η ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, η αδιαμεσολάβητη διοίκηση από στελέχη των ευρωπαϊκών μηχανισμών, η ομογενοποίηση σε ιδεολογικό και πρακτικό επίπεδο των αστικών κομμάτων, η υπαγωγή των ΙΜΚ στο σκληρό πυρήνα του κράτους, η ανάδειξη της κατασταλτικής λειτουργίας ως καθοριστικής για την κοινωνική αναπαραγωγή εκφράζουν τη δομική αυταρχική ανασυγκρότηση του ελληνικού κράτους ως κυματοθραύστη των ταξικών αγώνων και ως ιμάντα μεταβίβασης των συμφερόντων του εγχώριου και ευρωπαϊκού κεφαλαίου.

Από την παρούσα διατριβή προέκυψαν επιμέρους ερωτήματα και πεδία που χρήζουν διερεύνησης. Σε θεωρητικό επίπεδο, η περαιτέρω μελέτη της σημασίας που έχει η διαλεκτική σύλληψη της αστικής δημοκρατίας ως έννοιας-κλειδί για τη μαρξική θεωρία κράτους, μπορεί να λειτουργήσει ως επιστημολογικό πλαίσιο συγκρότησης μιας επικαιροποιημένης μαρξιστικής θεωρίας κράτους, που να συνθέτει σε ανώτερο πεδίο τις προσεγγίσεις μεταγενέστερων στοχαστών, αίροντας τις φαινομενικές αντιθέσεις τους.

Σε πιο πρακτικό επίπεδο χρήζει περαιτέρω έρευνας το γεγονός πως η σύγχρονη διαδικασία στεγανοποίησης του κράτους και αποστέωσης της αστικής δημοκρατίας από κάθε ουσιαστική πτυχή της, δηλαδή η σύγχρονη μορφή ΚΕΑ, πραγματοποιείται και με την πολιτικοποίηση οικονομικών δομών και μηχανισμών που συναποτελούν μαζί με τα σώματα ασφαλείας, τον σκληρό πυρήνα του κράτος. Μοιάζει να παράγεται μέσα από τη δυναμική της κρίσης, η παγίωση-θεσμοποίηση μιας νέας σχέσης οικονομίας-πολιτικής που αν και δεν εκμηδενίζει την πολιτική ως διακριτή σφαίρα, αφαιρεί τη σχετική της αυτονομία υπάγοντάς την πλήρως στις επιταγές του κεφαλαίου και κυρίως της κυρίαρχης μερίδας του, της σύγχρονης αριστοκρατίας του χρήματος. Ακόμα και αν είναι τα κράτη που παραχωρούν ζωτικό χώρο στο κεφάλαιο και τις αδιαμεσολάβητες δομές του, η πολιτικοποίηση της οικονομίας ως πεδίου άμεσης επιβολής των αστικών συμφερόντων και η θεσμική αποκρυστάλλωση των ταξικών σχέσεων όπως ακριβώς συγκροτούνται στη σφαίρα της παραγωγής, ισοδυναμεί με τομή στην πολιτική μορφή του κοινωνικού σχηματισμού.

Η μορφοποίηση του κράτους ως ταξική μονομέρεια αντανάκλα την κυριαρχία του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, την αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής ως ροή κεφαλαίου και την

αδυναμία συγκρότησης του προλεταριάτου ως κοινωνική τάξη και πολιτικού υποκείμενου, με αποτέλεσμα τη μέγιστη ενδυνάμωση της αστικής τάξης και την αδιαμεσολάβητη πολιτική εκφρασή της; Μήπως η πολιτική απαξίωση των υποτελών τάξεων και η αυταναφορική πολιτική θέσμιση της αστικής τάξης πηγάζουν σε τελική ανάλυση από τη φετιχοποιημένη παραγωγική βάση του σύγχρονου καπιταλισμού που περιφρονεί τη ζωντανή εργασία και αποθεώνει την αυτοαξιοποίηση του κεφαλαίου;

Η υπαγωγή της πολιτικής στα υπαρξιακά συμφέροντα του κεφαλαίου που θεσμοποιούνται στις σύγχρονες μορφές κράτους δεν ισοδυναμεί με πλήρη τυπικοποίηση των αντιπροσωπευτικών θεσμών και θεσμική άρση της τυπικής ισότητας; Η άρση όμως των τυπικών δικαιωμάτων παράγει μετανεωτερικές-νεοφεουδαρχικές δομές ή αντίθετα αποτελεί τη λογική ολοκλήρωση της αστικής κοινωνίας με την άρση, από τη σκοπιά της συντήρησης, του χωρισμού οικονομίας-πολιτικής; Αν η τυπική ισότητα διαχυθεί στην κοινωνική ανισότητα, τί απομένει από το ιδεολογικό εποικοδόμημα του καπιταλισμού της νεωτερικότητας;

Η μελέτη των χαρακτηριστικών της TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership-Διατλαντική Εταιρική Σχέση Εμπορίου και Επενδύσεων) αποτελεί ένα πεδίο έρευνας που συμπυκνώνει τους παραπάνω προβληματισμούς για τις αλλαγές στη μορφή της σχέσης οικονομίας-πολιτικής κατά τον 21ο αιώνα.

Η TTIP ισοδυναμεί με την πλήρη θεσμική στεγανοποίηση του πλαισίου κοινωνικής αναπαραγωγής από τα συμφέροντα των υποτελών τάξεων και τους ταξικούς αγώνες, με το κεφάλαιο να νομοθετεί και να κυβερνά απευθείας με προφανή στόχο να αναπαράξει την κοινωνική σχέση εκμετάλλευσης δίχως τον αστάθμητο παράγοντα των ταξικών αγώνων. Δεν πρόκειται για θεσμική αποκρυστάλλωση της δεσποτείας του εργοστασίου και για συνειδητή απόπειρα ολικής τροποποίησης του πεδίου ταξικής αντιπαράθεσης;

Το υλικό-θεσμικό πλαίσιο εκμηδενίζει το επενδυτικό ρίσκο καθώς νομικά κάθε επιχείρηση στοιχειοθετεί δικαίωμα αποζημίωσης αν η κυβέρνηση καποιου κράτους θέσει όρια στην επένδυση της, για λόγους δημοσίου συμφέροντος, περιβαλλοντολογικούς ή ακόμα αν υπό την πίεση των ταξικών αγώνων νομοθετήσει υπέρ των εργαζομένων. Η εκμηδένιση του επιχειρηματικού ρίσκου- που αποτελεί βασικό ιδεολόγημα αλλά εν μέρει και πρακτική του καπιταλισμού- για τις κυρίαρχες καπιταλιστικές μερίδες δεν είναι το θεσμικό πάγωμα της ταξικής αντίθεσης; Μήπως η TTIP ολοκληρώνει τη μεταβίβαση εξουσίας από τα θεσμισμένα κράτη στις δομές των αγορών και οικοδομεί αυτούσιο το αστικό συμφέρον όπως αρθρώνεται στην οικονομία ως πολιτικό εποικοδόμημα;

Το κεφάλαιο για να αντιμετωπίσει τη δομική πτωτική τάση του ποσοστού κέρδους, επιστρατεύει την πολιτική σε όλες τις βαθμίδες της, για να επιβάλλει νέες σχέσεις παραγωγής μορφοποιεί το δίκαιο ως θεσμοθετημένη κυριαρχία του μονοπωλιακού κεφαλαίου. Μήπως πρόκειται για μια

μετανεωτερική μορφή πρωταρχικής συσσώρευσης, για μια νέα φάση τυπικής υπαγωγής που θα ολοκληρώσει την ουσιαστική υπαγωγή κάθε πτυχής της ανθρώπινης δραστηριότητας στο κεφάλαιο;

Η θεσμική συνένωση των πρακτικών του κεφαλαίου μέσω των συμφωνιών της TTIP αποδεικνύει πως η απότομη τροποποίηση των συσχετισμών προς όφελος του κεφαλαίου μπορεί να γίνει μόνο μέσω της πολιτικής, ακριβώς γιατί η *πολιτική είναι συμπτυκνωμένη οικονομία*. Εντοπίζουμε εδώ μια αντίφαση: η πολιτικοποίηση της οικονομίας, ως μέσου και σφαίρας ταξικής σύγκρουσης, η μετατροπή του οικονομικού προνομίου σε πολιτικό δικαίωμα, η συγχώνευση του ιδιώτη με τον πολίτη, δεν προκύπτει ως οικονομικός αυτοματισμός. Μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσω των κρατικών και των πολιτικών θεσμών.

Η συνεχιζόμενη παγκόσμια οικονομική κρίση, η αποστέωση της αστικής δημοκρατίας ως πλαισίου μεταβίβασης και έκφρασης των λαϊκών συμφερόντων, η θεσμική θωράκιση του κράτους και η ολοένα και μεγαλύτερη υποτίμηση των βιοτικών όρων της κοινωνικής πλειοψηφίας καταδεικνύουν τη δομική κρίση και το λογικό όριο του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού. Η κοινωνική θεωρία οφείλει να χαρτογραφήσει τις κοινωνικές και πολιτικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα και να τις συσχετίσει με τις δομικές αντιφάσεις του καπιταλιστικού συστήματος με στόχο την κατανόηση της πολυπλοκότητας του ιστορικού γίγνεσθαι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abensour, M. (1997) *La Démocratie contre l'Etat. Marx et le moment machiavelien*. Paris: PUF
- Αγγελίδης, Μ. (2008) *Δικαιώματα και κανόνες στην πολιτική*. Αθήνα: Στοχαστής
- Anderson, P. (2009) *The New Old World*. London: Verso
- Adorno, T. (1979) *Σε τι χρησιμεύει ακόμη η φιλοσοφία*. Αθήνα: Έρασμος
- Adorno, T. (1994) *Hegel: Three Studies*. Cambridge : MIT Press
- Adorno, T & Horkheimer M (1996). *Διαλεκτική του Διαφωτισμού*. Αθήνα: Νήσος
- Agamben, G. (2002) “Ασφάλεια και τρόμος” στο *Theory and Event*, in: http://muse.jhu.edu/journals/theory_and_event/toc/index.html, προσπέλαση στις 20-10-2012.
- Agamben, G. (2007) *Κατάσταση εξαίρεσης*, Αθήνα: Πατάκης
- Agaben, G. (2003) *Χρόνος και Ιστορία*, Αθήνα: Ίνδικτος,
- Agnoli, J. (2014) *Ο μετασχηματισμός της δημοκρατίας και παρεμφερή κείμενα*, Αθήνα: ΚΨΜ
- Αλτουσέρ, Λ. (2010) “Γιατί το κράτος είναι μια μηχανή”, *Θέσεις* τ. 113, http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1127&Itemid=29, προσπέλαση στις 17-4-2013.
- Αλτουσέρ, Λ. (1977) *Θέσεις*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Αλτουσέρ, Λ. (1994) *Φιλοσοφικά*, Αθήνα: Πολίτης
- Althusser, L. (1965) *Pour Marx*, Paris: Maspero
- Althusser, L. (1982) *Montesquieu, Rousseau, Marx*, London: Verso
- Althusser, L. (1999) “Marx dans ses limites” στο *Ecrits Philosophiques et Politiques, Tome 1, Paris: STOCK/IMEC*, σελ 357-524
- Althusser, L. (2005) *Pour Marx, Paris: La Decouverte*
- Althusser, L. (1995) *Sur la reproduction, coll. “Actuel Marx Confrontations”*, Paris: PUF
- Αλτουσέρ, Λ. (1977) “Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του κράτους”, στο *Θέσεις*, Αθήνα : Θεμέλιο, σελ 69-121
- Αλτουσέρ, Λ. (1976) “Σημείωση σχετικά με τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους”, *Θέσεις* τ.21: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=203&Itemid=29, προσπέλαση στις 7-5-2014.
- Angelis, M. De (2006) *The beginning of history. Value struggles and global capital*, London: Pluto
- Angelis, M. De (2013) *Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των ξένων
- Αντερσον, Π. (1985) *Οι αντινομίες του Αντόνιο Γκράμσι*, Αθήνα: Μαρξιστική Συσπείρωση
- Αντωνοπούλου, Μ. (1991) *Θεωρία και Ιδεολογία στη σκέψη των κλασικών της κοινωνιολογίας*, Αθήνα: Παπαζήση
- Arendt, H. (1967) *The origins of Totalitarianism*, London: Allen&Unwind

- Aron, J. (1975) *Karl Marx, anti-Semite et criminel? autopsie d' un proces anadromique* Paris: Editions Sociales
- Avineri, S. (1980) *The Social and Political Thought of Karl Marx*, London : Cambridge University Press
- Badiou, A. (1998) *Abrégé de métapolitique*. Paris: Seuil
- Badiou, A. & Balmes, F. (1976) *De l'ideologie*. Paris: Maspero
- Balibar, E. (1986). «Klassen/ Klassenkampf», στο: Labica/Bensussan (εκδ.): *Kritisches Wörterbuch des Marxismus* τ. 4, σσ. 615-636, Berlin: Argument.
- Balibar, E. (1988) “De la lutte des classes à la lutte sans classes” στο *Balibar, E. & Wallerstein, I. (2007), «Race, nation, classe. Les identités ambiguës*», Paris: La Découverte, σελ 207-248
- Balibar, E. (1997) “Ce qui fait un peuple est un peuple. Rousseau et Kant”, στο *La crainte des masses*. Paris: Galilee, σελ 101-129
- Barber, W.J. (1981) *A History of Economic Thought*, London: Pelican
- Βέμπερ, Μ. (2000) *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*. Αθήνα : Gutenberg,
- Βέμπερ, Μ. (1996) *Κοινωνιολογία του κράτους*, Αθήνα: Κένταυρος
- Benjamin, W. (1994) *Σαρλ Μπωντλαίρ. Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Benjamin, W. (2002) *Για μια κριτική της βίας*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα
- Benjamin, W. (2004) *Μονόδρομος*, Αθήνα: Άγρα
- Benjamin, W. (2009) *The Origin of German Tragic Drama*, London:Verso
- Benjamin, W. (2014a) *Θέσεις για τη Φιλοσοφία της Ιστορίας*. Αθήνα: Λέσχη των Κατασκόπων του 21ο αιώνα
- Benjamin, W. (2014b) “Θεωρίες του γερμανικού φασισμού”, *Πανοπτικό* τ.19, σελ 3-21
- Bensaid, D. (2006) *Sur la question juive, Presentation et commentaires*, Paris: Editions Fabrique
- Bensaid, D. (2013) *Ο Μαρξ της εποχής μας. Μεγαλείο και κακοδαιμονίες ενός κριτικού εγχειρήματος*, Αθήνα: Τόπος
- Bensaid, D. (2013β) “Το διαρκές σκάνδαλο”, στο *Πού πηγαίνει η δημοκρατία* (επιμ.Δ.Βεργέτης). Αθήνα:Πατάκης, σελ 35-82
- Binoche, B. (1997) *Τα ανθρώπινα δικαιώματα. Κριτική*, Αθήνα: Πατάκης
- Blanqui, A. (2007). *Maintenant il faut des armes*, Paris : La Fabrique
- Bloch, E. (1976) *Droit Naturel et Dignite Humaine*, Paris:Payot
- Bobbio, N. (1979) “Gramsci and the conception of civil society”, στο C. Mouffe (ed.) *Gramsci and Marxist theory*. pp 21-47, London: Routledge and Kegan Paul
- Boddy, R. & Crotty, J. (1975), “Class Conflits and Macro-Policy: The Political Business Cycle”. *Review of Radical Political Economics*, vol 7 (1) σελ 1-19

- Bonasich, E & Wilson, J. (2008) *Getting the goods: Ports, Labor and the logistics*. Cornell University
- Bottomore, T.B.& Rubel, M. (1979) *Karl Marx. Selected Writings in Sociology & Social Philosophy* London: Pelikan,
- Bottomore, T.B. (1990) *Κοινωνιολογία. Κεντρικά προβλήματα και βασική βιβλιογραφία*, Αθήνα: Gutenberg
- Bourdieu, P. (1989) *La noblesse d'Etat*, Paris: Minuit
- Bourgeois, B. (1990) *Philosophie et droits de l'homme de Kant a Marx*, Paris: PUF
- Braverman, H. (1999) *Labor and monopoly capitalism-The degradation of work*, NY: Monthly review
- Brenner, R. (1989) "Bourgeois Revolution and Transition to Capitalism" in Meier, A.L. et al. (ed.), *The First Modern Society: Essays in English History in Honour of Lawrence Stone*, Cambridge: *The Past and Present Society*. σελ 271-304.
- Brenner, R. (2006) *The Economics of Global Turbulence*, London: Verso
- Buck-Morss, S. "Sovereign Right and the Global Left". *Cultural Critique* 69 [Spring 2008]: σ. 149-150
- Callinicos, A. (2010) *Bonfire of Illusions. The Twin Crises of the Liberal World*, Cambridge: Polity Press.
- Callinicos, A. (1983) *The Revolutionary Ideas of Marx*, London: Bookmarks
- Carchedi, G. (1977) *On the Economic Identification of Social Classes*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Carnoy, M. (1984), *The State and Political Theory*, New Jersey : Princeton University Press,
- Castells, M. (2006) *Ο μετασχηματισμός της εργασίας και της απασχόλησης: δικτυακοί εργάτες, άνεργοι και ελαστικοί*, Αθήνα: Λέσχη των κατασκόπων του 21ου αιώνα
- Caffetzi, G. (2011), *Γιατί οι μηχανές δεν μπορούν να δημιουργήσουν αξία (ή η θεωρία του Μαρξ για τις μηχανές)*, Αθήνα: Λέσχη των κατασκόπων του 21^{ου} αιώνα
- Γκιγιωμό, Ζ. (1984) *Κυβερνητική και διαλεκτικός υλισμός*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Γκίντενς, Άντονι. (1998) *Ο τρίτος δρόμος. Η ανανέωση της σοσιαλδημοκρατίας*, Αθήνα: Πόλις
- Craig, I. (1998) *Σύγχρονη Κοινωνική Θεωρία. Από τον Πάρσον στον Χάμπερμας*, Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα
- Cristopher, M. (2011), *Logistics and Supply*, FT Press
- Critical Art Ensemble (2006) *Η μηχανή της σάρκας*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των ξένων
- Γκράμσι Α. (χχ) *Για το Μακιαβέλι*, Αθήνα: Ηριδανός
- Γκράμσι, Α. (1972) *Οι διανοούμενοι*, Αθήνα: Στοχαστής
- Γκράμσι, Α. (1987) *Il Risorgimento*, Αθήνα: Στοχαστής

- Γκράμσι, Α. (1990) *Σοσιαλισμός και Κουλτούρα*, Αθήνα: Στοχαστής
- Γκράμσι, Α. (2008) *Ιστορικός Υλισμός*, Αθήνα: Οδυσσέας
- Γκράμσι, Α. (2011) *Οι θέσεις της Λυών, η ιταλική κατάσταση και τα καθήκοντα του ΚΚΙ*, Αθήνα: Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο
- Γκρούπι, Λ. (1977) *Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκράμσι*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Clarke, S. (1977) "Marxism, Sociology and Poulantzas Theory of the State". *Capital and Class*, 2, 1977, σελ. 1-31
- Clarke, S. (1994) *Marx's Theory of crisis*, New York: St Martin's Press
- Clarke, S. 2011 *Keynesianism, Monetarism and the crisis of the state*, NY: Kindle
- Cohen, J. and Arato, A. (1992) *Civil Society and Political Theory* Cambridge. Mass: MIT Press).
- Cohen, G.A. (1978) *Karl Marx's Theory of history. A Defence*. Oxford: Clarendon Press,
- Colletti, L. (1972) *From Rousseau to Lenin, Studies in Ideology and Society*, London : New Left Books
- Collins, H. (1991) *Μαρξισμός και δίκαιο*. Αθήνα: Παρατηρητής
- Γράβαρης, Δ. (2008) "Πολιτική και Οικονομία". Η Γενεαλογία μιας σχέσης, στο *Θεωρία, αξίες και κριτική. Αφιέρωμα στον Κοσμά Ψυχοπαίδη*, Αθήνα: Πόλις, σελ 123-153.
- Crouch, C. (2009) "Privitised Keynesianism: An Unacknowledged Policy Regime" στο *The British Journal of Politics & International Relations, Vol 11, issue 3* σελ 382-99
- Davidson, P. (2002) *Financial Markets, Money and the Real World*, Cheltenham (UK) and Northampton (USA): Edward Elgar.
- Dardot, P. & Laval, C. (2009) *La nouvelle raison du monde : essai sur la société néolibérale*. Paris : La Découverte
- Debord, G. (1987) *La société du spectacle*, Gerard Lebovici, Paris 1987
- Dedoussopoulos, A. (1985) *Capitalism, Simple Commodity Production and Merchant Capital: The Political Economy of Greece in the 19th century*, Ph.D. Thesis, University of Kent at Canterbury: Photocopy offprint.
- Deleuze, G.-Guattari, F. (1981) *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια: Ο Αντί-Οιδίπους*, Αθήνα: Κέδρος-Ράππα
- Dobb, M. (1963) *Studies in the development of capitalism*, London: Routledge Paperback
- Δουζίνας, Κ. (2011) *Αντίσταση και φιλοσοφία στην κρίση. Πολιτική, ηθική και στάση Σύνταγμα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Dumenil, G & Levy, D. (2011) *The Crisis of Neoliberalism*, Cambridge: Harvard University Press
- Duncan, S. and Goodwin, M. (1982) "The local state and restructuring social relations: theory and practice". *International Journal of Urban and Regional Research* 6, σελ 157-86

- Duménil, G. and Lévy, D. (2011) *The Crisis of Neoliberalism*, Cambridge (USA) and London (UK): Harvard University Press.
- Durand, C. (dir.) (2013) *En finir avec l'Europe*, Paris: La Fabrique
- Ένγκελς, Φ. (1873) "Η Δημοκρατία στην Ισπανία", *ΚΟΜΕΠ 2013*, τευχ. 6 in <http://www.komep.gr/2013-teyxos-6/h-dhmokratia-republik-sthn-ispania>, προσπέλαση στις 19-4-2014
- Ένγκελς, Φ. (1991) *Ο πόλεμος των χωρικών*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Ένγκελς, Φ. (1997) *Η Καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Ένγκελς, Φ. (2001) *Η Διαλεκτική της Φύσης*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Ένγκελς, Φ. (2006) *Σοσιαλισμός ουτοπικός και επιστημονικός*, Αθήνα: Μαρξιστικό βιβλιοπωλείο
- Ένγκελς, Φ. (2007) *Ο Λουδοβίκος Φόουερμπαχ και το τέλος της κλασσικής γερμανικής φιλοσοφίας*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Ένγκελς, Φ. (2011) "Για την 20η επέτειο της Παρισινής Κομμούνας". *Μαρξιστική σκέψη* τ.2, σελ 68-79
- Federici, S. (2011) *Ο Καλιμπάν και η μάγισσα. Γυναίκες, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις των ξένων
- Ferguson, A. (1995) *An Essay on the History of Civil Society* New Brunswick, NJ: Transaction Publishers
- Finn, D. (2011) "Ireland on the turn", *New Left Review*, 67: <http://newleftreview.org/II/67/daniel-finn-ireland-on-the-turn>, προσπέλαση στις 12-12-2014.
- Foucault, M. (1969) *L'Archéologie du savoir*, Paris: Gallimard, *Bibliothèque des Sciences humaines*.
- Foucault, M. (2001) *Dits et Ecrits II, 1976-1988 (DE II)*, Paris: Gallimard
- Foucault, M. (2007) *Surveiller et punir : naissance de la prison*, Paris: Gallimard
- Giovani, Biagio de (1976) *La teoria politica delle classi nel capitale*, Bari: De Donato
- Godelier, M. (1984) *L'Idéal et le matériel. Pensée, économies, sociétés*, Paris: Fayard
- Godelier, M. (2003) *Η θεωρία της μετάβασης στο Μαρξ*, Αθήνα: Gutenberg.
- Godelier, M. (2009) *Communauté, Société, Culture*, Paris: CNRS
- Gorz, A. (1980) *Adieu au proletariat*, Paris: Galilee
- Gorz, A. (1989) *Metamorphoses du travail*, Paris: Galilee
- Graeme, D. (1989) *Democracy and the Capitalist State*, Cambridge: University Press
- Gramsci, A. (1978) *Cahiers de prison 10, 11, 12, 13*, Paris: Gallimard
- Gramsci, A. (1978-1996) *Cahiers de Prison*, Paris: Gallimard.

- Gramsci, A. (1986) *Selections from the Prison Notebooks*. Q. Hoare C.N. Smith (ed.), London: Lawrence and Wishart
- Gramsci, A (2012) *Guerre de mouvement et guerre de position*, Paris: La Fabrique
- Grossmann, H. (1971) “*Aufsätze zur Krisentheorie*”, Frankfurt : Verlag Neue Kritik
- Habermas, J. (1994) *Αγώνες Αναγνώρισης στο δημοκρατικό Κράτος Δικαίου*, Αθήνα: Νέα Σύνορα-Α.Α Λιβάνη
- Habermas, J. (1989) *On Society and Politics: A Reader*, Boston: Beacon Press
- Hall, S. & Geben, B. (2003) *Η διαμόρφωση της νεωτερικότητας: Οικονομία, Πολιτική, Κοινωνία, Πολιτισμός*, Αθήνα: Σαββάλας
- Hall S., Lumley, B. and McLennan, G. (1977) “Politics and ideology in Gramsci”. *Working Papers in Cultural Studies*, 10, σελ 45–75.
- Hardt, M. & Negri, T. (2002) *Η Αυτοκρατορία*, Αθήνα: Scripta
- Hardt, M. & Negri, T. (2011) *Πλήθος. Πόλεμος και δημοκρατία στην εποχή της Αυτοκρατορίας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Hardt, M. & Negri, T. (2001) *Η εργασία του Διόνυσου*, Αθήνα: Ελευθεριακή κουλτούρα
- Harnecker, M. (χχξε) *Βασικές έννοιες του ιστορικού υλισμού*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Harvey, D. (1982) *The limits of Capital*, London: Verso
- Hayek, F. (1982) *Law, Legislation and Liberty* London: Routledge and Kegan Paul
- Heinrich, M. (2013) “Η θεωρία των κρίσεων, ο νόμος της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους και οι μελέτες του Μαρξ κατά τη δεκαετία του 1870”, *Θέσεις τ. 125*, στο: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1242&Itemid=29, προσπέλαση στις 4-11-2014.
- Hegel, G.W.F. (1995) *Λογική*. Αθήνα: Δωδώνη
- Hegel G..W.F. (1998) *Political Writings*, Oxford: Clarendon Press,
- Hegel G.W.F. (2003) *Phenomenology of Spirit*, NY:Dover Publications
- Hegel, G. W. F. (2004) *Βασικές Κατευθύνσεις της Φιλοσοφίας του Δικαίου ή Φυσικό Δίκαιο και Πολιτειακή Επιστήμη*, Αθήνα-Γιάννενα: Δωδώνη
- Heidegger, M. (1988) *Hegel's phenomenology of spirit*, Indiana: University Press
- Held, D. (1980) *Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermas*, University of California Press
- Heller, A. (1978) *La théorie de besoins*, Paris: UGE
- Hobsbawm, E. (1997) *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Hobsbawm, E.J. (2008) *Η εποχή των επαναστάσεων 1789-1848*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας,

- Hoffman, J. (1984) *The Gramscian Challenge: Coersion and Conset in Marxist Political Theory*, London: Basil Blackwell
- Honneth, A. (2001) *Από την Επικοινωνία στην Αναγνώριση. Για την ανανέωση της κριτικής θεωρίας*, Αθήνα: Πόλις
- Horkheimer, M. (1978) *La theorie critique d' aujourd'hui στο Théorie critique*, Paris: Payot
- Hume, D. (1987) *Essays Moral, Political and Literary*, Indianapolis: Liberty Press
- Hume, D. (1989) *A Treatise of Human Nature*, Oxford: Clarendon Press
- Hyppolite, J. (1969) *Studies on Marx and Hegel*, NY: Basic Books Inc.
- Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών της Φραγκφούρτης, *Κοινωνιολογία. Εισαγωγικά Δοκίμια* (συλλογικό έργο) (1987) Αθήνα: Κριτική
- Itoh, M. (1990) *The World Economic Crisis and Japanese Capitalism*, Mcmillan
- Ιωακείμογλου, Η. και Μηλιός, Γ. (1991) “Η έννοια της κρίσης υπερσυσσώρευσης στο «Κεφάλαιο» του Karl Marx”. *Θέσεις* τ.36 in:
http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=346&Itemid=29,
 προσπέλαση στις 14-11-2014.
- Jessop, B. (1982) *The Capitalist State, Marxist theories and methods*, Oxford: Robertson
- Jessop, B. (1985) *Nicos Poulantzas - Marxist Theory and Political Strategy*, London and Basingstoke: Macmillan Publishers LTD.
- Jessop, B. (1989) *Η ελληνική εμπειρία του Ν. Πουλαντζά*, “Τα Νέα”, 21.10.89.
- Jacob, M. (1991) “The enlightenment redefined: The formation of modern civil society”. *Social Research*, 58(2), σελ 475–495.
- Jessop, B. (2002) *The future of the capitalist state*, Oxford : Polity
- Καλτσώνης, Δ. (1998) *Κράτος και ανενέργεια του νόμου*, Αθήνα : Σάκκουλας
- Καλτσώνης, Δ. (2010) *Οι λειτουργίες του κράτους και του δικαίου στην οικονομική κρίση στο:*
http://www.kaltsonis.blogspot.gr/2010/11/blog-post_9249.html, προσπέλαση στις 15-6-2014.
- Καλτσώνης, Δ. (2014) *Δίκαιο, Οικονομική κρίση και Δημοκρατία*, Αθήνα : Τόπος
- Καμύ, Α. (1971) *Ο Επαναστατημένος Άνθρωπος*, Αθήνα: Μπουκουμάνης
- Κάππος, Κ. (2004) *Ταξική διάρθρωση της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας*, , Αθήνα: Αλήθεια
- Karatani, K. “Επανάσταση και επανάληψη”. *Ένεκεν*. (μετάφραση: Αντώνης Μπαλασόπουλος) τ. 17 (Ιουλ.-Σεπτ. 2010), σελ. 48-70
- Κατρούγκαλος, Γ. (2013) «Η νομική έξοδος από την κρίση». *Ουτοπία* τ.102, σελ.174-180
- Klaine, N. (2010) *Το δόγμα του σοκ*. Αθήνα: Λιβάνης
- Κολέτι, Λ. (1975) *Ιδεολογία και Κοινωνία*, Αθήνα: Οδυσσέας
- Κολέτι, Λ. (1977) *Για το νεαρό Μαρξ*, Αθήνα: Οδυσσέας
- Κονδύλης, Π. (1991) *Η παρακμή του αστικού πολιτισμού*, Αθήνα: Θεμέλιο

- Korsch, K. (1938) *Karl Marx*, New York: John Wiley & Sons
- Krugman, P. (2008) *Η συνείδηση ενός προοδευτικού*, Αθήνα: Πόλις
- Kuhn, T. (2004) *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα
- Labica, G. (1986) “Kleinbuergertum, Kleinbourgeoisie, Mittelstand», in: Labica/Bensussan *Kritisches Woerterbuch des Marxismus* τ. 4, Berlin: Argument, σελ. 637-645
- Labica, G. (2007) *Théorie de la violence*, Paris : Librerie Philosophique Vrin
- Lacatos, I. (1970) “Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes” in Lakatos and Mushgrave, *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press, σελ. 91-196
- Laclau, E. (1983) *Πολιτική και ιδεολογία στη μαρξιστική θεωρία/Καπιταλισμός-Φασισμός-Λαϊκισμός*, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα.
- Laclau, E. & Mouffe, Ch. (2009) *Hégémonie et stratégie socialiste. Vers une politique démocratique radicale*. Paris: Les Solitaires Intempestifs
- Lallement, M., (2001) *Ιστορία των Κοινωνιολογικών Ιδεών*, Αθήνα: Μεταίχμιο,
- Λαμπριόλα, Α. (1978) *Η μαρξιστική αντίληψη της ιστορίας*, Αθήνα: Οδυσσέας
- Λαπαβίτσας, Κ. (κ.α) (2010) *Κρίση ευρωζώνης. Φτώχεια του δυνατού, πτώχευση του αδύνατου*, Αθήνα: Νοβόλι
- Λαπαβίτσας, Κ. (κ.α) (2012) *Ρήξη ; Διέξοδος από την κρίση της ευρωζώνης*, Αθήνα : Λιβάνης
- Λαπαβίτσας, Κ. (2014) *Κέρδος χωρίς παραγωγή, Πώς το χρηματοπιστωτικό σύστημα μάς εκμεταλλεύεται όλους*, Αθήνα: Τόπος
- Λάσκος, Χ. & Τσακαλώτος, Ε. (2011) *Χωρίς επιστροφή. Από τον Κένυς στη Θάτσερ: Καπιταλιστικές κρίσεις, κοινωνικές ανάγκες, σοσιαλισμός*. Αθήνα: ΚΨΜ
- Λάσκος, Χ. & Τσακαλώτος, Ε. (2012) *22 πράγματα που μας λένε για την ελληνική κρίση και δεν είναι έτσι*. Αθήνα: ΚΨΜ
- Lebowitz, M. (2003) *Beyond Capital, Second Edition: Marx's Political Economy of the Working Class*, London: Palgrave Macmillan
- Lefebvre, H. (1968) *Sociologie de Marx*, Paris: PUF-SUP
- Lefebvre, H. (1977) *Η μαρξική θεωρία του κράτους*, Αθήνα: Έρασμος
- Lefevre, H. (1995) *Κοινωνιολογία του Μαρξ*, Αθήνα: Gutenberg
- Λένιν, Β.Ι. (1988) *Το έβδομο έκτακτο συνέδριο του ΚΚΠ στα Άπαντα* τ.36, Αθήνα: Σύγχρονη εποχή
- Λένιν, Β.Ι. (1996) *Κράτος και Επανάσταση*, Αθήνα: Σύγχρονη εποχή
- Λένιν, Β. Ι. (2011) *Άπαντα τόμος 33*, Αθήνα: Σύγχρονη εποχή
- Λένιν, Β.Ι. (2013) *Ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, Αθήνα: Σύγχρονη εποχή
- Locke, J. (1981) *Two Treatises of Government*, London: Cambridge University Press

- Lordon, F. (2014) *La malfaçon, monnaie européenne et souveraineté démocratique*. Paris: les liens qui libèrent
- Λούξεμπουργκ, Ρ. (χ.χ.ε), *Σοσιαλισμός και Δημοκρατία*, Αθήνα: Κορόντζης
- Λουξεμπούργκ, Ρ. (1973) *Η συσσώρευση του κεφαλαίου*, 2 τόμοι, Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη
- Λούξεμπουργκ, Ρ. (1984) *Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση*, Αθήνα: Κορόντζης
- Λούξεμπουργκ, Ρ. (2010) *Μαζική Απεργία, Κόμμα, Συνδικάτα*, Αθήνα: Κορόντζης
- Λούκατς, Γκ. (2001) *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, Αθήνα: Οδυσσέας
- Lowith, K. (1957) *The Theological Implications of the Philosophy of History*, Chicago:University press
- Lowy, M. (1997) *La théorie de la révolution chez le jeune Marx*, Paris:Editions Sociales
- Lukács, G. (2002) *Le jeune Marx, son evolution philosophique de 1840 a 1844*, Paris: Editions de la Passion
- Lukács, G. (1978) *The ontology of Social Being (2.Marx)*, London: The Merlin Press
- Lukács, G. (1975) *The Young Hegel*, London: The Merlin Press
- Macherey, P. (2013). *Φουκώ & Μαρξ, το παραγωγικό υποκείμενο*. Αθήνα: Εκτός Γραμμής.
- Μακιαβέλι, Ν. (2005) *Ο ηγεμόνας*, Αθήνα: Πατάκης
- Μανιάτης, Θ. (2009) “Κρίση της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας” στο: *Για το σοσιαλισμό του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, σελ 9-46
- Μανιτάκης, Α & Τάκης, Α. (επιμ) (2003) *Τρομοκρατία και δικαιώματα*, Αθήνα: Σαββάλας
- Μαντέλ, Ε. (1975) *Γένεση και εξέλιξη των οικονομικών θεωριών του Καρλ Μαρξ*, Αθήνα: Ζαχαρόπουλος
- Μαντέλ, Ε.& Νόβακ, Τζ. (1985) *Η μαρξιστική θεωρία για την αλλοτρίωση*, Αθήνα: Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη
- Μαντέλ, Ε. (1994) *Τα μακρά κύματα της καπιταλιστικής εξέλιξης*, Αθήνα: Εργατική Πάλη
- Μαντέλ, Ε. (2004) *Ο Ύστερος Καπιταλισμός*, Αθήνα: Εργατική Πάλη
- Μανωλόπουλος, Σ. (2010) *Η τραγική ανάγνωση της ιστορίας*, Αθήνα: Ίκαρος
- Μαρκούζε, Χ. (1974) *Αντεπανάσταση και Εξέγερση*, Αθήνα: Παπαζήσης
- Marcuse, H. (1985) *Λόγος και Επανάσταση. Ο Χέγκελ και η γένεση της κοινωνικής θεωρίας*, Αθήνα: Ύψιλον
- Μαρκούζε, Χ. (1985) *Αρνήσεις*, Αθήνα: Ύψιλον,
- Markuse, H. (1986) *One-Dimensional man*, London: ARK Paperbacks
- Μαρξ, Κ. χχ. *Ιστορικά έργα, Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, Αθήνα: Αναγνωστίδης
- Μαρξ, Κ. (χχ) *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*. Αθήνα : Στοχαστής
- Μαρξ, Κ. χχβ, *Η Αθλιότητα της φιλοσοφίας*, Αθήνα: Αναγνωστίδης
- Marx, K. (1971) *Un chapitre inédit du Capital*, Paris:U.G.E

- Μαρξ, Κ. (1974) *Χειρόγραφα 1844*, Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη
- Marx-Engels (1976) *Correspondance*, Moscou: Editions du Progres
- Marx, K. & Engels, F. (1976) *Collected Works*, London: Lawrence & Wishart
- Μαρξ-Ενγκελς (1976) *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Marx, K. (1978) *Κριτική της Εγγελιανής Φιλοσοφίας του Κράτους και του Δικαίου*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μαρξ, Κ. (1978) *Κεφάλαιο*, 3 τόμοι, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Marx, K. (1980) *Manuscripts de 1857-1858 “Grundrisse”*, 3 τόμοι. Paris: Editions Sociales
- Μαρξ, Κ. (1982) *Θεωρίες για την υπεραξία*, 3 τόμοι. Αθήνα: Σύγχρονη εποχή
- Μαρξ, Κ. (1982) *Προκαπιταλιστικοί Οικονομικοί Σχηματισμοί*, Εισαγωγή Eric Hobsbawm, Αθήνα: Κάλβος
- Μαρξ, Κ. (1983) *Αποτελέσματα της άμεσης διαδικασίας παραγωγής [VI ανέκδοτο κεφάλαιο]*, Αθήνα: Α/συνέχεια.
- Μαρξ, Κ. (1983) *Διαφορά της Δημοκρίτειας και Επικούρειας Φυσικής Φιλοσοφίας*, Αθήνα: Γνώση
- Μαρξ, Κ. (1984) “Αποτελέσματα της άμεσης παραγωγικής διαδικασίας(απόσπασμα)” στο *Θέσεις τ.6*: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=71&Itemid=29, προσπέλαση στις 14-4-2014
- Μαρξ, Κ. (1989) *Για το κράτος*, Αθήνα: Εξάντας
- Μαρξ, Κ. (1990) *Grundrisse, Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, 2 τόμοι Αθήνα: Στοχαστής
- Μαρξ, Κ. (1994) *Κριτική του προγράμματος της Γκότα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Marx-Engels (1997) *Η γερμανική ιδεολογία*, 2 τόμοι, Αθήνα: Gutenberg
- Μαρξ, Κ. (1998) *Μισθός, Τιμή και Κέρδος*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μαρξ, Κ. (2000) *Η γένεση του κεφαλαίου*, Αθήνα: Γκοβόστης
- Μαρξ, Κ. (2005) *Το Κεφάλαιο*, τρεις τόμοι, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μαρξ, Κ. (2010) *Για το Εβραϊκό ζήτημα*, Αθήνα: Γκοβόστης
- Μαρξ, Κ. (2010) *Μισθωτή Εργασία και Κεφάλαιο* Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μαρξ, Κ.-Ενγκελς, Φ. (2011) *Κείμενα για την οικονομική κρίση*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μαρξ, Κ. (2011) *Κριτική της πολιτικής οικονομίας*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μαρξ, Κ. (2012,1) *Ταξικοί αγώνες στη Γαλλία 1848-1850*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Μαρξ, Κ. (2012,2) *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Marx, K. (2014) “Για το εβραϊκό ζήτημα” στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840* (επιμ) Θ. Γκιούρας, Αθήνα: ΚΨΜ, σελ 161-188
- Marx, K. (2014) “Συζητήσεις για το νόμο περί υλοκλοπής” στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840* (επιμ) Θ. Γκιούρας, Αθήνα: ΚΨΜ, σελ 107-145

- Marx, K. (2014) “Ο Βασιλιάς της Πρωσίας και η κοινωνική μεταρρύθμιση. Από έναν Πρώσο” στο *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840* (επιμ) Θ. Γκιούρας, Αθήνα: ΚΨΜ, σελ 343-358
- Μαυρής, Γ. (2012) *Εκλογές της 17ης Ιούνη: Η αποφασιστική καμπή της αντιπαράθεσης στο* <http://www.mavris.gr/3100/new-elections-dynamics/>, προσπέλαση στις 25-5-2015.
- Μαυρής, Γ. (2013) *Η ακτινογραφία της Χρυσής Αυγής στο:* <http://www.mavris.gr/3625/aktinografia-xa/>, προσπέλαση στις 25-5-2015.
- Μαυρουδέας, Σ. (2011) «Η Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Ένωση: Καπιταλιστική κρίση και ενδοϊμπεριαλιστικές αντιθέσεις» στο: *Επιστημονική Εταιρεία Πολιτικής Οικονομίας, Οικονομική κρίση και Ελλάδα*, Αθήνα: Gutenberg, σελ 397-411
- Mazzucato, M. (2015) *Το επιχειρηματικό κράτος. Ανατρέποντας μύθους*. Αθήνα: Κριτική
- McLennan, Gr. (1981) *Marxism and the Methodologies of History*, London: Verso
- Meszaros I. (1972) *Marx Theory of Alienation*, Νέα Υόρκη: Harper and Row
- Meszaros, I., 1981, *Η θεωρία του Μαρξ για την αλλοτρίωση*, Αθήνα: Ράππα
- Μηλιός, Γ. (1988) *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός*, Αθήνα: Εξάντας
- Μηλιός, Γ. (1990) “Από τη «συντριβή της κρατικής μηχανής» στην «κρίση και μετεξέλιξη» του κράτους. (Η θεωρητική τομή στο έργο του Ν. Πουλαντζά)” *Θέσεις*, τ. 30, in http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=281&Itemid=29, προσπέλαση στις 15-4-2014.
- Μηλιός, Γ. (1992) “Η ιστορική μαρξιστική συζήτηση για τις οικονομικές κρίσεις (1900-1935) και η σημασία της”. *Θέσεις* τ. 41: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=393&Itemid=29, προσπέλαση στις 15-4-2014
- Μηλιός, Γ.- Δημούλης, Δ. και Οικονομάκης Γ. (2005) *Η θεωρία του Μαρξ για τον καπιταλισμό. Πλευρές μιας θεωρητικής και πολιτικής ρήξης*, Αθήνα: Νήσος.
- Μηλιός, Γ.& Οικονομάκης, Γ. (2007) “Εργατική τάξη και μεσαίες τάξεις: ταξική θέση και ταξική τοποθέτηση” *Θέσεις* τ.99: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=979&Itemid=29 προσπέλαση στις 12-4-2014.
- Miliband, R. (1969) *The State in Capitalist Society*, London: Weidenfeld and Nicolson
- Mohun, S. (2006) “Distributive Shares in the U.S. Economy, 1964-2001,” *Cambridge Journal of Economics*, 30: σελ. 347-370.
- Μουζέλης, Ν. (1992) *Μεταμαρξιστικές προοπτικές για μια νέα πολιτική οικονομία και κοινωνιολογία*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Μπαλιμπάρ, Ε. (1989) “Σχετικά με τη μαρξιστική θεωρία της πάλης των τάξεων”, *Θέσεις* τ. 28, σσ. 69-76

- Μπαλιμπάρ, Ε. (1989), “Η πρόταση της ισοελευθερίας”, *Θέσεις* τ.42 in http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=402&Itemid=29, προσπέλαση στις 30-3-2014.
- Μπαλιμπάρ, Ε. (2009) *Για τη δικτατορία του προλεταριάτου*, Αθήνα: Οδυσσέας
- Μπαλιμπάρ, Ε. (1999) *Η φιλοσοφία του Μαρξ*, Αθήνα: Νήσος
- Μπελαντής, Δ. (2014) *Αριστερά και Εξουσία. Ο "δημοκρατικός δρόμος" προς τον σοσιαλισμό*, Αθήνα: Τόπος
- Μπελαντής, Δ. (2012) *Θέσεις για το σύγχρονο κράτος έκτακτης ανάγκης* στο <http://rnbnet.gr/details.php?id=4701?id=4701>, προσπέλαση στις 31-5-2014.
- Μπελαντής, Δ. (2004) *Αναζητώντας τον εσωτερικό εχθρό, Διαστάσεις της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας*, Αθήνα: Προσκήνιο
- Μπελαντής, Δ. (2001) *Αντιτρομοκρατική νομοθεσία και αρχή του κράτους δικαίου*, Αθήνα: Σάκουλας
- Μπιτσάκης, Ε. (2003) *Δρόμοι της Διαλεκτικής*, Αθήνα: Άγρα
- Μπουκάλας, Χ. (2012) “Αντιτρομοκρατία και αυταρχικός κρατισμός” στο *Ο Πουλαντζάς σήμερα*, Αθήνα: Νήσος-Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, σελ 215-231
- Μπυσί-Γκλύσμαν, Κ. (1984) *Ο Γκράμσι και το κράτος*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Negri, T. (2001) *Βιοπολιτική και αντιεξουσία*, Αθήνα: Ελευθεριακή Κουλτούρα
- Nizan, P. (2012) *Les chiens de garde*, Paris: Agone
- Norton, A. (1992) *Markets and civil society*. IPA Review, 45(2), σελ. 60–65.
- Νουτσόπουλος, Θ. (2005) *Διαλεκτική και Αξίες. Προβλήματα Ανάλυσης διαλεκτικών εννοιών στο έργο των Hegel και Marx*, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα
- Ντεμπόρ, Γ. (2000) *Η κοινωνία του θεάματος*, Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη
- Ο’Hara, P. A. (2006) *Growth and Development in the Global Political Economy*, London and New York: Routledge.
- Panitch, L.- Leys, C. (2001) *The end of Parliamentary Socialism: From New Left to New Labour*, London: Verso
- Panitch, L. (2000) “The New Imperial State”, *New Left Review* 2, σελ 5-20
- Παπαϊωάννου, Κ. (1999) *De la critique du ciel a la critique de la terre*, Paris: Alia
- Παπαϊωάννου, Κ. (1988) *Ο μαρξισμός σαν ιδεολογία*, Αθήνα: Κομμούνα
- Παπαχαλαράμπους, Χ. (2003) *Φυσιοκρατία και κανονιστικό πρόταγμα*, Αθήνα: Σάκουλας
- Πασουκάνις, Ε. (1985) *Μαρξισμός και δίκαιο*. Αθήνα: Οδυσσέας
- Piketty, T. (2015) *The economics of inequality*, Cambridge: Harvard University press
- Pippin, R.E. (1999) *Hegel's Idealism: The Satisfactions of Self-Consciousness*, NY: Cambridge University Press

- Piotte, J.M. (2010) *La pensée politique de Gramsci*, Paris: Lux
- Πουλαντζάς, Ν. (χχχ) *Θέματα της μαρξιστικής αντίληψης περί κράτους*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς
- Πουλαντζάς, Ν. (1970) “Γύρω από το θέμα των συμμαχιών”, περιοδικό «*Αγώνας*», τχ. 1, Παρίσι, Ιούλιος 1970 in: <http://archive.efsyn.gr/?p=218430>, προσπέλαση στις 20-7-2014.
- Poulantzas, N. (1976) *La crise de l'Etat*, Paris: PUF
- Πουλαντζάς Ν.-Weber H. (1977) Συζήτηση: Το κράτος και η μετάβαση στο σοσιαλισμό, *Θέσεις* τ.27 in http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=252&Itemid=29, προσπελαση στις 15-6-2014.
- Πουλαντζάς, Ν. (1979) Περιοδικό *Dialectiques* τ.29 in: <http://www.efsyn.gr/arthro/pio-epikairo-aro-pote>, προσπέλαση στις 22-9-2015.
- Πουλαντζάς, Ν. (1981) *Οι τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Πουλαντζάς, Ν. (1982) *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις, 2 τόμοι*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Πουλαντζάς, Ν. (1984) *Για τον Γκράμσι*, Αθήνα: Πολύτυπο
- Πουλαντζάς/Μίλιμπαντ/Φάυ (1984) *Προβλήματα του σύγχρονου κράτους και τον φασιστικού φαινομένου*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Πουλαντζάς, Ν. (1990) *Η κρίση του κράτους*, Αθήνα: Παπαζήσης
- Πουλαντζάς, Ν. (2001) *Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός*, Αθήνα: Θεμέλιο
- Πουλαντζάς, Ν. (2006) *Η κρίση των δικτατοριών. Πορτογαλία-Ελλάδα-Ισπανία*, Αθήνα: Θεμέλιο & Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς
- Πουλαντζάς, Ν. (2006) *Φασισμός και δικτατορία: η Τρίτη Διεθνής αντιμέτωπη στον φασισμό*, Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς-Θεμέλιο.
- Πουλαντζάς, Ν. (2009) *Κείμενα: Μαρξισμός, Δίκαιο, Κράτος* Νήσος: Αθήνα
- Πρέβε, Κ. (2010) *Κριτική ιστορία του μαρξισμού. Από τη γέννηση του Κ. Μαρξ μέχρι την κατάρρευση του ιστορικού κομμουνισμού του 20ου αιώνα*. Αθήνα : ΚΨΜ
- Quiggin, J. (2010) *Zombie Economics: How Dead Ideas Still Walk among Us*. London : Princeton University
- Przeworski, A. (1985) *Capitalism and Social Democracy*, Cambridge University Press
- Ραϋμόν, Α. (1994) *Η εξέλιξη της κοινωνιολογικής σκέψης, 2 τόμοι*, Αθήνα: Γνώση
- Ρήγος, Α. & Τσουκαλάς, Κ. (επιμ) (2001) *Η πολιτική σήμερα ο Νίκος Πουλαντζάς και η επικαιρότητα του έργου του*, Αθήνα: Θεμέλιο,
- Ricardo, D. (1990) *On the Principles of Political Economy and Taxation*, Cambridge University Press
- Rossi, M. (2006) *Ιστορική και φιλοσοφική εισαγωγή στο Εβραϊκό ζήτημα*, Αθήνα:Οδυσσέας

- Ross, K. (2013) “*Δημοκρατία προς πώληση*” στο *Πού πηγαίνει η δημοκρατία* (επιμ Δ. Βεργέτης) Αθήνα: Πατάκης, σελ 145-177
- Ρούσης, Γ. (1994) *Το κράτος από τον Μακιαβέλι στον Βέμπερ*, Αθήνα: Γκοβόστης
- Ρούσης, Γ. (1997) *Ο Λόγος στην Ουτοπία*, Αθήνα: Γκοβόστης
- Ρούσης, Γ. (2005) *Σύγχρονη Επαναστατική Διανόηση*, Αθήνα: Γκοβόστης
- Ρούσης, Γ. (2008) *Ο Μαρξ γεννήθηκε νωρίς*, Αθήνα: Γκοβόστης
- Ρούσης, Γ. (2010) *Εισαγωγική μελέτη στο Για το Εβραϊκό ζήτημα*, Αθήνα: Γκοβόστης, σελ 9-117
- Ρούσης, Γ. (2012) *Από την κρίση στην επανάσταση, Πόλεμος θέσεων*, Αθήνα: Γκοβόστης
- Rousseau, J. J. (1999) *Πραγματεία περί της καταγωγής και των θεμελίων της ανισότητας ανάμεσα στους ανθρώπους*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή,
- Rousseau, J.J. (2003) *Oeuvres completes*, Paris: Gallimard
- Rousseau, J. J. (2004) *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο ή Αρχές Πολιτικού Δικαίου*, Αθήνα: Πόλις
- Rubel, M. (1971) *Marx, Essai de biographie intellectuelle*, Paris: Rivière
- Rubel, M. (1973) Marx, *Theoretician of Anarchism*, in <http://theoryandpractice.org.uk/library/marx-theoretician-anarchism-maximilien-rubel-1973>, προσπέλαση στις 12-5-2014.
- Rubel, M. (2000) *Marx critique du marxisme*, Paris: Payot
- Rubin, I. I. (1972) *Essays on Marx's Theory of Value*. Detroit: Black & Red
- Sahlins, M. (2003), *Πολιτισμός και Πρακτικός Λόγος*, Αθήνα: Εικοστός πρώτος
- Sahlins, M. (2010), *Η δυτική ψευδαίσθηση της ανθρώπινης φύσης*, Αθήνα: Εικοστός πρώτος
- Σακελλαρόπουλος, Σ. (2001) *Η Ελλάδα στη μεταπολίτευση Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις 1974-1988*, Αθήνα: Λιβάνης
- Σακελλαρόπουλος, Σ & Σωτήρης, Π. (2004) *Αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμός*, Αθήνα: Παπαζήσης,
- Σακελλαρόπουλος, Σ. (2013) “Προς ένα αποδυναμωμένο κράτος; Απόπειρα μιας σκεπτικιστικής προσέγγισης”, στο συλλογικό τόμο προς τιμήν του Δ. Τσαούση (επιμ. Α. Μωυσίδης-Δ. Παπαδοπούλου- Γ. Πετράκη) *Κοινωνιολογία και Κοινωνικός Μετασχηματισμός στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg, σελ. 302- 32
- Σακελλαρόπουλος, Σ. (2014) *Κρίση και κοινωνική διαστρωμάτωση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*, Αθήνα: Τόπος
- Σαρτρ, ΖΠ. (χχε) *Πολιτική Εξουσία και Διανοούμενοι*, Αθήνα: Δαμιανός
- Schumpeter, J. (1983) *Capitalisme, socialisme, démocratie*, Paris: Payât
- Serres, M. (1986) *Le passage du Nord-Ouest* Paris: Minuit

- Seve, L. (1986) *“Marx et la libre développement de l’ individualité”* sur Droit et liberté selon Marx, Paris: PUF
- Skinner, Q. (1990) *The Return of Grand Theory in the Human Sciences*, NY:Cambridge University Press
- Smith, A. (1979) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Indianapolis: *Liberty Classics*
- Σμιτ, Κ. (2009) *Η έννοια του πολιτικού*, Αθήνα: Κριτική
- Σταμάτης, Γ. (1984) “Απόδειξη της λογικής συνοχής του μαρξικού νόμου της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους”, *Θέσεις*, τ. 7, in: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=84&Itemid=29, προσπέλαση στις 25-1-2014.
- Ste. Croix, G.E.M. de (1984) “Class in Marx’s Conception of History, Ancient and Modern”, στο *New Left Review*, No 146, σσ. 92-111.
- Ste. Croix, G.E.M.de (1983) *The Class Struggle in the Ancient Greek World*, London: Duckworth
- Strauss, L. (1987) *History of Political Philosophy*, University Of Chicago
- Σωτήρης, Π. (2013) “Πολιτική, διανοητικότητα, ηγεμονία: Ξαναγυρνώντας στον Γκράμσι”. *Θέσεις* τ.125: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1245&Itemid=29, προσπέλαση στις 23-10-2014.
- Thomas, P. (2009) *The Gramscian Moment. Hegemony, Philosophy and Marxism*, Leiden: Brill
- Τρότσκι, Λ. (2005) *Φιλοσοφικά Τετράδια*, Αθήνα:Εργατική Πάλη
- Τσουκαλάς, Κ. (1977) *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*, Αθήνα:Θεμέλιο
- Van der Pijl, K. (1998) *Transnational Classes and International Relations*, London and New York: Routledge
- Van Overveldt, J. (2012) *Το τέλος του ευρώ*; Αθήνα: Μεταίχμιο
- Volpe Della, G (1997) *Rousseau e Marx*, Editori Riuniti, V edizione
- Volpe, Della G. (1978) *Rousseau and Marx*, London: Lawrence and Wishart,
- Wood, E.M. (1998) *The retreat from class: a new “true” socialism*, London:Verso
- Φουκώ, Μ. (1978) *Η ιστορία της σεξουαλικότητας: Η δίψα της γνώσης*, Αθήνα:Ράππας,
- Φουκώ, Μ. (1987) *Εξουσία, γνώση και ηθική*, Αθήνα: Ύψιλον
- Φουρτούνης, Γ. (2008) “Δομή, αστάθμητο και βία στον τρόπο παραγωγής”. *Θέσεις* τεύχος 102, in: http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1008&Itemid=29, προσπέλαση στις 20-1-2013.
- Χάρβεϊ, Ντ. (2007) *Νεοφιλελευθερισμός*, Αθήνα: Καστανιώτης

- Χάρβεϊ, Ντ. (2011) *Το αίνιγμα του κεφαλαίου και οι κρίσεις του καπιταλισμού*, Αθήνα: Καστανιώτης
- Χρύσης, Α. (1992) “Ηγεμονία και Πολιτική Συμμαχιών: Σκέψεις και σχόλια στο φως της γκραμσκιανής διάκρισης πολιτικής κοινωνίας και κοινωνίας των πολιτών”, *Θέσεις* τ.42, in http://www.theseis.com/index.php?option=com_content&task=view&id=384&Itemid=29, προσπέλαση στις 31-3-2013.
- Χρύσης, Α. (2003) *Ο Μαρξ της εξέγερσης στον Κήπο του Επίκουρου*, Αθήνα: Γκοβόστης
- Χρύσης, Α. (2008) *Για τη διαλεκτική εξουσίας-επανάστασης*, Αθήνα: ΚΨΜ
- Χρύσης, Α. (2014) *Ο Μαρξ της δημοκρατίας*, Αθήνα: ΚΨΜ
- Yaffe, D. (1973). *The marxian theory of Crisis, Capital and State*, Economy and Society, τ.2
- Ψυρούκης, Ν. (1989) *Οι ταξικοί αγώνες στην εποχή του καπιταλισμού*, 2 τόμοι, Αθήνα: Επικαιρότητα

